

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Murat KAYA

GAZETECİ VE SİYASETÇİ OLARAK HAYDAR RÜŞTÜ ÖKTEM
(1885-1951)

Tarih Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Murat KAYA

GAZETECİ VE SİYASETÇİ OLARAK HAYDAR RÜŞTÜ ÖKTEM
(1885-1951)

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÜÇLÜ

Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Murat KAYA'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Filiz ÇOLAK (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÜÇLÜ (İmza)

Üye : Doç. Dr. Salih TUNÇ (İmza)

Tez Başlığı: Gazeteci ve Siyasetçi Olarak Haydar Rüştü Öktem (1885-1951)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 28/05/2018

Mezuniyet Tarihi : 21/06/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Gazeteci ve Siyasetçi Olarak Haydar Rüştü Öktem (1885-1951)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(imza)

Murat KAYA

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Murat KAYA
Öğrenci Numarası	20155206001
Enstitü Ana Bilim Dalı	Tarih
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÜÇLÜ
Tez Başlığı	Gazeteci ve Siyasetçi Olaral Haydar Rüştü Öktem (1885-1951)
TurnItIn Ödev Numarası	973653968

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 242 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 08/06/2018 tarihinde tarafımdan TurnItIn adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 1

alıntılar dahil % 2'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

08/06/2018

(imza)

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÜÇLÜ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ

1.1. Eğitim Hayatı.....	5
1.2. Tıp Eğitimi ve İlk Basın Faaliyetleri	6
1.3. İstanbul'daki Basın Faaliyetleri.....	8
1.3.1. Geveze Gazetesi	8
1.3.2. Cadaloş Gazetesi	9
1.3.3. Cihâd Gazetesi	11
1.4. Selanik'e Gitmesi	13
1.5. İzmir'e Gitmesi.....	16
1.6. Anadolu Gazetesi.....	18
1.6.1. Anadolu Gazetesinin Kurulması	18
1.6.2. Anadolu Gazetesi ile Tanışması.....	19
1.7. Yeni Lisan Müdafii Yeni Hayat Mecmuası.....	23
1.8. Gazete Yazıları	25
1.8.1. Siyasi Yazılar	25
1.8.2. Toplumsal ve Kültürel Yazılar	28
1.8.3. İane Meselesi.....	30
1.8.4. Adalar Meselesi.....	32
1.8.5. Birinci Dünya Savaşı.....	34
1.9. Gazetecilik Dışında Yaptığı İşler	36
1.9.1. Öğretmenlik Görevi	36
1.9.2. Kordon Tramvayları Direktörlüğü	38
1.10. Siyasi Faaliyetleri ve Toplumsal Görevleri.....	39
1.10.1. Türk Ocağı ile İlişkisi.....	39
1.10.2. Aydın Vilayeti Meclis-i Umumi Azalığı.....	40

1.11. Sosyal Hayatı ve Evlenmesi	41
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

2.1. İzmir'deki Basın Faaliyetleri	43
2.1.1. Mütareke Döneminde Anadolu Gazetesinin Yayın Politikası	43
2.1.2. Duygu Gazetesi	49
2.1.3. Rumca Yayın Yapan Gazeteler ile Mücadele	54
2.1.4. İzmir Basınında Polemikler.....	56
2.2. Türk Ocağı'ndaki Faaliyetleri	58
2.3. Teceddüt Fırkası ile İlişkisi	61
2.4. Maşatlık Mitingi	62
2.5. İşgal Altında İzmir Günleri	67
2.6. İstanbul, Bursa ve Ankara Günleri	74
2.7. Antalya'ya Gitmesi.....	75
2.8. Antalya'da Anadolu Gazetesi.....	77
2.8.1. Anadolu Gazetesinin Antalya'ya Taşınma Girişimi	77
2.8.2. Gazetenin Yayın Hayatına Başlaması	78
2.8.3. Gazetenin Yayın Politikası.....	81
2.8.4. Gazetenin Kağıt İhtiyacı	85
2.8.5. Antalya'da Anadolu Gazetesinin Son Günleri	85
2.9. Antalya'daki Diğer Faaliyetleri	88
2.10. Fahri Antalya Hemşerilik Belgesi ve İstiklal Madalyası Alması	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ

3.1. Siyasi Faaliyetleri	91
3.1.1. İzmir Belediye Meclis Üyeliği	91
3.1.2. İkinci Meclis Dönemi (1923-1927).....	93
3.1.2.1. 1923 Seçimlerinde Adaylık Süreci	93
3.1.2.2. TBMM'deki İlk Günleri	95
3.1.2.3. Meclis'teki Faaliyetleri.....	98
3.1.3. Üçüncü TBMM Dönemi (1927-1931)	101
3.1.3.1 1927 Seçimleri.....	101
3.1.3.2. Meclis'teki Faaliyetleri.....	103

3.1.4. Serbest Cumhuriyet Fırkası.....	106
3.1.4.1. İlk Yazılar.....	106
3.1.4.2. Ali Fethi Bey'in İzmir Ziyareti.....	110
3.1.4.3. Gazetecilerin Yargılanması	115
3.1.4.4. Fethi Bey'in Gümüşhane Mebusu Olması ve Yerel Seçimler.....	116
3.1.4.5. SCF'nin Dağılması	120
3.1.5. Dördüncü TBMM Dönemi (1931-1935).....	121
3.1.5.1. 1931 Seçimleri.....	121
3.1.5.2. Meclis'teki Faaliyetleri.....	122
3.1.6. Beşinci TBMM Dönemi (1935-1939).....	124
3.1.6.1. 1935 Seçimleri.....	124
3.1.6.2. Meclis'teki Faaliyetleri.....	125
3.2. Gazetecilik Faaliyetleri.....	130
3.2.1. Anadolu Gazetesi	130
3.2.1.1. Gazetenin İzmir'de Yeniden Çıkması	130
3.2.1.2. Harf Devrimi	134
3.2.1.3. l'Anadolou	135
3.2.1.4. Gazetenin Maddi Sorunları.....	136
3.2.1.5. İsmet Paşa'nın Anadolu Matbaası'nı Ziyareti	138
3.2.1.6. Yeni Yayın Anlayışı	139
3.2.2. Germanofillik Suçlamaları	141
3.2.3. Kolonya Matbuat Sergisi.....	142
3.2.4. Vatan ve Millet İçin Hürriyet Gazetesi	145
3.2.5. Ulusal Birlik Gazetesi	146
3.2.6. Mesleki Cemiyet Faaliyetleri	149
3.2.7. Gazete Yazıları.....	152
3.2.7.1. Siyasi Yazılar.....	152
3.2.7.2. İzmir Yazıları.....	158
3.2.7.3. Toplumsal Yazılar	165
3.2.7.4. Seyahat Yazıları.....	171
3.2.7.5. 9 Eylül Sergisi	176

3.3. İzmir Gençler Birliği	178
----------------------------------	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNÖNÜ DÖNEMİ

4.1. Siyasi Faaliyetleri	181
4.1.1. Altıncı TBMM Dönemi (1939-1943).....	181
4.1.1.1. 1939 Seçimleri.....	181
4.1.1.2. Dersim İsyanları ile İlgili Düşünceleri	182
4.1.1.3. Meclis'teki Faaliyetleri.....	184
4.1.2. 1943 Seçimlerinde Adaylık Süreci.....	186
4.1.3. Demokrat Parti	188
4.1.4. Belediye Meclis Üyeliği.....	194
4.1.5. Sekizinci TBMM Dönemi (1946-1950).....	195
4.1.5.1. 1946 Seçimleri.....	195
4.1.5.2. Meclis'teki Faaliyetleri.....	198
4.1.6. 1950 Seçimlerinde Adaylık Süreci.....	199
4.2. Gazetecilik Faaliyetleri.....	201
4.2.1. Anadolu Gazetesi	201
4.2.2. Mesleki Cemiyet Faaliyetleri	209
4.2.3. Ulus Gazetesi	212
4.2.4. Gazete Yazıları.....	213
4.2.4.1. İkinci Dünya Savaşı.....	213
4.2.4.2. İzmir Yazıları.....	225
4.2.4.3. Toplumsal Yazılar	229
4.3. Ailesi ve Sosyal Hayatı	231
4.4. Vefat Etmesi	233
4.5. Anadolu Gazetesinin Durumu	236
SONUÇ	239
KAYNAKÇA.....	245
EKLER	259
EK 1- Trabzon Mekteb-i İdadi-i Mülki Şehadetnamesi	259
EK 2- İzmir Valisi M. Abdülhalik Bey'in Haydar Rüştü'nün İzmir Belediye Meclis Üyeliğine Seçildiğine İlişkin Yazısı	260
EK 3- Haydar Rüştü Bey'in Mebus Adaylığına Dair Ağaoğlu Ahmet'in Yazıları	261
EK 4- Mustafa Kemal Paşa'nın Haydar Rüştü Bey'in Denizli Milletvekili Olması Konusunda Vasıf Beyle Yazışması.....	262

EK 5- Mustafa Kemal Paşa'nın Haydar Rüştü Bey'in Denizli Mebusu Adayı Gösterildiğine Dair Telgrafı	263
EK 6- Haydar Rüştü Bey'in TBMM II. Dönem Kimliği.....	264
EK 7- TBMM II. Dönem Tercüme-i Hal Varakası	265
EK 8- TBMM Riyaset Kâtipliğine Seçildiğine Dair Yazı	266
EK 9- 25 Aralık 1925 Tarihli Fahri Antalya Hemşerilik Belgesi	267
EK 10- Haydar Rüştü Bey'in İstiklal Madalyası.....	268
EK 11- TBMM III. Dönem Tercüme-i Hal Varakası.....	269
EK 12- TBMM IV. Dönem Tercüme-i Hal Varakası.....	270
EK 13- Milletvekilliği Dışında Yaptığı İşler Hakkında Bildirimi	271
EK 14- Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na Yazdığı Mektup	272
EK 15- Resimler.....	273
ÖZGEÇMİŞ	285

KISALTMALAR LİSTESİ

APIKAM	Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi
ARMHC	Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bak	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	Cilt
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev	Çeviren
D	Devre
DP	Demokrat Parti
Ed	Editör
Hızl	Hazırlayan
İ	İçtima
No	Numara
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TPCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
t.y.	Tarih yok
vd.	ve diğerleri

ÖZET

Haydar Rüştü Öktem 1885 yılında Gümüşhane’de doğmuştur. Babasının sorgu yargıcı olarak değişik vilayetlerde görev yapmasından dolayı farklı şehirlerde eğitim görmüştür. İstanbul’da tıp eğitimi aldığı dönemde gazeteciliğe başlamıştır. İstanbul’da Geveze, Cadalog ve Cihâd gazetelerinde çalıştıktan sonra 1911 yılında Selanik’e gitmiştir. Selanik’te Yıldırım isimli bir gazete çıkarmıştır. Selanik’in Yunanlar tarafından işgal edilmesinin ardından İzmir’e gitmiştir. Kısa bir süre içinde Anadolu gazetesinin sahibi ve başyazarı olmuştur.

Mütareke döneminde Duygu gazetesini yayın hayatına sokmuştur. Mütareke döneminde Anadolu ve Duygu gazetelerinin özelliği Rum basınıyla mücadele etmeleridir. İzmir’in işgalinin ardından tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bir süre İzmir’de saklandıktan sonra, şehirden çıkmayı başarmıştır. Bu dönemde İstanbul, Bursa ve Ankara’da çeşitli görevler üstlenmiştir. Bunun ardından Antalya’ya giderek, Antalya’nın ilk yerel gazetesi olan Antalya’da Anadolu gazetesini çıkarmıştır. İşgalin sona ermesinin ardından İzmir’e geri döndü. Anadolu gazetesi yeniden İzmir’de çıkmaya başlamıştır.

İzmir’e dönmesinin ardından gazetecilik kimliğiyle siyasetçi kimliği iç içe geçmiş durumdaydı. II., III, IV., V., dönemlerde Denizli Milletvekili, VI. Dönemde Tunceli Milletvekili, VIII. Dönemde İzmir Milletvekili olarak faaliyet gösterdi. Milletvekili olmasına rağmen Anadolu gazetesinde sık sık yazılar yazmaya devam etti. 11 Ağustos 1951 tarihinde vefat etti. Anadolu gazetesi 1954 yılının Eylül ayında maddi zorluklardan dolayı kapanmak zorunda kaldı.

Anahtar Kelimeler: Haydar Rüştü Öktem, Anadolu Gazetesi, İzmir Basını, Türk Basını, Siyaset.

SUMMARY

HAYDAR RÜŞTÜ ÖKTEM AS A JOURNALIST AND POLITICIAN (1885-1951)

Haydar Rüştü Öktem was born in Gümüşhane in 1885. He had to continue his education in different cities, because his father worked as an interrogator in different cities. He became to be the journalist when he was studying medicine in Istanbul. He went to Thessaloniki in 1911 after working in Geveze, Cadalog and Cihad in Istanbul. He published a newspaper which was named Yıldırım in Thessaloniki. After the invasion of Thessaloniki by Greeks, he went to Izmir. He became the owner and head writer of the Anadolu with a short period.

During the period of armistice, Duygu -newspaper- was published. The importance of Duygu and Anadolu is that struggling with Greek media during the armistice period. After the invasion of İzmir, he was faced with the danger of arrest. After having been hide in Izmir for a while, he succeeds to leave the city. In this period he took on various tasks in Istanbul, Bursa and Ankara. After that, he went to Antalya and published Anadolu in Antalya, which was the first local newspaper in Antalya. He returned to İzmir after the end of the invasion. The Anadolu published again in İzmir.

After returning to Izmir, he completed his identity within being a politician and journalistic. He worked as a member of parliament in Denizli in the periods of II, III, IV, V, as a member of parliament in Tunceli the period of VI and Izmir in the period of VIII. Despite being a member of parliament, he continued to write articles in Anadolu. He died on August 11, 1951. Anadolu had to close down in September of 1954 due to financial difficulties.

Keywords: Haydar Rüştü Öktem, Anadolu Newspaper, İzmir Press, Turkish Press, Politics.

ÖNSÖZ

Haydar Rüştü Öktem, İzmir ve Antalya basın tarihinde önemli yer edinmiş bir gazetecidir. Sahibi ve başyazarı olduğu Anadolu gazetesi çıktığı dönemde İzmir'deki en uzun süreli gazete olma özelliğine sahipti. Milli Mücadele döneminde bu gazete Antalya'ya taşınmak zorunda kaldı ve Antalya'da Anadolu adıyla çıkmaya başladı. Antalya'da Anadolu gazetesinin özelliği Antalya'nın ilk yerel gazetesi olmasıydı. Haydar Rüştü Öktem'in Milli Mücadele döneminde yaptığı faaliyetlere dair bazı çalışmalar yapılmış olsa da hayatını bir bütün olarak ele alan bir çalışma yapılmamıştır. II. Meşrutiyet döneminde İttihatçı bir gazeteci, Cumhuriyet döneminde CHP'li bir gazeteci olan ve dört dönem Denizli, birer dönem Tunceli ve İzmir milletvekili olarak görev yapan bu kişinin tam bir biyografisinin olmaması eksiklik olarak görülmüştür. Çalışmanın temel amacı bu eksikliği gidermek olmuştur. Ayrıca Haydar Rüştü Öktem'in hayat öyküsü üzerinden Türk basın tarihi ve Türk siyasi tarihine ışık tutmak hedeflenmiştir.

Çalışmanın temel kaynaklarından birisini Prof. Dr. Zeki Arıkan tarafından yayımlanan Haydar Rüştü Öktem'in anıları oluşturmaktadır. Bu anılar İzmir'in işgal sürecinde Haydar Rüştü Öktem'in neler yaptığını detaylı bir biçimde öğrenmemizi sağlamaktadır. Antalya günlerine ilişkin Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Güçlü'nün Antalya'da Anadolu gazetesi ve Antalya basın tarihi üzerine yazdığı makalelerden faydalanılmıştır. Ayrıca Celal Bayar, Mihail Rodas, Mahmut Hıfzı Nalbantoğlu, Dr. Sükûti Tükel, Bezmi Nusret Kaygusuz, Kazım Özalp, Nail Morali ve İhsan Eryavuz'un eserleri başta olmak üzere pek çok anı kitabında Haydar Rüştü Öktem'in hayatının izi sürülmüştür. Bu eserler ve İzmir basın tarihi üzerine yapılan çalışmalar araştırmamızın ana hatlarını belirlememizi sağlamıştır. Böylece Haydar Rüştü Öktem'in çalıştığı ve sahibi olduğu gazeteler tespit edilerek gazete taramaları yapılmıştır. Çalışma kapsamında Haydar Rüştü Öktem'in çıkardığı Anadolu, Duygu, Antalya'da Anadolu, Ulusal Birlik gazetelerinin ulaşabildiğimiz nüshaları taranmış ve yazarı olduğu gazete ve dergiler incelenmiştir. Ayrıca yaşadığı dönemde yayın yapan çok sayıda gazete taranmıştır. Milletvekili olduğu döneme dair elimizdeki en önemli kaynak TBMM tutanaklarıdır. TBMM tutanakları incelenerek, milletvekili olduğu dönemde ne gibi faaliyetlerde bulunduğu tespit edilmiştir. Gazeteler, TBMM tutanakları incelendikten sonra hayat öyküsü şekillenmiş ve arşiv çalışmalarına geçilmiştir. Arşiv çalışmaları kapsamında Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde onun hayatına dair belgelerin izi sürülmüştür. Bunun yanı sıra altı dönem boyunca Milletvekili olarak faaliyet gösterdiği için TBMM Arşivi'nde

alışmalar yapılmıştır. Ayrıca Prof. Dr. Zeki Arıkan'ın kişisel arşivinde yer alan bilgi ve belgelerden de faydalanılmıştır.

Çalışma giriş, dört bölüm, sonuç, kaynakça ve eklerden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Haydar Rüştü Öktem'in hayatının ilk yıllarına dair bilgi verilmiştir. Birinci bölümde II. Meşrutiyet dönemindeki faaliyetleri ele alınarak eğitim hayatı, ilk basın faaliyetleri, Selanik'e gitmesi ve İzmir'de Anadolu gazetesiyle tanışmasına değinilmiştir. İkinci bölümde Milli Mücadele dönemindeki faaliyetleri üzerinde durularak onun İzmir ve Antalya'daki günlerine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde Atatürk döneminde gazetecilik ve siyasi faaliyetlerine yer verilmiştir. Bu bölümde, SCF ile olan ilişkisi üzerinde özellikle durulmuştur. Dördüncü bölümde İnönü döneminde gazetecilik ve siyasi faaliyetleri incelenmiştir. Ek olarak sunduğumuz belgeler arasında Haydar Rüştü Öktem'in Trabzon Mekteb-i İdadi-i Mülki'den almış olduğu şehadetname, Mustafa Kemal Paşa imzalı bazı telgraf ve yazılar, çeşitli gazete haberleri ve fotoğraflar yer almaktadır.

Konuyu belirleme sürecinden itibaren çalışmamın yol göstericisi olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Güçlü'ye teşekkür ediyorum. İzmir basın tarihi üzerine önemli çalışmalara imza atan, konunun duayenlerinden olan Prof. Dr. Zeki Arıkan hocama elindeki bilgi ve belgeleri benimle paylaştığı için çok teşekkür ederim. Kendisine sağlıklı ömürler dilerim. Ayrıca bu çalışmanın hazırlanması sırasında çeşitli konularda desteklerini gördüğüm Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi, İzmir Milli Kütüphane, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TBMM Kütüphanesi, TBMM Mikro Film Merkezi, Ankara Milli Kütüphane ve İzmir Basın Müzesi çalışanlarına teşekkür ediyorum.

Son olarak; gerek çalışmamı içerik olarak inceleyip gerekse bana her türlü desteği sağlayan Meltem Uyar'a, çalışmamı okuyarak düşüncelerini benimle paylaşan Dr. Hamdi Işık'a, moral ve motivasyonumun düştüğü her anda destek olan Gizem Güldalı'ya, çeşitli konularda yardımlarını gördüğüm Mesut Perk ve Sefa Çiçekli'ye ve bu çalışmanın yapılmasındaki en büyük güç kaynağım annem Hülya Kaya ve babam İsmet Kaya'ya teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

Murat KAYA

Antalya, 2018

GİRİŞ

Ailesi, Doğumu ve Hayatının İlk Yılları

Haydar Rüştü, Dedebeyoğlu adıyla bilinen bir ailenin mensubudur. Babasının adı Hüseyin Rüştü Bey, annesinin adı Nafia Hanım'dır¹. Babasının adı nüfus kayıt örneğinde Hasan Rüştü olarak geçmektedir². Hüseyin Rüştü Bey, müstantik (sorgu yargıcı) olarak görev yapmıştır³. Bu yüzden ailesiyle birlikte sık sık şehir değiştirmek zorunda kalmıştır. Haydar Rüştü, babasının sorgu yargıcı olarak görev yaptığı Gümüşhane'de doğmuştur.

Haydar Rüştü'nün doğum tarihiyle ilgili değişik kaynaklarda farklı bilgiler bulunmakta olup, bunlar 1885⁴, 1889⁵ ve 1890⁶ yıllarıdır. Doğum tarihiyle ilgili belirsizlik Haydar Rüştü'ye özel bir durum değildir. Onun çağdaşları arasında doğum tarihi ile ilgili belirsizlik oldukça yaygın bir durumdur. Rumi takvim ile yazılan bir tarih Miladi takvime çevrildiği zaman eğer ay bilgisi bilinmiyorsa iki farklı yıla denk gelmektedir. Bu nedenle doğum tarihleri ile ilgili bir yıllık fark olağan karşılanır. Ancak Haydar Rüştü'nün kabul edilen doğum tarihleri arasında beş yıllık bir fark vardır. Bundan dolayı doğum tarihleri arasındaki farkı olağan karşılamak mümkün değildir.

Haydar Rüştü'nün doğduğu tarih ile ilgili bilgilerin farklılığı resmi belgelere yansımıştır. Trabzon Mekteb-i İdadi-i Mülki'den almış olduğu şehadetnamede 1306 [1890] yılında doğduğu yazılıdır. Haydar Rüştü, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin II. döneminde Mebus olarak seçildikten sonra, tercüme-i hal varakasını doldurarak TBMM'ye sunmuştur. Sunduğu belgede üstte yer alan bilgi kutucuklarını ve altta yer alan özgeçmiş bölümünü eksiksiz olarak doldurmuştur. Tarih-i tevellüdü bölümünde doğduğu yılı 1306 olarak yazmıştır. Bu Rumi yıl, Miladi yıla çevrildiği zaman 1890-1891 yıllarına denk gelmektedir. Bir sonraki dönem yeniden Mebus olarak Meclis'e giren Haydar Rüştü, yeni dönemde yazdığı tercüme-i hal yazısında kısa özgeçmişine yer vermeden, sadece üstte yer alan ilgili yerleri doldurmakla yetinmiştir. Burada doğum yılı 1301 olarak yazılmıştır. 1301 yılı Miladi olarak 1885-1886 yıllarına denk gelmektedir. Harf devrimi sonrasında IV. dönemde yeniden mebus seçildikten sonra tercüme-i hal varakasinda doğum yılı bölümünde 1301 yılı yazmaktadır.

¹ TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem'in III. Dönem Tercüme-i Hal Varakası.

² Çufalı, 2012: 606.

³ Öktem, 1991: 2.

⁴ TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem'in III. Dönem Tercüme-i Hal Varakası; Huyugüzel, 2000: Yıldırım ve Zeynel, 2010: 90.

⁵ Haydar Rüştü Öktem'in İzmir'de Kokluca mezarlığında bulunan mezar taşında doğum tarihi olarak 1889 yazmaktadır. Mezarın fotoğrafı için bak. Resim 12.

⁶ TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem'in II. Dönem Tercüme-i Hal Varakası; Öktem, 1991: 2.

Haydar Rüştü'nün mezar taşı, doğum yılı sorununa başka bir boyut katmaktadır. İzmir Kokluca Mezarlığı'nda bulunan mezar taşında 1889 yılında doğduğu yazılıdır. Mezar taşında yazan 1889 tarihine başka bir yerde rastlanmamıştır. Haydar Rüştü'nün ölümünün ardından gazetelerde çıkan bazı haberlerde onun doğduğu yıl 1319 [1903] olarak belirtilmektedir⁷. TBMM'nin üçüncü dönemine dair bir araştırmada doğum tarihi 1882 olarak yazılmıştır⁸. Ancak Haydar Rüştü'nün 1903 veya 1882 yılında doğmuş olmasının hiçbir dayanağı bulunmamaktadır.

Haydar Rüştü'nün doğum tarihi ile ilgili belirsizlik, kendisinin doldurduğu tercüme-i hal varakalarına dayanmaktadır. Söz konusu varakalar arasında doğum yılları açısından farklılık olduğu için, bu belgelere dayanarak hazırlanan eserlerde her iki tarih de kullanılmıştır. TBMM tarafından yayımlanan fotoğraf albümlerinde tercüme-i hal varakalarından kaynaklanan farklılık açık bir şekilde görülmektedir. 1930'lu yıllarda Meclis'in fotoğraf albümlerinde Haydar Rüştü'nün doğum yılı 1885⁹ veya 1890¹⁰ olarak yazılmıştır.

Haydar Rüştü'nün tercüme-i hal varakalarında yazdığı eğitim bilgileri göz önünde bulundurulduğunda, 1885 yılında doğduğu kabul edilirse eğitim hayatında önemli aksamalar olduğu ya da okula geç başladığı ortaya çıkmaktadır. Babasının mesleğinden dolayı sürekli şehir değiştiren bir çocuk için bu durum normal olabilir. Ancak olağan durumlar kabul edildiğinde Haydar Rüştü'nün 1885 tarihinden birkaç yıl sonra doğmuş olması gerekir. Ayrıca Meclis arşivindeki tercüme-i hal varakaları eğitim hayatının düzenli olarak devam ettiğini göstermektedir. Haydar Rüştü'nün hem eski harflerle hem de yeni harflerle kendi el yazısıyla yazdığı tercüme-i hal varakalarında 1301 [1885] yılı daha yaygın bir şekilde kullanıldığı için, çalışmamızda bu tarihi esas alarak onun 1885 yılında doğduğunu kabul ettik.

Nüfus kayıt örneğinde Haydar Rüştü'nün adı Ali Haydar olarak geçmektedir¹¹. Resmi olarak adı Ali Haydar olmasına rağmen gençlik yıllarından itibaren yaygın kullanımı Haydar Rüştü olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çeşitli resmi yayınlarında Ali Haydar ve Haydar Rüştü adları birlikte yer almaktadır. Yazılı basında ise ilk dönemlerde Ali Haydar, ilerleyen dönemlerde Haydar Rüştü adı kullanılmıştır.

Prof. Dr. Zeki Arıkan'ın Haydar Rüştü'nün hatıratının giriş bölümünde yazdığı bilgilere göre Haydar Rüştü'nün doğduğu Gümüşhane sancağı ailesinin atalar diyarıdır¹². Tarih boyunca Gümüşhane'nin en temel geçim kaynaklarından birisi madencilik faaliyetleri olmuştur. Haydar

⁷ “Haydar Rüştü'nün Cenazesi”, *Vakit*, 15 Ağustos 1951; “Haydar Rüştü Öktem”, *Akşam*, 15 Ağustos 1951.

⁸ Avcı, 2000: 29.

⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1935: 52.

¹⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1937: 27.

¹¹ Çufalı, 2012: 606.

¹² Öktem, 1991: 2.

Rüştü'nün doğduğu dönemde de madencilik bölge halkı için son derece önemliydi. Madencilik faaliyetlerinin dışında tarım, hayvancılık ve ormancılık bölge halkının diğer geçim kaynakları arasında yer alıyordu. Bölgenin aşırı yağış alıyor olması doğal felaketlere neden oluyor ve bu durum tarımsal faaliyetlere zarar veriyordu. Bunun yanı sıra tarım ilkel yöntem ve aletlerle yapıldığı için topraktan elde edilen verim son derece düşüktü. Hayvancılıkla geçimini sağlayanlar salgın hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalıyorlardı. Haydar Rüştü'nün çocukluk yıllarında sığır vebası hastalığı çok sayıda hayvanın telef olmasına neden olmuştur. Haydar Rüştü'nün hayatının ilk yıllarında Gümüşhane'ye gelen yabancı gezgin ve gazeteciler yazmış oldukları eserlerde gözlemlerini okuyuculara aktarmıştır. Gezginler genellikle Gümüşhane ile ilgili övücü ifadeler kullanmıştır¹³. Haydar Rüştü, yabancı gezginleri büyüleyecek güzelliğe sahip olan bu sancakta çocukluk yıllarını geçirmiştir.

1316 yılına ait Bitlis Vilayet Salnamesi'nde Hüseyin Rüştü Bey'in adı müstantik (sorgu yargıcu) olarak geçmektedir¹⁴. Dedebeoğlu ailesi Bitlis'te yaşarken Haydar Rüştü, Bitlis Askeri Rüştüyesi'nin iptidai sınıfına devam etmiştir. Babasının görevi sırasında Bitlis'te geniş bir çevresi bulunuyordu. Bu dönemde şair Eşref, Tokadizâde Şekip, Mevlevi Şeyhi Nureddin Efendi, Taşlıoğlu İbrahim Ethem gibi kişilerin Bitlis'te sürgünde olduğu söylenmektedir¹⁵. Bu kişiler Hüseyin Rüştü Bey'i ve ailesini evlerinde ziyaret ediyordu. Böylece gençliğe ilk adımını atan Haydar Rüştü, Osmanlı Devleti'nin son dönemine damgasını vuran bu kişiler ile tanışma şansını elde etmiştir. Hüseyin Rüştü Bey, evlerini ziyaret eden kişilerin II. Abdülhamit tarafından sürgüne yollanan şair ve âlimler olduğunu oğluna söylemiştir. Ayrıca oğluna Şair Eşref'in şiirlerinden birkaç parça okumuştur¹⁶. Evlerine gelen misafirler Haydar Rüştü'nün fikir dünyasının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Haydar Rüştü'nün evlerini ziyaret eden sürgündeki isimlerin dışında, Tevfik Nevzad, Avukat Güzel Hasan ve Abdülhalim Memduh gibi isimler de Bitlis'te sürgünde bulunuyordu¹⁷. Tevfik Nevzad'ın Bitlis ile ilgili gözlemleri, o dönemde Bitlis'te yaşamının ne kadar zorlu olduğunu gözler önüne sermektedir. Onun belirttiğine göre evlerde tuvalet olmadığı için, insan dışkıları sokaklarda kirliliğe neden olmakta ve bu kirlilik çeşitli hastalıklara yol açmaktaydı. Şehir dağlık alanda inşa edildiği için, uçurumlar ve dağlar ulaşımı olumsuz etkiliyordu. Şehirde

¹³ Saylan, 2015: 51-59; Alkan, 2010: 59.

¹⁴ 1316 *Bitlis Vilayet Salnamesi*, 1316: 112.

¹⁵ *Kültür*, 1943: 4; Bu röportajda Bitlis sürgünleri arasında Şair Eşref'in ismi geçmektedir. Fakat Şair Eşref'in söz konusu dönemde Bitlis'te olma ihtimali zayıftır. 1900-1902 yılları arasında Şair Eşref Gördes kaymakamı olarak görev yapmaktaydı. Haydar Rüştü'nün yıllar sonra verdiği röportaj sırasında söylediği bu ifadenin bir yanlışlığı olduğu söylenebilir; Yücebaş, 1984: 7.

¹⁶ *Kültür*, 1943: 4.

¹⁷ Şahin, 1993: 37.

çorap ve düğme bulmak dahi oldukça zordu. Yokluğun hâkim olduğu şehirde zar zor bulunan şeyler ise ateş pahasına satılıyordu¹⁸.

Haydar Rüştü'nün eğitim hayatı ile ilgili vermiş olduğu bilgilerden, Dedebeyoğlu ailesinin Bitlis'te birkaç yıl kaldıktan sonra Gümüşhane'ye geçtiği anlaşılmaktadır¹⁹. Bundan sonra Hüseyin Rüştü Bey Tekfurdağı'nda (Tekirdağ) göreve başlamıştır²⁰. Böylece Haydar Rüştü, Namık Kemal'in memleketi Tekirdağ'da yaşama şansı elde etmiştir. XIX. yüzyılın son çeyreğinde gençlerin düşünce dünyasına yön veren isimlerin başında Namık Kemal gelmekteydi. Haydar Rüştü'yü, Namık Kemal'in düşünce dünyası ile tanıştıran kişi babası olmuştur. Hüseyin Rüştü Bey, bir deftere sık sık yazılar yazıyor ve sonra bunu dolaba kaldırıyordu. Babasının bu davranışı okumaya merakı olan Haydar Rüştü'nün oldukça dikkatini çekiyordu. Bir gün defterin bulunduğu dolabı açarak, onu oradan alıp gizli bir şekilde okumaya başladı. O defterde Namık Kemal'in Cezmi isimli eseri kopya edilmiş durumdaydı. Haydar Rüştü, henüz okuduğu eseri anlayabilecek yaşta değildi. Ama anlayacak olgunluğa eriştiği zaman Cezmi'yi heyecanlar içinde defalarca okumaktan kendini alamadı²¹.

¹⁸ Somar, 2001: 81-82.

¹⁹ TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem'in II. Dönem Tercüme-i Hal Varakası.

²⁰ *Edirne Vilayet Salnamesi*, 1319: 820.

²¹ *Kültür*, 1943: 4.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ

1.1. Eğitim Hayatı

Haydar Rüştü, babasının mesleğinden dolayı farklı şehirlerde eğitim almıştır. Rüştüye eğitimine Bitlis Askeri Rüştüyesi'nde başladı ve buradaki eğitim hayatı bir yıl sürmüştür²². XX. Yüzyılın ilk yıllarında Bitlis Askeri Rüştüyesi Bitlis Vilayeti'nde bulunan 7 rüşdiye arasında en fazla öğrenciye sahip olma özelliğine sahiptir²³. Bitlis'teki kısa süreli eğitim hayatından sonra Gümüşhane Rüştüyesi'nde eğitim görmeye başlamıştır. Gümüşhane Rüştüyesi'nde iki yıl eğitim görerek Rüştüye eğitimini tamamlamıştır. 1319 [1903] yılında Tekfurdağı Sancağı'nda bulunan Mekteb-i İdadi-i Mülki'de eğitim hayatına devam etti. Haydar Rüştü'nün Tekfurdağı'nda eğitim hayatına başladığı dönemde Mekteb-i İdadi-i Mülki'de Müslüman ve gayrimüslim öğretmenler birlikte görev yapıyordu. Okuldaki öğrencilerin tamamı erkeklerden oluşuyordu²⁴. 1322 [1906] yılında mezkûr mektepten şهادetname aldı²⁵.

1322 [1906] yılında Tekfurdağı Mekteb-i İdadi-i Mülki'den mezun olduktan sonra Trabzon'da Mekteb-i İdadi-i Mülki'ye kayıt oldu. Haydar Rüştü'nün iki farklı idadide eğitim görmüş olması, idadilerin 5 ve 7 yıllık olarak ikiye ayrılmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bu dönemde sancaklarda ve geliri az olan vilayetlerde 5 yıllık idadiler bulunuyordu²⁶. Büyük vilayetlerde ise 7 yıllık idadiler bulunuyordu. Ailesi Tekfurdağı Sancağı'ndan, Trabzon Vilayeti'ne taşındıktan sonra idadi eğitimine burada devam etti. Trabzon Mekteb-i İdadi-i Mülki'de Müslüman ve gayrimüslim öğrenciler bir arada eğitim görüyordu. Okulun idarecileri arasında Müslümanlar ve gayrimüslimler bulunuyordu²⁷.

Haydar Rüştü'nün idadi tahsilini tamamladığı Trabzon Mekteb-i İdadi-i Mülki'den, onunla beraber 1908 yılında toplam 31 öğrenci mezun olmuştur²⁸. Trabzon Mekteb-i İdadi-i Mülki'den almış olduğu şهادetname onun eğitim hayatına ışık tutmaktadır. 16 Eylül 1324 [29 Eylül 1908] tarihli şهادetnameyi Â'lâ derecesiyle almaya hak kazanmıştır. Bu durum onun iyi bir öğrenci olduğunu gözler önüne sermektedir. En başarılı olduğu ve Aliyyü'l Âlâ derecesiyle tamamladığı dersler; Kitabet-i Resmiye, Edebiyat-ı Osmaniye, Kavânin, Hüsn-ü Hat ve

²² Kültür, 1943: 4; 1869 yılında yayımlanan maarif nizamnamesine göre rüştiye eğitiminin dört yıl yapılması kararlaştırılmıştı. 1892 yılına gelindiğinde rüştiye eğitimi dört yıldan üç yıla indirildi. Bundan dolayı Haydar Rüştü üç yıl rüştiye eğitimi aldı. Bak. Kodaman, 1991: 108.

²³ Ünal, 2015: 120.

²⁴ Ekin ve Kanal, 2014: 118.

²⁵ TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem'in II. Dönem Tercüme-i Hal Varakası.

²⁶ Kodaman, 1991:122.

²⁷ Piyale, 1988: 24.

²⁸ Albayrak, 1987: 115.

Resim'dir. Akaid-i Diniye, Ahlak ve Mantık, Coğrafya-yı Osmani derslerini Âlâ derecesiyle tamamlamıştır. Hikmet, Kimya, Mevalid-i Selase ve Hıfzıssıha, Cebir ve Müsellesat ve Hesab-ı Ticari, Hendese-i Mücesseme ve Usulü Mesaha, Tarih-i Osmani derslerini Karib-i Âlâ derecesiyle geçmiştir. Vasat olduğu dersler ise Fransızca, Usulü Defteri, Makine, Kozmoğrafya ve İlm-i Servet'tir²⁹.

Haydar Rüştü'nün yazı yazma hevesi Trabzon'da almış olduğu eğitim sırasında vazgeçilemez bir sevdâ haline geldi. Çocukluğunda okuduğu Aşık Garip, Kerem, Aşık Ömer gibi destanlar erken yaşlardan itibaren edebiyatla iç içe olmasını sağlamıştır. Trabzon İdadisi'nde edebiyat hocası şair Hamlizade İhsan Bey Haydar Rüştü'yü yazması konusunda teşvik ediyordu. Hitabet ve Edebiyat söz konusu olduğunda Haydar Rüştü daima birinci çıkıyordu. İhsan Bey, derslerin tartışmalı bir şekilde geçmesini sağlayarak, her bir konuyu ayrı ayrı ele alıyordu³⁰. Hocasının adı Hamlizade değil Hamamizade İhsan Bey olmalıdır. Hamamizade İhsan Bey sadece eğitimci yönü ile değil yazar, şair, araştırmacı ve tarihçi kimliği ile tanınmaktadır ve 63 yıllık hayatına 40 eser sığdırmayı başarmıştır³¹. Haydar Rüştü'nün böylesine önemli bir kişiden ders almış olması, onun için büyük bir şanstır. İdadi eğitimi sırasında ülkenin içinde bulunduğu siyasi atmosfer, pek çok genç gibi Haydar Rüştü'nün de ülke sorunlarına ilgi duymasına neden oldu. İdadi eğitiminin son yıllarında siyaset ile ilgilenmeye başlamıştır. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgal etmesi, halkın büyük tepkisine neden olmuştur. Haydar Rüştü, bu işgale tepki olarak başlarındaki Avusturya malı fesleri atıp külah giymeye başladıklarını belirtmektedir³². Onun başlarına külah giymeye başladıklarını söylemesi oldukça dikkat çekicidir. Çünkü o dönemde fes boykotu sonucunda yaygın bir şekilde kalpak kullanılıyordu. Külah kullanımı boykotun ilk günlerine özgü halkın başı açık gezmek için bulduğu geçici bir çözümdü. Daha sonra halk kalpağı külahı tercih etmeye başladı³³. Haydar Rüştü o günlere değinirken, kalpak yerine külahı vurgu yapmayı tercih etmiştir.

1.2. Tıp Eğitimi ve İlk Basın Faaliyetleri

Haydar Rüştü 1324 [1908] yılında Trabzon İdadisi'nde idadi tahsilini tamamladı ve aynı yıl İstanbul'da Mekteb-i Tıbbiye-i Mülki'de eğitim görmeye başladı. O dönemde Sirkeci'de bulunan ve Sotiri tarafından işletilen Selanik kıraathanesi gençlerin önemli uğrak merkezlerinden birisiydi. Haydar Rüştü, Rasim Haşmet, Ethem Hidayet, Ahmet Rıfkı gibi

²⁹ Şehadetname için bak. Ek 1.

³⁰ Kültür, 1943: 4.

³¹ Albayrak, 1987: 122.

³² Haydar Rüştü Öktem, "Konuşma (Genç Neslimizle), *Anadolu*, 13 İkinciteşrin 1943.

³³ Turan, 2014: 245-252; Elmacı, 1997: 29-30.

kişiler Selanik kıraathanesinin müdavimleri arasında bulunuyordu. Bu isimler arasındaki Ahmet Rıfkı o dönemde Bektaşilik üzerine yaptığı araştırmalar ile tanınmaktadır. Bezmi Nusret, Haydar Rüştü ile Selanik kıraathanesinde tanıştığını söylemektedir³⁴.

Tıp eğitimi aldığı dönemde ilk yazısı 1325 [1909] yılında Trabzon'da çıkan Envar-ı Vicdan mecmuasında yayımlandı³⁵. Bu gazetede Tıbbiye birinci sınıf öğrencisi iken Edebi Müsahabe başlığı altında yazılar yazmıştır³⁶. On beş günde bir çıkan bu mecmuada Dedebeyoğlu Ali Haydar imzasıyla yazıları yer alıyordu. Envar-ı Vicdan mecmuasının dikkat çekici bir özelliği basın-yayın tarihinde çok fazla örneği bulunmayan bir şekilde, kolektif şirket olarak mecmuanın faaliyet göstermesidir. Şirketin talimatnamesi 1326 [1910] yılının Haziran ayında yayımlanmıştır. Ancak şirketin resmen kuruluşunu tamamlayıp tamamladığına ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır³⁷.

Envar-ı Vicdan mecmuasının tam bir koleksiyonu günümüze ulaşmamıştır. Çeşitli kütüphanelerde ve kişisel arşivlerde bazı sayıları bulunmaktadır³⁸. Bu nedenle Haydar Rüştü'nün Ali Haydar imzasıyla Envar-ı Vicdan'da yazdığı yazıların tamamına ulaşmak mümkün değildir. 3 Aralık 1909 tarihinde Ali Haydar imzasıyla Vatanımdan Ayrılırken başlıklı bir yazı yayımlandığı bilinmektedir³⁹. Haydar Rüştü İstanbul'dan Selanik'e gittiği zaman Envar-ı Vicdan ile bağını koparmamış ve yazı göndermeye devam etmiştir⁴⁰.

Haydar Rüştü, 3 yıl boyunca İstanbul'da tıp eğitimi gördükten sonra almış olduğu eğitimi yarım bıraktı. Özgeçmişinde tıp eğitimini yarım bırakmasının sağlık sorunlarından kaynaklandığını belirtmiştir⁴¹. Tıp eğitimini yarım bırakmasında öyle anlaşılıyor ki sağlık sorunlarının yanı sıra gazetecilik faaliyetleri de etkili olmuştur⁴². Çünkü o dönemde Geveze, Cadaloz ve Cihad gibi gazetelerde önemli görevler üstlenmiştir⁴³. Haydar Rüştü, gazeteciliğe aldığı tıp eğitiminden daha fazla merak duyuyordu. Bezmi Nusret Kaygusuz, Haydar Rüştü'nün bu dönemde gazetecilik ve öğrencilik hayatı dışında farklı bir bilgi vermektedir. 9 Ocak 1919 tarihinde kaleme aldığı yazısında Haydar Rüştü'nün on yıl önce Mekteb-i Edebi'de 100 kuruş maaşla çalıştığını söylemektedir⁴⁴. Bezmi Nusret Kaygusuz, anılarında da aynı konuya

³⁴ Kaygusuz, 2002: 35.

³⁵ TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem'in II. Dönem Tercüme-i Hal Varakası.

³⁶ Kültür, 1943: 4.

³⁷ Öksüz, 2016: 129-130; Albayrak, 2010: 94. Envar-ı Vicdan'ın ilk 15 sayısı Yorgi Mihâlidî matbaasında, 16-22. sayılar sanayi mektebindeki Vilayet matbaasında, 23-27. Sayılar Serasi matbaasında, 28. ve devamındaki sayılar İkbâl matbaasında basılmıştır. Derginin boyutu 20x27 cm idi ve özel sayılar hariç toplam 8 sayfa olarak çıkıyordu.

³⁸ Albayrak, 2010: 96.

³⁹ Albayrak, 2010: 99.

⁴⁰ Envar-ı Vicdan, 28 Teşrin-i evvel 1327.

⁴¹ TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem'in II. Dönem Tercüme-i Hal Varakası.

⁴² Arıkan, 2008: 1.

⁴³ Kültür, 1943: 4-5.

⁴⁴ Bezmi Nusret, "Şahsiyatla Onlar Uğraşıyor, *Müsavat*, 9 Kanunusani 1335.

değınmekte ve Haydar Rüştü'nün tıp eğitimi aldığı dönemde özel bir okulda öğretmen olarak görev yaptığını belirtmektedir⁴⁵.

Haydar Rüştü, kısa bir süre sonra okul hayatına İstanbul'da hukuk eğitimi alarak devam etmiştir. Onun eğitim hayatına farklı bir alanda devam etmiş olması, tıp eğitimini yarım bırakmasındaki tek nedenin sağlık sorunları olmadığını desteklemektedir. Bu dönemde hukuk eğitiminin yanı sıra şair Mehmet Akif'in hoca olduğu edebiyat bölümünün derslerini de takip etmeye başlamıştır. Böylece kendisini çok yönlü olarak geliştirme fırsatı elde etmiştir. Onun İstanbul'da hukuk eğitimi aldığı dönemde, vilayet idadi mekteplerinden mezun olan gençlerin çoğu hukuk eğitimi almak istiyordu. Hukuk eğitimi alan öğrencilerin sayısı o kadar artmıştı ki, Darülfünun'un Hukuk kısmında birinci sınıf dersleri dört-beş şubeye ayrılmıştır. Şubelerdeki öğrenci sayısı 200'ü aşmış durumdaydı. Bu durum karşısında Hukuk mektebinin yükünü hafifletmek için Selanik ve Konya'da yeni hukuk mektepleri açılması kararlaştırılmıştır⁴⁶. Haydar Rüştü Türk-İtalyan savaşı sırasında Selanik'te bulunan Hukuk Mektebine naklen geçiş yapmıştır⁴⁷.

1.3. İstanbul'daki Basın Faaliyetleri

1.3.1. Geveze Gazetesi

Haydar Rüştü'nün İstanbul'da tıp eğitimi aldığı dönemde çalıştığı gazetelerden birisi olan Geveze, Tanzimat dönemine dayanan geleneksel mizah anlayışına sahip bir yayın organı olarak II. Meşrutiyet'in ilk günlerinde yayın hayatına başlamıştır⁴⁸. Geveze gazetesinin sahibi Ermeni asıllı Kirkor Faik Efendi'ydı. Kirkor Faik Efendi, Osmanlı basınının tanınmış yayıncılarından birisiydi⁴⁹. Yaşadığı dönemde Türk ruhlu bir Ermeni olarak görülüyordu⁵⁰. Gazete satarak başladığı meslek hayatına kütüphane kurarak, gazete çıkararak ve çok sayıda kitap yayımlayarak devam etmiştir⁵¹.

Kirkor Faik Efendi 2 Ağustos 1324 [15 Ağustos 1908] tarihinde Musavver Geveze adı ile gazetesini yayımlamaya başlamıştır. İlk sayıda yer alan mukaddeme başlıklı makalede yeni çıkan gazetenin diğer gazetelerin yanında zayıf ve naçiz bir çocuk sayılabileceği yazılıdır. Yayın hayatına yeni başladığı için çocuk olarak tanımlanan gazetenin “hakir fakat terbiyeli, naçiz fakat çalışkan bir çizgi” izleyeceği söylenmiştir. Gazetenin adı Geveze olmasına rağmen,

⁴⁵ Kaygusuz, 2002: 35.

⁴⁶ Haydar Rüştü, “Değerli Armağan”, *Anadolu*, 11 Eylül 1944.

⁴⁷ Kültür, 1943: 5.

⁴⁸ Çeviker, 1988: 17.

⁴⁹ Çeviker, 1988: 100.

⁵⁰ Çapanoğlu, 1960: 12.

⁵¹ Çapanoğlu, 1960: 17.

sadece şarlatanlık üzerine kurulmuş bir yayın organı olmadığı vurgulanmaktadır⁵². Gazete Musavver Geveze adıyla yaklaşık 2 ay boyunca günlük olarak yayımlanmıştır.

Kirkor Faik Efendi, 1908 yılının Kasım ayından itibaren gazetesini Geveze adı ile pazartesi ve perşembe günleri çıkarmaya başlamıştır. Gazetede yer alan karikatürlerin büyük çoğunluğu imzasız olarak yayımlanıyordu. Bazı karikatürlerde ise D. Mazlum ve Frans imzaları bulunuyordu. II. Meşrutiyet döneminin siyasi atmosferi gazetede yayımlanan karikatürleri doğrudan etkilemiştir. Karikatürlerde özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve adalet gibi konular ele alınıyor, II. Abdülhamit ve onun dönemi eleştiriliyordu⁵³.

Geveze gazetesi kapandıktan sonra, Yeni Geveze adıyla yeniden yayın hayatına başlamıştır. Yeni Geveze'nin yazar kadrosunda A. Rıfkı, Nurettin Rüştü, A. Sami, Cemil Bey ve Baba Tevfik yer alıyordu. Gazetenin çizer kadrosunda D. Mazlum, Münir (Osman), (Mehmet) Baha Bey ve Nurettin Rüştü bulunuyordu. Gazetede yer alan karikatürlerde belediye sorunlarından savaşlara, ülke ve Dünya gündemini ilgilendiren pek çok konu ele alınıyordu⁵⁴.

Nurettin Rüştü, gazetenin yayın kadrosuna sonradan dahil olmuş bir kişidir⁵⁵. 31 Mayıs 1326 [13 Haziran 1910] tarihli 27. sayısından itibaren başyazar ve sorumlu müdür olarak görev yapmaya başlamıştır⁵⁶. Onun bu görevi 20 Kanunisanı 1326 [2 Şubat 1911] tarihli 120. sayıya kadar devam etmiştir⁵⁷. Haydar Rüştü, Geveze gazetesinde Nurettin Rüştü ile birlikte çalıştıklarını söylemektedir⁵⁸. Bu ifadesinden yola çıkarak Haydar Rüştü'nün Nurettin Rüştü'nün başyazar ve sorumlu müdür olduğu dönemde Yeni Geveze gazetesinde görev yaptığını söyleyebiliriz. Ama bu konuda kendi ifadesinin dışında bir bilgiye ulaşamadığımızı ifade etmek istiyoruz. Yeni Geveze gazetesindeki faaliyetleri ile birlikte Haydar Rüştü bir yandan gazetecilik konusunda teknik bilgilerini arttırırken, diğer yandan güncel olayları mizah penceresinden değerlendirmeye başlamıştır.

1.3.2. Cadaloz Gazetesi

Nurettin Rüştü'nün imtiyaz sahibi ve başyazarı olduğu Cadaloz gazetesi 4 Nisan 1911 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin sorumlu müdürü olarak Haydar Rüştü görev yapıyordu⁵⁹. Haydar Rüştü Cadaloz gazetesinin yayın hayatının bir buçuk yıl sürdüğünü

⁵² Musavver Geveze, 2 Ağustos 1324.

⁵³ Çeviker, 1988: 156.

⁵⁴ Çeviker, 1988: 168.

⁵⁵ Çapanoğlu, 1960: 12.

⁵⁶ Yeni Geveze, 31 Haziran [Mayıs] 1326; Yeni Geveze gazetesinin söz konusu nüshasında Mayıs yerine bir yanlışlık sonucu Haziran yazılmıştır.

⁵⁷ Yeni Geveze, 20 Kânunusani 1326.

⁵⁸ Kültür, 1943: 5.

⁵⁹ Cadaloz, 22 Mart 1327.

belirtmektedir⁶⁰. Onun bu ifadesine rağmen gazetenin mevcut nüshaları yayın hayatının beş ay sürdüğünü göstermektedir. 9 Eylül 1911 tarihine kadar yayın hayatına devam eden gazete toplam 45 sayı olarak çıkmıştır⁶¹. İkinci Meşrutiyet döneminde pek çok gazetenin yayın hayatı birkaç sayı ile sınırlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Cadalog'un beş ay boyunca çıkmış olması önemli bir başarıdır.

Cadalog gazetesinin 4 Nisan 1911 tarihli ilk sayısında gazetenin idarehanesinin Ebussuud Caddesi 35 numarada olduğu belirtilmektedir. Gazetenin nüshası 10 para, yıllık abonelik bedeli ise 30 kuruştur. Diğer ülkelerden gazeteye abone olmak isteyenler için abonelik bedeli 12 Frank olarak belirlenmiştir. Cadalog başlığının hemen altında gazetenin salı ve cumartesi günleri çıktığı yazılıdır. Gazetede yayımlanan ilk karikatürde İbrahim Hakkı Paşa sadaret bütçesini Alman unu ile yoğururken resmedilmiştir⁶².

Cadalog gazetesi Tercüman-ı Hakikat matbaasında basılmakta olup⁶³, 28x40 santim boyutlarında 4 sayfa olarak çıkıyordu. Gazetenin tasarımı büyük ölçüde Geveze gazetesine benziyordu. İlk sayfasında büyük bir resim yer alıyordu. İkinci ve üçüncü sayfalarda üç sütun halinde yazılar bulunuyordu. Son sayfanın üst yarısını büyük boy karikatür kaplarken, sayfanın kalan yarısında ise üç sütun halinde yazılar yayımlanıyordu⁶⁴.

Dönemin mizah gazeteleri modern ve geleneksel olarak sınıflandırıldığında, Cadalog geleneksel mizah dergileri arasında yer almaktadır⁶⁵. Gazetede yer alan çizimler tasvirici karikatürler olarak tanımlanır. Bu tarz karikatürler, Tanzimat döneminde ortaya çıkan karikatür örneklerinin geliştirilmiş biçimleridir⁶⁶. Gazetenin yazar kadrosunda başyazar Nurettin Rüştü'nün dışında D. Mazlum, Cevat Nuri ve F. Houry gibi isimler yer alıyordu. Bunların dışında Çakırpençe, Lef'i, Silis, İmza, Munkad, Kahveciyan, Kokoz, Horoz, Klavuz, Çaparo, Kasımpaşalı, Safa, Cin, Cadalog, Çalçene, ve Dehşet mahlasları ile karikatürler yayımlanmaktadır⁶⁷.

Haydar Rüştü'nün Cadalog Gazetesi'nin ilk sayısından itibaren sorumlu müdür olarak görev yaptığını yukarıda ifade etmiştik. Onun bu görevi gazetenin 33. sayısına kadar devam etmiştir. 1 Ağustos 1911 tarihli 34. sayıdan itibaren Cadalog gazetesi isim değiştirdi ve Afacan adı ile yayın hayatına devam etti. Gazetenin ismiyle birlikte sorumlu müdürü de değişmiştir. Bu dönemde Haydar Rüştü'nün yerine Hüseyin Nazmi Bey sorumlu müdür olarak görev

⁶⁰ Kültür, 1943: 5.

⁶¹ Sandıkçı, 2014: 27.

⁶² Cadalog, 22 Mart 1327.

⁶³ Cadalog, 22 Mart 1327.

⁶⁴ Koçu, 1963: 3320.

⁶⁵ Çeviker, 1988: 17.

⁶⁶ Çeviker, 1988: 33.

⁶⁷ Sandıkçı, 2014: 34-35; Çeviker, 1988: 184.

yapmaya başladı. 42. sayıdan itibaren dergi Cadalog adını tekrardan kullanmaya başladı. Derginin adı değiştikten sonra Hüseyin Nazmi Bey sorumlu müdürlük görevini sürdürdü. Cadalog gazetesi son olarak 45. sayısının ardından yayın hayatına veda etti⁶⁸.

1.3.3. Cihâd Gazetesi

Cadalog gazetesini çıkaran ekip, mizah yayınlarının yanında siyasi yönü ön planda olan bir gazete çıkarmayı planlıyordu. Bu plan kapsamında Baba Tahir'e ait bir matbaa kiralandı⁶⁹. Gerekli hazırlıkların tamamlanmasının ardından Cadalog gazetesi, Cihâd isimli günlük siyasi bir gazetenin çıkacağını okurlarına duyurmuştur⁷⁰. Cadalog'un bir sonraki sayısında Konferans başlıklı yazıda Cihâd gazetesi ile ilgili daha geniş bilgi verilmiştir. Yeni çıkacak olan gazete mühim, mükemmel, müthiş yevmi bir gazete olarak tanımlanıyordu. Söz konusu yazıda o dönemde çıkan bazı gazetelerin güvenilmez olduğuna değinilmiştir. Cihâd gazetesinin çıkmasındaki amaç basında güvenilir bir ses yaratma arzusudur. Cadalog'da yayımlanan yazı "Ey kâri'in âlî nejad, hakka edek itimad, eylemeyecek hiç inad, bu hafta çıkar cihâd!" ifadesi ile kafiyeli bir şekilde sona ermektedir⁷¹.

Cadalog'un yayın kadrosu ile Cihâd'ın yayın kadrosu büyük ölçüde birbirleriyle benzerlik göstermektedir. Gazetenin ilk sayısında imtiyaz sahibi olarak Nurettin Rüştü'nün ismi geçmektedir. Gazetenin sorumlu müdürü olarak Haydar Rüştü görev yapmıştır⁷². Cihâd gazetesinin ilk sayısı 23 Temmuz 1911 tarihinde çıktı. Birkaç gün geçtikten sonra Cihâd yeni bir isim ile yayın hayatına devam etme kararı almıştır. Gazetenin 1/5 numaralı 27 Temmuz 1911 tarihli sayısı Mihâd adı ile yayımlanmıştır⁷³.

Haydar Rüştü, çalıştığı gazeteler ile ilgili bilgiler verirken Cihâd gazetesinin siyasi yönünü vurgulamaktadır. O, siyasi hayata ilk olarak mizah üzerinden atıldığını belirttikten sonra, Cihâd gazetesi ile birlikte daha aktif bir siyasetin içinde yer aldığını söyler. Cihâd gazetesi yapmış olduğu yayınlardan dolayı birkaç defa kapatılmıştır⁷⁴. Gazetenin çıkmaya başladıktan kısa bir süre sonra isim değiştirip Mihad adı ile çıkmasında hükümetin verdiği kapatma kararlarının etkili olduğunu düşünüyoruz. Haydar Rüştü gazetenin sorumlu müdürü olduğu için gazeteye yönelik yargılamalar, doğrudan onu da etkiliyordu. Sağlık sorunları ve

⁶⁸ Sandıkçı, 2014: 28.

⁶⁹ Kültür, 1943: 4. Haydar Rüştü Öktem, İsmet Kültür'e verdiği röportajda Cihâd gazetesinin basıldığı bu matbaanın 1943 yılında Haber gazetesinin binası olarak kullanıldığını belirtmektedir.

⁷⁰ Cadalog, 2 Temmuz 1327.

⁷¹ Cadalog, 5 Temmuz 1327.

⁷² Cihâd, 10 Temmuz 1327.

⁷³ Duman, 2000a: 213.

⁷⁴ Kültür, 1943: 5.

gazetecilik faaliyetlerinden dolayı yargılanması gibi etkenlerden dolayı almış olduğu tıp eğitimini 1911 yılında yarım bırakmıştır.

Cihâd gazetesinin siyasi yönü, ilk sayısında açık bir şekilde görülmektedir. Gazetenin yayımlanmaya başlayacağı tarih II. Meşrutiyet'in üçüncü yıl dönümüne denk getirilmiştir. Bu tesadüfi bir tercih değildir. O dönemde 10 Temmuz [23 Temmuz] gününe büyük önem veriliyordu. Çünkü 10 Temmuz günü İyd-i Milli olarak kutlanmakta ve bu bayram hem Osmanlı kimliği yaratmaya hem de yeni rejimin meşruiyetini sağlamaya hizmet etmektedir⁷⁵. Cihâd gazetesinin ilk sayısında 10 Temmuz tarihinin önemine değinen yazılar öne çıkmaktadır. Gazetede yer alan 10 Temmuz başlıklı yazı "Yürek kan ağlarken; gülümsemeye mecbur olmak, ne yaman ve acıklıdır. Dirilerin matemî, ölülerin mateminden ağırdır." ifadesi ile başlamaktadır. Yazıda Namık Kemal'den çeşitli dizelerinden alıntılar yapılmış ve yazı aynı yazarın şu dizeleri ile bitirilmiştir⁷⁶;

Tazelensin mi kanlı yâreleri?
Mey dökülsün mü kabr-i eshâba?
Yakışır mı sanem bu mihraba?
Dininin kalmasın mı bir eseri?
Adem evlâdı bir takım cânî?
Senden alsın mı sâr-ı şeytânî?

Cihâd gazetesi yayın hayatına iddialı bir başlangıç yapmış ve diğer gazetelerden farklı olduğunu ortaya koymak istemiştir. Cadaloz gazetesinde Cihâd'ın bu iddialı tutumu mizahi bir dille ele alınmıştır. Cihâd gazetesine atfen söylenen "Artık bugün bilinmiş bir hakikat-ı siyasiyedir ki" sözüne Cadaloz karakteri "Ayol dur bakalım dün meydanda yoktun ki bugünün hakikat-ı siyasiyesine karışasın!" yanıtını vermiştir⁷⁷.

Cihâd gazetesinin 23 Temmuz 1911 tarihli ilk sayısında Haydar Rüştü'nün sorumlu müdür olduğunu daha önce belirtmiştik. Gazetenin isim değiştirmesinin ardından yayımlanan 27 Temmuz 1911 tarihli Mihad gazetesinde Haydar Rüştü sorumlu müdür gözükmemektedir. Söz konusu nüshada gazetenin sorumlu müdürü olarak Tekfurdağı mebusu Mehmet Adil ismi geçmektedir⁷⁸. Haydar Rüştü'nün bu gazetede resmi görevinin ilk birkaç sayı ile sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Haydar Rüştü, aynı günlerde Cadaloz gazetesindeki sorumlu müdürlük görevini de bırakmıştır. 1911 yılının Temmuz ayının sonunda hem Cadaloz gazetesinde, hem de Cihâd (Mihâd) gazetesinde sorumlu müdür değişmiştir.

⁷⁵ Çolak, 2013: 15.

⁷⁶ *Cihâd*, 10 Temmuz 1327.

⁷⁷ *Cadaloz*, 12 Temmuz 1327.

⁷⁸ *Mihâd*, 14 Temmuz 1327.

Nureddin Rüştü, 1 Ağustos 1911 tarihinde Afacan gazetesinde yayımlanan ilanında Cihâd (Mihâd) gazetesinin yayın hayatına devam etmeyeceğini şu sözlerle okurlarına duyurmuştur⁷⁹; “Taht-ı imtiyaz ve idaremdede intişar eden Cihâd, Mihâd namında yevmi siyasi gazeteleri bazı esbab-ı hususiyeye mebni bil-ihitiyâr tatil ederek yalnız Cadaloz gazetesinin muntazaman neşrine ibtidar edeceğimi alakadarane beyan ve ilan eylerim.” Böylece, Haydar Rüştü’nün sorumlu müdür olarak görev yaptığı Cihâd gazetesinin yayın hayatı oldukça kısa sürdü. Gazetenin yayın hayatı sadece birkaç sayı ile sınırlı kaldı. Bu kısa yayın dönemi içinde, Haydar Rüştü’nün Selanik’e gitmeden önce basın konusunda önemli bir deneyim edinmiş oldu.

1.4. Selanik’e Gitmesi

İkinci Meşrutiyet’in ilan edilmesinin ardından Jön Türklerin merkezi olarak kabul edilen Selanik’in önemi artmıştır. Selanik devrimin beşiği⁸⁰ ve hürriyetin kâbesi⁸¹ olarak görülüyordu. Anayasal düzenin yeniden egemen kılınmasıyla ortaya çıkan yeni düzenden beklenen ümitler bu şehirden yükseliyordu⁸². Haydar Rüştü’nün de belirttiği gibi hürriyet fikri ilk olarak burada ortaya çıkmış ve kısa bir zaman içinde Türklerin ve Müslümanların vicdanları hürriyet duygusu ile dolup taşmıştı⁸³. Selanik liman şehirlerinin çoğu gibi kozmopolit bir yapıya sahipti. Tutucu düşünceye sahip olanlarla ilericiler, İslamcı düşünceye sahip olanlarla batıcılar arasında çekişmeler bulunuyordu⁸⁴. Bu çekişmeler şehirdeki düşünce dünyasını daha da zengin hale getiriyordu.

Haydar Rüştü, arkadaşı Kemaleddin Salih ile birlikte İstanbul’dan ayrılarak Selanik’e yerleşti⁸⁵. Selanik’te yaşayan gençler arasında hürriyet tutkusu oldukça yaygındı. Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ali Canip, Aka Gündüz gibi kişilerin Selanik’te bulunmasından dolayı siyaset, fikir ve edebiyat hareketleri canlılığını hiç kaybetmiyordu⁸⁶. Haydar Rüştü, 23 Temmuz devriminin üçüncü yılından itibaren Selanik’te yaşamış ve düşünce dünyasının şekillenmesinde Selanik’in o dönemki konumu oldukça etkili olmuştur. Orada yaşadığı dönem boyunca aktif bir mücadelenin içinde yer almıştır⁸⁷. Selanik onu öylesine etkilemiştir ki, bu şehri “her kalbe hâkim, her Türk’e maşuk” bir yer olarak tanımlamıştır⁸⁸.

⁷⁹ *Afacan*, 19 Temmuz 1327.

⁸⁰ Anastasiadou, 2015: 376.

⁸¹ Amca, 2013: 177.

⁸² Anastasiadou, 2015: 376.

⁸³ Bahir Ulvi, “Selanik ve Muhtariyet”, *Anadolu*, 26 Kanunusani 1329.

⁸⁴ Mango, 2015: 53.

⁸⁵ Gökçe, 1945: 4.

⁸⁶ Huyugüzel, 2000: 218.

⁸⁷ Ahmet Kâmi Oral, “O’nun Tabutu Huzurunda”, *Anadolu*, 15 Ağustos 1951.

⁸⁸ Bahir Ulvi, “Selanik ve Muhtariyet”, *Anadolu*, 26 Kanunusani 1329.

Haydar Rüştü, TBMM tercüme-i hal varakasında Selanik'e 1327 [1911] yılında geldiğini söylemektedir⁸⁹. Kendi ifadesine göre Selanik Hukuk Mektebi'ne naklen geçiş yapmıştır⁹⁰. Onun bu ifadesinden Selanik'e gitmesindeki temel amacının orada eğitim görmek olduğu anlaşılmaktadır. 1911 yılının Temmuz ayında Cihâd ve Cadaloğ gazetelerinin sorumlu müdürü olduğuna göre 1911 yılının Temmuz ayında henüz İstanbul'da bulunuyordu. İsmet Kültür'e verdiği röportajda 29 Eylül 1911 tarihinde başlayan⁹¹ Trablusgarp Savaşı sırasında Selanik'e gittiğini belirtmiştir⁹². Haydar Rüştü'nün aktardığı bilgilere göre Selanik'e 1911 yılının sonbahar mevsiminde gittiği anlaşılmaktadır. 10 Kasım 1911 tarihinde Selanik'ten Envar-ı Vicdan mecmuasına şiir göndermiştir⁹³. Selanik'e gittiği tam tarihi tespit edememiş olmakla beraber, 1911 yılının Kasım ayında kesin olarak Selanik'te bulunduğunu söylemek mümkündür.

II. Meşrutiyet döneminde İttihatçıların Selanik'te en fazla zaman geçirdiği yerlerin başında Rıhtım kulübü geliyordu. Haydar Rüştü pek çok genç gibi sık sık buraya gidiyor ve yeni insanlarla tanışıyordu. Rıhtım kulübü İttihatçılara ait olmasına rağmen, buraya gelen insanlar arasında fırka farkı gözetilmiyordu. Gençler arasında bilimsel ve toplumsal pek çok konu burada tartışılıyordu. Samimi ve zeki karakteri, güçlü kalemıyla Haydar Rüştü her geçen gün daha fazla öne çıkıyordu⁹⁴.

Selanik'te Hukuk Mektebi'nde eğitim gören Haydar Rüştü, aktif olarak gazetecilik faaliyetlerinin içinde yer aldığı için eğitim hayatını ihmal etmiştir. Bu sırada Kemalettin Salih ile birlikte Osmaniye Matbaası'nı kurarak Yıldırım gazetesini neşretmeye başlamışlardı⁹⁵. Anılarında Yıldırım gazetesini Kemalettin Salih ile çıkardığını belirtmiş olmasına rağmen, İsmet Kültür'e verdiği röportajda gazeteyi Kemal İren ile birlikte çıkardıklarını söylemiştir⁹⁶. Haydar Rüştü'nün yazılarının yer aldığı Yıldırım gazetesinin etki gücü Selanik'in sınırları ile sınırlı kalmamış, Makedonya, Epir, Trakya, Adalar ve İstanbul'a kadar uzanmıştır⁹⁷.

Selanik'te bulunduğu dönemde Envar-ı Vicdan ile Haydar Rüştü arasındaki bağ kopmamıştır. Haydar Rüştü, hukuk eğitimi ve siyasi faaliyetlerinin yanında edebiyat çalışmalarına devam etmiş ve onun bu çalışmaları Envar-ı Vicdan'da yayımlanmıştır. 1911 yılının Kasım ayında Resmine Karşı başlıklı şiiri Dedebezyade Ali Haydar imzasıyla Envar-ı

⁸⁹ TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem'in II. Dönem Tercüme-i Hal Varakası.

⁹⁰ Kültür, 1943: 5.

⁹¹ Bayur, 1991: 99.

⁹² Kültür, 1943: 199.

⁹³ *Envar-ı Vicdan*, 28 Teşrin-i evvel 1327.

⁹⁴ Âlemdaroğlu, *Anadolu*, 19 Ağustos 1951.

⁹⁵ Öktem, 1991: 97.

⁹⁶ Kültür, 1943: 5.

⁹⁷ "Haydar Rüştü'nün Cenazesi", *Vakit*, 15 Ağustos 1951.

Vicdan'da yer almıştır. Gençliğin verdiği heyecan duygusu, kaleme aldığı yazıların her satırına yansımaktadır. Onun bu şiirinde aşk, özlem ve hasret duyguları ön plandadır⁹⁸:

Neden? Bu çehrede üç beş dakikacık evvel
Geçen hayata mı aitti gördüğüm neşe?
Ki şimdi böyle uzaktan senin siyah ve güzel
Nazarlarında gülümser elemli bir geriye

Demin lebin okuyordu güzide, pür heyecan
Garam ruhuna dair neşideler... Ne için
O nağmeler, o güzel handelerde şimdi figan
Olan hayatını inler, terennümün, gülüşün?

Senin o hüsn-ü sima ve yine ruh mecrumum
-Güzel kadın- idi aşık olmasaydı eğer
Bu dar hecr ve elimde nasıl teselliler
Bulurdu: Ah... Evet söyle, sevgilim, ruhum.

Osmanlı Devleti'nde 21 Temmuz 1912 tarihinde bir kabine değişikliği yaşandı. Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından Büyük Kabine adı ile bilinen yeni bir hükümet kuruldu. Haydar Rüştü bu dönemde yazdığı yazılarda hükümete sert eleştirilerde bulunuyordu. Örneğin; İstanbul'a İstanbul'a başlığıyla kaleme aldığı yazı yüzünden, Ahmet Muhtar Paşa hükümeti aleyhinde yayın yaptığı gerekçesiyle yargılanmaya başlandı. Söz konusu yazıda Büyük Kabine'yi sert bir üslupla tenkit ediyor, Harekat Ordusu'nun hem gericilere engel olmak hem de Balkan Devletleri'ne karşı koymak için İstanbul'a yürümesini savunmaktadır. Süvari livası Süleyman Faik Paşa divanında devam eden yargılama sonucunda bir yıllık hapis cezasına çarptırıldı ve Yedikule zindanına atıldı⁹⁹.

İstanbul'a İstanbul'a başlıklı yazının yayımlandığı Yıldırım gazetesi Haydar Rüştü için son derece önemli bir yayın organıdır. Selanik'te bulunduğu dönemdeki en önemli faaliyeti bu gazetenin çıkmasını sağlamış olmasıdır. Böylesine önemli bir gazete ile ilgili elimizdeki veriler son derece sınırlıdır. Anılarda geçen gazeteye ilişkin bilgiler dışında Yıldırım gazetesi ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün olmamıştır. Örneğin, Türk basın tarihi konusunda önemli çalışmalardan birisi olan Hasan Duman'ın Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri isimli eserinde Yıldırım gazetesinin ismi geçmemektedir¹⁰⁰. Bu durum gazetenin nüshalarının

⁹⁸ *Envar-ı Vicdan*, 28 Teşrin-i evvel 1327.

⁹⁹ Gökçe, 1945: 4; Öktem, 1991: 4; "Haydar Rüştü'nün Cenazesi", *Vakit*, 15 Ağustos 1951; Huyugüzel, 2000: 218; TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem'in II. Dönem Tercüme-i Hal Varakası.

¹⁰⁰ Duman, 2000b: 923-961.

Türkiye’deki kütüphane koleksiyonlarında yer almadığını göstermektedir. Türkmen Parlak, Yeni Asır gazetesi ile ilgili eserinde Selanik’te çıkan diğer gazetelerle ilgili bilgiler vermiştir. Bu eserde Yıldırım gazetesi 1892 yılında Refet Bey tarafından Pire’de yayımlanan gazete olarak tanımlanmaktadır¹⁰¹. Türkmen Parlak’ın bahsettiği Yıldırım gazetesi ile Haydar Rüştü’nün yazılarının yayımlandığı Yıldırım gazetesi arasında isim benzerliği dışında bir bağ bulunmamaktadır.

1.5. İzmir’e Gitmesi

Balkan Savaşları Osmanlı Devleti için ağır travmalardan birisi olmuştur. Savaş sırasında ordu içindeki bölünmeler ve ülke yönetimindeki aksaklıklar kaçınılmaz bir yenilgiyi beraberinde getirmiştir. Savaşın seyrediş biçimi Haydar Rüştü’nün yapmış olduğu eleştirilerde son derece haklı olduğunu göstermiştir. 8 Kasım 1912 tarihinde Selanik işgal edildiği sırada Haydar Rüştü tutuklu bulunuyordu. Selanik’in düşmesinden kısa bir süre sonra siyasi mahkûmlar serbest bırakıldı. Serbest kalan kişiler arasında Haydar Rüştü de bulunuyordu. Hapisten çıktığı sırada Selanik’te yoğun bir yağmur yağıyordu. O, Selanik gibi önemli bir şehrin elden çıkması karşısında gözyaşlarına hâkim olamamış ve bu şekilde özgürlüğe kavuşmaktansa ömür boyu hapiste kalmayı tercih edeceğini dile getirmiştir. Hapisten çıktıktan sonra bir hafta boyunca bir arkadaşının evinde kalmış ve her ihtimale karşı evden dışarıya çıkmamıştır¹⁰².

Tahliye edildikten kısa bir süre sonra yeniden tutuklanma tehlikesi ile karşı karşıya kalınca ihtiyatlı davranmasında ne kadar haklı olduğu ortaya çıktı. Haydar Rüştü’yü serbest bırakanlar bundan pişmanlık duydular ve onu yeniden hapse atmak istediler. Haydar Rüştü kendisini bekleyen tehlikenin farkına varınca arkadaşlarının yardımıyla bir Rus gemisine binerek Selanik’ten İzmir’e geçti¹⁰³. Böylece, ömrünün geri kalan kısmının büyük çoğunluğunu geçireceği İzmir’de yeni bir hayata başladı. Selanik’ten ayrıldıktan birkaç yıl sonra oradan ayrılmış olmanın acısını hala yüreğinde hissediyordu. Bu duygu ile “Selanik denildiği zaman her Müslüman, kalbinde ateşin bir acının tutuştuğunu duyar” diyerek Selanik’in Türkler için ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır¹⁰⁴.

Haydar Rüştü, Orhan Rahmi Gökçe’ye verdiği röportajda İzmir’e gelmesinin tamamen tesadüf eseri olduğunu belirtmektedir. Selanik’ten ayrılmak için limana gittiği zaman ilk kalkan gemiye bindiğini ve bu geminin kendisini İzmir’e getirdiğini söylemiştir¹⁰⁵. Yabancı olduğu

¹⁰¹ Parlak, 1986: 512.

¹⁰² Öktem, 1991: 4; “Haydar Rüştü’nün Cenazesi”, *Vakit*, 15 Ağustos 1951.

¹⁰³ Huyugüzel, 2000: 218.

¹⁰⁴ Bahir Ulvi, “Selanik ve Muhtariyet”, *Anadolu*, 26 Kanunusani 1329.

¹⁰⁵ Gökçe, 1945: 4.

bir şehre gidip yerleşmesi oldukça dikkat çekicidir. Bu dönemde ailesi Tekirdağ'da yaşamaktadır. Buna rağmen ailesinin yanına gitmek yerine İzmir'e gitmeyi tercih etmiştir. Onun bu tercihi İzmir basınında çıkan bazı yazılarda değişik yorumlar yapılmasına neden olmuştur. Köylü gazetesinin başyazarı Mehmet Refet, Haydar Rüştü Bey'e -İlk ve Son- başlıklı yazısında şu ifadeleri kullanmıştır¹⁰⁶:

“... Mukayese etmek istediğiniz şahsım ile şahsınız arasındaki farkı anlayabilmek için mektebinde okumak üzere bulunduğunuz Selanik'in sukutundan sonra peder ve validenizin bulunduğu Tekfurdağı'na gitmeyerek pek yabancı olduğu İzmir'e gelip kalmanız esbabını ve burada sıhriyet peyda edinceye kadar ne yolda ve hangi sayede yaşadığınızı hatırlamanız kâfi idi.”

Mehmet Refet Bey'in kullanmış olduğu bu ifadeleri Haydar Rüştü'nün İttihatçı kimliğine yönelik dolaylı eleştiriler olarak değerlendirebiliriz. Çünkü yazının yayımlandığı dönemde İttihat ve Terakki ile en küçük bir ilişkisi olan kişiler bile sert eleştirilere maruz kalıyordu. Haydar Rüştü'nün ailesi uzun yıllar Tekirdağ'da yaşamaya devam etti. Haydar Rüştü ise, hayatı boyunca İzmir ile olan bağıyı koparmadı. 1912 yılının Kasım sonu ya da Aralık başından itibaren İzmir'de yaşamaya başladı. İzmir'e geldiğinde burada bir çevresi bulunmuyordu. Selanik ve İstanbul'dan edindiği İttihatçı çevrenin İzmir bağlantısı sayesinde İzmir'de kendisine yeni bir hayat kurmaya çaba gösteriyordu. Hukuk eğitimini tamamlayamadığı için, avukatlık yapması mümkün değildi. Geçmişteki basın faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda İzmir'de onu ayakta tutacak olan en önemli güç gazetecilik yapması olacaktı. Bunun dışında İstanbul'daki öğretmenlik deneyimine dayanarak, İzmir'de kısa süreli eğitim faaliyetlerinde de bulunacaktı.

İzmir'e yerleştiği ilk yıllarda onu uzaktan tanıyanlar, kendisinin kibirli bir kişi olduğu zannına kapılıyordu. Ancak onunla bir iki defa sohbet edenler onun ender bulunan vatan evlatlarından birisi olduğunu anlıyordu¹⁰⁷. Yazmış olduğu vatanperver yazılar ile kısa sürede dikkatleri üzerine çekecek İzmir'de kendisine çevre edinmeyi başaracaktı. Tesadüf eseri olarak geldiği İzmir onun için vazgeçilmez bir şehir haline geldi. İlerleyen yıllarda göstereceği faaliyetlerle İzmir ile özdeşleşecek ve İzmir'in bayraklarından birisi olarak tanımlanacaktı¹⁰⁸. Onu İzmir ile özdeşleştiren bir başka önemli tanımlama ise gâvur İzmir'i Türk İzmir yapanlardan birisi ifadesidir¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Köylü, 21 Nisan 1335; Öktem, 1991: 12-13;.

¹⁰⁷ Ahmet Kâmi Oral, “O'nun Tabutu Huzurunda”, *Anadolu*, 15 Ağustos 1951.

¹⁰⁸ Nizamettin Nazif, “Haydar Rüştü İçin”, *Demokrat İzmir*, 17 Ağustos 1951.

¹⁰⁹ Âlemdaroğlu, “Haydar Rüştü İçin”, *Anadolu*, 19 Ağustos 1951.

1.6. Anadolu Gazetesi

1.6.1. Anadolu Gazetesinin Kurulması

İttihat gazetesi, İkinci Meşrutiyet'in ilk yıllarında İzmir'de yayın hayatına başlamıştır. Bu yayın organı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin naşir-i efkârı olarak görülüyordu¹¹⁰. Gazetenin başyazarı olarak Hafız İsmail görev yapıyordu. Gazetede düzenli yazı yazan önemli isimlerin başında Tevfik Rüştü ve Kuşadalı Mahmut Esat gelmekteydi¹¹¹. Bezmi Nusret Kaygusuz, Tevfik Rüştü'nün gazete için yazdığı yazıları askeri kıraathanede güçlü hitabet yeteneği ile kendisine okuduğunu söylemektedir. İttihat gazetesinde yayımlanan yazıları orta dereceli olarak tanımlamakta ve söz konusu yazıların ne fevkalade sayılır ve ne de yabana atılır cinsten olduğunu belirtmektedir¹¹². İttihat gazetesi hafiyeliğin kaldırılmış olmasını sevinçle karşılamıştır. Gazetede ön plana çıkan bir yazıda 31 Mart olayında II. Abdülhamit'in rolü olduğu iddia edilmiştir¹¹³.

Anadolu gazetesi, İttihat gazetesinin devamı olarak yayın hayatına başlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti kâtib-i mesulü olarak görev yapan Mahmut Celal (Bayar) Bey, anılarında gazetenin adının nasıl belirlendiğine açıklık getirmektedir. Onun ifadesine göre Selanik'te İttihatçıların çıkardığı Rumeli gazetesinin muadili olduğunu göstermek için Anadolu adı verilmiştir¹¹⁴. Rumeli gazetesi Selanik'te Yunus Nadi tarafından çıkarılan ve İttihatçıların sesi olarak faaliyet gösteren bir yayın organıdır. Anadolu gazetesi onun gibi İttihatçıların sesi olma amacıyla yayın hayatına başlamıştır. Gazetede yer alan haberlerde İttihat ve Terakki Cemiyetini tutma eğilimi ön plana çıkmaktadır¹¹⁵.

Anadolu gazetesinin ilk sayısı 23 Teşrinisani 1327 [6 Kasım 1911] tarihinde çıkmıştır. Cumhuriyet döneminde gazetenin kuruluş tarihi olarak, Anadolu gazetesinin ilk çıktığı 6 Kasım tarihi yerine 23 Temmuz tarihi benimsenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren 23 Temmuz ya da onu takip eden günlerde Anadolu gazetesinin sütunlarında gazetenin yıldönümü kutlanmıştır¹¹⁶. Haydar Rüştü, gazetenin kuruluş tarihinin İttihat gazetesinin çıkış tarihine göre belirlendiğini belirtmektedir¹¹⁷. Ancak İttihat gazetesinin 8 Ekim 1908 tarihinde yayın hayatına başladığı bilinmektedir¹¹⁸. Haydar Rüştü ve ekibinin gazetenin kuruluş tarihini belirlemede 23 Temmuz gününün basın tarihi açısından manevi önemi etkili olmuş olabilir. Haydar Rüştü

¹¹⁰ Kaygusuz, 2002: 37.

¹¹¹ Arıkan, 2006: 76-77.

¹¹² Kaygusuz, 2002: 37.

¹¹³ Arıkan, 2006: 76-77.

¹¹⁴ Bayar, 1967: 1609.

¹¹⁵ Arı, 1972: 27-28.

¹¹⁶ Haydar Rüştü, "On Beşinci Senemiz", *Anadolu*, 23 Temmuz 1341.

¹¹⁷ Gökçe, 1945: 3.

¹¹⁸ Arıkan, 2006: 77; Yenigül, 1987.

23 Temmuz’u Türk milletinin zulme isyanının, birleşmeye ihtiyacının, ilerlemeye susadığının kutsal bir remzi olarak tanımlamaktadır¹¹⁹. Ayrıca Nail Moralı’nın Anadolu gazetesini Meşrutiyet Çocuğu olarak tanımlaması Haydar Rüştü ve ekibinin 23 Temmuz’a verdiği önemin bir başka göstergesidir¹²⁰.

Anadolu gazetesi, 6 Aralık 1911 tarihli ilk sayısında İttihat gazetesinin hesaplarını tamamen üzerine aldığını belirtmektedir. Aynı sayıda gazetenin amaçları açık bir dille ifade edilmiştir. Söz konusu yazıda; Anadolu gazetesi vicdanı hür, fikri serbest; zalime düşman, hürriyete aşık; zengin fakir ayırt etmeden herkesin hukukunu müdafaa eden; gördüğü kusurları kimseden çekinmeden mertçe dile getiren; millet için çalışan memurları takdir eden, milletin çıkarlarına aykırı davranan memurları tenkit etmekten çekinmeyen bir gazete olarak tanımlanmaktadır¹²¹.

Anadolu gazetesinin ilk yıllarına ilişkin yaptığımız gazete taramalarında Akil Koyuncu, Ahmet Şevket, Mehmet Şükrü, Yunus Nadi, Alparslan, Mehmet Nuri, Mehmet Adil, Mehmet Tevfik, Ali Turgut, Ali Haydar Mithat, Hüseyin Naci, Mehmet Sabri imzaları ile çeşitli yazılara rastladık. Yunus Nadi, gazetede yayımlanan yazılarını Selanik’ten göndermiştir. Bu durum Anadolu ile Rumeli arasındaki bağı gösteren bir detaydır. Gazetenin ilk sayısından itibaren müdür-ü mesul olarak Ahmed Eyüb görev yapmaya başlamıştır. Daha sonra ise bu görevi Ebusuud Hilmi üstlenmiştir¹²².

1.6.2. Anadolu Gazetesi ile Tanışması

Haydar Rüştü İzmir’e geldikten sonra İttihatçıların yayın organı olan Anadolu gazetesinde müteferrika muharriri olarak görev yapmaya başladı. Gazetede yayımlanan yazılarında kendi ismini kullanmak yerine Bahir Ulvi, Kayıhanoglu, Dedebeoglu gibi müstear adlar kullanıyordu. Kullanmış olduğu Dedebeoglu imzası, ailesinin adından gelmektedir. Bahir Ulvi müstear adı ise Haydar Rüştü adının izlerini içinde barındırıyordu. Haydar kelimesinin son harfi olan r ve Rüştü kelimesinin eski harflerle yazımında son harfi olan y harflerini sabit tutarak Bahir Ulvi adını benimsemiştir¹²³. Kendisi bu durumun nedenini “Beni Selanik’te hapseden kabinenin eşi olan Kâmil Paşa kabinesinin de Selanik’te mahkûmiyetim ikmal edilmediğinden dolayı burada yine tevkif edilmekliğim endişesiyle Anadolu’da Bahir Ulvi, Kayıhanoglu, Dedebeoglu imzalarıyla yazılar yazdım” cümlesiyle açıklamaktadır¹²⁴.

¹¹⁹ Haydar Rüştü Öktem, “23 Temmuz”, *Anadolu*, 23 Temmuz 1943.

¹²⁰ Moralı, 2002: 58..

¹²¹ *Anadolu*, 23 Teşrinisani 1327; Arıkan, 2006: 77-78.

¹²² *Anadolu*, 27 Kanunuevvel 1327.

¹²³ Gökçe, 1945: 4.

¹²⁴ *Kültür*, 1943: 5..

Bezmi Nusret (Kaygusuz), Haydar Rüştü'nün İttihat gazetesinde yazmaya başladığını söylemektedir¹²⁵. Ancak İttihat gazetesi, Haydar Rüştü İzmir'e gelmeden yaklaşık bir yıl önce ismini değiştirip Anadolu gazetesi olarak yayın hayatına devam etmiştir. Bundan dolayı Bezmi Nusret'in aktarmış olduğu bilgi doğru değildir.

Haydar Rüştü'nün Anadolu gazetesinde çalışmaya başlamasında İttihat ve Terakki Cemiyeti İzmir şubesi kâtib-i mesulü Küçük Talat etkili olmuştur¹²⁶. Küçük Talat, İttihat ve Terakki Cemiyet Merkez-i Umumisi'ne seçildikten sonra İzmir'den ayrıldı ve görevini Celal (Bayar) Bey'e devretti¹²⁷. Haydar Rüştü'nün Celal Bey ile arası oldukça iyidir. O dönemde kâtib-i mesuller vali ve mutasarrıftan daha nüfuzlu, bütün memurları kontrol ve tehdit edecek kadar kuvvetlidir¹²⁸. Haydar Rüştü'nün böylesine önemli güce sahip kişiler ile yakın ilişki içinde olması İzmir'de tutunmasını kolaylaştırmıştır. Anadolu gazetesinde çalışmaya başladıktan sekiz ay sonra, gazetenin başmuharriri olan Akil Koyuncu lise edebiyat öğretmenliğine tayin edildi. Bunun ardından başmuharrir olma görevi Haydar Rüştü'ye verildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İzmir vilayet merkezi Haydar Rüştü'nün gazetecilik faaliyetlerinden oldukça memnundu. Bundan dolayı kısa bir zaman sonra gazete tamamen Haydar Rüştü'ye devredildi¹²⁹. Celal Bey, gazetenin Haydar Rüştü'ye nasıl devredildiğini şu sözlerle ifade etmektedir¹³⁰; "...sonraları gazete ve matbaa, kârı ve zararı şahsına ait olmak üzere Haydar Rüştü'ye mal edilmişti. Bizimle yalnız manevi bağıllığı kalmıştı". Celal Bey her ne kadar Haydar Rüştü'nün İttihatçılarla sadece manevi bağı kaldığını söylemiş olsa da, gazetenin yayın politikası koyu bir İttihatçılık üzerine kuruluydu. Buna rağmen Haydar Rüştü zaman zaman gazetenin İttihat ve Terakki Cemiyeti ile manevi bağı unutarak kendi görüşüne ve realiteye göre yazılar kaleme alıyordu¹³¹.

1913 yılının Mayıs ayında gazetede müdür-ü mesul olarak A. Mithat görev yapıyordu. A. Mithat'ın adının müdür-ü mesul olarak geçtiği son sayı 431 numaralı ve 14 Mayıs 1913 tarihli Anadolu gazetesidir¹³². 441 numaralı ve 26 Mayıs 1913 tarihli gazetede müdür-ü mesul olarak Haydar Rüştü'nün adı yazılıdır¹³³. 14 Mayıs-26 Mayıs 1913 arasındaki Anadolu gazetesinin nüshalarına ulaşamadığımız için Haydar Rüştü'nün müdür-ü mesul olarak görev yapmaya başladığı tarihi kesin olarak söylemek mümkün değildir. Ancak 1913 yılının Mayıs

¹²⁵ Kaygusuz, 2002: 37.

¹²⁶ Gökçe, 1945: 3; Öktem, 1991: 5-6.

¹²⁷ Muşkara, 1998: 44.

¹²⁸ Talât Onay, "Celâl Bayar ve Eski İzmir -1-", *Anadolu*, 16 Kânunuevvel 1937.

¹²⁹ Kültür, 1943: 5.

¹³⁰ Bayar, 1967: 1609.

¹³¹ Bayar, 1967: 1566.

¹³² *Anadolu*, 1 Mayıs 1329.

¹³³ *Anadolu*, 13 Mayıs 1329.

ayının ortasından itibaren gazetenin yönetiminde söz sahibi olduğu ifade edilebilir. Selanik'ten gelmesinin üzerinden sadece 6 ay geçtikten sonra böyle bir göreve getirilmesi, İttihatçıların ona olan güveninin açık bir göstergesidir.

Haydar Rüştü'nün Bahir Ulvi, Kayıhanoglu, Dedebeyoğlu gibi farklı isimlerle yazılar yazmasının nedenini tekrardan hapse atılma endişesi olduğunu daha önce dile getirmiştik. Müdür-ü mesul olduktan sonra gazetenin künyesinde gerçek adı Haydar Rüştü olarak yazılıyken, kaleme aldığı başmakalelerde mezkûr müstear adları kullanmaya devam etmiştir. Gazetenin künyesinde Haydar Rüştü adının açık bir şekilde yazılı olması, hapse atılma endişesinin ortadan kalktığını göstermektedir. Ancak hapse atılma endişesi ortadan kalktıktan sonra bile mahlas kullanmaya devam etmiştir.

Anadolu gazetesi Haydar Rüştü'nün yönetimine geçtikten sonra 22 Eylül 1913 tarihinde tarihsel önemi son derece yüksek bir haber yer almıştır. Bu haberde ilerleyen yıllarda Türklerin kurtarıcısı olacak Mustafa Kemal Paşa'nın adı geçiyordu. Gazetenin vilayet havadisleri bölümünde yer alan haberin başlığı Mustafa Kemal Bey idi. Söz konusu haberde Mustafa Kemal Bey'in Derne ve Tobruk komutanlığını başarıyla yerine getirdiği yazılıdır. Anadolu gazetesi İzmir'e gelen bu genç subaya hoş geldiniz demiştir¹³⁴.

Anadolu gazetesinde görev yapan isimlerden Talât (Onay) Bey gazetenin İttihat ve Terakki'nin olmaktan ziyade Celâl Bey'in naşir-ı efkârı olduğunu belirtmektedir. Ona göre Anadolu gazetesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni gizli ve aşikâr tehdit etmekten asla çekinmiyordu. Özellikle Rahmi Bey'in hoşuna gitmeyen yazılar yazmaktan büyük zevk alıyorlardı¹³⁵. Mahmut Celal (Bayar) Bey'in zaman zaman gazetede yazılar kaleme alması, Talât Bey'in söylediklerini doğrulamaktadır.

Mahmut Celal Bey, kâtib-i mesul olmak gibi önemli bir göreve sahip olduğu için İzmirliğin sorunlarını yakından takip etmiştir. Bu sorunların daha hızlı çözüme kavuşması için Anadolu gazetesini kullanmıştır. Levâzım ve demiryolu işleri ile ilgili İzmirliğin sorunlarına çözüm üretmek için İsmail Hakkı Paşa ve Mahmut Kâmil Paşa'nın içinde yer aldığı bir heyet görevlendirilmiştir. Ancak bu heyet mevcut sorunlara çözüm üretememiştir. Paşaların soruna çözüm üretememesi üzerine tüccarlar Celal Bey'e dertlerini anlatmışlardır. Celal Bey, şikâyetçilere bizzat paşalar ile görüşmelerini tavsiye etti. Bunun üzerine heyette yer alan tüccarlar paşaları ziyaret etmeye gitti. Fakat gittikleri yerde pek hoş karşılanmadılar. Önce paşaların kendilerini kabul etmeyeceği söylendi, daha sonra ise hakaretler eşliğinde kovuldular. Sorunlarına çözüm bulamayan ve çözüm üretecek paşalarla görüşme dahi yapamayan bu kişiler

¹³⁴ Arıkan, 1993: 246-247; Ülker vd., 2009: 14.

¹³⁵ Talât Onay, "Celâl Bayar ve Eski İzmir -6-", *Anadolu*, 22 Kânunuevvel 1937.

soluğu Celal Bey'in yanında aldı. Bu durum karşısında Celal Bey tüccarları teselli edecek bir söz bulamadı ve doğrudan Anadolu gazetesine gitti. O sırada Haydar Rüştü gazetesinin yönetim merkezinde bulunmuyordu. Gazetenin yazarlarından Talât Bey ertesi gün gazetede yayımlanacak makalesini kaleme almakla meşguldü. Celal Bey, Talât Bey'e söyleyeceklerini kâğıda yazmasını istedi. Celal Bey'in kurduğu ilk cümle memleket paşaların çiftliği değildir oldu. Talât Bey bu cümleyi kâğıda yazıp yazmamak konusunda tereddüt etti. Celal Bey'in kararlı tavrını görünce söylediklerini kâğıda aktarmaya devam etti. Celal Bey'e ait bu yazı ertesi gün Anadolu gazetesinde yayımlandı¹³⁶.

Celal Bey makalesinin yayımlandığı gün Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'in kayınbabası Dr. Hüsnü Bey ile karşılaştı. Dr. Hüsnü Bey ona bugünkü Anadolu gazetesini okunuz mu diye sordu ve daha sonra gazetede yayımlanan bir yazıda İzmir'de bulunan misafir paşalara hücum edildiğinden bahsetmiştir. Dr. Hüsnü Bey söz konusu yazıyı kaleme alan kişinin karşısında durduğunu bilmiyordu. Celal Bey, yazının içeriğinin haksız olup olmadığını sordu. Hüsnü Bey'in yanıtı şu şekilde oldu: "Yerden göğe kadar haklı, fakat büyük tehlike, Haydar Rüştü'ye acıyorum. İdare-i Örfiye'nin devam ettiği böyle bir zamanda bu yazı yazılır mı? Zavallının başına bir kaza geleceğinden korkuyorum." Onun bu ifadelerinden sonra Celal Bey, kendisine ait olan yazı yüzünden Haydar Rüştü'nün başının belaya gireceğini fark etti. Dr. Hüsnü Bey, İzmir kamuoyunda herkesin bu yazıyı konuştuğunu, paşaların valiyi ziyaret ederek M.S. imzalı yazıyı yazan kişinin cezalandırılmasını istediğini, valinin Haydar Rüştü'yü arattığını fakat bulduramadığını söyledi. Celal Bey, valinin henüz Haydar Rüştü'yü bulamamış olmasını sevinçle karşıladı. Çünkü ona göre vali Haydar Rüştü'yü çok fazla sevmiyordu. Celal Bey, Haydar Rüştü'nün ani ve fevri bir muameleye maruz kalmaması için derhal ona ulaştı. Ona yönelttiği sıkıntıda mısın sorusuna, eh biraz yanıtını aldı. Celal Bey akşama kadar olduğu yerde kalmasını tembihleyerek, sorunu çözeceğini dile getirdi¹³⁷.

Celal Bey soruna çözüm üretmek için vali Rahmi Bey'i ziyarete gitti. Ziyarete gittiği sırada Rahmi Bey ekmek, peynir ve kavundan ibaret olan yemeğini yiyordu. Celal Bey'i sofrasına davet etti. Anadolu gazetesinde yayımlanan yazı ile ilgili Rahmi Bey şu cümleleri kurdu: "Böyle zamanda kumandanları kızdırmak belayı davet etmek demektir. Şimdi gazete ve sahibi ne olacak? Bütün kuvvet ve kudret onlardadır." Valinin bu ifadesi karşısında Celal Bey bütün vakayı baştan sona olduğu gibi anlattı. Sözünün sonunda Anadolu başyazarının bundan haberinin olmadığını söyledi. Vali Rahmi Bey bunda da mı sen varsın demek ister gibi başını salladı. Celal Bey'in buna cevap olarak başka çaresi kalmadığı için yazıyı kendisinin yazdığını

¹³⁶ Bayar, 1967: 1565-1566.

¹³⁷ Bayar, 1967: 1566.

söyledi. Rahmi Bey yumuşak bir dille paşaları tutmak zordur dedi. Celal Bey ise kendisi yüzünden Haydar Rüştü'nün zor durumda kalmasını istemiyordu ve “Benim de yapacağım, ailelerinin geçimini sağlamak şartıyla gazeteyi ve sahibini korumaktır. Ben ve muhitim buna hazırız.” cümlesiyle Anadolu gazetesine ve başyazarına sahip çıkacağını dile getirdi¹³⁸.

1.7. Yeni Lisan Müdafii Yeni Hayat Mecmuası

Yeni Lisan Müdafii Yeni Hayat dergisi, Ziya Gökalp'in düşüncelerini savunan bir yayın organı olarak 1913 yılında İzmir'de çıkmaya başlamıştır. Ancak yayın hayatı çok uzun sürmemiştir. I. Dünya Savaşı'nın beraberinde getirdiği olumsuzluklar sebebiyle yayın hayatına veda etmiştir¹³⁹. Dergide yer alan yazılarda Türkçülük düşüncesi ön plandadır¹⁴⁰. Derginin ulaşabildiğimiz en eski nüshası 7 numaralı olup 13 Kanunuevvel 1329 (26 Aralık 1913) tarihine aittir. Burada yazan bilgilere göre dergi İttihad matbaasında basılmaktadır. Derginin idarehane adresi İzmir'de Beyler sokağında İttihad matbaasındaki hususi daire olarak geçmektedir. Raif Nezihi Bey'in derginin sorumlu müdürü olduğu görülmektedir¹⁴¹. Raif Nezihi'den sonra sorumlu müdür olarak Haydar Rüştü görev yapmaya başlamıştır. Derginin 9 Kanunusani 1329 (22 Ocak 1914) tarihli ve 11 numaralı nüshasında sorumlu müdür olarak Haydar Rüştü'nün adı geçmektedir¹⁴².

Yeni Hayat dergisinde yayımlanan monolog, diyalog ve piyes tarzındaki bazı yazılar İzmir Türk Ocağı'nın etkinlikleri kapsamında çeşitli yerlerde sahneleniyordu. Kâbe Kırlangıcı başlığı ile yayımlanan bir yazı Karantina İttihat ve Terakki Mektebi öğrencileri tarafından sahnelenmiştir¹⁴³. Mehmet Sırrı'ya ait bu yazıda Medine'den İzmir'e göç eden bir kırlangıcın ağzından Müslümanlara birlik olma çağrısı yapılmaktadır¹⁴⁴.

Haydar Rüştü, Yeni Hayat dergisinde Kayıhanoğlu müstear adıyla Çocukla Kuş başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Yazısında kullandığı dilin sadeliği dikkat çekicidir. Yazıda biri çocuk biri kuş olmak üzere iki karakter bulunmaktadır. Çocuk, hayatın başında olduğu için bütün olayların güzelliklerini ön plana çıkarırken, kuş ise Balkan Savaşlarında edindiği acı tecrübelerden dolayı karamsardır. Haydar Rüştü'nün gençlik yıllarındaki siyaset ile iç içe geçmiş edebi yönünü gösterdiği için yazının tamamını aktarıyoruz¹⁴⁵:

¹³⁸ Bayar, 1967: 1566-1567.

¹³⁹ Huyugüzel, 2000: 502.

¹⁴⁰ Huyugüzel, 2000: 218.

¹⁴¹ *Yeni Lisan Müdafii Yeni Hayat*, 13 Kanunuevvel 1329.

¹⁴² *Yeni Lisan Müdafii Yeni Hayat*, 9 Kanunusani 1329.

¹⁴³ Huyugüzel, 2000: 404.

¹⁴⁴ Nemutlu, 2011: 191.

¹⁴⁵ Kayıhanoğlu, “Çocukla Kuş”, *Yeni Lisan Müdafii Yeni Hayat*, 13 Kanunuevvel 1329.

“Çocuk kuşa soruyor:

Küçük kuşcağızım! Niçin dertli, dertli ötüyor ve uçacak gibi tereddütle kanatlarını kıpratıyorsun. Yoksa konduğun dala emniyetin mi yok?

Bak sevgili küçük! Sabahın alaca karanlığı ortalığa ne kadar güzellik vermiş. Her yer sessiz, her taraf derin bir sükut içinde uyuyor.

Deniz ne kadar uslu, hiç kıpırdamıyor. Rüzgar ne kadar hafif, ne derece tatlı, ne kadar güzel hislerle ferihlerle ruhları dolduruyor. Şurada salkım sükutların, zambak çiçeklerinin, güllerin kokuları birbirine karışmış, hepsi rüzgarın yumuşak kanatları ile, şu saf havanın alacakaranlıklarında uçuşuyor. Ve şu şehir zamanı benim gibi, senin gibi uyanık bulunanların ruhlarını okşuyor.

Sevgili yavru! Şurada yavaş yavaş bir kırmızılık canlanıyor. Sanki gök ile denizin birleştiği bu yerde bir yangın oluyor. İşte o yangın biraz sonra; şimdi sessiz karanlık duran şu yeşil ağaçlı ormanları yaldızlayacak, senin konduğun o incecik dalların yaprakları arasından süzülerek yeşil nurlarıyla, o mini mini daima oynayan kanatlarının üzerine altın renkler saçacak, benim de yüzüme nurlarını serpecek.

Bak! Oradan doğacak bir ümit var ki o nurlarıyla, parlaklıklarıyla senin benim, hepimizin kalbimize dolacak.

Kuş cevap veriyor:

Sevgili küçük! Sen niçin ağlamıyorsun? Yoksa istikbalinden emin misin?

Ben ötüyor ağlıyorum. Çünkü Rum ellerindeki yuvalarım bozuldu, senin gibi mini mini yavrularımdan ayrıldım. Konduğum daldan emin değilim. Çünkü bir gün bu dalın da kırılmayacağı ne malum?

“Her taraf sessiz” diyerek senin bu sessizlikten duyduğun çocukça lezzeti bana tattırmak istiyorsun. Fakat ben bu sessizliği hissedince Rumeli’den buralara gelirken (Edirne) etrafında gördüğüm elli bin şehidin kabristanındaki sükut aklıma geliyor da, zevk yerine zehir içiyorum.

“Deniz ne kadar uslu, ve hiç kıpırdamıyor” deme! Ve bundan aldığın şairce duygularla ruhunu avutma. Belki bu sessiz duruş, mavi derinliklerine daha dün aldığı birkaç yüz Türk neferini dalgalarıyla, çalkalanmasıyla incitmemek içindir.

Küçük meleğim; bana gül kokulu rüzgârlardan bahsedince biliyor musun ki Siroz [Serez] ovalarının Drama yaylalarının gül kokulu rüzgârlarının, anber kokulu topraklarının hatırası bu yaralı kalbimi hançer gibi deliyor? Eğer sen de bunları bilsen bizim gibi dertli, dertli öter, gamlı gamlı feryat ederdin.

Küçük çocuk! Güneşin o denizle göğün birleştiği yerden doğuşundan senin yüzüne benim kanatlarıma nur doğacağını zan ederek aldanyor musun? Sakın aldanma! Çünkü o bilir misin Rumeli çöllerinde şehit edilen binlerce Türk askerlerinin, yüzbinlerce senin gibi çocukların, annen gibi zavallı kadın, baban gibi biçare ihtiyar muhacirlerin dökülen al kanlarına bulaşarak doğuyor. Ne senin şu gül ve masum yüzcağızına ne de benim şu kara talihi başıma nur yağıdırmayacak belki o kanları soracaktır.

O güneş; o şehit kanlarını ufuktan kaldırarak senin gibi Türklerin başı üzerinden her gün geçirerek bütün varlığımıza yüzümüze, gözümüze, kalbimize soracak.

Mini mini çocuk! Beni çocuk düşüncelerin çocukça sözlerinle zehirlediğin için bu dalda daha çok duramayacağım. Şimdi yorgun kanatlarım beni bu daldan başka yere uçuracaktır. Fakat giderayak şunu da söyleyeyim ki eğer sen ve senin gibi çocuklar o denizlerde boğulan Edirne önlerinde şehit edilen, Yanya’da İşkodra’da yakılan, parçalanan, soyulan dindaşlarını bir dakika hatırlarsan o güneşin her gün yüzüne süreceği: bu şehit kanıdır.

Eğer bunları unutmaz ve ona göre çalışırsak işte o zaman Rumeli'nin anber toprakları, gül bahçeleri, gümüş dalgalı denizleri, altın başlıklı tarlaları senin olacak ve ancak o vakit güneş her doğduğu zaman sana nurdan bir taç giydirecektir.”

1.8. Gazete Yazıları

1.8.1. Siyasi Yazılar

Haydar Rüştü, Resneli Niyazi'nin öldürülmesinin ardından Niyazi'ye başlıklı bir yazı kaleme aldı. Resneli Niyazi'nin ölümünün onu ne kadar etkilediği bu yazıdan açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Meşrutiyetin sembol isimlerinden birisi olan Resneli Niyazi'nin böyle bir ölümü hak etmediğini şu sözlerle vurgulamaktadır¹⁴⁶;

“Büyük duygularını sakladığın o mübarek göğsüne bir Bulgar, bir Yunan güllesi çarpsaydı, şecaat ve hamiyet yuvası olan kalbini bir Sırp, bir Karadağ süngüsü delik deşik etseydi, Resne dağlarına, üç yüz milyon İslamlığın muharip teveccühü olan makam-ı hilafeti, taht-ı saltanatı kurtarmak için çıktığın günler; arslan vücudun zulmü istibdadın dişleriyle al kanlara boyansaydı, belki şimdi üfulünle arkanda gıryan ve talan kalan tevekkülünün alam-ı ızdırabı şimdikinden biraz daha ateşsiz olurdu”.

Haydar Rüştü'nün bu satırları yazmasının nedeni Resneli Niyazi'nin bir Müslüman tarafından öldürülmüş olmasıdır. Suikastı düzenleyen kişinin Müslüman olması milletin yaralarını daha da büyütüyordu. Ayrıca düzenlenen suikast ittifad-ı anasır düşüncesine olan inanca zarar vermiştir. Arnavutlara ilişkin olumsuz düşünceler yaygınlaşmaya başlamıştır. Haydar Rüştü, II. Meşrutiyet'in ilanı sürecindeki öneminden dolayı Resneli Niyazi'nin belleklerden silinmeyeceğini şu sözlerle vurgulamaktadır: “Niyazi! Sen ölmedin yaşayacaksın. Sen milletin kalbinde Arnavutlara karşı ateşin bir gayz ile beraber yaşayacaksın”¹⁴⁷. Haydar Rüştü kaleme aldığı başka bir yazıda da Resneli Niyazi'nin ölümünden bahsetmektedir¹⁴⁸.

İttihatçıları derinden etkileyen bir başka suikast Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi olayıdır. Anadolu gazetesi bu acı olayın ardından gazetenin tahrir, idare ve tertip heyeti adına bir mesaj yayımlamıştır¹⁴⁹. Söz konusu yazıda Mahmud Şevket Paşa'ya yönelik suikast şimdilik en büyük felaket olarak görülmektedir. Kullanılan şimdilik ifadesinden sonra “bu kaydı koymaktan kendimizi alamıyoruz” denilmektedir. Yapılan bu açıklama arka arkaya gelen suikastların Osmanlı kamuoyunda yarattığı huzursuzluğu ve yeni suikastlar düzenlenebileceği endişesini göstermesi bakımından önemlidir. Haydar Rüştü, suikastın üzerinden birkaç gün geçtikten sonra Dahilde Hariçte başlıklı bir yazı kaleme aldı. Yazısında Mahmud Şevket

¹⁴⁶ Bahir Ulvi, “Niyazi'ye”, *Anadolu*, 21 Nisan 1329.

¹⁴⁷ Bahir Ulvi, “Niyazi'ye”, *Anadolu*, 21 Nisan 1329.

¹⁴⁸ Bahir Ulvi, “Hudut Haricine”, *Anadolu*, 29 Nisan 1329.

¹⁴⁹ “Büyük Matem”, *Anadolu*, 31 Mayıs 1329.

Paşa'nın tarihi önemine değinmekte, böylesine önemli bir şahsiyetin öldürülmesinin iç ve dış siyasette yeni yollar açacağını belirtmektedir. Eğer öldürülmeseydi Mahmud Şevket Paşa tarafından pek çok işin başarı ile yerine getirileceğine olan inancını şu sözlerle ifade etmektedir; “Şevket Paşa merhuma sıkılan kurşunlar doğrudan doğruya sine-i millete tevcih olunmuş ve bu zıya ile yalnız bir vücut-u kıymetdar değil birçok mühim işleri de görebilecek ehemmiyetli zamanlar da kaybedilmiştir”. Yazısında, suikastın yaratacağı sonuçların Osmanlı Devleti'nde zorlu bir siyasi döneme neden olacağını belirtmektedir. Yeni kurulacak hükümetin devlet işlerinde aksamalara neden olmamasını ümit etmektedir. Ona göre siyasi işlerde bir aksama olmayacak her şey eski mecrasında ilerlemeye devam edecektir¹⁵⁰.

Balkan Savaşlarının ardından Edirne'nin Osmanlı idaresinden çıkmış olması İstanbul'un güvenliğini derinden sarsmış durumdadır. Edirne'nin kurtarılması için başlatılan harekât toplumun her kesiminde büyük bir heyecan duygusu uyandırmıştır. Haydar Rüştü, Türk ordusunun Edirne'ye doğru ilerlemiş olmasının vermiş olduğu heyecan duygusuyla Edirne Kapılarında başlığıyla bir yazı yazdı. Yazısında ilk olarak padişahın irade-i seniyyesi ile Türk ordusunun Edirne ve Kırkkilise'ye (Kırklareli) doğru ileri harekâta başlamış olduğunu okurlarına duyurdu. Ona göre bu emir sadece padişaha ait değildir. Bu emir yediden yetmiş bütün milletin isteklerini yansıttığı için padişah ile birlikte millet tarafından verilen bir emirdi. Askeri harekâtın 10 Temmuz inkılabının yıl dönümüne denk gelmiş olmasına vurgu yapmış ve Edirne'nin kurtulmasıyla 1913 yılının 10 Temmuz'unda çifte bayram yaşanacağını belirtmiştir. Ordunun maddi anlamda desteklenmesi gerektiğine ayrıca değinmiştir. Onun ifadesiyle, topların gülle savurması, silahların kurşun sıkması, ordunun beslenmesi maddiyata dayanmaktadır. Bundan dolayı Türk milletini fedakârlık yapmaya teşvik ederek ordusuna destek olma çağrısı yapmıştır¹⁵¹.

Edirne'nin kurtarılmasından sonra Kayıhanoğlu imzası ile yeni bir yazı yazmıştır. Edirne'deki Sultan Selim Camisi üzerinden, işgal dönemindeki mezalimi ele aldıktan sonra artık kötü günlerin geride kaldığını dile getirmiştir. “Ey mukaddes camim! İşte geldim. Taşını yüzüme, toprağını gözüme sürüyorum. Kubbelerinden üzerime hidayet saç!” sözleriyle işgalin sona erişini kutlamıştır¹⁵².

1913 seçimleri Türk demokrasi tarihine sopalı seçimler olarak geçmiştir. Haydar Rüştü seçimlerin öncesinde İntihabat Karşısında başlıklı bir yazı yazmıştır. Bu yazısında İstanbul'a gönderilecek olan mebusların, doğru kişiler arasından seçilmesinin önemine değinmektedir. Kaleme aldığı yazıya göre bir önceki dönemde Meclis'te bazı tatsız ve gereksiz tartışmalar

¹⁵⁰ Bahir Ulvi, “Dahilde Hariçte”, *Anadolu*, 4 Haziran 1329.

¹⁵¹ Bahir Ulvi, “Edirne Kapılarında”, *Anadolu*, 9 Temmuz 1329.

¹⁵² Kayıhanoğlu, “Edirne'deki Camime”, *Anadolu*, 10 Temmuz 1329.

yaşanmıştır. Basit tartışmalar yüzünden pek çok kişi gazete okumak dahi istememektedir. Millet kan ve ateş tufanları içinde boğulurken, Meclis'in adeta bir dedikodu yuvası haline geldiğinden yakınmaktadır. Yapılacak seçimlerde bu durumu sona erdirecek kişilerin mebus olmasını istemektedir. Haydar Rüştü, mebus ve millet ile ilgili son derece önemli bir benzetme yapmaktadır. Ona göre millet mebusun aynasıdır, mebus milletin aynasıdır. Mebus milletin benliğinden, ruhundan bir parçadır. Bundan dolayı mebus olarak seçilen kişi sergileyeceği tavır ve davranışlara dikkat etmeli ve Meclis kürsüsünde yapacağı her hareketle millete fazilet, marifet, hamaset ve hamiyet dersi vermelidir¹⁵³.

Haydar Rüştü, 1914 yılının başında Arnavutluk'ta yaşanan olaylar üzerine Arnavutluk Ne Oluyor başlığı ile bir yazı yazdı. Arnavutluk Balkan Savaşları'nın ardından Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmişti. İttihatçılar Arnavutluk bağımsızlık sürecini ihanet hareketi olarak görmektedir. Arnavutluk bağımsızlığını elde ettikten sonra iç ve dış pek çok sorunla karşılaşmaya başlamıştır. 1914 yılının başında bu sorunlar baş edilemez hale gelmiştir. Haydar Rüştü, Arnavutluk'un Osmanlı'dan ayrıldığı günden beri dâhili ve harici sorunlardan kurtulamadığını ve hızlı bir şekilde uçurumun kenarına sürüklenerek mahvolmaya doğru adım adım ilerlediğini dile getirmektedir. Onu bu hale getirenlere karşı içindeki nefret duygusunu açık bir dille ifade etmiştir. Fitne ve fesadın sorumlusu olarak Arnavutluk'un bağımsızlığında başat rol üstlenen İsmail Kemal Bey'i görmekte ve yaşanan bütün acı olayların vebalinin onun boynunda asılı olduğunu dile getirmektedir. Arnavutluk meselesine dışarıdan müdahale eden Avusturya ve İtalya'yı ejderha olarak tanımlamaktadır. İzlenen yanlış siyasetten dolayı Avusturya ve İtalya'nın yanı sıra Yunanistan'ın da soruna dahil olduğunu belirtmektedir. Yazısının sonunda Arnavutluk'un hilafet makamına sırtını dönmesinin cezasını çektiğini, ecnebi dişlerinin ve pençelerinin altında can çektiğini söylemektedir¹⁵⁴.

İstanbul'da bulunan Rum Patrik'i Müslümanların Rum mallarını boykot ettiği iddiasıyla Sadrazam Said Halim Paşa'ya şikâyetle bulunması üzerine Haydar Rüştü Patrikhanenin Şikâyeti başlıklı bir yazı yazdı. Yazısında Patrik'in yaptığı şikâyetin maddi delillerden yoksun olduğunu belirtmektedir. Türklerin Rumlardan alışveriş yapmaya devam etmesini, boykotaj olmadığına delil olarak sunmaktadır. Boykotaj olmadığı tezini güçlendirmek için şu ifadeleri kullanmıştır: "Acaba patrikhane boykotajdan şikâyet ederken İslamların boykotajı yüzünden iflas etmiş kaç dükkân, kaç mağaza gösterebiliyor? Hiç değil mi?" Ortada iflas eden hiçbir dükkân yokken, dile getirilen bu iddiaların Müslüman nüfus ile Rumların arasını açmaktan başka bir işe yaramayacağını ifade etmektedir. Eğer gerçekten bir boykotaj söz konusu olsa, on

¹⁵³ Bahir Ulvi, "İntihabat Karşısında", *Anadolu*, 6 Teşrinisani 1329.

¹⁵⁴ Bahir Ulvi, "Arnavutluk Ne Oluyor", *Anadolu*, 6 Kanunusani 1329.

beş gün içinde onlarca Rum tüccarın iflas bayrağını çekmek zorunda kalacağını söylemektedir¹⁵⁵.

1.8.2. Toplumsal ve Kültürel Yazılar

II. Meşrutiyet döneminde Türk basınında yayımlanan makalelerin çoğu siyasi yazılardan oluşmaktadır. Siyasi gündemin aşırı yoğun olması bunun temel nedenidir. Haydar Rüştü, Türk basınındaki bu genel tutumu eleştirmektedir. Ona göre siyasi yazılara verilen önem kadar, toplumsal ve kültürel yazılara da önem verilmesi gerekmektedir¹⁵⁶. Kendi köşesinde yazdığı yazılarda zaman zaman toplumun değişik sorunlarını dile getirerek, gündemdeki siyasi olayların dışındaki düşüncelerini de okurlarına aktarmıştır.

Haydar Rüştü'nün Anadolu gazetesinde yayımlanan ve günümüze ulaşan en eski yazılarından birisi Türk kadınlarının II. Meşrutiyet dönemindeki faaliyetlerine ilişkindir. Balkan Savaşlarının etkilerinin yoğun bir şekilde hissedildiği bu dönemde, kaybedilen topraklardan gelen kitlesel göç hareketleri pek çok sorunu beraberinde getiriyordu. Cephelerde erkekler vatan uğruna harp ederken, kadınlar çocuklarına ve aile geleneklerine sahip çıkmak gibi bir amaca hizmet ediyordu. Haydar Rüştü, bu göç hareketlerinin yaşandığı dönemde özellikle İzmir ve İstanbul'daki kadın hareketlerine dikkat çekmektedir. Ona göre toplumu ayakta tutan en önemli güç kadınlardır. Bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir; "...ahlak ve tabiatlarımızın analarımızın kabiliyetine bağlı olduğundan erkeklerimizden ziyade kadınlarımız istikbal-i milliyemiz, inkişafat-ı atiyemiz üzerinde mühim roller icra edecektir". Kadının en önemli görevini ise çocuk yetiştirmek olarak ifade etmiştir. Çocuklara vatanını, milletini, dostunu, düşmanını tanıttak olan kişinin annesi olduğunu dile getirmiştir. Türk kadınlarının çocuklarını bir Türk kadar kuvvetli yetiştirmesinin önemine vurgu yapmıştır. Daha sonra ise İstanbul'da kurulan Esirgeme Derneği ve Ma'mulat'ı Dahiliyye İstihlak-ı Milli Cemiyeti'nin kurulmasındaki öneme değinmekte ve bu cemiyetlerin yapacağı hizmetlerin topluma oldukça faydalı olacağından bahsetmektedir¹⁵⁷.

II. Meşrutiyet döneminde Avrupalıların zihnindeki Türk imgesinin nasıl olduğunu göstermesi bakımından Avrupalılar Bizi Tanımıyor başlıklı yazı son derece önemlidir. Haydar Rüştü bu yazıyı sinemada izlediği iki filmin ardından yazmıştır. Çakırcalı ve İsmail isimli filmleri izlediği sırada, pek çok yanlışlık yapıldığını fark etmiştir. Filmde Çakırcalı çetesinin giydiği kıyafetlerin gerçekte giydikleri kıyafetlerle hiçbir benzerliği bulunmuyordu. Daha büyük bir yanlışlık filmdeki Zeybek karakterlerinin Laz oyunları oynamasıydı. İsmail filminde

¹⁵⁵ Bahir Ulvi, "Patrikhanenin Şikayeti", *Anadolu*, 14 Kanunusani 1329.

¹⁵⁶ Bahir Ulvi, "İzmir'in İçtimai Müesseseleri", *Anadolu*, 1 Eylül 1329.

¹⁵⁷ Bahir Ulvi, "Terakki Yollarında Türk Kadınlığı", *Anadolu*, 19 Nisan 1329.

Türk geleneklerinde yeri olmayan bir kız isteme sahnesi yer almıştır. Bu sahnede İsmail evlenmek istediği kızın anne ve babasının yanına giderek, kızı kendisine istemiştir. Türk geleneğinde kız isteme vazifesini aile büyükleri üstlenir. Film çekeni kişiler Türk kültürünü bilmediği için bu önemli detayı atlamıştır. Haydar Rüştü, sinemada gözlemlediği bu yanlışlıkların ardından müsteşriklerin yapmış olduğı çalışmalara rağmen Türkleri doğru bir şekilde tanıyamadığından yakınmaktadır. Ona göre bunun temel nedeni, Avrupalılar arasında nesilden nesle aktarılan Türklere ve şarklılara ilişkin ön yargılardır. Avrupalılara göre Türkler vahşi, cahil, barbar, faziletsiz, kabiliyetsiz bir millettir. Türkleri tanımlamak için kullanılan bu ifadeler Türklerle Avrupalılar arasındaki kültürel, siyasi ve ticari ilişkilerin önünde engel oluşturmaktadır. Haydar Rüştü, vahşi-cahil-barbar-faziletsiz-kabiliyetsiz suçlamalarını şu ifade ile değerlendirmektedir; “...biz bu gibi itikadları Avrupalıların kalplerinde mahkum gördükçe kabil değil onlara uzatacağımız muavenet ellerimizin düçar-ı red olmayacağına emin olamayız.” Bu önyargılar olduğı sürece, yapılan bilimsel ve kültürel çalışmalar Türkleri tanımaktan ya da tanıtmaktan çok, Avrupalıların Türkleri istedikleri gibi şekillendirme çabasına hizmet edeceğini düşünmektedir. Yazıda geçen “Bize karşı ne düşünülmüş ise Avrupa dimağıyla, ne görölmüş ise Avrupa gözüyle, ne işitilmişse Avrupa kulağıyla düşünülmüş, görölmüş, işitilmiş...” ifadesi bunu açık bir şekilde göstermektedir. Avrupalıların önyargılarından kurtulması gerektiğini “Avrupalılar hala bizi eski tas eski hamam telakki ederlerse haksızlık, cahillik etmiş olurlar.” cümlesi ile dile getirmiştir¹⁵⁸.

Haydar Rüştü, Sahne-i Osmanî Tiyatro Heveskeran Heyeti tarafından sahnelenen Selim-i Salis piyesini izledikten üç gün sonra tenkit yazısı kaleme almıştır. Oyunu izlemeden önce Selim-i Salis piyesi ile gazete ve mecmualarda çeşitli yazılara rastladığını söylemiştir. Oyunun Türk tarihinin mühim bir dönemine ilişkin olduğunu dile getirmiştir. Yazısının eleştiri kısmında ağırlıklı olarak oyuncuların sahne performansları ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Piyesteki en önemli karakter olan Selim-i Salis rolünü Sami Bey üstlenmiştir. Haydar Rüştü, Sami Bey’in performansını genel olarak başarılı bulunduğunu dile getirdikten sonra zaman zaman ses tonunu iyi ayarlamadığına ilişkin eleştiride bulunmuştur. Gayrimüslimlerin üstlendiği kadın karakterlerin bazılarında telaffuz problemi yaşanmıştır. Kamelya ve Tereza hanımlara yönelik olarak rollerine yeteri kadar çalışmadıklarını belirtmiştir¹⁵⁹.

Haydar Rüştü, Eyyam-ı Milliye ve Diniyemiz başlıklı yazısında 10 Temmuz, İstanbul’un fethi, Mısır’ın zaptı, İstiklal-i Osmanî günü gibi tarihsel açıdan önemli günlerin

¹⁵⁸ Bahir Ulvi, “Avrupalılar Bizi Tanımıyor”, *Anadolu*, 21 Haziran 1329.

¹⁵⁹ Bahir Ulvi, “Selim-i Salis Piyesi”, *Anadolu*, 8 Ağustos 1329.

coşkulu bir şekilde ve toplumun bütün kesimleri tarafından kutlanmasının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Yazısında Avrupa'dan çeşitli örnekler vererek, Türk toplumunun onlar gibi dini ve milli günlere sahip çıkmasını istemektedir. Avrupalıların Paskalya bayramına, Yortu bayramına, yılbaşı kutlamalarına ve Pazar gününe verdiği öneme dikkat çekmektedir. Avrupalılar Pazar gününe toplumun bütün tabakaları ile sahip çıkmakta ve o gün hiçbir işle meşgul olmayarak ailesi ile birlikte vakit geçirmektedir. Haydar Rüştü, Hristiyanların Pazar gününe verdiği değer ile Müslümanların Cuma gününe verdiği değeri kıyaslamaktadır. Cuma gününe verilen önemin toplumun belli bir kesimi ile sınırlı kalmasını şu sözlerle dile getirmektedir: “Yüzlerce senelerden beri Cuma günümüz yalnız memurumuza münhasır kalmış ve bu sınıf halkımızdan maadası cumayı da salıyı da bir yapmakta beis görmemişlerdir.” Cuma günü çalışmaya devam eden kişileri “bu gayrete göre bari Müslüman esnafımız ve halkımız zengin olsalar” sözleri ile ironik bir üslupla eleştirmektedir. Cuma gününe gereken önemin gösterilmemesinin yanı sıra, milli günlere gereken önemin verilmediğinden de yakınmaktadır¹⁶⁰.

1.8.3. İane Meselesi

Balkan savaşları sonrasında Osmanlı Devleti büyük bir iktisadi sıkıntı ile baş başa kalmıştır. Haydar Rüştü yazılarında bu sıkıntıların halkın desteği ile aşılabileceğini dile getirmektedir. Kaleme aldığı bir yazısında Osman Gazi'nin Ruhunu Şad Etmek İstiyorsak Canla, Başla, Malla Çalışmalı İane Vermeliyiz başlığını kullanmıştır. Söz konusu yazıda toplumun değişik kesimlerine seslenerek, yapacakları yardımların önemine vurgu yapmıştır¹⁶¹; “Memurlarımız birer aylığını, tüccarlarımız kazandıklarından birer kısmını, zenginlerimiz kazanmış olduklarından birer parçasını, velhasıl hepimiz birer parça elden geldiği, gücün yettiği kadar iane vermekte gecikmemeliyiz”.

Bir başka yazısında fedakârlığın önemine değinerek, bu zorlu günlerde millete düşen en önemli görevin fedakârlık olduğunu söylemiştir. Ona göre Osmanlı Devleti'nin önemli başarılarının arkasında milletin fedakârlığı bulunmaktadır. Türk milletinin fedakârlık duygusunu elinden bıraktıktan sonra, şanlı günlerine ve Rumeli'ye veda ettiğini dile getirmektedir. Yıllarca Osmanlı yönetimi altında kalan Yunanistan'ın, Osmanlı Devleti'ne ait denizlere, adalara ve topraklara göz dikmesine kabullenememektedir. Haydar Rüştü, sorunların çözümü için her şeyden önce milletin fedakârlık göstermesi gerektiğini dile getirerek

¹⁶⁰ Bahir Ulvi, “Eyyam-ı Milliye ve Diniyemiz”, *Anadolu*, 17 Kânunuevvel 1329.

¹⁶¹ Bahir Ulvi, “Osman Gazi'nin Ruhunu Şad Etmek İstiyorsak Canla, Başla, Malla Çalışmalı İane Vermeliyiz”, *Anadolu*, *Anadolu*, 22 Kânunuevvel 1329.

okuyucularına şu sözlerle seslenmektedir¹⁶²: “Fedakâr ol millet! Fedakâr olduğun kadar yaşamak, yükselmek hakkına maliksin! Bugünkü vergin, fedakârlığın yarınki yaşayışına ebedi bir senettir.”

Haydar Rüştü’ye göre iane verme konusunda millet üzerine düşen görevi yeterince yerine getirmemiştir. Sıra Millete Geldi başlıklı yazısında bu duruma dikkat çekerek, milletin daha fazla iane vermesi gerektiğini vurgulamıştır. O zamana değin toplanan para miktarının bir buçuk milyon paradan ibaret olduğunu, bu paranın sadece dört yüz bininin milletten geldiğini, geri kalan büyük bir kısmının ise memurlar tarafından verildiğini söylemektedir. Toplanan iane miktarının büyük çoğunluğunun memurlardan elde edilmesini şu sözlerle değerlendirmektedir: “Demek oluyor ki millet vazifesini memurlar kadar yapmamıştır. Ve şurası gariptir ki dört yüz bin lira veren millet her gün matbuat ile, konferans ile, nutuklar ile tezahürler ile velhasıl her türlü vesait-i ifade ve beyan ile alkışlara nail iltifatlara mazhar olunduğu halde memur için hiçbiri olmadı.” Haydar Rüştü’nün yazısında millet ve memur arasında ayırım yapmış olması, memur milletin bir parçası değil mi sorusunu akla getirmektedir. Bu soruyu kendi kendine sorarak milletin memurdan ibaret olmadığı sonucuna varmıştır. Memurların verdiği iane oranının yüksek olmasını neden yanlış bulduğuna açıklık getirmektedir. Ona göre Osmanlı kitlesi içinde en fakir olan kesim memurlardır. Buna rağmen en fazla fedakârlık yapması gereken kesim onlar olmuştur. Almış oldukları maaşın yüzde onu doğrudan donanmaya aktarılmaktaydı. Haydar Rüştü, “Acaba efradı milletin yüzde beşi, böylece muntazaman kazancının yüzde onunu donanmaya veriyor mu?” ifadesiyle memurlar dışındaki kesimlerin yeteri kadar iane vermediğini bir kez daha vurgulamıştır. Milletten toplanan iane miktarının az olduğunu kanıtlamak için tahmini nüfus verilerini kullanarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: “...hesap edilse en çok beş yüz bin memurumuz mevcuttur. Bu beş yüz bin kişi bir milyon lira verirlerse yirmi milyon halk neden bu beş yüz bin memurun dört beş misli parayı veremesinler.” Memurlar parasını milletin kesesinden alıyor, onlardan alınacak iane aslında milletten alınmış olacaktır ve bu nedenle en fazla ianeyi onlar vermelidir gibi bir anlayışa da karşı çıkmaktadır: “Filhakika memur millettir ve parasını milletin kesesinden alıyor. Fakat hiçbir zamanda onun verdiği para millete mal edilemez ve bu hususta memur sınıfı ayrılır. Zira o para onun eline geçtikten sonra milletin parası olmaktan çıkıp memurun alın teri hakkı, kendi müktesebi olur.” Haydar Rüştü’ye göre kahve satan Ahmed Ağa ne ise, göz nuru dimağ nuru satan memurlar da aynı şeyden ibarettir. Birisi kahve tüccarı, diğeri ise hizmet tüccarıdır. Millet, memurların verdiği iane miktarının yarısı kadar bile iane temin etmemiştir. İane konusunda toplumun her

¹⁶² Bahir Ulvi, “Fedakar Ol Millet”, *Anadolu*, 27 Kânunuevvel 1329.

kesimi özverili davranmak zorundadır. İane toplamak sadece memurların sırtına yüklenecek bir yük değildir, bütün milletin ortaklaşa omuzlaması gereken bir yükümlülüktür¹⁶³.

1.8.4. Adalar Meselesi

Trablusgarp Savaşı'nın ardından Adalar meselesi Osmanlı Devleti'nin önemli sorunlarından birisi haline geldi. Haydar Rüştü, Adalar meselesini Osmanlı Devleti'nin hayat ve beka meselesi olarak görmektedir¹⁶⁴. Avrupalı devletlerin soruna müdahale etmesine karşı çıkmakta ve bu sorunun Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında çözülmesini savunmaktadır¹⁶⁵.

Adalar meselesinin nasıl çözüleceği kamuoyu tarafından merakla takip ediliyor ve gazetelerde konu ile ilgili sık sık yazılar yer alıyordu. Haydar Rüştü, bu konuda çıkacak haberlerin dikkatli bir şekilde yazılmasını istemektedir. Kamuoyunu yanlış yönlendirecek ve halkı endişeye sevk edecek haberler ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır; “Adalar meselesi Osmanlı milletinin ve mülkünün beka ve hayati meselesiyle pek sıkı bir alakayı haiz olduğu için efkar-ı umumiyeimizin böyle sık sık endişaver haberlerle teheyyüç edilmesi elbette bizi düşündürecek bir meseledir.” Yaptıkları haberlerle halkı yanıltan gazeteciler için ise şu sözleri söylemiştir¹⁶⁶;

“Daha henüz müzakeresine bile başlanmamış bir işe ve hem de bizim için pek nazık olan bir işe dair teraşşuh eden haberleri doğru olarak telakki etmek milletimiz için ne kadar doğru bir hareket değilse bu gibi havadisleri neşretmek de gazetelerimiz için hafif meşreplikten ve iyi düşünememek noksanlığından başka bir şey değildir.”

Adalar meselesinde millet ne kadar azimli ve fedakâr olursa hükümetin de o kadar azimli ve etkin olacağını vurguladıktan sonra yazısını şu cümleler ile sonlandırmıştır¹⁶⁷: “Bize düşen vazife yalnız çalışmak, gayret etmek, hükümete kuvvet yaratmaktır. Dedikodular, yalan havadisler bizi yolumuzdan alıkoymamalıdır.”

Haydar Rüştü, Adalar meselesine ilişkin gazetelerde çıkan yazıları yakından takip etmekte ve zaman zaman polemik yazıları kaleme almaktaydı. Tanin gazetesinde Adalar meselesine ilişkin Hüseyin Cahid'in yazdığı bir yazıya Haydar Rüştü kendi sütunundan cevap vermiştir. Hüseyin Cahid'in Adalar başlıklı yazısı şu ifadelerle sona ermektedir¹⁶⁸;

¹⁶³ Bahir Ulvi, “Sıra Millete Geldi”, *Anadolu*, 13 Kanunusani 1329.

¹⁶⁴ Bahir Ulvi, “Adalar İçin”, *Anadolu*, 10 Kanunusani 1329.

¹⁶⁵ Bahir Ulvi, “Baş Başa”, *Anadolu*, 17 Kanunusani 1329.

¹⁶⁶ Bahir Ulvi, “Adalar İş”, *Anadolu*, 2 Kanunusani 1329.

¹⁶⁷ Bahir Ulvi, “Adalar İş”, *Anadolu*, 2 Kanunusani 1329.

¹⁶⁸ Hüseyin Cahid, “Adalar”, *Tanin*, 2 Kanunusani 1329.

“...Ne olursa olsun Türkiye Sakız ve Midilli Adalarının Anadolu’nun temin-i selameti namına kendi elinde kalması nokta-i nazarından vaz geçemez. Bugün bu nokta-i nazarımızı kuvvetle teyit edebilecek bir mevkide olmasak bile yarın o mevkie gelmeye çalışırız. Gelineye kadar da Midilli’nin ve Sakız’ın Yunanistan’a terkini katiyen kabul etmeyerek protesto eder, bırakırız.”

Haydar Rüştü, yazısına Hüseyin Cahid’in kurmuş olduğu son cümleye atıfta bulunarak *Protesto Eder Bırakırız Mı?* başlığını atmıştır. Yazısında Hüseyin Cahid’e çeşitli eleştiriler yapmaktadır. Ona göre Adalar meselesi protesto ile geçirilecek bir mesele değildir¹⁶⁹: “Şurasını hepimiz bilmeliyiz ki adalar peşkeş olursa sade protesto edip bırakmayacağız. Onları elde etmek ve onlarla yaşamamızı temin eylemek için mutlaka her türlü ve her suretle çalışacağız. İsterse fırtınalar bizim başımızda patlasın!” Adalar meselesine ilişkin Hüseyin Cahid ile Haydar Rüştü arasındaki bu kalem kavgası, Haydar Rüştü’nün ulusal konularda ne kadar ateşli olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Adalar konusunda İngiltere’nin vereceği nota kamuoyunun sürekli gündemindeydi. Haydar Rüştü’ye göre nota meselesi bir yılan hikâyesine dönüşmüş ve uzadıkça uzamıştır. Notanın iyi mi kötü mü olduğu bilinmiyor olsa da, kamuoyu bir an önce notanın verilmesini beklemekteydi. Haydar Rüştü İngiltere’nin vereceği notaya ilişkin üç tahminde bulunmuştur. İlk tahminine göre Midilli ve Siroz doğrudan Yunanistan’a verilecek, ikinci tahminine göre Midilli ve Siroz’da muhtariyet kurulacak, üçüncü tahminine göre ise Midilli ve Siroz’un Osmanlı idaresinde kalması için Yunanistan’a taviz verilecekti. Eğer ilk tahmini gerçek olursa, bunun yaratacağı sonuçların Türkler için zulümden başka bir şey olmayacağını belirtmektedir. İngiltere’nin bu olası sonuçları göz önünde bulundurarak Midilli ve Siroz’un Yunanistan’a verilmesine müsaade etmeyeceğini ümit etmektedir. İkinci tahminindeki muhtariyet yönetimine şu sözlerle karşı çıkmaktadır: “Muhtariyet bir pamuk ipliktir ki her zaman için, her istenilen dakikada sökülüp çözülebilir, adalar ise hayatımızla alakalıdır. Binaenaleyh biz hayatımızı pamuk ipliğine bağlayıp düşman eline veremeyiz.” Üçüncü tahminindeki Yunanistan’a taviz verilmesine ilişkin düşünceleri şöyledir: “Buna da şimdilik eyvallah diyemeyeceğimiz bilinmelidir. Zira kainata taviz vere vere elde avuçta artık bir şey kalmadı. Adalar için taviz istemek “kolunu kurtarmak için gözünü çıkar, ver” demekten başka bir manayı ihtiva edemez.” Haydar Rüştü, dile getirdiği üç tahminin de Osmanlı Devleti için kabul edilemez olduğunu söyledikten sonra o halde ne olacak sorusunu sorarak “Bu soruya cevap verebilmek için diyeceğiz ki adalar işinde Türkiye’nin hayatını düşünmek ona göre hareket etmeyi kabul etmekten başka bir çare mevcut değildir.” yanıtını vermiştir¹⁷⁰.

¹⁶⁹ Bahir Ulvi, “Protesto Eder Bırakırız mı?”, *Anadolu*, 6 Kanunusani 1329.

¹⁷⁰ Bahir Ulvi, “Verilsin de Görelim”, *Anadolu*, 20 Kanunusani 1329.

Adalar meselesinin Yunanistan lehine çözüleceği gündeme gelince, Haydar Rüştü bu durum karşısında duygu yüklü Kabre Cenaze mi Götürüyoruz Ey Millet! Nedir Bu Sessizlik? başlıklı yazısını kaleme aldı. Osmanlı Devleti için böylesine hayati bir konuda, milletin sessiz kalmasını kabul edemiyordu: “Evet düvel-i muazzama kendi malı imiş gibi adalarımızı kendi menfaati için Yunan’a peşkeş çekiyor ve bu hareketini bize resmi bir surette tebliğ ediyor da bizim millet sanki çoktan beri böyle bir habere muntazırmiş gibi bu kara haberi kemal-i sükunet ve itidal ile dinliyor ve bir avaze-i şikayet olsun çıkarmıyoruz.” Ona göre Adaların Yunanistan’a verilecek olması, Osmanlı Devleti için cenaze töreninden farksızdır. Ancak millet böylesine önemli bir sorunda Adaların önemini kavramamış vaziyette sessizliğini koruyordu¹⁷¹:

“Tabut arkasından gidenlerin yine hiç olmazsa yüzlerinde hüznün, matem alameti görülebilir. Hâlbuki adalar cenazesi arkasından giden bizlerin çehresinde bu hüznün ve yas alametinde de bir nişan yoktur. Biz gidiyoruz ve önümüzde bir tabut. Fakat ne için böyle lakayt ve mütevekkil gidiyoruz. Ve bu tabutun içinde ne var? Bunlardan güya bihaberiz.”

Haydar Rüştü, milletin içinde bulunduğu aciz durumu göz önünde bulundurarak, ülkenin uçuruma doğru hızla sürüklenmesinin müstahak olduğunu dile getirmektedir: “Biz bu muameleye müstahakız. Hak aramayan, haysiyet gözetmeyen, vatan acısını duymayan vatanın cenazesinin arkasından bikayd ve fütur yürüyen bir millete elbette bu kabil muamele yapılır”. Adalar konusunda Türklerin gereken tepkiyi göstermemesinin daha ağır sonuçlara neden olabileceğini de belirtmektedir. Türk kamuoyu tepkisiz kaldığı süreci, Osmanlı hükümetinin sesini kimse ciddiye almayacaktır. Avrupalı devletler bu sessizlik karşısında Türk milletinin hayat ipliğini Yunanistan’a bırakmış olacaktır¹⁷².

1.8.5. Birinci Dünya Savaşı

Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasının ardından gazetelerin en önemli gündem maddesi savaş haberleri oldu. Ancak gelen haberlerin doğruluğu oldukça şüpheli durumdaydı. Haydar Rüştü, Hangisi Doğru başlıklı yazısında gazetelerde yayımlanan yazıların doğruluğunu sorgulamaktadır. İzmir’deki Türkçe yayın yapan gazetelere bakılırsa Almanlar Paris kapılarına dayanmıştır. Rumca yayın yapan matbuata göre ise Ruslar Berlin kapılarına dayanmış durumdadır. Haydar Rüştü bu haberler karşısında “Her halde Almanların Paris’e yaklaşmış olduklarına inanmak, Rusların Berlin kapılarına dayandıklarına iman etmekten daha doğru bir hareket olur.” yorumunu yapmaktadır¹⁷³. Onun bu yorumu savaş sırasında Almanya’ya olan

¹⁷¹ Bahir Ulvi, “Kabre Cenaze mi Götürüyoruz Ey Millet! Nedir Bu Sessizlik?”, *Anadolu*, 6 Şubat 1329.

¹⁷² Bahir Ulvi, “Kabre Cenaze mi Götürüyoruz Ey Millet! Nedir Bu Sessizlik?”, *Anadolu*, 6 Şubat 1329.

¹⁷³ Bahir Ulvi, “Hangisi Doğru”, *Anadolu*, 18 Ağustos 1330.

desteğinin küçük bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bir başka yazısında da savaşın kısa bir süre içinde Osmanlı Devleti ve müttefiklerinin lehine sonuçlanacağını dile getirmiştir¹⁷⁴.

Savaşın ilk günlerinde Osmanlı Devleti aktif bir dış politika izliyordu. Dahiliye Nazırı Talat Bey, Bükreş'e giderek Romanya ile ilişkilerini geliştirmek istiyordu. Yapılan görüşmeler kesin bir sonuca varmadan Talat Bey Bükreş'ten ayrılmıştı. Bu gelişme üzerine Osmanlı-Romanya ilişkilerine dair farklı yorumlar yapılmaya başlandı. Haydar Rüştü'ye göre Osmanlı Devleti ile Romanya'nın anlaşmaya varmasının önündeki en önemli engel Yunanistan'dır. Türkiye ve Romanya'nın bir an önce anlaşmasını istiyor ve anlaşmanın önündeki en büyük engel olan Yunanistan için varsın Yunan hükümeti de bu iş de hariç kalsın, ne zararı var? diyordu¹⁷⁵.

Haydar Rüştü, savaşın etkisinin arttığı günlerde "Bu bir dehşetli yangın ki herkes onun şirâresine eteğini kaptırmak korkusuyla lerzân oldu." diyerek insanlardaki endişe duygusuna dikkat çekmiştir. Özellikle yalan haberlerin kulaktan kulağa yayılıyor olması, var olan endişeyi daha da arttırıyordu. Haydar Rüştü'ye göre siyasette ve muharebede şayiaların mühim bir rolü bulunmaktadır. Savaşılan düşmana karşı atılan bir adım, bin adım olarak gösterilebilir. Ufak bir galibiyet büyütülebilir, ya da düşmanın ehemmiyetsiz bir yenilgisi gereğinden fazla önemliymiş gibi yansıtılabilir. Bütün bunlar savaş dönemlerinde görülen işitilen şeylerdir. Haydar Rüştü, psikolojik üstünlük amacıyla uydurulan şayiaların bilincinde olduğu için gelen bütün havadislere daima mantık ve daima ihtiyat çerçevesinde yaklaştığını söylemektedir. Yazısının sonunda ise şayialar ile ilgili olarak yalancının mumu yatsıya kadar yanar sözünü hatırlatmaktadır¹⁷⁶.

Dünya Savaşı'nın taşrayı etkilemesi kaçınılmazdı. Savaşın yıkıcı etkisinin artmasıyla beraber taşrada çeşitli problemler yaşanmaya başlamıştır. Haydar Rüştü, taşrada yaşanan buhranın nakitsizlik ve sevkıyatsızlıktan ibaret olduğunu söylemektedir. Taşrada yaşayan halk, zor günler geçiriyor olsa da hükümete güvenmektedir. Haydar Rüştü, yokluk içinde dahi insanlarda böyle bir güven duygusunun olmasını Türklük yaşayacaktır hükmüne olan inancını arttırdığını belirtmektedir¹⁷⁷.

Haydar Rüştü, Avrupa'da savaş halinde olan ülkelerde ihtiyarların, kadınların, gençlerin ve çocukların savaşan erkeklerin geride kalan işlerini görmek için çaba gösterdiğini söylemektedir. Cephe gerisinde kalan Avrupalılar Sâlib-i Ahmer teşkilatı yaparak ve diğer milletler nezdinde hükümetlerini güçlü göstererek savaşan askerlere destek olmaktadır. Haydar

¹⁷⁴ Bahir Ulvi, "Harbi Umuminin Bugünkü Safahatı", *Anadolu*, 6 Kanunusani 1330.

¹⁷⁵ Bahir Ulvi, "Bükreş Mülakatı", *Anadolu*, 21 Ağustos 1330.

¹⁷⁶ Bahir Ulvi, "Şayialar İçin", *Anadolu*, 7 Eylül 1330.

¹⁷⁷ Bahir Ulvi, "Hal-i Hazır ve Biz", *Anadolu*, 13 Teşrinievvel 1330.

Rüştü, Avrupalıların bu özverili tutumunun Türklere örnek olmasını istemektedir. Yeni yeni yayılan Hilal-i Ahmer teşkilatının önemli olduğunu söylemekte, ama bunun yeterli olmadığını dile getirmektedir. Ona göre eğer herkes üzerine düşen görevi yaparsa, savaşta zafer Türk milletinin olacaktır¹⁷⁸:

“Nazar-ı şükran ile görüyoruz ki memleketimizin her tarafında Hilal-i Ahmer heyeti teşkil edilmeye başlandı. Fakat bu kadarı kâfi değildir. Yalnız Hilal-i Ahmer muharebenin vücutlarda açacağı yaraları sarabilir. Fakat milletin iktisadi yaralarını, manevi yaralarını sarmak lazımdır. Bunun için muhterem ihtiyarlarımızın, sevgili gençlerimizin, şefkatli analarımızın, kûy hocalarımızın, vâ’iz efendilerimizin her dakika bir vazife-i mühimme-i vataniye ve milliye ile muvaffak olduklarını unutmamaları, bilmeleri icap eder.”

Birinci Dünya Savaşı’nda yaşanan fiyat artışları gazeteleri olumsuz etkiliyordu. Kâğıt fiyatları aşırı derecede yükselmiş ve kâğıt kıtlığı yaşanmaya başlanmıştı. Bundan dolayı pek çok gazete gibi Anadolu gazetesi de Cuma günleri tatil yapmaya başladı¹⁷⁹. Ancak gazetenin yayın yaptığı gün sayısının azalmış olması maddi sorunları önlemeye yeterli olmuyordu. Bunun üzerine Haydar Rüştü yönetimindeki gazete idaresi, abonelerine bir çağrı yaparak eksik ödemelerini bir an önce tamamlamalarını talep etti¹⁸⁰:

Muhterem Karilerimize!

Gazete kağıdının bir topu yani beş yüz tabakası bir liraya çıkmış ve gazete masrafı bu yüzden fevkalade terfi etmiş olduğundan muhterem abonelerimize ilk defa olarak alenen beyan-ı hale lüzum görüyoruz.

Birçok abonmanlarımızda beş senelikten başlayarak bir seneliğe kadar alacağımız vardır. Bundan böyle de veresiye gazete vermeye takatimiz kalmamıştır. Binaenaleyh gazeteye borçları olan karilerimizden bu matlubatımızın Mart’a kadar ya doğrudan doğruya idarehanemize göndermek veya seyyar memurlarımıza vermek üzere tesviyesini rica eder ve Mart’a kadar tediye-i deyn etmeyen zevatın gazetesini keseceğimiz gibi alacağımızın temini için de icap eden muamelatı icraya mecbur kalacağımızı -maal ıztırar- arz ve muhterem karilerimizin şu suret-i hareketimizden dolayı bizi mazur göreceklerini ümit ediyoruz.

1.9. Gazetecilik Dışında Yaptığı İşler

1.9.1. Öğretmenlik Görevi

Haydar Rüştü, gazeteci ve siyasetçi kimliklerinin yanı sıra eğitimci kimliğine de sahip bir şahsiyettir. Ryan Gingeras onu öğretmen ve aydın olarak tanımlayarak gazeteci kimliğine değil, eğitimci kimliğine vurgu yapmıştır¹⁸¹. Daha önce değindiğimiz gibi, İstanbul’da tıp

¹⁷⁸ Bahir Ulvi, “Vazifelerimizi Unutmayalım”, *Anadolu*, 19 Teşrinisani 1330.

¹⁷⁹ Sürgevil, 2009: 137.

¹⁸⁰ *Anadolu*, 10 Şubat 1331.

¹⁸¹ Gingeras, 2014: 294.

fakültesinde öğrenciliği devam ederken bir yandan öğretmenlik yapmıştı¹⁸². Ayrıca İzmir’e geldikten sonra İttihat ve Terakki Mektebi’nde edebiyat öğretmeni olarak görev yapmaya başladı¹⁸³. İlerleyen yıllarda İzmir belediye başkanı olacak Reşat Leblebicioğlu, öğrencileri arasında yer alıyordu¹⁸⁴.

Onun eğitim konusundaki düşünceleri son derece önemlidir. Sahip olduğu bu düşünceler öğretmenlik görevini nasıl yaptığına dair fikir uyandırmaktadır. Maarif milletlerin canıdır, o can olmazsa millet yaşayamaz diyerek bir milleti ayakta tutan en önemli unsurun eğitim olduğunu vurgulamıştır¹⁸⁵. “Devletin esaslı bir surette tesisi, milletin sahib-i ilm ve marifet olmasına mütevakkıf olunca mekteplere olan ihtiyacın derece-i ehemmiyeti kendiliğinden anlaşılır.” sözüyle aynı düşüncesini farklı bir şekilde ifade etmiştir¹⁸⁶.

Haydar Rüştü XX. yüzyılın ilk yıllarında dahi anne-babaların çocuklarının ellerinde resimli kitap ya da Fransızca bir kitap gördükleri zaman hiddetlendiğini söylemektedir. Bu anlayışın yavaş yavaş ortadan kalkmasını olumlu bir gelişme olarak görmektedir. Artık eğitimin önemi toplumun bütün kesimleri tarafından yavaş yavaş kavranmaya başlanmış durumdaydı. Çocuklara eskiden; iyi taş atabiliyor musun, iyi güreşebiliyor musun şeklinde sorulan soruların yerini mektebe gidiyor musun, ders çalışıyor musun soruları almıştı. Toplumun eğitime verdiği değeri şu sözlerle ifade etmektedir: “...bugün hiçbir ferdimiz yoktur ki mektebin kaide ve lüzumunu inkar eylesin. Kadınlarımız bile eski batıl itikadları bir tarafa bırakarak hanım kızlarının okuyup yazmalarını ilim ve marifet sahibi olmalarını arzu ediyor ve onları kemâl-i hâhişle mektebe gönderiyor.” Haydar Rüştü özel okulların pek çok konuda yetersiz olduğunu dile getirmektedir. Hükümetin müfettişleri resmi okulları denetlemekteyken, özel okullara yönelik düzgün bir teftişin yapılmadığından yakınmaktadır. Sıhhi teftiş konusunda ise ne devlet okullarında ne de özel okullarda gerekli kontrollerin yapılmadığını söylemektedir. Ona göre özel okulların önemli sorunlarından birisi sürekli olarak öğretmenlerin değişiyor olmasıdır. Sürekli öğretmen değiştiren okulların bir an önce teftiş edilmesi gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir: “Bir kere defaatle bu hususi mektepler tetkik ve teftiş edilsin. Eminim ki dört ay zarfında bir dersin dört beş muallim tarafından okutulmuş olduğu ve talebenin de hiçbir istifade temin edemediği derhal anlaşılır. Bu gün öyle mektepler var ki dört ay içinde yüzü mütecaviz muallim görmüş geçirmiştir.” Maarif müdürlüklerinin ve müfettişlerin bütün meşguliyetlerini bir yana bırakarak eğitimdeki noksanlıkları tespit etmesini istemektedir. Bazı özel okulların eğitim bakımından oldukça iyi durumda olduğunu da belirtmektedir. Ancak bu okulların sayısı

¹⁸² Kaygusuz, 2002: 35; Huyugüzel, 2000: 217.

¹⁸³ Ahmet Kâmi Oral, “O’nun Tabutu Huzurunda”, *Anadolu*, 15 Ağustos 1951.

¹⁸⁴ Haydar Rüştü Öktem, “Ekmek ve Kömür İşleri Dolayısıyla”, *Anadolu*, 13 Temmuz 1943.

¹⁸⁵ Kayıhanoglu, “Meclis-i Umuminin Küşadı Münasebetiyle”, *Anadolu*, 20 Kanunusani 1330.

¹⁸⁶ Bahir Ulvi, “Hususi Mekteplerimiz”, *Anadolu*, 8 Teşrinisani 1329.

birkaç taneyle sınırlıdır. Özel okulların büyük çoğunluğu eğitim bakımından çok geridedir. Çocuklarını okula gönderecek olanlara yönelik olarak, okulun binasının düzgünlüğüne, binanın bulunduğu mevkie, idare memurlarının davranışlarına, üç günde beş öğretmen değiştirilmemesine, düzgün bir eğitim programına sahip olduğuna bakılmasını tavsiye etmektedir¹⁸⁷.

Haydar Rüştü'nün görev yaptığı İttihat ve Terakki Mektebi Karantina'da bulunuyordu¹⁸⁸. Günümüzde İzmir Kız Lisesi olarak bilinen bu okulun temelleri Vali Rahmi Bey döneminde atılmıştır¹⁸⁹. Görev yaptığı dönemde Saracoğlu Şükrü, Enver (Tekand), Salih Zeki (Buluğ) gibi isimlerle birlikte çalıştı¹⁹⁰. Gazetesindeki köşesinde bir dönem kendisinin de öğretmeni olduğu İttihat ve Terakki Mektebi ile ilgili övücü yazılar yazdı. İstiklal-i Osmanî gününde İttihat ve Terakki mektebinde okuyan öğrenciler, okullarını kandiller ve bayraklarla donatarak büyük bir kutlama töreni düzenlemişlerdi. Haydar Rüştü şehirdeki en görkemli törenlerden birisini gerçekleştirdiği için buradaki öğrenci ve öğretmenleri tebrik ve takdir etmiştir¹⁹¹.

Haydar Rüştü, kısa bir süre öğretmenlik yapmış olmasına rağmen, hayatının değişik dönemlerinde yetiştirdiği öğrenciler karşısına çıkıyorlardı. II. Dünya Savaşı yıllarında eski bir öğrencisi ona bir mektup yazarak “Hocam; Allah rızası için, şu ekmek meselesi için her gün bir yazı yaz. Geçen gün bir yazı yazdın, ekmeğin çeşnisi biraz düzeldi. Aman şu işin ardını bırakma!” demiştir¹⁹². Öğretmenlik görevinin üzerinden otuz yıl geçtikten sonra bir öğrencisinden mektup alması, öğrencileriyle arasındaki ilişkinin iyi olduğunun ve öğretmenlik görevini severek yaptığının göstergesi olarak kabul edilebilir.

1.9.2. Kordon Tramvayları Direktörlüğü

Haydar Rüştü 1332 [1916] yılında 18 ay boyunca Kordon Tramvayları Direktörü olarak görev yapmıştır¹⁹³. Onun direktör olarak görev yaptığı Tramvay hattı 1880 yılında döşenmiş ve ilk tramvay seferi 1 Nisan 1880 tarihinde yapılmıştı. Tramvaylar atlar tarafından çekildiği için Atlı Tramvay adı ile anılıyordu. Tramvay hattı Konak'taki Kışla önünden Punta (Alsancak) garına kadar uzanıyordu¹⁹⁴. Konak'tan Punta'ya kadar olan bu hat daha sonra Halkapınar'a kadar uzatıldı. Tramvay hattının imtiyazını ilk olarak Paterson almıştır. İlerleyen dönemde

¹⁸⁷ Bahir Ulvi, “Hususi Mekteplerimiz”, *Anadolu*, 8 Teşrinisani 1329.

¹⁸⁸ Tutsak, 2002: 230.

¹⁸⁹ Gündem, 2002: 7.

¹⁹⁰ Huyugüzel, 2000: 218.

¹⁹¹ Bahir Ulvi, “Eyyam-ı Milliye ve Diniyemiz”, *Anadolu*, 17 Kanunuevvel 1329.

¹⁹² Haydar Rüştü Öktem, “Ekmek ve Kömür İşleri Dolayısıyla”, *Anadolu*, 13 Temmuz 1943.

¹⁹³ TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem'in II. Dönem Tercüme-i Hal Varakası.

¹⁹⁴ Kurt, 2012: 110-113.

tramvay hattının imtiyazını Guifrey ailesi devralmıştır. Guifrey ailesi döneminde tramvay beygirleri yeterince beslenemediği için yorgun düşmekteydi. Yolcular böyle durumlarda at arabalarını ittirerek yola devam etmiştir. Beygirlere yeterince iyi bakılmadığı için Eliezar Guifrey hasis olmakla suçlanıyordu¹⁹⁵. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Kordon Tramvaylarında bulunan levhaların tamamı Fransızca idi. 1915 yılına gelindiğinde Fransızca tabelaların yerlerini Türkçe tabelalar almıştır. Tramvay duraklarının Fransızca adları ise 1925 yılında Türkçeleştirilmiştir¹⁹⁶.

Haydar Rüştü'nün 18 ay boyunca Kordon Tramvayları Direktörü olarak görev yapması İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ona olan güveninin açık bir göstergesidir. Basında çıkan yazılarda Haydar Rüştü'nün bu göreve İttihatçılar ile olan ilişkisinden dolayı getirildiğine dair yorumlar bulunmaktadır¹⁹⁷. Birinci Dünya Savaşı yıllarında dahi Türklerin bazı işler ile uğraşamayacağına ve bu işlerin sadece gayrimüslimler tarafından yapılacağına dair bir algı vardı. İttihatçılar Şimendifer Mektebi'nin açılması örneğinde olduğu gibi bu algıyı değiştirmek için çeşitli çabalar göstermiştir. Haydar Rüştü'nün böylesine önemli bir idari konuma getirilmesi Türklerin çeşitli kademelerde etkin kılınmasının örneklerinden birisidir. Ancak onun bu görevi sırasında yapmış olduğu bazı uygulamalar, ileride yolsuzluk iddialarına neden olmuştur¹⁹⁸.

Haydar Rüştü, Cumhuriyet döneminde İzmir tramvaylarını yakından takip etmeye devam etti. Denizli mebusu olarak görev yaptığı dönemde tramvay ücretlerinin sürekli artıyor olmasını Meclis gündemine taşıdı. Nafia Vekâleti'ne Göztepe ve Rıhtım tramvayları şirketlerinin bilet ücretlerini arttırma talebinde bulunup bulunmadığını sorarak halkın tahammül sınırlarını zorlayan bilet fiyatlarının belli bir düzeyde tutulmasına çaba gösterdi¹⁹⁹. Bundan birkaç yıl sonra Anadolu gazetesindeki köşesinde atlı tramvayları çağa ayak uyduramadığı için İzmir'in yüz karası olarak tanımlamış ve atlı tramvayların yerine elektrikli tramvayların kullanılmasını önermiştir²⁰⁰.

1.10. Siyasi Faaliyetleri ve Toplumsal Görevleri

1.10.1. Türk Ocağı ile İlişkisi

Haydar Rüştü İzmir'de bulunduğu dönemde Türk Ocağı bünyesinde aktif bir şekilde faaliyet göstermiştir²⁰¹. İzmir Türk Ocağı'nın bu dönemde önemli bir özelliği bulunuyordu.

¹⁹⁵ Morali, 2002: 15.

¹⁹⁶ Kurt, 2002: 111.

¹⁹⁷ Bezmi Nusret, "Şahsiyatla Onlar Uğraşıyor, *Müsavat*, 9 Kanunusani 1335; Huyugüzel, 2000: 219.

¹⁹⁸ Huyugüzel, 2000: 219.

¹⁹⁹ BCA., 30-10-0/7-39-34.

²⁰⁰ Haydar Rüştü, "İki Uç Rıhtım Tarifesi İş", *Anadolu*, 10 Kanunusani 1929.

²⁰¹ Huyugüzel, 2004: 28.

Selanik'te hukuk eğitimi alan, fakat şehrin düşüşü sonrasında İzmir'e gelmek zorunda kalan hukuk öğrencilerine İzmir Türk Ocağı sahip çıkıyordu²⁰². Haydar Rüştü, kendisi ile aynı kaderi paylaşan hukuk öğrencilerine yardımcı oluyordu. Aynı zamanda Raif Nezihi, Vasıf (Çınar), Mustafa Necati gibi isimlerle birlikte Türk Ocağı'nın düzenlediği konferansları takip ediyordu²⁰³. Konferansları sadece takip etmekle kalmıyor, Anadolu gazetesinde konferans metinlerini yayımlayarak çok daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlıyordu²⁰⁴.

Türk Ocağı üyeleri İzmir'de gösterilen sinema filmlerinde Türkçe izahat verilmesi arzusu içindeydi. Bu konudaki düşüncelerini Kordon'da bulunan sinema işletmecilerine tebligat ile bildirmişlerdi. Ancak yapılan tebligatlar sonuçsuz kalmış, Milli Kütüphane Sineması dışında Türk Ocağı üyelerinin taleplerini yerine getiren olmamıştı. Bunun üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti binasında faaliyet gösteren İzmir Türk Ocağı'nda bir toplantı yapıldı. Bu dönemde Ocak reisi Türkçü Necip, Müdür ise Haydar Rüştü Bey idi. Haydar Rüştü'nün de katıldığı toplantı sonucunda Kordon'da faaliyet gösteren sinemalarla mücadele etme kararı alındı. Yapılacak mücadele kapsamında, her gece kırk-elli kişi Kordon'daki sinemalara gidecek ve salonda ayrı ayrı yerlere oturacaktı. Film gösterime başladığı sırada ıslıklarla birlikte, gürültü çıkartarak protesto gösterisi düzenlenecekti²⁰⁵.

İzmir Türk Ocağı öncülüğünde Paris Sineması'nda bir protesto düzenlenmesi kararlaştırıldı. Paris Sineması'nda protestocular film gösterime başladığı sırada ayak patırtısı, düdük ve ıslık sesleriyle büyük bir kıyamet kopardı. Sinema salonunda bulunan ecnebler kaçışmaya başladı. Sinema sahibinin protestoculara yönelttiği ne istiyorsunuz sorusuna, Anadolu gazetesi mütercimi Giritli Muharrem Bey cevap vererek Türkçe izahat istiyoruz dedi. Protesto sonunda sinema salonunda kimse kalmamıştı. Sami Bey, o güne ilişkin 1931 yılında kaleme aldığı hatıralarında protestoya katılan birkaç kişinin ismini belirttikten sonra bazı kişilerin isimlerini mebus oldukları gerekçesiyle yazmadığını söylemiştir. Haydar Rüştü'nün anıların kaleme alındığı dönemde Denizli mebusu olması ve protestonun düzenlendiği dönemde Türk Ocağı'ndaki önemli konumu göz önünde bulundurulduğunda, Sami Bey'in ismini söylemek istemediği protestoculardan birisi büyük olasılıkla Haydar Rüştü'dür²⁰⁶.

1.10.2. Aydın Vilayeti Meclis-i Umumi Azalığı

Haydar Rüştü, 1332 [1916] yılında Manisa livasında Meclis-i Umumi azalığına seçildi. Meclisi Umumi azalığı görevine gelmesiyle birlikte, yıllardır gazetede yazdığı İzmir'in

²⁰² Güneş, 1996: 152.

²⁰³ Güneş, 1996: 154.

²⁰⁴ Güneş, 1996: 155.

²⁰⁵ Güneş, 2003: 106.

²⁰⁶ Güneş, 2003: 107.

sorunlarına çözüm üretebilecek bir görev üstlendi. Meclis'te ikinci başkan olarak İzmir azası Rıza Bey görev yaparken, Haydar Rüştü ve Akhisar azası Enver Bey kâtip üye seçilmişlerdi²⁰⁷. 1334 [1918] yılında aynı görevi Denizli'nin Çal kazasını temsilen yerine getirdi²⁰⁸. Bu dönemde merkezi İzmir olan Aydın vilayetinin sınırları oldukça genişti. Manisa livası ve Çal kazası Aydın vilayetine bağlıydı. Meclis-i Umumi azalığı İzmir işgal edilene kadar devam etti²⁰⁹.

Meclis-i umumi azası olarak görev yapmadan önce İzmir'de sokaklar ve kaldırımların oldukça kötü olduğundan ve yönetimin eksikliğinden yakınıyordu. “İzmir’de imar ve güzellik namına bir şey -eğer- mevcutsa hepsi kordonda bulunuyor. İslam mahallesinde ne sokak, ne cadde, ne bulvar, ne çarşı, ne gazino velhasıl hiçbir şey yoktur.” sözleriyle Türklerin yaşadığı bölgelerin geri kalmışlığına vurgu yapmıştır. Ayrıca Türklere ait evlerin oturulmayacak, cadde ve çarşıların ise geçilmeyecek kadar kötü olduğunu dile getirmiştir. “...acaba belediyemiz bizi de insan yerine koyacak, ecnebler kadar olsun bu memleket evladının hatırını sayacak, hayatını koruyacak bir surette gayret için daha çok bekleyecek mi?” sorusu ile İzmir’deki yerel yönetimin Türklere daha iyi hizmet vermesini talep ediyordu²¹⁰. Haydar Rüştü’nün belediye sorunları ile ilgili aktardığımız bu düşünceleri, onun Meclisi umumi azalığı sırasında çaba gösterdiği konular ile ilgili fikir uyandırmaktadır.

1.11. Sosyal Hayatı ve Evlenmesi

II. Meşrutiyet döneminde Kordon’daki eğlence mekânları daha çok gayrimüslimlere hitap ediyordu. Rıhtım boyunca dizili gazinolara ara sıra giden Türkler başlarındaki feslerle kendilerini belli ediyor ve yalnız erkeklerden oluşan masalarda oturuyorlardı. Böyle günlerden birinde Ali Naili Eren gazinoda oturdukları sırada iki güzel beygirin çektiği bir faytonun durduğunu ve içinden Haydar Rüştü ile birlikte şık, çarşafı, ince peçeli genç bir kadının indiğini söylemektedir. Gazinoda oturan Türkler, kordonda bir Türk genci ile Türk kadınının yan yana olmasına alışık olmadıkları için, Haydar Rüştü geçiyor, aferin oğlana, cesareti medeniyesine bravo diye kendi aralarında konuşmuştur²¹¹. Bu küçük anı, Haydar Rüştü’nün sosyal hayatı ile ilgili önemli ipuçlarını içinde barındırmaktadır. O, kadınlarla erkeklerin eğlence hayatında farklı kutuplarda yer aldığı bir dönemde, alışlagelmişin dışına çıkıyor ve yanında bir kadın ile Kordon’da boy gösteriyordu.

Haydar Rüştü, sinema ve tiyatroyu yakından takip ediyordu. Daha önce değindiğimiz gibi sinema filmlerinde gördüğü hataları, ya da tiyatro oyunundaki eksiklikleri gazetedeki

²⁰⁷ Sürgevil, 2009: 50.

²⁰⁸ Huyugüzel, 2000, 219.

²⁰⁹ Haydar Rüştü, “Aydın Seyahatinden III”, *Anadolu*, 3 Ağustos 1927.

²¹⁰ Bahir Ulvi, “Belde ve Belediye”, *Anadolu*, 23 Kanunusani 1329.

²¹¹ Aşkî Naili Eren, “Mücahit Haydar Rüştü”, *Anadolu*, 22 Ağustos 1951.

köşesinden okurlarına aktarıyordu. Tiyatro oyunlarını sadece izleyip, tenkit yazısı kaleme almakla yetinmiyordu. Sahne-i Osmanî Tiyatro Heveskeran Heyeti'nin fahri başkanlığını üstlenmiş durumdaydı²¹². Sahne-i Osmanî Heveskeran Heyeti Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra kurulmuş ve İzmir'in tiyatro hayatında etkili olmuş bir topluluktur²¹³. II. Meşrutiyet döneminde İzmir'de uzun süre faaliyet gösteren tiyatro topluluklarının başında geliyordu. Tiyatro topluluğunun uzun yıllar faaliyet göstermesinde Haydar Rüştü ve Anadolu gazetesinin rolü büyüktür²¹⁴.

Haydar Rüştü 1915 yılında Fatma Eribe Hanım ile evlendi²¹⁵. Fatma Eribe Hanım, Mezar taşında yazan bilgiye göre 1892 yılında doğmuştur. M. Kâmil Dursun'un verdiği bilgiye göre Aydın vilayet matbaasının müdürü olarak görev yapan ve Aydın vilayet gazetesinin çıkmasında önemli görev üstlenen Yusuf Ziya Bey, Haydar Rüştü'nün kayınpederidir²¹⁶. Ancak aile üyelerinden edindiğimiz bilgileri göre Kamil Dursun'un bu ifadesi doğru değildir. Yusuf Ziya Bey, Haydar Rüştü'nün kayınvalidesinin babasıdır²¹⁷. Yusuf Ziya Bey, Haydar Rüştü kızıyla evlenmeden 6 yıl önce vefat etmiştir²¹⁸. Haydar Rüştü bu nedenle vilayet matbaasında 30 yıldan fazla hizmet eden ve Aydın gazetesinin düzenli olarak çıkarılmasını sağlayan Yusuf Ziya Bey'i hiç görememiştir. Yusuf Ziya Bey'in çocuklarından Ali Galip Paşa önemli bir isimdir. Fatma Eribe Hanım'ın dayısı olan Ali Galip Müstedami Paşa 1863 yılında Rusçuk'ta doğmuştur. Ali Galip Müstedami Paşa'nın Haldun Galip, Hasnun Galip ve Sadun Galip isimli üç oğlu, Hürrem (Sirmen) isimli bir kızı vardı²¹⁹. Hasnun Galip Galatasaray'ın ilk futbolcularından birisiydi. I. Dünya Savaşı sırasında Çanakkale cephesinde 7. Fırka 21. Tabur 2. Alay'da görev yapmış ve 8 Haziran 1331 [21 Haziran 1915] tarihinde şehit düşmüştür²²⁰. Sadun Galip (Savcı), cumhuriyet döneminin önemli gazetecilerinden birisidir. Basın hayatına 1918 yılında eniştesinin yanında Anadolu gazetesinde başlamıştır. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin kurucu üyelerinden birisi olmuştur²²¹. Fatma Eribe ve Haydar Rüştü'nün ilk çocuğu 1916 yılında doğdu. Doğan kız çocuğuna Zekiye Armağan adı verildi. 1918 yılında ikinci kız çocukları olan Ayşe Şermin dünyaya geldi. 1919 yılında Hüseyin Aydın adlı üçüncü çocukları doğdu²²². Mütareke döneminde Haydar Rüştü ve çocuklarını zorlu günler bekliyordu.

²¹² Sami, "İzmir'de Temaşa Hayatı Nasıl Doğdu? Nasıl Öldü", *Vatan ve Millet İçin Hürriyet*, 12 Temmuz 1931.

²¹³ Nemutlu, 2011: 90.

²¹⁴ Güneş, 2005: 156.

²¹⁵ Çufalı, 2012: 607.

²¹⁶ Dursun, 1994: 3-4.

²¹⁷ Ahmet S. Tükel ile Haydar Rüştü Öktem üzerine söyleşi, 02.05.2018, Karşıyaka.

²¹⁸ Huyugüzel, 2000: 594.

²¹⁹ Çankaya, 1968-1969: 253-254.

²²⁰ Türk Tarih Kurumu, 2015: 319.

²²¹ Özsoy, 2001: 18.

²²² Çufalı, 2012: 607.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

2.1. İzmir'deki Basın Faaliyetleri

2.1.1. Mütareke Döneminde Anadolu Gazetesinin Yayın Politikası

Mütareke döneminde Haydar Rüştü hem Rum gazeteleriyle hem de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na yakın gazetelerle yoğun bir mücadele içindeydi. Bu dönemde çıkan Anadolu gazetesinin tam bir koleksiyonu yoktur. Ulaşabildiğimiz Mütareke dönemine ait Anadolu gazetesi nüshalarında Haydar Rüştü imzalı yazı bulunmamaktadır. Bu dönemde Haydar Rüştü, gazetecilik faaliyetlerinin dışında başka işlerle de meşgul oluyordu²²³. Ancak onun bu meşguliyeti kendisini gazetecilikten tamamen soyutladığı anlamına gelmiyordu. Gazetede yayımlanan imzasız başyazılar onun düşünceleri doğrultusunda kaleme alınıyordu.

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra, yıllardır süregelen savaş ortamı sona erdiği için kamuoyunda kısmi bir rahatlama oldu. Anadolu gazetesi Mütarekenin ilk günlerinde iyimser bir yayın politikası izliyordu. Kilikya, Van, Bitlis, Erzurum, Diyarbakır, Mamûratü'l Aziz, Sivas gibi vilayetlerinin işgal edileceği iddialarının asılsız olduğu dile getiriyordu²²⁴. Yunanistan'ın Türk topraklarını işgal edeceği söylentileri yalanlanıyor ve itilaf devletlerinin bu konuda teminat verdiği söyleniyordu²²⁵. Gazetede yer alan bu iyimser ifadelerin aksine, mütareke şartlarının ağırlığı toplumun savaş ortamından farksız bir döneme sürükleneceğini göstermekteydi. Bu dönem Osmanlı Devleti için mücadele dolu günlerin habercisiydi. Mütarekenin imzalanmasının ardından başlayan yeni bir mücadele dönemine ilişkin gazetede şu düşünceler yer almaktadır:²²⁶ “Dört seneden beri devam etmekte olan kıtal -bizim için- artık nihayet bulmuştur. Lakin şimdiye kadar mukaddes maksatlarının uğruna kanını akıtan, canını veren; her şeyini feda eden milletimizin mütarekenin akdiyle vazifesi de nihayet bulmuş değildir; asıl mücahede, didişmek bundan sonra başlayacak.” Yeni dönemde toplumun bütün kurumları gibi basının da önemi artmıştır. Türk basını, milletin mücadelesinin sesi olmak gibi önemli bir misyona sahip olmuştur.

Anadolu gazetesi matbuatın dördüncü büyük kuvvet olduğu düşüncesine katılmaktadır. Bu nedenle matbuatın zorlu dönemlerde sahip olduğu gücün farkında olmasını ve buna göre bir

²²³ Talât Onay, “Celâl Bayar ve Eski İzmir -2-”, *Anadolu*, 17 Kânunuevvel 1937.

²²⁴ “Şerait-i Mütareke Karşısında”, *Anadolu*, 1 Teşrinisani 1334; Arıkan, 1989: 14.

²²⁵ “Yunan Askeri Gelmeyecek”, *Anadolu*, 1 Teşrinisani 1334.

²²⁶ “Bundan Sonra”, *Anadolu*, 6 Teşrinisani 1334.

yayın politikası izlemesini savunmaktadır. Sahip olunan kuvvetin nasıl kullanılması gerektiği şu cümlelerle açıklanmaktadır²²⁷:

“Bu kuvveti bugün milleti ve memleketi nifak ve şikaka düşürmek, birbirimizin seyyiatını döküp saçmak için değil, geride kalan mülk ve milleti kurtarmak uğrunda ibzal etmeliyiz. Millet yaralı, vatan mecruh ve bitaptır. İşte bu yaraları merhemlemek, bu mecruh vücuda, azim, ümit, sebat serumlarını kalemleriyle aşlamak matbuatın işidir. Biz bunu yapmalıyız. Millet bizden yalnız hayatını, istikbalini kurtaracak gayretler intizar ediyor, dedikoduyu değil.”

Gazetede yer alan bu satırlar dönemin en temel problemlerine işaret ediyordu. Gazeteler birbirlerine yönelik olarak başta ittihatçılık olmak üzere çeşitli suçlamalar yöneltiyordu. Dönemin gazeteleri birbirine düştüğü için halka umut aşlamak yerine azınlıkların elinin daha da güçlenmesine neden oluyordu. Anadolu gazetesi matbuatın kuvvetini ön plana çıkarıyor olsa da, ilerleyen günlerde basının üzerindeki baskının artmasıyla beraber gazetecilik faaliyeti yapmak oldukça güç bir hale gelecektir.

6 Kasım 1918 tarihinde İngiliz Monitor Kumandanı Dixon’ın İzmir’e gelmesiyle birlikte Rumlar büyük bir gövde gösterisi yapma fırsatı elde etmiştir. Kordon boyundaki evlere ve Frenk mahallesindeki dükkanlara çok sayıda Yunan bayrağı asılmıştı²²⁸. İzmir’de mavi-beyaz bayraklar ile yapılan karşılama törenine A. Vasıf Anadolu gazetesindeki köşesinde yanıt vermiş ve İzmir’in ufuklarında sonsuza kadar Türk bayrağının dalgalanacağını vurgulamıştır. Türk hakimiyetine vurulmak istenen darbelere karşı Türk milletinin tek vücut olacağını söylemiştir²²⁹. Vasıf Bey’in kaleme aldığı bu ifadeler, mütarekenin ilk günlerindeki iyimser havanın artık tamamen ortadan kalktığını göstermektedir. Rumların mavi-beyaz bayraklarla yaptığı nümayişler, Türklerin egemenlik hakkını hiçe saymak anlamına gelmektedir. Rumlar, egemenliğin en önemli göstergesi olan bayrağa karşı saldırıda bulunmuştur. Anadolu Bankası’nda bulunan Türk bayrağı sökülerek yerine Yunan bayrağı çekilmiş ve indirilen Türk bayrağı yırtılmıştır. Bunun yanı sıra Rum nümayişçiler Türklerin haysiyetine tecavüz niteliği taşıyan nutuklar çekmiştir²³⁰.

Mütareke imzalandıktan sonra, savaşı orduların oldukları yerde durması daha fazla ilerlememesi gerekiyordu. Ancak İngiltere bu evrensel kurala uymamış, mütarekenin ardından İngiliz orduları Musul’u işgal etmişti. Anadolu gazetesi bu duruma tepki göstererek, İngiltere’nin Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra işgal ettiği Musul’u boşaltmasını

²²⁷ “Matbuattan Beklediğimiz”, *Anadolu*, 2 Teşrinisani 1334; Arıkan, 2001: 241.

²²⁸ Haydar Rüştü, “Vur Abalıya”, *Anadolu*, 28 Ağustos 1930.

²²⁹ A. Vasıf, “Türklerle Bir Hitabe”, *Anadolu*, 8 Teşrinisani 1334; Arıkan, 1989: 17-18.

²³⁰ “Vilayet Havadisi”, *Anadolu*, 8 Teşrinisani 1334; Arıkan, 1989: 19.

istemiştir²³¹. Gazetede yer alan bu ifade son derece haklı bir isteğin yansımasıydı. Ancak İngilizler hukuksuz bir şekilde Musul'u işgal etmiş olmalarına rağmen geri adım atmaya niyetli değildi. Buna rağmen Anadolu gazetesinde yayımlanan yazılarda İngiltere'ye karşı bir hoşgörü bulunuyordu. Bu hoşgörünün göstergesi olan bir yazıda "Bize eski bir dost olduğunu söyleyen ve bizi daima dost görmek isteyen İngilizlerin bu işte de hüsnüniyetle hareket edeceklerini ümit eder ve bu gibi hallerin tekrarına meydan verilmemesine Amiral cenaplarının çare bulacaklarını zannederiz." ifadesi yer almaktadır²³².

Mütarekenin ardından İstanbul basınında halkı galeyana getirecek çeşitli yazılar yayımlanmaya başladı. 5 Teşrinisani 1334 tarihinde Ali Kemal Bey'in Sabah gazetesinde yayımlanan yazısı bunlardan birisiydi. Anadolu gazetesine göre bu yazı fikr-i ilmi ve siyasiyeyi ihtiva etmiyordu. Söz konusu makalede Türkler etrak-ı bi idrak olarak tanımlanıyordu. Onun bu tanımlamasının kökeni Hoca Sadeddin'e dayanıyordu²³³. Ali Kemal bununla da yetinmiyor ve cidden kafasız, dal taban bir halkız diyordu. Anadolu gazetesi Ali Kemal'in idraksızlık, kafasızlık ve dal tabanlı suçlamalarını kendisine iade ediyordu²³⁴.

Ali Kemal'in Türklere yönelik hakaret sayılabilecek ifadeleri Türklüğe karşı önyargılı yaklaşımın bir göstergesidir. Bu dönemde farklı kesimler Türk kimliğine yönelik olarak saldırılar gerçekleştiriyordu. Anadolu gazetesinde yayımlanan Zavallı Türk başlıklı yazıda, Türklere yapıştırılmak istenen barbar yaftası şu sözlerle eleştirilmektedir²³⁵:

"Ermeni uygunsuzluğu zuhur eder Türk ölür, Arap isyan eder Türk kanıyla sükûn bulur, Kürt tuğyanı başlar Türk kurbanıyla nihayete erer. Öyle olduğu halde Türk zalim, Türk gasıptır? Çünkü memleketin hayatını tehlikeye ilka edenleri tarık-ı hakka irca için kan dökmüştür. Çünkü bütün milletin huzurunu ihlal edenlerin emellerine sed çekmiştir. İşte bu cihetle Türk barbardır! Zavallı Türk!"

Mondros mütarekesinden sonra Rum basınında yer alan yazılar Yunanistan hayranlığını gözler önüne seriyordu. Yunanistan'a olan hayranlığın her geçen gün artmasıyla birlikte, Rumlar arasında Türk topraklarının Yunanistan idaresine geçmesi fikri yayılıyordu. Anadolu gazetesi Rumlar ile Türkler arasındaki her geçen gün daha da zayıflayan bağın kopmasını önlemek için çaba gösteriyordu. Gazetede yayımlanan yazılarda Rum ile Yunan ayrımı yapılmakta, Rumların Hristiyan Türkler olduğu vurgulanmaktadır. Suphi Ali'nin kaleme aldığı bir yazıda bir insanın ırkını belirleyen en temel unsurun dil olduğuna değinilmektedir. Yazar, Suriye ve Irak bölgesindeki Arapların yıllarca kendi dillerini korudukları söylemekte, Rumlar

²³¹ "İşgaller Etrafında", *Anadolu*, 21 Teşrinisani 1334; Arıkan, 1989: 16.

²³² "Musul ve İskenderun'un İşgali", *Anadolu*, 17 Teşrinisani 1334.

²³³ Sümer, 1972: 152.

²³⁴ "Türkleri Tahkir", *Anadolu*, 10 Teşrinisani 1334.

²³⁵ "Zavallı Türk", *Anadolu*, 17 Teşrinisani 1334; Arıkan, 2001: 245-246.

arasında ise Türkçe'nin yaygın olduğu dile getirmektedir. Rumların Türk olduğu iddiasını buna dayandırmaktadır. Yazara göre Rumlar, Osmanlı döneminden daha önce Türkleşmiş bir topluluktur²³⁶. Anadolu gazetesinde yer alan Rumların Türk kökenli olduğu tezi, iki millet arasındaki düşmanlığı ortadan kaldırmayı hedefliyordu.

Anadolu gazetesinde Mondros Mütarekesinin farklı boyutlarının ele alındığı çeşitli yazılar çıkmaktaydı. Bunlardan birisi de mütarekenin 19. maddesine ilişkindir. Bu maddeye göre; denizci, asker ve sivil tüm Almanların ve Avusturyalıların bir ay içinde Türk ülkelerinden çıkartılacaktı²³⁷. Anadolu gazetesi böylesi bir uygulamanın olumsuz sonuçlara neden olabileceğini dile getirmektedir. Yegâne kabahatleri Almanya ve Avusturya tebaasından olmak olan bu insanların ilk hamlede sınır dışı edilmelerinin maddi ve manevi zararları olacağı söylenmektedir. Bu kişiler sınır dışı edildiğinde, Osmanlı Devleti'nin sanayi ve ticaret bakımından olumsuz etkileneceği iddia edilmektedir²³⁸. Yıllardır süren savaş ortamının Osmanlı ekonomisini yerle bir ettiği ve işgallerin söz konusu olduğu dönemde Anadolu gazetesinin 19. maddeyi ön plana çıkarmış olması oldukça dikkat çekicidir.

Mütarekenin üzerinden yaklaşık bir ay geçtikten sonra, Anadolu gazetesi uzun yıllar süren savaşın tamamen bittiğini, yakın gelecekte yeni bir savaşın söz konusu olmayacağını "...artık Türkler ve bütün cihan için şimdilik uzun müddet bir harbin vukua geleceğine ihtimal verilemez" sözleriyle okurlarına duyurmuştur. Bu oldukça iddialı bir ifadedir, çünkü Mondros Mütarekesi savaşı durdurmuş olsa bile, içerdiği maddeler yüzünden her an yeni işgaller gerçekleşebilirdi. Anadolu gazetesi yaklaşan tehlikenin farkında olmakla beraber iyimser tutum sergilemeye devam ediyordu. Gazetede savaş yüzünden çeşitli zorluklara göğüs geren köylülere sahip çıkılması gerektiği savunulmaktadır. Köylüler iktisadi kalkınmanın basamaklarından birisini oluşturduğu için önem taşımaktaydı. Savaş ortamı bittiğine göre muallimlerin ve münevverlerin köylülere destek olması gerekiyordu. "O halde bu sulh ve salah devrinde köylüyü okutmak, askere çağrılanlara kışlalarda fenni ziraat okutmak ve tahsil ettirmek lazımdır" ifadesi ile köylülere verilecek eğitimin önemine değinilmektedir. Köylülerin eğitilmiş hale gelmesi ile birlikte Türklüklerini anlayacakları, düşmanlarını tanıyacakları, paralarının kıymetini bilecekleri, çalışmanın önemini daha iyi kavrayacakları ifade edilmektedir. Savaş sonrasında devletin izlemesi gereken yol haritası şu sözlerle özetlenmektedir²³⁹: "Bugün bizim gerek dâhili, gerek harici düşmanlara karşı mücadelemiz, mukavemetimiz ancak şu esaslarla

²³⁶ Suphi Ali, "Anadolu Türktür", *Anadolu*, 20 Teşrinisani 1334.

²³⁷ Soysal, 2000: 14.

²³⁸ "Bir Rica", *Anadolu*, 22 Teşrinisani 1334.

²³⁹ "Türkler Ne Duruyorsunuz", *Anadolu*, 29 Teşrinisani 1334.

kabildir: maarif, ziraat, sıhhat. Bunları şimdiden yapmazsak ati vahimdir. O halde Türkler ne duruyorsunuz?”

Anadolu gazetesinin heyet-i tahririye müdürü, sekizinci ordu kumandanı Nureddin Paşa'yı ziyaret ederek kendisiyle bir mülakat yapmıştır. Söz konusu röportajda Nureddin Paşa'nın insani ve ahlaki yönden büyük bir asker olduğu söylenmekte ve Kut'ülamare kahramanı olduğu vurgulanmaktaydı. Röportajın nedeni İtalyan askerlerinin Marmaris'e çıkarma yaptığı iddialarıydı. Nureddin Paşa bu iddiaların doğruluğunu sorgulayan gazeteciye böyle bir şeyin kesinlikle olmadığını söylemiştir. İtalyan filosunun gelmiş olduğunu yalandıktan sonra, bir İtalyan gemisinin Marmaris'e uğrayıp geçtiğini ve olayın bundan ibaret olduğunu ifade etmiştir. Nureddin Paşa ihraç, işgal ve İtalyan filosunun geldiği iddialarını kesin bir dille yalanlamıştır. Kendisine yöneltilen, umuru vilayeti deruhte buyuracağınız doğru mudur sorusuna bu görevi kabul etmeyeceğini söyleyerek yanıtlamıştır²⁴⁰.

Rumca yayın yapan gazeteler Osmanlı Devleti'nin savaşa girme nedenini sorgulayan yazılar yayımlamaktaydı. Bu yazılarda Türklerin İngiltere ve Fransa'ya karşı savaşa girmesinin ahmakça bir tutum olduğu iddia edilmektedir. Rum basınının bu eleştirilerine Anadolu gazetesi göğüs germekteydi²⁴¹. Anadolu gazetesinde yayımlanan Harbe Niçin Girdik başlıklı yazı Pierre Loti'den yapılan “Türkler, bizim düşmanımız değildiler; Rusların düşmanı!” alıntısıyla başlamaktadır. Rumca gazetelerde çıkan İngiltere ve Fransa'ya karşı savaşa girmenin en baştan yanlış olduğu tezinin, görünüşte masum bir düşünce olduğu ancak arka planda Türklerin İngilizler ve Fransızlarla arasını açmaya hizmet ettiği ifade edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin kaçınılmaz olduğu ve kendisine en az zarar verecek tarafta savaşa girdiği belirtilmektedir. Burada önemli bir konuya değinilmekte ve Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş açtığı, İngiltere ve Fransa ile Rusya'nın müttefik olmaları nedeniyle karşı karşıya gelindiğine vurgu yapılmaktadır²⁴².

Mütareke döneminde basının en önemli sorunlarının başında sansür uygulamaları gelmekteydi. Hükümetin yeni bir sansür uygulamasına girişeceği haberini alan Anadolu gazetesi, Dünyanın hürriyete doğru adım adım ilerlediği bu günlerde sansür uygulamasının yanlış olduğunu dile getirmektedir. İttihat ve Terakki hükümeti milleti susturduğu için tenkit edilirken, getirilecek olan sansür uygulamasının önceki yönetimin uygulamaları ile farksız olacağı ima edilmektedir. Sansür uygulamaları gazetecilikten bihaber kimselerin eline emanet ediliyordu. Gazeteciliğin ne olduğunu bilmeyen bu kişiler oldukça yanlış kararlar verebiliyordu. Anadolu gazetesi işin ehli olmayan kişilere sansür mekanizmasını emanet etmek

²⁴⁰ “Nurettin Paşa Hazretleriyle Mülakat”, *Anadolu*, 29 Teşrinisani 1334; Arıkan, 2001: 251-252.

²⁴¹ Arıkan, 1989: 16.

²⁴² “Harbe Niçin Girdik”, *Anadolu*, 2 Kanunuevvel 1334.

yerine, Matbuat Kanunu ve Ceza Kanunu maddelerine göre gazetelerin kontrol edilmesini savunmaktadır²⁴³. Basında çıkan karşı fikirlere rağmen, sansür uygulamasından geri adım atılmadı. Anadolu gazetesi zaman zaman sansüre maruz kalıyordu, 13 Kanunuevvel 1918 tarihli gazetenin ilk 3 sütunu boş olarak yayımlanmak zorunda kalmıştır²⁴⁴. İlerleyen dönemlerde sansürün boyutu daha da artmış, gazetelere yayın durdurma ve kapatma cezaları verilmeye başlanmıştır.

Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman Ahmet İzzet Paşa Sadrazam olarak görev yapıyordu. Mütarekenin ilk günlerinde önde gelen ittilahçıların ülkeden kaçmasıyla birlikte İzzet Paşa görevini bırakmak zorunda kaldı. İzzet Paşa her ne kadar istifa etmiş olsa da, yeniden hükümeti kurmak için çaba gösteriyordu. Onun bu çabasına destek veren kişilerin başında Mustafa Kemal Paşa geliyordu. Minber gazetesi İzzet Paşa'nın önünü açmaya yönelik bir yayın politikası izliyordu. Anadolu gazetesinde yayımlanan Kabineye Dair başlıklı yazıda, İzzet Paşa'ya dolaylı bir destek söz konusudur. Anadolu gazetesi, kabine kurma görevinin tekrardan İzzet Paşa'ya verileceğini tahmin etmektedir. Gerekçe olarak ise, sulh konusunda İzzet Paşa'nın önemli adımlar atacak bir kişi olması gösterilmektedir²⁴⁵.

Rumca gazetelerin en temel argümanı; memlekette asayiş yok, Türkler Rumları öldürmek için silahlanıyorlar, filan kazada Rumları tehdit etmişler gibi sözlerdi. Hemen hemen her gün Rum basınında buna benzeyen iddialar dile getiriliyor, Rum evlerinin Türk çeteleri tarafından basıldığı ya da filanca kişiye ait fabrikanın Türk askeri tarafından basıldığı yazılıyordu. Rumca gazeteler gerçekleşen olayları tahrif ederek okurlarına aktarıyordu. Bunun doğal sonucu olarak Rumlar ile Türklerin arası her geçen gün daha fazla açılıyordu. Yalan haberler bazen kuru bir tekzip ile geçiriliyordu. Genelde tekzipnamelerin yayımlanmasına gerek bile görülüyordu. Türk basını sansür uygulamaları ile boğuşurken, Rum basınındaki iftiralar cezasız kalıyordu. Anadolu gazetesi Rumca yayın yapan gazetelerin yayıncılık anlayışını şu sözlerle değerlendirmektedir²⁴⁶: “Rumca gazeteler Türkleri barbar, zalim kendilerinin hayatlarını tehlikede, mallarını, ırzlarını tehditte göstermek istiyorlar. Ve böylelikle bulanık suda balık avlamak arzusunu besliyorlar. Bu suyu durlandıracak, ancak hükümetin azmi, ibraz-ı kudret etmesi olabilir. Yoksa sükût, lakaydi, müsamaha fena neticeler vermek muhakkaktır.” Anadolu gazetesi açık bir şekilde hükümetin Rum basınının yalanlarına engel olmasını istiyordu. Ancak bu istekler gazete sütunlarında hapsolmaya mahkûm idi.

²⁴³ “Yine Sansür”, *Anadolu*, 3 Kanunuevvel 1334.

²⁴⁴ *Anadolu*, 13 Kanunuevvel 1334.

²⁴⁵ “Kabileye Dair”, *Anadolu*, 4 Kanunuevvel 1334.

²⁴⁶ “Yalanlara Dair”, *Anadolu*, 23 Kanunuevvel 1334; Arıkan, 2001: 254-256.

Anadolu gazetesinde İstanbul'un geleceğine ilişkin çok önemli bir makale neşir edilmiştir. Bu makalede Rusya, Yunanistan, Bulgaristan ve Avrupalı büyük devletlerin İstanbul üzerindeki emellerinden bahsedilmektedir. Mondros mütarekesinin ardından İstanbul'un durumunun belirsiz olması, yıllardır İstanbul'u ele geçirmek için plan yapan devletlerin umutlanmasına neden oldu. Anadolu gazetesi, İstanbul'un Türk yönetiminden çıkmasının barış ortamını tamamen ortadan kaldıracağını belirtmektedir. Yazıda geçen İstanbul Türk'tür, Türk kalmalıdır ifadesi olası işgal tehlikesine karşı bir manifesto niteliğindedir²⁴⁷.

Mütareke dönemine ait Anadolu gazetesinin ulaşabildiğimiz son nüshası 2300 numaralı 12 Mayıs 1919 tarihli Anadolu gazetesidir²⁴⁸. Anadolu gazetesinin işgalden dört gün önce kapatıldığı bilgisi göz önünde bulundurulduğunda²⁴⁹, 12 Mayıs tarihli gazete büyük olasılıkla İzmir'de çıkan son sayı olmuştur.

2.1.2. Duygu Gazetesi

Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde İzmir basınında İttihatçılara yönelik yoğun bir eleştiri bombardımanı başlamıştı. Haydar Rüştü bu dönemde eleştirilerin hedefinde bulunuyordu. Haydar Rüştü'nün İttihat ve Terakki Cemiyeti ile arasındaki ilişki ve Anadolu gazetesinin cemiyet ile güçlü bağı onu zor durumda bırakmıştı. Böyle bir ortamda, İzmir basınında daha güçlü olabilmek adına yeni bir gazete çıkarmayı planladı. Böylece kendisine yönelik eleştirileri bertaraf etmesi çok daha kolay olacaktı.

Duygu gazetesinin yayın hayatına başlamasının en temel nedeni Rum basını ile daha etkin bir şekilde mücadele etme arzusuydu. Akşamları çıkacak bir gazete halkın daha hızlı bir şekilde bilgi edinmesini sağlayacaktı. Haydar Rüştü, Duygu gazetesini Rum yayınlarına cevap vermek ve sabah akşam bu yayınlardan okurlarını haberdar etmek amacıyla çıkardıklarını söylemiştir. Gazetenin yayın politikasını Rumların hain emellerini yazmak ve milletimizin hiçbir zaman düşmana boyun eğmeyeceğini yüksek lisanla söylemek olarak özetlemektedir²⁵⁰.

Anadolu gazetesinin 27 Haziran 1918 tarihli nüshasında okuyuculara Duygu adlı yeni bir gazete çıkarılacağı duyurulmuş, gazetenin siyasi ve yevmi bir gazete olacağı belirtilmiştir. Ayrıca, gazetenin akşamları yayımlanacağı ve birkaç gün içinde yayın hayatına başlayacağı okuyuculara duyurulmuştur²⁵¹. Duygu gazetesinde heyet-i tahririye müdürü olarak Ahmet Talat [Onay] görev yapıyordu²⁵². Celal Bey'in kendisine Küçük Usta demesinden dolayı, bu

²⁴⁷ "İstanbul Hakkında", *Anadolu*, 24 Kanunuevvel 1334.

²⁴⁸ *Anadolu*, 12 Mayıs 1919.

²⁴⁹ Arıkan, 2006: 111.

²⁵⁰ Haydar Rüştü, "On Beşinci Senemiz", *Anadolu*, 23 Temmuz 1341.

²⁵¹ *Anadolu*, 27 Haziran 1334.

²⁵² Öktem, 1991: 48.

ifade unvanı haline gelmişti²⁵³. Anadolu idarehanesinde Usta olarak anılan kişi ise Haydar Rüştü idi²⁵⁴.

Duygu gazetesine destek veren önemli isimlerin başında Celal Bey geliyordu. Gazetenin Rumluk aleyhine açtığı mücadeleyi tebrik ve teşvik ediyordu. Ancak dönemin hükümetleri Duygu'nun bu tutumundan memnun değildi. Rum gazeteleri Anadolu ve Duygu Gazeteleri ile mücadele halindeydi. Özellikle Duygu gazetesinde yayımlanan yazılara karşı bir tahammülsüzlük söz konusuydu. Talât Bey'in aktardığı bilgiye göre Türkçe bilmeyen hamal Rumlar bile 100 para vererek Duygu gazetesi satın alıyordu. Böylece gazetedeki fikirlerin Türkler arasında yayılması önlenmeye çalışılıyordu²⁵⁵. Rumların neden böyle bir tutum sergilediği Talât Bey'in şu ifadelerinden daha iyi anlaşılmaktadır: “Anadolu’da ağırbaşlı görünen kalemlerimiz, Duygu’da alabildiğine şahlanırdı. Duygu, Rumlar ve Rumcular nazarında bir afacan, bir belâ idi. Ah, koleksiyonları olsa da, o günün bir tarihçesi yazılsa, kim bilir ne maskeler sıyrılırdı”²⁵⁶. Duygu gazetesinde şahlanan düşünceler Rumluk mefkûresine savaş açmıştır.

Haydar Rüştü, savaş yıllarında farklı görevler üstlendiği için Anadolu ve Duygu gazetelerinin bütün yükü Talât Bey'in omuzlarına yüklenmiştir. Hem Anadolu'nun hem de Duygu'nun başmakalelerini Talât Bey kaleme alıyordu. Görevi bununla sınırlı kalmıyor, mütercim ve muhabir yazılarını tashih edip, havadis topluyordu. Bazı günler 32 sütun yazının tamamında kendi emeği olduğu için, kendisini İzmir'in Ahmet Mithat Efendisi olarak görüyordu. Bu kadar yoğun çalışma gecenin ilerleyen saatlerine kadar devam ediyordu. Hava karardıktan sonra matbaada elektrik olmadığı için petrol yakılıyordu. Petrol bulunamadığı zamanlarda ise Anadolu matbaasında çalışanlar gaz suyu icat etmişti. Gaz suyu denilen şey rakı idi. Talât Bey, rakıyı hem içmek için hem de matbaayı aydınlatmak için kullanıyordu. Matbaaya gelen eli kalem tutan insanlara yazdıkları yazı karşılığında rakı ikram ediliyordu²⁵⁷. Haydar Rüştü, maddi açıdan kendi zararına olan bu uygulamaya en küçük bir ses çıkarmadığı gibi, kahkahalarla karşılamaktaydı. Ara sıra matbaa çalışanlarının hazırladığı gaz suyundan kendisi de içerek ateşli makaleler kaleme alıyordu²⁵⁸.

Duygu gazetesinin tam bir koleksiyonu günümüze ne yazık ki ulaşamamıştır. Prof. Dr. Zeki Arıkan, Haydar Rüştü'nün anıları için kaleme aldığı giriş yazısında Duygu gazetesinin

²⁵³ Talât Onay, “Celâl Bayar ve Eski İzmir -6-”, *Anadolu*, 22 Kânunuevvel 1937.

²⁵⁴ Öktem, 1991: 47.

²⁵⁵ Talât Onay, “Celâl Bayar ve Eski İzmir -2-”, *Anadolu*, 17 Kânunuevvel 1937.

²⁵⁶ Talât Onay, “Celâl Bayar ve Eski İzmir -7-”, *Anadolu*, 23 Kânunuevvel 1937.

²⁵⁷ Talât Onay, “Celâl Bayar ve Eski İzmir -2-”, *Anadolu*, 17 Kânunuevvel 1937.

²⁵⁸ Talât Onay, “Celâl Bayar ve Eski İzmir -3-”, *Anadolu*, 18 Kânunuevvel 1937.

hiçbir nüshasına ulaşamadığını belirtmektedir²⁵⁹. Hasan Duman'ın Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri isimli eserinde de Duygu gazetesinin bulunduğu kütüphaneler ile ilgili bilgi yoktur²⁶⁰. Yapmış olduğumuz araştırmalar sonucu 18 Teşrinisani 1918 ve 10 Mayıs 1919 tarihli iki adet Duygu gazetesinin nüshasına ulaştık. Elimizdeki iki nüshanın ilki Mondros Mütarekesi sonrasındaki durumu, ikincisi ise İzmir'in işgalinden birkaç gün önceki atmosferi göstermesi bakımından önemlidir. Duygu ve Anadolu gazetesi işgalden dört gün önce kapatıldığı²⁶¹ için 10 Mayıs tarihli elimizdeki nüsha Duygu'nun son ya da sondan bir önce çıkan sayısıdır.

Elimizdeki mevcut nüshalara göre Duygu gazetesi iki sayfa olarak çıkmaktaydı. 18 Teşrinisani tarihli 114 numaralı Duygu gazetesinde idarehane adresi Frenk mahallesi İsporta ferhanesi daire-i mahsusa olarak yazılıdır. Haydar Rüştü gazetenin künyesinde sahip ve müdür olarak tanımlanmaktadır. Gazetenin o dönemki fiyatı 1 kuruştur ve İttihad matbaasında basılmaktadır. 10 Mayıs 1919 tarihli 270 numaralı gazetede idarehane adresinin Beyler sokağında olduğu belirtilmektedir. Haydar Rüştü başmuharrir olarak tanımlanmaktadır. Gazetenin fiyatında değişiklik olduğu ve artık 100 paraya satıldığı göze çarpmaktadır²⁶². Bu fiyat daha önce aktardığımız Rum hamalların Türklerin Duygu gazetesini almalarını engel olmak için 100 para vererek gazeteleri satın aldığı bilgisi ile örtüşmektedir²⁶³. Gazetenin basıldığı matbaada bir değişiklik olmamış ve İttihad matbaasında basılmıştır. Ancak İttihad matbaası Rum saldırısından dolayı eski yerinden taşınmış durumdaydı. Duygu gazetesi ve Anadolu gazeteleri, Birinci Kordon'a taşınan Köylü gazetesinin Beyler sokağındaki eski idarehanesine taşınmıştı²⁶⁴.

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı günden itibaren İzmir'de faaliyet gösteren Rum basınında yoğun bir şekilde Yunan propagandası yapıyordu. Duygu gazetesinde yayımlanan Türkler, Yunanlılar başlıklı başyazıda Rum gazetelerinin bu tutumları ele alınmıştır. Bu yazıda Rumca gazetelerde yer alan Rum kelimesi ile Yunan kelimesinin birbiri ile tebedül ettiği ve Türklerin müstebid Yunanların ise hürriyetperest olduğu iddialarına karşı çıkılmaktadır. Duygu gazetesi Türklerin barbar olduğu iddiasına karşı "Türk barbar imiş; mademki öyledir, asırlardan beri Rumlar arasında Türklerin kahrına, zulmüne, istibdadına nihayet vermek için kaç Rum'un sada-yı itiraz ve isyanı yükselmiştir?" sorusunu sormaktadır. Yunanların hürriyetperest olmadığı, tam tersine mabetleri telvis eden, kadınların karınlarını deşen, çocukları ateşe atan

²⁵⁹ Öktem, 1991: 7.

²⁶⁰ Duman, 2000a: 234-273.

²⁶¹ Öktem, 1991: 13.

²⁶² *Duygu*, 10 Mayıs 1919.

²⁶³ Talât Onay, "Celâl Bayar ve Eski İzmir -2-", *Anadolu*, 17 Kânunuevvel 1937.

²⁶⁴ Öktem, 1991: 61.

bir millet olduğu dile getirilmektedir. Gazetede yer alan bu ifadeler oldukça serttir. Bu sert ifadeler Rum ve Yunanların Duygu gazetesine karşı tutumlarını ve Haydar Rüştü'yü dizginleme çabalarını daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Rumca gazetelerde yazan ifadelere göre, Aydın vilayeti Rumlarındır, Rumlar Grek kökenli olduğu için Aydın Vilayeti Yunanistan'ın hâkimiyetine girmelidir. Duygu gazetesi bu teze "...biz diyoruz ki: Aydın Vilayeti, ne Rumların ne Osmanlılarındı ve yalnız Türklerindir. Zira: Osmanlılık hiçbir mana ifade etmeyen bir tabirdir, devlet Türk'tür, padişah Türk'tür, toprak Türkündür." sözleriyle karşı çıkmaktadır. Osmanlılık kimliğinin yapay bir kimlik olarak görülmesi son derece dikkat çekicidir. Ayrıca Türklerin, Anadolu'yu Yunanlardan daha önce yurt edindiği tezi savunulmaktadır. Hatta "...halis Türk olan Anadolu Hristiyanları ne Yunanlı ve hatta ne Romalıdır; yalnız Türk'tür." sözleriyle Yunan emelleri için faaliyet gösteren Rumların Türk kökenli olduğu dile getirilmiştir. Yazının sonunda Anadolu'nun tarihi boyunca Türk toprağı olduğu ve Türk toprağı olarak kalmaya devam edeceği vurgulanmaktadır²⁶⁵.

Duygu gazetesinin çok az sayıda nüshası günümüze ulaştığı için, bu gazete ile ilgili diğer gazetelerde çıkan haberler büyük önem taşımaktadır. Anadolu gazetesinde rastladığımız bir habere göre, Rumlar tarafından yapılan nümayişlere ilişkin Duygu gazetesi hukukçulara çeşitli sorular yönelmiştir²⁶⁶. Duygu gazetesinin sorularına yanıt veren adı saklı bir hukukçu şunları söylemektedir²⁶⁷:

"Metropolithane, resmen tanınmış bir dairedir. Ruhanî olsun, cismanî olsun daire-i mezkur memurlarının kavanin-i devlete muhalif olarak hükümet-i metbuaları aleyhine nümayiş tertip etmeleri, ayni daire-i resmiyeye ecnebi sancağı keşide eylemeleri ve bu sancağa karşı haziruna sadakat yemini verdirmeleri, Devlet-i Aliyye'nin ceza kanununun ikinci faslında tafsilâtı muharrer Devlet-i Aliyye'nin emniyet-i dahiliyesini ihlâl eden ceraimdendir."

Yunus Nadi'nin Yenigün gazetesinde İzmir'de faaliyet gösteren Rum gazetelerine ilişkin yayımlanan bir haberde Rumların İngiltere'den büyük beklenti içinde olduğu görülmektedir. Yenigün tarafından aktarılan bilgiye göre, Estiya gazetesi İngiliz gemilerinin Anadolu kıyılarında görülmesini sevinçle karşılamış ve İngiliz bayrağının dalgalanmaya başlamasıyla birlikte, Rumlar için altı asırlık esaretin ve işkencelerin sona ereceği düşüncesine sütunlarında yer vermiştir. Duygu gazetesi Hükümet Yok Mu? başlıklı yazıyla Estiya gazetesinde dile getirilen düşüncelere yanıt vermiştir. Hükümetin bu tarz haberlere sessiz kalmaması gerektiği, aksi takdirde Rumların daha da cüretkâr olacağı dile getirilmiştir²⁶⁸.

²⁶⁵ "Türkler, Yunanlılar," *Duygu*, 18 Teşrinisani 1334.

²⁶⁶ "Duygu Refikimizin Bir Teşebbüsü", *Anadolu*, 10 Teşrinisani 1334.

²⁶⁷ Arıkan, 1989: 20.

²⁶⁸ "Rum Matbuatının Hezeyanları Devam Ediyor", *Yenigün*, 28 Teşrinisani 1334.

İlerleyen günlerde Rum basınının tutumunun değişmemesi üzerine 4 Şubat 1919 tarihli Duygu gazetesinde şu sözlerle Rum basınına isyan edilmiştir²⁶⁹: “Memleketimi Yunan’a peşkeş çekmek isteyen gazetelerle asla!.. Ağzındaki baklayı çıkar, ne demek istiyorsun? Burası Yunanistan olacağı için Türklerin Rumlarla beraber yaşamaları lüzumundan mı? Hayır burası Yunanistan olamaz, aydınlarımızdan size aldanacak kimse kalmadı. Aldana, aldana hep usta olduk.” Duygu gazetesi aldanacak Türk aydını kalmadığı fikrini dile getiriyor olsa da, o dönemde Rum tezlerine karşı çıkacak cesarete sahip çok fazla kişi yoktur.

Duygu gazetesinin 10 Mayıs 1919 tarihli sayısında yayımlanan Bayraklar başlıklı yazı son derece önemlidir. Çünkü bu yazı, Yunan işgali öncesinde Haydar Rüştü’nün düşüncelerini açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Yazının sonunda Duygu imzası bulunuyor olsa da, buradaki düşünceler Haydar Rüştü’nün düşünceleri ile paraleldir. Tarihsel öneminden dolayı bu yazının tamamını aktarıyoruz²⁷⁰:

Hani ya bayraklar çekilmeyecekti? Dün yine ne idi kordon boyu? O ne hal, o ne kîbâl idi? Ne oluyordu o mavi bayraklar, ne oluyordu o tepinmeler, o hengame-i kıyamet-nümûn!

Heyet-i nasiha daha dün buradan gitti. Hani ya birbirimizi rencide edecek işler yapmayacaktık; hani ya coşkunluk olmayacaktı. Filhakika kimse kimseye fiilen sataşmadı. Fakat kalplerimiz ne kadar bi-rahmana kanatıldı! .

Biz böyle istemiyoruz. Her gün yekdiğeri soğutan, her gün yekdiğerin kalbini inciten hareketler yerine samimiyet, hisse, hakka, hâkimiyete, vatandaşlığa, hemşeriliğe, mütekabil hürmetler bekliyoruz. Beraber yaşamak mademki şu memlekette yaşayan bizler için mukadderdir, mademki ne de olsa bu topraklar müştereken bizim vatanımız, bizim saadet ve felaket yurdumuzdur o halde -rica ederiz- bu hay-u huy (...) bir nihayet vermelidir. Bizi incitmekten tahassul edecek hiçbir kaide yoktur. Ve bu haller bizim kanaatlerimizi ne değiştirebilir, bizim ırkımızı ne kırabilir, bizi memleketimizin akıbetinden ne ümitsizliğe düşürebilir ve ne de bizi bu memleketlerden soğutabilir. Bilakis biz böyle ruhumuzu elemelerle ezilir gördükçe örs ile çekiç arasına düşmüş bıçak gibi daha keskin, daha metin oluruz. Ve tabidir ki kalplerimizde de uyanacak çoğalacak olan şey (muhabbet) denilen his olmayacaktır.

İzhar-ı hissiyat etmek bir hakk-ı tabidir. Biz buna itiraz etmediğimizi o vakit olduğu gibi şimdi de tekrar ediyoruz. Binaenaleyh Rum vatandaşlarımıza (sevinmeyin) demeyi aklımızdan bile geçirmiyoruz. Yalnız istediğimiz şey bu hissiyatın bu gördüğümüz tarzda izhar edilmemesinden ibarettir. Zira bu tarz bizi müteessir ve müteallim edecek pek çok feci hatıratı bize yâda vesile oluyor ve bizi her şeyden evvel bir (insan) olmak sıfatıyla müteeddi eyliyor.

Varsın balolar yapsınlar, varsın gelen gemileri çiçeklerle süslesinler, varsın her türlü asar-ı taziz ve takdis ifa eylesinler fakat o bayrakları çekmesinler! Çünkü ne için saklayalım:

Biz o mavi bayrakları sevmiyoruz!

Zorla değil! O bayrağı gördüğümüz zaman gözlerimizde şimşekler, beynimizde yıldırımlar, ruhumuzda volkanlar kaynıyor, ve o bayrağın bugün hakim bulunduğu yerlerde ölen, mahvolan binlerce din

²⁶⁹ Bayar, 1967: 1609.

²⁷⁰ “Bayraklar”, *Duygu*, 10 Mayıs 1919.

kardeşlerimiz, yıkılan, tûrap olan binlerce islam hânümânı kanlı bir manzara-i dil-sâz halinde gözlerimizin önünde tecelli ediyor. İşte o bayraklar bizde bu hatıratı uyandırdığı için onları sevmiyoruz ve sevmeyeceğiz!

Bunu; o bayrakları ser-tâc edenlerde bilirler ve takdir ederler, buna hiç şüphemiz yoktur. Böyle iken neden onlar semalarımızda uçuyor, ve her dalgalanışlarında ruhlarımıza zehirler akıtıyor? Ne için onlar! Gözlerimizin önüne ikide birde şu veya bu bahane ile dikiliyor. Bize sevdirmek için mi? Eğer bu maksat ise bunun tahakkuku elemelerden, sefaletlerden, esaretlerden değil hatta ölümlerden bile güçtür. Maazallah buralar onu göreceği gün bir zelzele yerlere geçse, bir sadme ile parça parça, kan ve ateş içinde göklere fırlasa, Akdeniz'in bir akur dalgasıyla gark ve nâ-bûd olsa daha büyük bir bahtiyarlığa nail olmuş bulunacağız. Bu hissimizi onlar da biliyor. Buna da şüphemiz yoktur. O halde ne için bu bayraklar! Bizi müteazzi etmek için mi?

Eğer maksat bu ise ne yazık, ne günah! Hangi, vicdan, hangi hissiyat-ı insaniye açılmış bir yaraya zehirli bir hançer (...) daha indirebiliyor?

Duygu gazetesi yukarıdaki satırların yayımlandığı gün ya da bundan bir gün sonra kapatılmıştır. İşgal söylentilerinin kulaktan kulağa yayıldığı günlerde, bu tarz yazılar Türkler arasında milli duyguların kabarmasına sebep oluyordu. Başta İzmir valisi İzzet Bey olmak üzere, dönemin önde gelen yöneticileri toplumun işgale karşı bilinçlenmesinin önüne geçmek istiyordu. Haydar Rüştü baskılara, zorluklara ve engellemelere rağmen işgal tehlikesine karşı mücadele etmekten asla vazgeçmedi. Yukarıdaki yazıda geçen mavi bayrakları sevmiyoruz ifadesi, al bayrağın göklerde dalgalanması için ellerinden gelen bütün gayretleri göstereceklerinin ifadesiydi. Duygu ve Anadolu gazetelerinin kapatılması İstanbul'da yayın yapan Alemdar gazetesi tarafından Duygu ve Anadolu Gazeteleri tatil edilmiştir sözleri ile duyurulmuştur. Alemdar gazetesi Duygu ve Anadolu'nun tahrikamiz neşriyatta bulunma nedeniyle kapatıldığını okurlarına aktarmamıştır²⁷¹. Haydar Rüştü, Anadolu ve Duygu gazetelerinin kapatılmış olmasını başımıza gelecek felaketin ilk emaresi olarak görmektedir²⁷².

2.1.3. Rumca Yayın Yapan Gazeteler ile Mücadele

1918 yılında İzmir'de 17 matbaa bulunmaktadır. Bu matbaaların 3'ü Müslümanlara, 2'si Osmanlı Ermenilerine, 10'u Osmanlı Rumlarına, 2'si ecnebilere aittir. Bu veriler Rumların basın ve yayıncılık alanındaki gücünü göstermesi bakımından son derece önemlidir²⁷³. Anadolu gazetesi ve Duygu gazetesi İzmir'de Rum basını ile mücadelede önde gelen iki yayın organı olarak faaliyet gösteriyordu. Bu iki gazeteyi incelediğimiz bölümlerde Rum basınına karşı verilen mücadeleden çeşitli örnekler verilmiştir. Ancak mücadelenin boyutu bunlarla sınırlı

²⁷¹ "İzmir'de", *Alemdar*; 15 Mayıs 1919; Tunç, 1999: 128; Arıkan, 1988: 146;.

²⁷² Haydar Rüştü, "On Beşinci Senemiz", *Anadolu*, 23 Temmuz 1341.

²⁷³ Serçe, 1998: 19.

değildir. Leon torpidosunun geldiği gün yaşananlar ve Türk-Rum basın birliğinin kurulma çabaları Haydar Rüştü'nün Rum basınına karşı verdiği mücadelede öne çıkan olaylardır.

Leon torpidosu 24 Aralık 1918 tarihinde İzmir'e geldiğinde içinde Mihail Rodas, Mihailidis ve Pandelis Kapsis gibi gazeteciler bulunuyordu. Bu gazeteciler Yunan propagandası yaparak Ege bölgesini işgale hazırlamak için çaba gösterecekti. Yunanistan'dan İzmir'e gelen gazeteciler bunlarla sınırlı kalmamıştır. Sonrasında çok sayıda Yunan gazeteci İzmir'e ayak basarak, aynı hedef doğrultusunda faaliyette bulunmuştur²⁷⁴.

Leon torpidosu İzmir'e demir attıktan sonra, Rumlar bundan cesaret alarak gövde gösterisi yapmaya başladı. İsponti ferhanesi Rum nümayişçiler ile dolup taşmış durumdaydı. Nümayişçilerin hedeflerinin başında Anadolu gazetesinin basıldığı matbaa geliyordu. Matbaaya saldıran Rumlar, orayı kullanılamaz hale getirdi. Anadolu gazetesinde çalışan kişiler linç edilmek istendi²⁷⁵. Bu olayın ardından Haydar Rüştü, matbaasını Türk mahallesine taşımak zorunda kaldı²⁷⁶.

Yunanistan'dan İzmir'e gelen gazeteciler arasında bulunan Mihail Rodas İzmir Yunan Komiserliği'nin basın müdürü olarak görev yapmaya başladı²⁷⁷. Mihail Rodas, basını bir ilaç gibi kullanarak Türk gazetecileriyle iyi ilişkiler kurmak için çaba gösteriyordu. Rodas sadece Rum basınına değil, Fransızca ve Ermenice yayın yapan bazı gazetelerin de desteğini almış durumdaydı. Bu destek sayesinde Türk-Rum Basın Derneği kurabileceğini düşünüyordu. Haydar Rüştü ise Mihail Rodas'ın bu düşüncesine karşı çıkıyor ve derneğin kurulmaması için faaliyet gösteriyordu²⁷⁸.

Basın derneğinin kurulmasını isteyen kişilerin başında Metropolit Hrisostomos geliyordu. Hrisostomos, Giritli Raşit Bey vasıtasıyla Haydar Rüştü'ye haber göndererek artık Rum basınında Türkler aleyhinde yazı yazılmayacağını belirterek, Anadolu ve Duygu gazetelerinde Rumlara karşı yayın yapılmamasını rica etti. Haydar Rüştü, kendisine iletilen bu mesajı şüphe ile karşıladı. Matbaaya gidip Duygucu Talat ile fikir alışverişinde bulundu. Her ikisi de Hrisostomos'un mesajının Türkleri susturmak için bir oyun olduğunu düşünüyordu²⁷⁹. Gazetecilerin en temel sorunlarının başında kağıt bhranı geliyordu. Rumlar, kağıt bhranına çözüm üreteceklerini dile getirerek Türk gazetecileri yanlarına çekmeye çaba gösterdi. Ancak Haydar Rüştü bunun da bir tuzak olduğuna inanıyordu²⁸⁰.

²⁷⁴ Arıkan, 2003: 147.

²⁷⁵ Haydar Rüştü, "On Beşinci Senemiz", *Anadolu*, 23 Temmuz 1341.

²⁷⁶ Bayar, 1967: 1609-1610.

²⁷⁷ Berber, 1999: 17.

²⁷⁸ Arıkan, 2003: 150.

²⁷⁹ Öktem, 1991: 47.

²⁸⁰ Öktem, 1991: 49.

Mihail Rodas, Haydar Rüştü'yü kendisine itaat etmediği için tacizkar ve tehlikeli bir kişi olarak tanımlamaktadır²⁸¹. Basın derneğinin kurulmasıyla Haydar Rüştü'yü dizginleyebileceğini düşünüyordu. Onun çağrısı üzerine Köylü gazetesinin idarehanesinde gazeteciler arasında bir dernek kurulması için toplantı düzenlendi. Toplantı sırasında Köylü gazetesinin temsilcileri derneğin kurulması için oldukça istekliydiler. Haydar Rüştü ise temkinli davranmaya özen gösteriyordu. Türkleri ikna etmek için kağıt meselesi gündeme getirildi. Vafiyadis, İzmir basınının kağıt sorununa kökten çözüm üretebileceğini söyledi. Onun çözümüne göre, zengin gazeteci Solominidi İzmir'de çıkan gazetelere birer sene yetecek miktarda kağıt tedarik edecekti. Yunanistan'da bol miktarda kağıt bulunduğu için, gazete kağıtları oradan getirilecekti. Diğer gazeteler ceste ceste para ödeyerek, ihtiyaç duydukları miktarda kağıt alabilecekti. Yunanistan'dan gerekli izinlerin alınması ve üç gün sonra yeni bir toplantı yapılması kararlaştırıldı²⁸².

Köylü gazetesinin idarehanesinde yapılan toplantıdan iki gün sonra Çayırılıbahçe Karakoluna Rumlar saldırı düzenledi. Saldırı sırasında bir Türk polisi şehit edildi, bir jandarma yaralandı. Anadolu ve Duygu gazeteleri bu olaya karşı sessiz kalmadı. Rum basını ise Türk polisi ve jandarmasının suçlu olduğunu dile getirdi. Anadolu ve Duygu gazetelerinin sert yayınlarının ardından dernek kurma fikri tamamen suya düşmüş oldu²⁸³. Mihail Rodas, Anadolu ve Duygu gazetesinin yayın politikasını savaşın ardından iktidarsız ve kuvvetsiz olmadıklarını kanıtlamak ve Türkleri galeyana getirmek olduğunu söylemektedir²⁸⁴. Ayrıca Rodas'a göre, Haydar Rüştü vali Nureddin Paşa'dan destek alarak dernek kurulmasına karşı çıkmıştı²⁸⁵.

2.1.4. İzmir Basınında Polemikler

Haydar Rüştü'nün İttihatçı kimliği, mütareke döneminde onu adeta bir hedef tahtası haline dönüştürmüştü. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na yakın gazetelerde ve Hasan Tahsin'in Hukuk-u Beşer gazetesinde Haydar Rüştü'ye yönelik sert eleştiriler yayımlanmaktaydı. Haydar Rüştü, ittihatçı kimliği ile tanınıyor olsa da zaman zaman İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni eleştirmekten çekinmemiştir. Ancak onun yaptığı bu eleştiriler, çok fazla ciddiye alınmıyor tam tersine kendisinin eleştirilmesine neden oluyordu. Duygu gazetesinde yayımlanan bir yazıda mütareke döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden farkı olmayan bir anlayışın ülkeyi

²⁸¹ Özkes, 1992: 30.

²⁸² Öktem, 1991: 51-53.

²⁸³ Öktem, 1991: 54-57.

²⁸⁴ Özkes, 1992: 41.

²⁸⁵ Özkes, 1992: 30-31.

yönettiği dile getirilmişti. Bu yazıya *Müşavat* gazetesinde Bezmi Nusret (Kaygusuz) şu sözlerle yanıt verdi²⁸⁶:

“...Ey benim kadim dostum Haydar Rüştü Bey, sizden soruyorum, bu gazeteleri pederinizden miras mı aldınız? Siz de türedi dediğiniz zevat gibi Trabzon’dan Selanik tarikiyle geldiniz ve İttihat Terakki’nin sayesinde o gazetelere kondunuz... Buraya gelince gazeteci oldunuz. Meclis-i Umumi azalığına tayin edildiniz. Nihayet Tramvay Direktörlüğüne kadar itika ettiniz.”

Haydar Rüştü’yü mütareke döneminde sert bir üslupla eleştirenlerin başında Hasan Tahsin gelmekteydi. Hasan Tahsin, ülkenin uçuruma doğru sürüklenmesinin suçlusu olarak İttihatçıları görmekte ve Haydar Rüştü’yü İttihatçılarla yakın ilişki içinde olduğu için tenkit etmekteydi. Hasan Tahsin, *Duygu* gazetesinde *Müşavat*, *Islahat* ve *Hukuk-u Beşer* gazetelerini eleştiren bir yazının yayımlanmasının ardından, kendisini ve gazetesini savunma refleksi göstermiştir. İttihat ve Terakki’den olduğunu itiraf ettiği iddiasıyla, Haydar Rüştü için hükümet-i mahalliye ve müdde-i umumiliği göreve davet etmiş ve onun hakkındaki düşüncelerini “Haydar Rüştü namuslu bir adam ise İttihatçılığını inkâr edecek. Aks-i fikirde bulundukça nazarımızda mahkumdur. Ve bu mahkumiyet ipe kadar, ölüme kadar olsa kendisine merhametsiz olmayacağız” sözleriyle okurlarına aktarmıştır. Hasan Tahsin’in İttihatçılar ile ilgili düşünceleri oldukça serttir²⁸⁷:

“...Rakiplerimiz emin olsunlar ki, her vasıtayı istimal edecek ve fakat İttihat ve Terakki Teşkilatı’nı, onun taraftarlarını imhaya çalışacağımız, memleketi izmihlale sürükleyen bütün kâinatı zavallı İslamiyet’e, bedbaht Türklük’e, biçare Osmanlı tacına düşman kılan meş’um, katil hunriz, sefil, cabbar, hırsız, haydut... ruhlu şeytan tıynetli, hain ve alçak İttihat ve Terakki’nin bugün vücudundan bahsetmek, onun namına idare-i lisan etmek, ona mensubiyetiyle iftihar etmek, herhalde kendi kendinin hükm-ü idamını vermektir.”

Vagon-koli yolsuzluğu meselesi üzerine Haydar Rüştü ve Hasan Tahsin arasındaki en sert polemiklerden birisi gerçekleşti. Anadolu gazetesi kendisini vagon ve koli rezaletlerine ilişkin yaptıkları haberler yüzünden gazetelerinin tatile uğradığını söyleyerek savunuyordu. Hasan Tahsin ise bu savunmayı yetersiz görmekte, Haydar Rüştü’nün yolsuzlukla suçlanan Ali Hikmet Bey’le yakın ilişki içinde olduğunu ve Basmahane İstasyonunda Anadolu Müdürü namına kolilerin ayrılmış olduğunu dile getirmektedir. Hasan Tahsin, Haydar Rüştü’nün

²⁸⁶ Bezmi Nusret, “Şahsiyatla Onlar Uğraşıyor”, *Müşavat*, 9 Kânunusani 1335; Öktem, 1991: 11.

²⁸⁷ Gökdemir, 2011: 127.

vagon-koli yolsuzluğuna ilişkin İzmir Bidayet Ceza Mahkemesi'ndeki tanıklığını Hukuk-u Beşer sütunlarında yer vermiştir²⁸⁸:

“Reis Osman Bey: Artık eksik olmayarak doğru söyleyeceğine vallahi mi?

Haydar Rüştü Bey: (Kuran-ı Kerime el basarak) Vallahi.

Reis Osman Bey: Ali Hikmet Bey'in işletme müdürlüğü zamanında vagon ve koliler tüccarlarla beraber kâin ticaretle meşgul olmayan na-ehillere de verilmiş, bundan tüccar mütazzır olmuş. Bu hususta ne biliyorsanız doğru söyleyiniz, yemin ettiniz.

Haydar Rüştü Bey: Bendeniz alakadar olmadığım için bir şey bilmiyorum.

Vekil-i Müdafaa Mustafa Enver Bey: - Kendileri gazeteciler ve gazeteleriyle daima şikayette bulunmuşlardır. Ve bir aralık gazeteleriyle koli listesini de neşrediyorlardı. Bir şey bilmiyorum diye iddia ediyorlar, hiçbir şey işitmemişler mi? Doğruyu söylesinler.

Haydar Rüştü Bey: Ben gazeteciyim, işime geleni yazarım, işime gelmeyen yazmam. Bundan dolayı kimseye bir şey söyleyemem.

Enver Bey: Hatta İsmail Hakkı Paşa'nın İzmir'e geldiğinde vagon ve koli suiistimalinden bahisle beyan-ı şikayeti muta zammın yazdığı bir makaleden dolayı gazetesi tatil ve kendisi de divan-ı harbe verilmiş idi, bunların esbab-ı hakikiyesi ne idi. Bu husustaki malumatlarını söylesinler.

Haydar Rüştü Bey: Aradan, üç dört ay geçmiştir, derhatır edemiyorum.”

Hasan Tahsin, Haydar Rüştü'nün mahkemede yapmış olduğu savunmayı gazetesinde yayımlayarak onu köşeye sıkıştırmıştır. Çünkü Anadolu ve Duygu gazetesi vagon-koli yolsuzluğuna ilişkin yaptıkları haber yüzünden kapatılmalarına büyük önem verirken, Haydar Rüştü mahkemede yaptığı savunmada bu konuya dair bir şey hatırlamadığını söylemiştir. Hasan Tahsin bu çelişkiden faydalanmayı başarmıştır. Bu döneme ait Anadolu ve Duygu gazetesinin nüshalarına ulaşamadığımız için, Haydar Rüştü'nün Hasan Tahsin'e nasıl bir yanıt verdiğini tespit etmek mümkün olmamıştır.

2.2. Türk Ocağı'ndaki Faaliyetleri

İzmir Türk Ocağı, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından birkaç gencin ara sıra toplanıp gençliğe özgü tartışmalarla vakit öldürdükleri işlevsiz bir kurum haline gelmişti²⁸⁹. Bundan dolayı Türk Ocağı'nın çalışmalarına bir süre ara verildi. Mütareke döneminde işgal tehlikesinin ortaya çıkması üzerine Türk Ocağı tekrardan faaliyete geçirildi. Türk Ocağı'nın yeniden faaliyete geçmesi işgale karşı olan kesim tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştı. İzmir valisi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları, hükümet yanlısı basın, Rum metropolitliği ve müftülük ise Türk Ocağı'nın yeniden faaliyete geçmesinden rahatsızlık

²⁸⁸ Gökdemir, 2011: 133.

²⁸⁹ Güneş, 1999-2000: 42.

duyuyorlardı²⁹⁰. Özellikle Vali İzzet'in Türk Ocağı'na karşı tutumu oldukça sertti. Türk Ocağı tarafından düzenlenen konferans ve toplantıları engellemek için elinden geleni yapıyordu. Islahat ve Müsavat gibi gazeteler Vali İzzet'ten güç alarak Türk Ocağı'na saldırıyordu²⁹¹.

Haydar Rüştü'nün Selanik'ten İzmir'e geldikten sonra Türk Ocağı'nda aktif bir şekilde faaliyet gösterdiğini daha önce belirtmiştik. Haydar Rüştü, mütareke döneminde Türk Ocağı'nın içinde yer almaya devam etti. Anadolu ve Duygu gazetesinin sütunlarını ocaklılara açarak, İzmir Türk Ocağı'nın fikirlerinin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlıyordu²⁹². Islahat ve Müsavat gazetelerinin saldırılarına Anadolu ve Duygu gazeteleri göğüs geriyordu. Daha da önemlisi Türk Ocağı'nda heyet-i idare azası olarak görev yapmaktaydı²⁹³.

İzmir Türk Ocağı heyet-i idare azası olarak Haydar Rüştü ile beraber, H. Vasıf (Çınar), Mustafa Necati, Ragıp Nurettin, Doktor Hacı Hasanzade Edhem Bey gibi isimler görev yapıyordu. Uzunca bir süredir İzmir Türk Ocağı müstakil bir binaya sahip değildi. Bir müddet İttihat ve Terakki kulübünün bir odası ocaklıların toplanma merkezi olarak kullanılmıştı. Daha sonra ise Köylü gazetesine ait büyükçe bir salon kiralanarak toplantılar burada yapılmaya başlandı. İzmir işgal edilmeden yaklaşık iki ay önce Kemeraltı'nda bulunan Hacı Hasan hanının ferhanesi İzmir Türk Ocağı tarafından tutulmuştu. İzmir'deki yeni merkezlerinde sabahdan akşama kadar süren toplantılar yapılmaktaydı²⁹⁴.

Haydar Rüştü, Türk Ocağı'nın heyet-i idare azası olduktan sonra Hukuk-u Beşer gazetesinin dolaylı eleştirilerine maruz kaldı. Gazetenin 9 Mart 1919 tarihli sayısında İzmir'de Türk Ocağı başlıklı yazıda Türk Ocağı'nın Türk milletinin seviye-yi aliye ve fikriyesini yükseltmek için mücadele eden bir heyet olduğu söylenmektedir. Hukuk-u Beşer gazetesi, Türk Ocağı'nın İzmir'de yeniden faaliyete geçmesi ümitli karşılamış, fakat aynı zamanda bazı endişeleri olduğunu belirtmiştir. Talât Paşa'nın rüya ve hud'a siyasetinin Türk Ocağı'na hâkim olmasından endişe duyarak, öteden beri Türk Ocağı'nın İttihat ve Terakki amalına alet olduğu rivayetleri hatırlatmaktadır. Geçmişte İttihatçılarla ilişki içinde olanların yönetimde aktif rol oynamasını şu sözlerle değerlendirmiştir²⁹⁵: “Hele merkez-i umumi azalarından birçoğunun Ocak'ta en nafiz bir rol oynamaları halkta umumiyetle bu şüpheyi takviye etmişti.” Hukuk-u Beşer gazetesinin şüphe ile karşıladığı Türk Ocağı yöneticilerinin başında Haydar Rüştü gelmekteydi. Çünkü Haydar Rüştü yazının yayımlandığı 1919 yılının Mart ayından itibaren

²⁹⁰ Güneş, 2013: 235.

²⁹¹ Onay, 1995: 52.

²⁹² Güneş, 2013: 235.

²⁹³ Öktem, 1991: 59.

²⁹⁴ Öktem, 1991: 59.

²⁹⁵ *Hukuk-u Beşer*, 9 Mart 1335; Gökdemir, 2011: 88-89.

heyet-i idare üyesi olarak görev yapmaya başlamıştı²⁹⁶. Türk Ocağı dönemin siyasi fırkalarına mesafeli yaklaşarak faaliyetlerini devam ettirmeye çalışıyordu. Ancak Türk Ocağı mensupları sürekli olarak İttihatçı artıkları olma suçlamasıyla karşılaşılıyorlardı²⁹⁷.

Türk Ocağı'nın önem verdiği etkinliklerin başında konferanslar gelmekteydi. Haydar Rüştü konferanslara konuşmacı olarak katılan isimler arasında bulunuyordu. Onun dışında Mustafa Necati, Vasıf (Çınar), Enver Esad, Raif Nezihi, Ragıp Nurettin, Çiftçi Necati gibi isimler mütareke döneminde Türk Ocağı'nın düzenlediği konferanslara konuşmacı olarak katılmıştır. Konferanslarda köylülerin sorunları, spor, izcilik, dış Türkler gibi geniş yelpazedeki konular ele alınıyordu²⁹⁸.

26 Nisan 1919 günü Anadolu Heyet-i Nasiha İzmir'i ziyaret etti. İzmirliiler karşılama töreni için eksiksiz bir hazırlık yapmıştı. Çünkü gelecek olan heyet İzmir'in geleceğini tayin etme konusunda söz sahibi olacaktı. İzmirliiler heyeti bağrına basarak Osmanlı Sultanına ve hükümetine bağlılığını göstermiş oldu²⁹⁹. Heyeti karşılayanlar arasında Türk Ocağı üyeleri de bulunuyordu. Haydar Rüştü "O heyeti gönüllerimiz istemeye istemeye istikbal ettik ve de (mevkib) yaparak parlak bir tarzda teşyi eyledik" diyerek Heyet-i Nasiha'yı karşılama konusunda isteksizliklerini vurgulamaktadır³⁰⁰. Rum basını Heyet-i Nasiha'yı ağır sözlerle tahkir etmiş ve şu soru ile Rumları kışkırtmıştı: "Emellerimize kavuşmak üzere olduğumuz şu günlerde, altı yüz senedir öptüğümüz kirli! ve kanlı! elleri öpmekte hâlâ devam edecek miyiz?" Rum basınının bu taarruzuna cevap verme görevini Anadolu ve Duygu gazeteleri üstlenmiştir. Anadolu ve Duygu gazetelerinin sert tutumu Rumlar arasında rahatsızlığa neden oldu. Vali İzzet, Rum yazar Laskaridis'i makamında kabul edip, onu kapıya kadar uğurladıktan sonra Duygu ve Anadolu gazetelerini bir hafta süreyle tatil ettiğini duyurdu³⁰¹. Türk Ocağı üyeleri mevcudiyetlerini fiilen izhar etmek amacıyla Heyet-i Nasiha üyelerini karşılama kararı almıştı. Ancak yaşanan gelişmeler kara günlerin hızla yaklaştığının bir göstergesiydi.

İşgal tehlikesinin her geçen gün arttığı günlerde, Türk Ocağı'nda izlenecek mücadele yöntemine ilişkin yeni fikirler ortaya çıkıyordu. Bu konuda en ateşli düşüncüyü ortaya atan kişi Mustafa Necati oldu. Onun dile getirdiği fikirler şu şekildeydi: "Tehlike yaklaştı. Rumlar harıl harıl silahlanıyor ve bir şeyler bekliyorlar. Biz ise kalemle, muhtıra ve nutuklarla nümayiş ve âlayişle iş görmeğe çalışıyoruz. Bu doğru değildir. Her ihtimale karşı bütün Türklüğün silahlanması icab eder. Ona göre teşkilat yapmalıyız." Mustafa Necati'nin bu düşüncesine

²⁹⁶ Güneş, 1999-2000: 42.

²⁹⁷ Güneş, 1999-2000: 47.

²⁹⁸ Güneş, 1999-2000: 43.

²⁹⁹ Çelebi, 2013: 292-293.

³⁰⁰ Öktem, 1991: 62.

³⁰¹ Bayar, 1967: 1764.

destek verenler vardı. Ancak bu düşünceye karşı çıkanların sayısı daha fazlaydı. Mustafa Necati teklifinin kabul edilmeyeceğini anladı ve heyet-i idare azalığı görevinden istifa etti³⁰². Mustafa Necati'nin istifasından bir gün sonra Vasıf Bey, Haydar Rüştü'yü matbaada ziyaret etti ve kendisinden heyet-i idare azalığı görevinden istifa etmesini istedi. Çünkü hükümetin şüpheyile yaklaştığı isimlerin başında Haydar Rüştü geliyordu. Türk Ocağı mensupları kendi aralarında yaptıkları görüşmelerde Haydar Rüştü'nün istifasının doğru olacağına karar vermişti. Haydar Rüştü, Vasıf Bey'in istifa talebini nasıl karşıladığını şu sözlerle anlatmaktadır³⁰³: “Zan ve şüphe tevlid eden vücudumun ocağın kudsî ve mübarek faaliyetini bir an bile sekte dar etmesi caiz değildi. Bir aza sıfatıyla da çalışmağı cana minnet bilir olduğumu Vasıf'a söyledim. Ve ocağın heyet-i idaresi azalığından çekildim.” Haydar Rüştü artık Türk Ocağı'nın heyet-i idare azası değildi. Ama sıradan bir üye olarak Türk Ocağı'nda faaliyet göstermeye kararlıydı.

2.3. Teceddüt Fırkası ile İlişkisi

Teceddüt Fırkası, katib-i mesul olarak görev yapan üyelerinden bazılarını tasfiye etmişti. Bunun üzerine firkanın İzmir katib-i mesulü olma görevi Mahmut Celal Bey'e verildi. Celal Bey daha önce aynı görevi İttihat ve Terakki Fırkası bünyesinde üstlenmişti. Teceddüt Fırkası'nın uzun ömürlü olmayacağını düşünmesine rağmen kendisine verilen görevi kabul etti. Onunla birlikte Teceddüt Fırkası İzmir şubesi idare heyetinde İzmir mebusu Rahmi Bey, Giritli Raşit Bey, eski Foça müftüsü Sırrı Efendi ve Eczacıbaşı Ferit Bey³⁰⁴ görev yapmaktadır³⁰⁵. Celal Bey, görevi sırasında Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin İzmir'deki çalışmalarına destek olmaktaydı³⁰⁶. Bu destek kapsamında Haydar Rüştü ile yakın ilişki içindeydi. Haydar Rüştü'yle Celal Bey'in ilişkisi öylesine kuvvetliydi ki, Celal Bey'e ulaştırılacak paralar Haydar Rüştü'ye teslim edilebiliyordu³⁰⁷.

Teceddüt Fırkası'nın bulunduğu kulüp binası daha önce İttihat ve Terakki binası olarak kullanılıyordu. Eskiden kalan İttihat ve Terakki yazılı levhanın üzerine Teceddüt Fırkası levhası asılmıştı. Fırkayı ziyaret eden Prizrenli Selâhattin Bey, levhada İttihat ve Terakki yazısının okunacak derecede belirgin olduğunu fark etti. Bu durumu tuhaf bularak Celal Bey'e ilettiler Celal Bey bunun tamamen tesadüf olduğunu dile getirdi. Kendisine yöneltilen levhayı düzeltip düzeltmeyeceğine dair soruyu ise “Zamanın tesiri ile altta kalanlar bir gün yine zamanın tesiri ile üste çıkabilir, hayat böyledir. Bekleyelim.” yanıtını verdi. Onun vermiş olduğu bu yanıt Vali

³⁰² Öktem, 1991: 63.

³⁰³ Öktem, 1991: 64.

³⁰⁴ Aksoy, 1986: 147.

³⁰⁵ Bayar, 1967: 1542.

³⁰⁶ Morali, 1973: 45.

³⁰⁷ Tekeli ve İlkin, 1989: 575.

Nurettin Paşa'nın kulağına kadar gitmişti. Celal Bey'in bu sözleri İttihatçı ruhun Teceddüt Fırkası içinde yeniden doğduğunu gözler önüne sermektedir. 4 Şubat 1919 tarihinde Celal Bey'e İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ait bütün mallara el konulacağına dair karar tebliğ edildi. Kısa bir süre içinde Milli Kütüphane'nin de aralarında olduğu İttihatçılara ait binalara el konuldu³⁰⁸. Celal Bey üzerindeki baskının artması neticesinde kısa bir süre sonra İzmir'i terk etmek zorunda kaldı.

Mahmut Celal Bey'in İzmir'den ayrılmasının ardından Teceddüt Fırkası'nın katib-i mesulü olma görevini vekâleten Haydar Rüştü üstlendi. Ona göre Teceddüt Fırkası, İttihat ve Terakki Fırkası'nın biçim değiştirmiş haliydi. Celal Bey'in yerine mecburi olarak katib-i mesul olma görevini üstlenmiş durumdaydı. Katib-i mesul vekili olduktan sonra hükümet Haydar Rüştü'nün faaliyetlerine kuşkulu bir şekilde yaklaşıyordu. Ancak ellerinde onu tevkif etmelerini sağlayacak delil bulunmuyordu³⁰⁹. Teceddüt Fırkası ile olan ilişkisi kendisini İttihatçı olmakla suçlayanların elini güçlendiriyordu. İttihatçı olma suçlamaları ve tevkif edilme tehlikesine karşı, Haydar Rüştü çalışmaktan ve mücadele etmekten vazgeçmedi.

2.4. Maşatlık Mitingi

Haydar Rüştü, gerek basın faaliyetleri ile gerekse Türk Ocağı'ndaki faaliyetleri ile işgal tehlikesine karşı mücadele ediyordu. İşgal söylentilerinin kulaktan kulağa yayıldığı günlerde Anadolu ve Duygu gazetesi kapatılmış durumdaydı. Kapatma kararı öncesinde bu gazeteler büyük bir cesaret örneği sergileyerek Hirisostomos'un Seydiköy'de bulunan bir kilisede yakında Türklerin leşleriyle kuyuları dolduracağız dediğini halka duyurmuşlardı³¹⁰. Anadolu ve Duygu gazetelerinde yer alan bu haber Türklerin büyük bir tehlike ile karşı karşıya olduklarını gösteriyordu.

14 Mayıs günü sabah saatlerinden itibaren halk arasında işgal söylentileri kulaktan kulağa yayılmıştı. Haydar Rüştü öğlene doğru Askeri kıraathanede bulunuyordu. Herkes birbirine akibetin ne olacağına dair sorular yöneltiyordu. Hacı Hasan Paşa'nın damadı Halil Bey'in oturduğu masada ise büyük bir rahatlık vardı. Masada oturanlardan birisi işgal söylentilerine karşı "Efendim bu şayiaları İttihatçılar ihdas edip bulanık suda balık avlamak istiyorlar. Bu hainlere kulak asmamalı" dedi. Bunu duyan Haydar Rüştü hiddetlenmişti ve o kişilere halkta kabahat aramak yerine, Vali İzzet Bey'e giderek gerçek durumu öğrenmelerini söyledi. Bu söz üzerine beş kişi valiyi ziyarete gitti. Valinin yanına giden bu kişiler işgal söylentilerinin yalan olduğu yanıtını aldı. Askeri kıraathaneye dönerek aldıkları yanıtı orada

³⁰⁸ Bayar, 1967: 1542-1550.

³⁰⁹ Öktem, 1991: 63.

³¹⁰ Güçlü, 2011: 67; Öktem, 1991: 70.

bulunanlara iletiler. Kısmi bir rahatlama söz konusu olmuştu, ancak bir saat geçtikten sonra ilk işgal haberleri gelmeye başladı. İşgal haberinin gelmesi üzerine Halil Bey ve yanındaki kişiler ortalıktan kayboldu. Bu sırada Ömer Lütfi Efendi, Haydar Rüştü'nün yanına gelerek ona önemli bir konu hakkında bilgi verdi. Haydar Rüştü kıraathanede memleketi Yunanlılara veriyorlar da hakikati millettten saklıyorlar dediği gerekçesiyle Halil Bey ve arkadaşları tarafından valiye şikayet edilmişti. Ömer Lütfi Efendi'nin uyarısı üzerine tevkif olunma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu için Askeri kıraathaneyi terk etti³¹¹.

İşgal haberinin alınması üzerine derhal Türk Ocağı'nda toplantı yapılması kararlaştırıldı. İkinci vakti düzenlenen bu toplantıda işgalin söylentiden ibaret olmadığı ve ertesi gün İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edileceği herkese ilan edildi. Toplantı sırasında heyecanlı nutuklar atılmış ve herkes fikrini beyan etmişti, fakat işgale karşı nasıl bir tavır sergileneceğine ilişkin ortak bir karara varılamamıştı. Toplantı sonunda heyet-i idare üyeleri ve beş Türk Ocağı üyesi bir araya gelerek işgale karşı çizilecek yol haritasını belirlemesi kararlaştırıldı. Heyet-i idare üyeliğinden istifa eden, ancak Türk Ocağı'ndaki faaliyetlerine devam eden Haydar Rüştü, karar verecek heyetteki beş üyeden birisiydi. Buna rağmen toplantı bittikten sonra Türk Ocağı'nın alacağı karara iştirak etmek yerine ocaktan çıkarak Milli Kütüphane'ye gitmeyi tercih etti. Yolda karşılaştığı kişilere; her şey bitmiştir, ümit yoktur herkes başının çaresine baksın diyerek içindeki karamsarlığı dışa vuruyordu. Milli Kütüphane'den çıktıktan sonra matbaaya giderek arkadaşlarını görmek istedi. Anadolu ve Duygu gazeteleri hiçbir sebep gösterilmeden dört gün önce kapatılmıştı. Haydar Rüştü matbaaya gittiğinde Hasan Efendi, Talât Bey, Mahmut Reşad, Ali Haki Efendi ve Mustafa Efendi işsiz güçsüz bir halde oturuyorlardı. Onlarla bir süre konuşan Haydar Rüştü, daha sonra Sultani Mektebi'ne doğru yol aldı. Yolda giderken Park kıraathanesinde oturan Konyalı Hüsnü Bey ve Manisalı Osman Bey onu yanlarına çağırdı. Haydar Rüştü, masada oturan kişilerden birisiyle ilk defa tanışıyordu. Bu kişi Miralay Köprülülü Kazım (Özalp) Bey idi³¹². Miralay Kazım Bey, Milli Mücadele dönemine ilişkin kaleme aldığı eserinde, Park kıraathanesine de değinmektedir. Onun aktardığı bilgilere göre Park kıraathanesinde oturan kişiler arasında Necati Bey, Haydar Rüştü, Anadolu gazetesi muharriri Reşat Bey, Ragıp Nurettin, Moralızade Halit Bey ve isimlerini hatırlayamadığı birkaç kişi daha bulunuyordu³¹³.

Haydar Rüştü'nün anlattığına göre Kazım Bey üç-dört gün önce İzmir'e gelmişti. İzmir'de cereyan eden olaylar hakkında çok fazla bilgi sahibi değildi. Askerin durumunun ne halde olduğunu bilmiyordu. Çünkü kumanda heyeti, halk ve zabitan ile temas kurmuş değildi.

³¹¹ Öktem, 1991: 72-74.

³¹² Öktem, 1991: 64-65.

³¹³ Özalp, 1988: 4.

Kendisine ne yapılması gerektiğini soran ve bizi eli kolu bağlı düşmana teslim mi edeceksiniz diye serzenişte bulunanlara karşı sessiz kalmakla yetiniyordu. Kışlada bulunan silah ve cephanenin halk tarafından yağmalanmaması için tedbir alınmasını sağlamıştı³¹⁴. Haydar Rüştü'nün anılarında aktardığı bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, Kazım Bey'in işgal öncesindeki faaliyetlerinden çok fazla memnun olmadığı anlaşılmaktadır. Haydar Rüştü'nün dolaylı olarak eleştirdiği Kazım (Özalp), anıların yayımlandığı dönemde Meclis Başkanı olarak görev yapıyordu. Haydar Rüştü'nün böylesine önemli bir göreve sahip kişiyi dolaylı olarak olsa bile eleştirmiş olması dikkat çekicidir. Kazım Bey, İzmir'de bulunmasının nedenini kendisi açıklamaktadır. Mütareke imzalandıktan sonra harp malzemelerinin İtilaf devletlerine teslim etmesi kendisine emredilmişti. Bu emirleri yerine getirirken, vicdanı rahat değildi. Böylesine sıkıntılı günlerde Anadolu'da bulunmayı daha faydalı görerek, bir buçuk aylığına izin almış ve İzmir'e gelmiştir³¹⁵.

Park kıraathanesinde oturan kişiler mücadelenin Ödemiş merkezli olarak yapılması fikrinde uzlaşmışlardı. Bu kişiler kıraathaneden kalkarak Sultani Mektebi'ne gittiler. Son bir umut olarak Mustafa Necati tarafından organize edilen bu toplantıya Miralay Süleyman Fethi Bey, Miralay Kazım Bey, Mümin Bey, Moralızade Halit Bey, Ragıp Nurettin Bey, Mevlevi Şeyhi Nureddin Efendi, Köylü gazetesi sahibi Mehmet Refet Bey, Ahenk gazetesi sahibi Nazmi Bey, Ahenk gazetesi başyazarı Mehmet Şevki Bey, Eczacı Ferit Bey, Feşçizade Halim Bey, vilayet memurlarından Enver Bey, Mekteb-i Sultani İkinci Müdürü İsmail Bey, Hukuk-u Beşer sahibi ve başyazarı Hasan Tahsin Bey, Haydar Rüştü ve daha birçok önemli isim katılmıştı³¹⁶. Kazım Özalp, Park kıraathanesinde birlikte oturduğu kişilerin burada ateşli konuşmalar yaptığını söylemektedir³¹⁷. Bu konuşmalardan sonra hükümetin izleyeceği politikayı öğrenmek adına Vali İzzet Bey'e bir heyet gönderilmesi kararlaştırıldı. Ancak gidecek olan heyetin sonuç elde etmesi pek mümkün gözüküyordu. Çünkü, Vali İzzet Bey yabancı ülkelerin elçileri tarafından kandırılmış durumdaydı³¹⁸. Vali İzzet gelen heyete telaşlanmamalarını ve ortaya atılan iddiaların ittihatçılar tarafından uydurulduğunu söyledi. Mekteb-i Sultani'ye dönen heyet valinin söylediklerini orada bulunanlara anlattı. Bu sözler hiç kimseyi tatmin etmemişti. İkinci bir heyet oluşturularak tekrardan valinin ziyaret edilmesi kararlaştırıldı. Vali ikinci kez gelen heyete, İzmir'in işgal edileceğini itiraf etti. Bunun üzerine Mekteb-i Sultani'de bulunanlar

³¹⁴ Öktem, 1991: 66.

³¹⁵ Özalp, 1988: 3.

³¹⁶ Öztoprak, 2014: 60.

³¹⁷ Özalp, 1988: 5.

³¹⁸ Güçlü, 2011: 69.

işgale karşı koymamayı, barışçıl yöntemlerle direnmeyi kararlaştırdı. İlk iş olarak hemen o akşam protesto mitingi düzenlenecekti³¹⁹.

Haydar Rüştü, Mekteb-i Sultani'den çıktıktan sonra tekrardan Park kıraathanesinin önüne giderek orada oturmaya başladılar. Bu sırada Necati Bey, Haydar Rüştü'nün yanına gelerek Redd-i İlhak Cemiyeti imzasını ihtiva eden beyannameyi Haydar Rüştü'ye gösterdi. Beyanname Türk Ocağı'nda toplantı sonrasında bir araya gelen heyet tarafından kaleme alınmıştı. Haydar Rüştü bu heyetin üyesi olduğu için, Necati Bey onun onayını almak istiyordu. Haydar Rüştü, Miralay Kazım Bey ile beraber beyannameyi okudu ve içeriğine katıldığını beyan etti. Bunun üzerine Necati Bey Türk Ocağı'na geri döndü. Yaklaşık on dakika geçtikten sonra Anadolu gazetesinin matbaa ve idare müdür Mahmut Reşat kıraathaneye geldi. Redd-i İlhak beyannamesinin kendi matbaalarında basılmak istendiğini söyledi. Halkı Maşatlık'a davet eden bu bildiriye Haydar Rüştü'nün onayı olmadan basmak istememişti. Haydar Rüştü, tereddütsüz bir biçimde matbaanın Redd-i İlhak Cemiyeti emrine verilmesini söyledi. Ali Haki Efendi ile Makineci Mustafa Efendi gözyaşları içinde Redd-i İlhak beyannamesini bastı³²⁰.

Haydar Rüştü anılarında Redd-i İlhak bildirisini kaleme alan kişilerin Mustafa Necati, Moralızade Halit ve Ragıp Nurettin Beyler olduğunu söylemektedir³²¹. Kazım Özalp ise bildirinin Haydar Rüştü, Ragıp Nurettin, Necati Bey, Reşat Bey ve Halit Bey'in huzurunda Redd-i İlhak Heyeti imzasıyla kaleme alındığını dile getirmektedir³²². Nail Moralı'nın anılarında Redd-i İlhak bildirisinin abisi tarafından, Ey Bedbaht Türk ifadesi ile başlayan bildirinin ise çocuk doktoru Ali Âgah tarafından yazıldığı belirtilmektedir³²³. Haydar Rüştü ve Nail Moralı'nın anıları birlikte değerlendirildiğinde Redd-i İlhak beyannamesini Ragıp Nurettin'in, diğer beyannameyi Ali Âgah'ın yazdığı anlaşılmaktadır.

Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından basılan bildiriler Milli Mücadele döneminin en önemli tarihsel metinlerindendir. Bildiriler matbaaya basılmak için getirildiğinde daha önce belirttiğimiz gibi orada bulunanlar metni basıp basmamakta kararsız kalmıştır. Haydar Rüştü bildirinin içeriğine onay vermiş ve kendi matbaasında basılmasını sağlamıştır³²⁴. O, bildirileri kaleme alan kişi olmamasına rağmen bildirilerin bütün İzmir'e yayılmasını sağlayan kişi olmuştur. Redd-i İlhak Cemiyeti'nin bildirileri İzmir'in köylerine kadar yayılarak, halkın işgale karşı bilinçlenmesine katkı sağlamıştır³²⁵. Batı Anadolu'da Milli Mücadele hareketinin ilk

³¹⁹ Umar, 2011: 110.

³²⁰ Öktem, 1991: 67.

³²¹ Öktem, 1991: 67.

³²² Özalp, 1988: 6.

³²³ Moralı, 1973: 57.

³²⁴ Öktem, 1991: 67.

³²⁵ Çelebi, 2015: 83.

kıvılcımlarından birisi olan bildiri metinlerinden birisi Ey bedbaht Türk seslenişiyle başlıyordu. Söz konusu bildiride, Wilson prensipleri adı altında Türklerin haklarının gasp edildiği, Rumların Türklerden çok olduğu propagandasının yapıldığı söylenmektedir. Bildiriyi okuyan kişilerin manevi duygularını kabartacak şekilde Rumların Türklerden daha çok olup olmadığı soruluyordu. Türklerin artık kendilerini gösterme zamanı geldiği söyleniyor ve bütün İzmirli Maşatlık'a davet ediliyordu³²⁶. Türklerin bu propaganda faaliyetlerine karşı, işgal kuvvetleri kumandanı topçu miralay Zafıryu Türk ahaliye hitap eden beyannamelerin Amaltiya matbaasında basılmasını sağlamıştı. Bu bildiri ile Türklerin işgale karşı koymasının önüne geçilmek hedeflenmişti³²⁷.

Yunanistan işgal kuvvetlerinin kumandanının bildirisi Türklerin tepkisini önlemek için yeterli olmadı. Kemeraltı'nda mahşeri bir kalabalık bulunuyordu. Haydar Rüştü, Necati Bey ile birlikte o civarda yürürken, Askeri kıraathanenin önünde Memduh Bey ile karşılaştı. Memduh Bey, Haydar Rüştü'ye "Haydar Bey; Allah aşkına bize baş olacak kimse yok mu? Siz bari önümüze düşünüz de bize yol gösteriniz. İşte biz feday-ı cana amadeyiz" dedi³²⁸. Memduh Bey'in feryadı bir yandan halkın çaresizliğini, öte yandan ise mütarekenin ilk günlerinden beri işgal tehlikesine karşı faaliyet gösteren Haydar Rüştü'nün bir kurtarıcı olarak görüldüğünü gösteriyordu.

Gece yarısına doğru Haydar Rüştü, Necati Bey ile birlikte Askeri Otel'e gitti. Orada Mülazım Kara Osmanoğullarından Osman Bey ile görüşmüşlerdi. İzmir'den kaçmanın bir yolunu bulmaya çalışıyorlardı. Ancak herkes yoğun bir telaşın içindeydi ve Haydar Rüştü kendi başının çaresine bakması gerektiğini anladı. Oradan çıktıktan sonra Bahri Baba semtinde kızıl alevler gözlerine çarpmıştı. Necati Bey ve Haydar Rüştü birbirinden ayrılmamıştı. Kemeraltı'nı terk edip, hapishane önünden Değirmendağı yoluyla Bahri Baba meydanına doğru tırmanmaya başladılar. Ancak Bahri Baba'daki toplantıya gidemediler. Mitinge katılamamaları üzerine Necati Bey'in Yukarı Mahalle'de bulunan İzmir körfezine hâkim evine doğru yol aldılar. Sabaha karşı İzmir'i terk etmeyi düşünmüş olsalar da, sonradan bunun mümkün olmayacağına karar verdiler³²⁹.

Türklerin Maşatlık'ta tek vücut olmalarını sağlayan önemli iki insan Haydar Rüştü Bey ve Necati Bey'i oraya gitmekten alıkoyan nedeni bilemiyoruz. Haydar Rüştü anılarında; bunun sebebinin hâlâ tayin edemem demektedir³³⁰. Onun bu ifadesi Maşatlık mitingine katılmamış olmalarını daha da ilgi çekici hale getirmektedir. Maşatlık mitingi büyük bir direniş örneği

³²⁶ Öktem, 1991: 34.

³²⁷ Özkes, 1992: 62-63.

³²⁸ Öktem, 1991: 68.

³²⁹ Öktem, 1991: 75-77.

³³⁰ Öktem, 1991: 76.

olmasına rağmen, Haydar Rüştü'ye göre bu mitingde Hacı Hasan Paşa halkı uyuşturup, korkutarak olası bir kitlesel silahlı mücadelenin önünü kesmiştir³³¹. Haydar Rüştü Maşatlık mitingine katılmamış olsa da, ilerleyen yıllarda kendisi hakkında yazılan bir şiirde, İzmirliilerin onun çağrısıyla Maşatlık'ta toplandıkları dile getirilmiştir³³².

2.5. İşgal Altında İzmir Günleri

Haydar Rüştü, 15 Mayıs sabahı, Necati ile birlikte Karaburun açıklarına gözlerini dikmişti. İşgalin sadece söylentiden olmasını ümit ediyorlardı. Ufukta ilk işgal gemilerinin gözükmesi üzerine bütün umutları tükendi. Bunun üzerine Haydar Rüştü derhal Göztepe'de ikamet eden ve 24 saattir görmediği ailesinin yanına gitmek istedi. Evine gittiğinde ailesi ile vedalaşarak işgal mıntıkası dışına çıkmaya çalışacağını onlara bildirdi. İşgalin gerçekleştiği gün, Necati Bey ile birlikte İzmir'i terk edip Ödemiş'e gitmeyi planlamışlardı. Ancak Rumların faaliyetleri bunu engellemişti. Necati Bey, ecnebi bir arkadaşının yardımıyla işgalin beşinci günü İzmir'den çıkmayı başardı. Haydar Rüştü ise iki ay yirmi sekiz gün boyunca İzmir'de saklanmak zorunda kaldı³³³.

Ailesi ile vedalaşan Haydar Rüştü, Necati Bey'in pederinin evine gitti. Bulundukları ev yukarı mahallata giden büyük caddenin kenarındaydı. Necati Bey'in pederi Halit Bey, "Korkacak hiçbir şey yoktur. Düşman zalimdir. Zalimin ise basireti bağlı olur. Göreceksiniz ki avuçlarının içinde bulunsanız bile kâfirlerin eli bir kılıma bile hatâ getirmeyecektir" sözleriyle oğlunu ve Haydar Rüştü'yü teskin ediyordu. İşgalin ilk saatlerinde Kordon tarafından gelen silah seslerini işitmeye başladılar. Silah seslerini duyan insanlar kaçışmaya başlıyordu. Karataş yolunda büyük bir keşmekeş vardı. İşgale karşı çıkan insanlar birer birer katlediliyordu. O anda büyük bir şans eseri bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başladı. Yağan yağmur sayesinde Yunan mezalimi kısmen de olsa azalmıştı³³⁴. 15 Mayıs'ta işgali yaşayan kişilerin çoğu yağan yağmur sayesinde Yunan ordusunun katliama ara vermek zorunda kaldığını dile getirmektedir³³⁵.

Yunan askerleri Türk mahallelerini istila etmeye başlamıştı. Haydar Rüştü'nün bulunduğu evin çevresinde Yunan askerler nöbet tutuyordu. Yunanlar bütün Türk erkeklerini karakola davet etmişti. Bu Haydar Rüştü için büyük bir tehlikeydi. Çünkü, mütareke döneminde Rumlara karşı vermiş olduğu mücadeleden dolayı tevkif edilmesi an meselesiydi. Evden ayrılmadığı takdirdeyse Yunan askerlerinin araması sırasında yakalanma ihtimali yüksekti.

³³¹ Öktem, 1991: 68-69.

³³² "İzmir Gençler Birliği", *Vatan ve Millet İçin Hürriyet*, 11 Ağustos 1931.

³³³ Öktem, 1991: 77-78.

³³⁴ Öktem, 1991: 78-81.

³³⁵ Böke, 2006: 82.

Karakola gitmek yerine evde durmayı tercih ettiler. Bu sırada sokakta nöbet tutan Yunan askerleri Halit Bey'den su ve ekmek istedi. Halit Bey, gönülsüz bir şekilde Yunan askerlerine su ve ekmek verilmesini sağladı. Onun yapmış olduğu bu hareket sayesinde, Yunan askerleri evleri aramaya başladıklarında Halit Bey'in evini içeride iyi bir ihtiyar ve kadınlardan başka kimsenin olmadığını düşünerek kontrol etmediler³³⁶.

Haydar Rüştü, işgalin ilk beş günü boyunca Halit Bey'in evinde gizlendi. Ailesi ile arasındaki iletişimi ilerleyen yıllarda Milli Kütüphane gişe memuru olarak görev yapacak olan Remzi Bey sağlıyordu. Necati Bey ile birlikte İzmir'den çıkmanın çaresini bulmaya çalışıyorlardı. Bunun için Necati Bey'in amcasının bulunduğu Basmahane tarafına giderek, firar etmeleri için çare üretecekti. Ani bir gelişme sonucu, Necati Bey ecnebi bir dostunun yardımıyla İzmir'i terk etti. Haydar Rüştü'ye haber göndermesi mümkün olmadı. Bunun üzerine Haydar Rüştü firar etmek için başka çareler aramaya başladı³³⁷.

Haydar Rüştü, İşgalin yedinci gününde Halit Bey ile beraber Memleket hastanesine gitmek amacıyla evi terk etti. Oradaki doktorların kendisine yardımcı olacağını düşünüyordu. Ancak gideceği yerde sadece Yunan askerlerine karşı tedbirli olması yetersizdi, çünkü Memleket hastanesinin çevresinde eli bıçaklı Rumlar cirit atıyordu³³⁸. Ayrıca işgalden kısa bir süre önce Amerika Salib-i Ahmer Heyeti hastaneye yerleşmiştir³³⁹. Halit Bey olası tehlikelere karşı onu yalnız bırakmak istememişti. Ara sokaklardan şehre inerlerken, önde Halit Bey yürüyor arkasından ise Haydar Rüştü geliyordu. Yolda tanıdık bir komiser muavini ile karşılaştılar. Komiser muavini Haydar Rüştü'ye Yunanlar tarafından arandığını bundan dolayı sokaklarda dolaşmasının tehlikeli olduğunu söyledi. Hastanenin kapısına geldiklerinde, Haydar Rüştü ve Halit Bey vedalaştılar. Daha sonra Selanik'ten tanıdığı hastane müdürü Edhem Bey'in yanına gitti. Edhem Bey, onu gördüğü için mutlu oldu. Ancak bu mutluluğunu endişe duygusu takip etmeye başladı. Çünkü Haydar Rüştü'nün orada yakalanması Edhem Bey'i zor durumda bırakabilirdi. Buna rağmen Haydar Rüştü'yü üst kattaki bir odaya çıkararak doktorlar gelene kadar burada beklemesini söyledi. Bir saat geçtikten sonra Haydar Rüştü'nün doktor arkadaşları odaya geldi ve durum değerlendirmesi yapmaya başladılar. Haydar Rüştü'nün hasta ya da memur olarak orada bulunması mümkün değildi. Çünkü her gün düzenli olarak hem Amerikalılar hem Yunanlar hastaneyi kontrol ediyordu³⁴⁰. Daha da önemlisi Yunan hükümeti

³³⁶ Öktem, 1991: 81-82.

³³⁷ Öktem, 1991: 83-84.

³³⁸ Çelebi, 2015: 38.

³³⁹ Karayaman, 2008: 96.

³⁴⁰ Öktem, 1991: 85-86.

Mustafa Necati, Hüseyin Vasıf ve Haydar Rüştü'nün başlarını getirecek olanlara yüzbinlerce drahmi mükafat vadediyordu³⁴¹.

Yunan doktorlardan oluşan bir heyetin, yanlarında Rum gazetecilerle birlikte hastaneyi ziyaret edeceği haberi alındı. Bu durum Haydar Rüştü için büyük bir tehlike oluştuyordu. Çünkü mütareke döneminde sürekli mücadele ettiği Rum basınının temsilcileri oraya gelecekti. Onu tanımamaları gibi bir ihtimal bulunmuyordu. Derhal tavan arasında bulunan bir odaya geçerek tedbir amacıyla burada durmaya başladı. Akşam yaklaştığında Haydar Rüştü'nün kılık değiştirerek hastaneyi terk etmesi kararlaştırıldı. Onu tıraş etme görevini Doktor Cemal Bey³⁴² üstlendi. Kimyager Memduh Bey evindeki fötr şapkasını, Bakteriyolog Mehmet Bey renkli gözlüğünü getirdi. Tıraş olmuş yüzü, başında fötr şapkası, gözünde renkli gözlüğü, sırtında sarı muşambası ile tam bir Frenk müsveddesi gibi gözüküyordu. Memduh Bey ve Mehmet Bey sorun yaşamaması için şapka ile selamlaşmanın nasıl olacağını ona gösterdiler. Hastaneden çıktıktan sonra Ulucaklı Salih Bey ile karşılaştı. Salih Bey'in onu tanımamış olması kendisini güvende hissetmesine sebep oldu³⁴³. Doktor Şehir Bey'in kendisini beklediği arabaya kadar yürüyerek gitti. Arabaya bindiğinde orada bulunan Lütfü (Ressamoğlu), ona korkup korkmadığını sordu. Haydar Rüştü kendisi için değil vatanın istikbali için korktuğunu söyledi³⁴⁴.

Haydar Rüştü evine geldiği zaman pederi bile onu tanıyamamıştı. Babası karşısında duran kişinin oğlu olduğunu anladığında; hay münasebetsiz herif, tıpkı gâvur gibi olmuş tepkisini vermişti. Bir haftadır göremediği eşi ve çocuklarıyla hasret giderdi. Evlerinde kısa süre önce Yunan askerleri tarafından arama yapılmıştı. Bundan dolayı yakın zamanda tekrardan arama yapılmayacağını düşünüyordu. Yine de evin içinde çeşitli tedbirler almayı ihmal etmediler. Yaklaşık yirmi beş gün boyunca burada saklanmaya devam etti³⁴⁵.

Haydar Rüştü, sürekli olarak İzmir'den çıkmanın çaresini arıyordu. İzmir'den çıkmak için yapmış olduğu teşebbüsler o kadar fazladır ki, eğer bütün bunları yazmaya kalksa bir iki ciltlik hacimli bir kitap olacağını söylemektedir. Eve kendisini ziyarete gelen Durmuş Bey, kaçış için iki öneride bulundu. Birinci önerisi Balçova üzerinden dağları aşarak İtalyan işgali altındaki Kuşadası'na gitmek, ikinci önerisi ise Eğriili Raşit Bey'in Türk adındaki yelkenli gemisine binerek İzmir'den uzaklaşmak idi. Haydar Rüştü'ye ikinci öneri daha mantıklı geldi.

³⁴¹ Tükel, 1952-1953: 13.

³⁴² Dr. Cemal Tunca, III., IV., V., VI, VII. Dönemlerde CHP Antalya milletvekili, VIII. Dönemde DP Afyon milletvekili, IX. Dönemde DP İzmir milletvekili olarak faaliyet göstermiştir.

³⁴³ Öktem, 1991: 87-89.

³⁴⁴ Lütfi Ressamoğlu, "Haydar Rüştü ve Bir Hatıra", *Anadolu*, 24 Ağustos 1951.

³⁴⁵ Öktem, 1991: 90-91.

Fakat henüz Türk adlı gemi İzmir'e gelmemiş, Kuşadası'nda bulunuyordu. İzmir'e gelmesi bir iki gün sürecekti. Geminin gelmesi geciktiği için bu plan suya düştü³⁴⁶.

İstanbul basınında İzmir'in işgali ile ilgili yapılan haberlerde Haydar Rüştü'nün Yunanlar tarafından feci bir surette parçalanarak öldürüldüğü yazmaktaydı. Hamdullah Suphi Bey'in içinde bulunduğu bir heyet İzmir'e geldiğinde, bu haberin doğru olup olmadığını öğrenmeye çalıştı. Bu heyetin İzmir'e gelmesine Yunanlar vesile olmuştu. Bu nedenle kendisi ile ilgili bilgi vermekten kaçındı³⁴⁷.

Haydar Rüştü İzmir'de geniş bir çevreye sahip olduğu için, pek çok kişi kendisine yardımcı olmaya çalışıyordu. İzmir'den bir an önce çıkması bakımından olumlu olan bu durum, güvenlik açısından ise tehlike oluşturunuyordu. Kendisine yardımcı olmak isteyenlerden birisi Şerifpaşazade Remzi Bey idi. Remzi Bey, ecnebi dostlarından yardım alarak ona pasaport çıkartacaktı. Haydar Rüştü'nün yapması gereken şey pasaport için gerekli olan üç adet fotoğraf vermektir. Ancak bu teşebbüs de çok sağlam temellere dayanmadığı için sadece fikir aşamasında kaldı³⁴⁸.

İşgal altındaki bir şehirde yaşamak her geçen gün Haydar Rüştü için daha zor hale geliyordu. Yunan işgal sahası her geçen gün daha fazla genişliyordu. Ama bir yandan da kulaktan kulağa Kuva-yı Milliye'nin teşkilatlanma konusundaki başarısı yayılıyordu. İşgal sahasından kurtulamayan Haydar Rüştü, Kuva-yı Milliye ile ilgili gelen her haberi merakla takip ediyordu. Ona göre Kuva-yı Milliye karanlıkları aydınlatan bir meşale-i ümit idi. Her ne pahasına olursa olsun İzmir'den çıkmanın çaresini bulmaya kararlıydı³⁴⁹.

Yunanlar İzmir'de bulunduğunu düşündükleri kişileri bulmak için yoğun çaba harcıyordu. Haydar Rüştü'nün eşi kendilerini biraz daha rahatlatmak bir fikir ortaya attı. Buna göre Haydar Rüştü imzalı bir telgraf çekilecek ve bu telgrafta sağ salim Ankara'ya vardığı belirtilecekti. Bütün haberleşme işgalciler tarafından kontrol edildiği için, Yunanlar Haydar Rüştü'nün İzmir'den çıktığını düşünecekti. Telgraf çekildiğinde henüz Sivas kongresi bile toplanmış değildi. Haydar Rüştü'nün ilerleyen dönemde Milli Mücadele hareketinin merkezi Ankara'ya vardığını söylemesi sadece tesadüftü³⁵⁰.

Selanik'te tanıştığı insanlar Haydar Rüştü'nün hayatının farklı dönemlerinde karşısına çıkıyordu. Bu kişilerden birisi Yıldırım gazetesini beraber çıkardıkları Kemalettin Salih idi. Haydar Rüştü Selanik'i terk ederken, Kemalettin Salih orada ikamet etmeye devam etmişti. Drama'da yaşayan Türkler Kemalettin Salih'i Yunan Meclisi'ne mebus olarak göndermişti.

³⁴⁶ Öktem, 1991: 92-93.

³⁴⁷ Öktem, 1991: 93.

³⁴⁸ Öktem, 1991: 94.

³⁴⁹ Öktem, 1991: 94-95.

³⁵⁰ Öktem, 1991: 95-96.

İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edildiği dönemde Kemalettin Bey bu görevine devam ediyordu. Haydar Rüştü, İzmir'de kaçak olarak yaşayıp şehirden çıkmanın yolunu ararken eski dostunun İzmir'e geldiğini İslahat gazetesinde yer alan bir haberden öğrendi. Yunan Meclisi'nde yer almasına rağmen Kemalettin Bey'in vatansever ve milliyetçi olduğundan şüphesi yoktu. Kemalettin Bey'e haber göndererek kendisi ile görüşme isteğini ilettiler. Kemalettin Bey, Haydar Rüştü'nün öldürüldüğüne dair çeşitli haberler okuduğu için, eski dostunun hayatta olduğunu duyunca büyük bir memnuniyet duydu. İzmir'e gelmesinin temel nedenlerinden birisi Haydar Rüştü ile ilgili haberlerin doğruluğunu tespit edebilmektir. İki eski dost bir araya gelince İzmir'den kaçmaya ilişkin bir plan yaptı. Ancak bu planın uygulanması mümkün olmadı³⁵¹.

Yunanlar sık sık evlere baskınlar yapıyor, kaçak insanları ve silah arıyorlardı. Haydar Rüştü'nün gizlendiği evin bulunduğu mahalleye böyle bir baskın yapılacağı haberi alındı. Bunun üzerine kayınbiraderi Zühtü ve bacanağı Dr. Hasan Sükûti, Haydar Rüştü'nün saklandığı yerden çıkarılıp daha güvenilir bir yere nakledilmesini sağladı. Haydar Rüştü'ye yolda Sadık Bey eşlik ediyordu. Saklanacağı yerde Binbaşı İbrahim Bey onu karşıladı. İbrahim Bey ona bu evde kendi evindeki kadar güvende olabileceğini belirtti. Böylece Göztepe'den Değirmendağı'na geçen Haydar Rüştü sekiz on gün kadar burada gizlendi. Kendisine zaman zaman İzmir'de çıkan gazeteler getiriliyordu. Bu gazetelerden birisinde Rumca gazetelerden tercüme edilmiş kendisi ile ilgili bir habere rast geldi. Haberde polis müdürü Hilmi ile Anadolu muharriri Haydar Rüştü'nün İzmir'de saklandığı yazılıydı. Derhal bu iki kişinin yakalanarak cezalandırılması talep ediliyordu³⁵².

Rum gazetelerindeki haberi okuyan Fatma Erife Hanım soluğu eşinin yanında aldı. Ona derhal bulunduğu yeri terk etmesini söyledi. Haydar Rüştü için orada bulunmaya devam etmesi, evi terk etmesinden daha tehlikeliydi. Gerekli hazırlıkların yapılmasının ardından üç saat sonra Değirmendağı'nda saklandığı evden çıktı. Karabiber Mehmet Bey'in arabası onu gideceği yere götürmek için bekliyordu. Arabayı kullanan kişi ise Deli Mahmut lakaplı birisiydi. Deli Mahmut, tedbir amaçlı arabayı Haydar Rüştü'nün kullanmasını istedi. Yolda arama tehlikesi ile karşı karşıya kaldıkları takdirde, en az dikkat çekecek kişi şoför olacaktı. Yaklaşık on dakikalık bir yolculuğun ardından bacanağı Dr. Hasan Sükûti Bey'in evine vardı³⁵³.

Haydar Rüştü'nün bacanağı olan Dr. Hasan Sükûti Bey, 1913 yılından beri İzmir Jandarma Mektebi'nde tabip olarak görev yapıyordu. I. Dünya savaşının ardından kısa bir süre İzmir'den ayrılmış olsa da, daha sonra İzmir Hastanesi başhekimisi olarak görev yapmıştır. 1920

³⁵¹ Öktem, 1991: 97-102.

³⁵² Öktem, 1991: 101-105.

³⁵³ Öktem, 1991: 106-108.

yılının Mart ayında İstanbul hükümetinden umudunu keserek, görevlerinden istifa etmiş ve serbest hekim olarak faaliyet göstermiştir. Dr. Hasan Sukûti Bey fiili olarak Milli Mücadele'ye katılmamış olmasına rağmen, gizli istihbarat şebekesine dahil olmuş ve milli kuvvetlere bilgi ve silah sağlamıştır³⁵⁴. Ayrıca Haydar Rüştü'nün İzmir'de saklandığı günlerde ona ve ailesine büyük destek sağlamıştır.

Dr. Hasan Sukûti Bey'in evinde saklandığı günlerde Haydar Rüştü oldukça üzüntülüydü. Haydar Rüştü'nün eşi ve çocukları da Dr. Hasan Sukûti Bey'in evine yerleşmişti. Ancak güvenlik tedbiri olarak Haydar Rüştü kendisini çocuklarından bile saklıyordu. Çocukları eve sık sık gelen misafirlerin yanında ağızlarından bir şey kaçırabilirdi. Duvarın arkasında çocuklarının gülüştüklerini, oyunlar oynadıklarını duyuyordu. Bir buçuk aydan beri onlara hasret kalmış olmasına rağmen çocuklarını kucaklayıp, bağrına basamıyordu. Bir sabah dört Yunan askeri onun bulunduğu eve gelerek Rüştü Bey'in orada olup olmadığını sordu. Kayınbiraderi Zühad, gelen askerleri oyalamayı başarmış ve Rüştü Bey'in orada bulunmadığına inandırmıştı. Aradan yarım saat geçtikten sonra evin kapısı tekrardan çalındı. Bu sefer kapıda Anadolu gazetesi mürettiplerinden Mustafa Efendi ve üç Yunan askeri duruyordu. Mustafa Efendi, Zühad Bey'e Haydar Rüştü'nün evde olup olmadığını sordu. Zühad Bey, bir aydan beri Haydar Rüştü'yü görmediğini belirtti. Mustafa Efendi, Haydar Rüştü'nün İzmir'de bulunduğunu bildiğini ve ondan bir ricada bulunacağını söylüyordu. Zühad Bey'in ısrarlı bir şekilde onun evde olmadığını söylemesinin ardından, Mustafa Efendi Haydar Rüştü'nün Göztepe'deki evine gidip bakacağını söyledi. Mustafa Efendi ile birlikte üç Yunan askeri de harekete geçmişti. Bu durum Haydar Rüştü'yü iyice umutsuzluğa sevk etti ve Yunan askerlerinden kurtulmasının imkânsız olduğunu düşünmeye başladı³⁵⁵.

Haydar Rüştü, Yunan karakoluna gidip teslim olmaya karar verdi. Giderken silahını da yanına almış durumdaydı. Eğer bir hakarete maruz kalırsa önce karşısındakileri öldürecek sonra intihar edecekti. Evden çıktıktan sonra Zühad Bey onu yalnız bırakmadı. Karakola gidene kadar Zühad Bey ona teslim olmasının bir çılgınlık olduğunu söyledi. Ancak onu fikrinden vazgeçirmek mümkün değildi. Karakola vardıklarında Zühad Bey'in kendisine tercümanlık yapmasını istedi. Haydar Rüştü'nün ağzından şu sözler döküldü: "Ben Anadolu gazetesinin muharriri Haydar Rüştü'yüm. Bu sabah jandarmalar gelerek beni aramışlar. O zaman dışarıda idim. Bilahare eve avdetimle ailem jandarmaların beni aradığını söyledi. Ben de geldim. Bir şey mi soracaksınız." Onun bu sözlerinin ardından karşısındaki çavuştan hiç beklemediği bir cevap aldı. Çavuş ona aradıkları kişinin kendisi olmadığını, tüccar Raşit Bey'i aradıklarını

³⁵⁴ Huyugüzel, 2000: 202.

³⁵⁵ Öktem, 1991: 108-113.

söyledi. Haydar Rüştü'nün cinnet haliyle yaptığı bu davranış, büyük bir şans eseri tutuklanmadan sona ermişti. Yunanlar onu değil tüccar Raşit Bey'i arıyordu. Mürettip Mustafa Efendi matbaadan alacağını talep etmek için Haydar Rüştü'nün yanına gelmişti, Yunan askerlerinin yanında bulunması sadece tesadüftü. Haydar Rüştü'nün babası, olayı duyar duymaz karakolun oraya gitmişti. Haydar Rüştü karakoldan çıktıktan sonra; burası sokak olmasaydı sana birkaç tokat atacaktım, deli mi oldun a oğlum şeklinde tepki gösterdi. Bütün bunların ardından İzmir'de bir dakika bile daha fazla durmasının mümkün olmadığını farkına vardı. Bacanağının evine gitmek yerine Göztepe'deki kendi evine gitmeyi tercih etti. En kısa sürede bir fırsat yaratıp İzmir'den çıkmayı planlıyordu³⁵⁶.

Göztepe'de kendi evlerine döndükten sonra onu ve ailesini yeni bir sürpriz bekliyordu. Bir komiser Dr. Hasan Sukûti Bey'e Fatma Eribe Hanım ve çocuklarının Göztepe'deki evlerini ertesi gün öğleye kadar boşaltmaları gerektiğini tebliğ etmişti. Haydar Rüştü, bu durumdan dolayı doğrudan Vali İzzet'i sorumlu tutuyordu. Birkaç gün sonra evi tahliye etmelerinin nedenini öğrendi. Oturdıkları evin mülkiyeti İtalyan bir zabite aitti. Bu kişi İzmir'de bulunan mülklerinin kirasını vekili vasıtasıyla topluyordu. Vekaleten kiralari toplayan kişi Avrupa'ya gidince, ev sahibi İtalyan mülkleri ile ilgilenmek için İzmir'e gelmişti. İzmir'e geldiğinde Vali İzzet Bey'e Haydar Rüştü adında bir kiracısı olduğunu ve kendisiyle görüşmek istediğini söyledi. Vali İzzet, karşısındaki İtalyan'a hoş gözükme adına bir gün içinde Haydar Rüştü'nün evini boşaltmış, ertesi gün evin anahtarları ile birlikte bedel-i icar olarak yirmi beş lirayı İtalyan'a takdim etmişti. Olayın detayını uzun yıllardır komşusu olan Levi'den öğrenen Haydar Rüştü, Vali İzzet'in göstermiş olduğu tavrı yordakçılık olarak tanımlamaktadır³⁵⁷.

Haydar Rüştü ve ailesi evlerinin ellerinden alınmasının ardından tekrardan Dr. Hasan Sukûti Bey'in evine taşındı. Artık bir an önce İzmir'de çıkması gerekiyordu. Pasaport tedarik edebilmesi için Şerifpaşazade Remzi Bey ona yardımcı oldu. Pasaport için gereken fotoğrafı ise Halim Bey çekti. Bütün bunların tamamlanmasının ardından Ulucaklı Salih Bey, Haydar Rüştü'yü İzmir'den çıkarmak için bir plan hazırladı. İlk olarak, Mehmet Bey'in Basmahane'de bulunan evine gidildi ve Haydar Rüştü bir gece burada kaldı. Ertesi gün akşamüzeri Bandırma ekspresi ile İzmir'i terk edecekti. Mehmet Bey'in evinden çıkmadan önce eşi, kayınbiraderi, Dr. Hasan Sukûti Bey kendisi ile vedalaşmaya geldi. Haydar Rüştü yanına sadece küçük bir el çantası alabilmişti. Gideceği tren hareket etmeden kısa bir süre önce istasyona geldi. Ona Mehmet Şevki Bey ve Karabiber Mehmet Bey eşlik ediyordu. Haydar Rüştü yanında bulunanlarla vedalaştı ve trene bindi. Trenin hareket etmesi ile birlikte işgal altındaki İzmir'de

³⁵⁶ Öktem, 1991: 114-119.

³⁵⁷ Öktem, 1991: 119-121.

son dakikalarını geçirmeye başladı. Önce Karşıyaka'ya, sonra Menemen'e doğru yol alındı. Karaağaçlı'nın geçilmesinin ardından Yunan tehlikesi önemli ölçüde azalmış oldu. Akhisar'a vardığında karşısında Kuva-yı Milliye neferleri duruyordu. Bundan sonra Haydar Rüştü için hayatının yepyeni bir dönemi başlamış oldu³⁵⁸.

2.6. İstanbul, Bursa ve Ankara Günleri

Haydar Rüştü Akhisar'da Kuva-yı Milliye'ye iltihak ettikten sonra, kendisine verilen bir vazifeyi yerine getirmek için İstanbul'a gitmiştir³⁵⁹. İstanbul'a gittikten bir süre sonra Vakit gazetesinde yazılar yazdığı bilinmektedir. Vakit gazetesinde 1919 yılının Ekim ayından 1920 yılının Mayıs ayına kadar yaptığımız taramalarda Haydar Rüştü imzasıyla hiçbir yazıya rastlanmamıştır. İstanbul'da bulunduğu dönemde yazılarını imzasız olarak yayımlama olasılığı yüksektir. Bu dönemde Ahmet Emin Yalman, Dr. Rıza Nur, Halide Edip, Ruşen Eşref gibi isimlerin yazıları Vakit gazetesinde sık sık yayımlanmaktaydı. Vakit gazetesi Milli Mücadele hareketine destek veren bir yayın organı olarak bilinmektedir³⁶⁰. Ancak Vakit gazetesi İnönü Savaşlarına kadar mandacı bir yayın politikası izlemiş, bu savaşların ardından Milli Mücadele yanlısı bir çizgi izlemeye başlamıştır. II. İnönü Savaşı'nın ardından Vakit gazetesinde yayımlanan yazılar, gazetenin Milli Mücadele hareketine destek verdiğini göstermektedir³⁶¹.

Haydar Rüştü'nün temel amacı Anadolu gazetesini yeniden faaliyete geçirebilmektir. İstanbul'da ve Balıkesir'de gazetesini yeniden yayın hayatına sokmak istemiş olsa da, İngiliz hizmetkarı ve vatan tüccarı olarak tanımladığı İstanbul hükümeti bunun önünde engel oluşturmuştu³⁶². Gazetesini Balıkesir'de yayın hayatına sokmak istemesinde, o bölgede faaliyet gösteren ve İzmir'in işgaline birlikte tanıklık ettikleri Mustafa Necati'nin etkisi olmuş olabilir. Mustafa Necati, Vasıf Çınar ile birlikte Balıkesir'de İzmir'e Doğru adlı bir gazete yayımlayarak, Milli Mücadele hareketine destek veriyordu³⁶³.

Haydar Rüştü, İstanbul'da dört-beş ay boyunca kaldıktan sonra Bursa'da kurulacak olan Mücadele-i Milliye istihbarat bürosu şefliğine tayin edildi³⁶⁴. Bursa'da istihbarat faaliyetlerini yürüterek Kuva-yı Milliye'nin güçlenmesine hizmet edecekti. Bu onun için oldukça önemli bir görevdi. Çünkü ona bu görevin verildiği günlerde Milli Mücadele'ye karşı basında Bursa'da faaliyet gösteren Kemalistler aleyhinde yazılar yayımlanıyordu. 18 Nisan 1920 tarihinde Alemdar gazetesinde yayımlanan bir yazıda Kemalist çetelerin Bursa'daki şakilikleri ifadesi

³⁵⁸ Öktem, 1991: 121-125; Tükel, 1952-1953: 15.

³⁵⁹ Kültür, 1943: 5.

³⁶⁰ Özkaya, 2007: 26; Topuz, 2015: 105.

³⁶¹ Tunç, 1999: 419-423.

³⁶² "Hayat ve Mesleğimiz", *Antalya'da Anadolu*, 19 Kanun-u Evvel 1336; Güçlü, 2012: 41.

³⁶³ Güçlü, 2015: 14-17.

³⁶⁴ Kültür, 1943: 5.

kullanılmıştı³⁶⁵. Haydar Rüştü kendisine verilen görevi sadece birkaç ay boyunca sürdürebildi. Şehrin işgal edilme tehlikesi üzerine pek çok kişi Bursa'yı terk ederek Ankara'ya sığınıyordu³⁶⁶. Bunlardan topçu İhsan (Eryavuz), Albay Topçu Rasim Osmanzade Hamdi ve Haydar Rüştü Bursa'nın işgalinden kısa bir süre önce şehri terk ederek, Milli Mücadele hareketinin merkezi olan Ankara'ya geldiler³⁶⁷.

Haydar Rüştü'nün Ankara günleri çok uzun sürmedi. Yirmi gün kadar Ankara'da kaldıktan sonra Antalya'ya gitti³⁶⁸. Antalya'ya gelmesinin nedenini tam olarak tespit edilememiş olmakla beraber, Mustafa Kemal Paşa'nın direktifi ya da Antalya'da pek çok İzmirlinin yaşıyor olması Haydar Rüştü'nün bu şehre gelmesinde etkili olmuş olabilir³⁶⁹.

2.7. Antalya'ya Gitmesi

Haydar Rüştü'nün Antalya'ya taşınmasının Mustafa Kemal'in direktifi ile ya da, şehirde bulunan İzmirlilerin etkisiyle gerçekleşmiş olabileceğini yukarıda belirtmiştik. Bunların dışında Antalya'nın iki önemli özelliği bulunmaktadır. Birincisi, İtalya'nın işgal politikasıyla Yunanistan'ın işgal politikası taban tabana olmasıdır. Yunanistan işgal ettiği bölgelerde baskı yoluyla İtalya ise bölge halkına hoş gözükmekle var olmaya çalışıyordu. Bundan dolayı İtalyan işgali tam anlamıyla işgal hareketi değil istila ve denetim kararı olarak tanımlanabilir³⁷⁰. İşgal politikasındaki farklılıktan dolayı, Yunanistan'ın işgali altındaki bazı bölgelerde yaşayanlar İtalyanları kendi topraklarına davet ediyordu³⁷¹. Antalya'nın işgal edildiği ilk saatlerde meydana gelen merkep vakası, İtalyanların işgal politikası hakkında önemli ipuçlarını içinde barındırmaktadır. Merkep vakasının ardından İtalyanlar, Türkleri karşılarına almamak için büyük özen göstermişti³⁷². Haydar Rüştü, İtalyan egemenliği altındaki topraklarda basın faaliyetlerini rahatlıkla sürdürebileceğini düşünüyordu. Antalya'nın ikinci önemli özelliği ise, istihbarat açısından son derece önemli bir konumda olmasıydı. Türkler, Milli Mücadele hareketinde haklı olduklarını Avrupa kamuoyuna duyurmak istiyordu. Bu nedenle Antalya'da Anadolu Ajansı'nın bir şubesinin kurulması kararlaştırıldı. Antalya'da Anadolu Ajansı şubesinin kuruluşu ile ilgili Mustafa Kemal Paşa ve Anadolu Ajansı Müdürü Yunus Nadi, Miralay Refet Bey'e telgraflar çekmekteydi³⁷³. Bu telgrafların çekildiği dönemde Haydar

³⁶⁵ Topuz, 2015: 112.

³⁶⁶ BOA., DH. EUM.KLH., 4/40.

³⁶⁷ Maman, 2014: 135.

³⁶⁸ Kültür, 1943: 5.

³⁶⁹ Güçlü, 2012: 36.

³⁷⁰ Oral, 2016: 209.

³⁷¹ Çelebi, 2002: 81.

³⁷² Güçlü, 1997: 10-11.

³⁷³ Oral, 2008: 39.

Rüştü'ye Bursa Mücadele-i Milliye istihbarat bürosu şefliği görevi verilmişti. Ama Haydar Rüştü'nün bu görevi Bursa işgal edildiği için oldukça kısa sürdü. Bursa'dan zorunlu olarak ayrıldıktan sonra, istihbarat ve basın konusundaki tecrübelerini Antalya'da devam ettirebilecekti.

Haydar Rüştü kısa süreli Ankara günlerinin ardından, Antalya'ya taşındı. Bursa'nın işgal tarihi ve Ankara'da bulunduğu süre göz önünde bulundurulduğunda 1920 yılının Ağustos ayından itibaren bu şehirde yaşamaya başladığı söylenebilir. Bezmi Nusret Bey'in 1 Ağustos 1920 tarihinde Antalya'da Rodos otelinde Haydar Rüştü ile birlikte kaldıklarını söylemesi, onun Antalya'ya geliş tarihi ile ilgili elimizdeki en önemli bilgilerden birisidir³⁷⁴. Bezmi Nusret, Haydar Rüştü'den daha önce Antalya'ya gelmiş durumdaydı. Haydar Rüştü ile aynı otel odasını paylaştıkları sırada Antalya'nın zehirli sıtma hastalığına yakalanmıştı. XX. yüzyılın başından itibaren şehirdeki bataklıkların çoğalmasıyla sıtma ve benzeri hastalıkların görülme oranı oldukça artmıştı³⁷⁵. Şehre yeni gelen kişilerin bu hastalıklara karşı bağışıklığı zayıf olduğu için çok çabuk hasta olabiliyordu. Bu sırada Bezmi Nusret, Dahiliye Vekaleti'nden memuriyet talebinde bulunmuştu. Haydar Rüştü, ona İzmir'e ailesinin yanına dönmesini tavsiye ediyordu. Ayrıca, Dahiliye vekili Cami Bey'in ittihatçı olduğunu hatırlatarak, memuriyet ile ilgili beklenti içine girmemesini dile getiriyordu. Bezmi Nusret ise felaket günlerinde ittihatçılık, muhaliflik gibi düşüncelerin eskide kaldığına inanıyordu. Ancak zaman geçince Haydar Rüştü'nün söylediklerinde haklı olduğunu anladı³⁷⁶.

Haydar Rüştü Antalya'da bulunduğu dönemde burada yaşayan İzmirliyle yakın ilişki içindeydi³⁷⁷. Bazı İzmirliyle Antalya'da ticaretle uğraşıyordu³⁷⁸. Milli Mücadele yıllarında Antalya'da yaşayan İzmirliyle arasında Bezmi Nusret, Mahmud Hıfzı, Moralızade Nail Bey, Bezzazzade Esad Bey öne çıkmaktadır. Haydar Rüştü, Mahmud Hıfzı'nın Antalya'ya geldiğini Bezzazzade Esad Bey'den haber alır almaz, iskeleye giderek emniyet-i umumiye dairesinde Mahmud Hıfzı'yı ziyaret etti. Mahmud Hıfzı, anılarında Haydar Rüştü'nün kendisi ile yakından ilgilendiğinden bahsetmektedir³⁷⁹. Aynı dönemde Antalya'da bulunan Moralızade Nail Bey, anılarının Antalya ile ilgili bölümünde Haydar Rüştü'den bahsetmemektedir. Haydar Rüştü ile tanışıklıkları çok eskiye dayandığı için, anılarında Haydar Rüştü'den bahsetmemiş olması

³⁷⁴ Güçlü, 2012: 37.

³⁷⁵ Güçlü, 1997: 80.

³⁷⁶ Kaygusuz, 2002: 202.

³⁷⁷ Güçlü, 2012: 48.

³⁷⁸ Güçlü, 1995: 35-37.

³⁷⁹ Mahmud Hıfzı, 1339: 11.

dikkat çekicidir³⁸⁰. Buna rağmen Moralızade Nail Bey, anılarının sonunda Antalya’da Anadolu gazetesinde yayımlanan şu dizeler yer vermiştir³⁸¹:

İstemem mavi göklü gündüzü ben,
Ya kararsın sema, ya al olsun
Mütemadi leyâle razıyım,
Ufku safında tek hilal olsun.

Haydar Rüştü’nün Antalya günlerine dair Kasapoğlu Hüseyin Hulki Efendi’nin anılarında bilgiler bulunmaktadır. Hüseyin Hulki Efendi’nin 22 Eylül 1920 tarihinde aldığı notlarda Haydar Rüştü, Hasan Efendi ve Dr. Abdi deniz kenarında bir meyhanede oturdukları yazılıdır. Hüseyin Hulki Efendi aynı meyhanede Bekir Sami Bey’in de bulunduğunu söylemektedir³⁸².

2.8. Antalya’da Anadolu Gazetesi

2.8.1. Anadolu Gazetesinin Antalya’ya Taşınma Girişimi

Haydar Rüştü, Antalya’ya yerleştiği ilk günden itibaren gazetesini yeniden çıkarabilmek için faaliyet göstermeye başladı. Gazetenin yayın hayatına başlayabilmesi için Anadolu gazetesinin İzmir’deki matbaasında geride kalan araç-gereçlere ihtiyaç duyuluyordu. Bunun için Haydar Rüştü eşinden, İstanbul’dan İzmir’e geçerek matbaa malzemelerini toplamasını istedi. Fatma Eribe Hanım çocukları ile birlikte bir İtalyan şilebine binerek İzmir’e gitti. Matbaada geride kalan birkaç kasa hurufatı, bir iki pedal makinesini ve bazı matbaa araç-gereçlerini topladı. Bütün bunları Antalya’ya götürebilmesi için öncelikli olarak gümrükten geçmesi gerekiyordu. Ancak onun bu malzemeleri gümrükten geçirme çabası başarısızlıkla sonuçlandı³⁸³.

Haydar Rüştü’nün İzmir’den istedikleri matbaa araç-gereçlerinden ibaret değildi. Antalya’da o güne kadar hiçbir yerel gazete faaliyet göstermemişti. Çünkü 1889 yılında İsa Kerim Teke gazetesini, Birinci Dünya Savaşı sırasında Macit Bey Belkıs gazetesini çıkarmaya çalışmış olsalar da başarılı olamamışlardır³⁸⁴. Anadolu gazetesi, Antalya’da yayın hayatına başlamayı başarırca, şehrin ilk yerel gazetesi olma özelliğine sahip olacaktı. Şehirde basın hayatı olmadığı için, gazeteciliğin teknik konularına vakıf olan insan bulmak son derece zordu. Bundan dolayı Haydar Rüştü, İzmir’deki matbaa çalışanlarının Antalya’ya gelmesini istiyordu. Fatma Eribe Hanım matbaa araç-gereçlerini gümrükten geçirmeyi başaramamıştı

³⁸⁰ Güçlü, 2012: 37.

³⁸¹ Moralı, 1973: 77.

³⁸² Kasapoğlu, 1998: 76; Güçlü, 2012, 38.

³⁸³ Güçlü, 2012: 38.

³⁸⁴ Güçlü, 2012: 39.

ama Anadolu gazetesi matbaasında çalışanların Antalya'ya gelmesini sağladı. Makinist Kalpaklılı Mustafa Efendi ile birlikte matbaanın bir iki mürettibi gazetenin yeniden faaliyete geçmesi için çaba gösterecekti³⁸⁵.

Matbaa ile ilgili sorunlar Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yardımları ile aşıldı. Haydar Rüştü, hem gazetenin ilk sayısında hem de birinci yıldönümünde çıkan sayısında kaleme aldığı yazılarda Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin gazeteye yapmış olduğu katkılara değinmektedir. Süleyman Fikri Bey yapılan yardımın hangi boyutta olduğuna açıklık getirmekte ve cemiyetin Haydar Rüştü'ye 21 Kasım 1920 tarihinde matbaasını getirebilmesi için 1000 liralık maddi yardım yaptığını söylemektedir³⁸⁶. Matbaa ile ilgili sorunların Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin desteği ile aşılmasının ardından gazetenin yayımlanmasının önünde hiçbir engel kalmadı. Haydar Rüştü, Orhan Rahmi Gökçe'ye verdiği röportajda gazetesinin Antalya'ya taşınma sürecini şu sözlerle anlatmaktadır: "...onda ne emeklerim var bir bilsen... Onda ne emellerim, ne iştiyaklarım, ne hicranlarım, ne ıztıraplarım, ne zevklerim saklıdır bilsen Orhan... Onu işgalde buradan Antalya'ya götürdüğüm zaman, yavrusunu yangından kaçırın bir ana yüreği taşıyordum sanki"³⁸⁷.

Gazetenin basıldığı matbaa ile ilgili farklı bilgiler bulunmaktadır. Ömer Sami Coşar, Antalya'da Anadolu gazetesinin daha önce tek bir gazete bile basmamış küçük bir el makinesi ile çoğaltıldığını söylemektedir³⁸⁸. Nuri Dağtekin ise gazetenin Ankara'nın desteği ile temin edilen eski bir pedal makinesi ve bir kasa hurufat ile gazetenin basıldığını belirtmektedir. Ancak Antalya'da Anadolu gazetesinin ilk sayısında yayımlanan Arz-ı Şükran başlıklı yazı, Coşar ve Dağtekin'i doğrulamamaktadır. Bu yazıda matbaa makinelerinin deniz yoluyla geldiği ve İtalyanların sağladığı bir araba ile naklinin gerçekleştiği yazılıdır. Bir araba vasıtasıyla nakli gerçekleşen matbaa makinesinin, küçük bir el makinesi olma ihtimali çok mümkün gözükmemektedir³⁸⁹.

2.8.2. Gazetenin Yayın Hayatına Başlaması

Antalya'da Anadolu gazetesi yaklaşık dört aylık bir hazırlığın ardından 19 Aralık 1920 Pazar günü yayın hayatına başladı. Gazetenin adı Yunus Nadi'nin Anadolu'da Yenigün gazetesinden esinlenerek belirlendi³⁹⁰. İki sayfa olarak çıkan ilk sayıda Antalya'da Anadolu serlevhasının altında Cumartesinden maada her gün çıkar Türk gazetesidir ifadesi yer

³⁸⁵ Coşar, t.y.: 256.

³⁸⁶ Erten, 1996: 32; Güçlü, 2012: 39.

³⁸⁷ Gökçe, 1945: 3; Güçlü, 2012: 42.

³⁸⁸ Coşar: 257.

³⁸⁹ Güçlü, 2012: 39.

³⁹⁰ Güçlü, 2016: 73.

almaktadır. Gazete numaralandırırken bir yandan İzmir’de çıkan son gazetenin numarasına devam edilip öte yandan 1’den başlayan yeni bir sistem benimsenmiştir. Antalya’da Anadolu gazetesinin ilk sayısı 2293-1 şeklinde bir numaraya sahiptir³⁹¹. Numaralandırmanın bu şekilde yapılması, işgal sona erince İzmir’e geri dönüleceğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu noktada belirtmemiz gereken bir husus bulunmaktadır. Anadolu gazetesinin mütareke döneminde İzmir’de çıkan ve bizim ulaşabildiğimiz en eski sayısı 12 Mayıs 1919 tarihli ve 2300 numaralıdır³⁹². Antalya’da Anadolu gazetesinin numaralandırılmasında geriye gidilmesinin nedenini tespit edilememiştir.

Haydar Rüştü, 19 Aralık 1920 tarihli Antalya’da Anadolu gazetesinde gazetenin sahibi, sermuharriri ve müdür-ü mesulü olarak tanımlanmaktadır. Gazetenin Türkiye için bir yıllık abonelik fiyatı 750, altı aylık abonelik fiyatı 400 kuruş idi. Ecnebi memleketleri için ise bir yıllık abonelik fiyatı 1000, altı aylık abonelik fiyatı 500 kuruş olarak belirlenmişti. Gazetede yer alacak ilanların fiyatı pazarlık usulüyle belirlenecekti. Gazetenin matbaası ve idarehanesi Belediye meydanında yer almaktaydı³⁹³.

Antalya’da Anadolu gazetesinin ilk sayısının birinci sayfasında Anadolu gazetesi müdüriyeti imzasıyla Arz-ı Şükran, Haydar Rüştü imzalı Hayat ve Mesleğimiz ve Şark Sulhu İçin başlıklı yazılar yer almaktadır. Arz-ı Şükran başlıklı yazı Anadolu gazetesi müdüriyeti imzasıyla yayımlanmış olmasına rağmen, yazının içeriğinden Haydar Rüştü tarafından kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Haydar Rüştü, söz konusu yazısında Antalya’da Anadolu gazetesinin Antalya’da çıkan ilk yevmi gazete olduğu belirtmekte, bunun kendisi için bahtiyarlık kaynağı olduğunu vurgulamakta ve gazetenin çıkmasında katkı sağlayanlara teşekkürlerini sunmaktadır³⁹⁴. Hayat ve Mesleğimiz başlıklı yazısında gazetenin çıkma amacını açık bir dille ifade etmektedir. Haydar Rüştü hakka ve halka hizmet gayesi ile gazetesini Antalya’da yayın hayatına soktuğunu söylemektedir. Ayrıca haksızlığın, keyf ve istibdadın aman-ı düşmanı ve halkın yorulmaz ve yılmaz bir hadimi olduklarını belirtmektedir³⁹⁵.

Antalya’da Anadolu gazetesinin ilk sayısının ikinci sayfasında Anadolu Ajansı tebligatına yer ayrılmış ve cephelerdeki son durum hakkında bilgi verilmiştir. Van Ahalisi Ne Diyor başlıklı haberde Van Belediye Reisi’nin Avrupalı devletlerin yayılmacı siyasetine ilişkin düşünceleri bulunmaktadır. Ermeni Mezalimi, Gürcistan Haberleri, Uşak’ta Vaziyet, Mühim Ganaim başlıklarına sahip küçük haberler yer almaktadır. İkinci sayfada göze çarpan en önemli kısımlardan birisi İzmir Haberleri başlıklı bölümdür. Bu kısımda Haydar Rüştü’nün Bitlis’te

³⁹¹ *Antalya’da Anadolu*, 19 Kanunuevvel 1336.

³⁹² *Anadolu*, 12 Mayıs 1919.

³⁹³ *Antalya’da Anadolu*, 19 Kanunuevvel 1336.

³⁹⁴ “Arz-ı Şükran”, *Antalya’da Anadolu*, 19 Kanunuevvel 1336; Güçlü, 2012: 38.

³⁹⁵ Haydar Rüştü, “Hayat ve Mesleğimiz”, *Antalya’da Anadolu*, 19 Kanunuevvel 1336; Güçlü, 2012: 41.

iken tanıştığı Mevlevi Şeyhi Nureddin Efendi'nin ölüm haberi okuyuculara duyurulmuştur. Bir başka haberde ise İzmir Mekteb-i Sultani binasının Yunanlar tarafından işgal edildiği yazmaktadır. Yunanlar kendilerine direnen muallimleri tevkif ettikten sonra, bu binayı kendilerine adliye binası olarak tahsis etmişlerdir. Gazetede yer alan dört satırlık küçük bir haber Yunanistan'ın iç siyasetinin İzmir'i nasıl etkilediğini göstermektedir. Bu haberde Venizelos'a taraftar olduklarından dolayı Yunan hükümeti İstanbul'da çıkan Rumca gazetelerin İzmir'e girmesini yasaklamıştır denilmektedir. İzmir haberlerinin en sonuncusu şehrin geleceği konusunda çok önemli bir içeriğe sahiptir. Bu habere göre Yunanların İzmir'de yeni baştan nüfus sayımı yapacağı yazılıdır. Dahili Haberler bölümünde Antalya mebusu Hamdullah Suphi Bey'in Maarif Vekili olması tebrik edilmiştir. Bu bölümde yer alan diğer haberdeyse Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Guraba-i Müslimin hastanesine 1000 liralık yardımda bulunduğu yazılıdır³⁹⁶.

Haydar Rüştü, bir gün sonra Azim ve Sebatın Neticeleri başlıklı yazısında, Yunanistan'daki değişen siyasi atmosferin Avrupalı devletlere olan yansımaları ele almaktadır. Şeytana bile akıl öğretecek kadar ince ve keskin zekaya sahip olan Fransız gazetelerinin işin içinden Venizelos bizi aldattı diyerek çıkmaya çalıştıklarını söylemektedir. Fransız gazetelerinin düşüncelerini şu sözlerle özetlemektedir³⁹⁷:

“Bu gazeteler diyorlar ki:

Biz zaten biliyorduk ki: Yunanistan Trakya'yı, İzmir'i idare edemez. Biz kani idik ki: Yunan ordusu bu kadar mühim vazifeleri görecektir derecede cengaver değildir. Biz emin idik ki: küçük Yunan milleti bu kadar büyük bir lokmayı hazm edemez. Fakat ne yapalım ki Venizelos hükümetlerimizi konferans masaları başında parlak vaatler ve nutuklarla aldattı. O bize temin etti ki Yunan salahlı (Sevr) muahedesini Türklere cebren kabul ettirecek kudrete haizdir ve Yunan milleti bu fikrince onu takip edecektir. Halbuki Venizelos en çok güvendiği askerin verdiği reyler ile mevkiini kaybetmiş bulunuyor. Demek ki Yunan ordusu inhilal eylemiştir. Ve ordu artık harp istemiyor.”

Haydar Rüştü, Türklerin işgal döneminde ırz ve namuslarını koruduklarını söylemektedir. Bu haklı mücadelenin sonucu olarak Yunan ordusu ile Demirci ve Uşak önlerinde çetin savaşlar yaşanmıştır. Fransız basınındaki söylem değişiminin temel nedenini, artık Yunan ordusunun harp edemeyecek duruma gelmesi olarak değerlendirmektedir. Yunanistan'ın harp edemeyecek duruma gelmesini ise Türklerin azim ve sebatının ilk mükafatı olarak görmektedir. Yunanlarla yapılan mücadelede daha ileri seviyelerde mükafatlar elde

³⁹⁶ *Antalya'da Anadolu*, 19 Kanunuevvel 1336 .

³⁹⁷ Haydar Rüştü, “Azim ve Sebatın Neticeleri”, *Antalya'da Anadolu*, 21 Kanunuevvel 1336.

edileceğinden emindir. Haydar Rüştü yazısının sonunda Namık Kemal'in Hürriyet Kasidesi'nden bazı satırları okuyucularına aktarmıştır³⁹⁸.

2.8.3. Gazetenin Yayın Politikası

Antalya'da Anadolu gazetesi Anadolu'da yayın yapan az sayıdaki milli emele sahip gazetelerden birisiydi³⁹⁹. Antalya'da Anadolu, kelimenin tam anlamıyla Milli Mücadele hareketinin Akdeniz'deki sesi olarak faaliyet gösteriyordu. Gazetenin yayın politikası Milli Mücadele hareketine destek vermek üzerine kuruluydu. Gazetede cephelerdeki gelişmeler Anadolu ajansının tebligatları doğrultusunda Antalyalılara duyuruluyordu. Cephelerdeki gelişmelerin yanı sıra Milli Mücadele aleyhinde faaliyet gösterenlere ilişkin haberler yapıyordu. Antalya'da Anadolu gazetesinde yayımlanan bir haber oldukça ses getirdi. Söz konusu haberde Adana vali vekili Fransızlara uşaklık etmekle suçlanıyordu. Bu haberin ardından vali vekili kendisini savunmak için yoğun çaba göstermiştir⁴⁰⁰.

Haydar Rüştü, gazetecilik hayatına atıldığı ilk günden itibaren edebiyat ile iç içe olmayı sürdürmüştür. Kaleme aldığı bazı yazıları şiir dizeleri ile daha güçlü hale getiriyordu. Antalya'da Anadolu gazetesinde bu küçük alıntılarının dışında daha önce aktardığımız Nail Morali'nin anılarında yer verdiği şiir örneğinde olduğu gibi, zaman zaman Milli Mücadele ruhunu yansıtan şiirler yer almaktaydı. Bunlardan bir tanesi I. İnönü zaferinden sonra kaleme alınan ve 22 Şubat 1921 tarihli gazetede yayımlanan Nerede Kaldınız? başlıklı şiirdir⁴⁰¹:

İzmir diyor ki:
Ahu bakışlılar sizi hasretle özlüyor
Bir gün gelirsiniz diye afakı gözlüyor
Ey Yavuzun torunları, Fatih çocukları
Şarkın temiz yürekli cesur yavrucakları
Yollarda kaldı gözlerimiz haydi gün bugün

Savaşın en zorlu günlerinde dahi Haydar Rüştü, Türk milletinin moralini yüksek tutmak için çaba göstermekteydi. II. İnönü Savaşı sırasında Yunanlar, Bilecik ve Pazarcık yöresini işgal ederek İnönü mevzilerini sıkıştırmaya başlamıştı. Haydar Rüştü, bu günlerde halkın geneline hakim olan karamsarlık duygusunu ortadan kaldırmak için Millet Metin Ol! başlıklı bir yazı kaleme aldı. Makalesinde “Mademki ölmemeye azmettik ve mademki esir yaşamak istemiyoruz o halde cidalimiz, hakkımız teslim edilinceye kadar berdevam olacaktır. Amma bu

³⁹⁸ Haydar Rüştü, “Azim ve Sebatın Neticeleri”, *Antalya'da Anadolu*, 21 Kanunuevvel 1336.

³⁹⁹ A. E., “Anadolu'ya”, *Anadolu*, 1 Ağustos 1944.

⁴⁰⁰ BOA., DH. İ. UM., 20/14.

⁴⁰¹ Coşar, t.y.: 258.

hal olmayacakmış, varsın olmasın. Bu günün yarını da var, öbür günü de var” ifadelerini kullanarak Türk milletine umut aşıliyordu⁴⁰².

Antalya’da Anadolu gazetesi, Antalya’nın ilk yerel gazetesi olmasının öneminin farkındaydı. Bundan dolayı gazetenin yayın politikasında Antalya’nın sorunlarının özel bir yeri bulunmaktadır. Yıllarca, İzmir’in sorunlarını Anadolu gazetesi sütunlarına taşıyan ve bu sorunların çözümü için büyük çaba gösteren Haydar Rüştü, aynı hassasiyeti Antalya’da da göstermeye kararlıydı. Antalya’ya gelmesinin üzerinden henüz sadece dört ay geçmiş olmasına rağmen şehrin sorunlarının farkına varmaya başlamıştı. Daha önce Antalya’da Anadolu gazetesinin ilk sayısında Haydar Rüştü’nün hakka ve halka hizmet gayesi ile gazetesini yayın hayatına soktuğunu belirtmiştik. Hakka ve halka hizmet gayesine sahip bir yayın organının, çıktığı şehrin sorunlarına duyarsız kalması mümkün değildir. 22 Aralık 1920 tarihinde Antalya’da Anadolu gazetesinde yayımlanan Antalya’nın Dertleri başlıklı yazı, gazetenin yerel sorunlarının çözümü için göstereceği çabanın manifestosu niteliğindedir⁴⁰³:

“Bu memlekette çıkan bir gazete tabidir ki buranın dertleri ile meşgul olacaktır. Gazetemiz siyasi haberlerden ziyade mahalli ve içtimai dertlerle uğraşmayı kendisine meslek ittihaz etmiştir. Hiç şüphe etmiyoruz ki şu meslek dairesindeki gayretlerimiz bu memlekete azami kaideler temin edecektir.

Antalya’da birçok dertler var. Bunları birer birer yazacağız alakadarlarının nazar-ı dikkatlerini celb edeceğiz. Eğer yazdıklarımız semere verirse tabii memleket hesabına teşekkürler kayıt edip geçeceğiz. Fakat haklı yazılara karşı alakadarların hodbin bir inat ile temerrütlerini görür isek bir kere, on kere, yüz kere yazmaktan hali kalmayacağız.

Ta birinci nüshamızda söylediğimiz gibi biz hak ve halk taraftarıyız. Haksız ve halka muzır ne görür isek onu bilâ garaz tenkit edeceğiz. Bunun için yazacaklarımızdan şahıs olarak kimse gücenmesin. Çünkü biz de gücendiğimiz için, yani şahsi hislerimiz için kimseye ne taarruz ne de teşekkür eder bir tıynetle değiliz. Daha açık bir tabir ile söyleyelim. Ne kimsenin bir menfaat mukabili dalkavuşuyuz, ne de şahsi bir endişe ve garaz dolayısıyla düşmanıyız. Bizim dostluğumuz da düşmanlığımız da hasbidir.

Evet bu memlekette yapılması iktiza eden veya yapıldığı veya yapılmadığı için tenkidi icap eden bir çok şeyler var. Mesela ihtikarın envai: mesken ihtikarı var, havâyic-i zarûriye ihtikarı var.

Sonra beledi zaruretlerin envai: tenvîrat, tenzîfat, ve havâyic-i zaruriye üzerine takayyüdât daha sonra ticari inhisarın envai: efrada ve hükümete ait alım ve satımlarda, münakaşalar ve müzayedelerde haksızlıklar ve inhisarlar.

(...)

İşte bunlar hakkında yazılar yazmaya ve Antalya’nın bu dertlerini şimdiye kadar o acılarla inleyen ve sızlayan Antalyalılarla beraber teşrih etmeye başlayacağız. Biz öyle zan ve tahmin ediyoruz ki bu insanlarla ne kadar çok meşgul olursak bu memlekete bu millete o kadar fazla hizmet ifa eylemiş olacağız. Eğer bu hizmetin ifasına muvaffak olursak ne mutlu bize.”

⁴⁰² Güçlü, 2012: 43.

⁴⁰³ “Antalya’nın Dertleri”, *Antalya’da Anadolu*, 22 Kanunuevvel 1336.

Gazetenin önemli bir özelliği İzmir ile ilgili haberlere özel bir yer ayrılıyor olmasıydı. Antalya’da Anadolu gazetesi, İzmir’den kilometrelerce uzakta çıkıyor olsa da İzmir’i ilgilendiren pek çok sorun gündeme getiriliyordu. Gazetede yayımlanan İzmir ile ilgili yazılar Sami Bey tarafından kaleme alınıyordu⁴⁰⁴. Yunan işgal kumandanlığının Matbuat Müdürü Vafiyadis, İzmir’deki bütün basını kontrol altına aldığını ve Balıkesir’in işgali ile birlikte İzmir’e Doğru gazetesini susturduğu için rahatlamış durumdaydı. Ancak istihbarat müdürlüğünün İzmir’de ele geçirdiği bir gazete, Vafiyadis’in rahatını bozmaya yetmişti. Haydar Rüştü’nün Antalya’da Anadolu gazetesi İzmir’e kadar ulaştırılıyordu. Vafiyadis bu durum karşısında demek ki gene o demekten kendini alamadı⁴⁰⁵.

Gazetenin yayın politikasında göze çarpan bir husus, Avrupa Postası başlığı altında yayımlanan makalelerdir. Haydar Rüştü, bu başlık altında yayımlanan makalelerin Fransızcadan tercüme edilerek yayımlandığını belirtmektedir⁴⁰⁶. Bu yazılardan bazıları Şark Sulhu İçin⁴⁰⁷, Sevr Muahedesinin Tadiline Doğru⁴⁰⁸, Kat’i Karar Günleri⁴⁰⁹, Mesele-i Şarkıye Yeniden Açıldı⁴¹⁰, Hindistan’da İslam ve Hindu Nokta-i Nazarları⁴¹¹ başlıklarıyla Antalya’da Anadolu gazetesinde yayımlanmıştır. Avrupa’da çıkan gazetelerden çeviriler yapılıyor olması, gazetenin yayın politikasının evrensel boyutunu göstermektedir.

Milli Mücadele hareketinin diplomasi alanındaki çabalarını Antalya’da Anadolu gazetesinden takip etmek mümkündür. Londra Konferansı’na katılacak Türk heyeti Antalya üzerinden İngiltere’ye doğru yola çıkmıştır. Heyetin gidiş sürecine ve kamuoyunun Londra Konferansı’ndan beklentilerine ilişkin Antalya’da Anadolu gazetesinde çeşitli yazılar yayımlanmıştır. Gazetenin kendi düşüncesini ortaya koyduğu Sulh Olacak mı? başlıklı makalede Londra Konferansı’ndan sulh kararı çıkacağına dair beklenti içine girilmemesi savunulmaktadır. Sulh için en önemli şartın milli sınırlar içinde müstakil bir Türkiye’nin tanınması olduğu dile getirilmektedir. Londra’ya giden Türk heyetinin üyeleri Antalya’dan ayrılmadan önce milli şerefe uygun bir sulh buldukları takdirde anlaşmayı kabul edeceklerini belirtmiştir. Antalya’da Anadolu gazetesi okurlarına Yavuz Sultan Selim’in eğer barış istiyorsan savaşa hazır ol sözünü hatırlatarak Londra Konferansı’ndan büyük bir beklenti içine girilmemesini vurgulamaktadır⁴¹².

⁴⁰⁴ *Anadolu*, 23 Temmuz 1341.

⁴⁰⁵ Coşar: 257.

⁴⁰⁶ Haydar Rüştü, “Azim ve Sebatın Neticeleri”, *Antalya’da Anadolu*, 21 Kanunuevvel 1336.

⁴⁰⁷ *Antalya’da Anadolu*, 19 Kanunuevvel 1336.

⁴⁰⁸ *Antalya’da Anadolu*, 20 Kanunuevvel 1336.

⁴⁰⁹ *Antalya’da Anadolu*, 21 Kanunuevvel 1336.

⁴¹⁰ *Antalya’da Anadolu*, 22 Kanunuevvel 1336.

⁴¹¹ *Antalya’da Anadolu*, 1 Ağustos 1338.

⁴¹² Güçlü, 2016: 82.

Antalya’da Anadolu gazetesinde yayımlanan haberler memurları zor durumda bırakabiliyordu. Antalya rüsumatı ile ilgili bir takım şikâyetleri soruşturmak için Burhan Bey görevlendirilmişti. Burhan Bey, şehre gelmiş ve iddiaları soruşturmaya başlamıştı. Su-i hallerin ipucunu yakaladığı sırada kendisine tahkikat sonuçlanana kadar basına bir şey sızdırmaması emri verildi. O dönem Antalya’da yayın yapan tek gazete Antalya’da Anadolu olduğu için bu emir doğrudan Haydar Rüştü ve gazetesini işaret ediyordu. Verilen bu emre rağmen konu ile ilgili bazı bilgiler Antalya’da Anadolu gazetesine sızmıştı. Gazetede çeşitli haberler yayımlanması üzerine Burhan Bey’in görevine son verildi ve Taşucu gümrüğüne gönderildi⁴¹³.

Antalya’da Anadolu gazetesinin birinci yıl dönümünde Haydar Rüştü’nün Sene-i Devriyemiz başlıklı yazısı yer aldı. Bu yazıda bir yılın genel olarak bir değerlendirmesi yapılmıştır. Haydar Rüştü “Acaba Anadolu memlekete, millete faide-i bahş bir uzuv oldu mu?” sorusuna “Bu suale cevap vermek bize düşmez. Her hangi münsaf bir kari’ bir senelik neşriyatımıza icra-ı nazar ederse bu hususta bir hüküm verebilir. Biz ise bu hükmün aleyhimize olarak tecelli etmeyeceğine emin olduğumuzu söyleyebiliriz” yanıtını vermiştir⁴¹⁴. Onun bu yanıtı gazetecilik açısından kendilerini yetkin gördüğünü ve yayın politikalarının halk tarafından benimsendiğine inandığını gözler önüne sermektedir.

6 Mart 1922 tarihinden itibaren Antalya’da Anadolu gazetesinin sorumlu müdürü olarak Hafız Zühtü Bey görev yapmaya başladı. 1922 yılının Haziran ayından itibaren, o güne kadar iki sayfa olarak çıkan Antalya’da Anadolu gazetesi dört sayfa olarak çıkmaya başladı. Bu tarihlerde gazeteyi dağıtıcıların dolaştırmasına gerek kalmamıştı. Çünkü Antalyalılar Anadolu matbaasına giderek gazeteyi satın alıyorlardı⁴¹⁵.

Ankara hükümeti tarafından Antalya’ya gönderilen ilk memur olduğunu söyleyen G. Dede Antalya’da Anadolu gazetesiyle ilgili çeşitli tespitlerde bulunmuştur. Onun belirttiğine göre gazete çıkmaya başladıktan sonra eli kalem tutan herkes Antalya’da Anadolu gazetesine sarılmaya başlamıştır. Antalya’da Anadolu gazetesini mükemmel bir gazete olarak tanımlamıştır. Gazete ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır⁴¹⁶:

“Anadolu’nun İstiklal Harbindeki rolü pek büyüktür; o zaman İtalyanların işgal mıntıkası olan Antalya, tekml dünyaya Türkiye haberleri yetiştiren bir merkezdi ve Anadolu bu merkezin vasitai neşri efkârı, Türk milletinin istiklalini istihsal için çarpıştığını, gayesine varmak için hiçbir fedakârlıktan saymadığını her günkü nüshasında ve kuvvetli ifadelerle ilan ediyordu. Anadolu garpta bizi düşman gözüyle gören devletlere Türkün yalnız istiklalini kurtarmak için çalıştığını, bu hakkının teslim edilmesi lüzumunu belâgati ifade ile teşrih ediyordu. Anadolu yalnız yabancılarla değil bir de hilafet ve saltanatla, onların

⁴¹³ Haydar Rüştü, “Gümrükteki Tahkikat”, *Anadolu*, 30 Haziran 1340.

⁴¹⁴ Güçlü, 2012: 45.

⁴¹⁵ Güçlü, 1996: 179.

⁴¹⁶ G. Dede, “Anadolu”, *Anadolu*, 1 Eylül 1932.

etrafında toplananlarla ve hakikati tahrifle iğfal edilen zavallı kimselerle de meşgul olarak doğru yolun samimi rehberliğini yapıyordu.”

2.8.4. Gazetenin Kağıt İhtiyacı

Türk basınının I. Dünya Savaşı’ndan itibaren en büyük sorunlarının başında kağıt meselesi gelmekteydi. Savaş döneminde Anadolu gazetesinin yaşadığı kağıt sıkıntısına daha önce değinmiştik. Bu sorun Milli Mücadele döneminde de varlığını sürdürüyordu. Ankara hükümeti kendisine yakın olan gazetelerin yayın hayatının devam edebilmesi için onlara çeşitli yardımlarda bulunuyordu.

20 Mart 1921 tarihinde Dahiliye Vekaleti Antalya’da Anadolu gazetesini ilgilendiren bir karar aldı. Bu kararda gazete için 13 top kağıdın depozitosu olan 500 kuruşun yolda olduğu belirtilmektedir. Ayrıca yakında gelecek olan 70 top gazete kağıdı ve 50 top kitap kağıdının gümrük resminden muaf tutulması kararlaştırılmıştır⁴¹⁷. Ankara hükümeti 3 Temmuz 1921 tarihinde Anadolu gazetesini için getirilen kağıtların gümrük vergisinden muaf tutulmasına dair bir karar daha aldı⁴¹⁸. Dahiliye Vekaleti’nin hem gazete kağıdının tedariki konusunda hem de vergi muafiyeti konusunda Antalya’da Anadolu gazetesine destek olması son derece önemlidir.

1922 yılının Mayıs ayında Antalya’da Anadolu gazetesinin tirajı 800’e ulaşmıştı⁴¹⁹. Bu dönemde Haydar Rüştü gazetesini basacak kağıt bulma konusunda sıkıntılar yaşıyordu. Savaşın sonlarına gelindiğinde ise Antalya’daki kağıt stokları tükenmiş durumdaydı. Milli Mücadele hareketinin en önemli zaferlerinin elde edildiği ve Türk ordusunun hızla İzmir’e ilerlediği günlerde Antalyalılar merak içinde batı cephesinden gelecek haberleri bekliyordu. Haydar Rüştü, Antalyalıları habersiz bırakmamak için çareyi gazetesini ambalaj kâğıdına basmakta buldu⁴²⁰.

2.8.5. Antalya’da Anadolu Gazetesinin Son Günleri

Milli Mücadele döneminde Antalya’da yaşayan ve Haydar Rüştü ile yakın ilişkisi olan Mahmud Hıfzı Bey 1922 yılının Temmuz ayında Burdur’a gitmişti⁴²¹. Burdur’da olduğu dönemde, Antalya ile ilişkisini kesmemiş ve önemli gördüğü haberleri telgraf vasıtasıyla Antalya’ya iletmeye devam ediyordu. 26 Ağustos 1922 tarihinde sabaha karşı Burdur Telgraf memurlarından Ferit Bey ve Antalyalı Süleyman Bey, Mahmud Hıfzı’nın kaldığı eve gelerek çok önemli bir haberi onunla paylaştılar. Dr. Cevdet Bey’in çektiği telgrafta Türk ordusunun

⁴¹⁷ BCA., 30-18-1-1/2-39-10; Oral, 2008: 42.

⁴¹⁸ BCA., 30.18.1.1/3.29.4.

⁴¹⁹ Üstün, 2006: 35.

⁴²⁰ Güçlü, 2012: 49.

⁴²¹ Mahmud Hıfzı, 1339: 29.

taarruza geçtiği ve bir hafta sonra Alaşehir’de olunacağı müjdeleniyordu. Bu haber, 30 Ekim 1918 tarihinde başlayan kara günlerin sona erdiğinin bir göstergesiydi. Mahmud Hıfzı ve yanındakiler evden çıkarak telgrafhanede bulunan Aydın Mebusu Esad Efendi’nin yanına gittiler. Telgraf gizli bir haberi içeriyor olmasına rağmen Mahmud Hıfzı yolda giderken pek çok kişiyi uyandırıp Yunanlara karşı taarruza geçildiğini duyuruyordu. Taarruzun zafer ile sonuçlanacağına inancı tamdı ve zihninde “Biz sabah isteriz sabah bu uzun / Geceler naimine hayr olsun” dizeleri yankılanıyordu⁴²². Bir yandan Mebus Esad Efendi’nin bir an önce Afyon’a doğru yola çıkması için çaba gösteriyor, öte yandan bu kutlu haberin bütün Antalyalılara duyurulması için Haydar Rüştü Bey’e telgraf çekiyordu. Çektiği telgrafta Türk ordusunun taarruza geçtiğini Haydar Rüştü’ye duyurdu. Haydar Rüştü bu telgrafa temkinli bir şekilde yaklaştı. Çünkü gelen telgraf resmi bir telgraf değildi. Bir yıl öncesinde de buna benzeyen bir haber almış, ancak aldığı haber doğru çıkmamıştı. Ne olursa olsun Antalyalıların bu haberi en kısa zamanda öğrenmesi gerekiyordu. Bu yüzden Haydar Rüştü mürettip Cevdet Bey’i uyandırarak gelen telgrafı büyük harflerle dizdirdi. Telgrafın doğruluğu resmi olarak da ilan edilince matbaada basılarak Antalyalılara duyuruldu⁴²³.

Haydar Rüştü, 15 Mayıs 1919 İzmir işgal edildiğinde yaklaşık üç ay boyunca şehirde gizli bir hayat sürmek zorunda kalmıştı. İzmir’den ayrılamadığı her gün Kuva-yı Milliye’ye katılamamanın acısını çekiyordu. İzmir’den çıktıktan sonra, üç yıl boyunca basın ve istihbarat faaliyetleri yürüterek Milli Mücadele hareketinin başarıya ulaşması için çaba gösterdi. O, Mustafa Kemal Paşa liderliğinde kurtuluş için çaba gösteren on binlerce neferden sadece birisiydi. 30 Ağustos gününe gelindiğinde Yunan ordusu tamamen bozguna uğramış durumdaydı. Kurtuluş için mücadele eden herkes gibi Haydar Rüştü bu haberi sevinçle karşıladı.

Türk ordusunun savaşı kazanmasının ardından, Haydar Rüştü için Antalya günlerinin sonu gelmiş oldu. O, geçici olarak bu şehirde bulunuyordu. İzmir işgalden kurtulduğuna göre hem kendisi hem de gazetesi İzmir’e geri dönebilirdi. Antalya’da Anadolu gazetesinin ambalaj kağıdına basılan 7 Eylül 1922 tarihli nüshasında başmakalenin İzmir’e Doğru başlığıyla çıkmış olması İzmir’e döneceğinin bir göstergesiydi⁴²⁴. İzmir’e Doğru ifadesinin manevi önemi son derece yüksektir. Çünkü Haydar Rüştü’nün İzmir’in işgaline birlikte tanıklık ettiği Mustafa Necati, bu isimle bir gazete çıkarmış ve Balıkesir işgal edilene kadar Milli Mücadele’nin

⁴²² Tevfik Fikret’e ait Târih-i Kadîm şiirinde geçen dizelerin orijinali “Biz sabah isteriz, sabah; o uzun / Geceler naimine hayr olsun” şeklindedir. Şiirin tamamı için bak. Fikret, 2004: 639-645.

⁴²³ Mahmud Hıfzı, 1339: 30-31.

⁴²⁴ Güçlü, 2012: 49.

sözcüsü olmuştu. Antalya’da Anadolu gazetesinde çıkan İzmir’e Doğru başlıklı başmakalede şu ifadeler geçmektedir⁴²⁵:

“Kahraman ordu, rüzgârlar gibi eserek İzmir’e, Anadolu halkının üç buçuk senedir hasretini çektiği o güzel diyara doğru gidiyor.

Daha dünkü gibi, firkalarımızı çektiğimiz halde Türkler bize hücumla cesaret edemiyorlar herzelerini savuran Stratos’lar, Yunan ordusunun methüsenasını göklere kadar uçuran Loyd George ‘lar, havaliyi meşgulede muhtariyet ilanı gibi maskaralıkları icad eden Sterguiadis’ler hani nerede! Nerede o mağrur ve muazzam Yunan ordusu? Nerede İskender’i taklid eden Konstantin, nerede o tafralar, o terehhüdat, övünmeler, kurumlar, o çalılar nerede?”

12 Eylül 1922 tarihine gelindiğinde Antalya’nın ilk yerel gazetesi şehre veda ediyordu. 533 sayı boyunca Antalyalılara hizmet eden ve Milli Mücadele’nin sesi olan gazete Elveda Muhterem Antalyalılara başlığı ile okurlarına son kez seslendi. Haydar Rüştü, Antalya’da Anadolu gazetesinin boşluğunu dolduracağı için, birkaç gün önce yayın hayatına başlayan Antalya gazetesinin memlekete faydalı olmasını temenni ediyordu. Selanik’ten ayrılırken göz yaşlarını tutamayan Haydar Rüştü, bu sefer aynı gözyaşlarını Antalya’dan ayrılırken döküyordu. Antalyalıların kendisine gösterdiği konukseverliği asla unutmayacağını dile getirerek onlara şu sözlerle sesleniyordu⁴²⁶:

“...İki seneyi mütecaviz bir zaman zarfında şahsi ve bir buçuk senelik gazetecilik hayatımda da mesleki olarak benden ve gazetemden hasb-el-beşeriyye sadır olan hataya ve taksirat varsa sizlerden ayrılacağım bu günde bu kusurlardan dolayı affınızı talep ederim. Eğer şahsım itibariyle beraber çalıştığım yurtlarda, cemiyetlerde ve gazetecilikte sizlere ve memlekete karşı ifa-ı hüsn-ü hizmet edebilmişsem bunun mükafatını da sizlerden isterim. Bu mükafatta şudur: Anadolu’yu Unutmamanız! Bana bütün hayatımda en büyük mükafat sizlerin bu acizi hatırıncıdan çıkarmamanızdır.”

Bu yazının yayımlanması ile birlikte Haydar Rüştü’nün iki yıldan uzun süren Antalya günleri ve yaklaşık yirmi aylık Antalya’daki basın faaliyetleri sona ermiş oldu. Antalya’da onun öncülüğünde başlayan gazetecilik faaliyetlerinde bayrağı Antalya gazetesine devretti⁴²⁷. Haydar Rüştü, Anadolu gazetesini Antalya’da çıkarmak için kendi teknik ekibini İzmir’den Antalya’ya getirmişti. Geriye dönerken yine aynı arkadaşlarını yanında götürdü⁴²⁸. Anadolu gazetesi bundan sonraki yayın hayatına, ilk doğduğu şehir olan İzmir’de devam edecekti.

⁴²⁵ Coşar: 260.

⁴²⁶ Güçlü, 2012: 50.

⁴²⁷ Üstün, 2006: 35.

⁴²⁸ Güçlü, 2012: 49.

2.9. Antalya'daki Diğer Faaliyetleri

Haydar Rüştü, İzmir'de olduğu gibi Antalya'da sadece basın faaliyetleri göstermekle yetinmemiştir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Antalya şubesinde önemli görevler üstlenmiştir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Antalya şubesi 9 Şubat 1921 tarihinde Mutasarrıf Aşır Bey'in katılımıyla açıldı⁴²⁹. Cemiyet, Nazilli cephesine asker ve erzak sevk edilmesi, Antalya'da seyyar hastane takımı hazırlanması, Adana cephesine tıbbi yardım gönderilmesi, halktan ilaç ve çarık toplanarak cephelere gönderilmesi ve bunlara benzeyen birçok faaliyette bulunmaktaydı. Ayrıca cemiyetin başkanı Ahmet Hamdi Efendi, Ankara ve Malta arasındaki iletişimi sağlayarak farklı yerlerde bulunan esirlere mektup ve para gönderimi konusunda aracılık ediyordu⁴³⁰.

Antalya Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin ilk kongresi 3 Nisan 1922 tarihinde mutasarrıf Hilmi (Uran) Bey başkanlığında toplandı. Kongrede bir önceki sene görev yapan heyet-i merkeziye azasının hesaplarını inceleyen komisyonun raporu okundu. Raporda birkaç küçük usul düzeltilmesi yapıldı. Sonrasında yeni heyet-i merkeziye azasının seçimine geçildi. Yapılan seçimlerde Haydar Rüştü, heyet-i merkeziye azası olarak seçildi. Cemiyete aza olarak seçilen kişiler kendi aralarında toplanarak görev dağılımı yaptı. Yapılan görev dağılımında Antalya eski Müftüsü Ahmet Hamdi Efendi birinci başkanlığa, Belediye Reisi Hakkı Bey ikinci başkanlığa seçildi. Haydar Rüştü ise katip olarak görevlendirildi⁴³¹.

Haydar Rüştü, sosyal faaliyetlerin dışında siyasi faaliyetlerde de bulunuyordu. Bunun en önemli örneği 1922 yılının Nisan ayında Antalya Belediye başkanlığı seçimleridir. Haydar Rüştü bu seçimlerde belediye başkanlığına aday olmuş ve seçimlerde 363 oy almıştır⁴³². Antalya'ya taşınmasının üzerinden iki yıl bile geçmemiş olmasına rağmen, onun böylesine önemli bir göreve talip olması dikkat çekicidir. Ayrıca aldığı oylar azımsanacak sayıda değildir. Antalya'nın sorunlarına karşı duyarlılığı ve Antalya'da Anadolu gazetesinin faaliyetleri sayesinde 363 Antalyalının oyunu almayı başarmıştır.

Antalya Ticaret ve Sanayi Odası tarafından basılan bir kitapçıkta Haydar Rüştü'nün eşya-ı mütenevvia ticaretiyle uğraştığı ve Anadolu Ticarethanesi unvanıyla birinci sınıf tüccarlar arasında yer bulunduğu yazmaktadır⁴³³. Antalya Anadolu gazetesinin basıldığı matbaa farklı alanlarda da hizmet vermekteydi. Çeşitli kitaplar ve yayınlar bu matbaada basılarak şehrin kültür hayatına katkı sağlanıyordu. Muallimler Cemiyeti tarafından çıkarılan Yeni Hayat

⁴²⁹ Güçlü, 2004: 25.

⁴³⁰ Sarı, 2010: 42-43.

⁴³¹ Güçlü, 2004: 26-27.

⁴³² Güçlü, 2012: 48.

⁴³³ Güçlü, 1995: 35.

mecmuası Anadolu matbaasında basılıyordu⁴³⁴. Basılan kitaplar arasında Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından hazırlanan ve yazarı henüz tespit edilememiş olan İzmir’de Neler Oldu adlı on sayfalık kitapçık öne çıkmaktadır⁴³⁵. Bu kitapçıkta İzmir’in işgal edilmesine ve Süleyman Fethi Bey’in şehit edilmesine ilişkin son derece önemli bilgiler bulunmaktadır. Haydar Rüştü, Kurtuluş Savaşı’nın devam ettiği dönemde böylesine önemli bir eserin basılmasını sağlayarak o günlerin gelecek kuşaklar tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Haydar Rüştü’nün bu özelliği sonraki yıllarda da devam etmiş ve Milli Mücadele döneminde yaşayan pek çok kişiyi anılarını yazması konusunda teşvik etmiştir. 1922 yılında Antalya Ahval-i Ticariyesini ve Tüccaranının Esamisini Havi Risale isimli eser de Anadolu matbaasında basılmıştır⁴³⁶. Bunların dışında Haydar Rüştü, Arif Oruç’a Afyon’da gazete çıkarması için pedal makinesi satmıştır. Ancak Arif Oruç, Yeni İzmir gazetesini Afyon yerine Antalya’da çıkarmaya başlayınca Haydar Rüştü’nün tepkisine maruz kalmış ve iki ay içinde Antalya’yı terk etmek etmiştir⁴³⁷.

2.10. Fahri Antalya Hemşerilik Belgesi ve İstiklal Madalyası Alması

Haydar Rüştü Antalya’dan ayrılıp İzmir’e döndükten sonra onun Antalyalılara ve Milli Mücadele hareketine destekleri belleklerden silinmedi. Bundan dolayı 7 Kasım 1925 tarihinde Antalya Belediyesi Haydar Rüştü ve Mustafa Necati’ye fahri hemşerilik unvanı verdi. 25 Aralık 1925 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası Antalya teşkilatı verilen fahri hemşerilik unvanını bir kez daha tekrarladı. Fahri hemşerilik tutanağında şu ifadeler yer almaktadır⁴³⁸:

Vilayetimizin hayat-ı resmiye ve hususiyesinde unutulmaz himmet ve lütufları her an ibzal eyleyen kıymetli kardeşlerimiz Denizli mebusu Haydar Rüştü ve İzmir mebusu Mustafa Necati Beyefendileri fahri hemşehri suretiyle kaydetmek hususunda halkımızın izhar ettiği şedit arzular üzerine heyetimiz içtima ederek milletin ruhundan kopan arzuya bilittiba Haydar Rüştü ve Mustafa Necati Beyefendilerini Antalyamızın fahri hemşehriliğine kaydetmekle işbu mazbata müşarünileyhaya takdim kılındı.

Haydar Rüştü için Antalyalıların aradan geçen üç yılın ardından kendisini unutmayıp manevi değeri oldukça yüksek bir unvan ile onurlandırması büyük bir kıvanç kaynağıydı. Bu ödülü almasında Antalya’daki ilk yerel gazeteyi çıkaran kişi olması, şehirdeki ticari faaliyetleri ve siyasi faaliyetleri etkili olmuştur. Ona verilen fahri hemşerilik belgesi ile ilgili olarak Anadolu gazetesinde yayımlanan bir haberde fahri hemşerilik unvanının Antalya Belediye

⁴³⁴ Güçlü, 2012: 47.

⁴³⁵ Güçlü, 2011: 65-75.

⁴³⁶ Güçlü, 1995: 34.

⁴³⁷ Dayar, 2011: 17.

⁴³⁸ Öktem, 1991: 17-18.

heyeti, Halk Fırkası, Meclis İdaresi ve Ticaret Odası heyetleri tarafından verildiği belirtilmektedir⁴³⁹.

İzmir'in işgalinden sonra gösterdiği faaliyetlerden dolayı beyaz şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edildi⁴⁴⁰. Onun bu madalyası ailesine kalan en büyük miras idi. Aydın Öktem, babasının İstiklal madalyasını İzmir basın tarihi üzerine önemli çalışmalar yapan Prof. Dr. Zeki Arıkan'a vermiştir. Çünkü Arıkan, basın tarihi çalışmaları kapsamında Haydar Rüştü'nün anılarını yayımlamış ve onun toplumun değişik kesimleri tarafından tanınmasını sağlamıştır. Anıların yayımlanmasının ardından İzmir Gürçeşme'de bir okula Haydar Rüştü Öktem adı verilmiştir. Öktem ailesi bir minnet borcu olarak yukarıda ifade ettiğimiz gibi İstiklal madalyasını Prof. Dr. Zeki Arıkan'a hediye etmiştir. Arıkan ise kendisine verilen İstiklal madalyasını, bir gazetecinin bu onurlu madalyasının İzmir Basın Müzesi'ni sonsuza kadar aydınlatmasını dileyerek İzmir Basın Müzesi'ne bağışlamıştır⁴⁴¹.

Haydar Rüştü'nün Antalya ile olan manevi bağı aradan geçen uzun süreye rağmen kopmamıştı. Kemal Onar, 1939 yılında Antalya'daki tarımsal faaliyetlerle ve sulama konusunda yapılan düzenlemelere ilişkin bir yazı kaleme aldı. Yazmış olduğu bu yazı Anadolu gazetesinde yayımlandı. Yazının başlığının altında Anadolu'yu Milli Mücadele yıllarında Antalya'da çıkaran aziz başmuharriri Haydar Rüştü Öktem'e ifadesi yer alıyordu. Yazarın, bu küçük notu Haydar Rüştü'nün Antalya'ya veda etmesinin üzerinden 17 yıl geçmesine rağmen şehrin sorunlarıyla ilgilendiğinin bir göstergesidir⁴⁴².

⁴³⁹ *Anadolu*, 13 Kanunuevvel 1925.

⁴⁴⁰ Haydar Rüştü Öktem'in İstiklal Madalyası İzmir Basın Müzesi'nde sergilenmektedir. Bak. Ek 10.

⁴⁴¹ "Basın Müzesine İstiklal Madalyası", *Cumhuriyet Ege*, 21 Mayıs 2010; Zeki Arıkan, "Haydar Rüştü Öktem", *Cumhuriyet Ege*, 22 Haziran 2010; "Zeki Arıkan'dan Öktem Belgeleri", *Cumhuriyet Ege*, 5 Mart 2012.

⁴⁴² Kemal Onar, "Antalya'da Tabiatı Yeniyoruz", *Anadolu*, 30 Temmuz 1939.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ

3.1. Siyasi Faaliyetleri

3.1.1. İzmir Belediye Meclis Üyeliği

Haydar Rüştü, işgalin sona ermesinden birkaç gün sonra İzmir'e geri dönmüştür. 18 Eylül 1922 tarihli Ahenk gazetesi onun İzmir'e döndüğünü okurlarına duyurmuştur⁴⁴³. İzmir'e döndükten sonra Vali Mustafa Abdülhalik (Renda) Bey tarafından belirlenen Müdafaa-i Hukuk teşkilatını oluşturacak heyetin içinde yer almıştır. Onunla birlikte Dava vekili Bekir Behlül Bey, Müftü Rahmetullah Efendi, Belediye azası Hacı Hüseyin, palamut şirketi müdürü Kamil Bey, tüccardan Ali Nihat Bey ve Maarif Müdürü Vasıf Bey bu heyette görev yapıyordu. Heyet üyeleri gerektiği zaman mahalle ve kazalara birer ikişer giderek Müdafaa-i Hukuk teşkilatının kökleşmesini sağlıyordu⁴⁴⁴. Heyetin çalışmaya başlamasından kısa bir süre sonra yerel seçimler yapıldı.

Kurtuluş Savaşı sonrasında İzmir'de çıkan gazetelerin günümüze ulaşan koleksiyonlarında büyük eksiklikler olduğu için yerel seçim sürecine ilişkin elimizdeki bilgiler sınırlıdır. Ahenk gazetesinde 4 Teşrinisani 1922 tarihinde yayımlanan bir haberde belediye seçimlerinde aday olanların isimleri yayımlanmıştır. Ancak bu isimler arasında Haydar Rüştü'nün adı bulunmamaktadır⁴⁴⁵. Seçim sonuçları ile ilgili Anadolu ve Tanin gazetelerinde yayımlanan haberlerde ise Haydar Rüştü'nün adı geçmektedir. Bu habere göre İzmir'de yapılan seçimlerde Bekir Behlül Bey 4230, Kamil Bey 4076, Evliyazade Refik Bey 3857, Kırmı Ömer Lütfü Bey 3603, Hacı Hüseyin Bey 3545, Şehri Bey 3096, Haydar Rüştü Bey 3080, Eczacı Ferit Bey 3064, Alemdarzade Ethem Bey 3058, Şükrü Kaya Bey 2922, Muammer Bey 2817, Şekip Bey 2115 oy almıştır⁴⁴⁶. 21 Teşrinisani 1922 tarihinde İzmir Valisi M. Abdülhalik Bey Haydar Rüştü'ye belediye meclis azası seçildiğini bildirdi⁴⁴⁷. Yürürlükte olan kanun gereğince, meclis üyesi olarak seçilen kişilerin kendi aralarından birisini belediye reisi olarak seçmesi gerekiyordu. Yapılan seçim neticesinde Şükrü Kaya İzmir belediye başkanlığına seçildi. Şükrü Kaya'nın Lozan'a gidecek heyette yer almasının ardından, Bekir Behlül Bey ve Alemdarzade

⁴⁴³ Ahenk, 18 Eylül 1338; Huyugüzel, 2000: 220.

⁴⁴⁴ Dursun, 1994: 129-130.

⁴⁴⁵ Ahenk, 4 Teşrinisani 1338; Serçe, 1996: 122.

⁴⁴⁶ Tanin, 29 Teşrinisani 1338; Anadolu, 21 Teşrinisani 1338.

⁴⁴⁷ Prof. Dr. Zeki Arıkan Arşivi; bak. Ek 2.

Ethem Bey vekaleten belediye reisi olarak görev yaptı⁴⁴⁸. Haydar Rüştü Belediye Meclisi'ndeki görevinden, Denizli mebusu olarak seçildikten sonra istifa etmiştir⁴⁴⁹.

Haydar Rüştü'nün Belediye Meclis üyesi olarak yapmış olduğu önemli faaliyetlerden birisi İzmir İktisat Kongresi'ne katılmak olmuştur. 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat kongresinde Mustafa Kemal Paşa kürsüye çıkmadan önce, İzmir belediyesini temsilen kısa bir konuşma yapmıştır⁴⁵⁰. Kendisinin tüccar sınıfını değil, işçi sınıfını temsilen kongreye katılması dikkat çekicidir⁴⁵¹.

Cemal Kutay'ın belirttiğine göre Haydar Rüştü İzmir İktisat Kongresi'nin 25. Yıldönümüne denk gelen 17 Şubat 1948 tarihinde anılarını yayımlamıştır. Ancak Anadolu gazetesi ve çeşitli gazetelerde taramalar yapmamıza rağmen bu anıların nerede yayımlandığını tespit edemedik. Cemal Kutay'ın aktardığı bilgilere göre, Haydar Rüştü İzmir İktisat Kongresi ile ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Yunanca-İtalyanca-İspanyolca yazılı ambalajlardan rahatsız olduğunu dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Türk piyasasına yabancıların hakim olmasını Türklerin zenci esirler gibi kullanılması olarak yorumlamıştır. Bu esaretten kurtulmak için gerekli adımlar atılmazsa, harp meydanlarında kazanılan savaşın değersiz ve eksik olacağını söylemiştir⁴⁵².

Haydar Rüştü'nün anılarında bahsettiği ambalaj örneği İzmir İktisat Kongresi'nin amacını gözler önüne sermektedir. Türkiye'de üretilen ürünler sayesinde yabancılar üreticilerden daha fazla para kazanıyordu. Yeni Türk devleti ekonomik bağımsızlığa büyük önem veriyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın kongrenin açılış konuşmasında söylediği burasını esir ülke yaptırmayız sözü Türk ekonomisini boyunduruğu altına almaya çalışan yabancılara karşı verilen açık bir mesajdır hatta bir meydan okumadır⁴⁵³.

Haydar Rüştü, kongre sırasında işçi grubunu temsilen mazbata encümeninde görev yapmıştır. Kongre ile ilgili sonradan İktisat Vekaleti tarafından hazırlanan İktisadi Esaslarımız başlığıyla Anadolu matbaasında basılmıştır. Ayrıca İzmir İktisat Kongresine ilişkin iki küçük kitapçık da Anadolu matbaasında basılmıştır⁴⁵⁴.

⁴⁴⁸ Dursun, 1994: 130-131.

⁴⁴⁹ Serçe, 1996: 123.

⁴⁵⁰ *Hakimiyet-i Milliye*, 19 Şubat 1339.

⁴⁵¹ Afetinan, 1989: 55.

⁴⁵² Kutay, 1989: 42.

⁴⁵³ Afetinan, 1989: 65.

⁴⁵⁴ Serçe, 2002: 134-135.

3.1.2. İkinci Meclis Dönemi (1923-1927)

3.1.2.1. 1923 Seçimlerinde Adaylık Süreci

Birinci Meclis, Kurtuluş Savaşı sırasında almış olduğu kararlar ile ülkenin düşman işgalinden kurtulmasını sağlamıştı. Edirne mebusu Şeref Efendi'nin yapmış olduğu “Halâskâr, fedakâr, hamiyet ve feragatin timsali büyük vatanperver Türk Meclisi!” tanımı Birinci Meclis'in yapısını tek bir cümle ile özetlemektedir⁴⁵⁵. Savaşın başarılı olması için alınması gereken kararlar birer birer TBMM'de kabul edilmiş olmasına rağmen, zaman zaman çok sert tartışmalar yaşanıyordu. Meclis'te her görüşten insan bulunduğu için, tartışmalı konularda fikir birliği sağlamak çok zordu. Zaman içinde TBMM'deki mebuslar arasında gruplaşmalar oluşmaya başladı⁴⁵⁶. Mustafa Kemal Paşa, kendisine yakın olan kişileri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu çatısı altında topladı. Muhalif kanat ise İkinci Grup olarak adlandırıldı.

Meclis oturumlarında bazı konular görüşülürken oldukça sert tartışmalar yaşanıyordu. Özellikle Lozan görüşmeleri ile ilgili oturumlarda Lozan'a giden heyet muhaliflerin hedefi haline gelmişti. Lozan'da henüz anlaşmaya varılamamış ve görüşmeler yarıda kesilmişti. Ancak anlaşmanın imzalanması çok uzun sürmeyecekti. Anlaşma imzalandıktan sonra TBMM'nin onayına sunulacak ve bundan sonra yürürlüğe konulacaktı. TBMM'de basit konularda bile yaşanan sert tartışmalar, Lozan kararının görüşüleceği oturumun ne kadar ateşli geçeceğinin göstergesiydi. Neticede 1 Nisan 1923 tarihinde seçim kararı alındı⁴⁵⁷. Alınan bu kararla TBMM'nin yenilenmesi hedefleniyordu. Böylece TBMM'de karar almak çok daha kolay bir hale gelecekti.

1923 seçimleri öncesinde mebus adaylarını belirleme yetkisi Fırka Divanı'na verilmişti⁴⁵⁸. Bu dönemde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Halk Fırkası'na dönüştürülmesi için çalışmalar devam ediyordu. 8 Nisan 1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşa seçim sürecini doğrudan etkileyecek bir beyanname yayımladı. Dokuz Umde adıyla tarihe geçen beyanname mebus adaylarını belirlemek için kullanılacak bir manifesto niteliğindeydi⁴⁵⁹.

Haziran ayına gelindiğinde mebus adaylarının kim olacağı büyük ölçüde belli olmuştu. Mustafa Kemal Paşa, Haydar Rüştü'nün Denizli'den mebus adayı olmasını uygun gördü. Mebus adayı olma sürecinde Haydar Rüştü, Ağaoğlu Ahmet Bey ile çeşitli yazışmalar yapıyordu⁴⁶⁰. Mustafa Kemal Paşa İzmir eski Maarif Müdürü Vasıf Bey'e çektiği 17 Haziran 1923 tarihli telgrafta “Arkadaşımız Haydar Rüştü Bey'i bugün Denizli'den namzet

⁴⁵⁵ Aykut, 2011: 273.

⁴⁵⁶ Çevik, 2002: 396-399.

⁴⁵⁷ Güneş, 2017: 135-136.

⁴⁵⁸ Uyar, 2012: 249.

⁴⁵⁹ Uyar, 2012: 69.

⁴⁶⁰ Prof. Dr. Zeki Arıkan Arşivi; bak. Ek 3.

gösteriyoruz” ifadesini kullandı⁴⁶¹. 19 Haziran 1923 tarihinde Haydar Rüştü’ye mebus adayı olduğu tebliğ edildi. Paşa’nın karargâhından gönderilen ve İzmir’de Anadolu-Duygu gazeteleri sahibi Haydar Rüştü Bey’e ifadesiyle başlayan telgrafta şu ifadeler yer alıyordu⁴⁶²: “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Halk Fırkası namına Denizli Livası mebusluğu için namzetliğiniz ilan edilmiştir. Muvaffakiyetler temenni ederim.”

Gazi Mustafa Kemal imzası ile gönderilen bu telgraf Haydar Rüştü’ye duyulan güvenin açık bir göstergesiydi. Haydar Rüştü’nün neden Denizli’den aday gösterildiğine ilişkin elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yukarıda Denizli’nin Çal kazasını temsilen Aydın Vilayeti Meclis Üyesi olarak görev yaptığını belirtmiştik. Bu görevinden dolayı Denizli ile bir ilişkisi bulunuyordu. Ancak Denizli ile bağı çok kuvvetli değildi. Mustafa Kemal Paşa, Vasıf Bey’e çektiği 17 Haziran 1923 tarihli telgrafta İzmir seçimlerinde herhangi bir kazaya uğrama ihtimaline karşı Celal Necati Bey’in teklifiyle bir iki gün içinde kendisini Saruhan’dan mebus adayı ilan edeceklerini söyledi. Vasıf Bey’in İzmir’de seçilememe ihtimaline karşı alınan bu tedbirin, Haydar Rüştü için de uygulanmış olabileceğini düşünmekteyiz. 21 Haziran 1923 tarihinde Tevhid-i Efkâr gazetesi mebus adaylarının tam listesini okurlarına duyurdu. Denizli’den Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına aday gösterilen kişiler Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit, Denizli Mebusu Yusuf, Doktor Kazım, Haydar Rüştü ve hukuk mezunu Necip Ali Beyler idi⁴⁶³.

II. TBMM’de görev yapacak mebusları belirlemek için Denizli’de yapılan seçimlerde 504 müntehib-i sani oy kullandı⁴⁶⁴. Denizlililer Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adayı olan kişileri mebus olarak seçtiler. Yusuf Bey 503, Mazhar Müfit 502, Necip Ali 501, Kazım Bey 501 ve Haydar Rüştü 488 oy almayı başardı. Çal, Buldan ve Sarayköy kazalarında bütün oylar ARMHC’nin adaylarına verildi. Tavas kazasında Dr. Necip Ali 103 oy alırken, ARMHC adayı diğer dört kişi 104 oy aldı. Haydar Rüştü, Çal, Buldan, Sarayköy ve Tavas kazalarında müntehib-i sanilerin tamamının oyunu almayı başarmış olmasına rağmen, Merkez kazasında ve Garbikaraağaç (Acıpayam) kazasında oy sayısı bakımından diğer adayların gerisinde kaldı. Denizli Merkez kazasında Haydar Rüştü 62 oy alırken, diğer mebus adayları 72 ve 73’er oy aldı. Garbikaraağaç kazasında Haydar Rüştü 118 oy alırken, diğer adaylar 121 ve 122’şer oy aldı. Seçim sonuçları Denizli’de yaşayan küçük bir kesimin ARHMC adaylarına destek vermediğini göstermektedir. ARMHC dışındaki adaylar Merkez kazasında 12, Garbikaraağaç’ta 2, Tavas’ta ise 1 oy aldı⁴⁶⁵.

⁴⁶¹ Prof. Dr. Zeki Arıkan Arşivi; bak. Ek 4.

⁴⁶² Prof. Dr. Zeki Arıkan Arşivi; bak. Ek 5.

⁴⁶³ “Yeni Mebuslar ve Mebus Namzedleri Kimler”, *Tevhid-i Efkâr*, 21 Haziran 1339.

⁴⁶⁴ “İntihabat Etrafında”, *Tevhid-i Efkâr*, 6 Temmuz 1339.

⁴⁶⁵ TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem’in 1923 Seçim Mazbatası.

1923 seçimlerinde Türkiye genelinde mebus adaylarının doğdukları yerden aday gösterilme oranı %59.76 iken⁴⁶⁶ Denizli’de bu oran %80’dir. Seçim tutanağında yazan mebus adaylarının doğum yeri bilgilerine göre Haydar Rüştü dışındaki bütün adaylar Denizli doğumludur⁴⁶⁷. Bu yüzden ARHMC adayları arasında en az oyu alan kişi Haydar Rüştü olmuştur. Haydar Rüştü’nün diğer adaylardan daha az oy almasının Denizli ile diğer adaylar kadar kuvvetli bağa sahip olmamasından kaynaklandığını düşünmekteyiz.

3.1.2.2. TBMM’deki İlk Günleri

Seçimlerin ardından yeni Meclis 11 Ağustos 1923 tarihinde toplandı. Haydar Rüştü Bey, mebus olarak ilk defa TBMM’de bulunuyordu. O gün mebuslar sırayla yemin ettiler. Sıra Haydar Rüştü’ye geldiğinde bütün mebuslar gibi “Vatan ve milletin selâmet ve saadetinden başka bir gaye takip etmeyeceğime ve milletin bilakaydüşart hâkimiyeti esasına sadık kalacağıma... Vallahi” ifadesini tekrar etti. Böylece mebus olmanın ilk şartını yerine getirmiş oldu⁴⁶⁸. Yemin töreninin ardından mebuslar mazbatalarını teslim etmek için beş şubeye ayrıldı. Haydar Rüştü birinci şubede bulunuyordu⁴⁶⁹. Ertesi gün şubelerde incelenen mazbatalar TBMM’de oylamaya sunuldu. Haydar Rüştü, mazbatasının onaylanması ile birlikte resmen mebus olarak faaliyet göstermeye başladı⁴⁷⁰.

13 Ağustos 1923 günü Meclis başkanlığı seçimi yapıldı. Bu oylama sonucunda kullanılan 197 oyun 196’sını Mustafa Kemal Paşa aldı. Diğer bir oy ise İsmet Paşa’ya verilmişti⁴⁷¹. Bunun ardından İkinci Başkan, başkan vekilleri, idare memurları ve kâtip üyeler seçildi. Haydar Rüştü Meclis kâtip üyeliğine aday olan kişilerden birisiydi. Oy kullanan 189 mebusun 182’sinin oyunu alarak bu göreve gelmeye hak kazandı⁴⁷². Zonguldak Mebusu Ragıp Bey ile birlikte kâtip üyeliği için en fazla oyu alan kişi olmuştu⁴⁷³. Mustafa Kemal Paşa muvaffakiyet dileğinde bulunarak Haydar Rüştü’ye yeni görevini tebliğ etti⁴⁷⁴.

Lozan’da Türk heyetinin imzaladığı anlaşma 23 Ağustos 1923 tarihinde TBMM gündemine geldi. Daha önce değindiğimiz gibi Meclis’in yenilenmesinin önemli nedenlerinden birisi Lozan Anlaşması’na mebusların nasıl yaklaşacağına dair duyulan endişe idi. Haydar Rüştü, Lozan görüşmelerinin yapıldığı oturumda Lozan Konferansı’nda ülkesini başarıyla

⁴⁶⁶ Çakan, 1999: 93.

⁴⁶⁷ TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem’in 1923 Seçim Mazbatası.

⁴⁶⁸ TBMM Zabut Ceridesi, D: 2, C: 1, İ: 1: 3-7.

⁴⁶⁹ TBMM Zabut Ceridesi, D: 2, C: 1, İ: 1: 5-7.

⁴⁷⁰ TBMM Zabut Ceridesi, D: 2, C: 1, İ: 2: 22.

⁴⁷¹ TBMM Zabut Ceridesi, D: 2, C: 1, İ: 3: 36.

⁴⁷² TBMM Zabut Ceridesi, D: 2, C: 1, İ: 3: 46.

⁴⁷³ TBMM Zabut Ceridesi, D: 2, C: 1, İ: 4: 52.

⁴⁷⁴ Prof. Dr. Zeki Arıkan Arşivi; bak. Ek 8.

temsil edenlere teşekkür edilmesi teklifinde bulunan mebuslardan birisiydi. Aynı gün verilen orduya selam ve şükran sunulması teklifinin altında da onun imzası vardı. Her iki teklif mebuslar tarafından kabul edilmiştir⁴⁷⁵. Haydar Rüştü'nün Lozan heyeti hakkında Meclis'e sunduğu öneri, Lozan Antlaşması'nı bir zafer olarak gördüğünün kanıtıdır. Görüşmelerden sonra Lozan Anlaşması'nın kabul edilmesi için sunulan kanunlar teker teker oylandı. Haydar Rüştü bütün maddelere evet oyu verdi. Fakat hayır oyu kullanan çok ilginç kişiler bulunuyordu. Haydar Rüştü ile son derece yakın olan Saruhan mebusu Vâsıf Bey ve İzmir mebusu Mustafa Necati Lozan Antlaşması'nın kabulüne dair sunulan kanun tekliflerine red oyu vermişti⁴⁷⁶.

İzmir'in kurtuluşunun ilk yıldönümü için şehirde büyük hazırlıklar yapılıyordu. Şehirdeki törenlere katılım sadece İzmir ve çevresi ile sınırlı kalmayacaktı. Ankara'dan bir heyet törenleri izlemeye gidecekti. Haydar Rüştü, Denizli mebusu olarak faaliyet gösteriyor olmasına rağmen İzmir denildiğinde akla gelen ilk mebuslardandı. Divan-ı Riyaset'ten Reis-i Sani Ali Fuat Paşa, İdare Memuru Rasim, Kâtip Vasıf ve Haydar Rüştü Beylerin İzmir'deki törenlere gitmesi kararlaştırıldı⁴⁷⁷. İşgalin yakın tanığı Haydar Rüştü ve Vasıf Bey'in törenlere gidecek olması son derece isabetli bir tercih olmuştur.

Haydar Rüştü'nün TBMM'de ciddi anlamda muhalefet ettiği ilk kanun teklifi İzale-i Şekavet Kanunu olmuştur. İzale-i Şekavet Kanunu hazırlanırken iç isyanları halkın desteği ile bastırmak hedeflenmişti. Haydar Rüştü'ye göre bu kanun teklifiyle hükümetin yetkisi halka devredilmektedir. Kanunun hükümetin alacağı tedbirleri içermediğini ileri sürmektedir. Teklifteki içeriğin halkın eşkıya ile mücadeledeki vazifelerinden ibaret olduğunu belirtmektedir. Kanun yürürlüğe girdikten sonra şakilerin kahraman olmak adına birbirini öldürebileceğini söylemektedir. İsyancıların geçmişte birlikte suç işledikleri kişileri öldürerek, suçlardan kurtulacak ve hatta kahraman ilan edilecek olmalarını kabul etmemektedir. Meclis'e sunulan kanun teklifinin ülkede asayiş olmadığını kabul etmek anlamına geldiğini ve bu kanun teklifi ile hükümetin kendi kuvvetiyle eşkıyayı yenemeyeceğini kabul ettiğini ileri sürmektedir. Kanun teklifi kabul edilirse Jandarma kurumunun anlamsız hale geleceğini dile getirmiştir. Eşkıya ile nasıl mücadele edilmesi gerektiğine açıklık getirmiş ve hükümet, kanun, jandarma, asker kuvvetiyle sorunun çözülebileceğini söylemiştir⁴⁷⁸.

Dahiliye Vekili Fethi Bey, Haydar Rüştü'nün eleştirilerine verdiği yanıtta Haydar Rüştü'nün kendi zihninde bir kanun teklifi yarattığını ve buna muhalefet ettiğini ileri sürmektedir. Kanun teklifinde hükümetin yetkilerinin vatandaşlara verilmesi gibi bir durum

⁴⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, C:1, İ: 9: 284.

⁴⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, C:1, İ: 9: 286-291.

⁴⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, C:1, İ: 13: 398.

⁴⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, C: 2, İ: 30: 465-467.

olmadığını dile getirmiştir⁴⁷⁹. Fethi Bey, başka bir konuşmasında kanuna muhalefet edenlere değineceğini ve ilk önce Menteşe mebusu Haydar Rüştü Bey'in eleştirilerine yanıt vereceğini söylemiştir. Onun bu sözlerine Haydar Rüştü anında yanıt vererek kendisinin Menteşe değil Denizli mebusu olduğunu belirtmiştir. Ali Fethi Bey, yapmış olduğu hatayı düzelterek Haydar Rüştü'nün Denizli mebusu olduğunu belirtmesinden sonra hükümetin yetkilerinin ahaliye devredilmesi gibi bir durum olmadığını vurgulamıştır⁴⁸⁰. Yaşanan tartışmalarının ardından 18 Ekim 1923 tarihinde İzale-i Şekavet kanunu TBMM'de oylamaya sunuldu. Haydar Rüştü, oylama sırasında muhalif tavrını sürdürerek red oyu kullandı⁴⁸¹.

29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarihinin en önemli kararını almak üzere toplandı. Cumhuriyetin ilanının görüşüleceği oturumu Reisvekili İsmet (Eker) Bey yönetiyordu. Kâtip üye olarak Haydar Rüştü ve Ruşen Eşref görev yapıyordu⁴⁸². Yapılan görüşmeler sonucunda yeni Türk devletinin yönetim şeklinin Cumhuriyet olması karara bağlandı. Hiç vakit kaybetmeden Reisicumhur seçimine geçildi. Mustafa Kemal Paşa TBMM'de bulunan 158 mebusun oyunu alarak Reisicumhur seçildi. Seçimlerin ardından kürsüye gelen Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa kendisini bu göreve layık gören mebuslara teşekkür etti. Konuşmasını Türkiye Cumhuriyeti'ni ileriye götürmek için hep birlikte çalışacaklarını söyleyerek sonlandırdı. Cumhuriyet'in ilanı yüz bir pare top atışı ile Türk milletine duyuruldu⁴⁸³. Haydar Rüştü, böylesine önemli bir kararın alındığı oturumda Divan Kâtibi olma onuruna sahip oldu.

17 Kasım 1923 tarihli TBMM oturumunda Haydar Rüştü'ye bir buçuk aylık izin verilmesi kararlaştırıldı⁴⁸⁴. İzinli olduğu süreyi İzmir'de geçirecekti. Hem sağlık sorunları gerekçesiyle hem de İzmir'de olduğu sürede Meclis'teki kitabet vazifesinin aksamasına engel olmak için Riyaset kitabetinden istifa etmek istediğini bir takrir ile Meclis'e sundu. Meclis'in 29 Kasım 1923 tarihli oturumunda istifası kabul edildi⁴⁸⁵. 24 Kasım 1923 tarihinde izinli olarak mebusluk faaliyetlerine ara verdi. Bir buçuk aylık izin süresinin sonuna doğru Meclis'e başvurarak, izin süresinin iki ay daha uzatılmasını talep etti. Divan-ı Riyaset yaptığı ilk değerlendirmede Haydar Rüştü'nün iznini uzatma talebini kabul etmemiştir. Haydar Rüştü bunun üzerine TBMM Riyaset-i Celilesine şu mesajı göndermiştir: “Temdid-i mezuniyetime Divanca imkân görülemediğinden avdetim emir buyuruluyor. Mazeretim sıhhi ve hayati olup

⁴⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, C: 2, İ: 30: 469.

⁴⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, C: 2, İ: 31: 490-491.

⁴⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, C: 2, İ: 38: 797.

⁴⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, C: 3, İ: 43: 80.

⁴⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, C: 3, İ: 43: 99-100.

⁴⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, C: 3, İ: 54: 414-415.

⁴⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, C: 3, İ: 59: 635-636.

rapora müstenittir. Müracaatımın Divanca tekrar tetkikiyle nazarı kabule alınması mercuddur efendim”. Bu mesajın TBMM kürsüsünden okunmasının ardından, Sivas mebusu Halis Turgut Bey, Haydar Rüştü’nün sağlık raporunun da okunmasını talep etti. Meclis Reisi Haydar Rüştü’nün beyanını esas alarak, izin süresinin bir buçuk ay daha uzatılmasını oylamaya sundu. 4 Şubat 1924 tarihli oturumda Haydar Rüştü’nün izin süresinin 1.5 ay daha uzatılması kararlaştırıldı⁴⁸⁶.

Haydar Rüştü, izin süresi devam etmesine rağmen 2 Mart 1924 tarihinde CHF grup toplantısına katıldı. O günkü CHF grup toplantısında çok önemli konular gündeme geldi. Yapılan toplantıda halifeliğin kaldırılması, iki başlı eğitime son verilmesi Şeriye ve Evkaf Vekaleti ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti’nin ilgasına dair teklifler verildi. Verilen bu tekliflerin altında imzası olan mebuslardan birisi Haydar Rüştü idi⁴⁸⁷. 3 Mart 1924 tarihinde bir gün önce grup toplantısında gündeme getirilen talepler TBMM’de kabul edildi.

3.1.2.3. Meclis’teki Faaliyetleri

Haydar Rüştü, TBMM’nin ikinci döneminde İrşad, Nizamname-i Dahili, Mübadele, İmar ve İskân, Milli Eğitim, Ticaret, Adliye ve Kanunu Esasi komisyonlarında üye olarak faaliyet gösterdi. Nizamname-i Dahili komisyonunun sözcülüğünü ve Ticaret komisyonunun kâtipliğini yaptı. Daha önce değindiğimiz üzere TBMM Başkanlık Divanı kâtipliğine seçildi ve sağlık sorunlarını gerekçe göstererek istifa edene kadar bu görevini sürdürdü. 1923-1927 yılları arasında 16 değişik konuda 27 kez konuşma yaptı⁴⁸⁸. Anadolu gazetesinde çıkan bazı yazılardan dolayı Haydar Rüştü’nün dokunulmazlığı kaldırılmak istenmiştir⁴⁸⁹. Bu dönemde İzmir Türk Ocağı ile yakın bir ilişkisi bulunuyordu. 27 Ağustos 1924 tarihinde İzmir Türk Ocağı’nda Hamdullah Suphi ve Haydar Rüştü’ye çay ziyafeti verilmiştir⁴⁹⁰.

TBMM, 18 Ekim 1924 tarihinden itibaren yeni binasında hizmet vermeye başladı⁴⁹¹. Ankara’ya ayak basan mebuslar büyük bir heyecan içinde soluğu yeni binada alıyordu. Haydar Rüştü, her mebus gibi yeni Meclis binasını merak içinde gezdi. Meclis’te kullanılan bazı süslemelerin aşırıya kaçtığını düşünmektedir. Onun “Bu süs, bu yaldız, bu boya, bu ihtişam fazlalığı içinde adeta sıkılmaya başladım, adeta garipsedim” demesi, yeni binadan çok fazla memnun olmadığını göstermektedir. Eski binanın mahviyetkâr yapısı ile yeni bina arasında çok büyük farklar olduğunu söylemektedir. Diğer mebuslarla yaptığı sohbetlerde pek çok

⁴⁸⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 2, C: 5, İ: 95: 560-561.

⁴⁸⁷ Demirel ve Konur, 2002: 394-458-472.

⁴⁸⁸ Öztürk, 1994: 238.

⁴⁸⁹ BCA., 30-10-0-0/9-51-36; BCA., 30-10-0-0/9-51-37.

⁴⁹⁰ Tuna, 2015: 83.

⁴⁹¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2015: 7.

mebusun yaldızlı süslemelerden şikâyetçi olduğuna şahit oldu. Meclis'in yeni binaya taşınmasının ardından mebusların kılık kıyafet tercihlerinde daha seçici davranmaya başladıklarını gözlemledi⁴⁹².

Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamak için düzenlenen bir törende Haydar Rüştü, İsmet Paşa ile kısa bir görüşme yaptı. İsmet Paşa'nın kendisine İzmir'den inşallah iyi haberler getirdiniz demesi üzerine İzmir ile ilgili kısa bir bilgilendirme yaptı. Daha sonra İsmet Paşa'ya TBMM'nin yeni dönemi ile ilgili neler düşündüğünü sordu. İsmet Paşa kısa ve net bir cevap verdi: Çalıştık ve çalışacağız. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın otomobilinin yaklaşması üzerine görüşmeleri sona erdi⁴⁹³.

Haydar Rüştü, TBMM'nin ikinci döneminde aktif olarak yasama faaliyetlerinin içinde yer almış ve çok sayıda önerge ve kanun teklifi sunmuştur. Verdiği önerge ve kanun tekliflerinde Denizli'nin sorunlarına çözüm üretme amacı öne çıkmaktadır. Dönemin en önemli gündem maddelerinden birisi olan mübadele ile ilgili çeşitli önerilerde bulunmuştur. İzmir'in sorunları, Ermeni sorunu ve daha birçok konuda Meclis'e çeşitli önerilerde bulunmuştur.

Haydar Rüştü, 17 Kanunuevvel 1925 tarihinde Denizli mebusları Kazım ve Mazhar Müfit Beylerle birlikte Tavas'ta su yolları yapımına dair Başvekalet'e bir önerge sundu⁴⁹⁴. Denizli mebusu Yusuf Beyle birlikte Meni Müskirat Kanunu'nun uygulanmasındaki aksaklıkları gidermek adına bir önerge hazırladı⁴⁹⁵. Harp Kazançları Vergisi, Denizli'de yaşayan pek çok kişiyi oldukça zor durumda bırakıyordu. Haydar Rüştü, bu zorlukları ortadan kaldırmak için Kadıköy (Babadağ) nahiyesi ve Denizli merkez kazası halkının Harp Kazançları Vergisi'nden istisna tutulmasına dair İcra Vekaleti'ne temenni takriri sundu⁴⁹⁶. Denizli'nin en önemli geçim kaynaklarından birisi olan tekstil ile uğraşan kişilerin dokumacılık konusunda çeşitli sorunları bulunuyordu. Haydar Rüştü bu sorunların aşılmasına destek olmak için Buldan, Sarayköy ve çevresinde mensucat işlerinin yeniden faaliyete geçirilmesine dair Başvekâlet'e iletilmek üzere bir takrir verdi⁴⁹⁷. Denizli'de fabrika sahiplerinin ödediği Mahsulat-ı Arziye Vergisi'nin zahire üzerinden alınmasına dair takrir sundu. Meclis Başkanı onun bu teklifini temenni mahiyetinde kabul ederek Başvekâlet'e ilettili⁴⁹⁸.

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Anlaşması imzalandıktan sonra Ege Denizi'nin her iki yakasından karşılıklı göçler başlamıştı. Yunanistan'da, Türkiye'ye göç edecek olan Müslüman

⁴⁹² Haydar Rüştü, "Ankara Mektupları: Meclis'te ve Arkadaşlar Arasında", *Anadolu*, 26 Teşrinievvel 1340.

⁴⁹³ Haydar Rüştü, "Ankara Mektupları: Vekiller Arasında", *Anadolu*, 27 Teşrinievvel 1340.

⁴⁹⁴ BCA., 30-10-0-0/7-40-39: 9.

⁴⁹⁵ BCA., 30-10-0-0/7-41-7.

⁴⁹⁶ BCA., 30-10-0-0/6-31-29; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 2, C: 1, İ: 14: 419.

⁴⁹⁷ BCA., 30-10-0-0/7-43-15; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 2, C: 20, İ: 18: 8.

⁴⁹⁸ BCA., 30-10-0-0/135-968-10; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 2, C: 20, İ: 25: 150.

nüfus çeşitli zorluklar yaşıyordu. Bu zorluklarla ilgili olarak Haydar Rüştü ve arkadaşları TBMM'ye bir takrir sundu. Takrire göre Yunanistan'daki Müslümanlar büyük eziyet çekiyordu. Göçe tabi tutulan pek çok Müslüman geride bıraktıkları emval-i metrukeye ilişkin yasal bir kanıt elde edemedi Türkiye sahillerine akın ediyordu. Mübadeleye tabi tutulacak insanların ceste ceste göç ettirilmesi kararlaştırılmış olmasına rağmen, Yunanistan bu kararı uygulamayarak Müslüman ahaliyi kitlesel göçe zorluyordu. Haydar Rüştü ve arkadaşları bütün bunları hükümetin dikkatine sundu. İmzaladıkları takrirden kısaca kısas ilkesinin uygulanması savunuluyordu. Yunanistan Türklere ve onların mallarına ne yapıyorsa, aynısının İstanbul'daki Rumlara uygulanması gerektiği söylendi⁴⁹⁹.

Başpapaz'ın mübadeleye tabi tutulması Yunanistan ile Türkiye arasında diplomatik soruna neden oldu. Bunun üzerine Haydar Rüştü Yunanistan ahvaline dair Hariciye Vekaleti'ne soru önergesi verdi⁵⁰⁰. Denizli mebusu Haydar Rüştü Meclis Riyaseti'ne sunduğu 3 Şubat 1341 (1925) tarihli takrirden Hariciye Vekili'ne iki soru yöneltti. İlk sorusunda Hariciye Vekaleti'nin Yunanistan ya da diğer devletlerden teklifata maruz kalıp kalmadığını, ikinci sorunda ise Yunanistan'ın askeri hazırlıklar yaptığı iddialarının doğru olup olmadığını sordu⁵⁰¹.

Başpiskopos meselesinden dolayı Yunanistan'ın Türkiye'ye nota vermesi üzerine Başvekil Ali Fethi Bey TBMM kürsüsünde uzun bir konuşma yaptı. Ondan sonra Mahmut Celal (Bayar) Bey söz aldı. Yunanistan'ın mübadeleye tabi olduğunu bilmesine rağmen Konstantin'i patrik olarak seçerek krize yol açtığını belirtti. Giderek sertleşen konuşmasında şu cümleleri kurdu: “Bugünkü şamata eğer ufak bir harekete inkılap edecek olursa Türk milletinin kudreti o zaman kendisini gösterecektir. Ve o zaman ikinci bir galibiyet ve o zaman Yunanlıların yediği kahir bir darbe daha kudreti ile kendisini gösterecektir” Onun bu ifadesinin ardından Haydar Rüştü asıl intikamın o zaman alınacağını söyledi⁵⁰². Haydar Rüştü'nün soru önergesine Hariciye Vekili Şükrü Kaya uzun bir yanıt verdi. Türkiye'nin dış siyasetinin sulh üzerine kurulu olduğunu vurguladı. Şükrü Kaya'nın konuşması bittikten sonra TBMM başkanı Haydar Rüştü'ye dönerek verilen cevabı kâfi görüp görmediğini sordu. Haydar Rüştü, cevabın yeterli olduğunu söyleyip teşekkür etti.

İzmir'de Kurtuluş Savaşı sonrasında büyük bir mülkiyet sorunu yaşanıyordu. Savaş ve yangın yüzünden evsiz kalan pek çok İzmirli emval-i metruke hanelerine yerleşmişti. Muhacirlerin emval-i metruke hanelerine yerleştirilmesi kararlaştırıldıktan sonra, evlere yerleşen kişiler tahliye edildi. Haydar Rüştü, evlerin en son gelecek muhacir kafilesine tahsis

⁴⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, C: 3, İ: 41: 39-40.

⁵⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, C: 13/1, İ: 46: 91.

⁵⁰¹ BCA, 30-10-0-0/7-41-11: 2.

⁵⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, C: 13/1, İ: 47: 135-138.

edilmesine ve şehrin iskânının mümkün olup olmadığına dair bir takrir sundu⁵⁰³. TBMM’de Affı Umumi Kanunu görüşülürken, on beş seneden fazla küreğe mahkum edilen kişilerin kanundan nasıl faydalanacağına açıklık getirilmesini talep etmiştir⁵⁰⁴. Bu teklifinin yanı sıra Meni Müstkirat Kanunu ve Mücadele-i Milliyye İştirak Etmeyen Memurin hakkındaki kanun ile ilgili olarak da TBMM’ye takrir sunmuştur⁵⁰⁵.

Haydar Rüştü, Ermeniler tarafından siyasi amaçlarla şehit edilen Türklerin yakınlarına Ermeni emval-i metrukesinden mesken temlikı hakkında kanun teklifinde bulundu. Kanun teklifi TBMM reisinin yaptığı ilk değerlendirme sonrasında 16 Aralık 1925 tarihinde Layiha Encümeni’ne gönderildi⁵⁰⁶. 19 Aralık 1925 tarihinde Layiha Encümeni kanun teklifinin şayanı müzakere olduğuna karar verdi⁵⁰⁷. İlgili kurullarda yapılan görüşmelerin ardından 29 Mayıs 1926 tarihli TBMM oturumunda kanun önerisi görüşülmeye başlandı⁵⁰⁸. Hükümetin teklifi ve encümenlerin önerileri doğrultusunda kanun teklifinde çeşitli düzenlemeler yapıldı⁵⁰⁹. Kanun teklifinde Ermeniler tarafından şehit edilenler Talât Paşa, Cemal Paşa, Cemal Azmi Bey, Bahaettin Şakir Bey, Cemal Paşa’nın yaverleri Süreyya ve Nusret Beyler, Sait Halim Paşa olarak belirlendi. Bu isimlerin dışında Kürt Mustafa’nın idam ettirdiği Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey ve yargılaması devam ederken intihar eden Dr. Reşit Bey’in yakınları kanundan faydalanabilecekti⁵¹⁰. 30 Mayıs 1926 tarihinde Haydar Rüştü’nün katılmadığı oylamada TBMM’de bulunan 98 mebusun tamamının kabul oyu vermesiyle kanun teklifi yasalaştı⁵¹¹. Haydar Rüştü, arkadaşları ile birlikte hazırladığı ve ilk imzacısı olduğu kanun teklifiyle Ermeniler tarafından şehit edilen diplomatların yakınlarına sahip çıkmış oldu.

3.1.3. Üçüncü TBMM Dönemi (1927-1931)

3.1.3.1 1927 Seçimleri

26 Haziran 1927 tarihinde Meclis çalışmalarının tamamlanmasına dair bir önerge verildi. Önergenin kabul edilmesiyle birlikte seçim süreci başlamış oldu⁵¹². Yapılacak seçimlerde mebus adaylarını belirleme yetkisi CHF Genel Başkanı, CHF Genel Başkan Vekili ve CHF Genel Sekreteri’nden oluşan Umumi Riyaset Heyeti’ne verilmişti⁵¹³. CHF, aday olmak

⁵⁰³ BCA., 30-10-0-0/6-37-8; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 2, C: 7/1, İ: 19: 981.

⁵⁰⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 2, C: 7/1, İ: 17: 799.

⁵⁰⁵ BCA., 30-10-0-0/3-16-2; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 2, C: 13/1, İ: 44: 28; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 2, C: 32, İ: 69: 186.

⁵⁰⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 2, C: 20, İ: 25: 148.

⁵⁰⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 2, C: 20, İ: 27: 184.

⁵⁰⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 2, C: 25, İ: 109: 601.

⁵⁰⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 2, C: 25, İ: 109, Sıra No: 193: 132-134.

⁵¹⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 2, C: 25, İ: 109: Sıra No: 193: 135.

⁵¹¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 2, C: 25, İ: 110: 680.

⁵¹² Güneş, 2017: 249.

⁵¹³ Uyar, 2012: 249.

isteyen kişilerin yerel örgütler tarafından desteklenmesine önem veriyordu. Bu nedenle halkın isteklerine göre mebus adaylarını belirlemek için taban yoklaması yapılacak heyet oluşturuldu⁵¹⁴. Heyetin çalışmaları sonucunda milletvekili adayları belirlendi ve Ağustos ayının sonunda seçim süreci başladı ve mebus adayları kamuoyuna duyuruldu. Böylece Haydar Rüştü, önceki dönemde olduğu gibi yeniden Denizli’den mebus adayı oldu⁵¹⁵.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki nüfus hareketliliği şehirlerin nüfuslarında artış ve azalmalara neden oluyordu. Bundan dolayı seçimlerden önce bazı illerin çıkaracağı mebus sayılarında düzenlemeler yapıldı. Denizli’nin önceki dönemde beş olan mebus sayısı, yeni dönemde altıya çıkarıldı⁵¹⁶. Seçimlerin ilk aşamasında Türkiye genelinde katılım oranı yüzde 60 olmuştu. Denizli, seçimlere katılım oranı en düşük olan on vilayet arasında yer aldı. Denizlililerin sandığa gitme oranı yüzde 46’yla sınırlı kaldı. 58.555 seçmenden 27.157’si sandığa giderek oy kullandı ve müntehib-i sanileri belirledi⁵¹⁷. Seçimlerin ikinci aşamasında 573 müntehib-i saniden 535’i oy kullandı. Haydar Rüştü, oy kullanan mütehib-i sanilerin tamamının oyunu alarak mebus olmaya hak kazandı⁵¹⁸.

Haydar Rüştü, seçimlerin ardından yapmış olduğu bir değerlendirmede, Mustafa Kemal Paşa’nın söylemiş olduğu bir söze atıfta bulunarak TBMM’nin üçüncü döneminde mebusların iktisadi meselelerin çözümü için faaliyet göstereceğini belirtmektedir. Özellikle vergilerle ilgili çeşitli düzenlemeler yapılacağını öngörmektedir⁵¹⁹. Seçim sonrasında CHF’nin genel durumuyla ilgili Anadolu gazetesindeki köşesinde fikirlerini dile getirdi. Ona göre fırkacılıkta şahıslar fanidir, esas olan unsur partinin ilkeleridir. CHF şunun bunun değil vatan ve millet için ortaya konulan umdeler etrafında kenetlenen bir zümrenin malıdır. Arkadaşlık, ahbaplık ve akrabalık gibi bağların fırka işlerine karıştırılmaması gerekir. Fırka içinde hata yapanlara hoşgörü ile yaklaşılmalıdır. Onun şu sözleri CHF için önemli bir uyarıdır⁵²⁰: “Hakiki fırkacılar yarını temin etmek için dünü unutmamak mecburiyetindedirler. Dün bize yürüdüğümüz yollarda müşkilat çıkaran hadiseleri ve bu hadiseleri icat eden simaları unutmamalıyız”. Ayrıca, önemli bir noktaya dikkat çekerek; vatandaşların devlet işlerinin nüfuz, himaye ve iltimasla çözülmemesini, iktisadi işlerin ise hatır gönül ilişkilerinden uzak tutulmasını savunuyordu⁵²¹.

⁵¹⁴ Ünal, 2016: 223-224.

⁵¹⁵ *Anadolu*, 31 Ağustos 1927.

⁵¹⁶ Güneş, 2017: 269-270.

⁵¹⁷ Güneş, 2017: 265-267.

⁵¹⁸ TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem’in 1927 Seçim Mazbatası.

⁵¹⁹ Haydar Rüştü, “Vergiler ve Yeni Meclis”, *Anadolu*, 4 Eylül 1927.

⁵²⁰ Haydar Rüştü, “Fırkacılıkta Müsamaha Olamaz”, *Anadolu*, 6 Eylül 1927.

⁵²¹ Haydar Rüştü, “Nüfuzla İş Görmeye Nihayet Verilmelidir”, *Anadolu*, 8 Eylül 1927.

3.1.3.2. Meclis'teki Faaliyetleri

1927 seçimlerinden sonra TBMM'nin ilk oturumu 1 Kasım 1927 tarihinde toplandı. İlk oturumda Reisicumhur ve Meclis Riyaset Divanı seçimleri yapıldı. Mustafa Kemal Paşa 288 oy alarak oy birliğiyle Reisicumhur olarak seçildi⁵²². Ertesi gün mebusların seçim mazbataları tasdik edildi. Seçim sonuçlarına hiçbir itiraz olmadığı için sırayla bütün mebusların mazbataları onaylandı. Böylece Haydar Rüştü TBMM'nin üçüncü döneminde resmen mebus olarak faaliyet göstermeye başladı⁵²³. 5 Kasım 1927 tarihli TBMM oturumunda encümen seçimleri yapıldı. Haydar Rüştü 242 oy alarak Teşkilatı Esasiye Encümeni'ne seçildi⁵²⁴. Haydar Rüştü, mazbatasını onaylanmış ve Teşkilatı Esasiye Encümeni'ne üye olarak seçilmiş olmasına rağmen Meclis'in ilk dört oturumunda yemin etmemişti. 7 Kasım 1927 tarihinde Meclis başkanının yemin etmeye daveti üzerine yemin etti⁵²⁵.

Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümeni tarafından hazırlanan rapor ve cetvel görüşülürken usulsüz yapılan harcamalar Meclis'in gündem maddelerinden birisi olmuştu. Haydar Rüştü, usulsüzlüklerin yeni olmadığını birkaç yıldır devam ettiğini söylemiştir. Meclis harcamalarının İdare Amirleri tarafından denetlenmesi gerektiğini fakat bu kişilerin görevlerini yerine getirmediğini belirtmiştir. Meclis kürsüsünden dile getirdiği yaklaşık bir yıldır Meclis veznesinde suiistimal yapılmasına rağmen o arkadaşlar niçin seslerini çıkarmamışlar sorusu ile bütün sorumluluğu İdare Amirlerine yüklemiştir. Bununla da yetinmeyerek İdare Amirleri'nden birisinin kendisine ayrılan ödeneğin dışında 10.000 lira aldığını iddia etmiştir. Haydar Rüştü'nün bu tutumu Cebelibereket mebusu Ali Rıza Bey'i oldukça rahatsız etti. Çünkü Ali Rıza Bey bir önceki dönemde idare memuru olarak görev yapmıştı⁵²⁶. Ali Rıza Bey söz alarak Haydar Rüştü'nün isim belirtmeden kendisini hedef aldığını söyledi. Meclis'ten 10.000 lira değil 3.000 lira aldığını, almış olduğu bu paranın da avans olduğunu belirtti. Konuşmasının ilerleyen bölümlerinde avans alma işlemlerinin kanun dışı olduğunu kabul etti⁵²⁷.

Unkapanı Köprüsü'nün tamir edilmesiyle ilgili yapılan görüşmelerde, Haydar Rüştü iki arkadaşı ile birlikte Meclis'e bir tahrir sundu. Unkapanı Köprüsü'nün adının Gazi Mustafa Kemal Paşa olarak değiştirilmesini önerdi. Meclis Başkanı bu öneriyi oylamaya sundu. Oylama sonucunda Unkapanı Köprüsü'nün adı Gazi Mustafa Kemal Paşa Köprüsü olarak değiştirilmesi kabul edildi⁵²⁸.

⁵²² TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 1, İ: 1: 3.

⁵²³ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 1, İ: 2: 9.

⁵²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 1, İ: 4: 22.

⁵²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 1, İ: 5: 26.

⁵²⁶ Öztürk, 1994: 394-395.

⁵²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 1, İ: 23: 183-184.

⁵²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 3, İ: 60: 126.

Türkiye, Lozan Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin borçlarının hissesine düşen kısmını üstlenmiş durumdaydı. 13 Haziran 1928 tarihinde borçların nasıl ödeneceğine dair bir anlaşma imzalandı. İmzalanan anlaşma 1 Aralık 1928 günü onaylanması için Meclis gündemine getirildi. Bazı mebuslar anlaşmanın hemen imzalanmasına karşı çıkıyordu. Meclis'e sunulan bir önerge ile anlaşmanın onaylanmasının ertelenmesi talep edildi. Önergede Haydar Rüştü ile birlikte 15 mebusun imzası bulunuyordu⁵²⁹. Bu önerge kabul edilmedi ve anlaşmanın onaylanması için Meclis'te oylamaya geçildi. Oylamaya toplam 236 mebus katılmıştı. 204 mebus anlaşmanın onaylanmasını kabul ederken, 32 mebus ise red etti. Haydar Rüştü'nün de aralarında bulunduğu anlaşmanın tehir edilmesini isteyen 15 mebusun tamamı red oyu kullananlar arasında bulunuyordu⁵³⁰.

İstanbul Mebusu Tevfik Bey İdare Amirliği görevinden istifa ettikten sonra onun bıraktığı göreve Divan Katibi Denizli Mebusu Necip Ali seçildi⁵³¹. Necip Ali'den boşalan Divan Katipliği için yeni bir seçim yapıldı. Haydar Rüştü, bu görev için aday oldu ve 199 rey alarak Divan Katibi olmaya hak kazandı⁵³². Böylece bir önceki dönemde sağlık sorunları gerekçesiyle istifa ettiği bu göreve yeniden seçilmiş oldu. 1 Kasım 1929 ve 1 Kasım 1930 tarihlerinde yapılan oylamalarda Divan Katipliği görevi birer yıl uzatıldı⁵³³.

TBMM'nin III. Döneminde Haydar Rüştü'nün iki suçlamadan dolayı dokunulmazlığı kaldırılmak istendi. 12 Ekim 1929 tarihli 6/3737 sayılı Başvekâlet tezkeresinde Anadolu gazetesinin ilk sayfasında yayımlanan bir fotoğraftan dolayı İzmir Müddei Umumiliğinin dokunulmazlığının kaldırılması talebinde bulunduğu belirtilmektedir⁵³⁴. 10 Mart 1930 tarihli 6/796 sayılı Başvekâlet tezkeresinde İzmir Mebusu Hacı Hüseyin ve Kars Mebusu Dr. Sadreddin'in Anadolu gazetesi sahibi ve sorumlu müdürüne hakaret suçlamasıyla açtıkları davadan dolayı dokunulmazlığı kaldırılmak istenmiştir⁵³⁵. Suçlamaların incelenmesi sonucu hazırlanan Muhtelit Encümen mazbatasında Haydar Rüştü'nün dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek olmadığı görüşüne yer verildi⁵³⁶. Meclis'te yapılan oylamada encümenin hazırladığı mazbata kabul edildi⁵³⁷. Böylece Haydar Rüştü ile ilgili suçlamalar dönem sonuna kadar askıya alınmış oldu.

⁵²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 6, İ: 10: 26.

⁵³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 6, İ: 10: 31-33.

⁵³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 10, İ: 57: 120.

⁵³² TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 10, İ: 57: 121.

⁵³³ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 13, İ: 1: 5; TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 22, İ: 1: 3.

⁵³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 19, İ: 64, Sıra No: 185: 2.

⁵³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 19, İ: 64, Sıra No: 185: 7.

⁵³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 19, İ: 64, Sıra No: 185: 8.

⁵³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 19, İ: 64: 218.

Belediye seçimlerinde yaşanan olaylara ilişkin çeşitli konular Meclis'in gündemine geliyordu. Ali Fethi Bey, Antalya'da yerel seçimlerde yaşanan olaylar sırasında Dr. Burhanettin (Onat) Bey'in büyük bir faciayı önlemek için halkı dağıtmaya çalıştığını söyledi. Antalya mebusu Rasih Bey bu söz üzerine olayların mürettibinin Dr. Burhanettin Bey olduğunu iddia etti. Ali Fethi Bey bu sataşmaya cevap vererek Dr. Burhanettin Bey'in halkı yatıştırmak için yoğun çaba gösterdiğini belirtti. Haydar Rüştü, bu sözler üzerine bravo yalancıya dedi. Ali Fethi Bey, Haydar Rüştü'ye "Nasıl yalancı efendim? Demek ki Antalya ahalisinden yüzlerce adamın yere serilmesini bu adamın yalan söylemesine tercih ediyorsunuz" sözleriyle yanıt verdi ve Dr. Burhanettin Bey'in olayların büyümesini engelleyen kişi olduğunu vurguladı⁵³⁸. Haydar Rüştü'nün ağzından çıkan sözler onun Serbest Cumhuriyet Fırkası'na ve bu fırkanın mensuplarına karşı tahammül edemediğinin göstergesidir.

Menemen'de Asteğmen Kubilay'ın şehit edilmesi Meclis'in en temel gündem maddelerinden birisi olmuştu. Basında çıkan çok sayıda habere rağmen, yaşanan acı olayın detayları henüz tam olarak ortaya çıkarılamamıştı. Haydar Rüştü'nün de aralarında bulunduğu 44 mebus Başbakan İsmet Paşa'ya bir soru önergesi verdi. Önergede TBMM'nin bu acı olay sonrasında büyük bir hassasiyet göstererek üzerine düşecek görevi yapmaya hazır olduğunu belirttiler ve İsmet Paşa'nın olayın ardından yapılan tahkikat ve alınan tedbirler ile ilgili Meclis'i bilgilendirmesini talep ettiler⁵³⁹. İsmet Paşa, Meclis kürsüsüne gelerek uzun bir konuşmayla mebuslara bilgi verdi⁵⁴⁰.

Haydar Rüştü, Menemen'de yaşanan acı olayın ardında Anadolu gazetesinde önemli bir yazı kaleme aldı. Yazısına Yeni Asır yazarı İsmail Hakkı'ya yanıt vererek başlamıştır. İsmail Hakkı'nın olayları altı hainin işi olarak görmesini kabul etmemektedir. Üç kişinin şehit olduğu gerçeği varken, olayların sadece altı kişinin işi olabileceğine ihtimal vermemektedir. İsmail Hakkı'ya şu sözlerle seslenmektedir: "Dün aziz varlıklarını kara topraklara tevdi ettiğimiz şehitler, Yeni Asır muharririnin dediği gibi altı mecnunun kurbanları değil, aylardan beridir verilen ümit ile canlanan irticacın mazlum şehitleridir". Bu ifadenin ardından üslubunu daha da sertleştirerek Menemen olayını küçük gösterenleri, Kubilay'ın başını kesenlerle bir tutmuştur. Hükümetin ve Türk gençliğinin Menemen olayına gerekli önemi vereceğini hiçbir şüphesi yoktur⁵⁴¹.

⁵³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 22, İ: 5: 22; Güçlü, 1994: 333-334.

⁵³⁹ BCA., 30-10-0-0/8-48-9.

⁵⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, C: 24, İ: 17: 2-6.

⁵⁴¹ Haydar Rüştü, "Hadise Basit Değildir!", *Anadolu*, 26 Kanunuevvel 1930.

3.1.4. Serbest Cumhuriyet Fırkası

3.1.4.1. İlk Yazılar

SCF kurulduktan sonra bazı CHF'lilerin yeni kurulan partiye katılacağına dair söylentiler çıkmaya başlamıştır. Haydar Rüştü'nün SCF'ye katılacağı ve İzmir il teşkilatını kuracağı iddia ediliyordu⁵⁴². Haydar Rüştü bu iddialar karşısında şu sözleri söyledi⁵⁴³: “Teşkil edilecek yeni fırkaya benim de gireceğim yazılmaktadır. Buna neden lüzum göreyim? Ben ne yaptım? Eğer bir şey yapmış isem beni fırkam çıkarsın”. Bu açıklamanın ardından SCF lideri Fethi Bey ortaya atılan iddialarla ilgili olarak “Haydar Rüştü Bey’in fırkamıza gireceğinden malumatım yok. Fakat fırkamızın temayülü dairesinde neşriyatta bulunduğunu memnuniyetle gördüm” açıklamasını yaptı⁵⁴⁴. Fethi Bey’in bu sözleri Anadolu gazetesinin SCF’nin kurulduğu ilk günlerdeki yayın politikasını beğendiğini göstermektedir. Haydar Rüştü her ne kadar SCF'ye katılacağı iddialarını yalanlamış olsa da, Yalova’ya gittiği için bu iddialar bir kez daha gündeme geldi. O dönemde Mustafa Kemal Paşa Yalova’da bulunuyor ve SCF’nin geleceği ile ilgili önemli kararlara imza atıyordu. Haydar Rüştü açık bir dille SCF'ye katılacağına ilişkin haberleri yalanladı ve CHF’den ayrılmak bir düşüncesi olmadığını belirtti⁵⁴⁵.

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasının ardından, yeni fırkanın Türk siyasetini nasıl şekillendireceği büyük bir merak konusu oldu. Haydar Rüştü fırka kurulduktan kısa bir süre sonra Yalova’dan ayrılarak 19 Ağustos’ta Gülcemal vapuruyla İzmir’e geldi. Onunla aynı vapurda İzmir’e gelenler arasında İzmir mebusu Osmanzade Hamdi, İzmir mebusu Ahmet Enver, Giresun Mebusu Hacim Muhittin (Çarıklı) ve Çorum mebusu İsmail Kemal bulunuyordu⁵⁴⁶. Haydar Rüştü vapurdan iner inmez doğrudan matbaaya gitti. Matbaa sürekli olarak insanlarla dolup taşıyordu. Matbaaya gelme şansı olmayanlar telefonla bilgi almaya çalışıyordu. Herkes yeni fırka ile ilgili bir şeyler öğrenmek istiyordu. Haydar Rüştü, bunun üzerine yeni fırka ile ilgili izahatta bulunmayı kendisine görev edindi ve bir süredir ara verdiği gazete yazılarına yeniden başladı. Kaleme aldığı yazılarda Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilgili düşüncelerini İzmir halkıyla paylaşıyordu. Haydar Rüştü’nün belirttiğine göre insanların zihninde üç temel soru işareti oluşmuştu. İlk soru Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın doğal şartlar sonucu oluşup oluşmadığı, ikinci soru yeni fırkaya katılan ya da katılacak mebusların kendi istekleri ile karar verip vermedikleri, üçüncü soru Fethi Bey’in fırkayı kendi isteği ile kurup kurmadığı ile ilgiliydi⁵⁴⁷.

⁵⁴² *Akşam*, 10 Ağustos 1930; *Vakit*, 10 Ağustos 1930.

⁵⁴³ *Anadolu*, 11 Ağustos 1930; *Vakit*, 11 Ağustos 1930;

⁵⁴⁴ *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 1930; *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Ağustos 1930.

⁵⁴⁵ *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1930.

⁵⁴⁶ *Anadolu*, 20 Ağustos 1930.

⁵⁴⁷ Haydar Rüştü, “Yeni Fırka İçin Bazı İzahat”, *Anadolu*, 20 Ağustos 1930.

Kamuoyunun zihninde oluşan sorulardan birincisi ile ilgili olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası üzerine yapılan araştırmaların çoğunda, fırkanın yapay bir muhalefet olduğu ifade edilmektedir⁵⁴⁸. Haydar Rüştü bu düşünceye katılmamaktadır. Bu soruyu soran kişilerin; Cumhuriyet Halk Fırkası çok sert politikalar izliyor, fırka inzıbatçı liderler tarafından yönetiliyor, İsmet Paşa en küçük bir tenkide bile tahammül edemiyor, Meclis'te mebuslar düşüncelerini ifade edemiyor, kanunlar münakaşasız kabul ediliyor gibi düşüncelere sahip olduğunu belirtmektedir. Bu düşüncelere sahip olan kişiler, CHF'nin muhalefet partisi kurulmasına izin vereceğine ihtimal vermiyordu. Onlara göre, ülkenin tek fırka tarafından yönetildiği algısını değiştirmek için ya da en yüksek makam yeni bir hükümet istediği için Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Haydar Rüştü, fırkayı kuran kişi olan Ali Fethi Bey'in otuz seneye yakın çok önemli görevlerde bulunduğuna dikkat çekmektedir. Düşüncelerini söylemekten, söylediklerini uygulamaktan çekinmeyen bir kişiliğe sahip Ali Fethi Bey'in fırkanın başında olmasından dolayı yeni fırkanın doğal bir süreç sonucu oluştuğunu dile getirmektedir. Ortada siyasi bir hokkabazlık olmadığını, tabii şartlar dahilinde tesis edilmiş siyasi bir teşekkül bulunduğunu belirtmektedir⁵⁴⁹.

Haydar Rüştü'ye göre yedi yıldır zorlu koşullar altında ülkeyi yöneten İsmet Paşa danışıklı döğüş yapacak karakterde birisi değildir. İsmet Paşa bütün siyasi hayatı boyunca karanlık işlerden, gayri ciddi hareketlerden ve yapmacık siyasetten uzak durmuştur. Bu karakterdeki bir insanın suni bir fırka kurulmasına taraftar olması mümkün değildir. Haydar Rüştü, İsmet Paşa'ya yöneltilecek inzıbatçı, sıkı, en ufak bir tenkide bile tahammül edemez, kimseye söz söyletmez suçlamalarını kabul etmemektedir. Bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle ifade etmektedir: "...İsmet Paşa söz söyletmez, tenkit sevmez bir şahsiyet olsaydı yeni fırka teşekkül edemezdi. İsmet Paşa'nın mütehammil, cesur olduğunun en büyük delili teşekkül eden fırkayı samimiyetle selamlamasıdır". İsmet Paşa'nın Serbest Cumhuriyet Fırkası'na olan yaklaşımı Haydar Rüştü'yü etkilemiştir. Bu etki sayesinde ciddi ve hakiki bir samimiyet vurgusu yaparak yeni fırkaya hoş geldiniz demiştir⁵⁵⁰.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulma gerekçelerinden biri olarak yüksek makamın yeni bir hükümet istemesi iddiası sık sık dile getiriliyordu. Yüksek makam olarak kastedilen kişi Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa idi. İddia sahiplerine göre Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa hükümetinin yerine yenisinin kurulmasını istiyordu. Bundan dolayı yeni bir siyasi fırka kurulmasına izin vermiş ve kendisine yakın kişilerin SCF'ye katılmasını sağlamıştı. Haydar Rüştü, bu düşünceye katılmamaktadır. Ona göre Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa

⁵⁴⁸ Tunçay, 2015: 247.

⁵⁴⁹ Haydar Rüştü, "Yeni Fırka İçin Bazı İzahat", *Anadolu*, 20 Ağustos 1930.

⁵⁵⁰ Haydar Rüştü, "İsmet Paşa ve Yeni Fırka", *Anadolu*, 21 Ağustos 1930.

hükümetinden memnun olmasaydı ağzından çıkacak bir çift söz ile yeni bir hükümet kurulabilirdi. Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet İnönü'ye; mevkii iktidardan çekil demek yerine, Ali Fethi Bey'e sen de bir fırka yap da işbaşına öyle geç diyeceğini düşünmeyi ağır bir küstahlık olarak değerlendirmektedir. Ali Fethi Bey'in beş buçuk seneden beri Paris büyükelçiliği görevinde bulunmasına rağmen, İsmet Paşa kabinesinin icraat ve siyasetini her yerde tenkit ettiğini, Türkiye'ye geri dönmesinin ardından Reisicumhur Hazretlerine siyasi hayata atılmak istediğini arz ettiğini söylemektedir. Onun bu ifadelerinden, SCF'nin Atatürk'ün etkisi ile kurulduğu düşüncesine tamamen karşı çıktığı anlaşılmaktadır⁵⁵¹. Ancak, Haydar Rüştü'nün düşünceleri kısa bir süre sonra değişmiştir. SCF ilk kurulduğunda yeni siyasi oluşumu doğal bir yapı olarak görmekleyen, daha sonra bu yapının CHF'nin yönlendirmesi ile oluştuğunu söylemiştir. Değişen düşüncesi kaleme aldığı şu cümlelerde açık bir şekilde görülmektedir: "...Serbest Fırka'nın doğmasını bizzat Halk Fırkası'nın liderleri istediler. Yoksa Fethi Bey'in haddine mi düşmüştü bu memlekette yeni bir fırka yapmak?"⁵⁵². İlerleyen yıllarda daha da açık bir ifade ile SCF'yi kendi elleriyle kurduklarını söyleyecektir⁵⁵³. Haydar Rüştü'nün bu itirafı oldukça mühimdir. Çünkü Fethi Bey henüz Türkiye'ye dönmeden önce Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa 20 Nisan 1930 tarihinde yeni bir muhalefet partisi kurulmasını ve kurulacak partinin başına Fethi Bey'in geçirilmesini kararlaştırmışlardı⁵⁵⁴.

Haydar Rüştü; Ağaoğlu Ahmet, Kütahya mebusu Nuri, Aydın mebusu Reşit Galip gibi CHF'yi öteden beri eleştiren kişilerin SCF'ye geçmesini olumlu bir gelişme olarak görmektedir. CHF içinde yer alıp "Ben sizdenim ama, sizi beğenmemekten ve beğenmediğimi söylemekten vazgeçmem" anlayışına sahip kişilere karşı çıkmaktadır. Kamuoyunda oluşan bazı mebusların CHF yönetiminin yönlendirmesi ile SCF'ye girdiği algısının doğru olmadığını belirtmektedir. Ona göre hiç kimseye hiçbir makam tarafından sen şuraya gir veya girme şeklinde bir işaretle bulunulmamıştır⁵⁵⁵. Ben fırkanıza girebilirim veya fırkada kalabilirim, ama şunu yaparsanız ve yahut bunu yapmazsınız gibi taleplere karşı tahammüllerinin olmadığını söylemektedir. Bu konudaki düşüncesi son derece açıktır: "Tereddüt devresi geçmiştir, gittiğimiz ve gideceğimiz yol bellidir. Karşı tarafın programı da neşredilmiş ve onların gidecekleri yollar da malûmdur. İki cami arasında beynemaz vaziyetinde bir sağa, bir sola gidip gelen mütereddid Efendiler artık nereye mal olacaklarsa olsunlar"⁵⁵⁶. Partiden ayrılan mebusların kendi istekleri ile karar verdiğini dile getirmiş olsa da, daha sonra yazdığı bir yazıda

⁵⁵¹ Haydar Rüştü, "Büyük Gazi ve Yeni Fırka", *Anadolu*, 22 Ağustos 1930.

⁵⁵² Haydar Rüştü, "Feryatları", *Anadolu*, 25 Eylül 1930.

⁵⁵³ Haydar Rüştü Öktem, "Biz Tecrübesiz ve Tesadüflere Güvenir İnsanlar Değiliz", *Anadolu*, 2 Eylül 1945.

⁵⁵⁴ İnönü, 2017: 116.

⁵⁵⁵ Haydar Rüştü, "Yeni Fırka ve Meb'uslar", *Anadolu*, 24 Ağustos 1930.

⁵⁵⁶ Haydar Rüştü, "Ya Oraya, Ya Buraya", *Anadolu*, 27 Ağustos 1930.

SCF'ye kendi isteği ile katılan mebusların, CHF'nin yönlendirmesi sonucunda SCF'ye katılanlardan daha az olduğunu söylemektedir⁵⁵⁷.

İsmet Paşa, SCF kurulduktan sonra çeşitli konularda yeni fırkaya destek vermiştir. Haydar Rüştü verilen destekleri üç başlık altında toplamıştır. İlk ve en önemli desteği, Ali Fethi Bey'in iki ay sonra faaliyete başlayacak Meclis'te mebus olarak görev yapmasını sağlamasıydı. İkinci destek, CHF üyesi mebuslar SCF'ye katılma konusunda tamamen serbest bırakılmıştı. Üçüncü destek, basının SCF'ye olan tutumuna ilişkindir. Fırka yeni kurulduğu için söylemlerini duyurabileceği yayın organlarına sahip değildi. CHF'ye yakın olan gazeteler Fethi Bey ve arkadaşları tarafından yazılacak makaleleri ve onların beyanatlarını yayımlayacaktı. Böylece yeni kurulan parti, kendi yayın organlarını oluşturma kadar propaganda konusunda sorun yaşamayacaktı. Bu desteklerin verilmesinin temel nedeni SCF'nin ülke menfaatleri için faydalı bir kurum olacağına inanılıyor olunmasıydı. Haydar Rüştü de bu inanca sahip olan kişilerden birisiydi. Onun şu sözleri oldukça önemlidir⁵⁵⁸:

“...inkılapları ve işleri yaparken arkada ve önde dökülüp kalmış bazı kırıntılar olabilir, hatta çok faydalı ve kurtarıcı olan prensiplerimizin tatbikatında belki de çok hatalı vadilere sapmış olabiliriz. Yeni fırka bize bu hatalarımızı ilmi, ameli ve tecrübeye müstenit vesaiik ve irşadat ile irae ederse kendisini daima minnet ve memnuniyetle gülen bir yüzle karşılayacağımıza emin olabilir.”

İsmet Paşa, SCF'ye önemli destek vermiş olmasına rağmen, SCF üyeleri kendisini yedi yıldır hiçbir şey yapmamakla suçlamaktaydı. Haydar Rüştü, bu eleştiriyi acımasız bulmaktadır. İsmet Paşa'yı sert bir dille eleştiren kişilerin gözlerine gayz, garaz, hırs ve kin perdesi indiğini belirtmektedir. SCF'lilerin, denizcilik alanındaki ilerlemenin sembollerinden birisi olan Ege vapurunu gördükleri zaman söylediklerinden dolayı pişman olacağını dile getirmektedir⁵⁵⁹.

Haydar Rüştü, SCF'nin kurulmasına ilişkin yapmış olduğu genel değerlendirmeler ve kamuoyunun zihninde oluşan soru işaretlerini ortadan kaldırmaya yönelik yazdığı yazıların ardından, yeni kurulan fırkayı eleştirmeye başlamıştır. SCF yöneticileri belli alanlarda propaganda yapmaya başlamış ve kamuoyuna; inhisarlar fenadır, vergiler ağırdır, bazı kanunlar Teşkilat-ı Esasiye'ye muhaliftir, istikraz yapılmaması doğru bir siyaset değildir, şimendiferleri mevcut paramızla yapmamalı, hariçten para tedarik ederek yapmalıyız şeklinde açıklamalarda bulunmuştu. Haydar Rüştü'ye göre bu yapılan eleştirilerin içi doldurulmuyordu. İnhisarları kaldıralım diyenler, yerine neyin ikame edileceğini söylemiyordu. Vergiler ağırdır diyenler, vergileri hafifletmek için somut önerilerde bulunmuyordu. Teşkilat-ı Esasiye'ye aykırı kanun

⁵⁵⁷ Haydar Rüştü, “Ne Bekliyorduk Ne Gördük”, *Anadolu*, 9 Eylül 1930.

⁵⁵⁸ Haydar Rüştü, “Yeni Fırka ve Halk Fırkası”, *Anadolu*, 25 Ağustos 1930.

⁵⁵⁹ Haydar Rüştü, “Feryatlar”, *Anadolu*, 3 Eylül 1930.

var diyenler, hangi kanunun hangi maddesinin aykırı olduğunu belirtmiyordu. Haydar Rüştü, bütün bunlara dikkat çekerek muhalefetin içi boş sözler söylemek yerine yapıcı eleştirilerde bulunmasını temenni ediyordu. Nezih ve münekkit bir fırkanın, samimi ve ciddi tenkitlerinin memleket için faydalı olacağına inanıyordu⁵⁶⁰.

3.1.4.2. Ali Fethi Bey'in İzmir Ziyareti

Ali Fethi Bey'in İzmir ziyareti Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kısa tarihindeki en önemli olayların başında gelmektedir. Bu ziyaret öncesinde Haydar Rüştü, Ali Fethi Bey'e gazetesindeki köşesinden açık mektup yazmıştır. Yazının başlığının altında, içeriğini özetler bir şekilde büyük puntolarla şu cümleler yazılıdır: "Gelir gelmez etrafınızı alacaklar, kanmayınız! Dökecekleri gözyaşlarına inanmayınız. Bulanık suda balık avlayacaklar. Bugün feryat edenler çünkü alkışçılardır. Bizden arta kalanlar kâselerini size uzatacaklardır." Haydar Rüştü, Fethi Beyefendiye Açık Mektup başlıklı yazısına Ali Fethi Bey ve arkadaşlarına hoş geldiniz diyerek başlamıştır. İsmet Paşa'nın Sivas'taki nutuklarına ve Ali Fethi Bey'in buna vereceği cevaba değindikten sonra İzmir'i iyi bilen bir gazeteci olarak düşüncelerini sıralamıştır. Ona göre, Ali Fethi Bey uzun yıllardır ülke dışında bulunduğu için, memlekette yaşanan gelişmelerden yeteri kadar haberdar değildir. İddialı bir ifade ile Ali Fethi Bey'in yanında bulunan kişilerin İzmir ile ilgili yeteri kadar bilgi sahibi olmadığını söylemektedir. Yazısının amacını "İzmir'e teşrifiniz İzmir'in hayat-ı siyasiye ve iktisadiyesinde yirmi senedir haşru neşir olmuş bir gazeteci olan bana; zatiâlinize İzmir hakkında biraz malûmat vermek vazifesini tahmil ettiği için şu açık mektubu yazmaya karar verdim." sözüyle açıklamaktadır. Bunun ardından yazdığı yazının samimi olduğunu gösteren şu cümleleri kurmuştur: "Benden akıl almaya ihtiyacınız olmadığını müdrikim. Esasen ben de zatiâlinize nasihat vermek gibi bir cürete teşebbüs etmiyorum. Maruzatım sadece bazı hakikatlerin, şu İzmir ve havalisinin yediden yetmişe kadar her ferdinin bildiği, öğrendiği hakikatlerin ifadesine inhisar edecektir ki bu malûmata muhtaç olmadığınızı zatiâliniz de iddia edemezsiniz zannındayım. Çünkü hakikatleri bilmekten ve öğrenmekten hiç kimse kendisini müstağni göremez." Haydar Rüştü, Ali Fethi Bey'e iki önemli uyarıda bulunmuştur. İlk uyarısı Ali Fethi Bey'in İzmir İl Teşkilatı'nı oluşturacak kişileri belirlerken son derece seçici olmasına ilişkindir. Dumanlı havalarda azılı kurtlar gibi ortaya çıkan çok sayıda kişi olduğunu söylemektedir. Ali Fethi Bey'in bu kişilerden uzak durması gerektiğini şu cümle ile ifade etmektedir: "Size dökmedik yüzsuyu ve gözyaşı bırakmayacaklar, sizi bir kurtarıcı diye göklere kadar uçuracaklar ve önünüzde iki büküm secdelere varacaklardır. Elhazer Fethi Beyefendi, bunlardan elhazer!" İkinci uyarısı İzmir basınıyla kuracağı ilişkiye

⁵⁶⁰ Haydar Rüştü, "Beklediklerimiz", *Anadolu*, 26 Ağustos 1930.

dairdir. Zeynel Besim, Mehmet Sırrı Bey, İsmail Hakkı ve Behzat Arif gibi gazetecilerin güvenilirmez olduğunu söylemektedir. Yazısını şu ifadeler ile sona erdirmektedir⁵⁶¹:

“Bizden arta kalanlar size yanaşacaklar ve kâselerini sizlere uzatacaklardır. Belki adam olurlar diye şimdiye kadar idare etmeye çalıştığımız ve her birine vazifeler ve mevkiler verdiğimiz bu zevat gördünüz ki ilk fırsatta düşman-ı canımız kesilmekte beis görmediler. Bugün bize yapanlar, yarın da size yapacaklardır. Bizim düştüğümüz hataya sizin düşmemenizi temenni eder ve tekrar cümlenize hoş geldiniz derim.”

Haydar Rüştü’nün açık mektubu oldukça büyük bir yankı uyandırdı. Bu mektup İzmir’de kutuplaşmayı beraberinde getirdi. Haydar Rüştü’nün doğrudan hedef aldığı kişiler, Anadolu gazetesine ve Haydar Rüştü’ye kin beslemeye başladı. Hizmet gazetesi 4 Eylül 1930 tarihinde ikinci baskı yaparak Haydar Rüştü’ye cevap verdi. Zeynel Besim, Anadolu gazetesinin yayın politikasını sert bir dille eleştirdi⁵⁶². İzmir yerel basınındaki bu tartışmalar Fethi Bey’in İzmir ziyareti sırasında çok büyük gerginliklere zemin hazırlamıştır. SCF mensupları için Anadolu gazetesi ve Haydar Rüştü hedef haline gelmişti.

Ali Fethi Bey’in İzmir’e geldiği ilk gün gerginlikler yaşanmaya başladı. Bir gün sonrasında ise olaylar kontrol edilmesi zor bir hale gelecekti. Haydar Rüştü’nün, SCF üyelerine ilişkin ilk izlenimleri son derece önemlidir. Çünkü Anadolu gazetesi bu izlenimlerin yayımlandığı gün saldırıya uğrayacaktır. Ağaoğlu Ahmet’e göre olayların çıkmasının sebebi Anadolu gazetesinin yapmış olduğu yayınlar idi⁵⁶³. Haydar Rüştü yazısında Ali Fethi Bey’i karşılamak için toplanan kalabalığı küçümsemektedir. Alaycı bir üslupla İzmir vilayetinin nüfusu hakkında bilgi veren salnamenin 543. sayfasında İzmir nüfusunun 153.845 olarak verildiğini söylemektedir. SCF liderini karşılayan kişi sayısı ona göre en abartılı rakamla 10.000’den ibaretti. Fabrikalardan, cemiyetlerden, birliklerden kitlesel bir katılım olmamıştı. Bundan dolayı Haydar Rüştü, İzmir halkının Ali Fethi Bey’i karşılama törenine iştirak etmediğini söylemektedir⁵⁶⁴.

5 Eylül 1930 tarihinde Anadolu gazetesi sabah 5’ten itibaren İzmir’in çeşitli bölgelerinde dağıtılmaya başlanmıştı. Gazetede yer alan bazı ifadeler SCF’lileri aşırı derecede rahatsız etti. Bu rahatsızlık CHF ve Anadolu gazetesine yönelik protestolara zemin hazırladı. Haydar Rüştü’nün Bahri Baba Parkı’nda toplanan kişilere İsmet Paşa hükümetinin başarılarını anlatması rahatsızlığı daha da arttırdı⁵⁶⁵. Ali Fethi Bey’in İzmir ziyareti sırasında başlayan

⁵⁶¹ Haydar Rüştü, “Fethi Beyefendiye Açık Mektup,” *Anadolu*, 4 Eylül 1930.

⁵⁶² Zeynel Besim, “Başladı,” *Hizmet*, 4 Eylül 1930.

⁵⁶³ Ağaoğlu, 2011: 63.

⁵⁶⁴ Haydar Rüştü, “Hakikatler, Hayaller,” *Anadolu*, “19 Eylül 1930”.

⁵⁶⁵ Balkaya, 2005: 280.

protesto gösterilerinin önü kesilemedi. Bir çocuğun ölümüyle sonuçlanan acı olaylar yaşandı. Saat 16:00 olduğunda Anadolu matbaasına yönelik saldırı başladı. Yaklaşık bir saat boyunca saldırı devam etti. CHP Katibi Umumiliği tarafından parti müfettişlerine gönderilen bir mesajda Anadolu gazetesine saldıran kişiler baldırı çıplaklar olarak tanımlanmıştır⁵⁶⁶. Saldırının boyutu öylesine büyüktü ki Anadolu matbaası tahrip edildiği için Anadolu gazetesi üç gün boyunca çıkmadı⁵⁶⁷. Anadolu gazetesinin çıkmamasını fırsat olarak gören Hizmet gazetesi, Haydar Rüştü'nün İzmir'den kaçtığını ve Anadolu çalışanlarının korkularından evlerinde yatamayıp akrabalarında kaldıklarını iddia etti⁵⁶⁸.

Haydar Rüştü, CHF'nin Ali Fethi Bey ve ekibine istedikleri her konuda yardımcı olmalarına rağmen bu olayların yaşandığına dikkat çekmektedir. Yeni fırkadan büyük beklenti içinde olduklarını, ama bu beklentilerinin karşılanmadığını söylemektedir. Yaşanan olaylar ile ilgili değerlendirmeleri son derece önemlidir⁵⁶⁹:

“...Bir masum yavrunun kanları aktı, Yunanlıların (linç) yapmak için on sene evvel aradıkları ve fakat bu muhterem milletin siyaneti ile bu emellerine muvaffak olamadıkları (Haydar Rüştü) parçalanmak için arandı, ona (Ali Kemal) denmekten haya edilmedi, onun mücadele-i milliyeye Antalya’da karışmış olan (Anadolu) matbaası yıkılmak ve yakılmak tehlikelerini saatlerce ve saatlerce geçirdi. Bütün bunlar nihayet bir şahsa ve müesseseye karşı yapıldığı için affedilebilir şeylerdir. Fakat affedilmeyecek, hatta yazarken, söylerken bile tüylerimizi ürpertecek şeyler de yapıldı. Bu memleketi, yedi sene evvel bu günlerde kurtaranlar, 9 Eylül kurtuluş bayramını tesit için İzmir sokaklarına dikilen zafer ve sürur taklarının altında hakaret gördü.

Bir taraftan boş, bimana bir nutuk dinledik. Fakat öbür tarafta bazı ağızlardan memleket kurtarıcılarına 9 Eylül’den üç gün evvel savurulmuş küfürler işittik, sokakların kanla boyandığını gördük, memlekette erbabı namus ve haysiyetin içi yandığına şahit olduk, ticaret diyarı İzmir’in hayat-ı iktisadiyesini sarsan zelzeleler ve kasırgalar içinde sıralı demler geçirdik.”

İzmir mitinginden birkaç gün sonra muhalif basında yer alan yazılarda kanunlara riayet ediniz çağrıları yapılmaya başlandı. Haydar Rüştü bu çağrıları, olaylar sırasında değil olaylar bittikten sonra yapıldığı için eleştirmektedir. Ona göre bu çağrı Pasaport’ta Türk polisi denize atılırken, CHF binasına kurşun sıkılırken, Anadolu matbaası tahrip edilirken yapılmalıydı. Olaylar bittikten sonra kanunlara riayet edin çağrılarının yapılmasını anlamsız bulmaktadır. Ali Fethi Bey’in İzmir’deki söylevine ciddi eleştirilerde bulunmaktadır. Ali Fethi Bey’in siyasete atıldığında; inhisarları kaldıracığım, vergileri azaltacağım, şimendifer siyasetini değiştireceğim vaatleri ile yola çıkmasına rağmen İzmir’deki konuşmasında bu konulara değinmek yerine

⁵⁶⁶ BCA., 490-1-0-0/1-14-15.

⁵⁶⁷ Haydar Rüştü, “Yalanlar ve İftiralar”, *Anadolu*, 19 Eylül 1930.

⁵⁶⁸ *Hizmet*, 7 Eylül 1930.

⁵⁶⁹ Haydar Rüştü, “Ne Bekliyorduk Ne Gördük”, *Anadolu*, 9 Eylül 1930.

liman şirketini eleştirdiğini belirtmektedir. Haydar Rüştü'ye göre liman şirketine itiraz etmek için fırka kurmaya gerek yoktur. Bu eleştiriler gazete makalesi olabilecek sıradan konulardır. Ali Fethi Bey'in kazanç vergisi ile ilgili eleştirilerine de yanıt vermiştir. Ali Fethi Bey konuşmasında kazanç vergisi yüzünden birçok kişinin iflas ettiğini söylemekteydi. Haydar Rüştü ise bu vergi kazananlardan alınıp, kazanmayanlardan alınmadığı için hiçbir bir müessesenin batmasına sebep olmadığını iddia ediyordu⁵⁷⁰.

Ali Fethi Bey'in İzmir ziyareti SCF tarihine doğrudan şekil vermiş bir olaydır. Yaşanan olaylarla ilgili Mustafa Kemal Paşa'ya bilgi vermek için giden heyetin içinde Haydar Rüştü de bulunuyordu. Mustafa Kemal Paşa Haydar Rüştü'ye Halk Fırkası binasının taşlandığını gözleriyle gördün mü sorusunu sordu. Haydar Rüştü, kendinden emin bir şekilde gördüğünü söyledi. Ziyaretçiler arasında bulunan İsmet Paşa, İzmir'de fotoğraflarına tabancalar atıldığını, bu durumun kendi şeref ve haysiyetine zarar verdiğini belirtti ve Ali Fethi Bey'i tevkife mecbur olacağını belirtti. Bütün bunların etkisiyle Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet gazetesi aracılığıyla Halk Fırkası'nın başında fiilen çalışacağını ilan etti⁵⁷¹. Bu gelişmelerden sonra SCF'lilerin Mustafa Kemal Paşa ile karşı karşıya gelmesi kaçınılmaz hale geldi.

Ali Fethi Bey'in İzmir ziyareti sonrasında Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan bazı istifalar yaşandı. Haydar Rüştü, İzmir'de yaşanan olayların SCF'nin gerçek yüzünü gösterdiğini iddia etmektedir. Aydın mebusu Reşit Galip'in SCF'den istifa etmesini oldukça önemsemektedir. Şapkalar kalkacak, yeni yazı çöpe atılacak şeklinde açıklamalarda bulunan kişilerin, istifalara neden olmuş olabileceğini dile getirmektedir⁵⁷².

Ali Fethi Bey'in İzmir ziyareti sona erdikten sonra, Haydar Rüştü gazetesindeki köşesinde Güle, Güle Fethi B[ey].! başlığıyla bir uğurlama yazısı yazdı. Bu yazıda ziyaret sırasında yaşanan olaylar yüzünden İzmirliilerin bir milyon lira zarara uğradığı belirtilmektedir. Manevi zararın ile telafi edilemeyecek boyutlarda olduğu söylenmektedir. Haydar Rüştü, ziyaretin kendileri için olumlu tarafları olduğunu da dile getirmektedir. Ona göre ziyaret sırasında yaşanan olaylar sayesinde pek çok kişinin gerçek yüzlerini öğrenmişlerdir. Bu kişileri ağır bir ifade kullanarak milleti sülük gibi emenler olarak tanımlamaktadır. Yaşanan olaylardan ve devrimlere karşı söylenen sözlerden dolayı bütün suçun Ali Fethi Bey'den kaynaklandığını iddia etmektedir. Fethi Bey'in rejime karşı söylenen sözlerin kendi ağızlarından çıkmadığı savunmasını kabul etmemektedir. Haydar Rüştü'ye göre yeniliklere karşı çıkıp, geçmişe

⁵⁷⁰ Haydar Rüştü, "Ne Dediler", *Anadolu*, 10 Eylül 1930.

⁵⁷¹ Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 2017: 180-181.

⁵⁷² Haydar Rüştü, "Geçmiş Olsun", *Anadolu*, 11 Eylül 1930.

duyulan özlemi ifade eden sözler daha önce İzmir’de hiç işitilmemişti. Bu tarz söylemler Ali Fethi Bey’in ziyareti ile birlikte ortaya çıktığı için, onu baş suçlu olarak görmektedir⁵⁷³.

Ali Fethi Bey’in İzmir’de yapmış olduğu konuşmada kamuoyunu en fazla etkileyen vaatlerinden birisi vergileri azaltacağını söylemesiydi. Haydar Rüştü, bu konuda Ali Fethi Bey’e cevap vermeyi kendisine görev edindi. Ona göre, İsmet Paşa’nın bile vergileri azaltacağım şeklinde açıklama yapması mümkün değildir. Çünkü vergileri azaltma yetkisi bir bireyin değil, TBMM’nin elindedir. Ali Fethi Bey henüz milletvekili bile olmadığı için onun vergiler ile ilgili sözlerinin çok fazla ciddiye alınmamasını söylemektedir⁵⁷⁴. Her ne kadar Ali Fethi Bey’in vergiler ile ilgili sözlerini önemsemiyor gözükse de, onun bu konuyu gündeme getirmesi SCF’nin vergiler ile ilgili söylemlerinin halk üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Ali Fethi Bey’in yapmış olduğu ziyaretler İzmir ile sınırlı değildi. İzmir’den sonra Ege bölgesindeki değişik şehirlere ziyaretler gerçekleştirildi. Haydar Rüştü, hem ziyaretler sırasında hem de sonrasında Ali Fethi Bey’i yakından takip ediyordu. SCF liderinin Aydın’da 30.000 kişiye hitap ettiğine dair gazete haberleri çıkmıştı. Haydar Rüştü bunun doğru olup olmadığını öğrenmek ve SCF’nin etkilerini görmek için Aydın’a gitti. Aydın’a gittiğinde ilk görmek istediği yerlerden birisi Ali Fethi Bey’in konuşma yaptığı alan oldu. Alanı gördükten sonra buraya en fazla 3000 kişinin sığabileceğini dile getirdi. Gazetelerde yer alan 30.000 kişilik miting haberlerinin yalan olduğunu söyledi. Ayrıca, Aydın’ın nüfusunun 12.000 olmasına da vurgu yaptı. Böylece SCF’nin Aydın’da 30.000 kişilik miting düzenlediği iddialarını yalanlamış oldu. Dile getirdiği dikkat çekici bir başka konu, bazı kişilerin SCF’ye üye olmamasına rağmen isimlerinin fırka ile birlikte anılıyor olmasıydı. Haydar Rüştü, haberi olmadan SCF’ye üye yapılan kişilerin tekziplerini yayınlamaya kalksa, Anadolu gazetesi sütunlarının dolup taşacağını söylemektedir⁵⁷⁵. Haydar Rüştü her ne kadar SCF liderinin Aydın’da yeterince ilgi görmediğini dile getirmiş olsa da, İzmir olaylarının ardından Ali Fethi Bey’e destek telgrafı çekerek bağlılıklarını bildiren illerin başında Aydın geliyordu⁵⁷⁶.

Haydar Rüştü, Aydın’da bulunduğu sırada orada yaşayan kişilerin SCF ile ilgili düşüncelerini doğrudan öğrenme fırsatı elde etti. Sık sık farklı kişilerle konuşarak, halkın yeni fırkaya bakış açısını öğreniyordu. Anlatılan bir olay onu çok etkiledi. Ali Fethi Bey’in ziyareti öncesinde Reşadiye köylerinden karşılama için insanlar toplanıyordu. Bunların içinden yaşlı birisi Aydın’a gelecek Paşa’nın kim olduğunu sordu. Gelen kişinin Paşa değil Bey olduğunu öğrendi. Köylü ihtiyar, bu Bey’in Aydın’da ne işi olduğunu sorguladı. Ona Ali Fethi Bey’in

⁵⁷³ Haydar Rüştü, “Güle, Güle Fethi B.”, *Anadolu*, 12 Eylül 1930.

⁵⁷⁴ Haydar Rüştü, “Dikkat”, *Anadolu*, 14 Eylül 1930.

⁵⁷⁵ Haydar Rüştü, “Yalan Bombardumanı”, *Anadolu*, 16 Eylül 1930.

⁵⁷⁶ Güneş, 2006: 125.

İsmet Paşa'nın memleketi batırdığından bahsedeceği söylendi. Bunun üzerine yaşlı ihtiyar diğer köylülere önce şu siperlere bakın, sonra İsmet Paşa'yı eleştirenleri dinlemeye gidin dedi. İsmet Paşa'nın Kurtuluş Savaşı'ndaki rolünü hatırlayan pek çok kişi Ali Fethi Bey'i dinlemeye gitmekten vazgeçti. Haydar Rüştü'ye anlatılan bu hikayenin ne kadar doğru olduğu bilinmemektedir. Ama siperlere bakmak söylemi onu oldukça etkilemiş gözükmektedir. Ona göre ihtiyar birinin yaptığı siperlere bakın çağrısı nutuklardan, yazılardan ve her türlü propagandadan daha etkiliydi⁵⁷⁷.

3.1.4.3. Gazetecilerin Yargılanması

İzmir olaylarının üzerinden bir haftadan daha uzun süre geçmesine rağmen gazetelerdeki tartışmalar sona ermemişti. Anadolu gazetesi, İzmir olaylarının ardından suçluların bulunup cezalandırılmasını istiyordu. SCF'ye yakın gazeteciler ise yaşanan gelişmelerden Anadolu gazetesinin yayın politikasını ve Haydar Rüştü'yü sorumlu tutuyordu. Yaşanan olayların öncesinde ve sonrasında kışkırtıcı yayın yaptıkları gerekçesi ile bazı gazeteciler yargılanmaya başlandı. Hizmet gazetesi başyazarı Zeynel Bey, Hizmet gazetesi mesul müdürü Avukat Bedri Bey, Yeni Asır gazetesi sahiplerinden Behzat Arif Bey, Yeni Asır mesul müdürü Abidin Bey tutuklandı. Halkın Sesi gazetesinin sahibi Mehmet Sırrı Bey, gazetesinin mesul müdürü Ömer Fuat ile birlikte ifade verdikten sonra serbest bırakıldı. Hizmet ve Yeni Asır gazeteleri hükümetin manevi şahsını tahkir etmekle ve müheyyiç neşriyat ile suçlanıyordu. Anadolu gazetesine yöneltilen suçlama ise muharref neşriyat yapmak idi⁵⁷⁸. Bu suçlamadan dolayı Anadolu gazetesinin mesul müdürü İbrahim Bey tutuklanmıştı. Haydar Rüştü, tutuklanan arkadaşını hapishanede ziyaret ederek geçmiş olsun dileklerini iletmişti⁵⁷⁹. Haydar Rüştü, Mebus olduğu için yargılanması mümkün değildi. Müddei Umumlilik tarafından Adalet Vekaleti'ne Haydar Rüştü'nün yargılanması için başvuru yapılmıştı⁵⁸⁰.

Gazetecilerin yargılanması tartışmalarına SCF lideri Ali Fethi Bey de dahil oldu. Anadolu gazetesinin yayın politikasının meydana geldiğini ve bu gazetenin temiz ve faziletli insanları sarhoş ve para ile satılmış olmakla suçladığını söyledi. Ona göre bütün olayların suçlusu Anadolu gazetesi idi. Bununla yetinmeyerek "Anadolu gazetesini itham ediyorum. Cumhuriyet hâkimlerinden adaletin bitarafane tecelli ettirilmesini beklemek hakkımızdır"

⁵⁷⁷ "Siperlere Bakın", *Anadolu*, 18 Eylül 1930.

⁵⁷⁸ "Dün Tevkifat Yapıldı", *Anadolu*, 14 Eylül 1930.

⁵⁷⁹ "Mes'ul Müdürümüz Ziyaret Ediliyor", *Anadolu*, 17 Eylül 1930.

⁵⁸⁰ "Anadolu Mes'ul Müdürü de Mevkuf", *Vakit*, 15 Eylül 1930.

diyordu⁵⁸¹. Ağustos ayında Anadolu gazetesinin yayın politikasından övgüyle bahseden Ali Fethi Bey, artık bu gazeteye ve sahibine açık bir dille saldırıyordu⁵⁸².

Anadolu gazetesi Ali Fethi Bey'in demecine "Siyasi hayatı ayağı bastığı her yerde ve iş başına geçtiği her zamanda mutlaka hâdiseler çıkarmakla geçen Fethi Bey'in bizi itham eden sözlerine güldük" yanıtını verdi⁵⁸³. Haydar Rüştü'nün yanıtı ise daha sert oldu. SCF liderinin hiçbir resmi sıfatının olmamasına rağmen, cumhuriyet müdde-i umumisi rolüne soyunduğunu dile getirdi. Olaylar sırasında kan döküldüğü ve devlet ricaline açıkça hakaret edildiği için yargılamanın son derece doğal olduğunu söyledi. Kanunsuzlukların ve saldırıların cezasız bırakılmayacağını söylüyordu. Üstelik yargılananlar arasında gazetesinde çalışan kişilerin de bulunduğunu belirtiyordu. Yargılananlar sadece SCF'ye yakın olan gazeteciler değildi⁵⁸⁴.

Ali Fethi Bey tarafından dile getirilen Anadolu gazetesi İzmirliileri sarhoş ve para ile satın alınmış olarak tanımladı iddiası oldukça ses getirdi. Haydar Rüştü bu iddiayı yalan ve iftira olarak görüyordu. Haklılığını göstermek adına, kendilerinin suçlanmasına neden olan ifadeyi köşesine taşıdı. Gazetede yer alan ve eleştirilere neden olan söz "Para ile bağırtılan beş on sarhoşun polislere bıçak çekmeleri çok hazindi" cümlesinden ibaretti. Sadece bu sözü aktarmakla yetinmeyerek, 5 Eylül 1930 tarihli yayımlanan Hakikatler, Hayaller başlıklı yazısını tekrardan yayımladı. Böylece kendisine yöneltilen suçlamalara yanıt vermiş oldu⁵⁸⁵. Birkaç gün sonra daha farklı bir uygulamaya gidildi. Gazete yönetimi, isteyen herkesin İzmirliilere hakaret edildiği iddia edilen 5 Eylül 1930 tarihli Anadolu gazetesi nüshasını matbaaya gelerek ücretsiz olarak temin edebileceklerini duyurdu⁵⁸⁶.

3.1.4.4. Fethi Bey'in Gümüşhane Mebusu Olması ve Yerel Seçimler

Gazetecilerin yargılanması tartışmalarının yaşandığı günlerde önemli bir adım atıldı ve Ali Fethi Bey'in Gümüşhane mebusu olmasının önü açıldı. 24 Eylül 1930 tarihinde Ali Fethi Bey Gümüşhane mebusu seçildi⁵⁸⁷. Haydar Rüştü, bir fırka liderinin kendisine muhalefet yapan bir lideri mebus yapmak için çaba göstermesinin dünyada eşine ender rastlanan bir olay olduğuna dikkat çekmektedir. İsmet Paşa'nın kendisine güvenen bir devlet adamı olduğu için bu adımı attığını belirtmektedir. SCF'yi destekleyen kişiler, Fethi Bey'in Gümüşhane mebusu seçilmesinin ardından kısa bir süre içinde başvekil olacağına inanıyordu⁵⁸⁸.

⁵⁸¹ "Fethi Bey Gazetecilerin Tevkifini Protesto Ediyor", *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1930.

⁵⁸² *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 1930; *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Ağustos 1930.

⁵⁸³ "Fethi Bey'in O Hareketi Tahrikten Başka Bir Şey Midir?", *Anadolu*, 16 Eylül 1930.

⁵⁸⁴ Haydar Rüştü, "İtham Ediyormuş! Fethi B. Kim Oluyor?", *Anadolu*, 17 Eylül 1930.

⁵⁸⁵ Haydar Rüştü, "Yalanlar ve İftiralar", *Anadolu*, 19 Eylül 1930.

⁵⁸⁶ "Parasız Gazete Veriyoruz", *Anadolu*, 25 Eylül 1930.

⁵⁸⁷ BCA, 30-10-0/74-488-2.

⁵⁸⁸ Haydar Rüştü, "Feryatları", *Anadolu*, 25 Eylül 1930.

Ali Fethi Bey'in başvekil olacağı söylentileri SCF ilk kurulduğu günden itibaren kulaktan kulağa yayılıyordu. Haydar Rüştü'nün ilk günden itibaren bu düşünceye karşı çıktığına daha önce değinmiştik. 1930 yılının Eylül ayının sonunda Mustafa Kemal Paşa hükümet kurma yetkisini İsmet Paşa'ya verdi. Haydar Rüştü, İsmet Paşa'ya yeniden hükümet kurma yetkisi verilmesinin ardından onun hakkında bir yazı kaldı. Yazısında İsmet Paşa'nın Kurtuluş Savaşı'ndaki askeri başarılarına ve Lozan'daki diplomatik başarılarına değinmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın, İsmet Paşa hakkında farklı tarihlerde söylediği övücü cümleler ile yazısını zenginleştirmiştir⁵⁸⁹.

İsmet Paşa'ya verilen hükümet kurma yetkisi yerel seçimler için oldukça önemliydi. SCF, ilk kurulduğu zaman Mustafa Kemal Paşa'nın her iki fırkaya eşit mesafede duracağı sanılıyordu⁵⁹⁰. Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet İnönü'ye hükümet kurma yetkisi verirken söylediği sözler SCF ile arasındaki mesafeyi gözler önüne sermektedir: "Eğer İsmet Paşa hükümet teşkilini kabulden sureti kat'iycede imtina etseydi Başvekaleti bizzat deruhte etmekten başka çare kalmazdı. Ya ben, ya İsmet Paşa..."⁵⁹¹ Bu sözler Ali Fethi Bey'in Başvekil olacağını sananların umutlarını tamamen sona erdirdi. Yerel seçimler öncesinde Mustafa Kemal Paşa açık bir şekilde CHF'yi destekleyeceğini kamuoyuna duyurmuştu.

İzmir'de yerel seçimler 1 Ekim 1930 Çarşamba günü başladı. 12 Ekim Pazar gününe kadar oy verme işlemi devam etti. Sandık başlarında her iki fırkanın temsilcileri görev yapıyordu⁵⁹². Seçim süreci devam ederken Haydar Rüştü Mutlaka ve Behemehal Kazanacağız başlıklı bir yazı kaleme aldı. SCF mensuplarının sık sık dile getirdiği; Gazi bizimle beraber, Gazi İsmet Paşa'yı istemiyor gibi söylemlerin yalandan ibaret olduğuna vurgu yapmıştı⁵⁹³. Haydar Rüştü, Seçimlerde fırkasının zafer elde edeceğinden emin gözüküyordu. Fırkasının zaferinden emin olduğunu okurlarına duyururken, Anadolu gazetesinde sürekli olarak farklı vilayetlerde SCF'den istifalar yaşandığına dair haberler yer alıyordu. Bu haberler, seçim süreci devam ettiği için kamuoyunu doğrudan etkileyebiliyordu.

Seçim süreci devam ederken Haydar Rüştü ve Anadolu gazetesi yeni bir propaganda yöntemi geliştirdi. SCF ile gayrimüslimler arasındaki ilişkiye vurgu yapılmaya başlanmıştı. Haydar Rüştü, SCF'nin belediye seçimlerinde aday olarak gösterdiği kişilerden 13'ünün Ermeni, Rum ve Yahudi olduğunu söylemektedir. Bu üç etnik unsurun örfleri ve menfaatleri ayrı olmasına ve hiçbir zaman bir araya gelmemelerine rağmen yerel seçimlerde birlikte hareket etmelerini dikkat çekici bulmaktadır. Fırka işlerinin ırk ve unsur sorunlarına dönüşmesinden

⁵⁸⁹ Haydar Rüştü, "İsmet Paşa", *Anadolu*, 29 Eylül 1930.

⁵⁹⁰ Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 2017: 69-71.

⁵⁹¹ "Ya Ben Ya İsmet Paşa", *Anadolu*, 29 Eylül 1930.

⁵⁹² Çakmak, 2017: 205; Tabak, 1991: 192.

⁵⁹³ Haydar Rüştü, "Mutlaka ve Behemehal Kazanacağız", *Anadolu*, 5 Teşrinievvel 1930.

memnun olmadığını belirtmektedir. Ona göre, gayrimüslimlerin geçmişteki ihanetlerini tekrar etmelerinin önünde hiçbir engel bulunmuyordu. Yazısını Mustafa Kemal Paşa'nın Gençliğe Hitabesi'nin son cümleleriyle sona erdirdi⁵⁹⁴.

Haydar Rüştü'ye göre yerel seçimlerde Belediye Meclis Üyesi adayı olarak gayrimüslimlerin gösterilmesi sadece bir başlangıçtır. Rum, Ermeni ve Yahudileri Meclis Üyesi adayı olarak gösterenlerin, gelecekte bu kişileri Mebus yapabileceğini söylemektedir. Sonrasında ise Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi bu kişiler çeşitli vekalet görevlerine bile getirilebilecekti. Haydar Rüştü gayrimüslimlerin devlet yönetiminde önemli kademelere gelmesine sonuna kadar karşı çıkmaktadır⁵⁹⁵. Rumların ve Ermenilerin yakın geçmişte Türklere karşı yaptığı mezalimden dolayı bu düşüncelere sahipti⁵⁹⁶.

SCF, kamuoyunda gayrimüslim adaylar ile ilgili tartışmalar başlayınca konuya açıklık getirdi. Yapılan açıklamada İstanbul'da gösterilen 150 adayın sadece birkaç tanesinin gayrimüslim olduğu söylendi. Bu kişilerin aday gösterilmesinin, milletin mukadderatını onlara teslim etmek anlamına gelmediği vurgulandı. Bu tartışmalarla halkın etki altına alınarak SCF'nin oylarının azaltılmasının amaçlandığı belirtildi. Haydar Rüştü, SCF'nin yapmış olduğu açıklamaların haklı ve kıymetli bir tarafı bulunmadığını söylemektedir. Ona göre, aday gösterilen kişilerden halkın büyük bir kısmı rahatsızlık duyduğu için, SCF yapmış olduğu açıklamayla gafletlerini örtbas etmek istemiştir⁵⁹⁷.

Haydar Rüştü, sadece İzmir'deki seçim sürecini takip etmekle yetinmemiş, özellikle Denizli başta olmak üzere Ege bölgesindeki çeşitli vilayetlerdeki seçim süreçlerini yakından izlemiştir. Denizli'de seçim süreci devam ederken ilk gelen sonuçlara göre CHF adayları önde gözüküyordu⁵⁹⁸. Haydar Rüştü, mebus olarak seçildiği bu vilayette elde edilen seçim zaferinden oldukça memnun olmuş ve Denizlililere şu mesajı iletmiştir⁵⁹⁹:

“Denizli Vilayeti Muhterem Halkına

Belediye intihabatında memleketi kurtaranların fırkası olan olan Halk Fırkası'na verdiğiniz reyler aziz ve vatanperver Denizli halkından zaten beklenen merdane ve asilâne bir hareketin ifadesidir. Böyle asil ve fedakâr bir halkın mebusu olmakla öteden beri duyduğum iftihar hislerimi lâyezal hürmetle tekrar izhar eylerim.”

Seçim sürecinin sonuna yaklaşıldığında, siyasi söylemlerde biraz yumuşama oldu. Artık SCF üyeleri vergileri kaldıracağız, şekerini on kuruşa indireceğiz şeklinde propaganda yapmak

⁵⁹⁴ Haydar Rüştü, “Fırsat Düşmanları”, *Anadolu*, 7 Teşrinievvel 1930.

⁵⁹⁵ Haydar Rüştü, “Kirkor Efendi”, *Anadolu*, 8 Teşrinievvel 1930.

⁵⁹⁶ Haydar Rüştü, “Unutamayız”, *Anadolu*, 9 Teşrinievvel 1930.

⁵⁹⁷ Haydar Rüştü, “Rumlarla Ermenilerle İftihar Ediyorlar”, *Anadolu*, 10 Teşrinievvel 1930.

⁵⁹⁸ *Denizli*, 9 Teşrinievvel 1930.

⁵⁹⁹ “Muhterem Denizli'lilere”, *Anadolu*, 14 Teşrinievvel 1930.

yerine ülkeyi saran buhrandan el birliği ile çıkılabileceğini söylemeye başladı. Haydar Rüştü, SCF'nin yeni söylemlerinden memnun gözükmektedir⁶⁰⁰. Seçimlerin sonuna doğru bir başka önemli gelişme daha yaşandı. Ali Fethi Bey Yeni Asır gazetesi aracılığıyla SCF'nin yeni üye kayıtlarında daha dikkatli davranılması gerektiğini duyurdu. Haydar Rüştü, bu telgrafi suçun itirafı olarak değerlendirmiştir. SCF üyesi bazı kişilerin yol kesme, adam öldürme, kaçakçılık gibi suçlara bulaşmasına rağmen fırka yönetiminin fırkamızda sabıkalı yoktur şeklinde açıklamalar yaptığını söylemektedir. Ali Fethi Bey'in üye seçiminde seçici davranılmasını talep etmesini, SCF'de sabıkalı insanların varlığını kabul etmek olarak değerlendirmektedir⁶⁰¹.

Belediye seçimleri sona erdiğinde, henüz kurulalı iki ay bile olmamışken SCF çeşitli yerlerde seçimi kazandı. Seçimi kazandığı yerler arasında İzmir'in bazı ilçeleri de bulunuyordu. Haydar Rüştü, SCF'nin kısmi başarısını görmezden gelerek Türk milletinin CHF'yi desteklediğini dile getirmektedir. Ona göre seçim sonuçları SCF'nin iflas ettiğini göstermektedir⁶⁰². SCF İzmir'de Bademiye, Bozdoğan, Kınık, Menemen, Seferihisar, Buca, Dikili, Kuşadası, Şirince ve Urla gibi yerlerde seçimi kazanmıştı⁶⁰³.

Belediye seçimlerinin olaylı geçtiği şehirlerin başında Antalya geliyordu. Antalya'da SCF'yi kurma görevi Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirmesiyle Dr. Burhanettin (Onat) Bey'e verilmişti⁶⁰⁴. Belediye seçimleri başladığında Antalya'da büyük olaylar yaşandı. Bazı SCF'lilerin oy kullanmasına engel olunmuştu. Bu duruma tepki gösteren halk reyimizi atmadan hiçbir yere gitmeyiz feryatları ile belediye binası önünde toplandı. Çıkan olayların ardından aralarında Dr. Burhanettin Bey'in de bulunduğu çok sayıda kişi tutuklandı⁶⁰⁵. Antalya'daki olayların Dr. Burhanettin Bey'in kışkırtmasından kaynaklandığı dile getiriliyordu. Fethi Bey, Meclis kürsüsünden Dr. Burhanettin Bey'i savunan bir konuşma yaparken, Haydar Rüştü sataşmada bulunarak Burhanettin Bey için bravo yalancıya dedi. Burhanettin Bey, anılarında Haydar Rüştü'nün ismini vermeden kendisine bravo yalancı demesinden bahsetmektedir⁶⁰⁶. Oysa bu kişiler Milli Mücadele döneminde beraber çalışmışlardı.

SCF'ye yakın olan gazeteler seçim sonuçlarının şaibeli olduğunu dile getiriyordu. Onlara göre halkın hürriyeti gasp edilmiş durumdaydı. Açık bir dille hükümet amirlerine itaat etmeme çağrısı yapılıyordu. Haydar Rüştü'ye göre muhalif basında yer alan yazılar halkın hür olduğunu göstermektedir. Eğer halkın hürriyeti gasp edilmiş olsaydı, basında bu tarz yazıların

⁶⁰⁰ Haydar Rüştü, "Akıllı Selim", *Anadolu*, 14 Teşrinievvel 1930.

⁶⁰¹ Haydar Rüştü, "Buna Ne Diyecekler", *Anadolu*, 17 Teşrinievvel 1930.

⁶⁰² Haydar Rüştü, "Efendiler! İflas Ettiniz!", *Anadolu*, 20 Teşrinievvel 1930.

⁶⁰³ Tabak, 1991: 191; Gözcü, 2013: 180.

⁶⁰⁴ Naskali, 2015: 15-26.

⁶⁰⁵ Güçlü, 1994: 337; Güçlü, 2004: 68-75.

⁶⁰⁶ Naskali, 2015: 49.

yazılamayacağını söylemektedir⁶⁰⁷. Muhalif basına göre CHF seçim dolayısıyla kendisine zorluk çıkaranlardan intikam almak isteyecekti. Haydar Rüştü, bu söylemi Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kimseden intikam almaya niyeti ve hakkı olmadığını söyleyerek yalanlamıştır⁶⁰⁸.

3.1.4.5. SCF'nin Dağılması

SCF, 1930 yılının Kasım ayında dağılma kararı aldı. Fırka lideri Ali Fethi Bey, dağılma kararını Gazi ile karşı karşıya gelmek istemiyorum gerekçesi ile kamuoyuna duyurmuştu. Haydar Rüştü, Ali Fethi Bey'in beyannamesinin kendisinde şu fikri uyandırdığını belirtmektedir: “Gazi bizimle çalışacaktı, bizi sahabet edecekti, bizimle iş görecekti. Ne çare ki bu, tahakkuk etmedi.” Ona göre Mustafa Kemal Paşa'nın ilk günden beri CHF tarafında olacağı belliydi. SCF'lilerin Gazi bizimle beraber propagandası halkı aldatmaktan ibaretti. Bundan dolayı fırkanın kapatılma gerekçesi olan Gazi ile karşı karşıya gelmemek söylemini kabul etmemektedir. Haydar Rüştü fırkanın kapatılmasında asıl nedeni “...Fethi Bey'in vatan hudutları içinde husule getirilen sert, tahripkar fırtınaları tadil kabiliyetini gösterememesi, fırkasının namına tatbik olunan gerici hareketlerin önüne geçmesine muktedir olamaması” olarak açıklamaktadır. Bu açıklamasının ardından Ali Fethi Bey'in liderlik vasıflarını sorgulamaya başlamıştır. Reis olmanın kolay bir iş olmadığını belirtmiştir. Lider, zorlu günlerin yükünü tek başına omuzlamalı, rahat günleri ise başkalarına vermeliydi. Ali Fethi Bey'in bu durumun tam tersini uyguladığını, güçlü işleri başkalarına verirken kolay işleri kendisinin üstlendiğini dile getirmiştir. Yaşanan gelişmelerin ardından CHF'nin öneminin daha da arttığını şu sözlerle okurlarına duyurmuştur⁶⁰⁹:

“Fırkamız her zaman olduğu gibi halkın en samimi nigâhbanı olarak onun dertleri ile uğraşmada, onun ıztıraplarını teskinde daha faal, onu bağrına daha sıkı basarak hedefine yürüyecektir.

Çünkü başkaları gibi halkı sırf menfaatlerine çalıştırır ırgat olarak tanımaz. Bu hadise fırkamızı tarih müvacehesinde bir daha takviye etmiştir.”

Haydar Rüştü, SCF dağıldıktan sonra muhalif basın ile polemige girmeye devam etmiştir. Ona göre, Fethi Bey ile Mustafa Kemal Paşa'yı karşı karşıya getiren şey muhalif basının yayın politikasıydı⁶¹⁰. SCF'nin dağılmasından sonra muhalif basın büyük bir şaşkınlık içindeydi. Fırka kapatılmış olmasına rağmen, muhalefetin siyasette aktif rol oynayacağına dair beklentiler haberlere yansıyor. Yeni bir fırka teşkil edilecek, Gazi seyahatini ikmal eder etmez vaziyette değişiklik olacak, İsmet Paşa istifa ediyor, Büyükelçiler İstanbul'da toplandı

⁶⁰⁷ Haydar Rüştü, “Tehdit ve Tahrik”, *Anadolu*, 21 Teşrinievvel 1930.

⁶⁰⁸ Haydar Rüştü, “İntikam”, *Anadolu*, 22 Teşrinievvel 1930.

⁶⁰⁹ Haydar Rüştü, “Niçin Dağıldılar”, *Anadolu*, 19 Teşrinisani 1930.

⁶¹⁰ Haydar Rüştü, “İnsafsızlık”, *Anadolu*, 23 Teşrinisani 1930.

bunun manası vardır, Fethi Bey sual takrirleri veriyor bunun ardından bir şeyler çıkacak gibi haberler SCF'ye yakın gazetelerde yer alıyordu. Haydar Rüştü'ye göre bu haberlerin tamamı balon haberdi ve muhalefetin kendilerini avutma siyasetinin göstergesiydi. Dile getirilen iddialara gazetede ki köşesinden teker teker yanıt vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın seyahatinden sonra CHF'nin kudret ve kuvvetinin artacağını, İsmet Paşa'nın vazifesine devam edeceğini, büyükelçilerin toplantısının özel bir anlamı olmadığını, Fethi Bey'in soru önergelerinin sıradan mebusluk faaliyeti olduğunu dile getirmiştir⁶¹¹.

SCF dağıldıktan sonra muhalif basında yer alan Hırsızlar Teslim Olunuz başlıklı makalede, Halk Fırkası mensupları arasında hırsızların olduğu söylenmiştir. Haydar Rüştü, SCF dağıldığı için yarı yolda kalan muhalif basının efkârı bulandırmak amacıyla böyle yazılar yayımladığını söylemektedir. Eğer yazılar gerçekten bazı kirli çamaşırları ortaya dökmeye hizmet edecekse, takdir ile karşılayacaklarını belirtmiştir ve muhalif basına şu önemli çağırını yapmıştır⁶¹²: "...Eğer içimizde böyle yapanlar mevcut ise onların meydana çıkmasından memnun olacağız ve bu suretle daha temiz, daha kuvvetli kalacağız. Muhalifler galiba bu neticeyi görmek istemiyorlar ki halis niyetlerimizi, temiz emellerimizi efkârı umumiye önünde karanlık ve karışık işler mahiyetinde göstermek istiyorlar."

SCF'nin kuruluş süreci ve partinin ilk faaliyetleri sırasında Haydar Rüştü'nün sergilemiş olduğu tutum siyasetteki sivri karakterini ve CHF'ye olan güçlü bağını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Daha önce değindiğimiz gibi Fethi Bey'in İzmir ziyareti sırasında yaşanan olaylar, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini SCF'nin karşısında konumlandırmasına neden olmuştur. Bu olayların baş aktörlerinden birisi Haydar Rüştü'nün kendisiydi. Fethi Bey ve ekibine karşı vermiş olduğu mücadele ile SCF'nin üç ay gibi kısa bir sürede kapanmasındaki etkenlerden birisi olmuştur.

3.1.5. Dördüncü TBMM Dönemi (1931-1935)

3.1.5.1. 1931 Seçimleri

Mustafa Kemal Paşa Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanmasının ardından halkın içinde bulunduğu durumu yakından görebilmek için ülkenin değişik şehirlerine ziyaretler düzenledi⁶¹³. 3 Mart 1931 tarihinde Ankara'ya döndüğünde CHF Grup Başkanlığı'na bir mektup yazdı. Mektubunda son zamanlarda CHF aleyhinde bir hava yaratılmak istendiğini belirttikten sonra, seçimlerin yenilenmesini istedi. Onun bu isteğinin ardından 5 Mart 1931 tarihli Meclis oturumunda seçimlerin yenilenmesi kararı alındı. Bu karar ile birlikte alınan

⁶¹¹ Haydar Rüştü, "Hâlâ Ümit Ediyorlar", *Anadolu*, 17 Kânunuevvel 1930.

⁶¹² Haydar Rüştü, "Onların İnhisarcılığı", *Anadolu*, 18 Kânunuevvel 1930.

⁶¹³ Tüfekçi, 1998: 11.

ilginç bir karar daha bulunuyordu. Mebus maaşının 500 liradan 350 liraya düşürülmesi kararlaştırıldı⁶¹⁴.

Haydar Rüştü, seçimlerin yenilenme kararının ardından Son Posta gazetesine küçük bir röportaj verdi. Röportajında seçimlerin yenilenme nedeninin Mustafa Kemal Paşa'nın mektubunda açıklandığını, mebus maaşlarının tasarruf nedeniyle indirildiğini belirtti. Kendisine yöneltilen maaş indirimi memurlara da uygulanmalı mı sorusuna, “Mebus tahsisatının tenzili şiddetle vücudunu hissettiren tasarruf zarureti nokta-i nazarından elzemdir. Bu suretle milletvekilleri tasarrufa örnek oluyorlar. Yalnız bunun memurlara teşmiline taraftar değilim” yanıtını verdi. Yeni Meclis'te görmek istediğiniz fikir ve ruh nedir sorusuna cevap olarak Meclis'te devrimci ve yapılan devrimleri kalıcı hale getirecek kişilerin mebus olmasının faydalı olacağını belirtti⁶¹⁵.

1929 ekonomik buhranının toplum üzerindeki olumsuz etkileri ve SCF'nin yerel seçimlerde elde ettiği kısmi başarı CHF'nin aday belirlerken yeni düzenlemeler yapmasına neden oldu. Seçimlerde köylü, işçi ve madencilerden mebus adayları gösterilmesi kararlaştırıldı. Bunun yanı sıra müstakil mebusluğun önü açıldı. CHF, bazı seçim bölgelerinde müstakil mebuslar için yer ayırdı. Bu iki uygulamayla CHF'nin halktan her geçen gün koptuğu ve muhalif seslere tahammül edemediği iddialarına yanıt verilmek isteniyordu.

Haydar Rüştü, önceki dönemlerde olduğu gibi yine Denizli'den mebus adayı oldu. Bu dönemde Denizli vilayetinden seçilecek mebus sayısı 5'ten 6'ya yükselmışti. Seçimlerde 735 müntehib-i saniden 707'si oy kullandı. Haydar Rüştü ve diğer mebus adayları müntehib-i sanilerin tamamının oyunu alarak mebus seçildi⁶¹⁶.

3.1.5.2. Meclis'teki Faaliyetleri

1931 seçimlerinin ardından Meclis ilk toplantısını 4 Mayıs 1931 tarihinde yaptı. İlk olarak mebusların yemin töreni gerçekleştirildi⁶¹⁷. Daha sonra Reisicumhur, Meclis Başkanı ve riyaset divanı seçimlerine geçildi. Haydar Rüştü, katiplik için aday olan mebuslardan birisiydi. Yapılan oylamada Afyonkarahisar mebusu Ruşen Eşref 276, Yozgat mebusu Avni 167, Denizli mebusu Haydar Rüştü 129, Çanakkale mebusu Ziya Gevher 140, Tokat mebusu Süreyya 90, Rize mebusu Ali 94, Mardin mebusu Ali Rıza 41 oy aldı. İlk tur sonucunda Ruşen Eşref ve Avni Beyler katip üye olmaya hak kazandı⁶¹⁸. Diğer adaylar oy çoğunluğunu sağlayamadığı için bir kez daha oylama yapıldı. İkinci oylamada 249 mebusun 160'ı Haydar Rüştü'ye oy verdi.

⁶¹⁴ Güneş, 2017: 315-317.

⁶¹⁵ Son Posta, 6 Mart 1931; Güneş, 2017: 318

⁶¹⁶ TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem'in 1931 Seçim Mazbatası.

⁶¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 4, C: 1, İ: 1: 2.

⁶¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 4, C: 1, İ: 1: 3.

Haydar Rüştü ikinci turda en çok oy alan aday olarak katip üye seçildi⁶¹⁹. Diğer adaylar çoğunluğu sağlayamadığından dolayı dördüncü katip üyelik için bir kez daha seçim yapıldı. Bu turda Ziya Gevher Bey 118 oy alarak katip üye oldu⁶²⁰. Böylece yeni dönemin ilk yasama yılında görev yapacak katip üyelerin tamamı belirlenmiş oldu. Haydar Rüştü her yeni yasama yılında yeniden katip üyeliğe seçilerek görevine dönem sonuna kadar devam etmiştir⁶²¹.

Elâziz mebusu Fazıl Ahmet Bey ve iki arkadaşı bazı gazetelerin yayın politikasına karşı hükümetin hangi tedbirleri aldığına dair bir önerge sundu. Meclis'te yapılan görüşmelerde uzun uzun basının durumu tartışıldı. Urfa Mebusu Ali Saip Bey'in konuşması sırasında Haydar Rüştü araya girerek birkaç söz söyledi. Haydar Rüştü'nün bu kısa konuşmasında Arif Oruç ve Zekeriya Sertel'i hedef aldığı gözükmemektedir⁶²². Basının durumu ile ilgili İsmet Paşa'nın konuşması oldukça ilgi çekti. Haydar Rüştü'nün de aralarında bulunduğu 11 kişi İsmet Paşa'nın beyanatının memleketin her tarafında neşir ve ilan edilmesini teklif etti⁶²³.

1930'lu yıllarda Türk ekonomisi Devletçilik ilkesi üzerine kurulmuştu. Bu dönemde gazetelerde devletçilik ve liberalizm tartışmaları yapıldığı sırada, muhalif basın Haydar Rüştü'yü eleştirmekteydi. Yapılan eleştiri son derece ilginçtir, hükümete muhalefet eden gazeteciler onu CHF'ye ihanet etmekle suçluyorlardı. Ayrıca mebus gazetecilerin gazete sütunlarında yazdıklarını, Meclis kürsüsünde de dile getirmelerini istiyorlardı. Haydar Rüştü bu eleştiriler karşısında öncelikle Meclis kürsüsünde konuşmaktan çekinen bir insan olmadığını söylemiştir. Yıllardır CHF'ye türlü türlü iftira atanların, kendisini CHF'ye ihanet etmekle suçlamalarını anlamsız bulmaktadır. CHF'nin bu gibi kişilere ihtiyacı olmadığını söyledikten sonra gazete sütunlarında kaleme aldığı yazılar için "...bizim sözlerimiz onun bağrından kopan istekler olduğu için o fırkanın, o hükümetin demirden azmine, iradesine, kudretine çeliksuyu verir." ifadesini kullanmıştır⁶²⁴.

21 Haziran 1934 tarihinde Soyadı Kanunu yasalaştı. Haydar Rüştü'ye sahibi olduğu Milli Birlik gazetesindeki Şakacıklar köşesinde Pamukoğlu soy adını alması tavsiye edildi⁶²⁵. Mizahi olan bu istek aslında gazete çalışanları ile Haydar Rüştü arasındaki ilişkilerin iyi olduğunu ve çalışanların kendilerine yaratılan çalışma ortamından memnun olduğunu göstermektedir.

⁶¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 4, C: 1, İ: 1: 8.

⁶²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 4, C: 1, İ: 1: 9.

⁶²¹ Çoker, 1996: 176.

⁶²² TBMM Zabıt Ceridesi, D: 4, C: 3, İ: 22: 18-19.

⁶²³ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 4, C: 3, İ: 26: 70.

⁶²⁴ Haydar Rüştü, "Muhaliplere Diyoruz Ki", *Anadolu*, 9 Birinci Teşrin 1932.

⁶²⁵ Çimdik, "Soy Adları II", *Milli Birlik*, 12 Mayıs 1934.

Haydar Rüştü, kendisine Öktem soyadını almayı uygun gördü. Anadolu gazetesi bunu “Baş yazganımız Denizli sayılavı Haydar Rüştü Bey Otken soyadını almıştır” sözüyle okurlarına duyurdu⁶²⁶. Bir gün sonra bir düzeltme mesajı yayımlanarak “Dünkü sayımızda telgraf haberlerimiz arasında başyazganımız Haydar Rüştü soyadı olarak Ötken’i seçtiğini yazmıştık. Fakat Ötken kelimesi yanlışlıkla Otken çıkmıştır” denildi. Ancak iki gün arka arkaya yayımlanan haberlerde söylenen hem Otken hem de Ötken soyadları doğru değildi. Gazetenin künyesine de yansıyan bu hata iki hafta boyunca devam etti. Ankara ile iletişimin zayıflığından kaynaklanan bu hatalı kelimeler değil, Öktem kelimesi soyadı olarak seçilmişti. 10 Aralık 1934 tarihli Anadolu gazetesinin künyesinde Haydar Rüştü Öktem adı doğru olarak yazılmıştır⁶²⁷.

1931-1935 yılları arasında Haydar Rüştü’nün TBMM tutanaklarına geçmiş konuşmaları ve yasama faaliyetleri çok azdır. Meclis’teki faaliyetleri katip üyeliği ile sınırlı kalmıştır. İzmir’in Seferihisar kazasına bağlı Kavacık köyünde altın arama izni verilmesi için bir dilekçe yazmıştır. Ancak onun bu talebi, altın araması yapılmasını talep ettiği bölge askeri alan olduğu için kabul edilmemiştir⁶²⁸. Bu dönemde Haydar Rüştü’nün dokunulmazlığı kaldırılmak istenmiştir⁶²⁹. Ancak dokunulmazlık dosyası dönem içinde sonuçlandırılmamış ve bir sonraki döneme kalmıştır.

3.1.6. Beşinci TBMM Dönemi (1935-1939)

3.1.6.1. 1935 Seçimleri

1935 seçimleri milletvekili adaylarının belirlenmesinde Mustafa Kemal Paşa’nın son derece etkili olduğu bir seçim olmuştur. Bu seçimlerde mebus olmak isteyen pek çok kişi, cumhurbaşkanına telgraf çekerek isteklerini bildirmiştir. Ancak resmi prosedüre göre, milletvekili adayı olma talebi partinin ilgili makamına yapılmalıydı. Bundan dolayı doğrudan Mustafa Kemal Paşa’ya başvuru yapan kişilere, uyulması gereken prosedürler hatırlatılarak ilgili makama başvuru yapmaları sağlanmıştır⁶³⁰.

Haydar Rüştü Öktem, bir kez daha Denizli’den milletvekili adayı oldu. Denizli’de seçim sürecinin ilk adımı olarak 22 Aralık 1934’ten 5 Ocak 1935 tarihine kadar seçmen defterleri asılı kaldı⁶³¹. Önceki dönemde altı olan Denizli milletvekillerinin sayısı yeni dönemde sekiz olarak belirlendi⁶³². Seçimlerin ilk aşaması olan ikinci seçmenleri belirleme oylamasında halk

⁶²⁶ *Anadolu*, 28 Teşrinisani 1934.

⁶²⁷ *Anadolu*, 10 Kanunuevvel 1934.

⁶²⁸ BCA., 30-18-1-2/44-29-3.

⁶²⁹ *TBMM Zabut Ceridesi*, D: 4, C: 17, İ: 71: 2.

⁶³⁰ Uyar, 2012: 252-253.

⁶³¹ *Denizli*, 27 Birinci Kânun 1934.

⁶³² *Anadolu*, 20 Kanunuevvel 1934.

heyecanlı bir şekilde oylamaya katıldı. Oyların tamamı CHF'nin göstermiş olduğu adaylara verildi. Denizli merkezden kadın ve erkek 129 kişi, kazalardan 86'sı kadın 520'si erkek 606 kişi ikinci seçmen olmaya hak kazandı⁶³³. Ocak ayının sonuna gelindiğinde Denizli'de seçim için yapılan hazırlıklar sona erdi⁶³⁴.

Seçimlerden önce müstakil milletvekilleri için ülke genelinde 16 kontenjan ayrılması kararlaştırılmıştı. Müstakil milletvekili çıkaracak illerden birisi Denizli idi. CHF, 8 milletvekili çıkarılacak Denizli'den 7 aday gösterdi. Önceki dönem Denizli milletvekili olarak faaliyet gösterenlerin tamamı yeniden aday gösterildi. Bu kişilere Denizli Memleket Hastanesi başhekimini Dr. Hamdi Bey ilave edildi. Müstakil milletvekilliğine General Şefik, Avukat Ragıp Saraçoğlu, Mehmet Ali Sezer, Dr. Rüştü, Ahmet Ethem, Buldan eski kaymakamı Saffet, Ragıp Kemal Can Türk, Dr. Şakir Saraçoğlu, Rüştü Tokadi ve Çallı Ethem aday oldu⁶³⁵. 8 Şubat'ta yapılan seçimlerde 735 ikinci seçmenden 707'si oy kullandı. Haydar Rüştü Öktem 707 oy alarak bir dönem daha milletvekili olmaya hak kazandı⁶³⁶. Denizli'den müstakil milletvekili olarak General Şefik seçildi⁶³⁷.

1935 seçimlerinde sadece Türkiye için değil dünyanın pek çok ülkesi için bir ilk gerçekleşti. Kadınların mebus olarak Meclis'e girmesinin önü açıldı. Böylesine önemli bir yenilik seçim sürecini, önceki süreçlerden daha farklı kıldı. Türkiye çok daha renkli bir seçim atmosferi yaşadı. Denizlililer CHF üyeleri Mustafa Kemal Atatürk'e telgraf çekerek Türk kadınına seçilme hakkı verilmesinden oldukça memnun olduklarını dile getirdiler⁶³⁸. Seçim sonucunda 18 kadın mebus Meclis'e girmeye hak kazandı⁶³⁹.

3.1.6.2. Meclis'teki Faaliyetleri

TBMM'nin V. Döneminin ilk toplantısı 1 Mart 1935 tarihinde yapıldı. Haydar Rüştü ve diğer mebuslar yemin ederek görevlerine başladı⁶⁴⁰. Yemin töreninin ardından Meclis Başkanı, riyaset divanı ve Reisicumhur seçimlerine geçildi. Haydar Rüştü, geçmiş yıllarda olduğu gibi katip üyeliğe aday oldu. 374 oy alarak Meclis'te görev yapacak altı katip üyeden birisi olmaya hak kazandı⁶⁴¹. Ancak bu görevini sadece ilk yasama döneminde sürdürdü. Diğer yasama

⁶³³ *Denizli*, 24 İkinci Kânun 1935.

⁶³⁴ *Denizli*, 31 İkinci Kânun 1935.

⁶³⁵ *Denizli*, 7 Şubat 1935.

⁶³⁶ TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem'in 1935 Seçim Mazbatası.

⁶³⁷ BCA., 30-10-0-0/75-492-5; BCA., 490-1-0-0/357-1497-1: 7; *Denizli*, 14 Şubat 1935; Kodal, 2015: 47.

⁶³⁸ *Denizli*, 24 İkinci Kânun 1935.

⁶³⁹ İçke, 2014: 59.

⁶⁴⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 5, C: 1, İ: 1: 5-7.

⁶⁴¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 5, C: 1, İ: 1: 3.

dönemlerinde katip üyeliğe yeniden aday olmadı. Üçüncü yasama yılının başında Divan-ı Muhasebet Encümenine seçilerek burada görev yapmaya başladı⁶⁴².

7 Mart 1935 tarihli mebusların seçim mazbatalarının onaylanması işlemi yapıldı ve Haydar Rüştü'nün mazbatasını onaylandı⁶⁴³. Aynı oturumda Haydar Rüştü Öktem'in dokunulmazlığının kaldırılmasıyla ilgili bir dosya ilgili encümene sevk edildi⁶⁴⁴. Haydar Rüştü ile ilgili Meclis'e çok sayıda dokunulmazlık dosyası geldi. Bu dosyaların çoğu Anadolu gazetesinde yayımlanan yazılardan dolayı açılan davalara ait idi. Dokunulmazlık dosyalarının bazıları önceki dönemden kalmıştı. Anadolu gazetesinde Akhisar Posta ve Telgraf Müdürü Ali Rıza Bey'e yönelik olarak zimmet ve ihtilâs suçlaması yapıldığı için Başvekalet 14 Haziran 1933 tarihinde Haydar Rüştü'nün dokunulmazlığını kaldırmak için tezkere hazırladı⁶⁴⁵. Bu tezkere 2 Mayıs 1935 tarihinde sonuçlandırıldı ve dokunulmazlığın kaldırılmasına gerek görülmedi⁶⁴⁶. Başvekalet tarafından hazırlanan 16 Kasım 1935 tarihli tezkere ile Yeni Asır gazetesi sahibi Hakkı Bey'in açtığı hakaret davasından dolayı dokunulmazlığı kaldırılmak istendi⁶⁴⁷. 18 Aralık 1935 tarihinde alınan kararla dokunulmazlık kaldırılmayarak dava dönem sonuna bırakıldı⁶⁴⁸. 1 Nisan 1936 tarihinde Anadolu gazetesinde yayımlanan bir yazıda isim verilmeden Menemen Kaymakamı ve Jandarma komutanı eleştirildiği gerekçesiyle açılan davadan dolayı Haydar Rüştü'nün dokunulmazlığı kaldırılmak istendi⁶⁴⁹. Şikâyet edilen yazı, Orhan Rahmi Gökçe tarafından kaleme alınmıştı. Orhan Rahmi Gökçe, saz şairi Veysel'in Menemen'de vermek istediği konserin engellendiğini okurlarına duyurdu⁶⁵⁰. Onun bu sitemi Menemen'deki yerel yöneticileri rahatsız etti. Bu soruşturmadan dolayı dokunulmazlığın kaldırılmasına gerek görülmedi⁶⁵¹. İzmir Karantina'da bulunan Memurin Kooperatifi Şaşal suları acentası Abdullah Hulki aleyhinde Anadolu gazetesinde yayımlanan bir yazıdan dolayı, Haydar Rüştü'nün dokunulmazlığı kaldırılmak istendi⁶⁵². 9 Nisan 1937 tarihli Meclis oturumunda dokunulmazlık dosyası görüşüldü ve dosyanın dönem sonuna bırakılması kararlaştırıldı⁶⁵³. Böylece Haydar Rüştü ile ilgili bütün dokunulmazlık dosyaları rafa kaldırılmış oldu. Alınan bütün kararlar Haydar Rüştü'ye yönelik suçlamaların Teşkilatı Esasiye

⁶⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, D: 5, C: 13, İ: 2: 12.

⁶⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 5, C: 1, İ: 2: 16.

⁶⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 5, C: 1, İ: 2: 11.

⁶⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 5, C: 3, İ: 24, Sıra No: 90: 1-2.

⁶⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 5, C: 3, İ: 24: 85.

⁶⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 5, C: 7, İ: 20, Sıra No: 52: 1-2.

⁶⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 5, C: 7, İ: 20: 137.

⁶⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 5, C: 14, İ: 11, Sıra No: 13: 1-2.

⁶⁵⁰ Orhan Rahmi Gökçe, "Saz Şairini Koğan Şımarık Zevk!", *Anadolu*, 1 Nisan 1936.

⁶⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 5, C: 14, İ: 11: 14-15.

⁶⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, D: 5, C: 17, İ: 46, Sıra No: 129: 1.

⁶⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 5, C: 17, İ: 46: 29.

Kanunu'nun 12. ve 27. maddelerindeki yazılı bulunan suçların dışında kaldığı gerekçesine dayanıyordu.

CHP, 1935 yılında hazırlanan tüzüğünün 125. maddesiyle milletvekillerinin, siyasi kimliklerini özel işleri için kullanmalarını engellemeyi amaçlıyordu. Bunun için her milletvekili Kasım ayının başında milletvekilliği görevi dışında hangi işlerle uğraştığını Genbaşkur'a bildirmek zorundaydı⁶⁵⁴. Haydar Rüştü Öktem, 11 Kasım 1935 tarihinde parti tüzüğünün 125. maddesi kapsamında Anadolu ve Ulusal Birlik gazetelerini çıkarmak dışında başka bir iş yapmadığını bildirdi⁶⁵⁵. 5 Nisan 1937 tarihinde gönderdiği bilgilendirme mesajında hala çıkıyor olmasına rağmen Ulusal Birlik gazetesinin adını vermeyerek sadece Anadolu gazetesinin sahibi ve başyazarı olduğunu belirtti⁶⁵⁶.

1936 yılının Ekim ayında İzmir'de Türk ordusu büyük bir manevra harekatı yaptı. Bu manevra harekatını İzzettin Çalışlar ve Mustafa Muğlalı gibi değerli komutanlar takip ediyordu. Haydar Rüştü Öktem, gazeteci ve milletvekili kimliği ile harekatı izleyenler arasında bulunuyordu. Manevra sona erdikten sonra büyük bir geçiş töreni organize edildi. Haydar Rüştü Öktem, manevra harekatını başarıyla tamamlayan ve geçiş töreni sırasında karşısında duran orduyu “Yerleri, gökleri titreterek geçen bu ordu, Türk ordusudur!” sözü ile tanımlamıştır⁶⁵⁷.

Manevra harekatı sona erdikten birkaç gün sonra Başbakan İsmet İnönü İzmir'i ziyaret etti. İsmet İnönü ziyaret sırasında çiftçilerle görüşmeler yaptı. Haydar Rüştü Öktem'in bu görüşmeler ile ilgili değerlendirmesi son derece dikkat çekicidir⁶⁵⁸: “Bir Başbakan ile bir rençber değil; arzuları bir, işleri ve kaygıları bir, düşünceleri ve dertleri bir, derman arayışları bir olan iki vatandaş görüşüyor, konuşuyor.” İsmet İnönü'yü Basmane istasyonunda uğurlayan heyette Haydar Rüştü Öktem de yer aldı⁶⁵⁹.

1936 yılında düzenlenen il kongrelerine CHP yönetimi büyük önem veriyordu. Her il için bir milletvekili müşahit olarak görevlendirildi. Yapılan görevlendirmeler sayesinde parti faaliyeti ile hükümet idaresi arasında daha sıkı bir yakınlık kurulacağına inanılıyordu⁶⁶⁰. Haydar Rüştü Öktem, doğduğu şehir Gümüşhane'de müşahitlik yapacaktı⁶⁶¹. Kongreler öncesinde İzmir valisi Fazlı Güleç'in yapmış olduğu açıklama onu çok etkiledi. Fazlı Güleç,

⁶⁵⁴ Cumhuriyet Halk Partisi, 1935: 30-31.

⁶⁵⁵ BCA., 490-1-0-0/234-923-3: 14.

⁶⁵⁶ BCA., 490-1-0-0/234-923-3: 13.

⁶⁵⁷ Haydar Rüştü Öktem, “Mehmedcik Geçiyor!”, *Anadolu*, 17 Teşrinievvel 1936.

⁶⁵⁸ Haydar Rüştü Öktem, “İnönü ve Çiftçi”, *Anadolu*, 20 Teşrinievvel 1936.

⁶⁵⁹ *Anadolu*, 21 Teşrinievvel 1936.

⁶⁶⁰ BCA., 490-1-0-0/3-14-11: 2.

⁶⁶¹ *Anadolu*, 14 Teşrinisani 1936.

CHP üyelerinin bütün şikâyetlerini parti kongrelerinde dile getirmelerini istiyordu. Haydar Rüştü Öktem'e göre valinin bu isteği temiz bir yüreğin, asil bir düşüncenin ürünüydü⁶⁶².

Haydar Rüştü Öktem'in müşahit olarak görev yaptığı CHP Gümüşhane il kongresi 12 Aralık 1936 tarihinde saat 14'te başladı. Toplam 18 delege bulunmasına rağmen, toplantı 13 delege ile açıldı. Haydar Rüştü Öktem, hazırladığı raporda toplantıya gelemeyen delegelerin birisinin Kelkit'ten ikisinin Şiran'dan, diğer ikisinin ise Bayburt'tan olduğunu söylemektedir. Bu kişilerin toplantıya gelememe nedenini şiddetli kış koşullarından dolayı yolların kapanması olarak açıklamıştır. Raporunda, kongre sırasında geçmiş yıllara ait izahatın detaylı olmadığını belirtmiştir. Delegelerin partiye bağlılığından oldukça memnun gözükmektedir. Gümüşhane il kongresi dört saat devam etti ve İlyönkurul üyelerinin seçimi ile sona erdi⁶⁶³. 20 Şubat 1937 tarihinde Gümüşhane iline ait kongre zabıtnamesi CHP Genel Sekreterliği'ne gönderildi⁶⁶⁴. Haydar Rüştü Öktem, CHP İzmir il kongresine de katkı sağlamıştır. İzmir'de yapılan kongrenin zabıtnamesi Anadolu matbaasında basılmıştır⁶⁶⁵.

Hatay sorunu cumhuriyetin ilk yıllarında en önemli dış politika meselelerinden birisiydi. Haydar Rüştü Öktem, Türklerin başladığı bütün işleri tamamladığını hatırlatarak Hatay sorununun çözüleceğine olan inancını dile getirmiştir⁶⁶⁶. Fransızların Hatay'ı Suriye mandasına bırakma isteğinin, yarım asırdır Alsas-Loren bölgesi sorununu çözmek için gösterilen çabalarla çeliştiğini belirtmiştir. Türkiye'nin Hatay konusundaki kararlılığını şu cümleyle ifade etmiştir⁶⁶⁷: “Bizim Suriyelilerle anlaşmaya ne niyetimiz var, ne vaktimiz, ne tenezzülümüz. Biz olsa olsa oralardaki hakkımızı çiğnetmeyiz; işte o kadar”.

Haydar Rüştü Öktem'in Hatay konusundaki düşüncelerini belirtmesinden kısa bir süre sonra, Hatay'ın bağımsız bir devlet oldu. Hatay'ın bağımsızlığına kavuşması, Türk dış politikasının büyük bir başarısıydı. Bu gelişme Hatay'ın anavatana bağlanmasının ilk adımı olarak görülüyordu. Türkiye'nin dört bir yanında Hatay'ın bağımsızlığı kutlandı. Meclis'te yapılan oturumda Mahmut Esat Bozkurt, Haydar Rüştü Öktem ve Sadri Maksudi riyasete bir takrir vererek, Hatay konusunda elde ettikleri başarıdan dolayı Mustafa Kemal Atatürk'e ve İsmet İnönü'ye teşekkür edilmesini talep ettiler⁶⁶⁸.

14 Mart 1938 tarihinde kanun layihası ve Bütçe Encümeni mazbatasını Meclis'te görüşülürken Çanakkale mebusu Ziya Gevher Etili maddelerdeki bazı ifadelerin

⁶⁶² Haydar Rüştü Öktem, “Şikâyet ve Şükür”, *Anadolu*, 23 Teşrinievvel 1936.

⁶⁶³ Cumhuriyet Halk Partisi, 1937: 191-193.

⁶⁶⁴ BCA., 490-1-0-0-/200-792-1: 24.

⁶⁶⁵ Taşdemir, 1994: 46.

⁶⁶⁶ Haydar Rüştü Öktem, “Kanayan Yaralardan I: Sancak Sancısı!”, *Anadolu*, 19 Teşrinisani 1936.

⁶⁶⁷ Haydar Rüştü Öktem, “Kanayan Yaralardan II: Gene O Sancı”, *Anadolu*, 20 Teşrinisani 1936.

⁶⁶⁸ *Akşam*, 30 Kanunusani 1937.

Türkçeleştirilmesi talebinde bulundu. Maddeleri Türkçeleştirdiği taslağı okumadan önce yazısının kötü olduğunu söyleyerek kendisinin okuyacağını belirtti. Bunun üzerine Haydar Rüştü Öktem “Sen yazı yazmayı öğrenememişsin, hem de kanunu tercüme yapmaya kalkıyorsun” dedi. Ziya Gevher, Türkçeleştirdiği maddeleri okuduktan sonra konuşmasına devam etti. “Tütüncü Maliyenin memuru değildir, inhisarın muayyen kimselere verdiği bir isimdir. Sabun da satar tütün de satar” demesinin ardından, Haydar Rüştü Öktem inhisar maddelerinin kimler tarafından satılacağını belli olduğunu, herkes tarafından satılamayacağını belirtti⁶⁶⁹. Bu küçük polemik dışında 1935-1939 yılları arasında Haydar Rüştü Öktem’in tutanaklara geçmiş konuşması bulunmamaktadır.

1935 yılının Ekim ayında Atatürk’e yönelik bir suikast girişimi oldu. Suikast girişimi Suriye’de planlanmış ve Suriye üzerinden suikastta kullanılacak silah ve bombalar yurda sokulmuştu. Suikast toplantısının Urfa milletvekili Ali Saip’in çiftliğinde yapıldığı iddia ediliyordu. Suikast planı ortaya çıkınca yurdun dört bir yanında protestolar düzenlendi. Anadolu gazetesi suikast haberini “Bu melunane hareket, büyük şef uğrunda ölmeye hazır duran İzmir’de ve mıntıkamızda derin bir infial ve nefret uyandırmıştır. Bu Atatürk’ün şahsiyetinde Türkiye’ye ve Türklüğe çevrilmiş alçakça, canavarca bir kasıttır” sözleri ile okurlarına duyurdu. Aynı zamanda saat on yedide Atatürk anıtında protesto mitingi düzenleneceği belirtildi ve bütün İzmirli bu mitinge çağrıldı⁶⁷⁰. Mitingi organize eden heyet Haydar Rüştü Öktem, Enver Özgeç, Atıf İnan, Kemal Talât, Behçet Uz ve Avni Doğan’dan oluşuyordu. Haydar Rüştü Öktem miting sırasında İzmir basınını temsilen kürsüye çıkarak şu sözleri söyledi⁶⁷¹:

“Arkadaşlar!

Türklüğün gözbebeği, ulu Atatürk’e, yurt ve ulus düşmanlarının kıymak istediklerini bir kere daha duymakla can evimizden vurulduk.

Eksik söyledim. Arkadaşlar! Atatürk’e Türklüğün gözbebeği dedim.

O, bu anlatışından daha yüksek, daha büyük bir varlıktır.

O, yalnız Türklüğün gözbebeği değil, insanlığın önü ile, özeni ile yaratılmış bir harikası, kahramanlığın, bütün kahramanlara saygı ile baş eğdiren bir timsalidir.

Onda görüş, buluş, kavrayış kudreti o kadar geniş ve büyüktür ki yaptığı ve başardığı işler önünde hayretler duymamak bir insan için imkânsızdır. O, eşsiz bir yaratıcı, mutlak bir kurtarıcı, muhakkak bir yükselticidir.

Umutsuz bir ulusa onun varlığı tükenmez, sonsuz bir kurtuluş inancı verir.

⁶⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 5, C: 23, İ: 35: 46-47.

⁶⁷⁰ *Anadolu*, 19 Birinciteşrin 1935.

⁶⁷¹ Haydar Rüştü Öktem, “Lânet Olsun”, *Anadolu*, 20 Birinciteşrin 1935.

Bu alçakça iş, bu soysuzca düşünüş, kimin tarafından gelirse gelsin biz o işi ve düşünüşü lânetle, nefretle karşılarız.

Bu lânetlemede bütün yurttaşların biz İzmirliyle beraber olduklarına şüphemiz yoktur. Çünkü ona çevrilen kem gözler ve fena duygular hakikatte bu yurda ve bu ulusa çevrilmiş demektir. Yurda ve ulusa ve onları temsil eden Yüce Atatürk'e karşı çevrilecek kem gözlerin sonucu o gözlerin çıkarılması ve o fena düşüncelerin kumkuması olan kafaların parçalanması olacaktır.

Kapkara günler, onun gören, gösteren gözlerinin alevleriyle apaydınlık olur.

Dişlerinden ve tırnaklarından başka silahlı kalmayan bir ulus onun gösterdiği yola yönelince baştan tırnağa kadar posatlanmış bir kahraman ordusu halini alır.

Çiğnenmiş memleketler onun eliyle düşmandan alınır.

Harap yurtlar onun himmeti ile gül bahçesi olur.

Gözyaşlarını onun eli siler, köle olan bir ulusu o kurtarır, o yükseltir ve "Bay" yapar!

İşte bu vasıfları varlığında toplayan ve Atatürk'e yalnız Türklüğün gözbebeği olmakla, bundan ötürü kalmayan ve acunda yaşayan bütün insanların sevgisini ve saygısını üstünde toplayan Atatürk'e kem gözlerle bakılmak, ona kıyılmak istenildiğini öğrenince hakikaten can evimizden vurulduk dedim!

Adlarına söz söylediğim İzmir basını bu haince hareketi bütün varlığı ile telin eder. Hainlerin bir ayak evvel cezalandırılmasını ister ve son söz olarak der ki:

Ey Atatürk! Allah seni bu ulusun başından ve ey Türk ulusu Allah seni Atatürk'ün başkanlığından ayırmasin!"

Haydar Rüştü Öktem'in bu konuşması İzmirliilerin yoğun alkışı ile sona erdi. Miting idare heyeti hem Mustafa Kemal Atatürk'e hem de Başbakan ve İçişleri bakanına telgrafla çekerek İzmir halkının hislerine tercüman oldu. Söz konusu telgraflarda İzmirliilerin Atatürk'e olan bağlılığına vurgu yapıldı, suikast girişimi lanetlendi ve bu girişime alet olanların cezalandırılması talep edildi⁶⁷².

3.2. Gazetecilik Faaliyetleri

3.2.1. Anadolu Gazetesi

3.2.1.1. Gazetenin İzmir'de Yeniden Çıkması

Antalya'da Anadolu gazetesinin yayın hayatı 12 Eylül 1922 tarihinde Elveda adlı başyazıyla sona erdi⁶⁷³. Haydar Rüştü, Kurtuluş Savaşı'nın bitmesinin ardından vakit kaybetmeden İzmir'e döndü. 18 Eylül 1922 tarihli Ahenk gazetesindeki bir haberden, Haydar Rüştü'nün İzmir'e geldiği anlaşılmaktadır⁶⁷⁴. Haydar Rüştü, Anadolu gazetesini kurulduğu şehir olan İzmir'de yeniden yayın hayatına sokabilmek için yoğun bir şekilde çalışmaya başladı. Kısa bir süre içinde gazetesini yayına hazır hale getirdi. Anadolu gazetesinin İzmir'deki yeni

⁶⁷² *Anadolu*, 20 Birinciteşrin 1935.

⁶⁷³ *Antalya'da Anadolu*, 12 Eylül 1338; Güçlü, 2012: 49-50.

⁶⁷⁴ *Ahenk*, 18 Eylül 1338.

yayın dönemine ait ulaşabildiğimiz en eski nüsha 2853 numaralı 20 Ekim 1922 tarihinde çıkan gazetedir. Gazete iki sayfa olarak çıkmıştır. Gazetenin idarehanesi ve matbaası Sabunhane sokağında bulunuyordu⁶⁷⁵.

Antalya'da Anadolu gazetesi 2293-1 numaralı nüsha ile Antalya'daki yayın hayatına başlamıştı. Gazetenin Antalya'da çıkan son sayısı 2832-533 numaralı idi⁶⁷⁶. Gazetenin Antalya'da toplam 533 sayı çıktığı göz önünde bulundurulduğunda, İzmir'deki yeni yayın dönemine ait ulaşabildiğimiz en eski nüshadan önce 20 sayı çıkmış olmalıdır. Bundan dolayı, Anadolu gazetesinin 1922 yılının Eylül ayının sonunda İzmir'de yeniden yayın hayatına başladığı söylenebilir.

Hükümet, almış olduğu kararlarla Anadolu gazetesine destek veriyordu. 15 Mart 1923 tarihinde Anadolu gazetesi için getirilen kâğıtların gümrük vergisinden muaf tutulmasına dair bir karar alındı⁶⁷⁷. 21 Haziran 1923 tarihinde alınan başka bir kararda Anadolu ve Duygu gazetelerinin bir yıllık ihtiyacı olan kâğıtlardan gümrük vergisi alınmaması kararlaştırıldı⁶⁷⁸. Bu kararın alındığı belgede Duygu gazetesinin adının geçiyor olması dikkat çekicidir. Hükümetin desteklerine rağmen, Haydar Rüştü ve Anadolu gazetesi çalışanları hiç beklemedikleri bazı aksiliklerle karşılaştılar.

Gazetenin İzmir'de yeniden yayın hayatına başlamasından kısa bir süre sonra Anadolu matbaasında bir yangın çıktı. Haydar Rüştü, 1923 yılında meclise sunduğu tercüme-i hal varakasında yangının dört ay önce çıktığını söylemiştir⁶⁷⁹. Meclis'in Ağustos ayında açıldığı göz önünde bulundurulursa, Anadolu matbaasındaki yangının 1923 yılının Nisan ayında çıkmış olması gerekir. Haydar Rüştü yangının hasarlarını gidermek için sekiz ay boyunca çaba göstermek zorunda kaldı. Tam her şeyin düzeltildiği ve gazetenin yeniden yayın hayatına başlayacağı sırada Anadolu matbaasında bir kez daha yangın çıktı. Yaklaşık üç aylık yeni bir tadilat döneminin ardından Anadolu matbaası çalışır hale getirildi⁶⁸⁰. Haydar Rüştü bu dönemde Türk Sesi gazetesinde birkaç yazı yayımladı⁶⁸¹. Türk Sesi gazetesinde yayımlanan yazılarından birisi emval-i metruke sorununa ilişkindir⁶⁸².

Anadolu matbaasındaki hasarın tamamen giderilmesinin ardından, Anadolu gazetesinin yayın hayatına başlamasının önünde hiçbir engel kalmadı. Gazete çıkmadan birkaç gün önce 8 Haziran 1924 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Anadolu gazetesinin bir senelik ihtiyacı olan üç

⁶⁷⁵ *Anadolu*, 20 Teşrinievvel 1338.

⁶⁷⁶ *Antalya'da Anadolu*, 12 Eylül 1338.

⁶⁷⁷ BCA., 30-18-1-1/6-53-10.

⁶⁷⁸ BCA., 30-18-1-1/7-22-3.

⁶⁷⁹ Haydar Rüştü Öktem'in II. Dönem Tercüme-i Hal Varakası.

⁶⁸⁰ Haydar Rüştü, "On Beşinci Senemiz", *Anadolu*, 23 Temmuz 1341.

⁶⁸¹ Arıkan, 1991: 78.

⁶⁸² Haydar Rüştü, "Emval-i Metruke Hakkında", *Türk Sesi*, 1 Şubat 1340.

bin beş yüz top kâğıttan gümrük vergisi alınmaması kararlaştırıldı⁶⁸³. Hükümetin aldığı bu karar gazetesinin maddi açıdan rahatlamasını sağladı. Anadolu gazetesi 1924 yılının Haziran ayında yeniden İzmir’de çıkmaya başladı. Ahali gazetesindeki bir habere atıfta bulunularak Anadolu gazetesinin 11 Haziran 1924 tarihinde çıktığı söylenmektedir⁶⁸⁴. 13 Haziran 1924 Cuma günü Sada-yı Hak gazetesinde ise “Anadolu refikimizin önümüzdeki Pazar gününden itibaren evvelki gibi sabahları intişara başlayacağını haber aldık. Şimdiden refikimizi tebrik ve devam-ı muvaffakiyetini temenni eyleriz” denilmiştir⁶⁸⁵. Yapmış olduğumuz araştırmalarda Anadolu gazetesinin matbaa yangınından sonraki yeni yayın dönemindeki ilk sayılarına ulaşmamız mümkün olmamıştır. Ulaşabildiğimiz en eski sayı APIKAM’da bulunan 20 Haziran 1924 tarihli ve 3106 numaralı nüshadır⁶⁸⁶.

Anadolu matbaasının uzun süre tamir edilememesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bilindiği gibi, Haydar Rüştü 1923 yılının Ağustos ayından itibaren Denizli mebusu olarak faaliyet gösteriyordu. Onun mebusluk faaliyetleri Anadolu gazetesine yeterince vakit ayıramamasına neden oldu. Ayrıca 17 Kasım 1923 tarihinde sağlık sorunlarını gerekçe göstererek Meclis’ten bir buçuk aylık izin talebinde bulundu⁶⁸⁷. İzin süresi dolduğunda sağlık sorunlarının düzelmediğini belirterek izin süresinin bir buçuk ay daha uzatılmasını talep etti⁶⁸⁸. Onun bu taleplerinden Anadolu gazetesini İzmir’de yeniden çıkarmak için yoğun çaba gösterdiği dönemde, bir yandan da sağlık sorunlarıyla mücadele ettiği anlaşılmaktadır.

1923 yılında Anadolu matbaasında üç eserin basıldığı bilinmektedir. Bu eserlerin tamamı İzmir İktisat kongresi ile ilgilidir. İktisat Esaslarımız başlıklı 91 sayfalık bir kitap, İzmir İktisat Kongresi Türkiye Umum Emekçi Grubu Tarafından Tespit Edilen Esasat-ı Umumiye başlıklı 6 sayfalık bir kitapçık ve Umûr ve Muamelât-ı Ticariyenin Teshili, İzmir 1339 Şubat İktisat Kongresi’ne Teklif başlıklı kitapçık Anadolu matbaasında basılmıştır⁶⁸⁹. Haydar Rüştü’nün ilk yangında sekiz aylık, ikincisinde ise üç aylık tadilat geçirdiklerini söylediği göz önünde bulundurulduğunda, Anadolu matbaasındaki yangının İzmir İktisat Kongresi ile ilgili eserler basıldıktan sonra çıktığını söylemek mümkündür.

Haydar Rüştü, Anadolu gazetesinin İzmir’de yeniden yayın hayatına başlamasının üzerinden yirmi gün geçtikten sonra Cuma tatilinden istifade ederek gazete koleksiyonunu inceleyip o güne kadar yaptıkları yayınları bir bütün olarak değerlendirmiştir. İlk yirmi sayıda

⁶⁸³ BCA., 30-18-1-1/10-28-18.

⁶⁸⁴ Akkoyun, 1996: 103.

⁶⁸⁵ *Sada-yı Hak*, 13 Haziran 1340.

⁶⁸⁶ *Anadolu*, 20 Haziran 1340.

⁶⁸⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 2, C: 3, İ: 54: 414-415.

⁶⁸⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 2, C: 5, İ: 95: 560-561.

⁶⁸⁹ Serçe, 2002: 134-135.

en fazla dikkatini çeken şey gazete sütunlarına sürekli olarak şikâyet haberleri taşıdıkları olmuştur. Emval-i metruke meselesi, yolsuzluk iddiaları, mesken buhranı, ekmek fiyatları, elektrik, su ve daha pek çok konu ile ilgili yapılan haberlerde şikâyet etme hali gözüne çarpmıştır⁶⁹⁰. Anadolu gazetesindeki haberlerde şikâyetlerin ön plana çıkıyor olması, gazetenin halkın sorunlarına çözüm üretme amacına hizmet ettiğinin göstergesidir.

Anadolu gazetesi CHF'yi destekleyen bir yayın organıydı⁶⁹¹. Gazete, ilerleyen yıllarda uzun bir süre CHF İzmir il teşkilatıyla iç içe olan bir binayı kullandı. Parti ile yakın ilişkisinden dolayı Anadolu gazetesi CHF'nin yayın organı olarak görülüyordu. Aydın Öktem bu konuda şunları söylemektedir⁶⁹²: “Gazete Halk Partisi’ni tutuyordu, fakat Halk Partisi’nin yayın organı değildi. Babam Halk Partili olduğu için gazete de partiyi tutuyordu.”

Cumhuriyetin ilk yıllarında yayımlanmış salnamelerde Anadolu gazetesi ile ilgili çeşitli bilgiler vardır. Anadolu gazetesi, 1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salmamesi’nde siyasi mahiyetli bir yayın organı olarak tanımlanmaktadır⁶⁹³. 1926-1927 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salmamesi’nde 1911 yılında yayın hayatına başladığı, günlük bir gazete olduğu, kendi matbaasında basıldığı, işgal döneminde Antalya’ya taşındığı, işgalin sona ermesiyle birlikte yeniden İzmir’de çıkmaya başladığı, sahibinin Denizli mebusu Haydar Rüştü ve sorumlu müdürünün Zühtü Bey olduğu bilgileri bulunmaktadır. Bu salnamede gazetenin 5500 nüsha olarak basıldığı belirtilmiştir⁶⁹⁴. 1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salmamesi’nde gazetenin 3000 nüsha olarak basıldığı yazmaktadır⁶⁹⁵. Bir önceki salname ile karşılaştırıldığı zaman Anadolu gazetesinin tirajında düşüş olduğu göze çarpmaktadır. 1927-1928 İzmir Vilayet Salmamesi’nde Anadolu gazetesinin sorumlu müdürünün Hamdi Nüzhet Bey olduğu ve gazetede 4 ücretli muharrir, 10 mürettip, 4 memur ve 3 hademenin çalıştığı yazmaktadır⁶⁹⁶. Harf Devriminden hemen sonraki süreci yansıtan 1928-1929 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı’nda Anadolu gazetesinin tirajı ile ilgili bilgi verilmemiştir⁶⁹⁷. 1929-1930 İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı’na göre Anadolu gazetesinde 4 ücretli muharrir, 8 fahri muharrir, 4 memur, 10 mürettip ve 3 hademe çalışmaktadır⁶⁹⁸.

⁶⁹⁰ Haydar Rüştü, “Şikayetler ve Temenniler”, *Anadolu*, 6 Temmuz 1340.

⁶⁹¹ Arı, 1972: 34.

⁶⁹² Arıkan, 2006: 183.

⁶⁹³ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salmamesi*, 1925-1926: 430

⁶⁹⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salmamesi*, 1926-1927: 668.

⁶⁹⁵ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salmamesi*, 1927-1928: 604.

⁶⁹⁶ *İzmir Vilayet Salmamesi*, 1927-1928: 38.

⁶⁹⁷ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı*, 1928-1929: 288.

⁶⁹⁸ *İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı*, 1929-1930: 320-321.

3.2.1.2. Harf Devrimi

Harf devrimine doğru giden süreçte, Anadolu gazetesi halkın yeni harflere alışması için büyük çaba gösteriyordu. Latin harflerinin kabul edileceğine dair söylentilerin ortaya çıkmasının ardından, Anadolu gazetesi Latin harfli küçük haberler yayımlamaya başladı. Böylece İzmirliilerin Latin harflerine aşına olması sağlanacaktı. Anadolu gazetesinde Latin harfleri ile çıkan ilk yazı M. Turgut imzası ve Latine Harflary başlığıyla yayımlandı. Arap harflerinden Latin harflerine geçişin Cumhuriyet dönemindeki ilk örneklerinden olan bu metni aynen aktarıyoruz⁶⁹⁹:

“Bir iki aïdir chehrimiz gazatalarini bou mühim messélé oughrachdirior. kimi bou harflaryn aleïhindé kimi lehindé boulounior. biz issé turque millétinin seadet vé tealissi, sinaat vé tidjaretdé ilerilemési itchine bou harflary kaboul eïlemekden bachka tcharé gueurneyorouz. bounon bir aï évvél arape harflari ilé yazdygymiz bir mekalédéda souïlémische idique.

Bizdje bou munakachalara sarf olounan zamanlara yasikdir. biz bou günden itibaren bachlayorouz. Latine harflari ilé turqudjé mekaleler yazadjaghiz. chimdidén sévguili ocouyoudjilarimizi alyhdrymaga gaïret édedjeyiz. yalniz méarif vekili Moustafa Nedjati beyden chounou ridja éderiz: bir an ével bou harflarda bizim itchine yapylmassi lazim gueléae taadilati lütuf étsinlerde her kes ichini bilsine.”

Latin harflerinin kabulüne giden süreçte beynelmilel rakamların kullanılmasına dair kanun 20 Mayıs 1928 tarihinde kabul edildi. Bu kanuna göre 1 Haziran 1928 tarihinden itibaren kullanılan uluslararası rakamlar Türkiye’de resmen uygulanmaya başlanacaktı⁷⁰⁰. Bu süreçte Anadolu gazetesi İzmirliilerin yeni rakamları öğrenmesi için çaba gösteriyordu. Gazetenin ilk sayfasında 0’dan 9’a kadar yeni ve eski rakamlar bir arada verilerek, halkın rakamları bir an önce öğrenmesine hizmet ediliyordu⁷⁰¹.

Rakamların değişmesinin ardından alfabenin de değişmesine kesin gözüyle bakılıyordu. Milli Eğitim Vekâleti yazar ve eğitimcilerden oluşan bir heyet kurarak Arap harfleriyle yazılan yazıların Latin harfleriyle nasıl yazılacağına dair çalışmalar yaptırdı⁷⁰². Bu dönemde Anadolu gazetesi, İzmirliilerin yeni harfleri nasıl karşıladığını yakından takip ediyordu. Okurlarının yeni harflerle ilgili düşüncelerine gazete sütunlarında yer veriyordu. Gazetede yayımlanan bir okur mektubunda eskiden uzun yıllar çaba gösterdikten sonra okur-yazar olmak mümkün iken, yeni harflerle birlikte okur-yazar olmanın çok daha kolaylaştığı belirtilmektedir⁷⁰³.

⁶⁹⁹ M. Toutgoud, “Latine Harflary”, *Anadolu*, 4 Nisan 1926.

⁷⁰⁰ Ülkütaşır, 2009: 59-60.

⁷⁰¹ *Anadolu*, 20 Mayıs 1928.

⁷⁰² Ülkütaşır, 2009: 60-61.

⁷⁰³ Acar, 2017: 42-43.

28 Ağustos 1928 tarihinde Anadolu gazetesi ilk defa Latin harfli logoyla çıktı⁷⁰⁴. Başlıktaki bu büyük dönüşümün ardından Anadolu’da çıkan Latin harfli yazıların sayısı ve içeriği her geçen gün artıyordu. Aynı zamanda gazetenin ilk sayfasını büyük ölçüde kaplayacak şekilde Latin harflerin büyük ve küçük yazılışları yer alıyordu⁷⁰⁵. Böylece İzmirliilerin hızlı bir şekilde Latin harflerini öğrenmesine hizmet ediliyordu. Halkın Latin harflerine daha fazla ilgi göstermesi için gazetenin ilk sayfasında Latin harfleriyle yazılmış Nasreddin Hoca fıkralarına yer veriliyordu⁷⁰⁶.

1 Kasım 1928 tarihli Meclis oturumunda Yeni Harfler kanunu görüşülmeye başlandı. O günkü oturumda Harf Encümeni seçiminde oyların tasnifini yapma görevini üstlenen mebuslardan birisi Haydar Rüştü idi. Yapılan oylama sonucunda Arap harflerinin yerini Latin harflerinin alması kararlaştırıldı⁷⁰⁷. Yeni harflerin kabulünün ardından Anadolu gazetesi İzmirliilere gazetesiz kalıp, dünyada olup bitenden habersiz bir cahil gibi yaşamamaları için derhal alfabeyi öğrenmelerini tavsiye etmiştir⁷⁰⁸. 2 Aralık 1928 tarihinde Anadolu gazetesi tamamen Latin harfleriyle çıkmaya başladı. Anadolu gazetesi Türkiye’nin büyük bir dönüm noktası yaşadığını söylüyordu. Bu dönüm noktasının mimarı olan Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Türk milletinin başmuallimi olarak tanımlanmıştı⁷⁰⁹.

3.2.1.3. l’Anadolou

Haydar Rüştü, 1926 yılında Anadolu gazetesini Fransızca olarak yayımlamaya karar verdi. 7 Mart 1926 tarihinde yayın hayatına başlayan l’Anadolou gazetesi ile ilgili Anadolu gazetesinde Fransızca Anadolu başlıklı şu haber yer aldı⁷¹⁰: “Bugünden itibaren sahib-i imtiyazımız Haydar Rüştü ve tahrir müdürümüz [M.] Turgut Beyler tarafından Fransızca Anadolu gazetesinin intişarına başlanmıştır. Müstesna bir heyet-i tahririye sahip olan Fransızca Anadolu’yu muhterem karilerimize tavsiye eder ve hakkımızda gösterdikleri teveccühü bu yeni refikimize de ibzal buyurmalarını rica eyleriz.”

Fransızca Anadolu gazetesinin hiçbir nüshasına ulaşamadığımız için bu gazete ile ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Haydar Rüştü’nün Anadolu gazetesinde yazmış olduğu bir yazıdan, Hizmet gazetesinin Fransızca Anadolu’yu ecnebi yardakçılığı ile itham ettiği anlaşılmaktadır. Fransızca Anadolu gazetesinde yayımlanan bir yazının aceleden dolayı mehazı gösterilememiş

⁷⁰⁴ *Anadolu*, 28 Ağustos 1928.

⁷⁰⁵ *Anadolu*, 16 Eylül 1928.

⁷⁰⁶ *Anadolu*, 26 Eylül 1928.

⁷⁰⁷ *TBMM Zabut Ceridesi*, D: 3, C: 5, İ: 1, 1.11.1928: 6-11.

⁷⁰⁸ *Anadolu*, 4 Teşrinisani 1928.

⁷⁰⁹ *Anadolu*, 2 Kanunuevvel 1928.

⁷¹⁰ “Fransızca Anadolu”, *Anadolu*, 7 Mart 1926.

idi. Hizmet gazetesi mehzazı unutulmuş bu yazıdan dolayı Fransızca Anadolu'yu ecnebi yarıdakçısı olmakla suçlamıştı. Haydar Rüştü'nün yazısında; hiç unutamayız Fransızca Anadolu'yu neşrederken ifadesi geçtiği için yazının yayımlandığı tarihte Fransızca Anadolu'nun çıkmadığını söylemek mümkündür⁷¹¹.

1926 yılında İzmir'de l'Anadolou gazetesinin yanı sıra le Journal de Commerce isimli gazete de Fransızca olarak yayın hayatına başladı. 13 Mart 1926 tarihinde İzmir Fransız konsoloslu tarafından yazılan bir raporda bu gazetelerle ilgili değerlendirmelerde bulunuldu. Konsolosun raporunda geçen; “ilave etmek isterim ki bu gazetelerin eğilimleri açıkça lehimize” ifadesinden Fransızların yeni çıkan Fransızca gazetelerden memnun oldukları anlaşılmaktadır. Konsolos bu gazetelerle ilgili olarak zayıf kaynaklarını arttıracak yardımları geri çevirmeyecekleri inancına sahipti. Bu inancından dolayı üstü kapalı bir şekilde İzmir'deki Fransızca yayın yapan gazetelere destek olunması çağrısında bulunmuştur. Ayrıca Fransa'daki basın organlarına, Türkiye'de çıkan Fransızca gazetelerle haber alışverişinde bulunmalarını önermiştir⁷¹².

3.2.1.4. Gazetenin Maddi Sorunları

Anadolu gazetesi, İzmir'de harf devrimine en büyük desteği veren yayın organlarından birisiydi. Gazetede yapılan yayınlarda, harf devriminin Türk halkının lehine olacağı sık sık vurgulanmıştı. Fakat harf devriminin ardından gazete hiç beklemediği maddi zorluklarla mücadele etmek zorunda kaldı. Gazetelerin Latin harfleriyle çıkmaya başlaması, satışları büyük oranda azalttı.

Anadolu gazetesi yazarlarından Hamdi Nüzhet Bey, CHP Katib-i Umumiliğine yazdığı bir mektupta Anadolu gazetesinin karşılaştığı sorunları baştan sona anlattı. Üç sayfadan oluşan bu mektupta tarih bulunmamaktadır. Fakat mektubun içeriğinden ve mektuba ilave edilen belgelerin üzerinde yazan tarihlerden 1931 yılında yazıldığı anlaşılmaktadır. Hamdi Nüzhet Bey'in mektubuna göre Anadolu gazetesi son altı ay içinde 7000 liradan fazla açık vermiştir. Bu açık füzuli masraflardan değil, tahsilat noksanlığından kaynaklanıyordu. 1929 yılına kadar Anadolu gazetesinin vaziyeti pek parlak olmamasına rağmen kendi yağında kavrulabiliyordu. En azından herhangi bir borcu bulunmuyordu. 1929 yılından itibaren Latin harflerinin kullanılmasının zorunlu hale gelmesiyle Anadolu gazetesinin satışları yarı yarıya azaldı. Gazeteye verilen ilan sayıları da her geçen gün azalıyordu. Anadolu gazetesi yönetimi, satışları ve ilanları eski seviyeye getirebilmek için daha iyi bir gazete hazırlamaya çaba gösterdi.

⁷¹¹ Haydar Rüştü, “Yazık! Gazeteciliğin Şu Haline”, *Anadolu*, 11 Eylül 1927.

⁷¹² Georgeon, 1990: 324-325.

Gazetenin hem içeriği zenginleştirildi hem de sayfa sayısı dörtten sekize çıkarıldı. Fakat bu yenilikler gazetenin sırtına borç yükü olarak geri döndü. SCF lideri Fethi Bey'in İzmir gezisinin ardından Anadolu gazetesinin karşılaştığı zorluklar daha da arttı. Gazetenin satışları hiç olmadığı kadar düştü. Anadolu gazetesinin abonelerinden alacağı 40.000 lira bulunmasına rağmen, tahsildarların toplayabildiği para 40-50 liradan ibaretti. Bu durum karşısında Anadolu gazetesi yönetimi abonelerine gazete göndermeyi kesmeyi düşündü. Ancak Hamdi Nüzhet şu gerekçeyle bundan vazgeçtiklerini söylemiştir⁷¹³:

“Memlekette en yüksek bir idealin yegane naşiri olduğumuzu, paralarını alamıyoruz diye memleketin mühim bir köylü kütlesini ideallerimizi neşrû telkin etmek imkanından feragat etmeye hakkımız olmadığını düşündük ve sırtımızdaki yükü biraz daha ağırlaştırırsa da, ağızımıza girecek lokmaları biraz daha azaltmak bahasına mal olsa bile gazete irsalatına sonuna kadar devam etmeye karar verdik.”

Anadolu gazetesine verilen ilanlar, muhtelif gazeteler arasında müsavat esastan dolayı azalmıştı. Aynı zamanda Maarif Cemiyeti'ne hisse ayrılması gazete gelirlerini oldukça azalttı. Hamdi Nüzhet'in mektubunda bütün detaylarıyla açıklanan bu soruna çözüm üretilmesi talep edilmektedir. Ona göre Anadolu gazetesinin aylardır mücadele ettiği sorunlar karşısında, başka bir gazete yirmi dört saat bile ayakta duramazdı. CHF'nin mukaddes idealine hizmet edebilmek için partiden yardım talep etti. Borçların tasfiyesi, altı aylık zararlarının kapatılması, resmi ilanların geçmişte olduğu gibi verilmesi talebinde bulundu⁷¹⁴.

Partiden yardım talebinde bulunulurken gazetenin borçları ile ilgili detaylı bilgiler verilmiştir. Buna göre Anadolu gazetesinin Esnaf ve Ahali Bankası'na 900, Türkiye İş Bankası'na 1400, Ziraat Bankası'na 500, Akseki Bankası'na 200, Akşehir Bankası'na 200, Selânik Bankası'na 757 lira 80 kuruş borcu bulunuyordu. Bankalara olan toplam borç miktarı 3957 lira 80 kuruştı. Muhtelif borçların miktarı 2602 lira 52 kuruştı. Gazetenin memurine olan borcu ise 1679 lira 19 kuruştı⁷¹⁵.

Hamdi Nüzhet Bey'in mektubundan ve bu mektubun eklerinden dünyayı kasıp kavuran ekonomik krizin ve yeni harflerin kabulü ile gazete satışlarının düşmesinin Anadolu gazetesini zor durumda bıraktığı anlaşılmaktadır. Ancak Anadolu gazetesi bütün bu zorlukların üstesinden gelmeyi başararak, İzmirli'lere daha kaliteli bir gazete ve daha iyi haberlerle hizmet etmeye devam edecektir. 29 Temmuz 1932 tarihli Anadolu gazetesinde gazetenin artık Avrupa'dan getirilen yeni harflerle basılacağı okurlarına duyuruldu⁷¹⁶.

⁷¹³ BCA, 490-1-0-0/1365-526-1: 1-2.

⁷¹⁴ BCA, 490-1-0-0/1365-526-1: 3.

⁷¹⁵ BCA, 490-1-0-0/1365-526-1: 5.

⁷¹⁶ *Anadolu*, 29 Temmuz 1932.

3.2.1.5. İsmet Paşa'nın Anadolu Matbaası'nı Ziyareti

İzmirli, işgal sona erdikten sonra Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın heykelini yapmak için çaba göstermeye başladı. Heykel yapma fikri ilk olarak 10 Ocak 1923 tarihinde İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti toplantısında dile getirildi. 1925 yılında heykelin yapımında izlenecek yolları belirlemesi için yürütme kurulu seçildi. Haydar Rüştü, yürütme kurulunun üyelerinden birisiydi⁷¹⁷. Heykelin kim tarafından yapılacağı ve nereye konulacağına dair tartışmalar uzun süre devam etti. Hulusi Bey'in belediye başkanlığı döneminde İtalyan heykeltıraş Canonica ile anlaşma sağlandı. Sezai Bey'in belediye başkanı olmasının ardından bir mukavele imzalandı⁷¹⁸. Ancak maddi imkânsızlıklardan dolayı heykelin yapımı tamamlanamıyordu. Canonica, İzmir'in yeni belediye başkanı Behçet Salih (Uz) Bey'e "Siz kendi şefinizin heykelini ısmarladınız, ben bunu döktüm, bana parasını göndermediniz. Ben fakir bir sanatkarım ve siz bu parayı göndermiyorsunuz. Altı defa mektup yazdım, hiçbirine cevap da yazmıyorsunuz" yazılı bir mektup göndererek sitem etti. Behçet Salih Bey'in heykel için gerekli ödeneği bulmasının ardından heykel İzmir'e getirildi⁷¹⁹. Heykelin açılışını yapacak kişinin Başvekil İsmet Paşa olması kararlaştırıldı. Açılış için İsmet Paşa'nın programına uygun olan 27 Temmuz 1932 tarihi seçildi. Bu tarihte İsmet Paşa İzmir'e gelerek Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın heykelinin açılışını gerçekleştirdi⁷²⁰.

Başvekil İsmet Paşa heykel açılışını yaptıktan bir gün sonra 28 Temmuz 1932 tarihinde Anadolu matbaasını ziyaret etti. Saat 10.15'te gerçekleşen bu ziyarette İsmet Paşa ile birlikte Vali Kazım Paşa, Hacim Muhiddin Bey, belediye reisi Behçet Salih Bey ve daha pek çok isim bulunuyordu. Heyeti karşılama görevini bizzat Haydar Rüştü üstlenmişti. İsmet Paşa, Haydar Rüştü'den Anadolu çalışanlarını birer birer kendisine takdim etmesini istedi. Haydar Rüştü'nün takdim ettiği Anadolu çalışanları İsmet Paşa ile el sıkıştılar. Bunun ardından Haydar Rüştü'nün odasına geçen İsmet Paşa bir müddet orada istirahat etti. Odada bulunduğu sırada Anadolu gazetesinin yayın politikasıyla ilgili övücü ifadeler kullandı. Ayrıca Anadolu'ya çok önemli bir hediye bıraktı. Orada bulunan kendi fotoğrafının üzerine "İdealin yorulmaz yolcusu Anadolu'ya" ifadesini yazarak imzaladı. Anadolu gazetesi, İsmet Paşa'nın bu hediyesini ve iltifatlarını yirmi küsur yıllık yayın hayatlarındaki en büyük mükâfat olarak değerlendirdi⁷²¹.

İsmet Paşa'nın, Anadolu matbaasını ziyaret etmesi siyasi açıdan son derece önemlidir. Çünkü İsmet Paşa, iki yıl önce Fethi Bey'in olaylı İzmir ziyareti sırasında fotoğrafının yırtılmış olmasından dolayı İzmirli'lere dargındı. Bundan dolayı Atatürk heykelinin açılışını yapmak için

⁷¹⁷ Çelebi, 2014: 21.

⁷¹⁸ Çelebi, 2014: 61.

⁷¹⁹ Uz, 2007: 52-53.

⁷²⁰ Çelebi, 2014: 129-130.

⁷²¹ "İsmet Paşa Anadolu Matbaasında", *Anadolu*, 29 Temmuz 1932; *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1932.

İzmir'e gelme teklifini ilk başta kabul etmedi. Yoğun ısrarların sonucu olarak İzmir'e gelmeyi kabul etti⁷²². Anadolu matbaasını ziyaret etmesinde, iki yıl önce yaşanan olaylar etkili olmuştur. İsmet Paşa'nın önemli özelliklerinden birisi günlük tutarak, yapmış olduğu ziyaretlerle ilgili kısa notlar almasıydı. Ancak 1931-1934 yılları arasındaki defterleri bulunamadığı için, onun İzmir ziyaretine ilişkin yazdıklarını öğrenme şansımız olmadı⁷²³.

Haydar Rüştü, İsmet Paşa'nın Anadolu gazetesine hediye ettiği fotoğrafı çinko çerçeve içine koyarak odasına yerleştirdi. İsmet Paşa'nın gazetesi için söylediği övücü sözleri kuvvet kaynağı olarak görüyordu⁷²⁴. Yıllar sonra Orhan Rahmi Gökçe kendisine “Meslek hayatınızda sizi en çok mütehasşis ve müftehir eden hâdise ne olmuştur?” sorusunu yöneltti. Bu soruya çinko çerçeve içindeki İsmet Paşa'nın portresini göstererek yanıt verdi⁷²⁵:

“Milli Şef'ten şahsımın ve gazetemın gördüğü iltifat, benim için sonsuz bir zevk ve iftihar kaynağı olmuştur.

Şef, Başvekâletleri zamanında 28/7/1932 tarihinde matbaamızı şerefliendirdikleri zaman arkadaşlarımıza iltifat buyurdular ve çalışmamızı teşvik ederek, işte şu gördüğün ve üzerinde “İdealin yorulmaz yolcusu Anadolu'ya” cümlesi bulunan el yazılı fotoğraflarıyla bizi taltif eylediler. Anadolu'yu, işaret buyurulan yolda yürütmek muvaffakiyetini idame ettirirsem, bu benim en büyük zevkim olacaktır.”

3.2.1.6. Yeni Yayın Anlayışı

Anadolu gazetesi 6 Ekim 1937 tarihinde okurlarına yakında 12 sayfa olarak çıkmaya başlayacaklarını duyurdu. Büyük rotatif makineler sayesinde gazetenin sayfa sayısının artması sağlanacaktı⁷²⁶. Anadolu gazetesi yönetimi, okurlarına daha iyi bir gazete sunabilmek için yoğun çaba gösteriyordu. Gazetenin sayfaları çoğalacak, sütunları genişleyecek, yazılar, resimler, haberler daha da bollaşacaktı. Yeni yayın döneminde İzmir'in en mütekâmil gazetesi, Türkiye'nin en kuvvetli gazetelerinden biri olmak amaçlanıyordu⁷²⁷. Anadolu gazetesindeki yenilikler İstanbul basınının dikkatini çekti. Cumhuriyet gazetesinde üç gün boyunca Anadolu gazetesindeki yeniliklerden bahseden kısa tavsiye mesajları yayımlandı⁷²⁸.

29 Ekim 1937 tarihinde Anadolu gazetesi İzmir basınında daha önce benzerine pek rastlanmayan bir içerikle çıktı. Cumhuriyet bayramı için özel olarak çıkan sayı 24 sayfadan oluşuyordu. O günkü nüshada Haydar Rüştü Öktem, Anadolu gazetesinin yeni yayın dönemine dair bir açıklama yaptı. Buna göre o 27 senedir ayakta durabilmelerinin sebebinin halkın

⁷²² Uz, 2007: 54.

⁷²³ İnönü, 2017: 124

⁷²⁴ “10-23 Temmuz Anadolu Bugün 24 Yaşına Girdi”, *Anadolu*, 23 Temmuz 1934.

⁷²⁵ Gökçe, 1945: 4.

⁷²⁶ *Anadolu*, 6 İlk Teşrin 1937.

⁷²⁷ *Anadolu*, 7 İlkteşrin 1937.

⁷²⁸ *Cumhuriyet*, 26 Birinci Teşrin 1937; *Cumhuriyet*, 27 Birinci Teşrin 1937; *Cumhuriyet*, 28 Birinci Teşrin 1937.

Anadolu gazetesini beğenmesinden, sevmesinden ve benimsemesinden kaynaklandığını söylemiştir. Yeni yayın döneminde geçmişte izledikleri yolu aynı şekilde takip ederek halka hizmet etmeye devam edeceklerini belirtti⁷²⁹.

Anadolu gazetesi yeni yayın anlayışında halkın sorunlarına daha fazla yer vermeyi amaçlıyordu. Bunun için gazetede Halkla Başbaşa isimli bir köşe ayrıldı. Gazetenin bu sütununda halka hayatın her alanında karşılaştıkları zorluklara yardımcı olmak amaçlanıyordu. Halkın soruları Anadolu gazetesi çalışanları tarafından cevaplanacak, sorunlarına çözüm önerileri sunulacaktı⁷³⁰.

2 Kasım 1937 tarihinde Anadolu gazetesi nasıl bir yayın politikası izleyeceklerine dair uzun bir habere yer verdi. Anadolu gazetesinde yazı yazacak kişilerin listesi okuyuculara sunuldu: Haydar Rüştü Öktem, M. Turgut, Hamdi Nüzhet Çançar, Doktor Necati Kemal, M. Ayhan (Orhan Rahmi Gökçe), Saime Sadi, Muallim Mitat, İrfan Hazar, Asım İsmet, Orhan Rahmi Gökçe, Faik Şemseddin, Kadircan, N.R. ve Zakkumoğlu (Mahmut Reşat Turgay). Anadolu gazetesi daha ziyade Ege bölgesinin gazetesiydi. Ancak içerik olarak etki gücü Ege bölgesinin sınırlarını aşmış ve Türkiye'nin en büyük gazetelerinden birisi haline gelmişti. Gazetede doktor, avukat ve mütefekkirlerin ilmi yazılarına yer verilecekti. Anadolu ailesine katılan iki doktor Ali Agah ve Maharrem Şevki çocuk hastalıkları ve dahili hastalıklarla ilgili yazılar yazacaktı. Dünya matbuatı yakından takip edilecek ve önemli görülen haberler Anadolu sütunlarına aktarılacaktı. Tarihe özel bir önem verilecekti. Muallim, çocuk, mizah, edebiyat, sanat ve sinema sayfaları oluşturularak Anadolu gazetesinin hayatın her alanına dair bilgi kaynağı haline gelmesi sağlanacaktı. Türkiye ve dünya edebiyatından çeşitli romanlar neşredilecekti. Yeni yayın döneminde M. Ayhan'ın (Orhan Rahmi Gökçe) Yavuz Selim, Kadircan Kafı'nın Melek ve Şeytan, Alexandre Dumas'ın Üç Silahşörler ve Amerika başkanı Roosevelt'in Zabıta romanı aynı anda neşredilmeye başlandı⁷³¹.

Anadolu gazetesi bütün hazırlıklarını ve yatırımlarını normal bir döneme göre yapmıştı. Ancak birkaç yıl içinde bütün dünyada savaş rüzgârları esmeye başlayacaktı. Türkiye savaşın dışında kalmış olmasına rağmen, en fazla ekonomik sorun yaşayan ülkelerden birisi olacaktı. Ekonomik kriz ve savaşın yarattığı buhranlar Anadolu gazetesinin zor günler geçirmesine neden olacaktı.

⁷²⁹ Haydar Rüştü Öktem, "Anadolu'nın Tekamülü ve Gideceği Yol", *Anadolu*, 29 İlk Teşrin.

⁷³⁰ "Anadolu ve Karileri", *Anadolu*, 30 İlk Teşrin 1937.

⁷³¹ "Anadolu İzmir'in En Büyük ve Kuvvetli Gazetesi Oldu", *Anadolu*, 2 Teşrinisani 1937.

3.2.2. Germanofillik Suçlamaları

3 Mart 1924 tarihinde Türkiye ile Almanya arasında Mün'akit Muhadenet Muahedenamesi'nin imzalanmasıyla birlikte yaklaşık altı yıldır kesik olan Türk-Alman ilişkileri yeniden kurulmuş oldu. Her iki ülkenin karşılıklı olarak elçiler atamasının ardından Türk-Alman ilişkileri sağlıklı bir zemine oturtuldu. Almanya tarafından Türkiye büyükelçisi olarak atanan Rudolf Nadolny 1924 yılının Haziran ayında Türkiye'ye gelerek görev yapmaya başladı⁷³².

Rudolf Nadolny, görev süresince Türk basınıyla iyi ilişkiler kurmaya büyük özen gösteriyordu. Türk basınının önde gelen simaları ile zaman zaman bir araya geliyordu. Gazetecilerin Almanya'ya karşı sempati beslemesi için yoğun çaba harcıyordu. Türk gazetecilerine para yardımı, araç-gereç yardımı, haber yardımı yapıyor ve bazı gazeteciler için Almanya seyahati organize ediyordu. Bunları yaparken, Türk basınına Alman çıkarlarına göre yönlendirmeyi, Türkiye'deki gazetecileri Almanya'nın Türkiye'de ekonomik ve siyasi çıkar sağlaması için kullanmayı, başta İngiliz ve Fransızlar olmak üzere Alman düşmanı olarak kabul edilen gruplarla mücadele etmeyi ve Türkiye'den istihbarat toplamayı amaçlıyordu⁷³³. Bu faaliyetlerinin dışında 17 Mayıs 1926 tarihinde İstanbul'da Türkische Post isimli günlük bir gazete çıkarmaya başladı⁷³⁴.

Alman dışişleri belgelerine göre Rudolf Nadolny'nin yönlendirmesiyle Almanya'dan maddi menfaat sağlayan çok sayıda Türk gazeteci bulunuyordu. Bu gazetecilerden birisi Haydar Rüştü idi. Onun dışında Yunus Nadi, Sabur Sami, Kemal Turan Ünal, Edip Törehan, Necmettin Sadık, Falih Rıfkı, Edhem Hidayet, Ahmed İhsan, Hüseyin Cahit ve Şahap Sıtkı Almanya'dan yardım alan gazeteciler arasında bulunuyordu⁷³⁵.

Haydar Rüştü, Alman yetkilerle yaptığı görüşmelerde kendisine teklif edilen 200 liralık yardımı az bularak, 300 lira verilmesini talep etti. Rudolf Nadolny'nin Alman Dışişleri Bakanlığı ile yaptığı yazışmalar neticesinde Haydar Rüştü'nün talebi kabul edildi⁷³⁶. Onun böyle bir pazarlık içine girmiş olması, hayatındaki olumsuz sayfalardan birisini oluşturmaktadır⁷³⁷.

⁷³² Koçak, 2013: 6-12.

⁷³³ Gözaydın, 2002: 20-21.

⁷³⁴ Koçak, 2013: 44-45.

⁷³⁵ Gözaydın, 2002: 19.

⁷³⁶ Gözaydın, 2002: 20.

⁷³⁷ Güçlü, 2012: 51.

3.2.3. Kolonya Matbuat Sergisi

22 Nisan 1928 tarihli ve 647 numaralı kararname ile Kolonya’da (Almanya) açılacak beynelmilel matbuat meşherine Muğla mebusu Yunus Nadi Beyin riyasetinde bir heyetin gönderilmesi kararlaştırıldı. Haydar Rüştü ile birlikte Bolu mebusu Falih Rıfkı (Atay), Giresun mebusu Hakkı Tarık (Us) ve Sivas mebusu Necmeddin Sadık (Sadak) Almanya’ya gidecek heyetin içinde yer alıyordu⁷³⁸. Kolonya’ya gidecek heyetteki isimlere bakıldığında, çoğunun Almanya’dan maddi menfaat sağlayan kişiler olması dikkat çekicidir⁷³⁹.

6 Mayıs 1928 tarihli Cumhuriyet gazetesi Kolonya’ya gidecek heyetin yola çıktığını okurlarına duyurdu. Aynı gün Trabzon mebusu Hasan Bey ve İş Bankası müdürü Mahmut Celal Bey de farklı işler için Cenevre ve Paris’e hareket etti. Cumhuriyet gazetesinde yola çıkan kişilere ait üç ayrı fotoğraf yayımlandı. İlk fotoğrafta Haydar Rüştü, Falih Rıfkı ve Necmeddin Sadık bir arada bulunmaktadır. İkinci fotoğrafta Celal Bey, üçüncü fotoğrafta ise Yunus Nadi yer almaktadır. Haberin içeriğinde şu ifadeler kullanılmıştır⁷⁴⁰:

“12 Mayıs’ta Kolonya şehrinde açılacak olan beynelmilel matbuat sergisine hükümetimiz namına iştirak edecek heyet azasından Necmeddin Sadık, Falih Rıfkı ve Haydar Rüştü Beyler dünkü ekspres ile şehrimizden müfârat etmişlerdir. Heyet azasından sermuharririmiz Yunus Nadi Bey de Romanya vapuruyla ve Köstence tarikiyle hareket etmiştir.”

Kolonya’ya doğru yola çıkan heyeti hiç tahmin etmedikleri bir aksilik bekliyordu. Yolculuk sırasında Viyana’da iken Kolonya’daki otellerle iletişime geçerek yer ayırtmak istemişlerdi. Ancak bütün otellerden yerimiz yok cevabını aldılar. Sergiyi düzenleyen heyete yaptıkları başvuru da sonuç getirmedi. Bundan dolayı trenleri Kolonya’ya yanaştığında heyet üyeleri geceyi nerede geçireceklerini bilmiyorlardı. Kolonya’ya vardıklarında, birkaç saat önce oraya varan Yunus Nadi kendilerini bekliyordu. Şehirde kalacak yer bulamadıkları için, geceyi başka bir yerde geçirmeye karar verdiler. Yarım saatlik bir yolculuğun ardından kalacakları yere vardılar⁷⁴¹.

Yunus Nadi, gazetesine gönderdiği ilk telgrafta resmi açılıştan önceki izlenimlerini kısaca aktarmıştır. İlk günlerinde sergideki yemeğe 300 kişinin, akşam yemeğine ise 500 kişinin katıldığını belirtmiştir. Serginin resmi açılışının Prusya Başvekili tarafından yapıldığını, 43 ülkeden katılımcılar olduğunu, Türk şubesinin şark tarzında ve iyi bir şekilde hazırlandığını ve Türk bayrağının Ren sahillerinde dalgalandığını söylemiştir⁷⁴².

⁷³⁸ BCA., 30-18-1-1/28-24-15.

⁷³⁹ Gözaydın, 2002: 19.

⁷⁴⁰ Cumhuriyet, 6 Mayıs 1928.

⁷⁴¹ Necmeddin Sadık, “Kolonya Matbuat Sergisi Nasıl Açıldı”, *Akşam*, 19 Mayıs 1928.

⁷⁴² Cumhuriyet, 14 Mayıs 1928.

Haydar Rüştü, Necmeddin Sadık'ın Akşam gazetesinde yayımlanan ve matbuat sergisinin ilk günlerini anlatan yazısını kısa bir açıklama ilave ederek Anadolu gazetesinin sütunlarına taşıdı. Akşam gazetesinde yayımlanan yazıda iki fotoğraf bulunurken, Anadolu gazetesi yazıyı fotoğrafsız olarak okurlarına sundu. Haydar Rüştü'nün bu yazı ile ilgili olarak yapmış olduğu kısa açıklama şu şekildedir⁷⁴³:

“Kolonya’da açılan matbuat sergisine Türkiye Cumhuriyeti namına gazeteci mebus iştirak ettik. Beynelmilel bir mahiyete haiz olan bu sergi hakkında arkadaşım Sivas mebusu Necmeddin Sadık Bey’in gazetesine (Akşam) yazdığı makaleyi (Anadolu) karileri için istinsah etmeyi muvaffak buldum. Seyahatimiz esnasında ve Kolonya’da gördüklerimizi Necmeddin Sadık’ın kudretli kalemi tasvir ettikten sonra aynı şeyleri bir de benim yazmam zait olurdu.”

Necmeddin Sadık'ın yazısında heyetin yolculuğu ve Kolonya'daki ilk izlenimlerine dair bilgiler bulunmaktadır. Yolculuk sırasında tepelerde bulunan eski şatolar ilgilerini çekmiştir. Kolonya, çifte sivri kuleli Dom Kilisesi, Ren Nehri üzerindeki köprüleri, binaları ve sokaklarıyla tipik bir Alman şehri özelliği taşıyordu. Sergi binası Ren Nehri'nin kenarına inşa edilmişti. Devasa bir alana sahip bu binanın inşaatında 10.000 işçi sekizer saatlik vardiyalarla bir buçuk yıl boyunca görev yapmıştır. Sergi için on beş milyon mark civarında harcama yapılmıştır. Bütün bu masraflar iktisadi amaçlara hizmet ediyordu. Necmeddin Sadık, şehirde kalacak otel, yolda binilecek otomobilin bulunmadığını belirterek yapılan harcamaların karşılıksız kalmayacağını ve dört ay sürecektir sergi boyunca binlerce kişinin Kolonya'yı ziyaret edeceğini söylemektedir. Açılış töreni ile ilgili söyledikleri oldukça dikkat çekicidir. Orkestra ile ilgili verdiği bilgiler, normal bir açılış töreni izlenimi uyandırmaktadır. Ancak sergi açılışını ilginç kılan detay orada bulunan Almanların tutumlarıdır. Açılışa katılan Almanlar Deutschland Über Alles'i söylemiştir. Necmeddin Sadık Almanların ulusal marşlarını söylerken vatanperver tutum sergilediklerini belirtmektedir. Bunun ardından kalabalık “Dünya üzerinde, Almanya her şeyin fevkindedir” şeklinde bağırıştır. Necmeddin Sadık'ın tören sırasında sessiz kalması yanında bulunan Alman bir kadının marş ve sloganları daha yüksek sesle haykırmasına neden olmuştur. Yazısının sonunda yanındaki kadına Alman olmadığını söyleyememiş olmaktan yakınmaktadır⁷⁴⁴.

Haydar Rüştü, sergi ile ilgili kendisinin kaleme aldığı yazısında “Kolonya matbuat sergisi mahiyeti itibariyle en ziyade biz gazetecilerle matbaacıları alakada eden bir meşherdir. Dünya gazeteciliğinin ve matbaacılığının elli altmış sene zarfında vasıl olduğu tekâmül bu

⁷⁴³ Haydar Rüştü, “Pressa”, *Anadolu*, 20 Mayıs 1928.

⁷⁴⁴ Necmeddin Sadık, “Kolonya Matbuat Sergisi Nasıl Açıldı”, *Akşam*, 19 Mayıs 1928; Haydar Rüştü, “Pressa”, *Anadolu*, 20 Mayıs 1928.

sergide çok canlı ve bariz bir surette görülür.” demektedir. Basit el makineleri ile başlayan gazetecilik serüveninin son hali sergi sırasında karşısında duruyordu. Üstelik basın araç-gereçlerinin geçirdiği evrimi sergi sırasında görebiliyordu. Sergideki teknik kısım onun oldukça ilgisini çekmiş gibi gözükmemektedir. Matbaacılıktaki ilerleme sayesinde seksen-doksan sayfalık bir gazeteyi iki saatte basabilmenin mümkün hale geldiğini söylemektedir. Sergiye ilişkin küçük bir eleştiride bulunmuştur. Ona göre sergi beynelmilel bir kimliğe sahip olmasına rağmen daha çok Alman ve İngiliz etkisi altındadır. İlerleyen yıllarda bu serginin gerçekten beynelmilel bir hale gelebileceğini düşünmektedir⁷⁴⁵.

Haydar Rüştü’nün sergi ile ilgili olarak gazetesine gönderdiği üçüncü yazı, ilk yazıda olduğu gibi Necmeddin Sadık’ın yazısını aktarmaktan ibarettir. Necmeddin Sadık’ın yazısını okuduktan sonra, kıymettar arkadaşının kaleme aldığı satırları Anadolu gazetesinde de yayımlamaktan kendisini alamadığını söyleyerek söz konusu yazıyı Anadolu gazetesindeki köşesine taşımıştır. Necmeddin Sadık’ın Akşam gazetesine gönderdiği yazıda, Almanların Almancaya verdiği değer ön plana çıkmaktadır. Sergi sırasında dağıtılan broşürlerin tamamı Almanca idi. Beynelmilel bir sergi olduğu için Necmeddin Sadık, görevlilere Fransızca broşür olup olmadığını sordu. Ancak almış olduğu yanıt hayır oldu. Sergi ile ilgili gözlemlerini iki sınıflandırma yaparak okurlarına aktarmıştır. Yapmış olduğu ilk sınıflandırmada matbuat sergisinde Alman Matbuatı ve Dünya Matbuatı olmak üzere iki büyük kısım olduğunu söylemektedir. Bunun ardından sergiyi Tarihi ve Harsi Kısım, Makineler Meşheri ve Matbuatın Hareket Halinde Teşhiri olarak ayrı ayrı değerlendirmiştir. Tarihi kısımda gazeteciliğe yıllarını vermiş kişileri alakadar edecek kitaplar, gazeteler, koleksiyonlar, devletle matbuatın münasebetini gösteren kanunlar, nizamlar, resimler, istatistikler dikkatini çekmiştir. Bütün bunlar birbirini tamamlayan bir bütün olduğu için Almanya basınının tarihi gelişimini görebilmiştir. Sergide teşhir edilen malzemelerin çoğu Almanya’nın değişik kütüphane ve müzelerinden getirilmişti. Bu bölüm Necmeddin Sadık’ın çok fazla ilgisini çekmemiş olacak ki “Almanların kültür namını verdikleri bu kısmın büyük bir kıymeti yoktur.” ifadesini kullanmıştır. Makinelerin sergilendiği kısım ise oldukça ilgisini çekmiştir. “Bizim matbuatımızla kıyas edilmesi bile akıl ve mantık haricinde olan bu terakki, gazete ve mecmua makinelerini muazzam fabrikalar haline getirmiştir.” cümlesiyle matbaacılıktaki son gelişmelere karşı hayranlığını dile getirmiştir. Matbuatın hareket halinde teşhiri olarak tanımladığı kısım ilgisini çeken başka bir bölümdür. Serginin bu bölümünde gazetecilikte

⁷⁴⁵ Haydar Rüştü, “Matbuat Meşherinde”, *Anadolu*, 21 Mayıs 1928.

haberlerin yazım aşamasından, gazetenin basım aşamasına kadar bütün süreçleri gözlemlemek mümkündür⁷⁴⁶.

3.2.4. Vatan ve Millet İçin Hürriyet Gazetesi

Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilgili tartışmaların en hararetli döneminde İzmir’de yeni bir akşam gazetesi çıkmaya başladı. 5 Ekim 1930 tarihinde yayın hayatına başlayan Vatan ve Millet İçin Hürriyet gazetesinin sahibi ve başyazarı Mahmut Reşat idi⁷⁴⁷. Mahmut Reşat (Turgay), uzun yıllar Anadolu gazetesinde çalışmış ve Haydar Rüştü’ye yakın bir isimdir. Gazete yazılarında genellikle Zakkumoğlu ve Zakkumzade müstear adlarını kullanıyordu⁷⁴⁸.

Prof. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel, Vatan ve Millet İçin Hürriyet gazetesinin Haydar Rüştü tarafından finanse edildiğini belirtmektedir⁷⁴⁹. Prof. Dr. Zeki Arıkan, Huyugüzel’in bu düşüncesine katılmakta ve Haydar Rüştü’nün Anadolu gazetesi dışında başka bir gazeteyle SCF’ye karşı savaşmak istemiş olabileceğine değinmektedir⁷⁵⁰. Vatan ve Millet İçin Hürriyet gazetesiyle Haydar Rüştü arasındaki bağı gösteren en önemli bilgi, Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan bir haberdur. Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan 5 Ekim 1930 tarihli haberde İzmir’de yeni bir gazete çıktığı şu sözlerle duyurulmaktadır⁷⁵¹: “Anadolu gazetesi sahibi Haydar Rüştü Bey’in İzmir’de Hürriyet isimli bir akşam gazetesi neşretmeğe başladığı haber alınmıştır. Yeni refikimize muvaffakiyet temenni ederiz.” Cumhuriyet gazetesindeki bu haberden Vatan ve Millet İçin Hürriyet gazetesinin çıktığı ilk günden itibaren Haydar Rüştü ile ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır.

Vatan ve Millet İçin Hürriyet gazetesi Anadolu ile ilişkilendirilmelerinden rahatsızlık duyuyordu. Kendileri içi yapılan Anadolu’nun yavrusu tanımını kabul etmiyordu. Bu tanımdan ve Anadolu ile bir tutulmaktan duyulan rahatsızlık şu sözlerle dile getiriliyordu⁷⁵²:

“Bazı kimseler fırkacı ve rakip bir iki gazetecinin neşriyatına inanarak “Hürriyet” için Anadolu’nun yavrusudur diyorlar. Zannediyor ki “Hürriyet” Halk Fırkası’ndan olduğu halde perde arkasına siper almış, yüzüne maske takmış orta oyunu oynamaktadır.

-Hayır aziz vatandaşlarımız. Bir orta oyuncusu değiliz. Biz ne Halk Fırkası’nın dalkavuşu ve ne de Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın yüklendiği mesuliyetlerin altına omuz vermiş adamlardan değiliz. Hatta biz bitaraf bile değiliz.

Çünkü bitaraflığın manası yoktur. Biz bitaraf değiliz, tarafgiriz.

⁷⁴⁶ Haydar Rüştü, “Matbuat Sergisinde”, *Anadolu*, 23 Mayıs 1928; *Akşam*, 20 Mayıs 1928.

⁷⁴⁷ Arıkan, 2006: 199.

⁷⁴⁸ Huyugüzel, 2004: 114.

⁷⁴⁹ Huyugüzel, 2000: 321.

⁷⁵⁰ Arıkan, 2006: 199.

⁷⁵¹ *Cumhuriyet*, 5 Teşrinievvel 1930.

⁷⁵² “Gazetemiz Nedir”, *Vatan ve Millet İçin Hürriyet*, 20 Teşrinievvel 1930.

-Fakat kime?

Halk Fırkası'na mı? Serbest Fırka'ya mı?

-Hayır; her ikisine de değil.

Bizim yolumuzun ve istikametimizin bir tek hedefi vardır:

Memleket!

Biz yalnız memleketin gazetesiyiz. Memleketi fırkaların ve her şeyin fevkinde gördüğümüz için müstakil kalıyoruz.

Tafrafuruşluk yapmıyoruz. Vicdanımızdan akan seyyaleye, ruhumuzdan fışkıran hitaba iman etmiş kimseleriz.

Bu kanaat ve imanla biz yalnız ve yalnız bir memleket gazetesiyiz. Dostlarımız da, düşmanlarımız da - varsa- bu noktayı iyi anlasınlar:

“Hürriyet” bir memleket gazetesidir.”

Haydar Rüştü ile Vatan ve Millet İçin Hürriyet gazetesi arasında resmi bir bağ olmamakla beraber, gönül bağı olduğunu düşünüyoruz. Çünkü Fethi Bey'in İzmir ziyareti sonrasında Anadolu gazetesine yönelik saldırıların ardından, muhaliflerle mücadele etmek için yeni bir gazete çıkarmayı uygun görmüş olmalıdır. Bu gazeteyi kendi adı ile çıkarsa idi etki gücünü sınırlamış olacaktı. Bundan dolayı tarafsız gözükse, fakat kendi güdümünde olan bir gazeteye destek vermiştir.

3.2.5. Ulusal Birlik Gazetesi

Haydar Rüştü, 1933 yılının son aylarında yeni bir akşam gazetesi çıkarmak için çaba göstermeye başladı. Anadolu gazetesi, Aralık ayının ilk gününden itibaren her gün yeni gazete ile ilgili bilgi vermeye başladı. Anadolu gazetesinde yayımlanan ilk haberde, çıkacak olan gazetenin adının Milli Birlik olacağı İzmirli'lere duyuruldu. Söz konusu habere göre Milli Birlik gazetesinde bol telgraf, zengin ve geniş istihbarat, tefrikalar ve hikayeler bulunacaktı. Gazetenin en önemli özelliği, bütün sütunlarını gençliğin yazılarına açacak olmasıydı. Milli Birlik gazetesinin gençliğin malı olması ve gençlerin burada düşüncelerini istedikleri gibi dile getirmeleri amaçlanıyordu⁷⁵³. Milli Birlik gazetesinin sütunu gençlerin yanı sıra İzmirli münevverlere de açık olacaktı⁷⁵⁴.

Milli Birlik gazetesi İzmir'in en iyi akşam gazetesi olmak iddiasıyla yola çıkmıştır. Bu yolda yazı yazacak kişiler, ülkü birliği içindeki İzmirli gençler ve münevverler olacaktır. Gazetede yazı yazacak kişiler aynı yolun şaşmaz yolcuları olarak görülüyordu. Gazeteyi

⁷⁵³ *Anadolu*, 1 Kanunuevvel 1933.

⁷⁵⁴ *Anadolu*, 3 Kanunuevvel 1933.

çıkarımlar karşısına çıkacak bütün sorunları gençler, münevverler ve onlar gibi düşünen yurttaşlar sayesinde aşabileceklerine inanıyordu⁷⁵⁵.

Yapılan hazırlıkların tamamlanmasının ardından Milli Birlik gazetesinin 9 Aralık 1933 Cumartesi günü çıkacağı İzmirliyle duyuruldu. Gazeteyi çıkaracak kişiler İzmirliyle Milli Birlik'i seveceklerinden emin gözüküyordu. Önceki günlerde yayımlanan yazılara ilave olarak, Milli Birlik'in işçi ve esnafın ihtiyaçları ve arzuları ile yakından meşgul olacağı söylendi. Milli Birlik'in diğer gazetelerden farkı şu sözlerle dile getirildi⁷⁵⁶: "Milli Birlik sürüm gazetesi olmayacaktır. Onun sütunlarında doğru olmayan tek bir habere tesadüf edilmeyecektir. Heyecan, tahrik, istismar etmek Milli Birlik için asla varit olamaz. Çünkü o, sürüm gazeteciliği yapmayı aklından bile geçirmemiştir."

9 Aralık 1933 günü Milli Birlik gazetesi yayın hayatına başladı. Böylece Haydar Rüştü tıpkı işgalden önceki dönemde olduğu gibi hem akşam hem de sabah gazetesi çıkarmış oldu. Milli Birlik gazetesinin ilk sayılarına ulaşma şansımız olmadı. 9 numaralı 18 Aralık 1933 tarihli nüsha ulaşabildiğimiz en eski Milli Birlik gazetesidir. Bu nüshadaki künye bilgilerine göre gazetenin sahibi Haydar Rüştü, neşriyat müdürü Hamdi Nüzhet idi. Gazetenin günlük fiyatı 100 para, altı aylık aboneliği 400 kuruş, yıllık aboneliği ise 700 kuruştı. Gazete Anadolu matbaasında basılıyordu⁷⁵⁷.

Haydar Rüştü, Milli Birlik gazetesinin sahibi olmasına rağmen Milli Birlik gazetesine çok fazla zaman ayıramıyordu. Bunda elbette milletvekili olarak faaliyet göstermesinin etkisi büyüktür. Milli Birlik gazetesinde Şakacıklar köşesinde Çimdik⁷⁵⁸ müstear adıyla yazılar yazan Orhan Rahmi, Haydar Rüştü'nün gazete olan bağının zayıflığını esprili bir dille anlatmıştır⁷⁵⁹:

"Milli Birlik gazetesinin sahibini, yani bizim patronu tabiatıyla tanırırsınız:

Denizli sayıyı Haydar Rüştü...

Neşriyat umum müdürü de malum:

Hamdi Nüzhet!..

Size bu sütunlarda bugün bir sır vereceğim kariler! Eğer ben, Milli Birlik'in yeni açılmasında başka bir memlekette gelmiş olsaydım; bizim patronla neşriyat müdürlerinin kim olduklarını mümkün değil, tanımayacaktım... Çünkü kaç aydır ağalarımızın bizim idarehanede göründükleri vaki değildir... Bu isimler buraya nereden takılmış; ayol, yanlış olmasın, diye düşündüğüm de çok oldu...

Patron yüzünü görmek, müdürle birkaç elif miktarı konuşmak olmadıktan sonra onların mevcudiyetlerinden şüphe edilse, zannederim, haksız davranılmış olmaz. Ara sıra bir iki direktif, bir iki haber gelir, derhal sorarım:

⁷⁵⁵ *Anadolu*, 4 Kanunuevvel 1933.

⁷⁵⁶ *Anadolu*, 5 Kanunuevvel 1933.

⁷⁵⁷ *Milli Birlik*, 18 Kanunuevvel 1933.

⁷⁵⁸ Huyugüzel, 2004: 116.

⁷⁵⁹ Çimdik, "Milli Birlik İdarehanesi Neredeymiş?", *Milli Birlik*, 28 İkinci Teşrin 1934.

-Bunları kim yollamış yahu!.. Âdem baba hazretleri mi?

-Yok canım, patron yollamış

Veya

Hamdi Nüzhet göndermiş.

-Yaaaaaa, demek bu zevat hakikaten mevcut ve bizim gazetenin de sahip ve müdürleridir ha!..

Hani bir mısra vardır:

O mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler!

Ben de öyleyim, gazetede çalışırım da bizimkilerin yüzünü görmem.”

Orhan Rahmi yazısının devamında Milli Birlik gazetesinin idarehanesi değiştikten dört ay sonra Hamdi Nüzhet’in bunu öğrendiğini söylemiştir. Onun bu mizahi yazısından Milli Birlik gazetesini yöneten kişilerin gazeteyle aktif olarak ilgilenmediği ortaya çıkmaktadır. Ancak bu yazının satır aralarında geçen ifadelerden Haydar Rüştü’nün gazetede yayımlanmasını istediği haberler olduğunda, bunların Milli Birlik sütunlarında yer almasını sağladığı anlaşılmaktadır.

Dilde sadeleştirme hareketlerine Milli Birlik gazetesi büyük destek veriyordu. Gazetede öz Türkçe’ye ilişkin çeşitli haberler yayımlanıyordu. Milli Birlik adında yer alan Milli sözcüğü yerine Ulusal sözcüğünü kullanarak dilde sadeleştirmeye verdiği desteği açık bir şekilde gösterdi. Gazetenin 298 numaralı 29 Kasım 1934 tarihli sayısı son defa Milli Birlik adıyla yayımlandı⁷⁶⁰. 299 numaralı 1 Aralık 1934 tarihli sayı Ulusal Birlik adıyla İzmirliilerin karşısına çıktı⁷⁶¹.

Ulusal Birlik gazetesinin öz Türkçe’ye verdiği önem gazetenin kuruluş yıl dönümüne dair haberde açık bir şekilde gözükmektedir. Bu haberde öz Türkçe olduğu düşünülen kelimelerin yanında parantez içinde eski kullanımları verilmiştir. Gazetenin hem ilk yılı hakkında bilgi veren, hem de öz Türkçe’ye verdiği değeri gösteren haberin içeriği şu şekildedir⁷⁶²:

“Gazetemiz; geçen yıl bugün çıkmıştı. İlk sayımızda saygı değer okurlarımıza yaptığımız adaklara (vaitlere) bağlı kaldığımızı görmekle kıvanç duyuyoruz. Arkada bıraktığımız çağ (zaman) içinde olan biten her şeyi gördüğümüz gibi yazdık. Okurlarımızı aldatmadık. Onların yaranlıklarını (teveccühlerini) kendimiz için en büyük bir baran (kuvvet) saydık.

Gazetecilik, az as (menfaat) veren ve çok verim (fedakarlık) isteyen bir sanattır. Bunu bildiğimiz için, her şeye katlanarak çalıştık ve çalışacağız.

⁷⁶⁰ *Milli Birlik*, 29 İkinci Teşrin 1934.

⁷⁶¹ *Ulusal Birlik*, 1 Birinci Kanun 1934; Aynı dönemde İstanbul’da Ulusal Birlik isimli haftalık bir mecmua çıkıyordu. İstanbul’da çıkan bu mecmua 2 Aralık 1934 tarihinde memleketin iç siyasetine aykırı yazılar yayımladığı gerekçesiyle Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır. İstanbul’da çıkan Ulusal Birlik mecmuasıyla Haydar Rüştü arasında hiçbir bağ bulunmamaktadır; BCA., 30-18-1-2-/50-81-7.

⁷⁶² “Gazetemiz Bugün İki Yaşına Giriyor”, *Ulusal Birlik*, 9 Birinci Kanun 1934.

Türk devrimi (inkılâbı), büyük Atatürk'ten aldığı hızla yürüyor. Önümüzde geniş bir yürüğü (hizmet) alanı (sahası) var. Bu alanda çalışmak, devrime bağlı kalmak ve saygı değer okurlarımıza yararlık gösterebilmek, en büyük ve yürekten dileğimizdir.”

Anadolu gazetesi, Ulusal Birlik'in bir yılı doldurmasını kısa bir tebrik mesajıyla kutladı. Bu mesajda “Ulusal Birlik, çıktığı ilk gün ne söyledi, okurlarına ne vadetti ise onu yaptı, yapmaya çalıştı. Yurt ve ulus işlerinde muvaffakiyetli adımlarla ilerleyen arkadaşımıza uzun ömürler dileriz” ifadesi kullanıldı⁷⁶³.

Ulusal Birlik gazetesi CHP Genel Sekreterliği tarafından hazırlanan Türkiye’de hususi şahıslar tarafından çıkarılan gazeteler listesinde partili gazete olarak tanımlandı⁷⁶⁴. Fakat hükümete yakın olmasına rağmen zaman zaman polis baskısına uğruyordu. Bu olaylardan birisinde, polis gazetenin basıldığı matbaaya gelerek basımı durdurmuştur. Matbaa çalışanlarına, emniyet müdürü gazeteyi inceledikten sonra muvafık görürse gazetenin basışına ve satışa çıkmaya devam edebilecekleri söylendi. Bunun üzerine matbaa çalışanları mecburen beklemeye başladı. Aradan bir süre geçtikten sonra polis matbaaya gelerek basabilirsiniz emrini verdikten sonra gazetenin basımı tamamlanmıştır⁷⁶⁵.

Ulusal Birlik, kurulduğu ilk günden itibaren siyasi, edebi ve kültürel yazılara büyük önem veriyordu. Fakat ilerleyen yıllarda gazetenin içeriği gittikçe zayıflamaya başladı⁷⁶⁶. 1937 yılının Ekim ayında gazetede Anadolu gazetesi ile ilgili çeşitli reklamlar çıkmaya başladı. Bu reklamlarda Anadolu gazetesinin yenileneceği, sayfa sayısının artacağı ve yeni romanların gazetede yer alacağı İzmirliyle duyuruldu. Gazetede Anadolu’ya ilişkin reklamlar, Ulusal Birlik'in yayın hayatına son vererek, Anadolu bünyesinde faaliyet göstereceğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Ulusal Birlik'in ulaşabildiğimiz en son sayısı 1138 numaralı 23 Ekim 1937 tarihine aittir. Bu sayıda Anadolu gazetesinde yayımlanacak dört yeni roman ile ilgili bilgi bulunmaktadır⁷⁶⁷. Ulusal Birlik gazetesinin yayın hayatı büyük olasılıkla 1937 yılının Ekim ayında sona ermiştir.

3.2.6. Mesleki Cemiyet Faaliyetleri

1931 yılında dağıtılan Matbuat Umum Müdürlüğü, 1933 yılında yeniden kurularak İçişleri bakanlığına bağlanmıştı. Matbuat Umum Müdürü olarak Vedat Nedim (Tör) görev yapıyordu. Onun görev yaptığı dönemde basın kongresi düzenlenmesi kararı alındı⁷⁶⁸. İçişleri

⁷⁶³ “Ulusal Birlik”, *Anadolu*, 12 Kanunuevvel 1934.

⁷⁶⁴ BCA, 490-1-0-0/1288-280-2: 1.

⁷⁶⁵ Haydar Rüştü Öktem, “Varakpare Emirkulu Zihniyeti”, *Anadolu*, 8 Eylül 1937.

⁷⁶⁶ Turan Akkoyun, 108.

⁷⁶⁷ *Ulusal Birlik*, 23 Birinciteşrin 1937.

⁷⁶⁸ Topuz, 2015: 161.

bakanı Şükrü Kaya, Anadolu ajansı muhabirine matbuat kongresinin 25 Mayıs 1935 tarihinde toplanacağını açıkladı. Kongrenin hem matbuat hem de memleket için hayırlı sonuçlar doğuracağına inanıyordu⁷⁶⁹. Matbuat Umum Müdürlüğü, kongre öncesinde Türk okuyucularının düşüncelerini öğrenmek istiyordu. Bunun için dört sorudan oluşan bir anket hazırlanarak, okuyucuların 20 Mayıs'a kadar anketi doldurmaları istendi. Ankette; okuduğunuz gazetenin şeklinden ve içindeki yazılardan memnun musunuz, okuduğunuz gazetede ne gibi şeyler bulmak istersiniz, bulunduğunuz yerde istediğiniz gazeteyi kolaylıkla bulabiliyor musunuz, gazete okumayanların ne için okumadıkları hakkında düşünceniz nedir soruları yer alıyordu⁷⁷⁰.

25 Mayıs 1935 tarihinde Basın Kongresi Ankara'da toplantı. Haydar Rüştü Öktem, Anadolu gazetesini temsilen kongreye katılmıştı. Sahibi olduğu diğer gazete olan Ulusal Birlik'i Ömer Nakip temsil ediyordu. Kongrenin açılış konuşmasını Şükrü Kaya yaptı. Vedat Nedim ve İsmet İnönü'nün konuşmalarıyla kongre devam etti. Konuşmaların sona ermesiyle birlikte Kültür, Meslek ve İşbirliği komisyonları için başkan, raportör, katip ve üyeler belirlendi. Haydar Rüştü Öktem'in İşbirliği komisyonu başkanı olması kararlaştırıldı⁷⁷¹.

Komisyonların 26 Mayıs Pazar günü sabah saat 9'da Vilayet Evleri'nde kendilerine tahsis edilen yerlerde çalışmaları kararlaştırıldı. Komisyon toplantılarının tamamlanmasının ardından kurultay 27 Mayıs Pazartesi günü saat 10'da toplanacaktı. İşbirliği komisyonu Haydar Rüştü başkanlığında çalışmalara başladı. Komisyon üyelerinin yapmış olduğu görüşmelerden sonra şu karar alındı⁷⁷²:

“Kurultayca ayrılan İşbirliği Komisyonu toplandı, devletle gazeteler arasındaki münasebetin düzenlenmesi, gazetelerin bu alandaki ihtiyaçları, gazetelerin uğradıkları güçlükler, bunların giderilmesi için alınması gerek olan tedbirler konuşuldu. Basın Genel Direktörlüğü'nün teşkilat ve vazifelerine dair kanundaki esaslara göre Genel Direktörlükle gazeteler arasında sıkı bir çalışma birliği yapılması uygun görüldü. Bu işbirliğinin pratik bir yoldan yerine getirilebilmesi için devletle basın kurumları arasında bağlılığı yapacak bir organın yaratılması onaylandı. Kurultaya teklif ediyoruz.”

27 Mayıs günü Şükrü Kaya başkanlığında kongre toplandı. Kongrede ilk önce İşbirliği komisyonunun raporu okundu. Hıfzı Oğuz, işbirliği komisyonunun hazırladığı raporun açık olmadığını söyleyerek açıklama yapılmasını istedi. Bunun üzerine ilgili komisyonun raportörü Refik Ahmet söz aldı. Gazetelerle devlet arasındaki ilişkilerde köprü vazifesi görecekteşekkül hakkında bilgi verdi. Teşekkülün görevini devletle gazeteler arasındaki bütün münasebetleri

⁷⁶⁹ “Matbuat Kongresi”, *Anadolu*, 29 Nisan 1935.

⁷⁷⁰ “Okuduğunuz Gazeteyi Nasıl Buluyorsunuz”, *Anadolu*, 8 Mayıs 1935.

⁷⁷¹ Basın Genel Direktörlüğü, 1936: 9-24.

⁷⁷² Basın Genel Direktörlüğü, 1936: 27.

kolaylaştırmak ve bugünkü vaziyeti daha kolay idare olunabilir, faydalı bir hale getirmek olarak açıkladı⁷⁷³.

Meslek komisyonu sabahın erken saatlerinden gece yarısına kadar yaptığı toplantıda Türk Basın Kurumu oluşturulması kararı aldı. Türk Basın Kurumu kurulana kadar yapılacak hazırlıkları takip etmek ve proje oluşturacak yedi kişilik heyet kurulması talep edildi⁷⁷⁴. Meslek komisyonunun raporu kongrede tartışılırken, Haydar Rüştü Öktem tadil teklifinde bulundu. İsmail Hakkı Ocakoğlu ile birlikte sundukları teklifte teşkil edilecek komisyonun kurultaydan 7, partiden 2 ve Matbuat Umum Müdürlüğünden 2 olmak üzere toplam 11 üyeden olmasını dileriz ifadesi bulunuyordu. Kongre başkanı temenni mahiyetinde olan bu teklifi oylamaya sunmaya gerek görmedi⁷⁷⁵.

Kongrenin sonunda Türk Basın Birliği'nin esasını oluşturmak ve kongreye ait alt işleri görüşmek için 7 kişiden oluşan bir heyet seçildi. Haydar Rüştü Öktem heyetteki üyelerden birisiydi. Onun dışında Falih Rıfkı Atay, Hakkı Tarık Us, Naşit Hakkı Uluğ, Nurettin Artam, Mecdi Sayman ve Kerami Kurtbay heyette yer alıyordu. Oluşturulan heyet birçok defa toplanarak Basın Birliği'ni kurmak için yoğun çaba göstermiştir. Kendi aralarından idare heyeti seçerek nizamname ve beyanname hazırlamışlardır⁷⁷⁶. Hazırlanan beyanname kongre bittikten iki hafta sonra hükümete sunuldu⁷⁷⁷.

Balkan ve Küçük İtilaf konseylerinin Belgrad'da toplanması üzerine, Yugoslavya hükümeti Türkiye matbuatının temsilcilerini Belgrad'a davet etmişti. Haydar Rüştü, bu davetin sadece İstanbul gazetelerine yapılmış olmasına tepki gösterdi. İzmir ve Adana'da gündelik olarak çıkan bazı gazetelerin Belgrad'a gitmeyi hak ettiğini söylemiştir. Türk basınının İstanbul basını ile sınırlandırılmasına neden tepki gösterdiğini şu sözlerle açıklamıştır⁷⁷⁸:

“Belgrad’a kadar bir seyahat yapmaktan, orada birkaç ziyafete iştirak etmekten ve nihayet birkaç Balkan şehrinin görmekten mahrum kalışımıza hiç hayıflanmıyoruz. Çünkü içimizde Belgrad’ı görenler, gezenler eksik değildir. Bizim gücümüze giden cihet, Türkiye matbuatını yalnız İstanbul’da çıkan gazetelerden ibaret addedenlerin, vilayetlerimizde çıkan bizim gibi -tabir yerinde ise- taşralı(!) gazeteleri, hatta yalnız bu işte değil, her muamelede, hiç saymaları ve gene -tavsif caiz ise- bizleri daima üvey evlat muamelesine tabi tutmalarıdır.

Şurası doğrudur ki: Biz taşralı gazeteler İstanbul’da çıkan gazeteler kadar bol yapraklı, bol resimli, bol tefrikalı ve hikâyeli ve nihayet bol dünyalıklı nesneler değiliz! Bütçelerimiz bizi kıt kanaat geçindirecek kadar mütevazî, sahifelerimiz biraz daha az, münderecatımız daha şatafatsızdır. Fakat bunlara rağmen

⁷⁷³ Basın Genel Direktörlüğü, 1936: 33-35

⁷⁷⁴ Basın Genel Direktörlüğü, 1936: 30-31.

⁷⁷⁵ Basın Genel Direktörlüğü, 1936: 50.

⁷⁷⁶ Basın Genel Direktörlüğü, 1936: 109.

⁷⁷⁷ “Türk Basın Birliği Yakında Kuruluyor”, *Anadolu*, 13 Haziran 1935.

⁷⁷⁸ Haydar Rüştü Öktem, “Taşralı Gazeteler”, *Anadolu*, 9 Mayıs 1936.

rejimin bütün emirlerini, inkılabın bütün seyrini takipte hiçbir zaman İstanbul gazetelerinden bir adım bile geri kalmış değiliz. Hatta göğsümüzü kabarta kabarta iddia edebiliriz ki bu inkılap ve rejim yolundaki vazifelerimizi ifa hususunda İstanbullu arkadaşlarımızı geri bıraktığımız zamanlar da olmuştur. O halde neden unutuluyoruz, niçin ihmal ediliyoruz?

Matbuat umum müdürlüğünün İstanbul gazeteleriyle ilgisi bizimle olan rabıtalardan daha başkadır. Hele Anadolu Ajansı bizi bütün bütün unutmuş bir haldedir. İstanbul gazeteleriyle ajansın, müstakil bir telgraf hatta vasıtası ile irtibatı vardır. Haber servislerini muntazaman oraya verir. Bize gelince, tahsisatsızlıktan, kadro darlığından bahisle bizi memnun edemediğini ileri sürer. Halbuki ne tahsisat azlığı, ne kadro darlığı ajansla aramızdaki davada âmil değildir. Bizim ikinci derecede tutulmamız, ihmal edilişimizdir ki, aramızdaki uçurumu gittikçe derinleştiriyor.”

7. İzmir Enternasyonal Fuarı’nı Başbakanın ziyaret ettiği sırada yaşanan olaylar yerel ve ulusal basında oldukça ses getirdi. Gazeteciler İsmet İnönü’nün ziyaretini yakından takip etmek istiyordu. Ancak polisler gazetecileri zor kullanarak oradan uzaklaştırdı⁷⁷⁹. Vali Fazlı Güleç imzalı bir yazıda fuarda yaşanan olayların ardından bu işle bizzat Başbakan’ın alakadar olduğu belirtilmektedir. Başbakan İsmet İnönü özel kalem müdürü Vedit Bey’den izahat aldıktan sonra Haydar Rüştü’yü çağırarak bu hadiseyle ilgili neşriyat yapılmamasını talep etti⁷⁸⁰.

Haydar Rüştü Öktem, fuardaki olaylarla ilgili İsmet İnönü’nün neşriyat yapılmaması emrine rağmen yaşanan olaylara oldukça sert bir tepki gösterdi. Konuyla ilgili yazmış olduğu yazısında gazetenin bir varakpare, gazetecinin ise emir kulu olmadığını “Biz vatan kuluyuz. Vatan ve millet uğrunda gazetelerimiz şeref ve istiklalimizin remzi olan birer bayraktır, varakpare değil” sözleriyle dile getirdi. Kullanmış olduğu “...bu gidişle bir gün gazetelerimizi rejim aleyhine bir jurnal, gazetecilerimizi bir vatan haini saymayacaklarından korkmaya başladım.” ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Çünkü bu ifadeyi kullanan kişi sıradan bir gazeteci değil, aynı zamanda iktidarda olan bir partinin milletvekiliydi. Hukuki yaptırımlara maruz kalma ihtimaline karşı, polislerin tutumunu eleştirmesi onun gazetecilik kimliğinin, siyasetçi kimliğinden daha ön planda olduğunun bir göstergesidir⁷⁸¹.

3.2.7. Gazete Yazıları

3.2.7.1. Siyasi Yazılar

Dahiliye Vekaleti’nin ecnebilerin Türkiye’de seyir ve seyahati ile ilgili bir talimatname hazırladığına dair gazetelerde çeşitli yazılar çıkıyordu. Anadolu gazetesine gelen bir telgrafta talimatnamenin tanzim edildiği belirtildi. Bunun üzerine Haydar Rüştü konu ile bir yazı kaleme

⁷⁷⁹ *Anadolu*, 9 Eylül 1937.

⁷⁸⁰ BCA., 30-10-0-0/88-582-11.

⁷⁸¹ Haydar Rüştü Öktem, “Varakpare Emirkulu Zihniyeti”, *Anadolu*, 8 Eylül 1937.

aldı. Hazırlanan talimatname, tren ve vapur yolculuğu sırasında yapılan kontrolleri azaltacak ise bundan memnuniyet duyacağını ifade etmektedir. Ancak hazırlanan talimatnameden firar eden Rum ve Ermenilerin faydalanabilecek olmasından endişe duymaktadır. Teşkilat-ı Esasiye kanunundaki serbest seyahat hakkının vatanın hakiki evlatları ve namuslu ecnebler için geçerli olduğunu dile getirmektedir. Felaketli zamanlarda hainlik yapan, vatan evlatlarının kanını içen, malını gasp edenlere serbest seyahat hakkı tanınmasını kabullenememektedir. “Dün babamızı öldüren, hemşiremize tasallut eden insanları bugün affı umumi kanununun icabatı budur diyerek gözlerimiz önünde dolaşır görmek Sakarya’nın sularını kırmızıya boyayan şüheda kanlarını unutmak demek olur ki biz buna tahammül ve rıza gösteremeyiz.” sözleri ile firarilerin Türkiye’ye dönmesine karşı çıkmaktadır⁷⁸².

1924 yılının Eylül ayında CHF’nin İzmir il kongresi düzenlendi. İlk iki günü merasim ve seçimlerle geçen kongrenin son gününde esaslı münakaşaların gerçekleşeceği tahmin ediliyordu. Haydar Rüştü, kongreye ilişkin yazmış olduğu yazısında Halk Fırkası’nın ülkenin yegane partisi olduğunu vurgulamıştır. Hükümeti oluşturan fırka CHF olduğu için, kongrede yapılacak tartışmaların ve fikir alışverişlerinin ülkenin faydasına olacağını söylüyordu. Kongrede yapılacak tartışmaları ve alınacak kararları, milletin gerçek ihtiyaçlarını hükümete duyurması için bir fırsat olarak görüyordu⁷⁸³.

1924 yılının son aylarında Türk siyasetinde önemli gelişmeler yaşanıyor. Haydar Rüştü, Meclis koridorlarında İsmet Paşa’nın yorulup dinlenmesini isteyenlerin ve kabinde revizyon talep edenlerin seslerinin yankılandığını söylüyordu⁷⁸⁴. Menteşe mebusu Esad Efendi’nin Mübadele Vekaleti ile ilgili vermiş olduğu soru önergesi, kabine değişikliği isteyenlerin sesini daha da yükseltmesine neden oldu. Haydar Rüştü, bu tartışmaların yaşandığı günlerde Türkiye’nin Musul meselesi gibi önemli sorunlarla boğuştuğunu söylemektedir. Siyasi kargaşa ortamında, böylesine önemli bir soruna çözüm üretilmeyeceğini düşünmektedir. Ankara’dan Anadolu gazetesine gönderdiği yazısında “Her gün bir mesele ihdas edilerek sorguya çekilen bir kabine bu mühim işleri görmeğe ne vakit bulur, ne de kendisinde kuvvet” ifadesini kullanarak, kabine değişikliğinin faydalı olacağına dile getirmiştir⁷⁸⁵.

Bütün bu tartışmaların ardından kabine değişikliği yaşandı ve Fethi Bey kabinesi göreve başladı. Haydar Rüştü, Fethi Bey kabinesinin İsmet Paşa’dan sonra göreve geldiği için şanslı olduğunu söylemiştir. İsmet Paşa kabinesi belli başlı sorunlara çözüm üretmeye başlamış ve

⁷⁸² Haydar Rüştü, “Firariler Gelememelidirler”, *Anadolu*, 25 Haziran 1340.

⁷⁸³ Haydar Rüştü, “Kongre Münasebetiyle”, *Anadolu*, 12 Eylül 1340.

⁷⁸⁴ Haydar Rüştü, “Kabine Meselesi”, *Anadolu*, 30 Teşrinievvel 1340.

⁷⁸⁵ Haydar Rüştü, “Buhran ve İsmet Paşa”, *Anadolu*, 11 Teşrinisani 1340.

yapılacak işlerin esaslarını oluşturmuştu. Fethi Bey kabinesinin bu esaslar üzerinden göreve devam edeceği için selefi kadar yorulmayacağını dile getirmiş ve kendilerine başarı dileklerini iletmiştir⁷⁸⁶.

Fethi Bey kabinesinin ömrü çok uzun sürmedi. Haydar Rüştü, Fethi Bey kabinesinin 101 günün ardından görevi bırakmasında, Şeyh Said isyanını bastırmadaki pasif siyasetinin etkili olduğunu söylemiştir. Yeni kurulacak kabineye isyanı bastırma konusunda güveniyordu. CHF'nin isyanı bastırma konusunda izlediği siyasetten oldukça memnun gözükmektedir. Şeyh Said isyanıyla ilgili söylemiş olduğu şu sözler önemlidir⁷⁸⁷:

“Daima söylediğimiz gibi yine de tekrar ediyoruz ki bu isyan kan ve ateş içinde boğulacaktır. Asiler için cezalarını görmek mukadder ve muhakkaktır. Yalnız istediğimiz şey bu tenkilin az bir zaman zarfında vuku bulması, ateşin bir hamlede söndürülerek sükûn ve emniyetin bir an evvel tesis eylesmesidir. Hem öyle bir sükûn ve emniyet tesis eylemelidir ki bilhassa o isyan çıkan havalide bâ'de-ma küstahane bir tarzda yükselecek ne bir baş kalsın ve ne de mukaddesatı alt hırs ve fesat etmeyi aklından bile geçirebilecek bir cüretkâr yaşasın.”

Kabine değişikliğinin ardından, yeni kabine Şeyh Said isyanını bastırmak için ciddi yetkiler elde etmişti. Hükümete verilen bu yetkilerin suiistimallere neden olabileceğine dair endişe duyanlar bulunuyordu. Haydar Rüştü, İsmet Paşa ve arkadaşlarının kötü yola sapabileceğine ihtimal vermemektedir. Hükümetin görevi kötüye kullanabileceğini dile getirenlerin İsmet Paşa'yı hiç tanımadığını dile getirmektedir. TBMM, ülkenin içinde bulunduğu durum ciddi olduğu için hükümete önemli yetkiler vermiştir. Meclis'in verdiği bu yetkiyi sorgulamanın Şeyh Said isyanından farksız olduğunu düşünmektedir⁷⁸⁸.

Şeyh Said isyanı bastırıldıktan sonra İsmet Paşa hükümetinin izleyeceği siyaset net bir şekilde ortaya çıkmış oldu. Haydar Rüştü İsmet Paşa'nın siyasetini özetleyen en güzel ifadenin en kestirme yoldan en faydalı gayeye vusul için çalışmak olduğunu söylemiştir. Hükümetin hiçbir konuda geri adım atmamaya ve ne olursa olsun adımlarını kısaltmamaya kararlı olduğunu belirtmiştir⁷⁸⁹.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk siyasetini şekillendiren en önemli olaylardan birisi Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik İzmir'deki suikast girişimidir. Gazi Mustafa Paşa'yı 1926 yılında İzmir'e davet eden heyetin içinde Haydar Rüştü de bulunuyordu⁷⁹⁰. Haydar Rüştü, suikast girişimini öğrendikten sonra büyük üzüntü yaşamıştır. Suikast girişimine iştirak

⁷⁸⁶ Haydar Rüştü, “Fethi Bey Kabinesi”, *Anadolu*, 23 Teşrinisani 1340.

⁷⁸⁷ Haydar Rüştü, “İş ve Sürat Kabinesi”, *Anadolu*, 4 Mart 1341.

⁷⁸⁸ Haydar Rüştü, “Vaziyetin Ciddiyeti Karşısında”, *Anadolu*, 8 Mart 1341.

⁷⁸⁹ Haydar Rüştü, “Can Damarları”, *Anadolu*, 21 Temmuz 1925.

⁷⁹⁰ Arı, 1991: 249.

edenlerin derhal İstiklal mahkemesi tarafından cezalandırılmasını istemiştir⁷⁹¹. Ona göre bu acı olayın birkaç kişinin şahsi girişimi değil, bir zümrenin planı olduğu aşikârdır. Suikast girişiminin Ankara ve İstanbul’da planlandığını dile getirmektedir. Bu melanete dahil olanların ülkede yaşama hakkı olmadığını söylemektedir⁷⁹².

1 Şubat 1933 tarihinde Bursa’da ezanın Türkçe okunmasına karşı çıkan kişiler ayaklanma girişiminde bulundu. Bu olay karşısında Türkiye’nin dört bir yanından tepkiler gösterildi. Haydar Rüştü, kaleme aldığı yazılarda Bursa’daki olay ile ilgili düşüncelerini okurlarıyla paylaştı. Olayı sadece Bursa’da isyan girişimine indirgemeyerek Salihli’de bir hocanın dünya düzdür demesine ve İzmir’de Tunuslu Habip hocanın Türkçe ezana karşı çıkmasına da değinmiştir. Salihli’de vaaz veren hocaya şu sözlerle seslenmektedir: “A hocam! Cemaat senden coğrafya dersi mi istedi ki ona mübarek ramazanda dünyanın düz veya yuvarlak olduğundan bahsediyorsun? Hayır, hasenat, birbirine yardım, fenalıktan uzaklaşmak, birleşmek, haram yememek, yalan söylememek gibi mevzular dururken nene lazım senin dünyanın düzlüğü veya yuvarlaklığı? Nene lazım senin ezanın Türkçe okunmasının haramlığı? Nene lazım senin ezanın Türkçe okunmasına dair kanunun mevcut olmayışı? Ezan Arapça okunsun diye kanun mu var?” Tunuslu Habip hoca için şu sözleri söylemiştir: “A fellah! Tunuslusun. Elbette Türkçeye düşman olacaksın. Ve gene elbette ezanın Türkçe okunmasına tahammül edemezsin. Ezanın ve kametin Türkçe okunmasına dair kanun olmadığını da öğrenecek kadar dirayet göstermişsin. Söylediğin sözler, saçtığın zehirler yaradılışının, damarlarında dolaşan yabancı kanının, kafatasının içinde küflenmiş beyninin mahsulleridir. Sen bu sözlerle cibilliyetini gösterdin, bu cesaretinden dolayı seni takdir etmekten başka bir şey yapamam!” Bursa’daki olay için yapmış olduğu yorum kısa ve öz: “Ben Allah’ıma kendi dilimle yalvaracağım, onun emirlerini anladığım bir dille bana anlatınız!” Hükümetin ve münevverlerin Bursa’da gerçekleşen olaya karşı gerekli hassasiyetleri göstereceğine inancı tamdır⁷⁹³.

Salihli’deki dünya düzdür söylemi aslında Bursa’daki ayaklanma girişiminden daha önce yaşanmış bir olay idi. Anadolu gazetesi 31 Ocak 1933 tarihli nüshasında bu olayı okurlarına duyurmuştu⁷⁹⁴. İlk başta çok fazla önemsenmeyen bu haber, Bursa’daki olayın ardından büyük önem kazandı. Salihli müddeiumumi Şerif Bey, Anadolu gazetesine bir telgraf çekerek Kamil Efendi’nin Salihli’de söylediği Dünya düzdür sözünün bir ayeti kerimeyi aynen ve harfiyen tercüme etmekten ibaret olduğunu belirtmiştir. Haydar Rüştü, Şerif Bey’in

⁷⁹¹ Haydar Rüştü, “Adalet Bekliyoruz”, *Anadolu*, 19 Haziran 1926.

⁷⁹² Haydar Rüştü, “Muhalefet Değil Melanet”, *Anadolu*, 20 Haziran 1926.

⁷⁹³ Haydar Rüştü, “Dikkat İsteriz”, *Anadolu*, 7 Şubat 1933.

⁷⁹⁴ “Yoluna Konması Lazım Bir Mesele”, *Anadolu*, 31 Kanunuevvel 1933.

telgrafına çok sert tepki gösterdi. Dünya düzdür diyen bir cahilin bir ayeti aynen ve harfiyen tercüme etti diye savunulmasını kabul etmemektedir. “Bu memlekette kendisiyle meşgul olunacak, kendisinden korunulacak kafalar ve zihniyetler; Bursa’daki Tatar İbrahim’in, Salihli’deki Kamil hocanın kafaları değil, sizin kafalarınız ve zihniyetlerinizdir” sözü ile doğrudan Şerif Bey’in şahsını hedef almıştır⁷⁹⁵. Birkaç gün sonra yazdığı bir yazının sonuna not ekleyerek, Şerif Bey’e verdiği cevabın muhatabının sadece Şerif Bey olduğunu belirtme ihtiyacı hissetmiştir⁷⁹⁶.

Haydar Rüştü’nün Türkçeye verdiği önem sadece ezan meselesi ile sınırlı değildir. II. Meşrutiyet döneminden itibaren yabancı dille yazılmış dükkân levhaları ve sinema izahlarına karşı mücadele etmiştir. II. Meşrutiyet döneminde İzmir’de Türkçe isteriz diye haykıran gençler arasında bulunuyordu. Yirmi yıl önce Türkçe için büyük bir mücadele vermiş olmalarına rağmen, yaşadıkları dönemde birilerinin Arapça isteriz diye ortaya çıkmasına tahammül edememektedir. Gericilik olaylarına karşı gençliğe olan güvenini şu sözlerle ifade etmiştir⁷⁹⁷: “Her yobazın başucuna bir müddeiumumi dikemeyiz. Fakat canlı ve uyanık bir gençlik kümesine malik olan bir muhitte rejimin inkılâbın ziyanına hiçbir kıymetli vaki olamayacağına kani olanlardanım. Çünkü o gençliğin mevcudiyetini, rejme olan bağlantısı ve sevgisi her fenalığın başucunda demirden yumruklu bir müddeiumumi kesilmiş olur.”

Haydar Rüştü’nün Bursa olayı ile ilgili yazdığı yazılar oldukça ses getirdi. İstanbul’da bulunan yaşlı bir tanıdığı ona bir mektup gönderdi. Haydar Rüştü’ye gelen mektupta şu ifadeler yer alıyordu⁷⁹⁸:

“Bursa hadisesi gene seni coşturmuş. Kalemizin dizgin dinlemeyen küheylana dönmüş. Hadisenin seni ve senin gibilerini sınırlandırmemesi kabil değildir. Fakat asabiyetin bu kadarı da fazla değil mi oğlum! İnsan hali, cemaat hali bu. Bu koca Türkiye’nin içinde yanılan da olur, yanılan da... Kanun, yapılan münasebetsizlikleri er-geç cezalandırır. Siz ise sabırsızlanıyorsunuz. Bir günün içinde her türlü fenalığın ortadan kalkmasını, ceza görmesini istiyorsunuz ki bu kadar acele etmeye hakkınız yoktur. Kanunu biraz rahat bırakın da işini görsün. Fenalıkların cezasını kanun versin. Siz istiyorsunuz ki kanun yerine kalemlerinizi hükmetsin...”

Bir işe yapıştınız mı artık onun arkasını bırakmayı bilmiyorsunuz. Hadise diye bir şeyi tutturup koşmaya başladınız mı arkanızdan itidal, selim muhakeme değil kurşun bile yetişemiyor! Biraz durun, dinlenin, önünüze arkanıza bakın...”

Haydar Rüştü bu mektuba oldukça sert bir cevap verdi. Bursa’da yaşanan olayları basit bir hadisenin ötesinde kara kuvvet olarak tanımlamıştır. 31 Mart vakasından Kurtuluş

⁷⁹⁵ Haydar Rüştü, “Dünya Düzdür”, *Anadolu*, 9 Şubat 1933.

⁷⁹⁶ Haydar Rüştü, “Çürük Diş”, *Anadolu*, 15 Şubat 1933.

⁷⁹⁷ Haydar Rüştü, “Türk Gençleri”, *Anadolu*, 10 Şubat 1933.

⁷⁹⁸ Haydar Rüştü, “Karakuvvet Karşısında”, *Anadolu*, 13 Şubat 1933.

Savaşı'na, Şeyh Said isyanından Menemen olayına yakın geçmişteki pek çok olayın bu kara kuvvetin eseri olduğunu söylemiştir. Kara kuvvet olarak tanımladığı gerici ayaklanmalara karşı hiçbir tahammülünün olmadığı son derece açıktır⁷⁹⁹:

“...Biz kara kuvveti kovalıyor değiliz, ondan canımızı kurtarmak için kaçıyoruz. Fakat bir türlü yakamızı pençesinden kurtaramıyoruz.

Medreseleri, tekkeleri, zaviyeleri kapattık. Bu hareketimiz kara kuvvetten kaçtığımızın ifadesi idi. Divan-ı harpler, İstiklal mahkemeleri kurduk. Bu kuruluşlar onlardan kaçtığımızın delili idi. Bütün bunlara rağmen o bizi “Vahdeti”, “Şeyh Sait”, “Mehdi”, “Habip” ve daha bilmem ne adlarla, yılanın gömlek değiştirdiği gibi kalıp ve kıyafet değiştirerek, aman ve zaman vermeyerek, durmak ve dinlenmek bilmeyerek, merhamet ve şefkat tanımayarak kovaladı durdu...

Bunlar sizin de bildiğiniz hakikatler değil midir Beybaba? Şu halde bize de lütfen biraz hak veriniz. Eğer hadiseleri ele alıp da onları didikliyorsak ve bu hadiselerin çok şiddetli ve süratli bir yolda cezalandırılmasını istiyorsak bunda çok haklıyız. Çünkü biz onu boğamazsak, o bizi boğacak!.. Sayısız felaketler geçiren bir milleti böyle bir boğuntuya maruz bırakamayız.

Bugüne kadar, canımızı milletin mukadderatını bu kuvvetin elinden kurtarmak için darağacı kullandık, divan-ı harp kullandık, istiklal mahkemesi kullandık, bundan sonra Türk milletinin, Türk gençliğinin intibahını, teyakkuzunu kullanacağız. Her gün, her vesile ile düşman bir kara kuvvet olduğunu bu millete duyuracağız, onu bu kuvvete karşı daima uyanık, daima atakta tutacağız. Bunun için de üşenmeden, durmadan, dinlenmeden yazacağız ve söyleyeceğiz; Beybaba!”

Cumhuriyetin 10. yılı Türkiye'nin dört bir yanında büyük bir coşkuyla kutlandı. Gazetelerin sütunlarında bu önemli güne özel pek çok haber yer alıyordu. Haydar Rüştü, cumhuriyetin yıldönümü için kaleme aldığı yazısında Mustafa Kemal Paşa'dan uzun uzun alıntılar yapmıştır. Cumhuriyetin değerini en iyi yansıtacak sözlerin, Mustafa Kemal Paşa'nın söylemleri olduğuna inanmaktadır. Ona göre yapılması ancak yüz yılda mümkün olan pek çok şey, on yıl gibi kısa bir zamanda başarılmıştı ve bu eser Gazi'ye ait idi. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yaptıklarının küçük bir kısmını şu sözlerle özetlemiştir⁸⁰⁰:

“O, bu memleketi Sevr'den alıp Lozan'a, yani kölelikten efendiliğe götürmedi mi?

O, çocuklarımızı medrese izbelerinden çıkarıp saray gibi mekteplere yerleştirmede mi?

O, milletimi kıyafetiyle, görgüsüyle insan kılığına sokmadı mı?

O, kadına çalışma sahası, insan hakkı ve hürriyeti vermedi mi?

O, saltanatların uşak diye telakki ettikleri köylünün hakiki efendilerimiz olduğu hakikatini bildirmedi mi?

Bu; hudutları yiğit yavrularımızın kanlarıyla çizilmiş burnunda hür ve müstakil, korkusuz, kalpleri ümitlerle, sevgilerle dolu:

-Yaşasın Cumhuriyet!

⁷⁹⁹ Haydar Rüştü, “Karakuvvet Karşısında”, *Anadolu*, 13 Şubat 1933.

⁸⁰⁰ Haydar Rüştü, “Sustum”, *Anadolu*, 29 Teşrinievvel 1933.

Diye bağırın on sekiz milyon Türk'ü o alıp esaretten kurtarmadı mı?"

Kurtuluş Savaşı ile birlikte Türkiye'de çok büyük değişiklikler yaşandı. Aradan yıllar geçmesine rağmen, cumhuriyeti kuran kadro ilk günkü heyecan ile ülkeyi yönetmeye devam ediyordu. Haydar Rüştü Öktem'e göre ülkeyi geliştirmek için atılacak adımların ucu bucağı yoktur. Türk milletinin sorunlardan kurtulması için ellerinden gelen her şeyi yapacaklarını şu cümle ile ifade etmiştir: "Uğraşacağız, didineceğiz ve behemahal köle bir millet olmamaya çalışacağız. Bu çalışışta ölmek mi var; öleceğiz, eziyet mi var; dayanacağız, yorulmak mı var, katlanacağız." Bu sözlerine ek olarak Hitler ve Mussolini'nin tehditleri karşısında elleri kolları bağlı bir şekilde oturmayacaklarını, ülkeyi geliştirmek için çaba göstereceklerini söylemiştir⁸⁰¹.

Beyrut ve Antakya'da çıkan, eski harflerle basılan Yıldız ve Vahdet gazetelerinin Türkiye'nin değişik şehirlerinde satılıyor olması Haydar Rüştü Öktem'i rahatsız etmiştir. Bu gazetelerin çıktığı bölgede Arap harflerinin kullanılıyor olmasını, Türkiye'de dağıtılmalarına izin vermek için yeterli bir gerekçe olarak görmemektedir. Bazı kişiler İngilizce, Fransızca ve Arapça gazetelerin serbestçe satıldığı için, Arap harfleriyle basılan Türkçe gazetelerin yayın yapmasını doğal karşılıyordu. Haydar Rüştü'nün bu konudaki tutumu son derece açıktır⁸⁰²:

"Biz bu memlekette doğru ve hayırlı olduğuna inanarak yaptığımız inkılapların herhangi bir düşünce ve müsamaha ile zedelenmesine değil, bir dakika bile aksamasına tahammül edememek vazifesiyle mükellef bir nesiliz. Çünkü bu nesil bu inkılapları inanarak, bilerek yapmış ve bu uğurda her fedakârlığı göze almıştır. Böyle bir esere dokunulmak değil, yan gözle bakılmak dahi o nesli tâ caneviden vurulmuşa döndürür.

İnkılapları ve onların meydana getirdiği vaziyetleri ve eserleri büyük bir kıskançlıkla muhafaza etmekte bir an bile müsamaha gösterirsek işin sonu neye varır?

Bugün Arap harfleriyle basılmış Türkçe gazetelerin yeni Türk harflerini kabul etmiş ve onun sonsuz faydalarını görmüş olan bir diyarda, tek, tük bile olsa, satıldığına aldırış etmezsek yarın; başlarına fes ve sarık giyerek dolaşmak isteyenlerin iştahlarını arttırmış olmaz mıyız?"

3.2.7.2. İzmir Yazıları

Haydar Rüştü, şehirde yangın enkazı olduğu gibi dururken, şehrin her geçen gün artan nüfusunun belirli mahallelerde sıkıştığına dikkat çekmektedir. Aşırı nüfus artışı mahallelerin sorunlarını daha da belirgin hale getirmekteydi. Yukarı mahalleler lağımsız, susuz ve sokaksız durumdaydı. Aşağı mahallelerde ise bozulmuş kaldırımlar, patlamış lağımlar ve kurumuş ağaçlar bulunmaktaydı. Yangın yeri haşaratla dolup taşıyor, açık kanallar ise hastalıklara davetiye çıkarıyordu. Haydar Rüştü, bütün bu olumsuzlukları sıraladıktan sonra İzmirliilerin iyi

⁸⁰¹ Haydar Rüştü Öktem, "Daima Hız ve Hamle", *Anadolu*, 28 Teşrinievvel 1936.

⁸⁰² Haydar Rüştü Öktem, "Kapı Dışarı", *Anadolu*, 20 Kanunusani 1938.

ve sıhhi koşullarda yaşamadığının kendiliğinden ortaya çıktığını belirtmektedir. Bazı mahallelerde oluşan aşırı nüfus artışının olumsuz sonuçlarını azaltmak için yeni yerleşim yerleri kurulmasını önermektedir. Temizlik işleri konusunda Belediye'nin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesini ve açık kanallar sorununun bir an önce çözülmesini istemektedir. Salgın hastalıklar konusunda özellikle frengiye dikkat çekmekte ve bunun nedenini fuhuş yapılmasına bağlamaktadır. Fuhuş yapılan yerlerin zabıta tarafından ortaya çıkarılmasının önemini vurgulamaktadır⁸⁰³.

Haydar Rüştü, Belediye Başkanı Uşakizade Muammer Bey ile birlikte Yukarı mahalleleri gezerek bölgenin sorunlarını yakından tespit etme şansına sahip oldu. Değirmendağı, Eşrefpaşa, Topaltı ve Katipoğlu mahallelerini belediye başkanı ile birlikte gezdiler. Gezdikleri yerlerin yolları bozuk, sokakları zıyasızdı ve halk susuz bir halde yaşıyordu. İzmir'in nüfusunun yarısının yaşadığı bu mahallelerin senelerden beri bakımsız kaldığına bizzat şahit oldu. Bölgede yaşayan insanların büyük çoğunluğu alın teriyle paralarını kazanan esnaf ve amelelerden oluşuyordu. Haydar Rüştü, yıllardan beri bu insanlardan alınan vergiler yaşadıkları yerlerin kalkınması için kullanılsaydı Yukarı mahallelerin durumunun asla böyle olmayacağını söylemektedir. Su kumpanyası Yukarı mahallelere su götürmek için orada yaşayan insanların ödeyemeyeceği miktarda para talep ediyordu. Bu parayı ödeyemeyen insanlar kuyulardan su ihtiyaçlarını gidermeye çalışıyordu. Haydar Rüştü, bölgeye su götürmek için belediyenin taşın altına elini koymasını istemektedir. Bazı sokakların içler acısı halini; öyle sokaklar var ki yol mudur, dere midir, dağbaşı mıdır anlaşılamıyor diyerek tarif etmektedir. Yolların bozuk olması her gün oradan geçen binlerce insan için ıstırap kaynağı oluyordu. "Anlaşıyor ki şimdiye kadar umran namına yapılan şeyler Frenk mahallesine münhasır kalmış ve İslam mahallatı, fukara olan yerler hep ihmal edilmiştir." sözüyle bölgenin ihmal edilmişliğini gözler önüne sermekteydi. Belediye başkanının bölgenin sorunlarını çözeceğine dair büyük bir umut taşımaktadır⁸⁰⁴.

Hüseyin Aziz Bey'in İzmir valiliği görevinden ayrılmasının ardından, şehir altı ay boyunca vali vekilleri tarafından yönetildi. 1924 yılında İhsan Latif Paşa'nın vali olarak atanmasıyla birlikte vekil valilik dönemi sona ermiş oldu. Vali İhsan Latif Paşa, I. Dünya Savaşı'nda 34. Muş Tümeni Komutanı olarak Sarıkamış savaşlarına katılmış, daha sonra Ruslara esir düşmüş bir Türk subayıydı⁸⁰⁵. Haydar Rüştü, İzmir gibi bir şehrin vekâleten yönetilmeyi hak etmediğini belirterek İhsan Paşa'nın vali olmasını geç alınmış, iyi bir karar olarak değerlendirmektedir. Ancak İhsan Paşa'nın şehrin sorunlarını çözme konusunda başarılı

⁸⁰³ Haydar Rüştü, "Şehrin Sıhhi İşleri", *Anadolu*, 2 Temmuz 1340.

⁸⁰⁴ Haydar Rüştü, "Yukarı Mahallatımız İçin", *Anadolu*, 4 Temmuz 1340.

⁸⁰⁵ Kesin, 1989: 92.

olup olamayacağına dair tereddütleri vardır. Ona göre yeni valinin İzmir'in çetin sorunları ile mücadele etmede başarılı olup olamayacağını zaman gösterecektir⁸⁰⁶.

Haydar Rüştü Çeşme'ye yaptığı bir ziyaretin ardından, İzmir-Çeşme arasındaki yolun berbat olduğuna dair bir yazı kaleme aldı. Yazısında 85 km uzunluğundaki İzmir-Çeşme yolunu otomobille dört saatte tamamladıklarını söylemektedir. Yolculuğu bu kadar uzun sürdüğü için geçtiği yollara yol denilemeyeceğini belirterek sitem etmektedir. İzmir-Çeşme arasını metruk ve mensî bir güzergâh olarak tanımlamaktadır. Yolun uzun yıllardır tamir edilmediğini, köprülerin bakımsızlıktan dolayı tehlikeli bir hal aldığını, yolda enkaz ve taş yığınlarının biriktiğini, yolun tamiri için ayrılan ödeneğin yetersiz olduğunu belirtmektedir. Çeşme'nin sağlık açısından önemine de değinmektedir. Ilıca'da bulunan kaplıcalar pek çok hasta için şifa kaynağı idi. Yolun kötü olması, bu hastaların bölgeye ulaşımını zorlaştırmaktadır. Makam-ı Vilayet ve Nafia İdaresi'nin yol sorununa çözüm üretmeye davet etmektedir⁸⁰⁷.

İzmir'de Birinci Dünya Savaşı sırasında yapımına başlanan, fakat savaşın beraberinde getirdiği olumsuzluklardan dolayı tamamlanamayan pek çok bina bulunuyordu. Mektep, hastane, kütüphane, sinema ve daha birçok yapının inşaatı uzun yıllardır tamamlanamıyordu. Haydar Rüştü, bu binaların bir an önce tamamlanmasının önemine dair bir yazı kaleme aldı. Yazısında bu binaların halk için önemine vurgu yaparak, inşaatların bir an önce tamamlanması temennisinde bulundu⁸⁰⁸.

Haydar Rüştü İzmir'de yaşanan soygun olaylarının sürekli artması üzerine şehrin asayiş ile ilgili bir yazı yazdı. Asayiş olaylarının artmasının nedeninin zabitanın yetersizliği mi yoksa olaylar karşısında kayıtsız kalması mı olduğunu bilemediğini belirttikten sonra “bildiğim bir şey varsa şehir ve havalisi asayişinin berkemal olmadığıdır” demektedir. Şehrin farklı bölgelerinde yaşanan asayiş olaylarından çeşitli örnekler vererek polis teşkilatının olayları önlemede yetersiz kaldığından yakınmaktadır. Bu noksanlığı gidermek için Jandarma'nın şehir merkezinde de görev yaparak polis teşkilatına yardımcı olması önerisinde bulunmuştur⁸⁰⁹.

Haydar Rüştü, İzmir'deki pek çok işin yarım kaldığını, elektrik, telefon, körfez vapurları konusunda İzmirliilerin bir türlü istedikleri hizmete ulaşamadıklarını söylemektedir. Özellikle körfez vapurları ile ilgili sorunların katlanılamayacak hale geldiğini belirtmektedir. Ona göre körfez vapurları sorunu İzmir için hayati ve ciddi bir meseledir. Yeni vapur alınmamasından, ihtiyaçların temin edilmemesinden, iskelelerin yapılmamasından, şirket teşkil edilmemesinden yakınmaktadır. En iyi denilen vapurlar bile halk için tehlike arz etmektedir. Körfez vapurları

⁸⁰⁶ Haydar Rüştü, “İzmir Valiliği”, *Anadolu*, 11 Temmuz 1340.

⁸⁰⁷ Haydar Rüştü, “Yollarımız İçin” *Anadolu*, 22 Temmuz 1340.

⁸⁰⁸ Haydar Rüştü, “Natamam Meselesi”, *Anadolu*, 27 Temmuz 1340.

⁸⁰⁹ Haydar Rüştü, “Şehrimizin Asayışı”, *Anadolu*, 6 Ağustos 1340.

acınacak halde, halkın çektikleri ise göz yaşartacak türdeydi. İzmir'in yarım kalan işlerinin, böylesine önemli bir şehre yakışmadığını şu sözlerle anlatmaktadır⁸¹⁰: “Bu güzel İzmir'in uzun bir zaman daha elektriksiz, telefonsuz, ziyasız, vesaitsiz kalması günahtır. Yarım kalan bu işler yüzünden bu şehir günden güne zedeleniyor, eriyor, bütün bütün sönüp gitmesine meydan vermeyelim.”

Anadolu gazetesinde yayımlanan anketlerde İzmirliilerin düşünceleri gazete sütunlarına taşınıyordu. Bu anketlerden birisinde İzmirliilere; İzmir belediye başkanı veya valisi olsanız neler yaparsınız sorusu yöneltildi. Haydar Rüştü, bu ankete verilen cevapları yakından takip etmekteydi. Bir İzmirlinin kuduz hastalığı ile mücadeledeki eksikliği dile getirmiş olması epey dikkatini çekti. Anadolu gazetesi okurunun dile getirdiği bu eksikliği başyazısına taşıyarak, kuduz hastalığı ile mücadele merkezlerinin açılmasının İzmir için önemini gündeme taşıdı⁸¹¹.

Haydar Rüştü, İzmir'i belli başlı ihracat ürünlerinin yurtdışına çıkış kapısı olarak tanımlamaktadır. Ege bölgesindeki değişik vilayetlerde toplanan ürünler İzmir üzerinden Avrupa'ya sevk edilmektedir. Bundan dolayı İzmir piyasası Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahiptir⁸¹². Haydar Rüştü'ye göre İzmir Belediyesi sadece İzmirliilerin Belediyesi değildir. Ona göre İzmir Belediyesi'nin yapmış olduğu hizmetler, İzmir'le iktisadi ilişkileri olan diğer illeri de yakından ilgilendirmektedir. İzmir'in etkisi altında olan bölgenin sınırlarını Eğirdir, Afyon ve Bandırma'ya kadar uzatmaktadır. Onun yapmış olduğu etki alanı tanımı, demiryollarıyla yakından ilgiliydi. Ayrıca, nakliye masraflarının azaltılmasıyla beraber İzmir'in çevre illerle ilişkisinin daha da gelişeceğini söylemektedir⁸¹³.

Haydar Rüştü, İzmir'in imarı ile ilgili somut adım atılmamasından ve şehirdeki büyük yangının üzerinden üç yıl geçmesine rağmen taş üstüne taş konmamasından şikâyet etmektedir. Harap manzara ve perişan vaziyetin güzel ve şirin İzmir'e yakışmadığını belirtmektedir. “İzmir'i eskisinden çok güzel ve zarif bir surette ihya eylemek mecburiyetindeyiz. Çünkü İzmir Anadolu'nun garbe açılan kıymetli bir kapısıdır. Bizi görmek, bizi anlamak isteyenler evvelen bu kapıya bakacaklar ve burada görecekleri manzara onlara bizim hakkımızda besleyecekleri ilk intibayı temin edecektir.” sözleriyle İzmir'in Türkiye'nin aynası olduğunu dile getirmektedir. Bundan dolayı İzmir'in imarı için atılacak adımların milli bir görev olduğunu söylemektedir⁸¹⁴.

İzmir'de hayat pahalılığı başta geliri az olan kişiler olmak üzere şehirde yaşayan herkesi olumsuz etkiliyordu. Haydar Rüştü, İzmir'deki fiyatları Ankara ve İstanbul'daki fiyatlarla

⁸¹⁰ Haydar Rüştü, “İzmir'in Yarım İşleri”, *Anadolu*, 2 Kanunuevvel 1340.

⁸¹¹ Haydar Rüştü, “Daülkelb”, *Anadolu*, 2 Nisan 1341.

⁸¹² Haydar Rüştü, “İktisadi Tehlikelerden Beri”, *Anadolu*, 5 Haziran 1341.

⁸¹³ Haydar Rüştü, “İzmir'i İmar Ederken”, *Anadolu*, 4 Mayıs 1341.

⁸¹⁴ Haydar Rüştü, “Artık Yapalım”, *Anadolu*, 5 Teşrinievvel 1341.

karşılaştırmakta ve İzmir'in diğer şehirlerden daha pahalı olduğunu söylemektedir. İzmir'deki hayat pahalılığını önlemek için ilk iş olarak ekmek fiyatlarının düzenlenmesini önermektedir. Bu konuda neler yapılabileceğine dair düşüncelerini aktarmıştır. İzmir'deki hayat pahalılığının temel sebebi ona göre ihtikârdır. Şehirde ihtikâr hüküm sürdüğü için halk ıstırap çekmektedir. İhtikâra son vermek için Cumhuriyet Halk Fırkası'nı, İzmir Belediyesi'ni ve İzmir Ticaret Odası'nı müşterek çalışmaya davet etmektedir⁸¹⁵.

İzmir'de et ve sebze fiyatları arasında büyük bir tutarsızlık bulunuyordu. Şehrin farklı bölgelerinde satılan et ve sebze ürünlerinin fiyatları arasında büyük farklar vardı. Haydar Rüştü, bunu gerekçe göstererek İzmir'deki hayat pahalılığının keyfi nedenlere dayandığını söylemektedir. Şehrin farklı yerlerindeki çarşılarda aynı ürünün farklı fiyatlarla satılmasını, İzmir'deki hayat pahalılığının doğal olmadığına delil olarak göstermektedir. Hayatı pahalılaştıran muvazenesizliklerin ortalığı kasıp kavurmasına meydan bırakılmamasını savunmaktadır. Yiyecek fiyatlarında ihtikâr yapılan bir memlekette, hayat için gerekli olan her türlü ürünün pahalı olmasını kaçınılmaz olarak görmektedir⁸¹⁶.

İzmir'in ulaşım ile ilgili sorunlarının başında atlı tramvaylar meselesi gelmekteydi. İzmir Ticaret Odası, elektrikli tramvay inşaatının çok fazla gerekli olmadığını kararlaştırmıştır. Haydar Rüştü Ticaret Odası'nın bu kararına karşı çıkmaktadır. Ona göre atlı tramvaylar İzmir'in yüz karasıdır. Bu tramvaylar çağın gerisinde kalmıştır ve bir an önce elektrikli tramvaya geçilmesi gerekmektedir. Memleketin iktisadi yapısını sarsmayacak şekilde Rıhtım tramvayının elektrikleştirilmesini temenni etmiştir⁸¹⁷.

İzmir'in ulaşım sorununa çözüm üretmek için somut adımlar atılarak, İzmir'den Kemalpaşa'ya, Bergama'ya, Çeşme'ye, Menemen'e yollar yapıldı. Bu yolların yapımı için bir milyon liradan fazla harcama yapıldı. Bütün bu yatırımlara rağmen, Haydar Rüştü yapılan yollardan memnun değildir. Yeni yolların sadece bozuk havalarda değil yaz günlerinde bile tehlike saçtığını söylemektedir. Yapılan yolların kısa zaman içinde kullanılamaz hale gelmesinden şikâyet etmektedir. Yolların çabuk bozulmasını, müteahhitlerin mukavelenamelere uymamasına bağlamaktadır. Ayrıca ihaleler en düşük ücreti teklif edene verildiği için, inşaat sırasında yapılması gereken pek çok iş eksik kalabiliyordu. Yapılan yatırımlardan memnuniyetsizliğini; Bu kadar parayı bu kadar el ve kol kuvvetini bir program dairesinde kullansaydık bugün şu acıklı görünüş karşısında kalmazdık şeklinde dile getirmiştir⁸¹⁸.

⁸¹⁵ Haydar Rüştü, "Ekmeği Ucuzlatamaz Mıyız", *Anadolu*, 25 Haziran 1928.

⁸¹⁶ Haydar Rüştü, "Yine Pahalılık Bahsi", *Anadolu*, 26 Haziran 1928.

⁸¹⁷ Haydar Rüştü, "İki Uç: Rıhtım Tarifesi İş", *Anadolu*, 10 Kanunusani 1929.

⁸¹⁸ Haydar Rüştü, "Yollarımız", *Anadolu*, 7 Mart 1929.

Haydar Rüştü, Vilayet Umumi Meclisi'nin dikkate alması için İzmir'in kısa zamanda çözülmesi gereken sorunlarına dair bir yazı yazmıştır. Öncelikle en temel mesele olarak gördüğü yol sorunuyla ilgili olarak devam eden yolların bir an önce ve sağlam bir şekilde bitirilmesini ve yolu olmayan Torbalı, Ödemiş, Tire, Bayındır gibi yerlerde yol yapmak için 1929 yılı içinde somut adım atılmasını dile getirmiştir. İkinci olarak, okulu olmayan köylerde yoksulluk yüzünden okuyamayan çocuklar için çeşitli adımlar atılmasını istemiştir. Üçüncü olarak ise ziraat işlerine daha fazla önem verilmesini söylemektedir⁸¹⁹. Başka bir yazısında Vilayet Umumi Meclisi'nin harcama yaparken son derece dikkatli olması gerektiğine değinmektedir⁸²⁰: “Elimizdeki para umumi ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere halk tarafından verilmiş emanet bir paradır. Bunu yerli yerine sarf etmek mecburiyetindeyiz. Bu yerler de köylünün alın teri ile suladığı, tırnaklarıyla kazıp yetiştirdiği mahsulünü indirecek yollardır, var olan hastanelerdir, mekteplerdir, fakir çocuklardır.”

Haydar Rüştü, elektrikli tramvay yapılmasını her fırsatta dile getirmesine rağmen, tramvayın Gazi Bulvarı'ndan geçeceğine ilişkin haberlerin çıkması üzerine endişelerini dile getirmiştir. Gazi Bulvarı çok geniş olmadığı için buradan tramvay geçmesini istememektedir. Ona göre Gazi Bulvarı bol ağaçlı, yeşillikli, zahmetsiz ve tehlikesiz İzmir'deki yegâne bir yoldur. Tramvayın Gazi Bulvarı'na zarar vereceğini düşünmektedir. Tramvayın geçeceği güzergâha şeref vereceğini söyleyenlerin aksine, külfet vereceğini dile getirmektedir⁸²¹.

Göztepe tramvaylarında çalışan işçiler günde on dört saat çalışmalarına rağmen, ayda sadece kırk bir lira para kazanmalarından şikâyet ediyordu. Haydar Rüştü, işçilerin bu sitemini duyar duymaz, konuyu Anadolu gazetesindeki sütununa taşıdı. Nafia Vekaleti'ne çağrı yaparak işçilerin çalışma koşullarının ve maaşlarının iyileştirilmesini dile getirdi. Nafia Vekili Recep (Peker) Bey'in bu soruna çözüm getireceğinden emin gözükmektedir⁸²².

Haydar Rüştü, 1930 yılının sonlarında İzmir'in en önemli eksikliklerini Karşıyaka'nın suyu, İzmir'in Kordon tramvayları, Karşıyaka'nın elektriklenmesi, İzmir'in hâl ihtiyacı ve şehrin kanalizasyon eksikliği olarak sıralamıştır. Karşıyaka gibi önemli bir merkezin sudan mahrum olmasını büyük bir eksiklik olarak görmektedir. Aynı ürünün şehrin değişik yerlerinde farklı fiyatlara satılmasını hal yokluğuna bağlamaktadır. İzmir'de hal inşa edilmesiyle birlikte ihtikâr meselesine kalıcı bir çözüm getirileceğine inanmaktadır. Kanalizasyon inşasının selleri önlemek için önemini vurgulamaktadır. Belediyenin bütün bu işleri paramız yok bahanesine sığınarak ertelemesini kabul etmemektedir. Ona göre, bir işi yapmaya karar vermek o işin

⁸¹⁹ Haydar Rüştü, “İstediklerimiz”, *Anadolu*, 11 Mart 1929.

⁸²⁰ Haydar Rüştü, “On Para Bile”, *Anadolu*, 13 Mart 1929.

⁸²¹ Haydar Rüştü, “Bulvara Dokunmayalım”, *Anadolu*, 2 Temmuz 1929.

⁸²² Haydar Rüştü, “Tramvay İşleri”, *Anadolu*, 4 Temmuz 1929.

yarısını yapmış olmak anlamına gelmektedir. Ancak alınan kararların kâğıt üzerinde kalmaması şarttır. Belediyenin belli bir program çerçevesinde şehrin sorunlarına çözüm üretmesini istemektedir⁸²³.

Atlı tramvayların kalkmasının ardından İzmirli yeni bir sorunla karşılaştı. Tramvay güzergâhında işlemeye başlayan otobüsler halkın ihtiyacını karşılamaya yetmiyordu. Haydar Rüştü'ye göre belediyeler doğrudan ya da dolaylı olarak ulaşımı kontrol etmeliydi. Ancak İzmir'de otobüsler hiçbir kanuni sorumluluğu bulunmayan bağımsız kişiler tarafından işletiliyordu. Bundan dolayı otobüsçüler halkın ihtiyaçlarına değil, kazanacakları paraya önem veriyordu. Haydar Rüştü, İzmirlilerin doğru düzgün taşıma araçlarına sahip olmadığından dolayı sürekli beddua ettiğini ve bugünkü durumla genel ulaşım hizmetinde başarıya ulaşılamayacağını kabul etmeden ulaşım sorununu çözmenin mümkün olmadığını söylemektedir. Bunlar kabul edildiği takdirde, sorunun çözülmesinin çok kolaylaşacağına inanmaktadır⁸²⁴. Temiz, ucuz, muntazam ve medeni bir ulaşım için elektrikli tramvaylar işletilmesini tavsiye etmektedir⁸²⁵. Otobüs sorununa çözüm üretmek için belediyenin otobüs işletmelerini kendi üzerine almasının ardından, halkın beklentilerinin karşılanıp karşılanmayacağına dair çeşitli endişeleri bulunmaktadır⁸²⁶.

Birinci Kordon'da yapılan çalışmalar yüzünden, insan ve yük taşıyan araçlar İkinci Kordon'un bazı yerlerinden geçmek zorunda kalıyordu. İkinci Kordon'un altyapısı böylesine bir trafiği kaldırmaya yeterli olmadığı için, yollar perişan bir vaziyete gelmişti. Haydar Rüştü, Birinci Kordon'daki çalışmaların en az bir buçuk sene daha devam edeceğini söyleyerek, İzmirlilerin İkinci Kordon'da çektikleri çileye son verilmesini istemekteydi. Ancak bu istek karşısında belediye ve liman idaresi sorumluluğu birbirinin üzerine atıyordu. Bu iki kurum iş yapmak yerine, birbirleriyle münakaşa yapmayı tercih ediyordu. Haydar Rüştü, İzmirlilerin sorununa çözüm bulmak için vali Fazlı Güleç'in araya girmesini istemiştir⁸²⁷.

Haydar Rüştü Öktem, İzmir'de yapılmasını arzu ettiği şeyleri bir köşe yazısında güzel bir şekilde özetlemiştir. Karşıyaka'ya daha süratli giden vapurlar, İnciraltı'nın salaş halinden kurtarılması, Agamemnon ılıcalarının modernleşmesi, Balçova ılıcalarının şifahi sularının İnciraltı'na getirilmesi, tramvay yolunun İnciraltı'na kadar uzatılması, İnciraltı'nın dinlenme ve eğlenme yerine dönüştürülmesi, İzmir'in ilçeleri ile arasındaki yollara asfalt döşenmesi onun hayallerini süslüyordu. Bunlar olacak mı sorusunu soran okurlarına saf ve temiz gönüllerin

⁸²³ Haydar Rüştü, "Yapılmıyan İşler", *Anadolu*, 21 Kanunuevvel 1930.

⁸²⁴ Haydar Rüştü Öktem, "Otobüsler İşe Yetmiyor", *Anadolu*, 11 Eylül 1935.

⁸²⁵ Haydar Rüştü Öktem, "Şehir Nakil Vasıtaları I", *Anadolu*, 29 Mart 1936.

⁸²⁶ Haydar Rüştü Öktem, "Şehir Nakil Vasıtaları II", *Anadolu*, 3 Nisan 1936.

⁸²⁷ Haydar Rüştü Öktem, "İkincikordon", *Anadolu*, 19 Birincikanun 1935.

istediklerini yapan ve başaran eller ve dimağlar ülkeyi yönettiği için hayallerinin hakikate dönüşeceğini söylemiştir⁸²⁸.

İzmir'in II. Meşrutiyet döneminde oldukça popüler olan eğlence hayatı, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren gittikçe sönükleşmeye başladı. Bundan dolayı Haydar Rüştü Öktem, İzmir'i saat on sekizden sonra suyu çekilmiş bir değirmene dönen bir şehir olarak tanımlamaktadır. İzmir'deki eğlence mekânlarını az bulmakta ve İzmirlielerin birkaç sinemaya mahkûm edildiğini söylemektedir. Ayasuluk (Selçuk) ve Bergama gibi dünyanın dört bir yanından insanların ziyaret ettiği merkezlere sahip bir şehrin, daha iyi bir eğlence hayatını hak ettiğini düşünmektedir⁸²⁹.

Başbakan İsmet İnönü 1937 yılının Şubat ayında bayram tatilini geçirmek için İzmir'e gelmiştir. Haydar Rüştü Öktem'e göre bu ziyaret sadece dinlenmekten ibare değildir. İsmet İnönü, İzmir için çalışmak ve İzmirlielerin dertlerini dinlemek için bayram tatilini fırsat bilmiştir. İzmir'de bulunduğu dönemde Çeşme'den Bergama'ya pek çok yere giderek halkla iç içe olmuştur. İzmir'in kanayan yaralarından olan liman sorununa çözüm üretebilmek için incelemelerde bulunmuştur. Haydar Rüştü Öktem, bu ziyaretin İzmir için hayırlı sonuçlar doğuracağını düşünmektedir⁸³⁰: “Yakında göreceğimiz İzmir; herhalde göğsümüzü kabartacak tertemiz, her türlü vesaiti bol bir yurt parçasından başka bir şey olmayacaktır. Çünkü İzmir'i İnönü düşünüyor ve görüyor!”

Haydar Rüştü Öktem, İzmir'in güzelliği neresinde sorusuna şu cevabı vermiştir: “İzmir'in eşi az bulunur bir körfezi vardır. Bu körfezi kucaklayan heybetli güzel görünüşlü dağları var. Yazın serin serin esen ve İzmirlieleri ferahlandıran imbatı var. Bunların hepsi İzmir'in güzellikleridir.” Tabiatın sunduğu güzelliklere biz ne ekledik? sorusuna ise hiç yanıtı vermiştir. İzmir'i tabiatın süslediği güzelliklerle dolu büyük bir köy olarak tanımlamaktadır. İzmir'i köy olarak tanımlamasının nedeni şehrin yeteri kadar gelişmemiş olmasıydı. İzmir'in bu ilgisizliği hak etmediğini belirtmektedir⁸³¹. İzmir'i güzelleştirmek için İzmir-Çeşme, İzmir-Selçuk ve İzmir-Bergama yollarının asfaltlanması gerektiğini söylemiştir⁸³².

3.2.7.3. Toplumsal Yazılar

Haydar Rüştü, 25 Haziran 1924 tarihli Anadolu gazetesinin ikinci sayfasında et fiyatlarının ucuzlayacağı ile ilgili bir haber okudu⁸³³. Bu haberi okuduktan sonra heyet-i

⁸²⁸ Haydar Rüştü Öktem, “Gönül İster Ki”, *Anadolu*, 24 Teşrinievvel 1936.

⁸²⁹ Haydar Rüştü Öktem, “Az ve Pahalı Eğleniyoruz”, *Anadolu*, 25 Teşrinievvel 1936.

⁸³⁰ Haydar Rüştü Öktem, “Göreceğimiz İzmir”, *Anadolu*, 26 Şubat 1936.

⁸³¹ Haydar Rüştü Öktem, “İdeal İzmir”, *Anadolu*, 2 Teşrinisani 1937.

⁸³² Haydar Rüştü Öktem, “Turistik Yollar”, *Anadolu*, 5 Teşrinisani 1937.

⁸³³ “Et Ucuzluyor”, *Anadolu*, 25 Haziran 1340.

tahririye müdürüne tatlı bir serzenişte bulundu. Böylesine önemli bir haberin ikinci sayfayı değil, ilk sayfayı hak ettiğini söyleyerek konu ile ilgili bir yazı yazdı. Et ve Ekmek başlıklı bu yazıda belirttiğine göre, yedi yıldan beri et ve ekmek fiyatları sürekli arttığı için en temel gıda ihtiyaçlarını karşılamada halkın büyük bir kesimi güçlük çekiyordu. Çekilen sıkıntı sadece yüksek fiyatlardan ibaret değildi. Süpürge tohumundan yapılan ürünler ekmek olarak halka sunuluyordu. Ülke sınırları içinde hayvan sayısının oldukça fazla olmasına ve ihracat bile yapılmasına rağmen et fiyatlarının sürekli artmasının nedenini sorgulamaktadır. Et ve ekmek fiyatlarındaki sürekli artışı, bazı kişilerin menfaat düzeni kurmasına bağlamaktadır. Gazetelerde et ve ekmek fiyatlarının ucuzlayacağı ile ilgili çıkan haberlerin halkı umutlandırdığını söylemektedir. Belediye başkanı Muammer Bey'in et ucuzladı, ekmek fiyatları düştü diye açıklama yaptığı gün halkın bayram yapacağını belirtmektedir⁸³⁴.

Haydar Rüştü, başka bir yazısında ekmek sorununun kökenlerine değinmektedir. Onun belirttiğine göre; İzmir, Aydın, Denizli, Saruhan vilayetlerinde ekmek, un, buğday buhranı vardı. İzmir'de yirmi beş kuruşa satılan ekmek Gördes ve Demirci'de otuz, Aydın ve Denizli'de yirmi-yirmi beş ve Kemalpaşa kasabasında otuz kuruşa satılabiliyordu. İzmir, Aydın, Manisa vilayetlerinde tamamen, Denizli'de kısmen hububat olmadı. Bu vilayetlerde toprağa atılan hububat tohumları yetişmediği için ekmek buhranı bulunuyordu. Bir yıl önceki ekmek fiyatıyla güncel ekmek fiyatı arasında büyük fark vardı. Hammadde fiyatlarında benzer farklılıklar söz konusuydu. Arpa 5-6 kuruştan 12-13 kuruşa çıkmıştı. Ticaret Odası konu ile alakalı kişileri toplayarak soruna çözüm üretmek için bir görüşme yaptı. Bu görüşmelerde Amerika'dan un getirilmesi teklif edildi, ancak bu teklif kabul edilmedi. Çevre vilayetlerde hammaddeler varken, yabancı bir ülkeden hammadde getirmek ulusal çıkarlara aykırı görüldü. Ancak, bu durumu fırsata çeviren kişiler de bulunuyordu. 12-13 kuruşluk ürünler 19-20 kuruşa satılabiliyordu. Bu bilgileri okurlarına aktararak ekmek sorununun kısa bir portresini çizen Haydar Rüştü, çözüm olarak Adana ve Konya gibi yerlerden un ve buğday getirilmesini önermekteydi. Eğer bu yapılmadığı takdirde 25 kuruşa satılan ekmeğin, çok daha pahalıya satılma tehlikesiyle karşılaşacaklarını söylemiştir. Ziraat Vekaleti'nden ekmek sorununa çözüm üretmesini talep etmiştir⁸³⁵.

Adana ve Konya'dan hammadde getirmenin önündeki en büyük engel nakliyat fiyatlarıydı. Haydar Rüştü bu konuya değinerek, İzmirliilerin Adana ve Konya'nın bereketli ürünlerinden faydalanabilmesi için nakliye fiyatlarında indirim yapılmasını zorunlu görmektedir. Eğer nakliye fiyatları makul bir seviyede olmazsa, oradan getirilecek ürünler

⁸³⁴ Haydar Rüştü, "Et ve Ekmek", *Anadolu*, 26 Haziran 1340.

⁸³⁵ Haydar Rüştü, "Ekmek Meselesi", *Anadolu*, 3 Ağustos 1340.

ekmek fiyatlarını düşürmek için yetersiz kalacaktır. Ayrıca eldeki ürünlerin ihtiyacı karşılayıp karşılamayacağını garanti etmediği için hükümetin farklı arayışlar içine girmesini istemektedir⁸³⁶.

Ekmek meselesine bir türlü çözüm üretilememesi fırıncılarla belediye arasında büyük bir soruna neden oldu. Fırıncılar, ekmek fiyatının arttırılmasını isterken belediye ise bu duruma karşı çıkıyordu. Fırıncılar ekmek üretimini yarıya düşürerek fiyatlara tepki gösterdiler. Zaten yüksek ekmek fiyatlarından dolayı bunalmış olan halk, üretimin azalmasıyla birlikte ekmek bulma konusunda da sorun yaşamaya başladı. Haydar Rüştü, belediye ile fırıncılar arasındaki sorunu değerlendirirken kim haklı kim haksız gibi kısır bir tartışmanın içine girmeden değerlendirmelerde bulunmuştur. Sorunun kökeninde ekmek üretiminde kullanılan maddelerin fahiş fiyatları olduğunu belirtmiştir. Un, buğday gibi ürünlerin ülkenin değişik bölgelerindeki fiyatları arasında büyük farklar olduğunu söylemiş ve bu farkın ihtikârdan kaynaklanabileceğini dile getirmiştir⁸³⁷.

Haydar Rüştü esnafın sorunlarını yakından takip ediyor ve zaman zaman onların derdlerini dinliyordu. Esnaf sınıfını çalışkan ve namuskâr olarak tanımlıyordu. Bu insanların çeşitli mahrumiyetler yüzünden bocaladığını belirtiyordu. Esnafın sorunlarından kurtulması için kendi içlerinde birlik olmalarını tavsiye etmektedir. Küçük esnaf cemiyetlerinin sorunları çözmede yetersiz kaldığına değinmektedir. Bu cemiyetler tek vücut olmayı başarırca, esnaf başındaki sorunlardan kurtulabilecektir⁸³⁸.

Ödemişliler bir kooperatif kurarak büyük bir işbirliği örneği sergilemişti. Fakat bu kooperatif İzmir basınının çok fazla dikkatini çekmemişti. Gazeteler kooperatif ile ilgili haberleri birkaç cümle ile geçiştirmişti. Haydar Rüştü, böylesine önemli bir gelişmenin kendi gazetesi de dahil olmak üzere birkaç satır ile geçiştirilmesini doğru bulmamaktadır. Ödemişli müteşebbislerin gayretlerini, Anadolu gazetesindeki köşesine taşıyarak kurulan kooperatifin büyük zorluklar yaşayan köylülere örnek olmasını istemiştir⁸³⁹.

1924 yılında Erzurum'da arka arkaya gerçekleşen depremler bölge halkını zor durumda bıraktı. 13 Eylül 1924 tarihinde gerçekleşen şiddetli deprem çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesine neden oldu. Hayatta kalan kişilerin birçoğunun evleri kullanılamaz hale geldi. Haydar Rüştü, bu büyük felaketin ardından Erzurumlulara Yardım başlıklı bir yazı yazarak, depremzedelere destek çağrısı yaptı. Erzurum havalisinde binlerce kişinin felakete maruz kaldığını, şehirlerin yerinden oynadığını, köprülerin enkaz yığını haline geldiğini, sayıları

⁸³⁶ Haydar Rüştü, "Yine Ekmek Meselesi", *Anadolu*, 7 Ağustos 1340.

⁸³⁷ Haydar Rüştü, "Yine Ekmek Meselesi", *Anadolu*, 12 Ağustos 1340.

⁸³⁸ Haydar Rüştü, "Esnaf Birliği", *Anadolu*, 7 Temmuz 1340.

⁸³⁹ Haydar Rüştü, "Ödemişlilerin Dersi", *Anadolu*, 16 Eylül 1340.

binlerle ifade edilen cesetlerin ateş ve kan içinde gömülü kaldığını söyledi. Erzurumluların Harbi Umumi döneminde yaşadığı acılar henüz hafızalardan silinmemişken, depremin yeni bir zorlu dönem yaratacağını belirtti. Erzurumluların savaş yıllarında göstermiş olduğu kahramanlıkları hatırlatarak, felaketzedelere sahip çıkılmasını istedi. Bunun için belediyelere, teşkilatlara, ticaret odalarına, cemiyetlere, tüccarlara, bankalara çağrı yaptı. Bireysel olarak destek vermek isteyen kişilere yol göstererek Ziraat Bankası'nın yapılacak yardımları bölge halkına ileteceğini duyurdu. İzmirliilere şu sözlerle seslenerek, felaketzedelere sahip çıkmalarını istedi⁸⁴⁰:

“Hamiyetli ve şefkatli İzmirliiler!

Köyleri yanmış, şehirleri harap olmuş, anadan, babadan kardeşten birçok şehitler vermiş yüz binlerce kardeş nemli gözleriyle bizden medet ve şefkat bekliyor. Bizler acının, felaketin ne demek olduğunu bilen insanlarız. Her kâr ve halde izhar eylediğimiz asar-ı cemiyet ve muaveneti şimdi de Erzurumlu dindaşlar için ibzal edelim. Yapacağımız yardımlar kardeş yaraları saracak, kardeş figanını dindirecek, kardeş derdine deva olacaktır. Bu hayırlı iş için vakit geçirmeden yardıma koşalım.”

Muhasabe-i Hususiye müdürünün yapmış olduğu bugünkü şerait içinde İlk Tedrisat Vergisi tahsilatına başlanıncaya kadar muallimlere maaş verilemeyecektir açıklaması öğretmenlerin büyük bir sorunla karşı karşıya kalacağını gösteriyordu: Haydar Rüştü, muallimlere maaş ödenmesine engel olan sebeplerin kıymet-i haiz olduğunu söylemektedir. Ancak öğretmenlere maaş verilmemesinin yanlış olacağını söylemektedir: “Çok az maaşla çok şayan-ı şükran hizmetler ifa eden ve binlerce mahrumiyetler içinde gece gündüz çalışan münevver ve fedakâr bir zümreyi bir de aylarca maaşsız bırakırsak tabidir ki doğru bir iş yapmış olmayız.” Hükümetin öğretmen maaşı sorununa çözüm üretmesini istemektedir. İlk tedrisat vergisinden toplanacak para teminat gösterilip ödünç para alınarak öğretmen maaşlarını ödeme önerisinde bulunmuştur⁸⁴¹.

Haydar Rüştü, toplanan tayyare ianesi listesine baktığında tüccar, amele, esnaf ve rençperlerin en fazla yardım yapan kişiler olduğunu görmüştür. Ashab-ı akar olarak tanımladığı mülk sahiplerinin ise çok fazla yardımda bulunmadığı dikkatini çekmiştir. Halkın her kesiminin parasızlıktan ve sıkıntıdan şikâyet etmeye hakkı olduğunu söylerken, toprak sahibi olan kişilerin böyle bir hakkı olmadığını belirtmektedir. Bunun gerekçesi olarak mülk sahiplerinin çok yüksek kira gelirlerine sahip olduğunu ileri sürmektedir. İzmir’de toplanan tayyare ianesinin az olmasının nedenini mülk sahibi ve zenginlerin yeterli miktarda iane vermemesine

⁸⁴⁰ Haydar Rüştü, “Erzurumlulara Yardım”, *Anadolu*, 21 Eylül 1340.

⁸⁴¹ Haydar Rüştü, “Muallimlerimizin Maaşı”, *Anadolu*, 5 Ağustos 1341.

bağlamaktadır. Haydar Rüştü, zengin insanları tayyare ianesi toplanırken meydan-ı hamiyet ve gayrette rehber olarak görmek istemektedir⁸⁴².

Tayyare ianesi ile ilgili yazdığı yazının ardından tüccar bir okuru Haydar Rüştü'ye mektup yazdı. Mektubun içeriğinde Haydar Rüştü'nün mülk sahipleri ile ilgili yapmış olduğu tespitlerin doğruluğunu kanıtlayan ifadeler yer almaktadır. Haydar Rüştü bu mektubu aynen köşesine taşıdıktan sonra bu mektuba ilave edecek çok fazla sözü olmadığını belirtmektedir. İane yardımının toplumun belli kesimi ile sınırlı kalmasını “Koskoca bir memleketin bir hamalbaşına esir kalması kadar feci bir hadise olamaz” sözü ile eleştirmektedir. Tayyare ianesi vermeyen zenginleri pinti olarak tanımlamaktadır⁸⁴³.

Aydın'ın Germencik nahiyesinde aşırı yağmur yağması büyük bir felakete neden olmuştur. Bu felaketten dolayı binlerce kişinin evleri, bahçeleri, tarlaları zarar görmüştür. Haydar Rüştü bu felaketin ardından “Kışın ve soğğun başlangıcı demek olan bu günlerde mevasız, aç ve çıplak binlerce vatandaş inerken bizler buralarda ferih ve fahur zevkimize bakamayız” diyerek felaketzedeler için yardım çağrısında bulundu. Para, elbise, yatak, yorgan, battaniye ve elden gelen bütün yardımların Hilal-i Ahmer vasıtasıyla felaketzedelere ulaştırılmasını istedi⁸⁴⁴.

31 Mart 1928 tarihinde Torbalı'da 6.5 büyüklüğünde bir deprem meydana geldi. Elli kişinin ölümüne neden olan bu depremin ardından, pek çok ev oturulamayacak durumdaydı. Depremin etkisi İzmir merkezde de hissedilmiş ve İzmir'in simgelerinden birisi olan İzmir Saat Kulesi hasar görmüştü. Artçı depremler yüzünden Torbalı ve çevresinde yaşayanlar büyük bir tedirginlik içindeydi⁸⁴⁵. Haydar Rüştü depremin üzerinden iki ay geçtikten sonra, bölgede yaşayanların sorunlarını anlatan bir yazı yazdı. Yazısında büyük felaketten sonra Torbalı'da taş üstüne taş konulmamasından yakınmaktadır. Torbalı'da yaşayanların sorunlarını çözmek için görevlendirilen kişilerin yeterince çalışmadığını belirtmektedir. Şehrin belli bir proje doğrultusunda yeniden imar edileceği kararlaştırıldığı için bölge halkının bireysel olarak evlerini yeniden inşa edemediğini söylemektedir. Torbalı'nın belli bir proje kapsamında imar edilmesini olumlu görmekle birlikte, projenin belirsizliği yüzünden halkın mağdur olduğunu dile getirmektedir⁸⁴⁶. Kaleme aldığı bir başka yazıda Torbalı halkının hükümetten, dahiliye ve maliye vekillerinden beklentilerini anlatmıştır⁸⁴⁷.

⁸⁴² Haydar Rüştü, “İane ve Ashab-ı Akar”, *Anadolu*, 23 Ağustos 1341.

⁸⁴³ Haydar Rüştü, “Pintilere Dair”, *Anadolu*, 25 Ağustos 1341.

⁸⁴⁴ Haydar Rüştü, “Germencik Felaketzedeleri”, *Anadolu*, 19 Teşrinievvel 1925.

⁸⁴⁵ Tinal, 2011: 47-65.

⁸⁴⁶ Haydar Rüştü, “Harap Torbalı'nın Halkı Düşünüyor Mu?”, *Anadolu*, 5 Haziran 1928.

⁸⁴⁷ Haydar Rüştü, “Ricalarımız”, *Anadolu*, 28 Haziran 1928.

Kıdemli topçu yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi'nin oğlu Sanatlar Mektebi'nden tasdikname alarak, askeri liseye kayıt yaptırmak istemiştir. Fakat Sanatlar mektebi yöneticileri ona senin mektebe şu kadar günlük yemek parası borcun var, bunu ödemedi veremeyiz şeklinde cevap vermiştir. Mektep idaresi ve maarif müdüriyeti ile yapmış olduğu görüşmelerden sonuç alamamıştır. Maarif müdürlüğü yapmış olduğu açıklamada, okulun tasdiknameyi vermemesinin kanuni olduğu söylemiştir. Haydar Rüştü, bütün olup bitenlerden rahatsızlığını dile getiren bir yazı kaleme alarak, yaşanan olayı Maarif vekili Mustafa Necati Bey'in dikkatine sunmuştur⁸⁴⁸.

Haydar Rüştü, dilde sadeleşmeye büyük önem vermekteydi. Yeni Türk harflerinin kabulünün ardından eskiden kullanılan pek çok yabancı kelime yerini sade ve Türkçe kelimelere bırakmaya başlamasından oldukça memnun gözükmektedir. Ülkenin dört bir yanında faaliyet gösteren söz derleme dernekleri, öz Türkçe kelimeleri tespit etmek için yoğun çaba göstermektedir. Bu çalışmaların az zamanda çok meyve vereceğinden şüphe etmemektedir. Öz Türkçe ile ilgili çekinceleri olanlara şu sözlerle seslenmektedir⁸⁴⁹:

“...belki ilk günlerde biraz acemilikte yapacağız. Fakat bunlar bizim hevesimizi kırmamalı, tuttuğumuz doğru ve kurtarıcı yolda ayağımıza engel olmamalıdır. Elbirliği ile yapacağımız gayret hiçbir zaman boşa gitmez. Karadağlar dayanmaz derler ki pek doğru bir sözdür. Bu işin bizden beklediği zor da o kadar çok değildir. Konuştuğumuz gibi yazmak, kendisinden olmakla göğüs kabarttığımız milletimizin konuştuğu dili yazarken de kullanmak bizi varmak istediğimiz yere kolayca götürebilecektir. Bizim için şu öğüdü unutmamak, daima tekrar etmek ve bu öğüdün manasını kendimize kılavuz edinmek hem lâzımdır, hem de kâfidir. Vatandaş! Türkçe yaz!”

Haydar Rüştü, sokaklarda Türkçe dışında başka bir dille konuşulmasından oldukça rahatsız olmaktadır. “...bunca emekler, bunca şehitler vererek düşmandan kurtardığımız bu çevreyi, hala ve utanarak söylüyoruz ki, Rumcadan, Yahudiceden, Bulgarcadan, Arnavutçadan kurtaramadık” sözleriyle rahatsızlığını dile getirmektedir. Ona göre Türk şehirlerinde yaşayanlar Türkçe konuşmaya mecburdurlar. Tepki gösterdiği kişiler Türkçe bilmeyen yabancılar değildir. Yıllardır bu memlekette yaşayıp Türklük haklarından faydalanıp, Türkçe bilen insanların başka bir dille konuşmasını ağır bir küstahlık olarak değerlendirmektedir. “Vatandaşım diyenler, Türkçe konuşmalıdır” sözü onun Türkçeye bakış açısını özetlemektedir⁸⁵⁰.

Haydar Rüştü, gazetede ki köşesinde ilginç bir konuya değinerek çikolatanın çocuklar üzerindeki etkisi üzerine bir yazı yayımlamıştır. Çikolatayı sağlık ya da ekonomi açısından

⁸⁴⁸ Haydar Rüştü, “Çok Esef Ettiğimiz Muamele”, *Anadolu*, 17 Ağustos 1928.

⁸⁴⁹ Haydar Rüştü, “Vatandaş! Türkçe Yaz!”, *Anadolu*, 12 Mart 1929.

⁸⁵⁰ Haydar Rüştü Öktem, “Türkçe Konuşunuz”, *Anadolu*, 14 Eylül 1935.

değil, içinden çıkan kâğıtların ahlak üzerindeki etkisi açısından ele almıştır. Çikolata paketlerinin içinden çıkan niyet kâğıtlarında müstehcen içeriklerin yer aldığını söylemektedir. Ayrıca gazetelerin bile piyango düzenlemesi yasaklanmışken, çikolataların piyangoyu aratmayacak kampanyalar düzenlediğini belirtmektedir. Bundan dolayı pek çok çocuk çikolatayı bir yiyecek olarak değil, hediye kazanma aracı olarak görmeye başlamıştır. Çocukların küçük yaşta çekiliş adı altında kumar benzeri oyunlara alıştırılmasına ve niyet kâğıtlarındaki müstehcen içeriğe karşı çıkmaktadır⁸⁵¹.

Devlet dairelerinde en sık duyulan sözlerden birisi bugün git yarın gel ifadesidir. Haydar Rüştü, bir işini halletmek için gittiği devlet dairesine mebus olduğunu söylemeden sıradan bir vatandaş gibi gitmiştir. Ancak mesai saatinin dolmasına yarım saat kaldığı için kendisine bir gün sonra gelmesi söylenmiştir. Bir gün sonra gittiğinde ise, öncelikle mahalle muhtarına bir beyanname doldurtması istenmiştir. O gün muhtarı bulamadığı için, imza işi bir sonraki güne sarktı. Belgeyi imzalayıp, ilgili kuruma götürdüğünde mesai saatinin bitmesine yine çok az kalmıştı. Fakat bu sefer görevli memur dilekçedeki imzanın bir mebusa ait olduğunu fark etti ve diğer işleri yarım bırakarak onun işine öncelik vermek istedi. Bunun üzerine Haydar Rüştü, memurun bu tutumuna karşı çıkarak işlere sıradan devam etmesini ve kendisinin ertesi gün geleceğini söyledi. Bu olayı gazetede köşesinde anlattıktan sonra memurlara şu nasihati vermiştir⁸⁵²: “Memur Beyler, bilhassa küçük memur Beyler! Cumhuriyeti bu memleketin evladına sevdirecek de, sövdürecek de sızsiniz! Sizin hamiyetinizden, vatanseverliğinizden beklediğimiz şey: seller gibi akan vatan yavrularının kanı pahasına elde edilen bu Cumhuriyeti her gün, her saat sizinle temasta bulunan halka sevdirmektir!”

Haydar Rüştü Öktem, eğitimde öğretmen ve mektep eksikliğinin dışında önemli bir soruna değinerek kitap ve defter paralarının çok pahalı olduğunu söylemiştir. Defter ve kitapların lüks kâğıtlarla ciltlenip satılmasının, satıcılar dışında kimseye fayda getirmeyeceğini belirtmiştir. Okuma ve öğrenme araç-gereçlerinin pahalılığı aileleri zor duruma soktuğunu düşünmektedir. Ayrıca pahalı eğitim araç-gereçlerinin ilköğretimi zorunlu hale getiren bir yasa ile bağdaşmadığına dikkat çekmiştir⁸⁵³.

3.2.7.4. Seyahat Yazıları

Haydar Rüştü, 1927 yılının yaz mevsiminde Ege bölgesinin farklı vilayetlerine ziyaretler gerçekleştirdi. Yapmış olduğu ziyaretlerde hem eski arkadaşlarıyla hem de bölgede yaşayanlarla görüşmeler yaptı. Böylece o bölgelerin en temel sorunlarını öğrenme şansına sahip

⁸⁵¹ Haydar Rüştü, “Çikolata”, *Anadolu*, 1 Mart 1933.

⁸⁵² Haydar Rüştü, “Katip Bey”, *Anadolu*, 2 Mart 1933.

⁸⁵³ Haydar Rüştü Öktem, “Mekteb ve Kitab”, *Anadolu*, 27 Teşrinievvel 1936.

oldu. Geçmiş yıllarda sık sık Aydın ve Manisa'yı ziyaret ettiği için, bu şehirlerdeki değişim ve ilerlemelere yakından tanıklık etti. Gezilerdeki izlenimlerini Anadolu gazetesindeki köşesine taşıdı. Onun bu izlenimleri yeni Türk devletinin imar politikasını gözler önüne serdiği için son derece önemlidir.

Haydar Rüştü'nün Aydın ziyareti iki buçuk gün sürmüş ve bu süre içinde otomobille yaklaşık beş yüz kilometre yol katetmiştir. Ziyaret sırasında Aydın merkezden Söke'ye, Germencik'ten Karacasu'ya vilayetin değişik bölgelerini yakından görme fırsatını elde etmiştir. Ziyaretini önceden belirlenen bir plan çerçevesinde gerçekleştirmemiştir. Seyahat programını arzu ettiğim güzergâhı görmek olarak özetlemektedir. Aydın'a ayak basar basmaz, iki yıl önce ziyaret ettiği Koçarlı'yı yeniden görmek arzusuyla yola çıktı. İki yıl önce Koçarlı'ya Karapınar üzerinden gitmiş ve Menderes Nehri'ni gemi ile geçerek üç saatlik bir yolculuğun sonunda oraya ulaşmıştı. Son ziyareti ise otomobille bir saat sürmüştür. İki sene önceki zorlu yolculuğun, genç Cumhuriyet'in Menderes'te inşa ettirdiği bir köprü sayesinde oldukça kolaylaştığını belirtmektedir. Koçarlı'ya vardktan sonra orada bulunan gençlerle ve eski dostlarıyla bir süre vakit geçirdi. Daha sonra Aydın'a dönerek geceyi şehir merkezinde geçirdi⁸⁵⁴.

Aydın'daki ikinci gününde saat onda şehirden ayrıldı. Menderes nehrini Aydın-Çine Köprüsü vasıtasıyla geçtikten sonra Karahayıt'ın Dalama köyünde yorgunluk kahvesi içti. Buradan Yenipazar'a geçerek Yatı mektebi müdürüyle okul bahçesinde yarım saat boyunca görüştü. Yapımı o yıl tamamlanan Yenipazar ile Sultanhisar'ı birbirine bağlayan köprüyü gördükten sonra yeniden yola çıktı. Bozdoğan ve Nazilli arasındaki yapımı devam eden Akçay köprüsüne gitti. Bu köprüyü Türkiye'de emsali nadir bir köprü olarak tanımlamaktadır. Bir iki ay içinde köprünün hizmete açılacağını duyurdu. Nazilli ve Bozdoğan'ı birbirine bağlayan köprüye kadar gitmesine rağmen, Bozdoğan'ı ziyaret etmeye fırsat bulamadığı için üzüldüğünü belirtmektedir. Bozdoğan ve Çine'yi kısa bir zaman sonra hususi olarak ziyaret etmek istediğini belirtmektedir. Akçay köprüsünü gördükten sonra Nazilli'ye geçti. Nazillililerle bir süre görüştüktan sonra Karacasu'ya doğru yola çıktı. Karacasu'da belediye başkanı olarak görev yapan Salih Bey ile Milli Mücadele öncesinde Aydın Vilayeti Meclis-i Umumi azası olarak görev yapmışlardı. Bundan dolayı yolculuk sırasında Haydar Rüştü'nün zihninde geçmişe dair bazı hatıralar canlandı⁸⁵⁵.

Karacasu'ya giderken Kuyucak'a kadar tozlu yollarda yolculuk yaptı. Kuyucak ile Karacasu'yu birbirine bağlayan köprüye geldiğinde, bu köprünün hemen yanına inşa edilen yeni köprüdeki hummalı çalışmaya şahit oldu. İki buçuk saatlik bir yolculuğun ardından

⁸⁵⁴ Haydar Rüştü, "Aydın Seyahatinden III", *Anadolu*, 3 Ağustos 1927.

⁸⁵⁵ Haydar Rüştü, "Aydın Seyahatinden III", *Anadolu*, 3 Ağustos 1927.

Karacasu'ya vardı. Karacasu halkı onu samimi bir şekilde karşıladı. Halkın değişik kesimlerinden insanlarla yapmış olduğu konuşmalarda konu sürekli olarak Karacasu yoluna geliyordu. Bölge halkı yeni yapılan bu yoldan oldukça memnun gözükmektedir. Önceden Kuyucak istasyonuna hayvan sırtında altı-yedi saatlik bir yolculuk sonrasında ulaşabiliyorlardı. Yeni yollar sayesinde hayvan sırtında yolculuğa mahkûm olmaktan kurtuldular. Belediye reisi Salih Bey, yeni yapılan yoldan dolayı minnet duygusunu “Cumhuriyet idaresine ne suretle teşekkür edeceğimizi bilemiyoruz” sözleriyle ifade etmektedir⁸⁵⁶.

Aydın ziyaretini anlattığı ilk yazısında ziyaret ettiği şehri Güzel Aydın olarak tanımlamıştır. Hemen hemen her yaz bu şehri ziyaret ettiğini belirtmektedir. Önceki ziyaretleri kısa süreli olurken, son ziyaretinde Aydın'ın pek çok yerini gezme fırsatını elde etmiştir. Halkın çalışkanlığı, terakki ve tealiye karşı duyduğu iştiaak ve bu gayelere vasıl olmak için sarf ettiği mesai Haydar Rüştü'yü oldukça etkilemiş gözükmektedir. Halkın hükümetle kol kola vererek çalıştığını görmüştür. Geçmiş yıllardaki ziyaretlerinde halk yaşadığı sorunlardan dolayı mutsuz iken, bu ziyaretinde karşısında gülümseyen Aydınlıları bulmuştur. Küçük ve şirin kasabacıklar olarak gördüğü Germencik ve Karapınar'da artık elem ve ıstırap verici izlerin bulunmadığını söylemektedir. Aydın'ın birkaç yıl önce harap vaziyetteki halinden artık eser kalmadığını gözlemlemiştir⁸⁵⁷.

Haydar Rüştü'ye göre Aydın vilayeti, Türk vatanının en fazla felaketlere ve ıstıraplara uğramış bölgelerinden birisidir. Bölgenin yeniden inşa edilme sürecinde belediye ve hükümetin oynamış olduğu mühim rolü takdir etmektedir. Aydın'daki çeşitli kurumların üzerlerine düşen görevleri layıkıyla yerine getiriyor olması şehrin hızlı bir şekilde kalkınmasını sağlamıştır. Şehirde bulunduğu sırada otomobil ve kamyon sayısının geçmiş yıllara göre artmış olması dikkatini çekmiştir. Deve ile yapılan nakliyat yerini kamyonlar, hayvan sırtında yapılan yolculukların yerini otomobiller almıştır. Böylece o, İzmirli bir gazetecinin dile getirdiği vilayet konağının inşası için sarf edilen paranın ve gayretin meydanda duran diğer ihtiyaca nispetle fazla olduğu iddiasına yanıt vermektedir. Ona göre inşa edilen konaklar valilerin şahsına ait değil, devleti temsil eden bir binadır. Bundan dolayı vilayet konağı ile ilgili yapılan eleştirilere katılmamaktadır⁸⁵⁸.

Yollar ve köprüler ile ilgili uzun uzun bilgi vermek yerine, Karacasu'dan Söke'ye kadar Aydın'ın dört bir yanını iki buçuk günlük ziyareti sırasında otomobille gezdiğini söylemektedir. Eğer yollar kötü olsaydı iki buçuk gün içinde beş yüz kilometrelik bir seyahatin mümkün

⁸⁵⁶ Haydar Rüştü, “Aydın Seyahatinden IV: Karacasu'da”, *Anadolu*, 4 Ağustos 1927.

⁸⁵⁷ Haydar Rüştü, “Aydın Seyahatinde”, *Anadolu*, 1 Ağustos 1927.

⁸⁵⁸ Haydar Rüştü, “Aydın Seyahatinden II”, *Anadolu*, 2 Ağustos 1927.

olamayacağını dile getirmektedir. Bu ifadesinden yolların ve köprülerin durumunu oldukça beğendiği anlaşılmaktadır⁸⁵⁹.

Haydar Rüştü, Aydın seyahatini tamamladıktan sonra bir başka Ege vilayeti olan Manisa'ya seyahat düzenlemeye karar verdi. Seyahati sırasında hem eski arkadaşlarıyla görüşmeyi hem de savaş yıllarında yakılıp yıkılan yerlerde inşa edilen yeni yerleşim yerlerini görmeyi arzu ediyordu. Yaklaşık bir hafta süren ziyareti sırasında Manisa, Kasaba, Salihli, Alaşehir ve Akhisar'ı görme şansını elde etti. Manisa ve çevresinin geçmiş yıllardaki durumunu iyi bildiği için, şehirdeki gelişmeleri geçmişle kıyaslayabiliyordu. Birkaç yıl öncesine kadar barınacak mesken dahi zor bulunan yerlerde yapılan düzenlemeler sayesinde insanlar rahat bir nefes almaya başlamıştı⁸⁶⁰.

Haydar Rüştü'nün Manisa'da ilk ziyaret ettiği yerlerden birisi Kasaba oldu. Kasabalılar Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan devrimlere büyük destek vermişti⁸⁶¹. Burada dört-beş saat zaman geçirerek eski arkadaşlarıyla görüşmeler yaptı. Yapılan görüşmelerde gündem maddesi memleketin imarı meselesi idi. Yunan askerleri Kurtuluş Savaşı'nda yenilgiye uğradıktan sonra geri çekilirken Kasaba'yı ateşe vermişti. Bundan dolayı Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kasaba'nın en önemli sorunlarının başında imar meselesi geliyordu. İmar sorununun çözümünde karşılaşılan bazı sorunların aşılması için vali Nusret Bey'e görev düştüğünü belirtmektedir. Yol sorununa ilişkin olarak somut adımlar atılmış durumdaydı. Kasaba'ya gittiğinde eskiden muavvec ve dar olan sokakların yerine yenilerinin yapıldığını gördü. Eski sokaklar insanı bunaltırken, yeni sokakların insanda ferahlık hissi uyandırdığını belirtmektedir. Kasaba'da yaşanan su sorununa çözüm üretmek için hükümet ve belediye yoğun çaba gösteriyordu. Kasaba'da yaşayanlar yardımda bulunarak hükümet ve belediyenin sorunu çözmesine destek veriyordu. Haydar Rüştü, Kasabalı gençlerden oldukça memnun kalmış gözükmektedir. Kasaba Türk Ocağı'nı ziyareti sırasında görüştüğü gençlerden takdir ve hürmetle bahsetmektedir. Kasaba Türk Ocağı'nı göstermiş olduğu faaliyetlerden dolayı tebrik etmektedir⁸⁶².

Kasaba ziyaretinin sona ermesinin ardından otomobille Salihli'ye geçti. Gittiği güzergahta köylülerin azmaklar üzerine inşa ettiği köprücükler bulunuyordu. Bu köprücükler ve yollarda çeşitli düzenlemeler yapılıyordu. Yapılan düzenlemeler sayesinde yolun kışın dahi kullanılabileceğini belirtmektedir. Yolun özelliği Sart'taki ılıcalara ve İzmir'e gitmek isteyenler burayı kullanıyor olmasıydı. Kasaba yolundaki iki kilometrelik bozukluk giderildiğinde

⁸⁵⁹ Haydar Rüştü, "Aydın Seyahatinden III", *Anadolu*, 3 Ağustos 1927.

⁸⁶⁰ Haydar Rüştü, "Saruhan'da Bir Gezinti", *Anadolu*, 16 Ağustos 1927; Alaşehir ve Akhisar'ın Milli Mücadele dönemindeki durumu için bak. Güçlü, 2015.

⁸⁶¹ Özbaran, 2013: 53.

⁸⁶² Haydar Rüştü, "Saruhan'da Bir Gezinti II: Kasaba'da", *Anadolu*, 17 Ağustos 1927.

Gördes'ten İzmir'e otomobil ile gidebilmek mümkün olacaktır. Salihli'yi temiz ve günden güne terakkiye doğru ilerleyen şirin bir kasaba olarak tanımlamaktadır. Belediye başkanının genç ve çalışkan birisi olduğunu söylemektedir. Şehrin elektrik tesisatını ise diğer yerlere göre muntazam bulmuştur. Halkın büyük çoğunluğu işleriyle meşguldür ve dilenci sayısı yok denecek kadar azdır. Şehrin asayışı memnuniyet verici bir seviyededir. Salihlililerin şikayetçi olduğu konuların başında para bühranı gelmektedir. Haydar Rüştü Salihli'nin daha fazla gelişmesi için gençlere büyük rol düştüğünü belirtmektedir⁸⁶³.

Haydar Rüştü'nün Manisa vilayeti seyahatinde bir sonraki durağı Alaşehir oldu. En son ziyareti bir buçuk yıl önce olmak üzere daha önce birçok kez Alaşehir'i gitmişti. Alaşehir'i son gördüğünde karşısında düşman işgali sırasında yakılıp yıkılmış bir şehir duruyordu. İşgal sonrasında Alaşehir'in tarımsal verimliliği aşırı yağış gibi etkenlerden dolayı düştü ve Alaşehirli mahsullerinden yeterli miktarda para kazanamadılar. Bu durum şehrin imarını da olumsuz etkiledi. Alaşehir kendisine komşu olan pek çok kasabanın gerisinde kalmış durumdaydı. Bütün bu olumsuzluklardan dolayı Haydar Rüştü yol boyunca karşısına enkaz halinde bir şehir çıkacağını düşündü. Fakat Alaşehir'e vardktan sonra zihnindeki bütün olumsuzluklar birer birer ortadan kalkmaya başladı. Çünkü karşısında yaşadığı onca sıkıntıya rağmen büyük ölçüde ayağa kalkmış bir şehir duruyordu. Yeni yapılan yollar, dükkanlar, çarşayı ve şehirdeki bir çok yeniliği oldukça beğendi. Belediyeyi ve Kaymakam Sabri Bey'i yapmış oldukları hizmetlerden dolayı takdir etti. Alaşehir'de yirmi dört saat geçirdikten sonra şehirden ayrıldı⁸⁶⁴.

Haydar Rüştü'nün Manisa gezisindeki son durağı Akhisar oldu. Akhisar'a en son on ay önce, tütün piyasasının açıldığı dönemde geldiğini söylemektedir. O dönemde sokaklar, hanlar, kahvehaneler kalabalıktı ve Akhisar ticaret açısından oldukça canlı durumdaydı. Şehrin canlılığının en önemli nedeni tütün piyasasının açılmış olmasıydı. Yeni ziyaretinde ise şehri önceki kadar canlı bir şekilde görmedi. Çünkü Akhisarlıların önemli bir kesimi tarlalarında tütün işleriyle uğraşüyor ve iki ay sonra açılacak tütün piyasasına hazırlık yapıyordu. Son ziyaretinin üzerinden sadece on ay geçmiş olmasına rağmen şehirde pek çok yenilik yapıldığını söylemektedir. Yeni yapılan park, hal, zahire pazarı, ev ve mağazalarla Akhisar genişlemiş durumdaydı. Su ve elektrik konusunda önemli düzenlemeler yapıldı. Tayyare Cemiyeti'ne ait sinema salonunun temelleri atılmış ve binanın inşaatı hızla devam ediyordu. Bütün bu yeniliklere kısa bir süre içinde imza atıldığı için Akhisarlıları çalışkanlıklarından dolayı tebrik etmektedir⁸⁶⁵.

⁸⁶³ Haydar Rüştü, "Saruhan'da Bir Gezinti III: Salihli'de", *Anadolu*, 18 Ağustos 1927.

⁸⁶⁴ Haydar Rüştü, "Saruhan'da Bir Gezinti IV: Alaşehir'de", *Anadolu*, 19 Ağustos 1927.

⁸⁶⁵ Haydar Rüştü, "Saruhan'da Bir Gezinti V: Akhisar'da", *Anadolu*, 21 Ağustos 1927.

Haydar Rüştü, 1937 yılında Üzüm bayramı kutlamalarına katılmak için bir kez daha Manisa'ya gitti. On yıl önceki olumlu izlenimlerinin aksine, Manisa'nın bakımsız kalmış bir şehir olduğunu söylemiştir. Su, elektrik ve hal konusunda kalıcı çözümler üretilemediğinden ve yolların toz içinde kaldığından yakınmakta ve bütün bu olumsuzluklara rağmen belediye yüz binlerce liralık borç ile devredildiğini belirtmektedir. Manisa'da görev yapmaya başlayan Vali Lütü Kırdar'ın şehrin sorunlarını çözmek için yoğun çaba gösterdiğini dile getirmiştir. Lütü Kırdar'ın faaliyetleri sayesinde Manisa'nın kısa bir zaman içinde gelişeceğine inanmaktadır⁸⁶⁶.

3.2.7.5. 9 Eylül Sergisi

İzmir İktisat Kongresi'nde düzenlenen serginin başarılı sonuçlar vermesinden dolayı, şehirde yeni bir sergi açılmasına dair fikirler ortaya atılmıştı. Özellikle 1925 yılında İzmir'de kurulan Yerli Malları Koruma Cemiyeti bu fikirlerin uygulanması için yoğun çaba gösteriyordu. Vali Kazım (Dirik) Paşa'nın ve İzmir Ticaret Odası'nın desteğiyle 4-25 Eylül 1927 tarihleri arasında İzmir 9 Eylül Sergisi açıldı. Sergiye 195'i Türk, 72'si yabancı olmak üzere toplam 267 firma katıldı. Bir yıl sonra Eylül ayının aynı günlerinde açılan İkinci 9 Eylül Sergisi'ne katılan firma sayısı 155'i yabancı olmak üzere 457'ye ulaşmıştı. Serginin kapanışında maddi zorluklar nedeniyle bir sonraki 9 Eylül Sergisi'nin 3 yıl sonra yapılması kararlaştırıldı⁸⁶⁷.

Serginin 1931 yılında tekrarlanması kararlaştırılmış olmasına rağmen, 1929 yılının Mart ayında İktisat Vekâleti İzmir Ticaret Müdürlüğü'nden 9 Eylül Sergisi ile ilgili bilgi istedi. İktisat Vekâleti serginin 1929 yılında tekrar kurulmasının gerekli olup olmadığını öğrenmek istiyordu⁸⁶⁸. Haydar Rüştü'nün kaleme aldığı yazı dizisiyle birlikte 9 Eylül Sergisi'nin İzmir için faydalı olup olmadığına dair bir tartışma başladı. Tartışmaya ilerleyen günlerde İzmir'de yayın yapan diğer gazetelerin yazarları da dahil oldu.

Haydar Rüştü, Ticaret Odası'nın serginin devamına taraftar olacağını tahmin etmektedir. Vali Kazım Paşa'nın da serginin banisi olduğu için 9 Eylül Sergisi'nin yeniden açılmasını isteyeceğini düşünmektedir. İzmir'de bir sergiye lüzum var mıdır sorusuna elbette vardır cevabını vermektedir. Bunun ardından kafasındaki ideal serginin nasıl olacağını anlatmaya başlamıştır. İlk iki sergiyi Kemeraltı ve Halimağa çarşılarının Sanatlar Mektebi bahçesine taşınmasından ibaret olarak görmektedir. Ziyaretçilerin yüzde doksan dokuzu İzmir halkının içinden çıkmıştır. Yapılan ticareti şu sözlerle özetlemektedir: "...alan kim, satan kim? İkisi de bizden ibaret... Kasabalı Ahmet Efendi, İzmirli Hasan Efendi'den alışveriş etmiş, yalnız

⁸⁶⁶ Haydar Rüştü Öktem, "Manisa'da", *Anadolu*, 27 Ağustos 1937.

⁸⁶⁷ Sönmezdağ, 2013: 123.

⁸⁶⁸ "Sergi Bu Sene Açılacak Mı", *Anadolu* 19 Mart 1929.

şu fark ile ki Hasan Efendi'nin Kemeraltı'ndaki mağazasından değil de Sanatlar Mektebinde tuttuğu pavyondan..." Onun bu ifadesinden açık bir şekilde ilk iki 9 Eylül Sergisi'ni başarısız bulduğu anlaşılmaktadır⁸⁶⁹.

9 Eylül Sergisi ile ilgili olarak yazdığı ikinci yazıda açık bir dille sergiyi başarısız bulduğunu belirtmektedir. Ona göre iki yıldan beri sergi için yapılan harcamalar boşa gitmiştir. 9 Eylül Sergisi ne propagandada, ne mal satmakta ne müşteri bulmakta, ne ziyaretçi toplamakta başarılı olamamıştır. Sergide satışa sunulan ürünlerin yarısı, başka ülkelerden ithal edilmişti. İthal ürünlerin bol olduğu bir yere yabancılar çok fazla ilgi göstermiyordu. Ayrıca İzmir'in yabancıları ağırlama konusunda ciddi altyapı eksiklikleri bulunuyordu. İyi bir sergi için para, sergi yeri, sergi binaları ve sergiyi idare edecek uzman bir idare heyeti gereklidir. Bunlar olmadığı sürece yeni açılacak sergilerin başarılı olması mümkün değildir. Bütün bunları detaylı bir şekilde okurlarına aktaran Haydar Rüştü, binlerce liranın yeni bir sergiye harcanmasını gereksiz görmektedir⁸⁷⁰.

Haydar Rüştü, 9 Eylül Sergisi'ne kökten karşı bir isim değildir. Gerekli bütün altyapı hazırlıkları tamamlandıktan sonra serginin açılmasını savunmaktadır. Sergi yeri için Alsancak ile Halkapınar arasındaki bir alanı tavsiye etmektedir. Bu alanda ana bina ve yedek binalar inşa edilmesini istemektedir. Ana binalar serginin omurgasını oluşturacak, yedek binalar ise pavyonlar, lokantalar, gazinolar, sinemalar ve tiyatroları içinde barındıracaktır. Yazısında kullanmış olduğu şu ifade oldukça dikkat çekicidir: "...sergiyi idare edecek bir mütahassıs heyete ihtiyaç vardır. Bu heyeti teşkil edecekler hiç olmazsa Avrupa'da birkaç sergi gezmiş, görmüş, sergiden maksadın ne olduğunu anlamış zevattan olmak lazımdır." Bir yıl önce Kolonya Matbuat Sergisi'ne katıldığı göz önünde bulundurulursa, yazısında tanımladığı kişilerden birisi aslında kendisidir. 9 Eylül Sergisi'nin başarılı olması için atılması gereken adımları madde madde anlatmıştır. Son olarak aceleci davranılmaması gerektiğini söylemekte ve bir iki sene hazırlık yapıldıktan sonra yeni serginin açılmasını önermektedir⁸⁷¹.

Haydar Rüştü'nün yazı dizisi İzmir kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştır. Bunun üzerine Ticaret, Yeni Asır ve Hizmet gazetelerinde konu ile ilgili çeşitli yazılar çıkmıştır. Bu yazıların ardından Haydar Rüştü 9 Eylül Sergisi ile ilgili düşüncelerini bir kez daha özetlemiştir. O, İzmir'e sergi lazım düşüncesine sonuna kadar katılmaktadır. Ancak yapılan ilk iki sergiyi köy düğününe benzeterek başarısız bulmaktadır. Yeni açılacak sergi için ciddi çalışmalar yürütülmesini ve her şeyden önemlisi iyi bir idare heyeti oluşturulmasını önermiştir⁸⁷².

⁸⁶⁹ Haydar Rüştü, "9 Eylül Sergisi Lazım Mı Değil Midir?", *Anadolu*, 20 Mart 1929.

⁸⁷⁰ Haydar Rüştü, "9 Eylül Sergisi Muvaffak Olamamıştır", *Anadolu*, 21 Mart 1929.

⁸⁷¹ Haydar Rüştü, "Sergi Yapacaksak Biraz Sabredelim", *Anadolu*, 22 Mart 1929.

⁸⁷² Haydar Rüştü, "Taşıran Damla", *Anadolu*, 24 Mart 1929.

3.3. İzmir Gençler Birliği

Haydar Rüştü, gençler ile iyi ilişkiler kurmaya özen gösteriyordu. Bunun en önemli örneği İzmir Gençler Birliği cemiyetinin fahri reisliğine onun seçilmiş olmasıdır⁸⁷³. Onun fahri reis seçildiği dönemde, cemiyetin reisi Kemal isimli bir genç idi. Daha sonra bu görevi farklı kişiler üstlendi. Haydar Rüştü, kendisine fahri reislik unvanını layık gören gençlere “Tebrikinize, teveccühünüze teşekkür eder ve beni fahri reisi yapmak suretiyle taltif eden zatiâtileriyle aziz arkadaşlarımıza en samimi hürmet ve muhabbetlerimi arz eylerim efendim” mesajıyla teşekkür etti⁸⁷⁴.

İzmir Gençler Birliği, 1931 yılının Ağustos ayında Haydar Rüştü’nün şerefine bir ziyafet organize etti. Ziyafette birlik üyeleri ve idare heyetinin yanı sıra çok sayıda kişi yer aldı. Gece geç saatlere kadar sohbet edildi. Haydar Rüştü, ziyafet sırasında birlik üyesi gençlerin faaliyeti, ihtiyaçları ve amaçları hakkında bilgiler almıştır. Gençlerin oluşturacağı kütüphane ve tek nüsha olarak hazırlanan Birlik mecmuasının yaygın hale getirilmesi için destek vereceğini söylemiştir. Ziyafet sırasında birlik üyesi Fehmi Bey, keman ve neyle konser vermiştir. Ayrıca gençler, fahri reislerinin şerefine monologlar söyleyip şiirler okuyarak geceye renk katmıştır. Gecede okunan ve Haydar Rüştü için yazılan bir şiir şöyledir⁸⁷⁵:

Eminiz, müsterihiz, şerefli bir mazinin
Sahibisin, muhterem inkılâbın evlâdı
Hepimiz sığınmışken, gölgesine Gazinin
Bize gurur veriyor, geçmiş anların yadı

On dört Mayıs’ta senin, gür sesinle toplanan
Tunçtan, demirden de sert, imanlı heykellerin
Bir parçasıdır bugün, önünde dalgalanan
Onda da kökleşmiştir, senin öz emellerin

Redd-i İlhak’la yoluna baş konulan bu yurdu
Bağladı merkezdeki evlâdına sesimiz
Bu zümre ki, sesini ta göklere duyurdu
Sana hoş geldin diyor, muhterem reisimiz

⁸⁷³ *Anadolu*, 16 Nisan 1931.

⁸⁷⁴ *Anadolu*, 10 Mayıs 1931.

⁸⁷⁵ *Anadolu*, 12 Ağustos 1931; *Vatan ve Millet İçin Hürriyet*, 11 Ağustos 1931.

10 Eylül 1931 tarihinde Bahribaba'da bulunan eski Türk Ocağı aile bahçesinde garden parti verilmesi kararlaştırıldı⁸⁷⁶. Bu organizasyonun mevsimin en güzel garden partisi olduğu söylenmektedir. Partiye Vali Kazım Paşa da teşrif etmiştir. Valiyi aralarında gören gençler, onu alkışlayarak memnuniyetlerini dile getirmiştir. Düzenlenen etkinlik sabaha kadar devam etmiştir⁸⁷⁷.

İzmir Gençler Birliği, daha çok kültürel anlamda faaliyet gösteren bir oluşumdur. Ahmet Refik Bey'in Sekizinci ve Hüseyin Rahmi Bey'in Mürebbiye adlı piyesleri birlik üyeleri tarafından sahnelenmiştir⁸⁷⁸. Birlik üyeleri Asansör'de bulunan binalarında Halk Okuma Odası açmıştır. Okuma odasının açılışını Dr. Mustafa Şakir Bey yapmıştır. Açılış merasiminde bulunanlara çeşitli ikramlarda bulunulmuştur. Okuma odasının açılmış olması, birliğin kültürel birikime verdiği önemi gözler önüne sermektedir⁸⁷⁹.

İzmir Gençler Birliği, Cumhuriyet bayramı kutlamalarına büyük önem veriyordu. 1931 yılındaki Cumhuriyet bayramı kutlamaları için özel bir eğlence programı hazırlandı. Program cemiyetin Asansör'de bulunan binasında düzenlendi⁸⁸⁰. Eğlenceye çok sayıda İzmirli katıldı. Birlik reisi olarak görev yapan Sami Bey'in kızı Sacide Hanım İnönü isimli bir şiir okudu. Bunun ardından birlik üyesi çok sayıda genç şiirler okuyup, piyesler sahneleyerek İzmirli'lere unutulmaz bir gece yaşattılar⁸⁸¹. Cemiyet daha çok kültürel faaliyetler gösteriyor olsa da bu kültürel faaliyetler siyaset ile çoğu zaman iç içe geçiyordu. İzmir Gençler Birliği şehit Kubilay'ın ölüm yıldönümünde Kubilay gecesi tertip etti. Yapılan bu etkinlikte Cumhuriyet idealleri ile simgeleşmiş şehit Kubilay'ı unutturmamak amaçlanıyordu⁸⁸².

⁸⁷⁶ *Anadolu*, 6 Eylül 1931.

⁸⁷⁷ *Anadolu*, 13 Eylül 1931.

⁸⁷⁸ *Anadolu*, 27 Nisan 1931.

⁸⁷⁹ *Anadolu*, 11 Teşrinievvel 1931.

⁸⁸⁰ *Anadolu*, 29 Teşrinievvel 1931.

⁸⁸¹ Elmacı ve Şeneken, 2017: 103-104.

⁸⁸² *Anadolu*, 12 Teşrinisani 1931.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ

4.1. Siyasi Faaliyetleri

4.1.1. Altıncı TBMM Dönemi (1939-1943)

4.1.1.1. 1939 Seçimleri

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından ilk milletvekili seçimleri 1939 yılında yapılmıştır. Meclis'in beşinci çalışma dönemi henüz tamamlanmamış olmasına rağmen, 27 Ocak 1939 tarihinde Hasan Saka ve üç arkadaşının Meclis'e sunduğu takririn kabul edilmesiyle seçimlerin erkene alınması kararlaştırıldı⁸⁸³. Milletvekilleri adaylarını belirleme sürecinde ikinci seçmenlerle istişare toplantıları yapılarak, ikinci seçmenlerin milletvekili adaylarını belirleme sürecinde aktif rol oynaması sağlandı. Bu yeni uygulamanın bütün seçim bölgelerinde değil, sadece 28 ilde uygulanması kararlaştırılmıştı⁸⁸⁴. İkinci seçmenlerle istişare toplantılarının yapılacağı 28 ilden birisi Denizli idi. 22 Mart 1939 tarihinde Denizli'de yapılan istişare toplantısı milletvekili Halit Bayrak tarafından yönetildi. Toplam sayısı 729 olan ikinci seçmenlere 16 milletvekili adayının ismi sunularak, bunların içinden 7 kişinin ismini seçmeleri istendi⁸⁸⁵. Böylece Denizli'den aday gösterilecek kişiler ikinci seçmenler tarafından belirlenmiş olacaktı.

Denizli'deki istişare toplantısının sonuçları Haydar Rüştü Öktem için büyük bir hayal kırıklığı oldu. Dört dönem boyunca milletvekili olarak hizmet ettiği Denizlililer ona yeterli desteği vermedi. Denizli'deki istişare toplantısında 729 ikinci seçmen oy kullandı⁸⁸⁶. Yapılan oylama neticesinde Dr. Hamdi Berkmen 651, Necip Ali Küçüka 611, Dr. Kazım Samanlı 557, Fahri Akçakoca 522, Yusuf Başkaya 511, Emin Aslan Tokat 302, Tahir Berkay 280, Mazhar Müfit Kansu 215, Ziya Gökalp 163, Ahmet Ethem Buldanlıoğlu 158, Salih Zeki Ekinci 145, İsmail Hakkı Aytuna 116, Haydar Rüştü Öktem 94, General Şefik Türsan 90, Reşat Eybeyli 60, Latif Cansun 12 oy aldı. Haydar Rüştü Öktem bu sonuçlara göre 16 milletvekili adayı arasında 13. olabildi. İlk yediye giremediği için Denizli'den aday gösterilmedi⁸⁸⁷.

İstişare toplantıları sonuçları kamuoyu ile paylaşılmadı. Birkaç küçük istisna hariç parti yönetimi istişare toplantılarının sonuçlarına göre milletvekili adaylarını belirledi⁸⁸⁸. Haydar

⁸⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 5, C: 29, İ: 28, 27.01.1939: 220-221.

⁸⁸⁴ Öz, 1996: 155.

⁸⁸⁵ Duman, 2017: 217-219.

⁸⁸⁶ Yeni Asır, 24 Mart 1939.

⁸⁸⁷ BCA, 490-1-0-0/342-1434-2: 19.

⁸⁸⁸ Duman, 2017: 221.

Rüştü Öktem, Denizli'deki istişare toplantısında yeterli oyu alamadığı için Denizli'den milletvekili adayı olamamasına rağmen Tunceli'den milletvekili adayı gösterildi⁸⁸⁹. Onun bu şekilde aday gösterilmesini İsmet İnönü'ye yakınlığından ve Anadolu gazetesinin CHP için önemli bir propaganda aracı olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Haydar Rüştü Öktem'in dışında Abdurrahman Sami Erkmene ve Mithat Yenel Tunceli'den milletvekili adayı gösterildi. Yapılan seçimlerde 225 ikinci seçmenden 218 tanesi oy kullandı. Haydar Rüştü Öktem ve diğer adaylar oy kullanan ikinci seçmenlerin tamamının desteğini alarak milletvekili olmaya hak kazandı⁸⁹⁰.

4.1.1.2. Dersim İsyanları ile İlgili Düşünceleri

Haydar Rüştü Öktem'in yeni dönemde milletvekili olarak temsil edeceği Tunceli şehri, birkaç yıldan beri isyan hadiseleri ile kamuoyunun gündemindeydi. Bu isyanlar Dersim ve çevresi için yeni bir olay değildi. Bölgede uzun süredir isyan olayları eksik olmuyordu. Şevket Süreyya Aydemir'in bu bölge ile ilgili yapmış olduğu tespit son derece önemlidir⁸⁹¹:

“Dersim, Türkiye'nin içinde, fakat Türkiye'den ayrı bir parçaydı. Haritalarda bizim görünürdü. Fakat hiçbir zaman bizim olmamıştı. Ne yol verir, ne kervan geçirirdi. O da kendi ağalarının, kendi şeyhlerinin elinde, kendi adetleri, kendi kanunları ile dilediği gibi yaşardı. Etrafını haraca keserdi. Etrafındaki köyler, kasabalar hem devlete, hem Dersim'e vergi verirdi.”

Cumhuriyetin ilanının ardından, yüzlerce yıldır halkı sömüren feodal düzene karşı bir savaş açıldı. Hükümet, feodalitenin en fazla egemen olduğu yerlerin başında gelen Dersim coğrafyasına okul, yol, telefon, köprü, dispensar yaparak bölge halkına hizmet götürüyordu. Feodal düzen gücünü bölgenin geri kalmışlığından aldığı için, bu düzenden çıkar sağlayan kişiler devletin yaptığı yatırımlara karşı çıkıyordu. Devletin bölgeye hizmet götürmesini istemeyen kişiler büyük bir isyanın fitilini ateşledi⁸⁹². İsyanlılar devlete isyan etmenin bedelini canlarıyla ödediler⁸⁹³.

Haydar Rüştü Öktem, İsmet İnönü'nün TBMM'de Dersim'de yapılan ıslahatlar ile ilgili yaptığı konuşmanın ardından bir yazı kaleme aldı. Yazısında, birkaç yıl önce çıkarılan bir kanunla Dersim ve çevresinde Tunceli vilayeti kurulduğunu belirtmektedir. Çıkarılan bu kanunla yüzyıllardır süregelen isyan hadiselerine son vermek ve o bölgeye ebedi asayiş, ebedi maarif ve sonsuz bir umran götürmek hedefleniyordu. Dersim'de yaşayan çıkar odakları

⁸⁸⁹ *Anadolu*, 25 Mart 1939.

⁸⁹⁰ BCA, 30-10-0-0/76-499-12; TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem'in 1939 Seçim Mazbatası.

⁸⁹¹ Aydemir, 2005: 89.

⁸⁹² Erdem, 2012: 9-18.

⁸⁹³ Cılızoğlu, 2007: 65-76.

hükümetin attığı adımları padişahlık devirlerinde, Meşrutiyet senelerinde olduğu gibi gelip geçici bir hareket olarak görüyordu. Haydar Rüştü Öktem, onların bu düşüncesine kısmen hak vermektedir. Çünkü bölgede on üç isyan çıkmasına rağmen, isyancılar işin içinden beş-on silah teslim edip, beş-on lira vergi vererek çıkmıştı. Ancak hükümetin attığı kararlı adımların ardından, Dersim reisleri yapılan uygulamaların geçmişten farklı olduğunu gördü. Çünkü devlet bölgedeki soruna geçici değil, kalıcı bir çözüm üretmek için büyük bir yatırım hamlesi yapmıştı. Bölgenin kalkınması feodal düzenin yok olması anlamına geleceği için, büyük bir isyan hareketi başlattılar. Yazıda geçen bazı taraflardan yardım görüldüğünün söylenmesi son derece dikkat çekicidir. Haydar Rüştü Öktem bu ifade ile üstü kapalı bir şekilde isyana yabancı ülkelerin destek verdiğini ima etmektedir. Yazısının son bölümü isyan ve bölgenin genel durumuna ilişkin önemli bilgiler içermektedir⁸⁹⁴:

“Dersim-Tunceli havalisi sarp dağlı bir memlekettir. Reisler, şeyhler, derebeyleri daima arazinin sarplığına sığınarak ve güvenerek hıyanet yaptıkları gibi onların üzerine sevk edilen Osmanlı devletinin tedip kuvvetleri de sarplık araziden, bu gizli inlerle ve mağaralarla dolu araziden ürkererek esaslı bir iş görememişlerdir.

Fakat şimdi bu soyguncu reislerin karşısında o dağlardan daha sarp olan Cumhuriyet hükümetinin otoritesi şahlanmıştır. O dağlar aşılabilecek, o dereler elenecek ve ellenecek, o mağaralarda ve inlerde çöreklenen yılanların başları ezilecektir.

(...)

Yaz kış demeden, sarpa dike göz kırpmadan, bir dakika bile durmadan Dersim Islahatı projesi tatbik edilecektir. İşte Dersim harekâtının mahiyeti ve bu harekâtın behemehal ereceği son tablosu!”

Dersim isyanının bastırılmasında önemli başarılar elde edilmesinin ardından Dersim Çıbanı başlıklı yeni bir yazı kaleme aldı. Bu yazısında isyanın nedenlerini şu sözlerle özetlemektedir⁸⁹⁵:

“Tunceli-Dersim vilayetinde bundan iki buçuk ay evvel beliren küstahça hareketler, daha o zaman alınan tedbirlerle karşılaşmıştı. Yurdun bu güzel parçasında asırlardan beri çapulcu hayatı yaşayan bir takım şeyhler, reisler; Cumhuriyet hükümetinin oralara yol, mektep, yapmaya, oralarda devlet otoritesi kurmaya başladığını görünce, oralarda yaşayan halka nimet teşkil edecek olan bu teşebbüsleri soygunculuktan, zorbalıktan, derebeylik yapmaktan ibaret olan menfaatlerine uygun bulmadılar; bulmayınca da imparatorluk devrinde, zaman zaman yaptıkları gibi gene ayaklanmaya cüret ettiler.”

Onun bu düşünceleri, Dersim isyanının bölge halkına yapılan baskıdan dolayı değil, tam tersine devletin bölge halkı ile bütünleşme çabasına çıkar odaklarının karşı çıkmasından kaynaklandığını göstermektedir. Haydar Rüştü Öktem isyancıları ahmak insanlar olarak

⁸⁹⁴ Haydar Rüştü Öktem, “Tunceli-Dersim Harekatı ve Programımız”, *Anadolu*, 18 Haziran 1937.

⁸⁹⁵ Haydar Rüştü Öktem, “Dersim Çıbanı”, *Anadolu*, 1 Temmuz 1937.

tanımlamaktadır. Çünkü bu kişiler karşılarında; başlarındaki hükümet çürümüş, idare-i maslahatçı bir Osmanlı imparatorluğu değil, bin bir inkılâbı başarmış, hariçte ve dahilde itibar ve itimad sahibi olan bir Cumhuriyet idaresi olduğunun farkına varamamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin özelliklerini şu sözlerle ifade etmektedir⁸⁹⁶:

“Öyle bir idare ki: şefik olduğu kadar kahir ve kadir.

Öyle bir idare ki: yaratıcı, imarcı, nizamcı ve kötülüğe karşı şakaya gelmez.

Öyle bir idare ki: çalışmasını, kanat gerdiği milletin her sahada ilerlemesini vakfetmiş.

Öyle bir idare ki: işini gördüğü milletin bir tek kılına zarar geleceğini hissettiği dakikada kükrer, köpürür, önüne geçilmez bir gazap yanardağı olur.

Öyle bir idare ki: yurdunu istila eden düşmanları bir hamlede mahveder, yurdunda rejime yan bakanları amansızca tepeler.”

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurtuluş Savaşı'nda, Şeyh Sait ve Ağrı isyanlarında gösterdiği başarının yukarıda özelliklerini saydığı idarenin eseri olduğunu söylemektedir. Dersim'de ayaklananlar geçmişi hatırlamayıp, devlete başkaldırdıkları için lâıyk oldukları akıbete uğramışlardır. Türk ordusunun operasyonlarının son derece başarılı olduğunu ve tahmin edilenden daha kısa bir süre içinde Dersim çıbanındaki ameliyat tamamlanacaktır. Ona göre Dersim sorunu artık tamamen tarihten çıkarılmıştır⁸⁹⁷.

Haydar Rüştü Öktem, Dersim sorununun tamamen çözüldüğünü dile getirmiş olsa da bir yıl sonra bölgede yeni bir isyan hareketi patlak verdi. Bu isyan hareketinin de bastırılmasıyla birlikte yüzyıllardır Dersim coğrafyasına egemen olan feodal düzen yıkıldı ve bölgeye Türkiye Cumhuriyeti hükümeti egemen oldu. Dersim isyanları tamamen sona erdikten bir yıl sonra gerçekleşen seçimlerde Haydar Rüştü Öktem Tunceli milletvekili olmaya hak kazandı. Böylece feodal düzenin amansız bir düşmanı Tunceli'yi TBMM'de temsil etmeye hak kazandı.

4.1.1.3. Meclis'teki Faaliyetleri

3 Nisan 1939 tarihinde Meclis'te yeni dönemin ilk toplantısı gerçekleştirildi. Haydar Rüştü, Tunceli milletvekili olarak yemin ederek Meclis'teki görevine başladı⁸⁹⁸. Bütün milletvekillerinin yemin etmesinin ardından Meclis Başkanı, riyaset divanı ve Reisicumhur seçimleri yapıldı. Bir hafta sonra toplanmak üzere çalışmalara ara verildi. VI. Dönemin ikinci oturumunda milletvekillerinin seçim mazbataları onaylandı. Meclis başkanı milletvekillerinin seçim mazbatalarını seçim bölgelerine göre oylamaya sundu. Haydar Rüştü'nün mazbatası

⁸⁹⁶ Haydar Rüştü Öktem, “Dersim Çıbanı”, *Anadolu*, 1 Temmuz 1937.

⁸⁹⁷ Haydar Rüştü Öktem, “Dersim Çıbanı”, *Anadolu*, 1 Temmuz 1937.

⁸⁹⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 6, C: 1, İ: 1: 2-7.

diğer Tunceli milletvekilleriyle beraber kabul edildi⁸⁹⁹. Daha sonra Encümen seçimleri yapıldı. Haydar Rüştü Divanı Muhasebat Encümeni'ne seçildi⁹⁰⁰. Her yasama yılının başında yeniden seçilerek Divanı Muhasebat Encümeni'ndeki görevini dönem boyunca sürdürdü⁹⁰¹.

Haydar Rüştü Öktem'in 1939-1943 yılları arasında Meclis tutanaklarına geçmiş iki kısa konuşması bulunmaktadır. Bingöl milletvekili Feridun Fikri Bey, Hüseyinoğlu Tevfik Alpekin'in delil olmadan idam cezasına çarptırıldığını Meclis kürsüsünde dile getirdikten sonra, cezasının 20 sene ağır hapis cezasına dönüştürülmesini talep etti. Onun bu sözleri üzerine Haydar Rüştü Öktem masumsa neden 20 seneye mahkûm oluyor diye tepki gösterdi. Eğer gerçekten masumsa bu kişinin affedilmesi gerektiğini ilave etti⁹⁰².

Çanakkale mebusu Ziya Gevheri'nin Anadolu Ajansı'na ayrılan bütçenin oldukça fazla olduğunu Meclis'te dile getirirken, Haydar Rüştü Öktem Anadolu ajansına ayrılan ödeneği devlet kuşu olarak tanımladı⁹⁰³. Devlet kuşu söylemi onun Anadolu Ajansı'ndan hoşnutsuzluğunun bir göstergesiydi. Anadolu gazetesinde yayımlanan yazılarda görevini yeterince iyi yapamadığı için Anadolu Ajansı sık sık eleştiriliyordu. Reisicumhur İsmet İnönü'nün eğitim ile ilgili önemli bir söylevi Anadolu Ajansı tarafından zamanında servis edilmediği için gazetelerde gecikmeli olarak yayımlanabilmişti. Haydar Rüştü Öktem, bu olay üzerine “Devlet bütçesinden her sene yüzbinlerce lira tahsisat alan bu müessese vazifesini yapmazsa, Reisicumhurun hitabesini yurdun her tarafına vaktinde yaymayı ihmal ederse, bunun hesabını vermek mecburiyetindedir” sözleriyle ajansa olan tepkisini dile getirdi⁹⁰⁴.

Haydar Rüştü Öktem'e Ankara'ya gittiğinde kendisine İzmir ile ilgili sorular, İzmir'e döndüğünde ise Ankara ile ilgili sorular soruluyordu. Ankara'daki gelişmelerle ilgili kendisine soru soranlara, hükümetin milletten sakladığı hiçbir şey olmadığını, bütün gelişmelerin gazetelerde yazılan ve radyolarda söylenenlerden ibaret olduğunu söylüyordu. Ankara'da İzmir'in durumunu merak edenlere ise şehirdeki gelişmeleri birer birer anlatıyordu⁹⁰⁵.

1940 yılının Eylül ayının sonlarında Haydar Rüştü Öktem, Mahmut Esat Bozkurt ve Mehmet Aldemir Karaburun'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Vapurla yapılan yolculuk boyunca bir yandan yemyeşil İzmir kıyılarını izleyip, bir yandan Karaburunluların sorunlarını dinlediler. Karaburunlular, aynı vapurda yolculuk yaptıkları kişilerin milletvekili olduğunu öğrenince

⁸⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 6, C: 1, İ: 2: 16.

⁹⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 6, C: 1, İ: 2: 18.

⁹⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 6, C: 6, İ: 2: 12; TBMM Zabıt Ceridesi, D: 6, C: 14, İ: 2: 14; TBMM Zabıt Ceridesi, D: 6, C: 21, İ: 2: 15; TBMM Zabıt Ceridesi, D: 6, C: 28, İ: 2: 10.

⁹⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, D: 6, C: 20, İ: 78: 143.

⁹⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 6, C: 24, İ: 49: 177.

⁹⁰⁴ Haydar Rüştü Öktem, “Milli Şefin Hitabesi ve Anadolu Ajansı”, *Anadolu*, 16 Temmuz 1943.

⁹⁰⁵ Haydar Rüştü Öktem, “Ankara'dan Ne Haber”, *Anadolu*, 29 Mart 1941; Haydar Rüştü Öktem, “İzmir'den Ne Haber”, *Anadolu*, 3 Nisan 1941.

sorunlarını anlatmaya başladı. Yolumuz yok, öğretmenlerimiz eksik, sıtma mücadelesi kafi değil, anasonlarımız ve tütünlerimiz iyi satılmıyor şeklinde sözler söylediler. Kadın yolculardan birisi önce Mehmet Aldemir'e, daha sonra Mahmut Esat Bozkurt ve Haydar Rüştü Öktem'e Karaburun iskelesiyle ilgili şikayetlerini anlattı. Vapur iskelesinin fırtına yüzünden zarar gördüğünü, giriş çıkışlarda denize düşme tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarını, sandalcıların çok para istediğini söyledi. Biz fakiriz, bizim mutlaka bir çaremize bakınız diyerek milletvekillerinden destek istedi. Mahmut Esat Bozkurt, memleket meselesini yana yakıla anlatan bu kadının söylediği sözlerden dolayı Haydar Rüştü Öktem'in gözlerinden akan yaşları zor tuttuğunu belirtmiştir⁹⁰⁶.

1941 yılında yapılan ara seçimlerde İzmir belediye başkanı Dr. Behçet Uz Denizli milletvekili seçildi. İzmir'e büyük hizmetleri olan Uz için büyük bir veda töreni yapıldı. Haydar Rüştü Öktem bu törende İzmir basınıni temsilen bir konuşma yaptı. Konuşmasında Behçet Uz'un İzmir'den ayrılmasını; İzmirliilerin sinelerinden milletin bağına atılıyor, İzmir'in içinden Türk vatanının göğsüne yükseliyor sözleriyle değerlendirdi. Belediye başkanı olarak İzmir'e yapmış olduğu katkıların, başarılı bir milletvekili olacağının göstergesi olduğunu söyledi. Sözlerini şunu ifadelerle tamamladı⁹⁰⁷: “Aziz doktor! Şehrimizin mümessili olarak muvaffak oldun. Milletimizin vekili olarak da muvaffak olacaksın. Güle güle aziz Behçet Uz!”

4.1.2. 1943 Seçimlerinde Adaylık Süreci

CHP, 1943 seçimlerinde bazı seçim bölgelerinde seçilecek milletvekili sayısından daha fazla aday gösterilmesini kararlaştırdı. Önceki seçimlerde her seçim bölgesinden, seçilecek milletvekili kadar aday gösteriliyordu. Böylece milletvekili olarak aday gösterilen kişilerin seçimi kazanması garanti altına alınıyordu. 1939 seçimlerinde milletvekili adaylarını belirleme konusunda ikinci seçmenlere danışılarak milletvekili adayı belirleme sürecinde tabanın düşünceleri dikkate alınmıştı. Yeni sistemde ise ikinci seçmenlere aday belirleme değil doğrudan milletvekilini belirleme yetkisi tanındı⁹⁰⁸. 24 ilin aday sayısı ile milletvekili sayısı eşit iken, 38 ilde milletvekili sayısından daha fazla aday gösterildi⁹⁰⁹. Aday sayısı, milletvekili sayısından fazla olan illerden birisi İzmir idi.

Haydar Rüştü Öktem, 1943 seçimlerinde İzmir'den milletvekili adayı oldu. İzmir'de seçim hazırlıkları 16 Ocak 1943 tarihinde belediyenin seçmen defterlerini muhtarlıklara teslim etmesiyle başladı. 22 Ocak günü seçim çalışmalarını yürütecek olan İl Seçim Kurulu

⁹⁰⁶ Mahmut Esat Bozkurt, “Yükselen Türkiye”, *Anadolu*, 1 Birinci Teşrin 1940.

⁹⁰⁷ “Dr. Behçet Uz İzmir'den Ayrılıyor”, *Anadolu*, 28 Birinci Teşrin 1941.

⁹⁰⁸ Alkan, 2016: 345.

⁹⁰⁹ Öz, 1996: 155.

oluşturuldu. 11 Şubat 1943 tarihinde CHP İzmir il başkanı Münir Birsell ikinci seçmen aday listesini kamuoyuna duyurdu. 15 Şubat'ta başlayan birinci seçmenlerin oy kullanma süreci 19 Şubat'ta tamamlandı. İzmir genelinde 307.007 seçmenden 261.538'i oy kullanarak ikinci seçmenlerin kimler olacağını belirledi⁹¹⁰.

İzmir'den 15 milletvekili seçilecek olmasına rağmen, ikinci seçmenlerin istediği adaylara oy vermesinin önü açıldığı için oy pusulasında 20 adayın ismi yer alacaktı. Haydar Rüştü Öktem'in yanı sıra Şükrü Saraçoğlu, Hasan Ali Yücel, Celal Bayar, Mahmut Esat Bozkurt gibi önemli isimler İzmir'den milletvekili aday olmuştular⁹¹¹. Seçimler 28 Şubat 1943 günü İzmir Halkevi binasında gerçekleştirildi. Saat 10'da başlayan oy verme işlemi kısa sürede tamamlandı. 1445 ikinci seçmenin 1382'si oy kullandı⁹¹².

Haydar Rüştü Öktem, sandıklar açılıp, oy sayımı tamamlandığında siyasi hayatındaki belki de en büyük hayal kırıklıklarından birisini yaşadı. Almış olduğu 792 oyla yirmi aday arasında 16. oldu. İzmir'den 15 milletvekili seçileceği için Meclis'e giremedi⁹¹³. Otuz yıldan fazla İzmir'deki basın hayatının en önemli isimlerinden birisi olmasına rağmen İzmirliilerden yeterli desteği alamamıştı. Milletvekili seçilememesine rağmen her fırsatta Saraçoğlu hükümetine başarı dileklerini ilettiler⁹¹⁴.

Seçimlerden kısa bir süre sonra Dahiliye Vekili Recep Peker Anadolu gazetesini ziyaret ederek Haydar Rüştü Öktem'le bir görüşme yaptı⁹¹⁵. Yapılan bu görüşme CHP'nin Anadolu gazetesi ve Haydar Rüştü Öktem'e verdiği önemin bir göstergesidir. Milletvekili seçilememiş olması partiye ya da İzmirliilere karşı bir kızgınlığa dönüşmedi. Aktif olarak gazetecilik faaliyetlerine döndü. Milletvekili olarak görev yaptığı dönemde Anadolu gazetesinde nadir olarak yazı yazıyordu. 1943 seçimlerinden sonra neredeyse her gün gazetesinde köşe yazısı yazmaya başladı. Yazılarında CHP'ye ve İsmet Paşa'ya bağlılığını sürdürdü. Yazmış olduğu bir yazıda Türk milletinin İsmet İnönü'yü çok sevdiğini vurgulamış olması cumhurbaşkanına olan sevgi ve saygısının küçük bir göstergesidir⁹¹⁶. Başka bir yazısında, İsmet İnönü'nün eğitim alanında yapmak istediği yeniliklere “Resmi, gayri resmi bütün kudretimizi bu amaca yönelteceğiz. Paramız, sözümüz, yazımız, gücümüz, bütün maddi ve manevi kudret ve

⁹¹⁰ Çakmak, 2017: 288-290.

⁹¹¹ *Anadolu*, 24 Şubat 1943.

⁹¹² Çakmak, 2017: 291-293.

⁹¹³ Çakmak, 2017: 294.

⁹¹⁴ Haydar Rüştü Öktem, “Yeni Kabinemiz”, *Anadolu*, 11 Mart 1943; Haydar Rüştü Öktem, “Hükümetin Programı”, *Anadolu*, 19 Mart 1943.

⁹¹⁵ *Anadolu*, 20 Mart 1943.

⁹¹⁶ Haydar Rüştü Öktem, “Aziz Milli Şef Dertlerimizi Biliyor”, *Anadolu*, 2 İkinci Teşrin 1943.

kabiliyetimiz aziz Şefin paha biçilmez öğütlerinin emrinde çalışacaktır” sözüyle sonsuz destek vermiştir⁹¹⁷.

4.1.3. Demokrat Parti

İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru, tek parti yönetiminin yerini çok partili sisteme bırakması gerektiğine ilişkin düşünceler yüksek sesle dile getirilmeye başlandı. Cumhuriyet Halk Partisi’nin programı ve bu programın umdeleri anayasaya girdiği için yeni bir parti kurulamıyordu. Kamuoyunda CHP’nin uzun yıllardır ülkeye yaptığı hizmetleri, çok partili hayata geçerek taçlandırmasına dair bir beklenti oluşmuştu. Haydar Rüştü, ülke işlerinin tek parti yönetimi ile adanakıllı yürütülemediği düşüncesine katılıyordu. Bundan dolayı çok partili hayata geçmeyi destekliyordu. Ancak, kendisini muhalif isimlerden ayıran bir düşünceye sahipti. SCF denemesinin başarısızlığından dolayı, çok partili hayata geçişin oldu bittiye getirilmesine karşı çıkıyordu. Çok partili hayata hemen geçilmesini dile getirenlerin aksine, acele adım atılmaması gerektiğini savunuyordu⁹¹⁸.

Haydar Rüştü Öktem’in tek parti ile ülke işlerinin iyi yürütülemediği söylemi CHP lideri İsmet İnönü’ye ait idi. Anadolu gazetesindeki köşesinde genel başkanının söylemlerini farklı bir lisan ile dile getiriyordu. CHP’nin üst düzey yöneticilerinin açıklamaları çok partili hayata geçmek isteyenleri tatmin etmiyordu. Ancak muhalif isimler parti kurmak için somut adım atmaktan çekiniyordu. Haydar Rüştü’ye göre bunun nedeni CHP’nin parti kurulmasına karşı çıkması değil, muhaliflerin içinde bulundukları dönemi mevsimsiz olarak görmesiydi. Muhaliflerin temenni ve tartışma fırtınası dışında çok partili hayata geçiş için adım atmamasını eleştirmektedir⁹¹⁹.

Yeni parti taleplerine ilişkin gazetelerde çıkan yazıların sayısı her geçen gün artıyordu. Haydar Rüştü, Anadolu gazetesindeki köşesinden polemige girmeye çekinmiyordu. Yeni parti tartışmaları sırasında, ilk kalem kavgasına tutuştuğu kişilerden birisi Refik İnce olmuştur. Refik İnce, Yeni Asır gazetesindeki köşesinde demokrasi tartışmalarının diğer devletlerden Türkiye’ye sıçradığını ve CHP’nin uzun yıllar süren tek parti tecrübesinden sonra tek partili demokrasi olamayacağı hakikatini kabullendiğini söylemektedir. İktidara kendi kendini tenkit usulünü bir yana bırakarak, kendisinden olmayanları da dinlemesini tavsiye ediyordu. Falih Rıfkı Atay’ın Ulus gazetesinde dile getirdiği söylemlerini endişe ile karşılamaktadır. Particiliğin istibdat ve tahakküm olmadığına vurgu yapmaktadır. Eskiden memleketin tek parti ile yönetilmesine iman ettiğini ve Kemalizm’i “insana hem hürriyet hem de inzibat temin eden

⁹¹⁷ Haydar Rüştü Öktem, “Bütün Kudretimiz Emirlerinde Çalışacak”, *Anadolu*, 22 Ağustos 1944.

⁹¹⁸ Haydar Rüştü Öktem, “Biz Tecrübesiz ve Tesadüflere Güvenir İnsanlar Değiliz”, *Anadolu*, 2 Eylül 1945.

⁹¹⁹ Haydar Rüştü Öktem, “Ortada Görmediğimiz Şey”, *Anadolu*, 5 Eylül 1945.

bir hususi buluş” olarak gördüğünü açık bir dille söylerken, artık ona göre çok partili hayata geçmek kaçınılmaz hale gelmişti⁹²⁰.

Haydar Rüştü, Refik İnce’nin yazılarına hem sert hem de alaycı bir dille yanıt verdi. Öncelikle Falih Rıfkı Atay ile ilgili söylemlere değinmekte ve Falih’in kalemi kendisini müdafaadan aciz değildir diyerek bu konuda fikir beyan etmeyeceğini açıklamaktadır. Refik İnce’nin tek partili demokrasi olmaz hakikatini yirmi yılda öğrenebildiğini dile getirdikten sonra, ikinci bir hakikati öğrenmesi için yirmi yıl geçip geçmeyeceğini sorgulamaktadır. CHP’nin kurulduğu ilk günden itibaren çok partili demokrasiyi desteklediğini söylemektedir. Söylemini güçlendirmek için İkinci Grup, TPCF ve SCF’nin Türk siyasetindeki yerini hatırlatmaktadır. Bu siyasi oluşumların hiçbirinin büyük demokrat devletlerden işitilen sesler sonucu ortaya çıkmadığını vurgulamaktadır⁹²¹.

Refik İnce, Haydar Rüştü Öktem’in kendisine verdiği cevaptan ve yazısının başlığından alınmış gibi gözükmektedir. Yazısına Haydar Rüştü Öktem’le İttihat ve Terakki Fırkası’nda ve Cumhuriyet Halk Partisi’nde birlikte siyaset yaptıklarını söyleyerek başlamıştır. Geçmişe dayanan arkadaşlıklarından dolayı Haydar Rüştü Öktem’in alaycı üslubu onu rahatsız etmiştir. Kendisi için anlayışı kısıt imasına gelen sözlere yanıt vermeyeceğini belirtmiştir. Kemalizm’in prensiplerine verdiği önemi vurgulamıştır. Yeni parti kurulmasına verdiği desteği CHP’nin inkılapçılık ilkesine dayandırmaktadır. Ona göre CHP karşısına çıkacak yeni siyasi oluşumlardan korkmayacak kadar cesurdur⁹²².

Haydar Rüştü, Refik İnce’nin kendisine verdiği yanıttan sonra bir yazı daha kaleme aldı. Cevap yazısına “İtiraf ederim ki yazılarında ve konuşmalarında mütemadiyen ben diyen insanlarla münakaşaya girişmek, hele sütunlar dolusu nasihatlere, akıl vermelerine muhatap olmak zor bir iştir” cümlesi ile başlamıştır. Onu bu cümleyi kurmaya iten neden Refik İnce’nin 4 Eylül 1945 tarihli yazısının yedi yerinde ben kelimesini kullanmasıydı⁹²³. Önceki yazısında kullanmış olduğu başlığın alay değil hayret duygusu içerdiğini belirtmektedir. Onu hayretler içinde bırakan ifade Refik İnce’nin kendisini CHP ile bir tutmasıydı. Refik İnce’nin yazısında Halk Partisi’nin başında bulunanlar benimle beraber tek parti ile demokrasi olmaz hakikatini anlayabildiler anlamına gelen ifadeler bulunduğu çıkarımını yapmıştır. Ayrıca Refik İnce’nin düşüncelerini kamuoyu ile paylaşmasına değil, herkesin kendisi gibi düşündüğünü söylemesine karşı çıktığını belirtmektedir⁹²⁴.

⁹²⁰ Refik Ş. İnce, “Partiler ve Particiler Karşısında -1-“, *Yeni Asır*, 4 Eylül 1945; Refik Ş. İnce, “Partiler ve Particiler Karşısında -2-“, *Yeni Asır*, 6 Eylül 1945.

⁹²¹ Haydar Rüştü Öktem, “Yirmi Senede (Bir) Hakikat Öğrenebilirsek”, *Anadolu*, 12 Eylül 1945.

⁹²² Refik Ş. İnce, “Fikir ve Kanaate Saygı”, *Yeni Asır*, 14 Eylül 1945.

⁹²³ Refik Ş. İnce, “Partiler ve Particiler Karşısında I”, *Yeni Asır*, 4 Eylül 1945.

⁹²⁴ Haydar Rüştü Öktem, “Fuzuli Tercümanlık”, *Anadolu*, 15 Eylül 1945.

Haydar Rüştü, gazetelerdeki CHP ve muhalifler arasındaki polemikleri *Bunlarla Nasıl Konuşulur* başlıklı yazılarında değerlendirmiştir. Yazılarda kullanılan üsluba ilişkin olarak; Benim o tarakta bezim yok, vaktiyle ben demiştim gibi cümleler kuran kişileri ciddiye almamak gerektiğini söylemektedir. Söylemlerin içeriğine ilişkin olarak ise, Türkiye'nin demokratikleşmesi için atması gereken adımların anayasa, matbuat kanunu ve seçim sistemini değiştirmekten ibaret olmadığını belirtmektedir⁹²⁵. Savaş bitti demek için henüz erken olduğunu düşünmektedir. Araplık, Kürtlük, Ermenilik davalarının devam etmesi ve komşu ülkelerde yaşanan bazı gelişmeler onu endişelendirmektedir. Bundan dolayı polemige girdiği kişilerin aksine, savaş yıllarında alınan tedbirlerin bir süre daha deva etmesi gerektiğini savunmaktadır⁹²⁶.

Çok partili hayata geçiş döneminde Celal Bayar'ın milletvekilliğinden istifa etmesi önemli bir dönüm noktasıdır. Celal Bayar, görevinden istifa ederken neden istifa ettiğine dair açıklama yapma gereği duymamıştı. Bundan dolayı pek çok kişi Celal Bayar'ın istifa nedenini sorgulamaya başladı. Refik İnce, *Yeni Asır* gazetesindeki köşesinde Celal Bayar neden istifa etti sorusunun cevapsız kalmaması gerektiğini dile getirdi⁹²⁷. Haydar Rüştü, Anayasa'nın ilgili maddesine dayanarak istifa eden kişinin açıklama yapma gibi bir zorunluğu olmadığını belirtmektedir. Bu gerekçe ile Celal Bayar'ın istifasının nedenleri ile ilgili yorum yapmaktan kaçınmakta ve yorum yapanları ise sükunete davet etmektedir. Eğer bir açıklama yapılacaksa bunun ancak Celal Bayar tarafından yapılabileceğini belirtmektedir⁹²⁸.

1946 yılının Ocak ayında Ankara'da basın kongresi toplandı. Kongrenin katılımcıları arasında Haydar Rüştü Öktem de bulunuyordu. Kongrenin sona erdiği gün Türk siyasi tarihindeki en önemli gelişmelerden birisi yaşandı ve Demokrat Parti resmen kuruldu. Partinin kurulmasına dair resmi prosedürün tamamlandığı dakikalarda, basın kongresinin katılımcıları Demokrat Parti'nin idare merkezine davet edildi. Böylece Haydar Rüştü, partilerini yeni kurma heyecanı içinde olan DP'lileri görme şansına sahip oldu. İlk izlenimine göre hem CHP'liler hem de yeni partiyi kuranlar karşılıklı memnuniyet içindeydi. Bu tablonun kardeşçe ve iyi niyetli bir iç siyaset ile taçlandırılması gerektiğini düşünüyordu. Ankara'da bulunduğu dönemde DP programını inceledi⁹²⁹. Ona göre DP'nin programı ile CHP'nin programı arasında fark bulunmuyordu. Fark olmamasının son derece doğal olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü CHP'nin programı 25 yıllık birikim, ilmi inceleme ve tecrübe ile oluşmuştur. Ayrıca medeni devletlerin siyasi durumları ve bu durumları yaratan programlar CHP'liler tarafından titizlikle

⁹²⁵ Haydar Rüştü Öktem, "Bunlarla Nasıl Konuşulur -1-" *Anadolu*, 19 Eylül 1945.

⁹²⁶ Haydar Rüştü Öktem, "Bunlarla Nasıl Konuşulur -2-" *Anadolu*, 20 Eylül 1945.

⁹²⁷ Refik Ş. İnce, "Celâl Bayar'ın İstifası", *Yeni Asır*, 2 Ekim 1945.

⁹²⁸ Haydar Rüştü Öktem, "Sakite Söz İsnad Edilemez Amma...", *Anadolu*, 7 Ekim 1945.

⁹²⁹ Haydar Rüştü Öktem, "Bir Haftanın Olayları -Ankara Dönüşünde-", *Anadolu*, 12 Ocak 1946.

incelenmiş, maddi-manevi olarak Türkiye'ye uygun maddeler CHP'nin programına dahil edilmişti. DP, kendi programını oluştururken CHP programını kendisine esas almış ve ibare değişiklikleri dışında ona bağlı kalmıştır. Bu durum pek çok CHP'li gibi Haydar Rüştü Öktem'i de memnun ediyordu⁹³⁰. Bu durum da doğaldır çünkü DP kurucuları eski CHP'lilerdir.

DP'nin kurulduğu dönemde Haydar Rüştü Öktem milletvekili olarak görev yapmıyordu. Bundan dolayı gazetecilik mesleğini aktif bir şekilde sürdürebiliyordu. Gazetede ki köşesinde hemen hemen her gün yeni bir yazı kaleme alıyordu. Yazılarında daha çok dış politika konularına değiniyordu. DP ile ilgili ise kalem oynatmaktan kaçınıyordu. DP kurulduktan sonra yaklaşık beş ay boyunca onlarca yazı yayımlamış olmasına rağmen, yeni parti ile ilgili düşüncelerini beyan etmemesi dikkat çekicidir. Seçimlerin yaklaşmasıyla beraber onun bu tutumunda değişiklik oldu. Haydar Rüştü Öktem, Yaptıkları ve İstedikleri başlıklı yazısında DP kurulduğu zaman, Türk Basın Birliği Umumi Kongresi'ne katılan gazetecilerin çoğunun yeni partiye ilişkin iyi intibalar edindiğini hatırlattı. Fakat DP'lilerin çeşitli söylemleri onu rahatsız etmeye başlamıştı. DP'nin rahatsız edici söylem ve eylemlerini; CHP'nin kurultayda aldığı kararları beğenmemek, Halk Partisi'nden para istemek, Halkevlerinin anahtarlarını istemek, Anadolu Ajansı'nın kendilerine gösterdiği ilgiyi azımsamak, yabancı gazetelere iletişimde sansür olduğuna dair açıklamalarda bulunmak, seçimlere katılmama kararı almak olarak sıralamaktadır. DP'nin seçimlere katılmama kararını bütün bunlardan en kötüsü olarak görmektedir. Seçimlere katılmama kararını oy verme işlemini baltalamaya yönelik bir hamle olduğunu ileri sürmektedir. DP'nin seçimlere katılmama kararı alması, Haydar Rüştü'nün yeni parti ile ilgili suskunluğunu bozmasına neden olmuştur⁹³¹.

1946 yılının Mayıs ayında yapılan yerel seçimler, çok partili hayatın başladığı dönemde CHP için önemli bir sınav olmuştur. DP, seçimleri boykot ettiği için tabanına sandığa gitmeyin çağrısı yapmıştı. Bundan dolayı seçimleri kazanan adaylar kadar, seçimlere katılım oranı da önem taşıyordu. Haydar Rüştü Öktem, ilk gelen seçim sonuçlarının ardından yazdığı yazısında seçime katılım oranının yüzde ellinin üzerinde olduğunu belirtti. Bunu bir başarı olarak görüyordu. Ancak resmi sonuçlar Öktem'in verdiği oy oranından çok daha düşüktü. İzmir il genelinde seçimlere katılım oranı yüzde kırk olmuştur⁹³². İzmir merkezde ise katılım oranı yüzde yirmi dört idi⁹³³. Seçimlere katılım oranının bu rakamlarda olmasının sadece DP'nin boykot çağrısı ile alakalı olmadığını, seçim sistemi değiştiği ve eskiden günlerce süren seçimlerin artık tek bir günde yapılmaya başlanmasından dolayı pek çok kişinin oy kullanamadığını

⁹³⁰ Haydar Rüştü Öktem, "Dikkat", *Anadolu*, 15 Temmuz 1946.

⁹³¹ Haydar Rüştü Öktem, "Yaptıkları ve İstedikleri", *Anadolu*, 21 Mayıs 1946.

⁹³² BCA., 30-10-0-0/82-540-1: 6.

⁹³³ BCA., 30-10-0-0/82-540-1: 2.

söylemektedir. Katılım oranından dolayı seçim sonuçlarını küçük görenlerin, oy kullanma vazifesini yerine getirenlere karşı saygısızlık yaptığını belirtmektedir⁹³⁴.

Seçimlerin tamamlanmasının ardından, DP'liler bazı usulsüzlükler yapıldığını kamuoyunun gündeminde tutmaya çalıştılar. Seçimlerin kanuna uygun yapılmadığı gerekçesiyle tekrar edilmesini talep ediyorlardı. Talepleri kabul edilmediği takdirde yerel seçimlerde olduğu gibi milletvekilliği seçimlerini de boykot edecekleri tehdidinde bulunuyorlardı. Haydar Rüştü Öktem, seçimlerin tekrar edilmesini isteyenlerin boşa kürek çektiğini belirtmektedir. Ona göre seçimlerin tekrar edilmesini gerektirecek hiçbir hukuki gerekçe bulunmuyordu⁹³⁵.

Yerel seçimlerin kanuna aykırı bir şekilde düzenlendiği tartışmaları yapılırken, TBMM tarafından milletvekili seçimlerinin yenilenmesine karar verildi. Bunun nedeni CHP'nin baskın bir seçim ile DP'ye karşı zafer elde etmek istemesiydi. DP'nin seçime katılıp katılmayacağı henüz belli olmamasına rağmen propaganda savaşları başladı. Haydar Rüştü Öktem, seçim sürecinde kardeşi kardeşe düşman edecek propagandacıların meydanları doldurmasından endişe etmektedir. Dünyayı altı yıl boyunca kasıp kavuran savaş sona ermiş olmasına rağmen, ülkenin büyük tehlikelerle karşı karşıya olduğunu söylemektedir. Tehlikelere karşı CHP'yi bir kale olarak tanımlamaktadır. Bu kalenin birlik ve beraberliğin parçalanmaz harçlarından inşa edildiğini dile getirmektedir⁹³⁶.

Propaganda sürecinin başlamasının ardından hem CHP'liler hem de DP'liler ülkenin her tarafını gezerek halka vaatlerini duyuruyordu. Haydar Rüştü Öktem DP'nin dile getirdiği bazı vaatlerden rahatsızlığını açık bir dille ifade ediyordu. DP'lilerin halka; ordu terhis edilecek, vergiler bir çırpıda yarıya indirilecek, ekmeğin kilosu beş kuruş olacak, iç ve dış ticaret tamamen serbest olacak şeklinde açıklamalar yaptığını belirtmektedir. Bu söylemleri gülünç ve çirkin olarak görmektedir. İktidarı elinde bulunduran CHP'nin bile yapamayacağı şeylerin halka vaat olarak sunulmasının, halkı kandırmaktan başka bir şey olmadığını söylemektedir⁹³⁷.

Haydar Rüştü Öktem, ülkenin dört bir yanına yayılmış çeşitli sıkıntıları inkar etmemektedir. Bu sorunların Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin etrafı ateşlerle çevrilmiş bir ada haline gelmesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Ne içeriden dışarıya bir ürün çıkarılabiliyor ne de dışarıdan içeriye bir ürün getirilebiliyordu. Bütün bu zorluklara rağmen, Türkiye savaşın sonuna kadar sapasağlam ayakta durmayı başarmıştır. Muhliflerin bu hakikatleri göz ardı ederek eleştiriye bir silah gibi kullanmasına tahammül edememektedir.

⁹³⁴ Haydar Rüştü Öktem, "Başarı Memnunluk Vericidir", *Anadolu*, 29 Mayıs 1946.

⁹³⁵ Haydar Rüştü Öktem, "Şartlara ve Bahanelere Dair", *Anadolu*, 11 Haziran 1946.

⁹³⁶ Haydar Rüştü Öktem, "Kalemizde Gedik Açılmamalıdır", *Anadolu*, 12 Haziran 1946.

⁹³⁷ Haydar Rüştü Öktem, "Yalan ve İftira Dalgaları Yalçın Kayalara Çarpacak", *Anadolu*, 25 Haziran 1946.

Muhalefetin bilgili ve dirayetli politika yerine sokak politikası yaptığını söylemektedir. Milletın muhalefetin izlemiş olduğu siyasete inanmadığını vurgulamaktadır⁹³⁸.

DP’liler basın üzerindeki baskının azaltılması talebini her fırsatta dile getiriyordu. Matbuat Kanunu’nun ellinci maddesi Bakanlar Kurulu’na gazete ve dergileri kapatma hakkı tanımıştı. CHP, uzun süredir tartışılan bu maddede düzenleme yaptı ve gazete kapatma yetkisini mahkemelere devretti. Haydar Rüştü, atılan bu adımın DP’lileri memnun etmediğini belirtmektedir. Onların düşünce özgürlüğü değil, hakaret etme özgürlüğü talep ettiklerini iddia etmektedir. Irz, mal ve can güvenliğinin kanunla korunması kadar şahsi şeref ve haysiyetin hukuki güvence ile koruma altına alınmasının doğal olduğunu söylemektedir. Milli bütünlüğü, devletin kanunlarını, resmi kurumları hiçe sayanların ve memleketini dış ülkelere kötü gösterenlerin adalet kurullarında hesap vermekten kurtulamayacağını belirtmektedir⁹³⁹.

Haydar Rüştü Öktem, 1946 milletvekili seçimleri ile ilgili yazdığı değerlendirme yazısında DP’nin milletvekili sayısının yüzde on beşini kazanmış olmasını başarılı bir sonuç olarak görmemektedir. DP’nin başarısız olmasını iktidarı ele alma hırsına bağlamaktadır. Yaptıkları propagandalarda İkinci Dünya Savaşı’nın bütün dünyayı kasıp kavuran etkilerini göz ardı ederek, halkı sıkıntı çeken tek ülke Türkiye’dir algısı yaratmaya çalıştıklarını iddia etmektedir. Türk milleti azıcık aşım, ağrısız başım anlayışına sahip olduğu için DP’nin söylemlerini ciddiye almayıp, CHP’yi desteklemiştir. Basının tutumunu da eleştirerek DP’ye yakın gazetelerin habbeyi kubbe yapan bir anlayışa sahip olduğunu dile getirmiştir. Mareşal Fevzi Çakmak’ın, DP’ye üye olmayı kabul etmemesine rağmen DP’lilerin milletvekili listesine eklenmesini eleştirmektedir. Ayrıca, dönemin seçim kanununa göre bir aday birden fazla seçim çevresinde aday gösterilebiliyordu. DP’nin bazı önemli isimleri birden fazla yerden milletvekili aday olarak seçilmeyi garanti altına almak istedi. Haydar Rüştü Öktem, bu durumun DP’lilerin seçimi kazanacaklarına dair inanca sahip olmamalarından kaynaklandığını söylemektedir⁹⁴⁰.

Seçimler sona ermiş olmasına rağmen, kamuoyunda büyük tartışmalar yaşanmaya devam ediyordu. DP’lilerin seçimi kazanacaklarına dair büyük bir beklenti içinde oldukları İzmir’de bir miting tertip edildi. Miting sırasında kürsüye çıkan DP temsilcileri seçim işlerinde yolsuzluklar yapıldığını iddia ediyordu. Haydar Rüştü Öktem, yolsuzluk iddialarının halkın büyük bir kısmını incittiğini belirtmektedir. Yolsuzluk iddialarının dile getirileceği yerin miting alanları değil, Meclis tüzüğünün on dördüncü maddesine göre Tutanakları İnceleme Komisyonu olduğunu söylemektedir. Ayrıca protesto mitinglerinin sadece İzmir’de yapılmış

⁹³⁸ Haydar Rüştü Öktem, “İnandırılmazlar”, *Anadolu*, 8 Temmuz 1946.

⁹³⁹ Haydar Rüştü Öktem, “Hesap Vereceklerdir”, *Anadolu*, 17 Haziran 1946.

⁹⁴⁰ Haydar Rüştü Öktem, “O Hataları Biz Yapsaydık?”, *Anadolu*, 24 Temmuz 1946.

olmasına dikkat çekerek, yolsuzluk söyleminin iddiadan ibaret olduğunu ileri sürmektedir. İzmir mitinginde konuşanların sözlerini akortsuz sadalar olarak tanımlamaktadır⁹⁴¹.

Seçim sonuçlarında şaibe olduğu tartışmaları gündemden düşmemiş iken, Kamutay son derece tartışmalı bir karar aldı. DP üyesi iki milletvekilinin seçim tutanakları kanunlara uygun olmadığı gerekçesiyle kabul edilmedi. Böylece iki DP'linin milletvekilliği düşmüş oldu. Bu olaya DP idare kurulu ve partiye yakın gazeteler büyük tepki gösterdi. Sine-i millete dönme önerileri bile gündeme getirildi. DP'liler iktidar partisinin kendilerine tahakküm ettiğini her fırsatta tekrar ediyordu. Haydar Rüştü Öktem, CHP'nin DP'ye karşı bir tahakkümü olmadığını, tam tersine azınlığın çoğunluğa tahakküm etme sevdası ile yanıp tutuştuğunu ve bununla yetinmeyerek kanunlara da tahakküm etmek istediğini iddia etmektedir. "Hakiki demokraside yaygara, şamata değil, kanunlar hâkimdir" diyerek muhalefete kanunlara uyma çağrısı yapmıştır⁹⁴².

İki kişinin milletvekilliğinin düşmesiyle başlayan tartışmalar 1947 yılının bütçe görüşmelerini de etkiledi. DP milletvekilleri bütçe görüşmelerinin yapıldığı gün Meclis'i terk etti. Haydar Rüştü Öktem'e göre DP'liler uzun süredir Meclis'i terk etmek için fırsat kolluyordu. Meclis'in terk edilmesini iç politika buhranı olarak lanse edilmesini doğru bulmamaktadır. Yeni kabine kurulacağı iddialarını ise asılsız bir dedikodu olarak görmektedir⁹⁴³.

4.1.4. Belediye Meclis Üyeliği

Demokrat Parti'nin hızlı bir şekilde örgütlenmesi karşısında, Cumhuriyet Halk Partisi Grubu'nun 26 Nisan 1946 tarihli toplantısında normalde Eylül ayında yapılması gereken yerel seçimlerin Mayıs ayına alınması kararlaştırıldı. DP, belediye seçimlerinin zamanında yapılmamasını protesto ederek boykot kararı aldı. CHP, İzmir'de belediye seçimlerine tek parti olarak girdi. 26 Mayıs 1946 tarihinde yapılan seçimlerde, CHP listesinde bulunan bütün isimler Belediye Meclisi'ne girmeye hak kazandı. Haydar Rüştü Öktem, Belediye Meclis Üyeliği'ne seçilen kişilerden birisi olmuştu⁹⁴⁴.

Seçimlerin ardından yeni dönemin ilk Belediye Meclisi 1 Haziran 1946 tarihinde toplandı. Toplantının gündem maddeleri geçmiş tutanak özetinin okunması, belediye başkanı seçimi, başkanlık divanı seçimi, belediye encümeni seçimi ve ihtisas encümenleri seçimi olarak belirlendi. Oturuma Reşat Leblebicioğlu başkanlık ediyordu. Belediye başkanı seçimi

⁹⁴¹ Haydar Rüştü Öktem, "Yapılan Mitingte Söylenen Sözler", *Anadolu*, 27 Temmuz 1946.

⁹⁴² Haydar Rüştü Öktem, "Kanunlara Tahakküm", *Anadolu*, 9 Aralık 1946.

⁹⁴³ Haydar Rüştü Öktem, "Telâş Telâştandır", *Anadolu*, 3 Ocak 1947.

⁹⁴⁴ Çolak, 2012: 6-12.

yapılacağı zaman oturumu yönetme görevini en yaşlı Meclis Üyesi olan Turan Muşkara'ya devretti. Reşat Leblebicioğlu 29 oy alarak belediye başkanı seçildi. Bunun ardından ayrı ayrı ve gizli oyla başkan vekillerinin belirlenmesine geçildi. Ayrı ayrı yapılan oylamalarda Haydar Rüştü Öktem 12 oy alarak birinci başkan vekilliğine, Baha Nasuh Yörük 19 oy alarak ikinci başkan vekilliğine seçildi⁹⁴⁵.

TBMM'nin yenilenme kararının alınmasının ardından İzmir seçim kuruluna dört Meclis üyesinin seçilmesi kararlaştırıldı. Seçim kurulu seçim işlerine ait defterleri inceleyecek ve sandık yerlerini kararlaştıracaktı. Reşat Leblebicioğlu, Meclis üyelerine kimleri seçim kurulu üyesi olarak görmek istediklerini sordu ve müteakiben Rahmi Filibeli; Haydar Rüştü Öktem, Muammer Akar, Safa Kasaboğlu ve Tahir Bor'u önerdi. Bunun üzerine Haydar Rüştü Öktem söz alarak, bu iş için vakit ayırabilecek üyelerin kendilerini aday göstermelerini önerdi. Muammer Akar, Öktem'in sözlerine destek verdi. Üyelerin kendi aralarında görüşme yapabilmesi için beş dakika ara verildi. Aranın ardından Tahir Bor, Doktor Lebit, İbrahim Güngören ve Muammer Akar seçim kuruluna seçildi⁹⁴⁶.

13 Haziran 1946 tarihinde beşinci seçim döneminin beşinci toplantısı, Reşat Leblebicioğlu katılmadığı için, birinci başkan vekili Haydar Rüştü Öktem'in başkanlığında toplandı. Reşat Leblebicioğlu'nun toplantı salonuna gelmesinin ardından oturuma 15 dakika ara verildi. İkinci oturuma Leblebicioğlu başkanlık etti⁹⁴⁷.

Haydar Rüştü Öktem 14 Haziran 1946 tarihinde son defa Belediye Meclisi toplantısına katıldı⁹⁴⁸. Çünkü Temmuz ayında yapılan seçimlerde İzmir Milletvekili seçildiği için Meclis üyeliğinden ayrıldı. Milletvekili seçilen bir diğer Meclis Üyesi Latife Çeyrekbaşı idi. Öktem ve Çeyrekbaşı'nın yerine Necati Börekçi ve Derviş Önert Meclis Üyesi olarak seçildi⁹⁴⁹. Haydar Rüştü Öktem'in yerine birinci başkan vekilliğine Ekim 1946 tarihli Belediye Meclisi oturumunda Dr. Mitat Orel seçildi.⁹⁵⁰

4.1.5. Sekizinci TBMM Dönemi (1946-1950)

4.1.5.1. 1946 Seçimleri

İsmet İnönü, TBMM'nin görev süresi 1947 yılına kadar devam edecek olmasına rağmen, ülkenin içinde bulunduğu siyasi atmosferden dolayı seçimlerin bir yıl öne alınmasını sağladı. 10 Haziran 1946 tarihli Meclis oturumunda oy birliğiyle seçimlerin yenilenmesi kararı

⁹⁴⁵ *İzmir Belediye Meclis Tutanağı*, C. 47: 3-10.

⁹⁴⁶ *İzmir Belediye Meclis Tutanağı*, C. 47: 70-71.

⁹⁴⁷ *İzmir Belediye Meclis Tutanağı*, C. 47: 86-88.

⁹⁴⁸ *İzmir Belediye Meclis Tutanağı*, C. 47: 120.

⁹⁴⁹ *İzmir Belediye Meclis Tutanağı*, C. 48: 5.

⁹⁵⁰ *İzmir Belediye Meclis Tutanağı*, C. 48: 16.

alındı⁹⁵¹. Seçimler öne alınarak CHP'nin iktidarda kalmasını sağlamak ve muhalefetin iktidara geçme hevesini azaltmak hedefleniyordu⁹⁵². Haydar Rüştü Öktem, bir önceki dönemde İzmir'den milletvekili adayı olmuş ve seçimi kazanamamıştı. 1946 seçimlerinde bir kez daha İzmir'den milletvekili adayı oldu⁹⁵³.

İzmir'de seçim süreci oldukça heyecanlı ve tartışmalı bir şekilde geçiyordu. CHP'nin İzmir'deki en önemli propaganda araçlarının birisi Anadolu gazetesiydi. Seçimlere sayılı günler kala Anadolu gazetesi idarehanesinde propaganda birimi kurulduğuna dair bazı iddialar ortaya atıldı. Anadolu gazetesi bu iddiaları yalanlayarak, gazetenin normal koşullarda çalışmaya devam ettiğini belirtti⁹⁵⁴. Demokrat Parti'ye yakın olan gazeteler Anadolu gazetesinin Ege bölgesinin değişik bölgelerinde ücretsiz dağıtıldığını dile getirdi⁹⁵⁵. Yapılan bu haberler Anadolu gazetesinin kamuoyunu etkileme gücünü kırmayı hedefliyordu. Anadolu gazetesi Demokrat Partili bazı kişilerin CHP afişlerini yırttığını dile getirerek, DP'lilerin diğer düşüncedeki insanlara tahammül edemediği imajını çizmeye çalışıyordu⁹⁵⁶. İzmir'de seçim sürecinde milletvekili adayları ile beraber, gazeteler arasında da büyük bir rekabet bulunuyordu.

Demokrat Parti'nin İzmir milletvekili adaylarına bakıldığında, partinin en önemli isimlerinin İzmir'den aday gösterildiği göze çarpmaktadır. Fevzi Çakmak, Celal Bayar ve Fuat Köprülü gibi önemli isimler İzmir'den aday gösterilmişti. Özellikle Fevzi Çakmak'ın müstakil olarak DP listesinde yer alması, seçimlerdeki dengeyi CHP aleyhine değiştirebilecek bir hamleydi. Fevzi Çakmak'ın DP üyesi olmamasına rağmen DP listesinden aday gösterilmesini, Haydar Rüştü eleştiriyordu⁹⁵⁷. Celal Bayar'ın İzmir'de gerçekleştirdiği miting şehir merkezinde DP rüzgarı esmesine neden olmuştu. Anadolu gazetesi CHP aleyhindeki havayı dağıtmak ve seçimleri CHP'nin kazanması için yoğun çaba gösteriyordu.

Anadolu gazetesi seçimlerin gerçekleştiği günkü nüshasında “Vatandaş, şuurlu ve vicdanıyla sandık başına! Çünkü gibi yarın da bütün imkan ve kudretiyle büyük milletimizin hadimi ancak CHP olabilir” sözleriyle İzmirliyle seslendi. İzmirliyle 1918'den 1946'ya kadar geçen süreci göz önünde bulundurarak oy kullanması gerektiği vurgulandı. Ayrıca CHP aday listesinin delinmesini engellemek için okurlarına uyarı yaptı⁹⁵⁸: “Vatandaş! Cumhuriyet Halk Partisi'nin listesi İnönü'nün listesidir. Liste üzerinde değişiklik yapmak kimseyi kazandırmaz. Partiyi kaybettirir. Buna dikkat et. Listenin tamamına oy ver.” Haydar Rüştü'nün 16 kişilik

⁹⁵¹ *Anadolu*, 11 Haziran 1946.

⁹⁵² Karpat, 2016: 242.

⁹⁵³ *Anadolu*, 19 Temmuz 1946; *İzmir*, 17 Temmuz 1946; *Yeni Asır*, 19 Temmuz 1946.

⁹⁵⁴ *Anadolu*, 4 Temmuz 1946.

⁹⁵⁵ *İzmir*, 15 Temmuz 1946.

⁹⁵⁶ *Anadolu*, 20 Temmuz 1946.

⁹⁵⁷ Haydar Rüştü Öktem, “O Hataları Biz Yapsaydık?”, *Anadolu*, 24 Temmuz 1946

⁹⁵⁸ *Anadolu*, 21 Temmuz 1946.

aday listesinde en son sırada yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda, Anadolu gazetesinin bu uyarısının önemi artmaktadır⁹⁵⁹.

İzmir’de sandıklar açıldıktan sonra, CHP adaylarının önde olduğu ortaya çıktı. Ancak bu sonuçlar oldukça tartışmalıydı. DP’liler seçimlere hile karıştırıldığını iddia ediyordu. Bütün bu tartışmalar yapılırken, CHP’nin İzmir’den milletvekili adayı gösterdiği 16 kişi mazbatalarını almaya hak kazandı. Haydar Rüştü Öktem’in seçmenden almış olduğu oyların kazalara göre dağılımı şu şekildedir⁹⁶⁰: Merkez 31419, Bayındır 4134, Bergama 6878, Çeşme 2880, Dikili 2403, Foça 1434, Karaburun 1531, Kemalpaşa 7671, Kuşadası 2210, Tire 7851, Torbalı 5834, Ödemiş 29832, Menemen 7277, Seferihisar 2318, Urla 3092.

CHP’nin İzmir’deki seçimleri kazanmasında ilçelerden gelen oylar etkili olmuştur. İzmir merkezde CHP listesinde Sait Odyak 32046 oy alarak birinci sırada oldu. DP listesinde birinci olan kişi 51281 oyla Fevzi Çakmak oldu⁹⁶¹. Görüldüğü gibi CHP ve DP adayları arasında İzmir merkezde 19000 civarında oy farkı bulunuyordu. Bu fark ilçelerden gelen oylarla kapanarak CHP adayları öne geçti.

1946 seçimlerinde İzmir merkezden sonra en fazla seçmen Ödemiş’te bulunuyordu. Ödemiş’te 46.048 seçmen yaşıyordu⁹⁶². İzmir il merkezinde DP’li adayların gerisinde kalan CHP’li adayların seçimi kazanmasında Ödemişlilerin verdiği oylar oldukça etkili oldu. Haydar Rüştü Öktem’e 29.832 Ödemişli oy verdi⁹⁶³. Almış olduğu bu oy sayısı, onu Ödemiş’te 16 CHP’li milletvekili adayı arasında en fazla oy alan kişi yaptı⁹⁶⁴. Haydar Rüştü Öktem diğer hiçbir ilçede en fazla oy alan CHP’li olamamıştı. Bu durum kendisinin Ödemiş’te sevildiğini, göstermektedir. CHP’nin seçimi kazanmasında Ödemiş’in önemi göz önünde bulundurulduğunda, seçimlerde CHP’nin öne geçmesinde Haydar Rüştü Öktem ve Anadolu gazetesinin Ödemiş’teki gücü etkili olmuştur.

Seçimlerde İzmir genelinde CHP’li adaylar arasında en fazla oyu 116973 oyla Sait Odyak, en az oyu ise 114483 oyla Hasan Ali Yücel aldı. Haydar Rüştü Öktem 116764 oyla altıncı sırada yer aldı. DP’li adaylar arasında en fazla oyu 102801 oyla Fevzi Çakmak, en az oyu 98937 oyla Sadık Giz aldı⁹⁶⁵. Bu seçim sonuçları büyük tartışmaları beraberinde getirdi. DP’liler seçimlerde usulsüzlük yapıldığı gerekçeyle 25 Temmuz 1946 günü büyük bir protesto

⁹⁵⁹ *Anadolu*, 19 Temmuz 1946; *Akşam*, 19 Temmuz 1946; *Vakit*, 19 Temmuz 1946.

⁹⁶⁰ TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem’in 1946 Seçim Mazbatası.

⁹⁶¹ *Yeni Asır*, 24 Temmuz 1946.

⁹⁶² BCA., 490-1-0-0/370-1558-2: 17.

⁹⁶³ TBMM Arşivi, Haydar Rüştü Öktem’in 1946 Seçim Mazbatası.

⁹⁶⁴ BCA., 490-1-0-0/370-1558-2: 18.

⁹⁶⁵ *Anadolu*, 24 Temmuz 1946, *Yeni Asır*, 25 Temmuz 1946.

mitingi organize etti⁹⁶⁶. Haydar Rüştü İzmir’de tertip edilen mitingde konuşanların başarısızlıklarından doğan hırs ve kırgınlıkla hareket ettiğini belirtmektedir⁹⁶⁷.

Seçimlerin ardından Haydar Rüştü Öktem şu sözlerle İzmirliyle teşekkür etti⁹⁶⁸: “Beni milletvekili seçmek suretiyle vatandaşlığın en büyük saadetine tekrar ulaştıran İzmir ilindeki seçmen arkadaşlarıma, bütün ruhumla şükran ve sevgilerimi sunarım, İzmir iline ve memlekete, elimden geldiği kadar hizmet edeceğimi arz eylerim.” DP yanlısı İzmir gazetesi Haydar Rüştü Öktem’in İzmirliyle teşekkür etmesine şu sözlerle tepki gösterdi⁹⁶⁹: “Anadolu gazetesinin patronu kendisini İzmir’den Milletvekili seçen halka teşekkür ediyor. Sevimli patron geçen devre intihabatında ikinci seçmenler tarafından kadro harici bırakılmıştı. Demek ki tek dereceli seçimi kazanmış bulunuyor. Fakat halka teşekkürü pek yersiz bir nezaket... Halk bir şey yapmadı ki... Kendisi işaretçidir, asıl teşekkür edeceği zevatı göstermeye ne hacet?”

4.1.5.2. Meclis’teki Faaliyetleri

Demokrat Partili milletvekillerinin katılımıyla birlikte farklı düşüncedeki insanların bir araya geldiği yeni TBMM dönemi 5 Ağustos 1946 tarihinde başladı. Her dönemde olduğu gibi öncelikle milletvekillerinin yemin töreni düzenlendi. Haydar Rüştü Öktem, sıra kendisine geldiğinde İzmir milletvekili olarak yemin etti⁹⁷⁰. Böylece 30 yılı aşkın bir süredir gazete çıkardığı yerin milletvekili olarak faaliyet göstermeye başladı. Yemin töreninin bitmesinin ardından Meclis başkanlığı, başkanlık divanı ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerine geçildi. Meclis’in çok renkli yapısı yapılan seçimlerde kendisini göstermeye başladı. Meclis başkanlığı seçiminde Kazım Karabekir 379, Yusuf Kemal Tengirşenk 58 oy aldı. Cumhurbaşkanlığı seçiminde ise İsmet İnönü 388, Fevzi Çakmak 59, Yusuf Kemal Tengirşenk 2 oy aldı⁹⁷¹.

1946 seçimlerine ilişkin tartışmalar milletvekillerinin mazbatalarının onaylanmasını da etkiledi. DP aday listelerinin zabıta tarafından toplatıldığı, seçim komisyonu başkanlarının CHP’liler tarafından baskı altında tutulduğu, CHP’ye oy vermeyeceği düşünülen kişilerin isimlerinin seçmen defterlerine yazılmadığı, seçme yaşına gelmemiş kişilere oy kullandırıldığı iddia ediliyordu⁹⁷². İzmir’deki seçim sonuçlarına ilişkin yapılan bu şikâyetler yüzünden Haydar Rüştü Öktem’in mazbatasını gecikmeli olarak Meclis’in sekizinci birleşiminde oylamaya

⁹⁶⁶ *İzmir*, 25 Temmuz 1946.

⁹⁶⁷ Haydar Rüştü Öktem, “Yapılan Mitingte Söylenen Sözler”, *Anadolu*, 27 Temmuz 1946.

⁹⁶⁸ *Anadolu*, 25 Temmuz 1946.

⁹⁶⁹ *İzmir*, 26 Temmuz 1946.

⁹⁷⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 8, C: 1, B: 1: 2-5.

⁹⁷¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 8, C: 1, B: 1: 2-4.

⁹⁷² *TBMM Zabıt Ceridesi*, D: 8, C: 1, B: 8, Sıra Sayısı: 33: 1-3.

sunulabildi. Tutanakları İnceleme Komisyonu'nun raporu doğrultusunda mazbatası onaylandı⁹⁷³.

Haydar Rüştü Öktem, ilk yasama yılında Anayasa Komisyonu'nda görev yapmaya başladı⁹⁷⁴. İkinci yasama yılında bu görevine devam etti⁹⁷⁵. Üçüncü, dördüncü ve beşinci yasama yıllarında ise Ekonomi Komisyonu'nda faaliyet gösterdi⁹⁷⁶. Meclis oturumlarındaki tartışmalara çok fazla dahil olmadığı dikkat çekmektedir. 1946-1950 yılları arasında tutanaklara geçmiş konuşması bulunmamaktadır.

Anadolu gazetesinde çıkan bazı yazılardan dolayı Haydar Rüştü Öktem'in dokunulmazlığının kaldırılmasıyla ilgili çeşitli dosyalar Meclis gündemine geldi. 14 Ocak 1947 tarihli Başbakanlık tezkeresinde neşren hakaret suçlamasıyla dokunulmazlığı kaldırılmak istendi. Anayasa Komisyonu ve Adalet Komisyonu üyelerinden kurulan Karma Komisyon'un 22 Mayıs 1947 tarihli raporuna göre dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek görülmedi⁹⁷⁷. Karma Komisyon tarafından hazırlanan raporun Meclis'te onaylanmasıyla birlikte dokunulmazlık dosyası dönem sonuna kadar rafa kalkmış oldu⁹⁷⁸. 1 Eylül 1948 ve 3 Eylül 1948 tarihli Anadolu gazetelerinde neşir yoluyla hakaret edildiğine dair bir başka dosya 27 Aralık 1948 tarihinde Meclis gündemine geldi. Karma Komisyon'un raporu doğrultusunda bu suçlamanın da dönem sonuna bırakılması kararlaştırıldı⁹⁷⁹. Ayrıca Orhan Rahmi Gökçe'nin yazdığı bir yazı yüzünden açılan davada, gazetenin sahibi olduğu için Haydar Rüştü Öktem ile ilgili de soruşturma başlatılmıştı. Orhan Rahmi Gökçe'nin davadan beraat etmesi üzerine, Haydar Rüştü Öktem'in dokunulmazlığının kaldırılmasıyla ilgili evrakın iade edilmesi kararlaştırıldı⁹⁸⁰. Haydar Rüştü Öktem, milletvekilliğinin son günlerinde İzmir Milli Kütüphane İdare Kurulu üyeliğine seçildi⁹⁸¹. Ayrıca Memleket Hastanesi Derneği'nin üyeliğini yapıyordu⁹⁸².

4.1.6. 1950 Seçimlerinde Adaylık Süreci

1950 yılında seçim dönemine girilmesinin ardından kimlerin milletvekili olacağı kamuoyunun gündemini meşgul ediyordu. İzmir'den aday olacak kişiler 8 Nisan gününe kadar

⁹⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 8, C: 1, B: 8: 177.

⁹⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 8, C: 1, B: 2: 20.

⁹⁷⁵ TBMM Tutanak Dergisi, D: 8, C: 2, B: 2: 10.

⁹⁷⁶ TBMM Tutanak Dergisi, D: 8, C: 7, B: 2: 13; TBMM Tutanak Dergisi, D: 8, C: 13, B: 2: 22.

⁹⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi, D: 8, C: 6, B: 67, Sıra No: 151: 1.

⁹⁷⁸ TBMM Tutanak Dergisi, D: 8, C: 6, B: 67: 7.

⁹⁷⁹ TBMM Tutanak Dergisi, D: 8, C: 14, B: 24: 332; TBMM Tutanak Dergisi, D: 8, C: 14, B: 25, Sıra Sayısı: 51: 1-2.

⁹⁸⁰ BCA., 30-10-0-0/9-53-1; TBMM Tutanak Dergisi, D: 8, C: 24, B: 51: 846-847.

⁹⁸¹ Anadolu, 19 Şubat 1950.

⁹⁸² BCA., 30-18-1-2/123-61-16: 27.

il başkanlığına başvurabilecekti⁹⁸³. Parti tüzüğüne göre milletvekili adayları yoklama heyeti tarafından belirlenecekti. Milletvekili adaylarının yüzde yetmişini parti tabanı, yüzde otuzunu parti yönetimi belirleyecek ve listeler 24 Nisan günü toplu olarak açıklanacaktı. Önceki dönemde 16 olan İzmir milletvekili sayısı, yeni dönemde 17 olarak belirlendi. 17 milletvekili adayının 12'sini yoklama heyeti, 5'ini parti yönetimi belirleyecekti. Yoklama heyetinde toplam 426 kişi bulunuyordu. Milletvekili adaylarının belirleneceği toplantının 9 Nisan günü saat 10'da yapılması kararlaştırıldı⁹⁸⁴.

Haydar Rüştü Öktem, milletvekili aday adaylarından birisiydi. Onunla birlikte Anadolu gazetesi yazı işleri müdürü Orhan Rahmi Gökçe CHP İzmir milletvekili olmak için başvuru yapmıştı⁹⁸⁵. Anadolu gazetesinden iki kişinin CHP'den milletvekili aday olması bazı partililerin tepkisini çekebilirdi. Bu olası tepkiyi ön gören Orhan Rahmi Gökçe, CHP genel sekreterine bir mektup yazdı. Mektubunda şu ifadeleri kullandı⁹⁸⁶:

“...Gazetemizin sahibi Haydar Rüştü Öktem’le bendenizin, aynı müessesenin iki elemanı olarak yine aynı ilin %70 aday kadrosu içinde bulunmaktığımızın uygunsuzluğu şeklinde bir mülahaza varit olacaksa, partimin, bendenizi de siyanet etmenisini yalvaracağım. Çünkü, bu demek, Orhan Rahmi’yi kendi parti çatısı altında bu haktan mahrumiyete mahkum etmek, demektir. Büyüklerimin bunu terviç etmeyeceklerinden emin bulunuyorum.”

Milletvekili adaylarını belirlemek amacıyla yapılan yoklama heyeti toplantısına 397 üye katıldı. Toplantının başkanlığını geçmişte Adalet bakanı olarak görev yapan Ali Rıza Turel üstlendi. Turel, partililere tüzükle ilgili bazı hatırlatmalar yaptı ve bunun ardından seçimlere geçildi. Seçimlerde gizliliğe büyük önem veriliyordu. Oylama bittikten sonra tasnif komisyonu seçilerek sayım işlemine geçildi. Oyların tasnifi devam ederken Haydar Rüştü Öktem ve Anadolu gazetesi yazı işleri müdürü Orhan Rahmi Gökçe adaylıktan çekildiklerini açıkladılar. Yoklama heyetinin kendilerine oy vermeyeceğini düşündükleri için böyle bir karar almış olabilirler. Ancak ilginç bir şekilde, sayım sonucunda adaylıktan çekildiğini açıklayan Orhan Rahmi Gökçe’nin milletvekili adaylarından birisi olduğu anlaşıldı⁹⁸⁷. İl idare kurulundaki istihbarat, propaganda ve yayın işleri görevi onu milletvekili adaylığına taşımış oldu⁹⁸⁸. CHP, Türkiye genelinde olduğu gibi İzmir’de de 1950 seçimlerini kaybettiği için Orhan Rahmi Gökçe milletvekili seçilemedi.

⁹⁸³ *Anadolu*, 5 Nisan 1950.

⁹⁸⁴ *Anadolu*, 9 Nisan 1950.

⁹⁸⁵ BCA., 490-1-0-0/305-1240-1: 20.

⁹⁸⁶ BCA., 490-1-0-0/305-1240-1: 24.

⁹⁸⁷ *Anadolu*, 10 Nisan 1950.

⁹⁸⁸ BCA., 490-1-0-0/166-661-1: 47.

Necdet Öklem, Haydar Rüştü Öktem'in adaylıktan çekilme sürecini "...Yıllanmış milletvekilleri yurdun birçok yerinde önseçimde tasfiye edildiler. Bunlardan biri de İzmir milletvekili ve Anadolu gazetesi sahibi Haydar Rüştü Öktem idi." sözüyle değerlendirmiştir⁹⁸⁹. Haydar Rüştü Öktem, 1950 seçimlerinde adaylıktan çekilerek aktif siyasete veda etti. O güne kadar toplam 7.149 gün boyunca milletvekili olarak faaliyet göstererek, TBMM'de uzun süre boyunca görev yapan milletvekillerinden birisi oldu⁹⁹⁰.

4.2. Gazetecilik Faaliyetleri

4.2.1. Anadolu Gazetesi

Anadolu gazetesi, 1930'lu yılların sonlarında sadece İzmir'in değil, bütün Ege bölgesinin gazetesi olarak faaliyet gösteriyordu. Gazetenin oldukça geniş bir bayi ağı bulunuyordu. Gazetede yer alan bayi listesine göre; Aydın, Tire, Nazilli, Denizli, Söke, Kuşadası, Urla, Bayındır, Kemalpaşa, Turgutlu, Manisa, Menemen, Akhisar, Kırkağaç, Bergama, Alaşehir, Salihli, Balıkesir, Seferihisar ve Dikili'de yaşayan insanlar Anadolu gazetesine ulaşma şansına sahipti⁹⁹¹. Anadolu gazetesi bayilerinin olmadığı yerlerde de okurlarıyla buluşuyordu. Ödemiş'te Anadolu gazetesinin bayisi olmamasına rağmen oldukça geniş bir okuyucu kitlesi vardı⁹⁹².

Haydar Rüştü Öktem gazetesinin çalışanlarının sorunlarıyla yakından ilgileniyordu. Gazete çalışanlarının bir yakını öldüğü zaman, ya da çocuğu olduğu zaman Anadolu gazetesinde küçük ilanlar yayımlanıyordu. Ayrıca, o dönemde uzun askerlik süresi gazetecilerin önemli sorunlarından birisiydi. Haydar Rüştü Öktem, kendi gazetesinde çalışan Lütfü Aksungur'un bedelli askerlik parasını bizzat kendisi ödemiştir. Böylece Aksungur, uzun yıllar askerlik yapmak yerine, vatani hizmetini altı ayda tamamlamıştır. Ancak Aksungur askerlik dönüşü Anadolu'da değil Yeni Asır'da işe başlamıştır⁹⁹³.

1939 yılında Anadolu gazetesinin karşılaştığı maddi zorluklar dayanılamayacak seviyeye geldi. Bunun üzerine Haydar Rüştü Öktem, Şükrü Saraçoğlu'ya yaşadığı zorlukları anlatan bir mektup yazdı. Mektubuna aziz kardeşim Saraçoğlu ifadesiyle başladı. Ailesi ve özel hayatındaki bazı sorunlara değindikten sonra, Anadolu gazetesinin karşılaştığı zorluklardan bahsetti. Mektubunda belirttiğine göre İstanbul'da çıkan gazetelerin İzmir'e geliyor olması yerel gazetelerin satışlarını olumsuz etkiliyordu. İstanbul basınıyla rekabet için gazetenin sayfa sayısının 12'ye çıkarılması gazetenin giderlerini arttırmıştı. Anadolu gazetesi masraflarını dahi

⁹⁸⁹ Mert, 1995: 67.

⁹⁹⁰ Demirel, 2014: 458.

⁹⁹¹ *Anadolu*, 4 Mart 1939.

⁹⁹² Güneş, 2018: 2002.

⁹⁹³ Kozanoğlu, 2006: 560.

karşılayamayacak durumdaydı. Amerika'dan getirilen yeni yazı makinelerinin taksitleri ödenemiyordu. Öktem, "...eğer bir çaresi bulunmazsa, bir iki ay geçmeden sizin de müessisi bulunduğunuz, Türkiye'nin bu en eski ve emektar gazetesini kapatmak ve borçlarımı ödeyebilmek için de evimi ve barkımı satmak mecburiyetinde kalacağım" sözleriyle gazetesinin kapanma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu ifade etti. Mektupta Şükrü Saraçoğlu'nun gazetenin müessisi olarak tanımlanması dikkat çekicidir. Anadolu gazetesinin kuruluşuyla ilgili bölümde, yaptığımız gazete taramalarında Mehmet Şükrü Bey'in yazılarına rastladığımızı belirtmiştik. Müessisi tanımından Mehmet Şükrü Bey'in sıradan bir yazar olmadığı, aynı zamanda gazetenin çıkarılmasına katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Mektubunun son satırları içinde bulunduğu çaresizliği gözler önüne sermektedir⁹⁹⁴:

"Size bu mektubumu takdim edecek olan gazetenin müdürü İbrahim'den de şifahen malumat isteyiniz. İşlerimizin iç yüzünü ve şahsi vaziyetimi o [iyi] bilir. Onun vereceği izahat üzerine bana yardım elinizi uzatmanızı yalvarırım. Perişan halimi ve vaziyetimi muhterem Milli Şef'e mi arz etmeyi, yoksa aziz başvekilimize mi iblağ eylemeyi münasip görürseniz, bu delalet lütfunu ben arkadaşınızdan esirgememenizi çok rica eder ve daima artan muhabbet ve hürmetlerimi tekrar ederiz aziz Saraçoğlu."

Anadolu gazetesi ekonomik açıdan sıkıntılı günler geçiriyor olmasına rağmen, İzmir'in sorunlarını sadece dile getirmekle kalmıyor, zorlu günlerinde İzmirli'lere maddi destek sağlamaya çalışıyordu. 1939 yılında gerçekleşen Dikili depreminin ardından evlerin çoğu yıkılmış ya da kullanılamaz hale gelmişti⁹⁹⁵. Anadolu gazetesi yönetimi baskı masrafları kendileri tarafından karşılanacak, elde edilecek gelirin ise Kızılay'a bağışlanacağı özel bir sayı çıkarmaya karar verdi⁹⁹⁶. 27 Eylül 1939 tarihinde Dikili Felaketzedeleri Nüshası alt başlığıyla özel bir sayı çıkarıldı. Küçük boy olarak çıkan özel sayı toplam dört sayfadan oluşuyordu. İlk sayfada bulunan Haydar Rüştü Öktem'in Dikili Faciası başlıklı yazısında depremzedelere yapılacak yardımların kesintisiz devam etmesi gerektiği söyleniyordu. İlk sayfadaki küçük bir bilgi notunda şu ifadeler yer alıyordu: "Bu gazete için verdiğiniz beş kuruş, doğrudan doğruya Dikili felaketzedelerine gidecektir. Çünkü bu sayımızı, masrafı tamamen bize, hasılatı da gene tamamen Dikili felaketzedelerine ait olmak üzere çıkardık." Özel sayının ikinci ve üçüncü sayfasında Orhan Rahmi Gökçe'nin deprem bölgesindeki izlenimleri yer alıyordu. Son sayfa tamamen deprem felaketine ilişkin fotoğraflara ayrılmıştı. Beş kuruş vererek Anadolu gazetesinin bu özel nüshasını satın alan herkes, depremzedelerin yaralarının sarılmasına katkı sağlamış oldu⁹⁹⁷.

⁹⁹⁴ BCA., 30-01-0-0/17-94-13.

⁹⁹⁵ Tinal, 2011: 67-92.

⁹⁹⁶ *Anadolu*, 26 Eylül 1939.

⁹⁹⁷ *Anadolu*, 27 Eylül 1939.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber Avrupa'dan gelen gazete kâğıtlarında aksamalar yaşanmaya başlandı. Anadolu gazetesi yönetimi, kâğıtsız kalma tehlikesine karşı tedbir olarak gazetenin altı sayfa yayın hayatına devam etmesini kararlaştırdı. Sayfa sayısı yarı yarıya azaldığı için gazetede yayımlanan tefrikalara ara verildi⁹⁹⁸. Normalde Anadolu gazetesinin ilk sayfasında gazetenin adı kırmızı harflerle yazılıyordu. Ancak savaşın beraberinde getirdiği olumsuzluklar yüzünden 20 Eylül 1939 tarihinden itibaren Anadolu zaman zaman tek renkli olarak basıldı⁹⁹⁹. Kâğıt sıkıntısını en aza indirmek için Basın Koordinasyon heyeti orta boy gazetelerin en fazla 8, büyük boy gazetelerin en fazla 6 sayfa çıkmasını kararlaştırdı¹⁰⁰⁰. Böylece gazetelerin sayfa sayısı rekabetine girerek, kâğıt buhranının daha da körüklenmesi engellenmiş oldu. Ancak alınan bu tedbir kâğıt buhranını önlemeye yetmedi. Bunun üzerine 15 Temmuz 1941 tarihli Bakanlar Kurulu'nda büyük orta boy gazetelerin en fazla 6, büyük boy gazetelerin en fazla 4 sayfa olarak çıkarılması kararlaştırıldı¹⁰⁰¹.

Savaş yıllarında kâğıt ithalatının dışında, kâğıt üretimiyle ilgili de sorunlar bulunuyordu. İzmit kâğıt fabrikası gazetelere kâğıt vermemeye, sadece okul kitapları için kâğıt tedarik etmeye başladı¹⁰⁰². Kâğıt sıkıntısına ilişkin olarak Orhan Rahmi Gökçe Çimdik müstear adıyla yazdığı bir yazıda kahvehanelerde gazete bulundurulmasının yasaklanmasını talep etti. Çünkü bir gazetenin birden fazla kişi tarafından okunmasının, gazetenin gelirlerinde ciddi azalmaya neden olduğunu düşünüyordu. Onun yarı mizahi bu talebi, savaş döneminde gazetecik mesleğinin zorluklarını açık bir şekilde göstermektedir¹⁰⁰³. Anadolu gazetesi yönetimi, savaşın ilk yıl dönümünde ilan tarifelerinde bir düzenleme yaparak santim başına on kuruşluk zam yaptı¹⁰⁰⁴. Sayfa sayılarının azaltılıp, ilan tarifelerinin düzenlenmesine rağmen gazetenin maddi sorunlarına kalıcı çözüm üretilmedi.

Savaşın resmen başlamasıyla birlikte Hamdi Nüzhet Çançar'ın kaleme aldığı yazıda açık bir ifadeyle Almanya suçlanmıştır¹⁰⁰⁵: “Tarih, bu kanlı ve korkunç mesuliyeti üzerine alan Alman devlet reisini ve ona bu müthiş kudreti verenleri hiçbir zaman affetmeyecek”. 3 Eylül 1939 tarihinde İngiliz ve Fransız hükümetleri Almanya'ya resmen savaş ilan etti. Böylesine önemli bir gelişme karşısında Anadolu gazetesi o gün iki defa basılmıştır¹⁰⁰⁶. Savaşın ilk

⁹⁹⁸ *Anadolu*, 2 Eylül 1939.

⁹⁹⁹ *Anadolu*, 20 Eylül 1939.

¹⁰⁰⁰ BCA., 30-18-1-2/93-111-10; “Gazete Sahifeleri”, *Anadolu*, 11 Mayıs 1940.

¹⁰⁰¹ BCA., 30-18-1-2/95-63-10.

¹⁰⁰² “İzmir Fabrikası”, *Anadolu*, 20 Haziran 1940.

¹⁰⁰³ Çimdik, “Kahvelerden Gazeteler de Kaldırılmalıdır”, *Anadolu*, 22 Temmuz 1940.

¹⁰⁰⁴ *Anadolu*, 27 Ağustos 1940.

¹⁰⁰⁵ Hamdi Nüzhet Çançar, “Harb Başlamıştır”, *Anadolu*, 2 Eylül 1939.

¹⁰⁰⁶ *Anadolu*, 3 Eylül 1939.

günlerinde yayımlanan bir yazıda Almanya'nın mağlup olacağını söylenmesi dikkat çekicidir¹⁰⁰⁷. Anadolu gazetesi savaş döneminde CHP'nin izlediği siyasetle paralel bir yayın politikası izlemiştir.

Savaş devam ettiği sürece Türk ekonomisi her geçen gün daha kötü hale geliyordu. En temel gıda maddelerine ulaşma konusunda bile sıkıntı çekiliyordu. Böylesine kötü bir ekonomik ortamda, gazeteleri bekleyen pek çok sorun bulunuyordu. Savaş yıllarında Türk basınının en büyük problemi kâğıt ve diğer basın gereçlerinin fiyatlarının aşırı derecede artmış olmasıydı. Daha önce değindiğimiz gibi savaşın henüz ilk günlerinden itibaren gazeteler kâğıt sorunuyla karşı karşıya kaldı. Haydar Rüştü Öktem, bu zorlu dönemde hayat pahalılığının ortalığı kasıp kavurmasına rağmen gazetelerin beş kuruş olan fiyatının sabit kaldığını söylemektedir. Bir kibrit kutusunun da fiyatının beş kuruş olduğunu belirterek, basının içinde bulunduğu güç durumu ortaya koymaktadır. Milleti aydınlatmaya yarayan gazeteyle sigarayı yakmaya yarayan kibritin aynı fiyatta olmasının takdirini okuruna bırakmıştır. Fiyatlar fazlaysa sayfa sayılarınızı azaltın diyenlere, bu yapıldığı zaman bazı çalışanların işsiz kalacağı gerekçesiyle karşı çıkmıştır¹⁰⁰⁸.

1942 yılının Ağustos ayında Anadolu gazetesinde önemli bir değişiklik yaşandı. O güne kadar gazetenin sahibi ve başyazarı olarak Haydar Rüştü Öktem'in adı geçiyordu. Ancak 27 Ağustos 1942 tarihli Anadolu nüshasında görüleceği üzere, gazetede Haydar Rüştü Öktem ile birlikte Ercüment Ekrem Talu'nun adı başmuharrir olarak geçmeye başladı¹⁰⁰⁹. İki başmuharrirli dönem aynı yılın Aralık ayının ortalarında sona erdi¹⁰¹⁰.

Haydar Rüştü Öktem, 1943 seçimlerini kaybettikten sonra aktif olarak gazetecilik hayatına geri döndü. Milletvekili seçilememiş olmasına rağmen, CHP'ye hizmet etmeye devam etti. Bu dönemde neredeyse her gün Anadolu gazetesine yazıyordu. Milletvekili seçimlerinden kısa bir süre sonra Dahiliye Vekili Recep Peker Anadolu gazetesini ziyaret etti. Bu ziyaret CHP yönetiminin Anadolu gazetesi ve Haydar Rüştü Öktem'e değer verdiğinin bir göstergesidir¹⁰¹¹.

Zakkumoğlu (Mahmut Reşat Turgay) imzasıyla yayımlanan bir yazıda, Anadolu gazetesinin içinde bulunduğu durum güzel bir şekilde özetlenmiştir¹⁰¹²:

“Ah, bu ANADOLU gazetesi!.. O, bir kuş yuvasına benzer. Bu yuvadan başvekiller uçar, vekiller ve pek çok mebuslar uçar. Fakat aynı yuva, kendi yavrularına, hatta ikinci mevki yer veremez. Yani ANADOLU gazetesi: kendi kendisine “yar!” olamaz.

¹⁰⁰⁷ “1914 ve 1939”, *Anadolu*, 13 Eylül 1939.

¹⁰⁰⁸ Haydar Rüştü Öktem, “Bugünkü Şartlar İçinde Türk Gazetesi”, *Anadolu*, 18 Nisan 1943.

¹⁰⁰⁹ *Anadolu*, 27 Ağustos 1942.

¹⁰¹⁰ *Anadolu*, 18 Birinci Kanun 1942.

¹⁰¹¹ *Anadolu*, 20 Mart 1943.

¹⁰¹² Zakkumoğlu, “Anadolu Ceridesi”, *Anadolu*, 14 Eylül 1943.

Saraçoğlu, Celal Bayar gibi başvekiller, Mahmut Esat, Tevfik Rüştü, Vasıf, Necati gibi vekiller, birçok paşalar, mebuslar... Daha eskiye doğru birçok büyük memleket adamı, ANADOLU yuvasından geçmemiş mi?

ANADOLU, yalnız İzmir'in değil, yalnız Ege'nin değil. Türkiye'nin gazetesidir. Temiz adamların, okumuş insanların ve nihayet bu memleketi idare etmek kabiliyetinde olanların gazetesi ve ilk yuvası olmuştur.

ANADOLU'da para!.. Az değil, hemen hemen, yoktur. ANADOLU'da riya ve yalan, yoktur. Fakat bu yuvanın kudreti sağlam kanatlı güzel kuşlar uçurmaktır.

ANADOLU yuvasından uçan kuşları saymaya başlasam, bir günlük gazetenin dört sahifesi mutlaka dar gelir ve uçurduğu kuşlar da mutlaka sağlam kanatlıdır.

Yine Allah için doğrusunu söylemeli. Bu... temiz bir irfan yuvasıdır ve ANADOLU gazetesi, Anadolu gibi tertemizdir.

Ben Zakkumoğlu, tenkit etmekten çok hoşlanırım. Aynı zamanda doğrusunu söylemekten de zevk duyarım. Maksadım Haydar Rüştü'ye bir dalkavukluk yapmak değildir. Yine maksadım yalnız: Anadolu'nun kendi gazetesi olan ANADOLU'yu tarif etmektir. Öyle ya, işim kalmamış gibi kırk yıllık arkadaşım Haydar Rüştü'ye dalkavukluk yapamam. Fakat bu arada yalan da yazamam.

İşi mugaletaya boğarak, bir demagoji yapmaya kalkarsam, ANADOLU'dan uçmuş ölü kuşlardan korkmasam bile, bugün yaşayan kartallara ve büyük memleket adamlarına hürmetsizlik etmiş olurum. Halbuki; bizim gibi saçları ağarmış, ve bir ayağı çukura yaklaşmış eski emektarlar, ölen ANADOLU muharrirlerine de yüzde yüz bağlıyız.

Biraz daha tarif edeyim ANADOLU'yu:

Bu gazete okuryazar adamlar arasında elden ele dolaşmış, fakat yere düşmemiş bir varlıktır. Bunu da Allah için söylemek, ve hakikatin böyle olduğunu kaydetmek meselesinde çekinmemek lazımdır.

ANADOLU!

Eskiden de, bugün de;

İçinde adam dolu..."

Anadolu gazetesinin kurulduğu ilk günlerdeki en önemli destekçilerinden birisi Celal Bayar idi. Celal Bayar, Haydar Rüştü Öktem'in Anadolu gazetesinin sahibi olmasında da önemli rol oynamıştı. Ancak gazetenin kuruluşunun üzerinden 30 yılı aşkın süre geçince Bayar'ın Anadolu gazetesine bakışı değişti. Anadolu gazetesinde, Demokrat Parti'nin kurulmasının ardından Celal Bayar aleyhinde yazı, haber ve karikatürler yayımlandı.

Anadolu gazetesinde yayımlanan bir karikatürde, Celal Bayar elinde bir baltayla CHP yazılı ağacı kesmeye çalışırken resmedilmiştir. Karikatürdeki Celal Bayar karakterine "Kökü tarihe dayanmış, dalları göklere... Ah Burhan Belge, ah, senin tafralarınla benim kuvvetim mi bu ağacı devirebilecek? Şu Demokrasi, Demokrasi laflarını kısa kesin de halka ciddi bir şeyler söylemeye çalışın" sözü söylenmiştir¹⁰¹³.

¹⁰¹³ *Anadolu*, 30 Haziran 1946.

Anadolu gazetesi, 15-16 Eylül 1946 tarihinde Burhan Belge'nin İzmir gazetesinde yazdığı yazılar üzerine¹⁰¹⁴, Celal Bayar'a açık mektup yayımladı. Mektupta Demokrat Partili yöneticilerin Burhan Belge gibi düşünüp düşünmediği sorgulandı¹⁰¹⁵. Celal Bayar, Anadolu gazetesinde yayımlanan açık mektuba karşı sessiz kalmadı. Vatan gazetesinden Mümtaz Faik Fenik'e şu sözleri söyledi¹⁰¹⁶:

“Otuz bu kadar [35] senedir tanıdığım Anadolu gazetesi bir müddetten beri hususi bir gayretle bana açık mektup yazmak, yerli yersiz benden bahsetmek hastalığına tutuldu. Bu mektup da onlardan birisi olacak. Yazıları henüz okumadım. Anadolu gazetesi gibi harici meseleleri dahili politika çerçevesi içine alıp fırka gayretkeşliği yapmak isteyenler bilirler ki, Demokrat Parti'nin fikirlerini neşreden resmi bir gazetesi yoktur. Demokrasi müdafii muhalif gazeteler vardır ki, yazılarının mesuliyeti kendilerine aittir. Demokrat Parti dahili ve harici politika hakkındaki noktai nazarlarını programında ve zaman zaman çıkardığı beyannamelerinde kâfi vuzuhla Türkiye ve dünya efkarına bildirmiş bulunmaktadır. Takip ettiği yolun isabetini, hüsnüniyet sahibi herkes takdir etmektedir.”

Anadolu gazetesi bu açıklamanın ardından Celal Bayar'a; Burhan Belge'nin yayını ile alakam yok derken, Anadolu'ya saldırıya kendinde nasıl hak bulabiliyorsun sorusunu yöneltti. Bayar'ın Anadolu gazetesindeki yazıyı okumadan açıklama yaptığını iddia etti. Bayar'ın Anadolu gazetesine yönelttiği; yerli yersiz kendisinden bahsetmek, kendisine sık sık açık mektup yayımlamak, gayretkeşlik yapmak, harici meseleleri dahili meselelerle karıştırmak suçlamalarına teker teker yanıt verdi¹⁰¹⁷.

Celal Bayar'ın 1949 yılının Temmuz ayında İzmir'e gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Anadolu gazetesi ile arasında yeni bir polemik yaşandı. Celal Bayar birkaç gazeteciyle sohbet ederken, Yeni Asır muhabiri kendisine gazetecilerle sohbet için zaman ayırıp ayıramayacağını sordu. Bayar, ayrı bir günün gereksiz olduğunu çünkü zaten o anda İzmir basınının temsilcileriyle birlikte olduklarını vurguladı. Yeni Asır muhabiri aralarında Anadolu gazetesinden hiçbir temsilci olmadığını söyledi. Bayar'ın yanıtı “Ay, o gazete hala çıkıyor mu?” oldu¹⁰¹⁸. Anadolu gazetesi onun bu sözlerine “...sözde espri namı altında bu kadar kaba ve bir ruhun derinliğindeki karanlık hisleri bu kadar açığa vuran sözlerin, bir partiye liderlik eden, demokrasi davasından dem vuran bir insanın ağzından nasıl çıktığına hayret etmemek mümkün

¹⁰¹⁴ Burhan Belge, “Wallace'ın Nutku”, *İzmir*, 15 Eylül 1946; Burhan Belge, “Matbuat Hürriyeti ve Dış Politika”, *İzmir*, 16 Eylül 1946.

¹⁰¹⁵ “Sayın Celal Bayar'a Açık Mektup”, *Anadolu*, 17 Eylül 1946.

¹⁰¹⁶ *Vatan*, 18 Eylül 1946; *Anadolu*, 23 Eylül 1946.

¹⁰¹⁷ “Celal Bayar”, *Anadolu*, 22 Eylül 1946.

¹⁰¹⁸ *Yeni Asır*, 18 Temmuz 1949.

değil” yanıtını verdi. Celal Bayar’a Açık Mektup başlığıyla ve Anadolu imzasıyla çıkan yazıda Celal Bayar sert bir dille eleştirildi¹⁰¹⁹:

“...siz ki eski İttihat ve Terakki [İzmir] Umumi Kâtibi Celal Beysiniz. Siz ki Milli Mücadele’nin siması ve daha sonra eski İktisat vekili, eski Başbakan Celâl Beysiniz, yıllar ve yıllara aynı dava ve gayeler uğruna yan yana çarpıştığınız; bütün mazisini, bütün hayatını, namuskârane ve vatanpervarane bütün mücadelelerini bildiğiniz ANADOLU için, bugün siyasi yollarınız ayrıldı, diye nasıl olur da böyle konuşabilirsiniz? Acaba siz, bu gazetenin koleksiyonlarında yaşayan Celal Bey değil, başka bir zatsınız da biz mi yanlış biliyoruz? Ve şu garip tecelliye bakınız ki, bu sözlerinizi yazan gazete [Yeni Asır], bizzat sizin imzanızı taşıyan bir emirname ile kapatılmış olan bir gazetedir ve siz bugün, 35 senenin topyekûn nesi varsa hepsini, siyasi ihtiras uğruna silmiş süpürmüş, onunla el ele vermiş, tebessümünüzün altında kin ve hiddet dolu bir sesle ANADOLU’nun kapanması temennisini ona söylüyor, ona yazdırıyorsunuz, yalnız ve sadece şahsınız hesabına hazin bir hadise!

Bu memlekette şerefli, milliyetperver ve vatanperver bir gazete olarak bütün hayatını bildiğiniz 40 [38] yıllık bir gazetenin kapandığını istiyorsunuz öyle mi?

Vah, vah vah Celal Bey; ne kadar gerilerde kalmışsınız!

Batı demokrasilerinde, medeni ve kültür seviyesi olan memleketlerde insanlar ve cemiyetler uzun ömürlü gazetelerle iftihar eder, onların daha çok yaşamalarını isterler. Oralarda, meslek hayatında uzun yıllar geçirmiş muharrirler, mütefekkir ve kıymetler için jübileler yapar, kadirşinaslık gösterirler. Siz ise hem de ANADOLU gibi tâ İttihat ve Terakki’den başlayarak üç yıl evveline gelinceye kadar beraber çalıştığınız bir gazeteden “Ay, o gazete hâlâ çıkıyor mu? diye bahsediyorsunuz.

Ve siz, bu memlekette demokrasi için savaştığını söyleyen bir partinin başkanıyorsunuz öyle mi?

Güleriz ağlanacak halimize sayın Celâl Bayar!

...

Evet, ANADOLU hâlâ çıkıyor ve çıkmaya devam edecektir de... Çünkü Celal Bayar’ın Başbakanlık devrinde değiliz. O devir ki, cebinizde açık bono halinde Vekiller Heyeti’nin kapatma kararlarını taşır ve istediğiniz gazeteyi derhal kapatırdınız.

ANADOLU, ismini taşıdığı vatan parçası gibi yaşayacaktır Sayın Bayar ve onu, daima karşınızda, siyasi kanaatlerini dürüstlükle müdafaa eden fikir sahibi insanların kalemleriyle beraber bulacaksınız.

Evet ANADOLU hâlâ çıkıyor. Hem de demokrasiyi terennüm ede ede, hakikatte memleketi tekrar diktatöranın cehennemine yuvarlamak isteyenlerle mücadele etmek için çıkmakta devam ediyoruz.”

Anadolu gazetesi Celal Bayar’a verdiği yanıtta gazetenin çıkmaya devam edeceğini vurgulamış olsa da, aslında gazete maddi açıdan oldukça sıkıntılı günler geçiriyordu. Haydar Rüştü Öktem, 12 Mayıs 1948 tarihinde yazdığı bir mektupta gazetenin kapanma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu söylemişti. Söz konusu mektupta 15 seneden beri CHP’den ve hükümetten 15 santimlik bir yardım bile görmediğini belirttikten sonra gazeteyi şahsi gayretleriyle ayakta tuttuğunu dile getirmiştir. İçerideki yazıya göre gazetesini kapatmak zorunda

¹⁰¹⁹ “B. Celal Bayar’a Açık Mektup”, *Anadolu*, 19 Temmuz 1949.

kaldığını söylemiştir. Ama o bu umutsuz satırlarına rağmen, Anadolu gazetesi ayakta durmayı başarmıştır¹⁰²⁰.

1940'lı yılların sonuna doğru Türk basınında yeni bir dönem başladı. Sedat Simavi tarafından çıkarılan Hürriyet gazetesinde görsellik ön planda tutuluyordu. Sedat Simavi ressamlıktan, desinatörlükten, karikatürcülüğten gazetecilik mesleğine geçtiği için önceki deneyimlerini gazetesine yansıtması sayesinde okurların beğenisini kazandı¹⁰²¹. Anadolu gazetesini fiili olarak yönetmeye başlayan Aydın Öktem, Orhan Rahmi Gökçe'yi Hürriyet gazetesinin başarısının sırrını öğrenmek için görevlendirdi. Hürriyet gazetesini inceleyen Gökçe, başarılarının sırrını Kısa ve anlaşılır haber, bol fotoğraf, kısa ve değişik konulu başyazılar olarak açıkladı. Anadolu gazetesi bunun üzerine kendisine Hürriyet gazetesini örnek almaya başladı¹⁰²².

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ardından, Anadolu gazetesini zorlu günler bekliyordu. CHP Genel Sekreterliği, kendilerinden gazete talebinde bulunan il ve ilçe teşkilatlarına gazete göndermeye devam ediyordu. Böylece kendilerine yakın olan gazetelere destek sağlanıyordu. Örneğin; Kırşehir Yenimahalle Halkevi'nin yapmış olduğu gazete talebini ardından, 1 Ocak 1951 tarihi itibarıyla Yenimahalle Halkevi'ne Anadolu, Ulus, Hürses, Son Telgraf ve Hürriyet gazeteleri gönderilmeye başlandı¹⁰²³.

CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek 5 Ocak 1951 tarihinde taşra gazetecilerinin durumunun değerlendirileceği bir toplantı yapmayı planladı. Bu toplantıda partili gazetelerin iktisadi durumları ve gazetelerin yaşadığı sorunlara karşı alınacak tedbirler görüşülecekti¹⁰²⁴. Haydar Rüştü Öktem, bu toplantının ardından 10 Ocak 1951 tarihinde CHP Genel Sekreteri'ne bir mektup yazarak, parti yöneticilerinin Anadolu gazetesine sahip çıkmasını istedi. Ankara'da yapılan toplantıda, partililerin şirketleşerek gazetelere sahip çıkması kararlaştırılmıştı. Öktem, İzmir'de şirketleşme adımının derhal atılmasını istiyordu. Bu adım atılana kadar geçecek sürede Anadolu gazetesini ayakta tutabilmek için CHP'den 8.000 lira civarında maddi yardım talep etti. Ayrıca İş Bankası'na yapmış oldukları 30.000 liralık kredi başvurusunun kabul edilmesi için partiden destek istedi. Bunlar yapılmadığı takdirde Anadolu gazetesinin kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalacağını söyledi¹⁰²⁵.

Öktem'in partiden yardım talebinde bulunduğu mektubuna CHP genel sekreteri adına Tokat Milletvekili Zihni Betil cevap verdi. 15 Şubat 1951 tarihli cevap yazısında Anadolu

¹⁰²⁰ Arıkan, 2006: 192

¹⁰²¹ Topuz, 2015: 186-187.

¹⁰²² Girgin, 2009.

¹⁰²³ BCA., 490-1-0-0/1285-271-4.

¹⁰²⁴ BCA., 490-1-0-0/11-57-22.

¹⁰²⁵ BCA., 490-1-0-0/1365-526-1: 73.

gazetesine 7-8 bin liralık yardım yapmalarının Genel İdare Kurulu'nda daha önce aldıkları bir karardan dolayı imkânsız olduğunu söyledi. İş Bankası'ndan talep edilen krediyle ilgili olarak Genel Sekreter'in gerekli kişilere ricada bulunduğunu belirtti. Anadolu gazetesini ayakta tutacak en önemli gücün yereldeki partililerin vereceği destekler olduğunu vurguladı¹⁰²⁶.

1951 yılında kağıt fiyatları, önceki yıla göre üç kat artmış durumdaydı. Bu olumsuz durum karşısında Yeni Asır ve Demokrat İzmir gazeteleri fiyatlarını arttırdı. Anadolu gazetesi ise 10 kuruş olan fiyatını arttırmak yerine, sayfa sayısını azaltmayı tercih etti. 23 Temmuz 1951 tarihinde gazetenin 4 sayfa olarak çıkacağı okurlara duyuruldu¹⁰²⁷.

4.2.2. Mesleki Cemiyet Faaliyetleri

1935 yılında düzenlenen basın kongresinin en önemli sonucu Basın Birliği'nin kurulması kararının alınmasıydı. Haydar Rüştü, Basın Birliği'nin kurulması için gerekli hazırlıkları yapacak yedi kişilik heyetin içinde yer almıştı¹⁰²⁸. Yapılan hazırlıkların ardından 1939 yılında Basın Birliği kongresi yapılması kararlaştırıldı. Kongre, 10 Temmuz 1939 tarihinde Dâhiliye Vekâleti salonunda toplandı. Haydar Rüştü Öktem kongreye İzmir delegesi olarak katıldı¹⁰²⁹. Açılış konuşmasını Dahiliye Vekili Faik Öztrak yaptı. Kongrenin sonunda Haydar Rüştü Öktem'in Basın Birliği İzmir mıntıkası idare heyetinde yer alması kararlaştırıldı¹⁰³⁰.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından dönemin Başvekili Refik Saydam gazetecilerle bir toplantı gerçekleştirdi. Toplantıya Haydar Rüştü Öktem, Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel başta olmak üzere çok sayıda gazeteci katıldı. Başvekil, Türkiye'nin içinde bulunduğu zorlu koşullardan kurtulması için basının desteğini almak istiyordu. Gazetecileri dinlemeden önce Basın Yayın Umum Müdürü Selim Sarper'e gazetecilerin defter-i âmâlini okuttu. Defter-ı âmâl Basın Umum Müdürlüğü tarafından gazetelere yapılan ikazların listesinden ibaretti. Anadolu gazetesi bu defterde en fazla ihtara maruz kalan gazeteler arasında yer alıyordu¹⁰³¹.

Toplantı sırasında ihtarlardan bahsedilince, Anadolu gazetesi adına Haydar Rüştü Öktem söz aldı. Hükûmete savaş boyunca basına sansür uygulamasını önerdi. Bir gazetecinin hükûmetten sansür talebinde bulunması dikkat çekicidir. Öktem, böyle bir istekte

¹⁰²⁶ BCA., 490-1-0-0/1365-526-1: 71.

¹⁰²⁷ *Anadolu*, 23 Temmuz 1951.

¹⁰²⁸ Basın Genel Direktörlüğü, 1936: 109.

¹⁰²⁹ BCA, 490-1-0-0/47-189-1: 6.

¹⁰³⁰ "Basın Birliği Kongresi Bitti", *Anadolu*, 11 Temmuz 1939; "Basın Birliği Kongresi", *Yeni Asır*, 11 Temmuz 1939; Aksungur, 2000: 72.

¹⁰³¹ Haydar Rüştü Öktem, "Türk Basınının Hürriyeti Davası", *Anadolu*, 23 Eylül 1945.

bulunmasındaki maksadın, hükümet ve basın arasındaki işbirliğinin kusursuz hale getirmek olduğunu belirtmektedir. Sansür uygulamasının hem hükümetin hem de basının işini kolaylaştıracağını iddia etmektedir. Ayrıca dış basından yapılan alıntı ve çevirilerin savaş boyunca sınırlandırılmasını istemektedir. Onun bu istekleri karşısında Başvekil Refik Saydam şunları söyledi¹⁰³²:

“Haydar Rüştü’nün isteği yerindedir. Biz de basına sansür koymayı lüzumlu ve doğru bulmaktayız. Bu sansür teşkilatı kurulmuştur bile. Her gazetenin yazı işleri odaları birer sansür dairesidir, gazetelerimizde yazı yazan bütün arkadaşlar, gazetelerimizin sahipleri, neşriyat müdürleri, başyazarları gönüllü sansür memurlarıdır. Bu şekildeki çalışmalarımızın daha verimli, daha faydalı olacağına inanıyoruz. Bugüne kadar geçirdiğimiz tecrübeler de tahminlerimizde aldanmadığımızı göstermiştir.

Hepiniz bilgi sahibi, vatansever insanlarsınız. Resmi bir sansür idaresi kurup da yayını birkaç memur takdirine ne diye bırakayım; sizler varken. Dünyanın içinde çırpındığı siyasi ve askeri olayları, tehlikeleri ve bu durum karşısında bizim takip ettiğimiz ve etmemiz lazım gelen yolu işiniz ve sanatınız icabı olarak sizler herhangi vatandaştan daha iyi bilirsiniz; o halde sizleri sizlerin kontrolünden geçirmek yolunu tutmak maksada varan en doğru ve kısa olanı değil midir? Bir sansür dairesi kurmak, birkaç sansür memuru tayin etmek büyük davayı halletmeye kâfi gelmez. Ancak gazeteci arkadaşların hep beraber insafla, bilgi ile çalışmaları bu davayı memleketin menfaatlerine uygun olarak başarabilir.”

Başvekilin bu sözleri, gazetecilerle karşılıklı güvene dayanan bir ilişki kurmak istediğini göstermektedir. Refik Saydam gazetecilerle sık sık toplantılar yaparak basın ile ilişkilerini iyi tutmaya gayret etti. Haydar Rüştü Öktem, bu toplantıların çoğuna katıldı. Öktem’e göre, Refik Saydam’ın gazetecilerle arasını iyi tutmak için yoğun gayret sarf etmesi ve resmi bir sansür yerine otokontrol mekanizmasını devreye sokması hükümetin basına karşı gösterdiği geniş ve samimi müsamahayı gözler önüne sermektedir¹⁰³³.

1 Haziran 1941 tarihinde Basın Birliği İzmir mıntıkası ilk kongresini gerçekleştirdi. Halkevi’nde saat 15’te başlayacak kongrede idare heyetinin raporu okunacak ve Ankara’da düzenlenecek umumi kongreye gidecek heyet belirlenecekti¹⁰³⁴. Kongreye İzmir Valisi Fuad Tuksal ve belediye reisi Behçet Uz katıldı. İzmir, Balıkesir, Manisa, Muğla ve Aydın delegeleri de kongre salonundaki yerlerini almıştı. Kongrenin açılışını Haydar Rüştü Öktem yaptı. Konuşmasında bir kongre reisi ve iki kâtip seçilmesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine Balıkesir milletvekili Hayreddin Karan kongre başkanlığına, Şahap Göksel ve Ağâh Bartu kâtip üyeliklere seçildi. Kongre sırasında dört ay önce vefat eden Mustafa Doğan ve Kemaleddin Şükrü için bir dakikalık saygı duruşunda bulunuldu. Haydar Rüştü Öktem, Anadolu Ajansı İzmir temsilcisi Mustafa Doğan’ın ölümü üzerine, Basın Birliği İzmir mıntıkası reisi imzasıyla

¹⁰³² Haydar Rüştü Öktem, “Türk Basınının Hürriyeti Davası II”, *Anadolu*, 24 Eylül 1945.

¹⁰³³ Haydar Rüştü Öktem, “Türk Basınının Hürriyeti Davası III”, *Anadolu*, 26 Eylül 1945.

¹⁰³⁴ “Mıntika Matbuat Kongresi Toplantısı”, *Anadolu*, 1 Haziran 1941.

başsağlığı mesajı yayımlamıştı¹⁰³⁵. Kongrede encümen üyelerinin seçilmesinin ardından, her encümen kongreye sunacakları mazbataları hazırladı. Mazbatalarla ilgili görüşmeler sona erince, Mıntıka idare heyeti seçimlerine geçildi. Haydar Rüştü Öktem, Hakkı Ocakoğlu, Ali Şevket Bilgin, Sırrı Sanlı ve Orhan Rahmi Gökçe idare heyetine seçildiler. Kongrenin sonunda devlet büyüklerine duyulan saygının telgrafla bildirilmesi kararlaştırıldı. Haydar Rüştü Öktem, söz alarak idare heyetinin raporunda belirtilen bir hususu bir kez de sözlü olarak dile getirmek istedi. Gazetecilere sürekli olarak kolaylık sağlayan vali ve belediye başkanını saygı ve sevgiyle selamladı. Onun bu sözleri üzerine Vali Fuad Tuksal bütün gazetecilere duyduğu sevgiyi dile getirdi. Kongrenin sonunda delegelere İnciraltı plajında bir ziyafet verildi¹⁰³⁶.

Kongre dolayısıyla devlet büyüklerine çekilen telgraflar cevapsız kalmadı. Reiscumhur İsmet İnönü: “Kongrenin asil duygu ve temennilerine çok teşekkür ederim”, TBMM Reisi Abdülhalik Renda: “Basın Birliği İzmir mıntıkası kongresinin toplantısı münasebetiyle izhar buyurulan hissiyata teşekkür eder, saygılarımı sunarım”, Başvekil Refik Saydam: “İzmir mıntıkası Basın Birliği’nin kongresi dolayısıyla hakkımda izhar olunan temiz duygulara teşekkür ederim, CHP genel sekreteri Ahmet Fikri Tüzer: “Birliğe çalışmalarında muvaffakiyetler diler, saygılarımı sunarım.” şeklinde cevaplar gönderdi¹⁰³⁷.

1943 yılının Aralık ayında Ankara’da Basın Birliği kongresi düzenlendi. Bu kongrenin düzenlendiği dönemde en önemli gündem maddesi Hariciye Vekilinin yapmış olduğu Kahire görüşmeleriydi. Kahire görüşmelerinin ardından basında savaş taraftarları ve savaşa karşı çıkanlar arasında polemikler yaşandı. Haydar Rüştü Öktem, kendisinin iki taraftan da olmadığını belirtmektedir. “Türkiye devleti bir yol tutturmuş onu takip ediyor: Milli hak, milli menfaat yolu!” sözüyle hükümetin politikasını açık bir dille destekliyordu. Basın Kongresi sırasında gazeteciler arasında en fazla konuşulan konu Kahire görüşmeleri oldu¹⁰³⁸. Kongre sırasında bazı gazeteciler Başvekilin etrafını adeta sarmış durumdaydı. Öktem, bu gazetecilerin kendilerini Başvekil ile yakın gösterme çabasını alaycı bir dille aktarmaktadır. Başvekil, gazetecilere yapmış olduğu konuşmada Türk basınına direktif verme döneminin kapandığını vurguladı. Açık bir dille sansüre karşı olduğunu, hiçbir gazeteciye direktif vermediğini belirtti¹⁰³⁹. Başvekilin konuşması yaklaşık iki saat sürdü. Konuşması öylesine detaylıydı ki, gazetecilere soracak soru bırakmadı. Soru cevap kısmına geçildiğinde, iki saat boyunca

¹⁰³⁵ *Anadolu*, 2 Şubat 1941.

¹⁰³⁶ “Basın Birliği Kongresi Dün Toplandı”, *Anadolu*, 2 Haziran 1941.

¹⁰³⁷ “Büyükler”, *Anadolu*, 5 Haziran 1941.

¹⁰³⁸ Haydar Rüştü Öktem, “Yürüyeceğimiz Yolu Biz Biliyoruz”, *Anadolu*, 12 Birinci Kanun 1943.

¹⁰³⁹ Haydar Rüştü Öktem, “Ankara Toplantımız ve Başvekilin Direktifi”, *Anadolu*, 19 Birinci Kanun 1943.

defterine notlar alan Hakkı Tarık Us herkesten önce defterini kapattı. Çünkü aldığı notlarda, kafasındaki bütün soruların cevapları bulunuyordu¹⁰⁴⁰.

Haydar Rüştü Öktem'e göre gazeteciliğin en büyük sorunu matbuat kanunundaki belirsizliklerdi. Çünkü; gazete nedir, gazetenin sahibinin görevleri nelerdir, siyasi gazetelerde ne gibi şartlar aranır sorularının cevapları kanunda yer almıyordu. Öktem, hükümete şu sözlerle seslenmektedir¹⁰⁴¹: “Hükümetten ricamız şudur: Yeni yapacağı kanunlarla veya eskilerinde vücuda getireceği tadillerle evvela haysiyetli, şuurlu, vazifesini bilir, öz Türk bir matbuat teşekkülünü temin etsin, ondan sonra bu teşekkülden vazife beklesin”. Öktem, her ne kadar matbuat kanununun eksikliklerini dile getirmiş olsa da, bu kanunun kaldırılmasına karşıydı. Gazeteleri kapatma yetkisinin bakanlar kurulundan alınıp, mahkemelere verilmesi konusunda yetkinin Meclis'e ait olduğunu düşünüyordu¹⁰⁴². Bu düşüncesini dile getirdikten bir yıl sonra gazeteleri ve mecmuaları kapatma yetkisi bakanlar kurulundan alınarak mahkemelere verildi. Ancak bu karar DP'lileri memnun etmeye yetmedi. Öktem'e göre bunun nedeni DP'lilerin basın özgürlüğü değil, hakaret etme özgürlüğü istemesiydi. Milli varlığı ve bütünlüğü, devletin kanunlarını ve nizamlarını, milleti ve devleti temsil eden kurulları hiçe sayanlar ve ülkesini dış devletlere kötü göstermeye gayret edenlerin adalete hesap vermekten kurtulamayacağını vurgulamıştır¹⁰⁴³.

4.2.3. Ulus Gazetesi

Mustafa Kemal Paşa, basının kamuoyu oluşturmadaki gücünü ve etkisini iyi bildiği için Ankara'ya geldikten sonra 10 Ocak 1920 tarihinde Hakimiyet-i Milliye gazetesini yayın hayatına soktu. Hakimiyet-i Milli gazetesindeki başyazıları zaman zaman Mustafa Kemal Paşa kaleme alıyordu¹⁰⁴⁴. Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 1934 yılında Ulus adını aldı. Ulus gazetesi hükümetin ve CHP'nin görüşlerini yansıtan bir yayın organı olarak faaliyet gösteriyordu¹⁰⁴⁵. Falih Rıfkı Atay'ın Ulus gazetesinde yazdığı yazılar zaman zaman Anadolu gazetesinde de yayımlanıyordu¹⁰⁴⁶. 1945-1950 yılları arasında CHP'ye karşı olan aydınların sayısı arttığı için Ulus gazetesinin tirajı düşmüştü¹⁰⁴⁷.

¹⁰⁴⁰ Haydar Rüştü Öktem, “Ankara Gezisinden Aldığım Notlara Göre”, *Anadolu*, 18 Birinci Kanun 1943.

¹⁰⁴¹ Haydar Rüştü Öktem, “Evvela Hakiki Matbuat Yapalım Sonra Ondan İş Bekleyelim”, *Anadolu*, 9 Nisan 1944.

¹⁰⁴² Haydar Rüştü Öktem, “O Hale Düşmeyelim”, *Anadolu*, 23 Haziran 1945.

¹⁰⁴³ Haydar Rüştü Öktem, “Hesap Vereceklerdir”, *Anadolu*, 17 Haziran 1946.

¹⁰⁴⁴ Türker, 2000: 7.

¹⁰⁴⁵ Topuz, 2015: 164.

¹⁰⁴⁶ *Anadolu*, 5 Birinci Teşrin 1935; *Anadolu*, 14 Şubat 1939; *Anadolu*, 12 Haziran 1940; *Anadolu*, 17 Haziran 1940.

¹⁰⁴⁷ Topuz, 2015: 193.

Ulus gazetesinin okur kitlesinin azaldığı günlerde, gazetede H.R.Ö. imzalı bazı yazılar çıkmıştır. Haydar Rüştü Öktem, Anadolu gazetesinde yazdığı bazı kısa yazılarda H.R.Ö. kısaltmasını kullandığı için, Ulus gazetesinde çıkan H.R.Ö. imzalı yazıların ona ait olduğunu düşünüyoruz. H.R.Ö. imzalı yazılardan birisinin Mustafa Necati ile ilgili olması düşüncemize güçlendirmektedir. Çünkü Haydar Rüştü Öktem ile Mustafa Necati oldukça yakın arkadaşları. Bu iki isim İzmir'in işgaline birlikte tanık olmuşlardı¹⁰⁴⁸.

Mustafa Necati Bey, Türk devriminin en önemli simalarından birisidir. Onun erken yaştaki ölümü çağdaşlarının uzun süre yas tutmasına neden olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında hayatını kaybedenler arasında, onun kadar uzun yıllar ölüm yıldönümlerinde hatırlanan kişi sayısı çok azdır. H.R.Ö. imzasıyla Ulus gazetesinde yayımlanan yazı, ölüm yıldönümü için yazılmış bir anma yazısıdır. Yazıda Mustafa Necati'nin Türk eğitim sistemine yapmış olduğu katkıların önemine değinilmektedir. H.R.Ö.; “Necati, şerefli Cumhuriyet tarihinin ve Milli Eğitim çalışmalarımızın pas tutmayan bir değeri olarak her zaman yaşamakta ve gönülleri doldurmakta devam edecektir.” sözüyle onun yaptıklarının asla unutulmayacağına vurgu yapılmıştır¹⁰⁴⁹.

H.R.Ö. imzasıyla yayımlanan bir başka yazıda dikkatimizi çeken bir ifade kullanılmıştır. H.R.Ö.'nün “Milli Mücadele yıllarına rastlayan bir Karadeniz yolculuğu sırasında devrinin tanınmış Maarif Nazırına şunu da sormuştum: Her yerde neden bu kadar çok Darülmualimin açtınız?” sorusuna Maarif Nazırı “Bulundukları yerin kültür merkezleri olsun diye!” cevabını vermiştir¹⁰⁵⁰. Haydar Rüştü Öktem'in Milli Mücadele yıllarında Karadeniz'e gittiğine dair kesin bir bilgiye sahip olmamakla beraber belki bir Ankara yolculuğunu İnebolu üzerinden yapmış olabilir.

4.2.4. Gazete Yazıları

4.2.4.1. İkinci Dünya Savaşı

Haydar Rüştü Öktem 1943 seçimlerini kaybetmesinin ardından aktif olarak gazetecilik mesleğine geri döndü. Gazetecilik mesleği ile hayatı öylesine bütünleşmişti ki, okurları yazmış olduğu yazılarla ilgili görüşmek için onu ev telefonundan arayabiliyordu¹⁰⁵¹. Bu dönemde en fazla yazı yazdığı konuların başında savaşta yaşanan gelişmeler ve dış politika yazıları geliyordu. Savaşa ilişkin yazmış olduğu yazılar içerik olarak oldukça zengin olduğu için, bu yazılar üzerinden II. Dünya Savaşı'nın küçük bir tarihçesini yazmak mümkündür.

¹⁰⁴⁸ Öktem, 1991: 69-77.

¹⁰⁴⁹ H.R.Ö., “Mustafa Necatiyi Anarken,” *Ulus*, 4 Ocak 1947.

¹⁰⁵⁰ H.R.Ö., “Memleket Notları: Dicle Enstitüsünde Bir Akşam”, *Ulus*, 1 Mayıs 1947.

¹⁰⁵¹ Haydar Rüştü Öktem, “Yine O Mesele Bazı Şirket ve Bankalar Meselesi”, *Anadolu*, 27 Haziran 1944.

Haydar Rüştü Öktem, bütün dünyayı etkileyen savaşın temel nedeninin Almanlardaki aşırı kin ve hırs duygusu olduğunu düşünüyordu¹⁰⁵². Türkiye'nin dünyayı kasıp kavuran savaştan kadersiz çıkmasını, harp ateşinin ülkeyi sarmamasını, yurdu imar etmek için harcanan emeklerin boşa gitmemesini, yirmi yıldır yapılan eserlerin zarar görmemesini temenni ediyordu¹⁰⁵³. Savaşın ilk yıllarında Türkiye'ye dokunulduğu takdirde savaşa girilebileceğini belirtiyordu¹⁰⁵⁴. Haydar Rüştü Öktem, "Harpten korkuyor musunuz?" sorusuna "Biz, namussuz ve şerefsiz bir sulhtan korkuyoruz. Bize sataşlırlarsa uğrunda can ve kan feda etmekten çekinmeyeceğimiz bir harpten asla korkmuyoruz." yanıtını verdi¹⁰⁵⁵. Almanlar ve İngilizler arasında taraf tutmak yerine, İngilizleri müttetik, Almanları dost olarak görüyordu. Bundan dolayı Türkiye'nin tarafsızlık politikası izlemesine destek veriyordu¹⁰⁵⁶. Türkiye'nin izlemiş olduğu politikayı şu sözlerle özetledi¹⁰⁵⁷:

"Dört yanımızda harp ateşi yanıyor. Biz bu ateş denizinin ortasında bir ada halindeyiz. Gözlerimiz ufukları tarıyor. Elimizde silah olduğu halde her tehlike karşısında "Hazırol" vaziyetindeyiz.

Kimseden bir alıp vereceğimiz yok. Kimseye de her türlü haklarımızdan feda edecek bir habbimiz mevcut değil. Bu badirenin içinden şerefimizle, istiklâlimizle sıyrılmak isteklerimizin en başında gelmektedir. Biraz kıt da olsa kendi yağımızda kavrulmak gayretini güdüyoruz."

Türkiye savaşın dışında kalmasına rağmen, bütün dünyayı kasıp kavuran savaş yüzünden ekonomik açıdan sıkıntılı günler geçiriyordu. Bazı kişiler ülkenin içinde bulunduğu zor koşulları fırsat bilerek, kolay yoldan milyoner olmaya çalışıyordu. Haydar Rüştü Öktem, bu kişilere I. Dünya Savaşı yıllarını hatırlatmaktadır. O günlerde savaşı fırsat bilip vagon-koli usulsüzlükleriyle zengin olanlar, daha sonra borç batağına saplanmıştı. Ona göre aynı durum yeni savaş döneminde de geçerli olacaktır. Savaşı fırsat bilip zenginleşenler, savaş bittiğinde sefil ve perişan bir hale gelecektir¹⁰⁵⁸. Halkın çektiği sıkıntıları fırsat bilip zengin olmaya çalışanlarla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır¹⁰⁵⁹: "Hiçbir harp zengininin iki yakasını bir arada görmedik. Merhametsizce kazanılan paralar onu kazanana daima yar olmamıştır. Çünkü o kazancın mayasında ıstırap çekenlerin gözyaşları ve içten fişkiran ahları vardır."

Savaş yıllarında halkın en önemli sıkıntılarının başında ekmek sorunu geliyordu. Hükümet herkesin ekmek alabilmesi için, karneyle ekmek satışı yapılmasını kararlaştırmıştı. Ancak kamuoyunda karne sistemiyle ilgili tartışmalar sürekli devam ediyordu. Bu tartışmalar

¹⁰⁵² Haydar Rüştü Öktem, "Ateş Olmayan Yerden Duman Çıkamaz", *Anadolu*, 1 Birinci Kanun 1943.

¹⁰⁵³ Haydar Rüştü Öktem, "Korktuğumuz Sonuç Nedir?", *Anadolu*, 10 Temmuz 1943.

¹⁰⁵⁴ Haydar Rüştü Öktem, "Ankara'dan Ne Haber", *Anadolu*, 29 Mart 1941.

¹⁰⁵⁵ Haydar Rüştü Öktem, "İzmir'den Ne Haber", *Anadolu*, 3 Nisan 1941.

¹⁰⁵⁶ Haydar Rüştü Öktem, "Tarafsızlığımıza Sataşmaya Tahammül Edemeyiz", *Anadolu*, 2 Nisan 1944.

¹⁰⁵⁷ Haydar Rüştü Öktem, "Artan Çalışmalarımız Başardığımız İşler", *Anadolu*, 30 Haziran 1943.

¹⁰⁵⁸ Haydar Rüştü Öktem, "Harp Milyonerleri", *Anadolu*, 27 Eylül 1942.

¹⁰⁵⁹ Haydar Rüştü Öktem, "Fiatler Düşerken Yapacağımız Vazifeler", *Anadolu*, 2 Mayıs 1943.

sırasında karne uygulamasının sona ereceğine dair haberler çıktı. Haydar Rüştü Öktem, karne usulünün kaldırılmasının halkın aleyhinde olacağını söylemiştir. Ekmek satışında devlet kontrolü sona ererse, halkın ekmeğe ulaşmada zorluklar yaşayacağını dile getirmiştir. Karne uygulamasını dört dörtlük bir çözüm olarak görmüyor olsa bile, insanların iyi kötü ekmek ihtiyacını karşılamasına yardımcı olduğunu düşünmektedir¹⁰⁶⁰. Ekmek konusundaki sıkıntılara ve ihtiyaç maddelerindeki fiyatlardaki artışa rağmen gelecek konusunda karamsar değildir. O; kaygılarımızı, uykularını kaçırarak düşünen, bizim sıkıntılarımızı yürek ezgisi ile düşünen bir hükümet görev başında olduğu için sıkıntılı günlerin sona ereceğine dair umutludur¹⁰⁶¹.

Ekmek almak bir sorunken, ekmeğin kalitesi ayrı bir sorun haline gelmişti. Haydar Rüştü Öktem, ekmek ile ilgili bir karikatürü okuyucuları ile paylaşmıştır. Karikatürde hakim davacıya başına taşla mı vurdu odunla mı vurduğunu sormuştur. Davacı; daha beter, ekmekle vurdu yanıtını vermiştir. Karikatürde geçen bu diyalog ekmeğin kalitesini gözler önüne sermektedir. Haydar Rüştü Öktem, İzmirliilerin ekmek adı altında içinde ne olduğu belirsiz şeyler yemeye devam ederken, İzmir Toprak Mahsulleri Ofisi'nin İstanbul'a 500 ton buğday göndermesini eleştirmiştir¹⁰⁶². Ekmeğin kalitesiz olmasını ülkenin içinde bulunduğu duruma bağlayanlara şu sözlerle tepki göstermiştir¹⁰⁶³: “Ekmek fena çıkıyor dediniz mi? İcabı hal efendim! cevabını alırsınız. Sanki bu ahval denilen kuvvet gelip de buğdayın içine taş toprak karıştırıyor ve yine bu zalim kudret fırınlarda şu yemekte olduğumuz ekmeği kiremide çevirerek bize öğüttürüyor!”

Haydar Rüştü Öktem'in ekmek meselesini sürekli gündeme getirmesinin ardından, ekmeğin kalitesinde gözle görülür bir artış yaşandı. Eski bir öğrencisi mektup yazarak, bu konuda yazı yazmaya devam etmesi ricasında bulundu. Bu ricanın ardından Haydar Rüştü Öktem, her gün ekmek meselesini gündeme getirirse gazete sütununun hamur teknesi haline geleceğini belirtti. Eski öğrencisi Belediye reisi Reşat Leblebicioğlu'na sözle ve telefonla ekmek meselesini hatırlatmaya devam edeceğini söyledi¹⁰⁶⁴.

Saraçoğlu hükümeti, savaş yıllarında tedavülde aşırı miktarda artış gösteren parayı olağanüstü bir vergiyle piyasadan çekmeyi hedefliyordu¹⁰⁶⁵. Bu amaçla 11 Kasım 1942 tarihli Meclis oturumunda Varlık Vergisi kabul edildi. Haydar Rüştü Öktem, o günkü oturuma

¹⁰⁶⁰ Haydar Rüştü Öktem, “Ekmek Satışı Serbest Bırakılırsa”, *Anadolu*, 16 Birinciteşrin 1942.

¹⁰⁶¹ Haydar Rüştü Öktem, “Yarını Pek te Karanlık Görmüyelim”, *Anadolu*, 17 Birinciteşrin 1942.

¹⁰⁶² Haydar Rüştü Öktem, “Yinemeyecek Ekmek Yiyoruz!”, *Anadolu*, 7 Temmuz 1943.

¹⁰⁶³ Haydar Rüştü Öktem, “Kabahat Ahval'de Değil, Bizim Tedbirsizliklerimizde!”, *Anadolu*, 9 Temmuz 1943.

¹⁰⁶⁴ Haydar Rüştü Öktem, “Ekmek ve Kömür İşleri Dolayısıyla”, *Anadolu*, 13 Temmuz 1943.

¹⁰⁶⁵ Güçlü, 1991: 98.

katılmayan 76 milletvekilinden birisiydi¹⁰⁶⁶. Ancak oturuma katılmamasının gerekçesi varlık vergisine karşı çıkması değildi. Onun Varlık Vergisi hakkındaki düşünceleri şu şekildedir¹⁰⁶⁷:

“Biz bu kanunun içtimai ve siyasi cihetlerini araştırarak diyoruz ki: Bu kanun, dünyanın ateşler içinde kasılıp kavrulduğu bu cehennem günlerini yaşayan biz Türkler için çok adilane, çok yerinde ve lüzumunu şiddetle hissettiren mühim bir tedbirdir.

Evinin kapısını üç, dört çocuğu ile, ihtiyar bir baba ve anasının üstüne kapayıp giden bir Mehmet, karda kışta sınırları beklerken, kaloriferli evlerinde rahat oturan vatandaşlardan da elbette fedakarlık istemek bu milletin hakkıdır, çünkü evlerinde rahat rahat oturanların bu vaziyetlerini sınırdaki o Mehmetçik temin ediyor.”

Haydar Rüştü Öktem Varlık Vergisi’ni ödeyenlerin piyasadaki ürünlerin fiyatlarını arttırdıklarını dile getirmiştir. Varlık Vergisi’ni ödeyen kişiler büyük bir öfke ile sattıkları eşyaların fiyatlarını yükseltiyorlardı. Ödedikleri vergiyi bu şekilde çıkarmaya çalışıyorlardı. Bunları gören diğer esnaf ve tüccar da fiyatlarını yukarıya çekiyordu. Böylece pahalılık bir zincirleme halinde sürekli artıyordu¹⁰⁶⁸.

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye’nin izlediği politikayı şekillendiren gelişmelerden birisi İsmet İnönü ile Churchill’in Adana’da görüşmesi olmuştur. Bu görüşmenin ardından Haydar Rüştü Öktem, Türkiye’nin tarafsızlığın sürdürmesinin en hayırlı durum olacağını söylemiştir. Savaşı Almanya kazanırsa bütün dünya Almanların hayat sahası sayılacağı için her yerin esaret ülkesi haline geleceğini, Rusya kazandığı takdirde ise dünyanın Bolşeviklik istilasına uğrayacağını dile getirmiştir. Totaliter rejimlerin istilasına karşı, Türkiye’nin demokrasi prensiplerine bağlanmasını istemiştir¹⁰⁶⁹.

I. Dünya Savaşı için kullanılan tanımlamalardan birisi sinir harbi ifadesiydi. Bu ifadenin II. Dünya Savaşı için de geçerli olduğu söyleniyordu. Haydar Rüştü Öktem ise savaşı sinir harbi yerine sabır harbi ifadesiyle tanımlıyordu. Savaşın her ülke teknolojik açıdan birbirine üstünlük sağlamak için yoğun çaba gösteriyordu. Düşürülen uçakların, batırılan gemilerin yerini yenileri alıyordu. Yıkılan şehirlerin ise yerinin doldurulması mümkün olmuyordu. Öktem’in sabır harbi tanımı yakılıp, yıkılan şehirlerden gelmektedir. Ona göre savaşın sonucunu yakılıp yıkılan şehirlerde sabrı taşan kişilerin son çare olarak çete savaşlarına başvurması belirleyecekti¹⁰⁷⁰. Çete savaşını küçümseyenlere Sinek küçüktür ama mide bulandırır atasözünü hatırlatmıştır¹⁰⁷¹.

¹⁰⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D: VI, C: 28, İ: 3: 33-36.

¹⁰⁶⁷ Haydar Rüştü Öktem, “Varlık Vergisi ve Birlik, Beraberlik”, *Anadolu*, 15 İkincikânun 1943.

¹⁰⁶⁸ Haydar Rüştü Öktem, “Piyasanın Bugünkü Karanlık İç Durumu”, *Anadolu*, 6 Nisan 1943.

¹⁰⁶⁹ Haydar Rüştü Öktem, “Çarpışan Prensipler Karşısında Bir Düşünce”, *Anadolu*, 4 Şubat 1943.

¹⁰⁷⁰ Haydar Rüştü Öktem, “Bu Bir Sabır Harbidir, Fakat Hududu Vardır”, *Anadolu* 4 Nisan 1943.

¹⁰⁷¹ Haydar Rüştü Öktem, “Çete Harpleri”, *Anadolu*, 13 Nisan 1943.

Haydar Rüştü Öktem savaştaki gelişmelere dair sık sık yazılar kaleme alıyor, olayları askeri hem de uluslararası ilişkiler açısından değerlendiriyordu. Onun yaptığı değerlendirmeler kendisinin Almanya ve İtalya aleyhtarı, müttefikler taraftarı olduğuna dair yorumlar yapılmasına neden oldu. Kendisine yönelik eleştirileri “Şunu peşin peşin söyleyelim ki telakkilerimiz müttefikleri göklere çıkarmaya ve onlara taraftar olmaya müsait olmadığı gibi, maksadımız da Almanları ve İtalyanları küçük ve kudretsiz göstermeyi istihdaf etmemektedir.” sözüyle yanıtlamıştır. Almanya’ya olan karışıklığının, Almanları sevmemesinden değil, Türkiye’yi arkadan hançerleyen İtalya ile müttefik olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Yapmış olduğu değerlendirmelerde tarafsız olmaya özen gösterdiğini vurgulamıştır¹⁰⁷².

Almanlar, kendilerini güçlü göstermek için Norveç’in en kuzeyinden Atlantik ve Akdeniz kıyılarına kadar bütün Avrupa’ya kendilerinin egemen olduğunu dile getiriyorlardı. Üstelik egemenlik alanlarını iddialı bir ifadeyle alınmaz ve geçilmez bir kale olarak tanımlamaktaydılar. Haydar Rüştü Öktem, Almanların Avrupa’yı kendilerinin kalesi olarak görmesini inandırıcı bulmamaktadır. Almanlar ve İtalyanlar dışında Avrupa’da yaşayanların mihr devletlerine karşı olduğunu belirterek, kale söyleminin içinin boş olduğunu dile getirmiştir¹⁰⁷³. Ayrıca Avrupa’nın Alman kalesi haline gelmesinin mümkün olmadığını belirtmekte ve her kaleye bir gedik açılabilir sözünü hatırlatmaktadır¹⁰⁷⁴.

Savaşın ilerleyen dönemlerinde Haydar Rüştü Öktem müttefikleri açık bir dille savunmaya başlamıştır. Üstelik bu savunmanın boyutu öylesine artmıştı ki yazdığı bir yazıya Şuna İnaniyorum: İnsanlık Mihverin Çökmesiyle Yaşayacak başlığını atabilmiştir. Söz konusu yazıda Churchill’in Washington’a düzenlediği ziyaretin mihr devletleri aleyhine sonuçlar doğuracağından bahsetmiştir¹⁰⁷⁵. Savaştaki gelişmelerin mihr devletlerinin aleyhinde gelişmesiyle, müttefiklerin zafer elde edeceğine dair inancı daha da arttı. Onun yazdığı yazılara Almanya’nın ayakta durduğunu ileri sürerek karşı çıkanlar bulunuyordu. Savaşın sonucuna ilişkin yapmış olduğu tahminleri eleştirenlere görünen köy kılavuz istemez sözünü hatırlatarak müttefiklerin savaşı kazanacağını bir kez daha vurgulamıştır¹⁰⁷⁶.

Müttefiklerin arka arkaya gelen askeri başarılarının ardından 1943 yılının Ekim ayında müttefik devletlerin Dışişleri Bakanları Moskova’da toplandı. Yapılan görüşmelerin Hitler’in uykusunu kaçıracağına dair yorumlar yapılıyordu¹⁰⁷⁷. Haydar Rüştü Öktem’in görüşmelerde

¹⁰⁷² Haydar Rüştü Öktem, “Bilinmesi Gereken Bir Cihet”, *Anadolu*, 10 Nisan 1943.

¹⁰⁷³ Haydar Rüştü Öktem, “Avrupa Kalesi Vücuda Getirilebilir Mi”, *Anadolu*, 18 Haziran 1943

¹⁰⁷⁴ Haydar Rüştü Öktem, “Her Kaleye Gedik Açılabilir”, *Anadolu*, 3 Temmuz 1943.

¹⁰⁷⁵ Haydar Rüştü Öktem, “Şuna İnaniyorum: İnsanlık Mihverin Çökmesiyle Yaşayacak”, *Anadolu*, 22 Mayıs 1943.

¹⁰⁷⁶ Haydar Rüştü Öktem, “Görünen Köy Klavuz İstemez”, *Anadolu*, 7 Ağustos 1943.

¹⁰⁷⁷ Haydar Rüştü Öktem, “Almanların Harp ve Siyaset Durumu”, *Anadolu*, 26 Birinci Teşrin 1943.

Türkiye aleyhinde karar çıkabileceğine dair kuşkuvarı bulunuyordu. Çünkü toplantıda gündeme gelen konulardan birisi Türkiye'nin savaşıa dahil olup olmayacağı meselesiydi. Müttefik devletlere açık bir çağrı yaparak, Türkiye'nin siyasi varlığının ve bütünlüğünün zedelenmemesini istemiştir. Türkiye'ye karşı siyasi entrika çevrilmemesini şu sözlerle dile getirmiştir¹⁰⁷⁸: “Dostlarımıza ve müttefiklerimize açık olarak söylemek isteriz ki: Son zamanlarda güttükleri siyasi ve hatta askeri durumdan biraz da kuşkulandırmıyor değiliz. Bu şüpheliyi boşa çıkartmak ödevi bize düşen bir iş değildir.” Bu ifadeleri kullandıktan birkaç gün sonra Reuters haber ajansı Moskova görüşmelerinin içeriği ile ilgili haber yaptı. Haydar Rüştü Ökem, haberi okuduğunda görüşmelerle ilgili kuşku duymaktaki haklılığının doğrulandığını söyledi. Çünkü yapılan haberlerde Moskova'da görüşülen konulardan birisinin Türk tarafsızlığı meselesi olduğu söylenmişti¹⁰⁷⁹. Görüşmelerde alınan kararlarla ilgili yaptığı değerlendirmede İngiltere, ABD ve SSCB'yi memnun ettiğini belirtti. Bu memnuniyetin Rusların sömürgeci hayallerinden vazgeçtiğinin bir işareti olarak gördü¹⁰⁸⁰.

Moskova görüşmelerinin ardından İngiltere Dışışleri Bakanı Kahire'ye gitti. Kahire'ye gittiği zaman Türkiye Dışışleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile görüşmek istediğine dair Türk basınında yazılar çıktı. Türk bakan Kahire'ye giderek, İngiliz mevkidaşıyla bir araya geldi. Haydar Rüştü Ökem, Türk bakanın Kahire'ye davet edilmesini İngiliz siyasetinin güzel bir eseri olarak görmektedir. İki Dışışleri bakanının yapacağı görüşme sonrasında, aylardır kamuoyunu rahatsız eden dedikoduların sona ereceğini ve Kahire buluşmasının Türkleri memnun edecek bir başlangıç olacağını düşünmektedir¹⁰⁸¹.

Dışışleri Bakanı Menemencioğlu'nun Türkiye'ye döndüğü günlerde, Haydar Rüştü Ökem ve Yeni Asır gazetesi başyazarı Ankara'ya gitti. Ankara'ya gitmelerinin nedeni gazetelerinin bazı işleriydi. Ziyaretleri sırasında Kahire görüşmeleri sonrasında Ankara'da nasıl bir rüzgar estiğine şahit oldular. Kamuoyunda görüşmelerin İngiltere'nin daveti üzerine yapıldığına dair bir algı oluşmuştu. Ancak bunun doğru olmadığını, Kahire görüşmesinin Türk tarafının talebi üzerine gerçekleştiğini öğrendiler. Haydar Rüştü Ökem hükümetin izlediği politikayı şu sözlerle değerlendirdi¹⁰⁸²: “İnancım bir kat daha arttı ki: Devlet baba düşünüşünde, görüşünde, tutumunda; hayale, evhama şu veya bu içeri ve dışarı propagandaya kendisini kaptırmaktan uzak bir durumda ve düşüncededir. Hesapları ölçülü, düzenlidir. Görüşlerinde şaşmamak göz önünde dikkatle tuttuğu en sarsılmaz bir esastır.”

¹⁰⁷⁸ Haydar Rüştü Ökem, “Üçler Konferansı Bizim Görüşümüz ve Kuşkumuz”, *Anadolu*, 23 Birinci Teşrin 1943.

¹⁰⁷⁹ Haydar Rüştü Ökem, “Üçlerin Konuşması Bizim Düşüncemiz”, *Anadolu*, 27 Birinci Teşrin 1943.

¹⁰⁸⁰ Haydar Rüştü Ökem, “Moskova Görüşmelerinden Müttefiklerin Memnurlukları”, *Anadolu*, 31 Birinci Teşrin 1943.

¹⁰⁸¹ Haydar Rüştü Ökem, “Kahire Görüşmeleri ve Bizim Düşüncelerimiz”, *Anadolu*, 3 İkinci Teşrin 1943.

¹⁰⁸² Haydar Rüştü Ökem, “Kısa Bir Ankara Gezisinden Sezişlerim”, *Anadolu*, 24 İkinci Teşrin 1943.

Moskova ve Kahire görüşmelerinin ardından müttefikler Almanya'nın en önemli şehirlerinden birisi olan Berlin'i defalarca bombaladılar. Haydar Rüştü Öktem, bombalanan şehirlerin yakılıp yıkılmasından İngiliz ve Amerikalı tayyarecileri sorumlu görmemektedir. Ona göre, bu şehirlerin yakılıp yıkılmasındaki baş sorumlu Avrupa'yı ve hatta bütün dünyayı ateşe atan mihver devletleridir. Almanların kendi kudret ve kuvvetlerinin yenilmezliğine olan inancı başlarına yağın bombalarla cezalandırılmalarına neden olmuştur¹⁰⁸³.

Türkiye'nin savaşa katılıp katılmayacağına dair basında değişik yorumlar yapılıyordu. Bazı yazarlar savaşa en kısa sürede girileceğini, bazıları ise mevcut durumun sürdürüleceğini öne sürüyordu. Yazılan yazılar dedikodudan ibaret olduğu için piyasalar bu durumdan olumsuz etkileniyordu. Haydar Rüştü Öktem, Türk matbuatının Türk hükümetinden emir ve direktif almadığını belirterek, gazetelerde yazılan yazıların kişisel düşüncelerden ibaret olduğunu söylemektedir. Savaşa girmeyi müttefiklerle olan anlaşmadan dolayı kaçınılmaz olarak gören Hüseyin Cahit Yalçın'a, Portekiz'in İngiltere'nin beş yüz yıllık müttefiki olmasına rağmen savaşa girmedikini hatırlatmıştır. Türkiye'nin birileri istediği için değil hayati ve ezeli menfaatleri için savaşa girebileceğini dile getirmiştir¹⁰⁸⁴. Bir başka yazısında yine Hüseyin Cahit Yalçın'a seslenerek İngiltere ile ittifak muahedesi imzalayanların devleti yöneten kişiler olduğunu, bu kişilerin imzaladıkları muahedenin içeriğini Hüseyin Cahit Yalçın'dan çok daha iyi bildiğini söyledi¹⁰⁸⁵.

Savaşın Mihver devletleri aleyhinde seyretmesi kimyasal silahların kullanılmaya başlanacağına dair dedikoduların ortaya çıkmasına neden oldu. Almanlar düşmanlarını tehdit edercesine yenilgiyi kabul etmek yerine düşmanlarına gaz ve mikrop yağmurlarıyla saldırmaktan bahsetmeye başlamıştı. Haydar Rüştü Öktem, kamuoyundaki kimyasal silah tartışmalarına Almanlarda gaz bombası, mikrop bombası var da Müttefiklerde ve Rusya'da yok mu sorusunu sorarak dahil oldu. Savaşın tarafların kimyasal silahlardan uzak durmasını umut ediyordu. Her iki tarafın öfkesini ve harp gayretini arttıracak için kimyasal silah kullanımına karşı çıkıyordu¹⁰⁸⁶.

Haydar Rüştü Öktem savaşa müttefikler lehine yaşanan gelişmelerin ardından Almanların gücünün küçümsenmemesi gerektiğini söylemiştir¹⁰⁸⁷. Almanlar, savaşı kaybetmemek için elinden gelen bütün çabayı gösteriyordu. Seferberlik ilan ederek on-on dört

¹⁰⁸³ Haydar Rüştü Öktem, "Berlin Bombardımanı Ekilenin Biçilmesidir", *Anadolu*, 28 İkinci Teşrin 1943.

¹⁰⁸⁴ Haydar Rüştü Öktem, "Türkiye Harbe Girecek Mi?", *Anadolu*, 29 İkinci Teşrin 1943.

¹⁰⁸⁵ Haydar Rüştü Öktem, "Türk Siyasetini Gazeteciler Değil Devlet Yürütecektir", *Anadolu*, 6 Birinci Kanun 1943.

¹⁰⁸⁶ Haydar Rüştü Öktem, "Gaz ve Mikrop Muharebesi Olacak Mı?", *Anadolu*, 3 Birinci Kanun 1943.

¹⁰⁸⁷ Haydar Rüştü Öktem, "Müttefiklerin Hazırlıklarını Almanların Müdafaa Kudretlerini Asla Küçümsememeli!", *Anadolu*, 4 İkinci Kanun 1944.

yaş aralığındaki çocukların askeri talim görmeleri sağlanıyordu. Ayrıca, kız çocukları da askeri kamplara gönderiliyordu. Haydar Rüştü Öktem, yaşanan bu gelişmeleri kaygı ile karşılamıştır. Çoluk çocuğun harp alanlarında işi olmadığını dile getirmiştir. Gelecek nesiller için savaştıklarını iddia eden kişilerin içine düştükleri çelişkiyi şu sözlerle ifade etmiştir¹⁰⁸⁸: “Uğurlarında milyonlarca insanın kanı akıtılan bu harpte bu nesiller yok edilecek bir duruma düşürülecekse; harbi çocuklarımız, torunlarımız için değil, birkaç senelik ömrü ya kalmış ya kalmamış olan hodgâm, haris nefsimiz için yaptığımız ortaya çıkar.”

Anadolu gazetesi, savaş yıllarında müttefiklere yakın bir yayın politikası izlemesine rağmen zaman zaman Nazi propagandacısı suçlamalarına maruz kalıyordu. Bu suçlamaları yöneltenlerden birisi Rus sözcüsüydü. Rus sözcüsü katıldığı bir radyo programında iki İstanbul ve bir İzmir gazetesinden iki gün boyunca şikâyet etti. Şikâyet etmesinin gerekçesi bu gazetelerde Finlandiya-Rus savaşının sona ermesini hoş gören yazılar yayımlanmasıydı. Haydar Rüştü Öktem, Rus sözcüsüne verdiği yanıtta “Kendi halinde, çalışkan, namuslu bir milleti sevmek, onun uğradığı felaketli hallerden müteessir olmak neden kabahat oluyor, neden bizi Nazi veya faşist propagandacısı yapıyor, anlayamadık” demiştir. Onun Fin milletine sempati ile bakmasının nedeni 1939 yılındaki Dikili depreminden kaynaklanıyordu. Çünkü bu deprem sonrasında Finlandiya Türkiye’nin yardımına koşan ilk ülkelerden birisi olmuştu. Yapılan bu yardıma atıfta bulunarak Rus sözcüsüne Türkler bir yudum [fincan] kahvenin hatırasını kırk yıl unutmazlar sözünü hatırlatmıştır. Yazısının sonunda Nazi propagandacısı suçlamalarına şu sözlerle değerlendirmiştir¹⁰⁸⁹: “Faziletli bir milleti takdir etmek, onun ıstırabına acımak neden ayıp ve kabahat sayılsın. Rus sözcülerinin adetleridir. Biraz hoşlarına gitmeyene hemen Nazi damgasını yapıştırırlar. Nazilik nerede, Türkler nerede? Biz, ne Nazi’yiz ne de Bolşevik! Biz kendi idare şeklini kendisi seçmiş bir milletiz. Bize dil uzatmasınlar!”

Haydar Rüştü Öktem, 1944 yılında iki yıl önceki Avrupa haritasıyla, o günün haritası arasında bir kıyaslama yapmıştır. İki yıl önce Avrupa’nın neredeyse tamamına Almanlar hakim durumdaydı. Ancak iki yıllık süreç içinde, Almanlar hem Rusya’dan hem de Avrupa’daki pek çok yerden geri çekilmek zorunda kaldı. Kaybedilen toprakların boyutu çok büyük olduğu için, bunun telafisi mümkün değildi. Almanya eğer iki yıl önceki parlak ve üstün dönemine dönmek istiyorsa öncelikle kaybettiği toprakları geri almalıydı. Ama artık eski gücü olmadığı için bu çok fazla mümkün görülüyordu. Bütün bunlardan dolayı Haydar Rüştü Öktem Almanların savaşı kazanmak için hala çaba gösteriyor olmasını anlamsız bulmaktadır¹⁰⁹⁰.

¹⁰⁸⁸ Haydar Rüştü Öktem, “Bu Büyük Harbi Acaba Çocuklar Mı Kazanacak”, *Anadolu*, 7 İkinci Kanun 1944.

¹⁰⁸⁹ Haydar Rüştü Öktem, “Bize Dil Uzatmasınlar”, *Anadolu*, 5 Mart 1944.

¹⁰⁹⁰ Haydar Rüştü Öktem, “İki Harita Üzerinde Göz Gezdirince”, *Anadolu*, 25 Haziran 1944.

2 Ağustos 1944 tarihli TBMM oturumunda savaşta gelişmeler karşısında nasıl bir siyaset izleneceğine dair görüşmeler yapıldı. Haydar Rüştü Öktem, hükümetin karar verirken milletin yüksek ve hayati menfaatlerini göz önünde bulunduracağını belirtiyordu. Bundan dolayı Meclis'ten çıkacak kararın Türkiye için hayırlı olacağına inanıyordu¹⁰⁹¹. TBMM'de yapılan görüşmelerde Almanya ile Türkiye arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin kesilmesi kararı alındı. Alınan bu karar ile Türkiye tarafsızlık politikasını askıya alıp, müttefikler tarafına geçti. Haydar Rüştü Öktem, hükümetin almış olduğu bu kararın Almanlara savaş ilan etmek anlamına gelmediğini vurgulamıştır¹⁰⁹². Onun bu tutumundan, Türkiye'nin savaşta tarafsızlığını sürdürmesini istediği anlaşılmaktadır.

Almanya ile ilişkilerin askıya alınmasının ardından, Türkiye'deki Almanlar ülkeden ayrılmaya başladı. Zekeriya Sertel Tan gazetesindeki köşesinde Almanlar giderken, Türkiye'deki Nazi sempatizanlarının ne olacağını sorgulayan bir yazı yazdı. Sertel yazısında Almanlardan para, hediye, kağıt, otomobil alan pek çok Türk olduğunu söylüyordu. Onun yazısında kullandığı kağıt ifadesi Haydar Rüştü Öktem'in dikkatini çekti. Çünkü burada kastedilen kağıt, gazetelere verilen destek anlamına geliyordu. Zekeriya Sertel'den Almanlardan kağıt alan kişilerin kim olduğunu açıklamasını istemiştir¹⁰⁹³.

Nazi liderleri, Almanya'nın savaşta bozguna uğraması halinde çete savaşları yaparak teslim olmayacaklarını duyurmuşlardı. Haydar Rüştü Öktem'e göre bu beyhude bir çaba olacaktır. Çünkü çete savaşı vermek için koşulların uygun olması gerekmektedir. Çete savaşlarının en önemli unsuru halk desteğidir. Halkın desteğini almadan çete savaşına girişmek intihar etmekten farksızdır. Yıllardır savaş yüzünden mahvolan Alman milletinin, kendilerini bu felakete sürükleyen Nazi liderlerine destek vermeyeceği tahmin ediliyordu. Ayrıca çete savaşı ifadesinin kullanılmaya başlanması, Nazi liderlerinin bile savaşı kazanmak gibi bir umudunun kalmadığını gösteriyordu¹⁰⁹⁴.

Haydar Rüştü Öktem, Almanların Rusya'da hezimete uğramasını, Napolyon'un Rusya seferine benzetmiştir. Napolyon'un Rus ordularından kaçarken, boynunda asılı duran küçük bir kutudaki zehri içip içerek intihar etmek istediğini, ancak bunu yapmaya cesaret edemediğini söylemiştir. Tarih tekerrürden ibarettir sözüne atıfta bulunarak, Hitler'in benzer bir son ile karşılaşacağını tahmin etmektedir¹⁰⁹⁵. Onun bu tahmininin üzerinden yaklaşık iki ay geçtikten sonra Hitler intihar ederek hayatına son vermiştir.

¹⁰⁹¹ Haydar Rüştü Öktem, "En Doğru En İsabetli Karar Büyük Millet Meclisininkidir", *Anadolu*, 1 Ağustos 1944.

¹⁰⁹² Haydar Rüştü Öktem, "Kararımız Ölçülü Biçilidir", *Anadolu*, 3 Ağustos 1944.

¹⁰⁹³ Haydar Rüştü Öktem, "Dikkat! Daima Dikkar!", *Anadolu*, 8 Ağustos 1944.

¹⁰⁹⁴ Haydar Rüştü Öktem, "Çete Harbi Yapabilirler Mi", *Anadolu*, 3 Birinci Teşrin 1944.

¹⁰⁹⁵ Haydar Rüştü Öktem, "Diyelim Mi Ki: Denmek Lâzım!", *Anadolu*, 3 Şubat 1945.

Yalta (Kırım) Konferansı'nda savaşın seyrine ilişkin olarak önemli kararlar alındı. Buna göre Savaşı yaratan maddi ve manevi nedenlerin belirlenerek bunların ortadan kaldırılması, Almanya'nın kesin bir mağlubiyete uğratılması, Polonya meselesine kalıcı çözüm üretilmesi kararlaştırıldı. Haydar Rüştü Öktem'e göre Yalta konferansında alınan kararlar, dünya milletlerini tedirgin eden politika hadiselerinin yarattığı bilançoğu kökünden halleden bir mahkeme kararı mahiyetinde idi. Alınan bu kararlar sayesinde dünyanın uzun bir süre boyunca benzer felaketlerden korunacağına inanıyordu¹⁰⁹⁶.

Yalta Konferansı'nın ardından Türk hükümeti önemli bir karar almak için Meclis'i olağanüstü toplantıya davet etti. Haydar Rüştü Öktem, Meclis'te görüşülecek olan konunun savaşa girip girmeme meselesi olacağını tahmin ediyordu. TBMM'de alınacak karar ne olursa olsun kayıtsız şartsız destek veriyordu¹⁰⁹⁷. Meclis'te yapılan görüşmelerde beklenildiği gibi Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edildi. Haydar Rüştü Öktem, alınan kararın diğer benzer kararlar gibi ülkesine ve yurttaşlarına hayırlı olmasını temenni etti. Türkiye'nin, San Fransisco görüşmelerine iştirak etmek için değil altı seneden beri bütün dünyaya kan kusturan zalim rejimleri ortadan kaldırmak için savaşa girdiğini dile getirdi¹⁰⁹⁸.

1944 yılının Mart ve Nisan aylarında Müttefikler, Almanya'nın içlerine doğru hızla ilerliyordu. Almanlar ise savaşmaktan vazgeçmiyordu. Hitler, askerlerine yaptığı bir konuşmada “Dayanınız, dayanırsanız Berlin önünde Bolşevikleri mağlup ederek Berlin'i kurtarır, üstelik Viyanayı da alırız!” demişti. Bir zamanlar Süveyş kanalını geçip, Basra çöllerini aşip Hindistan'da Japonlarla birleşmeyi arzulayan Hitler, artık sadece Viyana'yı almaktan söz edebiliyordu. Haydar Rüştü Öktem, Hitler'in içinde bulunduğu durumu “Nerede kaldı o muhteşem hayat sahası, nerede kaldı dünyaya yeni nizam vermek iddiaları!” sözleriyle değerlendirmiştir¹⁰⁹⁹.

Savaşın sonunun yaklaştığını gösteren önemli olayların başında Mussolini'nin vatandaşları tarafından öldürülüp cesedinin bir meydanda sergilenmesi geliyordu. Haydar Rüştü Öktem'e göre, Mussolini yıllardır dünyayı kan ve ateş içinde bırakan bir savaş suçlusuydu. Halk tarafından linç edilmesiyle hak ettiği cezaya çarptırıldığını düşünüyordu. I. Dünya Savaşı'nda Wilhelm yenilgiyi kabullenerek, halkının en az zararla kurtulmasını sağlamıştı. II. Dünya Savaşı'nda Hitler ve Mussolini yenilgiyi kabullenmek yerine son ana kadar savaşmayı tercih ettiler. Sonu belli olan bu savaş Almanlar ve İtalyanlara büyük zarar

¹⁰⁹⁶ Haydar Rüştü Öktem, “Yalta Kararları”, *Anadolu*, 14 Şubat 1945.

¹⁰⁹⁷ Haydar Rüştü Öktem, “Bu Tarihi Günde Hazır Durumdayız”, *Anadolu*, 23 Şubat 1945.

¹⁰⁹⁸ Haydar Rüştü Öktem, “Bu Harbe Zaten Karışmıştık Şimdi İlan Ediyoruz”, *Anadolu*, 24 Şubat 1945.

¹⁰⁹⁹ Haydar Rüştü Öktem, “Evvela Akıl Sonra Can”, *Anadolu*, 18 Nisan 1945.

verdi. Askerlik bilgisi son derece az olan bu iki kişi, Avrupa'nın iki büyük milletini felakete sürükledi¹¹⁰⁰.

Mussolini'nin öldürülmesinden iki gün sonra, Hitler intihar ederek hayatına son verdi. Böylece Avrupa kıtasındaki savaşta sona gelinmiş oldu. Almanya, kayıtsız şartsız teslim olarak yenilgiyi kabul etti. Savaşın Avrupa kıtasındaki cepheleri Müttefiklerin kesin zaferiyle sonuçlanmış oldu. Haydar Rüştü Öktem, savaşın sona ermesine ilişkin olarak şu değerlendirmelerde bulunmuştur¹¹⁰¹:

“Altı senedir zalim ve gaddar bir rejim Avrupa’da yakmadık can, yıkmadık hanüman bırakmamıştı. Bütün dünya milletlerini köle yapmak hırsı, bütün dünya memleketlerini sömürge haline sokmak kuruntusu artık bu hırsı besleyenlerin kendi milletlerini ve memleketlerini de perişan bir duruma sürükledikten sonra kökünden koparıp atılmıştır. Bin sene dünyada hüküm sürmek için yaratılan bu harp uzun seneler devam edecek olan musibetleriyle beraber onları ıstıraplar ve gözyaşları içinde inletecek olan bir Müttefik zaferiyle sona ermiştir. Harbi yapanlar ihtiraslarının yarattığı felaket ateşleri içinde kavrulup gitmişlerdir. Nazi ve Faşist liderlerinin ölümleri veya öldürülüşleri zerre kadar bir şeref çeşnisi olsun arz etmiyor. Onlar adi bir cani ölümüyle öldürüldüler veya öldüler. Arkalarında da baykuş yuvasından farksız bir yurt, ıstırap, yoksulluk, açlık içinde kıvranacak olan milyonlarca yurttaş bıraktılar; işte son eserleri!”

Hitler'in intihar etmesinin ardından onun ölüm şekline ve gerçekten ölüp ölmediğine dair tartışmalar kamuoyunun gündemindeydi. Hitler'in intihar etmeyip Müttefik askerleriyle çatışarak öldüğüne dair beyannameler yayınlanıyordu. Ayrıca onun öldüğüne inanmayanlar da bulunuyordu. Uçakla İrlanda'ya gitmiş olabileceğini düşünüyorlardı. Haydar Rüştü Öktem, birkaç gün içinde bütün gerçeklerin ortaya çıkacağını söylemiştir. Hitler'in ölüp ölmediğine ilişkin tartışmalara şu sözlerle dahil olmuştur¹¹⁰²:

“...İster ölü olsunlar, ister sağ bulunsunlar, ister siyasi mülteci sayılarak İrlanda'da alıkonulsunlar, diler harp suçlusu olarak müttefiklere teslim edilsinler bütün bu ihtimallerin hiç birisi Nazizm'in ve Faşizm'in ebediyen tarihe karışmış olduğu hakikatinden bir şey eksilemeyecektir. Bu gaddar ve canavar rejimler tarihin derinliklerine gömülmüşlerdir hem de en kötü ve insanlığın kıyamete kadar lânet ve nefretle anacağı kötü bir ad ve hüviyetle!”

Savaşın Avrupa'daki cephesi bittikten sonra, barış görüşmeleri yapılmaya başlandı. Haydar Rüştü Öktem, San Fransisco görüşmelerini yakından takip ediyordu. Yaklaşık altmış gün süren bu görüşmelerden elde edilen sonuçların dünya barışına hizmet edeceğine inanıyordu¹¹⁰³. Ancak barış görüşmeleri sırasında Türkiye'yi bekleyen bazı tehlikeler

¹¹⁰⁰ Haydar Rüştü Öktem, “Bin Yıl Hikayesi”, *Anadolu*, 1 Mayıs 1945.

¹¹⁰¹ Haydar Rüştü Öktem, “Tarihin Bir Hailesi Sona Erdi”, *Anadolu*, 8 Mayıs 1945.

¹¹⁰² Haydar Rüştü Öktem, “Onlar ve Eserlerinin Lâyık Oldukları Korkunç Akıbet”, *Anadolu*, 9 Mayıs 1945.

¹¹⁰³ Haydar Rüştü Öktem, “San-Fransisko, Dünya Barışının Zeminini Hazırlamıştır”, *Anadolu*, 27 Haziran 1945.

bulunuyordu. Rusların Türkiye’den toprak talep ettiğine dair iddialar bu tehlikelerin başında geliyordu. Haydar Rüştü Öktem, bu iddiaların gündemde olduğu günlerde Elviye-i Selase olarak adlandırılan bölgenin Sovyetlerden değil, Ermenilerden alındığını hatırlatarak, tartışmalı bölgenin tarihi, milli ve kültürel olarak Türkiye’nin olduğunu dile getirmiştir¹¹⁰⁴.

Avrupa’da silah seslerinin susmuş olması savaşın tamamen bittiği anlamına gelmiyordu. Çünkü uzak doğuda Japonya hala savaşımaya devam ediyordu. Haydar Rüştü Öktem, Japonların akıbetinin Almanlardan farksız olacağına inanıyordu. Amerikan uçakları tarafından bombalanan Tokyo’yu Berlin’e benzetiyordu. Japonlar tarafından güneşin oğlu olarak görülen Japonya imparatorunun en kısa sürede yenilgiye uğratılacağını düşünüyordu. Müttefiklerin askeri gücü ve tekniğinin karşısında Japonya’nın savaşı kazanmak gibi bir şansı olmadığını söylüyordu¹¹⁰⁵.

1945 yılının Ağustos ayında Japonya’yı savaş dışı bırakacak bir gelişme yaşandı. Amerikan uçaklar Hiroşima ve Nagazaki’ye atom bombası atarak yerle bir etti. Atom bombasının yarattığı etki henüz tam olarak bilinmiyorken, Haydar Rüştü Öktem yazmış olduğu bir yazıda Japonya’nın Amerika tarafından cezalandırıldığını dile getirdi. Japonların kendilerini herkesten üstün gördüğünü ve Almanların savaşın ilk yıllarında elde ettiği başarılarından cesaret alarak Amerika’ya meydan okuduğunu söylüyordu. Japonya-Çin savaşını hatırlatarak, dünyayı ilk harp ateşine Japonların sürdüğünü ve savaşın en son öldürücü ateşini atom bombalarıyla Japonya’nın yediğini söylüyordu. Ona göre Japonlar ihanetlerinin ve insanlığa karşı bir numaralı hilekar ve hain bir saldırgan olmalarının cezasını çekiyordu¹¹⁰⁶.

Japonya’nın savaştan çekilmesinin ardından barış görüşmeleri hız kazanmaya başladı. Bu dönemde Sovyetlerin Türkiye’den toprak talep ettiği iddiaları yeniden gündeme geliyordu. Haydar Rüştü Öktem, bu iddiaların ilk ortaya çıktığı günlerdeki düşüncesini sürdürmüştür. “Kimseye verecek bir avuç toprağımız yoktur. Hükümrancılık ve istiklal haklarımızı da hiç kimseye zedeletmeyiz” sözüyle Sovyetlerin toprak taleplerine kesin bir dille karşı çıkmıştır¹¹⁰⁷. Türkiye’den toprak talebinde bulunan bir diğer unsur Ermenilerdi. Ermeniler Kars, Ardahan ve Batum’un kendilerine verilmesini talep ediyordu. Haydar Rüştü Öktem onların bu isteğini gülünç bulmuş ve kimse tarafından ciddiye alınmadıklarını söylemiştir. Ona göre Ermenilerin bu isteklerde bulunmasının arkasında Sovyetler bulunuyordu¹¹⁰⁸. Öktem Anadolu gazetesindeki sütununda İsmet İnönü’nün söylediği “Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek bir borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacağız, şerefli insanlar

¹¹⁰⁴ Haydar Rüştü Öktem, “Sovyetler Bizden Ne İstiyorlarmış”, *Anadolu*, 29 Haziran 1945.

¹¹⁰⁵ Haydar Rüştü Öktem, “Yenen Kudretidir!”, *Anadolu*, 6 Haziran 1945.

¹¹⁰⁶ Haydar Rüştü Öktem, “Japonya Cezalandırılıyor”, *Anadolu*, 10 Ağustos 1945.

¹¹⁰⁷ Haydar Rüştü Öktem, “Boğazlarımız ve Üç Vilayetimiz”, *Anadolu*, 20 Ekim 1945.

¹¹⁰⁸ Haydar Rüştü Öktem, “Ermeni Meselesi de Ötekiler Gibi Kozdur”, *Anadolu*, 14 Aralık 1945.

olarak öleceğiz” sözünü çerçeve içine alarak yayımladı. Bu durum onun hükümete büyük bir güven duyduğunun göstergesidir¹¹⁰⁹.

Barış görüşmeleri bazı sorunların nasıl çözüleceğine ilişkin ortak bir karar verilemediği için gittikçe uzuyordu. Haydar Rüştü Öktem’e göre barışa giden yolda çeşitli engeller oluşturulmuş durumdaydı. Bu engelleri aşmaya çalışmak, barışın temin edilme süresini uzatacağı için dünya milletlerinin acılarını daha da arttıracaktı. Azap verici bir hale gelen bu duruma bir an önce son verilmesini ve daimi barışın en hızlı şekilde temin edilmesini istemekteydi¹¹¹⁰.

4.2.4.2. İzmir Yazıları

1941 yılında İzmir Ticaret Odası meclis üyeleri ve idare heyetinin belirleneceği seçimler öncesinde, Haydar Rüştü Öktem aday listelerine ilişkin bir eleştiri yapmıştır. Konu ile ilgili yazdığı yazısında büyük puntolarla listede uzun yıllar Ticaret Odası’na hizmet eden bazı tacirlerinin isimlerinin neden olmadığını sorguladı. İzmir Ticaret Odası’nda çeşitli hizmetlerde bulunan bazı kişilerin, liste dışı kalmasını teessüfle karşılamıştır¹¹¹¹.

Halkapınar suyu İzmir’in temizlik ve hayat vasıtası olmasına rağmen, aynı bölgede bulunan bataklık sivrisinek ve sıtma yuvası halindeydi. Haydar Rüştü Öktem, İstanbul ve Ankara’da bataklıkların kurutulduğunu hatırlatmakta ve İzmir’de aynı uygulamanın neden geciktiğini sorgulamaktadır. Acaba, gözden ırak olduğumuz için, gönülden de mi ırak kalmaktayız diyerek bataklık meselesinin bir türlü çözülememesine sitem etmiştir. İzmir’in göbeğinde böyle bir bataklığın hem sağlık açısından hem de görüntü kirliliği açısından yakışmadığını belirtmektedir¹¹¹².

1942 yılında Dikili’de büyük bir skandal yaşandı. Kemal Ekizer isimli kişinin sahte diplomayla kendisini Dikili’ye kaymakam tayin ettirdiği ortaya çıktı. Haydar Rüştü Öktem bu olayı Nasreddin Hoca fıkrasına benzetmiştir. Ona göre sahtekârlıkla kendisini kaymakam tayin ettiren kişiyle birlikte, tayin kertesine kadar geçen süreçlerde bu durumu fark edemeyen resmi görevlilerin de suçu bulunmaktadır¹¹¹³.

İzmir’in kurtuluşunun sembol isimlerinden birisi Yüzbaşı Şerafettin (İzmir) Bey’dir. 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir hükümet konağına Türk bayrağı çekme şerefine o sahip olmuştu¹¹¹⁴. Böylesine önemli bir kişi, bu sırada İstanbul’da Gureba hastanesinde tedavi görüyordu. Haydar

¹¹⁰⁹ Haydar Rüştü Öktem, “Hayır”, *Anadolu*, 23 Aralık 1945.

¹¹¹⁰ Haydar Rüştü Öktem, “Kesin Kararlar Vermek Lazımdır”, *Anadolu*, 6 Mart 1946.

¹¹¹¹ Haydar Rüştü Öktem, “Ticaret Odası Seçimi”, *Anadolu*, 20 Birinci Kanun 1941.

¹¹¹² Haydar Rüştü Öktem, “Halkapınar Bataklığını Devlet Baba Kurutabilir Mi”, *Anadolu*, 29 Ağustos 1942.

¹¹¹³ Haydar Rüştü Öktem, “Sahte Kaymakam”, *Anadolu*, 7 Birinci Teşrin 1942.

¹¹¹⁴ Arı, 2009: 242.

Rüştü Öktem, devletin Şerafettin Bey'e baktığını fakat İzmirliilerin de sancaktarına sahip çıkması gerektiğini dile getirmiştir. İzmir belediyesi ve CHP yöneticilerinin Şerafettin Bey'in halini ve hatırını sorarak İzmirliilerin kadirşinaslığını göstermelerini istemiştir¹¹¹⁵.

Haydar Rüştü Öktem, 1943 yılında İzmir'in en önemli sorunları olarak Yamanlar suyu, şaşal suyu, Balçova ılıcaları ve İnciraltı plajı olarak sıralamaktadır. Şaşal su vali Kazım Dirik döneminde yoğun çabalar sonucunda İzmirliilerin kullanımına sunulmuştu. Ancak su kaynağının yakınına yerleşim yerleri yapıldıktan sonra, Şaşal suyu kirlenmeye başladı. Şaşal suyunun kullanılamaz hale gelmesinden dolayı "Bunları yapanlar acaba sorguya çekilmeyecekler mi?" sorusunu sordu. Yüzyıllardır şifa kaynağı olarak kullanılan Ağamemnun [Agamemnon] ılıcasının bakımsız vaziyetinden şikayetçiydi. İnciraltı plajına yapay kumsal yapılmasına ise taşıma su ile değirmen dönmediği gibi taşıma kumla da plaj yapılamayacağını belirterek tepki gösterdi¹¹¹⁶. Bu sorunları dile getirdikten kısa bir süre sonra Vilayet Umumi Meclisi Agamemnon ılıcaları ve Şaşal suyunu korumak için önemli kararlar aldı¹¹¹⁷.

Kazım Dirik, İzmir'in küllerinden yeniden doğmasına büyük katkı sağlayan devlet adamlarının başında gelmektedir. Dirik, 3 Temmuz 1941 tarihinde Edirne'de vefat etti¹¹¹⁸. Onun ölüm haberini alan İzmirliiler yasa boğulmuştu. Vasiyeti üzerine cenazesi İzmir'de Kokluca mezarlığında defnedildi. Haydar Rüştü Öktem, Kazım Dirik'in ölümünün üzerinden bir süre geçtikten sonra ona kalbi gibi güzel bir kabir yapılması teklifini gündeme getirdi¹¹¹⁹. Birkaç gün sonra Vilayet Umumi Meclisi Kazım Dirik'e mezar yaptırmak için bütçeden tahsisat ayrılmasını kabul ederek kadirşinaslık örneği gösterdi¹¹²⁰.

İzmir'in sorunlarından birisi de şehrin ortasında hapishanenin bulunuyor olmasıydı. Haydar Rüştü Öktem, hapishaneyi Memleket Hastanesi ve Milli Kütüphane arasında kalmış handan bozma bir izbeler yığını olarak tanımlamaktadır. Meşrutiyet döneminde hapishanenin Balçova'ya taşınması gündeme gelmiş ve yeni yapılacak hapishanenin temelleri bile atılmıştı. Ancak I. Dünya Savaşı ve bunun ardından İzmir'in işgal edilmesi hapishane inşaatının atıl vaziyette kalmasına neden oldu. Cumhuriyet döneminde hapishane sorununu çözmek için bazı fikirler ortaya atılmış olsa bile, uygulamaya geçilememiştir. Haydar Rüştü Öktem 30 yıldır devam eden bu sorunu yalnız İzmir'in değil, rejimin yarası olarak görmektedir. Burada yatan kişilerin suçlu olmaları, onların eziyet çekmeleri anlamına gelmeyeceğini söylemektedir.

¹¹¹⁵ Haydar Rüştü Öktem, "İzmir Sancaktarını Aramalıdır", *Anadolu*, 21 Birinci Teşrin 1942.

¹¹¹⁶ Haydar Rüştü Öktem, "İzmir'in Dertlerinden Bir Kaçı", *Anadolu*, 13 Mart 1943.

¹¹¹⁷ Haydar Rüştü Öktem, "Yine İzmir'in Meseleleri", *Anadolu*, 27 Mart 1943.

¹¹¹⁸ Tabak, 2008: 12.

¹¹¹⁹ Haydar Rüştü Öktem, "Bir Vefa ve Takdir Borcumuz Var", *Anadolu*, 16 Mart 1943.

¹¹²⁰ *Anadolu*, 20 Mart 1943; Kazım Dirik'in mezarı 30 Ağustos 1988 tarihli özel bir kanunla Kokluca Mezarlığı'ndan Ankara Devlet Mezarlığı'na nakledilmiştir. Tabak, 2008: 14.

Ayrıca, şehrin göbeğinde bulunan bu yerin salgın hastalık yuvası olduğunu belirtmektedir. Bütün bunlardan dolayı hem suçlular hem de suçsuzlar için hapishane sorununun çözülmesini istemektedir¹¹²¹. Mevcut hapishanenin yerine park yapılmasını önermektedir¹¹²².

II. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri, İzmir fuarının zor şartlar altında düzenlenmesine neden oluyordu. Haydar Rüştü Öktem, bu zorluklara rağmen fuarın açılmış olmasını belediye ve hükümet açısından başlı başına bir muvaffakiyet olarak değerlendirmektedir. İzmir'e gelen misafirlerin zorlu şartlardan dolayı özellikle otel konusunda umduklarını bulamayacaklarını söylemiştir. Ancak otellerin eksikliklerinin savaş koşullarından dolayı hoş görü ile karşılanmasını istemektedir. Fuarda Adapazarı depremzedelerine destek olmak için yapılacak müsamerelerle ilgili olarak İzmirliyle bilgi vermiştir¹¹²³. Fuardaki pavyonlar arasında en fazla ilgisini Alman Pavyonu çekmiştir. Sergilenen eserleri 1928 yılındaki Almanya seyahatinde gördükleriyle kıyaslamıştır. İzmir'de gördüklerinin, Almanya'da yıllar önce gördüklerinden oldukça farklı olduğunu söylemiştir. Bu eserlerin Hitler Almanya'sı döneminde vücuda getirildiğini belirtmiştir. Alman pavyonundan ayrıldıktan sonra dudaklarından keşke bu harp olmasaydı cümlesi döküldü¹¹²⁴.

Savaş yıllarında İzmir'de bira ve sigara kara borsaya düşmüş durumdaydı. Anadolu matbaasına gelen bir okuru Haydar Rüştü Öktem'e "Fuardan başka hiçbir yerde bira bulamıyoruz. Bulanlar kara borsadan şişesini altmış kuruşa alıyorlar" serzenişinde bulundu. Okuyucusunun bu konuda sitem etmesine hak vermiştir. İzmir'de işlenen sigaraların artık İstanbul'dan getirilmeye başlanmasından ve Aydın Bira Fabrikası'nın Bomonti fabrikasını genişletmek için İstanbul'a taşınmasından dolayı sigara ve biranın karaborsaya düştüğümü söylemiştir. İzmir'deki üretimin İstanbul'a kaymasına neden olan uygulamaların İzmirliyle olumsuz etkilediğini belirtmiştir¹¹²⁵.

Haydar Rüştü Öktem, kimsenin dile getirmediği bir başka soruna değinerek İzmir'de kulüp ve lokal olmamasını büyük bir eksiklik olarak görüyordu. Eskiden gayrimüslimlere ait yirmiden fazla kulüp bulunuyorken, artık şehirde bir tane bile kulüp yoktu. İzmirliilerin kahveler ve gazinoların dışında misafirlerini ağırlayıp, arkadaşlarıyla rahat rahat görüşebileceği kulüplere ihtiyacı vardı. Kulüpler sadece dinlenme mekanları olmakla kalmayacak, insanların kültürel gelişimine de katkı sağlayacaktı. İzmir Ticaret Odası şehrin kulüp ihtiyacı için kordonun en güzel yerinde bir arsa satın almıştı. Fakat savaş koşullarının beraberinde getirdiği

¹¹²¹ Haydar Rüştü Öktem, "Cezaevinin Acıklı Durumu", *Anadolu*, 27 Nisan 1943.

¹¹²² Haydar Rüştü Öktem, "İzmir'in Bir Meselesi", *Anadolu*, 4 Mayıs 1943.

¹¹²³ Haydar Rüştü Öktem, "Fuarımız Bugün Açılıyor", *Anadolu*, 20 Ağustos 1943.

¹¹²⁴ Haydar Rüştü Öktem, "Alman Pavyonu ve Düşüncelerim", *Anadolu*, 1 Eylül 1943.

¹¹²⁵ Haydar Rüştü Öktem, "Acaba Yeni Bir Babil Kulesi Mi Yapıyoruz", *Anadolu*, 23 Ağustos 1943.

olumsuzluklar kulüp binasının inşasına engel oluyordu¹¹²⁶. Basın Birliği İzmir Mıntıkası idare heyeti kulüp binası kurma kararı alarak İzmir'in bu önemli eksiğini gidermek için adım attı. Haydar Rüştü Öktem, kurulacak kulüp binasının sadece Basın Birliği üyelerine değil tüccar, bankacı, memur, öğretmen, doktor, avukat ve toplumun bütün münevverlerinin hizmetinde olacağını söylemiştir¹¹²⁷.

İzmir'deki hayat pahalılığı şehirde yaşayan herkesi olumsuz etkiliyordu. Fatma Eribe Öktem, evinin önünden geçen bir satıcıdan bakla almak istediğinde kilosunun 3 lira olduğunu öğrendi. Üstelik bu fiyat, ona özel olarak yapılan indirimli bir fiyat idi. Fatma Eribe hanım, bu yüksek fiyat karşısında bakla almaktan vazgeçti. Çünkü baklaya yarım kilo et eklemeye kalksa yemeğin toplam masrafı 5 lirayı geçecekti. Haydar Rüştü Öktem'in annesi Fatma Eribe hanıma dönerek "A kızım, eskiden beş lira masrafla eşe dosta kelli felli ziyafetler çekilirdi; ne günlere kaldık ya Rabbi" dedi¹¹²⁸. Haydar Rüştü Öktem, ailesinin başından geçen bakla olayını yazdığı yazıların satır aralarında dile getiriyordu. Kendi ailesini de olumsuz etkileyen sebze ve meyvelerin fahiş fiyatlarını önlemek için İzmir'de bir hal kurulmasını önermiştir¹¹²⁹.

Haydar Rüştü Öktem, İzmir'in Türkiye'nin en önemli ticari merkezlerinden birisi olma özelliğini yavaş yavaş kaybettiğini belirtmektedir. Eskiden Türkiye'nin neredeyse tamamında üretilen ürünler İzmir limanı üzerinden ihraç edilirken, artık İzmir'in önemi Ege bölgesi ile sınırlı hale gelmişti. Ege bölgesindeki önemi de gün geçtikçe azalmaya başlamıştı. Manisa ve Menemen bile ithalat eşyalarını İstanbul'dan temin ediyordu. Aydın ve Muğla tüccarı İzmir'i yerine İstanbul'a gitmeyi tercih ediyordu. Denizli, Afyon, Kütahya, Balıkesir tüccarı İzmir'i sadece fuar zamanlarında hatırlıyordu. İzmir ekonomisini yeniden canlandırmak için İzmir limanının ıslah edilmesi, İzmir piyasasını ucuz ve güvenilir bir hale getirilmesi, taşımacılıkla ilgili düzenlemeler yapılması öneriliyordu¹¹³⁰. İzmir limanı işlevsel hale getirildiğinde, şehrin eski parlak günlerine geri döneceğine inanılıyordu¹¹³¹.

İzmir Belediye Meclisi önemli bir karara imza atarak elektrik, havagazı, tramvay, otobüs ve su işlerinin bir umum müdürlük tarafından yönetilmesini sağladı. Şehrin en önemli sorunlarının tek bir elden yönetilecek olması Haydar Rüştü Öktem'i memnun etmişti. Kamuoyunda yönetimin tek elde toplanmasının tasarruf yapılmasını sağlayacağına ve vergilerin azalacağına dair bir algı oluşmuştu. Ona göre böyle beklentiler içine girmek çok doğru değildir. Belediyenin almış olduğu kararın tasarruf sağlayacağı ya da vergileri azaltacağı

¹¹²⁶ Haydar Rüştü Öktem, "Bir Kulübümüz Yoktur Ne Yazık", *Anadolu*, 12 Nisan 1944.

¹¹²⁷ Haydar Rüştü Öktem, "Gördüğümüz Müzaheretlere Teşekkür Ederiz", *Anadolu*, 30 Nisan 1944.

¹¹²⁸ Haydar Rüştü Öktem, "Taze Bakla, Taze Bakla!", *Anadolu*, 24 Şubat 1944.

¹¹²⁹ Haydar Rüştü Öktem, "İzmir'in Büyük Noksanı Hal'sizliktir", *Anadolu*, 8 Mayıs 1944.

¹¹³⁰ Haydar Rüştü Öktem, "Bu Çocuğun Adı Ne", *Anadolu*, 21 Haziran 1944.

¹¹³¹ Haydar Rüştü Öktem, "İzmir'imizi Şenlendirecek Modern İzmir Limanıdır", *Anadolu*, 8 Temmuz 1944.

için değil işlerin daha hızlı tamamlanmasına hizmet edeceği için önemli olduğunu söylüyordu¹¹³². Belediye Meclisi'nin aldığı kararın üzerinden aylar geçmesine rağmen su, elektrik ve havagazı sorunlarına kalıcı çözüm üretilemedi. Haydar Rüştü Öktem, savaş döneminin artık sona erdiğini vurgulayarak, İzmir belediyesinin bu sorunlara çözüm üretmek için projeler hazırlaması gerektiğini söylemiştir¹¹³³.

4.2.4.3. Toplumsal Yazılar

Anadolu matbaasına gelen bir kişi fakir halka temizlik malzemesi sağlanması konusunda önyak olması ricasında bulundu. Haydar Rüştü Öktem, bunu yerinde bir istek olarak gördü. Salgın hastalıkların nedenlerinden birisi kirlilik olduğu için, temizlik malzemelerinin dağıtılmasıyla hastalıklardan korunmaya yardımcı olacaktı. Kızılay'ın temizlik malzemesi dağıtımını tek başına üstlenemeyeceğini belirtmiştir. Bu işte başarıya ulaşabilmek için herkesin az çok demeden para vermesi, sabun bağışlaması, temiz olmak şartıyla kullanılmış iç çamaşırı hediye etmesi gerektiğini söylemiştir. Gazetelerin böylesine bir yardım kampanyasını tek başına omuzlamasının mümkün görmemektedir. Gazetelerin üzerine düşen görevi okurlarına yardım yapmaları konusunda ricada bulunmak olarak açıklamıştır. Geçmiş yıllarda hayır kurumlarında faaliyet gösteren kişilerden faydalanılmasını önerdi¹¹³⁴.

1942 yılında kış mevsiminin gelmesiyle birlikte, İzmirli yakacak kömür bulma konusunda büyük sıkıntılar yaşadı Bu sıkıntıyı yaşayanlar sadece sıradan insanlar değildi. O dönemde Tunceli milletvekili olan Haydar Rüştü Öktem evine yakacak kömür bulamamıştı. Üstelik kömürsüz kalacağını tahmin etmediği için, zamanında odun da tedarik etmemişti. Havaların soğumasının ardından kömür bulunamayınca, odun fiyatlarında da aşırı artış yaşandı. Öktem bu durum karşısında "...benim param vardı da ne pahasına olursa olsun odun aldım ve yaktım, ya benim gibi olmayan on binlere vatandaş ne yaptı? Ne yapacağı belli; soğuktan titredi ve çok haklı olarak sızlandı, durdu." diyerek kömür ve odun sıkıntısının halkı zor duruma soktuğuna vurgu yapmaktadır. Aynı sorunun 1943 yılının kış mevsiminde de yaşanma olasılığının yüksek olduğunu söylemektedir. Hükümetin kömür sıkıntısı yaşanacağını halka önceden duyurmasını istemektedir. Böylece kömür sıkıntısı çekilse bile, bunu önceden öğrenen halkın alternatif çözümlere yönelebileceğini düşünmektedir¹¹³⁵.

Türkiye'de dil eğitiminin niteliği tarihin her döneminde tartışılan bir konu olmuştur. Haydar Rüştü Öktem, okullarda verilen yabancı dil eğitimine ilişkin olarak radikal düşüncelere

¹¹³² Haydar Rüştü Öktem, "Hayırlı Olsun", *Anadolu*, 17 İkinci Teşrin 1944.

¹¹³³ Haydar Rüştü Öktem, "Su, Elektrik, Havagazı", *Anadolu*, 16 Temmuz 1945.

¹¹³⁴ Haydar Rüştü Öktem, "Fakir Halka Temizlik Yardımı", *Anadolu*, 28 Mayıs 1943.

¹¹³⁵ Haydar Rüştü Öktem, "İzmir'de Oturanlar da Kömüre Muhtaçtırlar", *Anadolu*, 5 Temmuz 1943.

sahiptir. Verilen dil eğitiminin kalitesiz olduğunu düşünmektedir. Öğrencilere kalitesiz bir dil eğitimi vermektense, müfredattan dil derslerinin çıkarılmasının daha faydalı olacağını söylemektedir. Nitelikli bir dil eğitimi verebilmek için, uygulanan eğitim modelinin çöpe atılmasını ve yabancı ülkelerde başarılı sonuçlar veren metotların ülkemize getirilmesini önermektedir. Ayrıca tamamen yabancı dille eğitim verecek kolejlerin açılmasını, yabancı dil öğrenilmesi açısından faydalı görmektedir¹¹³⁶.

Ev ve mağaza kiralarının aşırı artışı halkı aşırı derecede bunaltmıştı. Fiyat artışının dışında ev sahipleri yeni bir uygulamaya geçerek iki yıllık peşin para ile mülklerini kiraya vermeye başlamıştı. Haydar Rüştü Öktem, ev kiralayanların yüzde sekseninin asker ve memur olduğunu söyleyerek peşin kira uygulamasının bu insanları sokak ortasında bırakmak anlamına geldiğini söylemiştir. Kiracı ve mülk sahipleri arasındaki sorunları çözmek için belediyenin aktif rol oynamasını istemiştir. Kira fiyatlarının belediye tarafından belirlenmesini önermiştir. Mülk sahiplerine dar gelirliilere karşı acımasız tutumlarından dolayı sitem etmiştir¹¹³⁷.

Hamid Ongunsu'nun sahibi olduğu İstanbul mecmuası ilgi çekici bir içeriğe sahipti. Haydar Rüştü Öktem, bu mecmuanın fikir ve edebiyat alemimize sunulan değerli bir armağan olduğunu söylemiştir. Ancak mecmuanın Yahya Kemal'in şiirlerini telif hakkı yasasına sığınarak, sadece kendilerinin yayımlayabileceklerini söylemelerine sert tepki göstermiştir. Çünkü ona göre Yahya Kemal'in şiirleri Türk milletinin su katılmamış malı, hatta edebi ve tarihi hazinesi idi. Yahya Kemal'in şiirleri İstanbul mecmuası dışında yayımlanamaz demenin beylik hayrat çeşmeden susamışlar bile bir yudum su içemez demekten farkı olmadığını dile getirmiştir. Hamit Ongunsu'ya seslenerek bu anlamsız yasağa son vermesini rica etmiştir¹¹³⁸.

Akşam gazetesinde yayımlanan Ticari Ahlak başlıklı yazıda, Ticaret ve Esnaf odalarının ticaretteki ahlaksızlığa karşı hazırladıkları talimatnamelerin faydalı olacağı belirtiliyordu. Ama Haydar Rüştü Öktem bu yazıyı okuduktan sonra talimatnamelerin faydalı olmayacağını söyledi. Çünkü o ticaretle ahlak arasındaki ilişkiyi barutla ateş gibi bir şey olarak tanımlıyordu. Ticari ahlakın kanun ve nizamla değil, ahlaksızlığa başvuran insanlara gösterilecek toplu tepkiyle önlenileceğini düşünüyordu¹¹³⁹.

İhtikarın önüne geçmek için çıkarılan Milli Korunma Kanunu tepki çeken bazı soruşturmalara neden oluyordu. Osman Martı adlı bir vatandaş 130 kuruşa aldığı fıstığı 250 kuruşa sattığı için mahkemeye sevk edildi. Haydar Rüştü Öktem, fıstık satıcısının mahkemeye sevk edilmesini anlamsız bulmaktadır. Bir fıstık satıcısını 120 kuruş fazla para aldı diye

¹¹³⁶ Haydar Rüştü Öktem, "Yabancı Dilleri Okullarımızda Öğrenmek Mümkün Değildir", *Anadolu*, 5 Ağustos 1943.

¹¹³⁷ Haydar Rüştü Öktem, "Mesken Buhranı Değil İnsaf Buhranı Var", *Anadolu*, 27 Eylül 1943.

¹¹³⁸ Haydar Rüştü Öktem, "İktibas Hakkı Mahfuzdur", *Anadolu*, 25 İkinci Kanun 1944.

¹¹³⁹ Haydar Rüştü Öktem, "Ticari Ahlak Komşu Siftah Etmedi Henüz", *Anadolu*, 9 Şubat 1944.

soruşturmak yerine, masa başında tarımsal ürünlerden haksız kazanç elde eden kişilerle mücadele edilmesini istemektedir¹¹⁴⁰.

Cumhuriyet bayramının yirmi birinci yıldönümü kutlamalarına, Hasan Ali Yücel'in yüz ciltlik klasik eseri Türkçeye kazandırmış olması damgasını vurmuştu. Haydar Rüştü Öktem, Maarif Vekaleti'nin bu büyük kültür hizmetinden oldukça memnun olmuştur. Klasik eserlerin, ne olduğu belirsiz birçok yayının aksine gençlerin fikri terbiyelerine hizmet edeceğine inanıyordu. Milli Eğitim Bakanlığı'nın çeviri hizmetlerine hız kesmeden devam etmesini ve gençlerin gelişimini olumsuz etkileyecek yayınlara yaptırım uygulanmasını istemiştir¹¹⁴¹.

4.3. Ailesi ve Sosyal Hayatı

İzmir'in işgali sırasında Haydar Rüştü Öktem ve ailesinin Göztepe'de oturdukları bilinmektedir. Oturdukları bu ev, daha önce değindiğimiz gibi Vali İzzet Paşa tarafından boşaltılmıştı. Antalya'dan döndükten sonra oturduğu evi tespit edemedik. Ancak Haydar Rüştü Öktem'in 1935 yılında yazmış olduğu bir köşe yazısından Kordon'da Mustafa Enver Bey caddesinde bir ev tuttuğu anlaşılmaktadır. Evi tuttuktan sonra su, elektrik ve havagazını sorunsuz bir şekilde bağlatmıştır. İş telefon bağlatmaya geldiğinde boş numaramız yok denilerek evine telefon hattı bağlanmamıştır. Yazmış olduğu bir yazıda telefon meselesinden dolayı rahatsızlığını dile getirmiş ve İzmir Belediyesi'ne ortağı olduğu telefon şirketine çeki düzen verme çağrısı yapmıştır¹¹⁴². Bu konudaki rahatsızlığını başka bir yazısında bir kez daha dile getirerek, telefon işinin kamusal bir hizmet olduğunu ve insanların paralarını verecek olmasına rağmen telefon hizmeti alamamasına hükümetin seyirci kalamayacağını söylemiştir¹¹⁴³.

1939 yılında Öktem ailesi oldukça zorlu günler geçirdi. Kızı Şermin Öktem mutsuz bir evlilik geçiriyordu. Kayınvalidesiyle arasında büyük sorunlar bulunuyordu. Evlenmesinin üzerinden sadece sekiz ay geçmesine rağmen daha fazla dayanacak gücü kalmamıştı. Kalbine tabancayla ateş ederek intihar girişiminde bulundu¹¹⁴⁴. Aylar süren tedaviler sonucunda Şermin Öktem hayata tutunmayı başaramadı¹¹⁴⁵.

Haydar Rüştü, kızının hayatta tutulmaya çalıştığı günlerde acı bir haber daha aldı. Babası Hüseyin Rüştü Bey müstantik (sorgu yargııcı) görevinden emekli olduktan sonra yerleştiği Tekirdağ'da, 1939 yılının Mart ayında vefat etti. Anadolu gazetesi, Hüseyin Rüştü

¹¹⁴⁰ Haydar Rüştü Öktem, "Fıstıkçı Osmanın İhtikar Hikayesi", *Anadolu*, 15 Mayıs 1944.

¹¹⁴¹ Haydar Rüştü Öktem, "Başboş Neşriyat", *Anadolu*, 1 İkinci Teşrin 1944.

¹¹⁴² Haydar Rüştü Öktem, "Telefon Yok", *Anadolu*, 15 Eylül 1935.

¹¹⁴³ Haydar Rüştü Öktem, "Gene Telefon!", *Anadolu*, 17 Eylül 1935.

¹¹⁴⁴ Sayıl Baykent ile Haydar Rüştü Öktem üzerine söyleşi, 02.05.2018, Karşıyaka.

¹¹⁴⁵ BCA, 30-01-0-0/17-94-13.

Bey'in 80 yaşında hayata gözlerini kapadığını ve cenazesine büyük bir kalabalığın katıldığını okurlarına duyurdu. Gazetede yer alan bu haberde "...gerek meslektaşları muhitinde, gerekse halk içinde fazileti, yüksek ahlakı, sempatisi ve temizliğiyle kendisini çok sevdirmiş, kamil, muhterem bir insan" olduğu söylendi¹¹⁴⁶. Hüseyin Rüştü Bey'in vefatının ardından pek çok gazetede taziye mesajları yayımlandı¹¹⁴⁷. Haydar Rüştü Öktem, bu zorlu gününde kendisini yalnız bırakmayanlara "Pederimin vefatı dolayısıyla benim ve aile efradımın acılarına telgrafla, telefon ve mektupla iştirak etmek lütuf ve nezaketini gösteren bütün dostlarıma alenen en derin şükranlarımı sunarım" yazılı bir gazete ilanı ile teşekkür etti¹¹⁴⁸.

1939 yılının ilk aylarında arka arkaya gelen acı haberlerin ardından, Mayıs ayında Öktem ailesi için hayırlı bir gelişme oldu. Haydar Rüştü Öktem'in kızı Armağan Öktem, İzmir'de tanınmış kişilerden Tevfik Baykent'in oğlu elektrik mühendisi Orhan Baykent ile evlendi. Bütün bu acı ve tatlı olaylar sırasında Haydar Rüştü Öktem sağlık sorunlarıyla mücadele ediyordu¹¹⁴⁹.

Armağan-Orhan Baykent çiftinin 1940 yılının Haziran ayında bir erkek çocukları oldu¹¹⁵⁰. 1943 yılının Haziran ayında ikinci çocukları dünyaya geldi¹¹⁵¹. Her iki doğum haberinin ardından Anadolu gazetesinin sütunlarında tebrik mesajı yayımlandı. Yayımlanan yazılarda Armağan-Orhan Baykent çiftinin yanı sıra, çocukların dedeleri Haydar Rüştü Öktem ve Tevfik Baykent de tebrik edildi¹¹⁵². İlerleyen yıllarda Baykent çiftinin üçüncü oğulları dünyaya geldi. Haydar Rüştü Öktem'in torunlarının isimleri Atıl, Sayıl ve Erbil'dir. Erbil Baykent aile içinde Ali ismini kullanmaktadır¹¹⁵³.

21 Mayıs 1964 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan Dr. Danyal Sagon'un vefat ilanında, ölen bu kişinin Haydar Rüştü Öktem'in eniştesi olduğu yazılıdır. Cumhuriyet gazetesindeki bu ilandan edindiğimiz önemli bir bilgi Haydar Rüştü'nün Zişan isimli bir kardeşi olduğudur¹¹⁵⁴. Zişan Hanım'ın eşi olan Danyal Sagon askeri doktordur ve uzun yıllar ailesiyle birlikte İstanbul'da yaşamıştır¹¹⁵⁵.

Mahmut Hıfzı Nalbatoğlu, Haydar Rüştü Öktem'in yakından tanıdığı kişilerden birisidir. Bu iki ismin yolu Milli Mücadele döneminde Antalya'da kesişmişti¹¹⁵⁶. Daha sonraki

¹¹⁴⁶ *Anadolu*, 18 Mart 1939.

¹¹⁴⁷ *Yeni Asır*, 18 Mart 1939; *Cumhuriyet*, 21 Mart 1939.

¹¹⁴⁸ *Anadolu*, 26 Mart 1939.

¹¹⁴⁹ *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1939, *Ulus*, 4 Mayıs 1939.

¹¹⁵⁰ *Anadolu*, 12 Haziran 1940.

¹¹⁵¹ *Anadolu*, 19 Haziran 1943.

¹¹⁵² *Anadolu*, 12 Haziran 1940; *Anadolu*, 19 Haziran 1943.

¹¹⁵³ Sayıl Baykent ile Haydar Rüştü Öktem üzerine söyleşi, 02.05.2018, Karşıyaka.

¹¹⁵⁴ *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1964.

¹¹⁵⁵ Sayıl Baykent ile Haydar Rüştü Öktem üzerine söyleşi, 02.05.2018, Karşıyaka.

¹¹⁵⁶ Mahmud Hıfzı, 1339: 11.

dönemde zaman zaman Mahmut Hıfzı Nalbantoğlu Anadolu gazetesinde yazılar yazdı. Nalbantoğlu, 1948 yılının Eylül ayında CHP Genel Başkanvekili Hilmi Uran'a bir mektup gönderdi. Bu mektubunda geçmişteki bir olaydan bahsetmektedir. Olayın kahramanlarından birisi Necip Ali olduğu için, mektupta anlattığı olay 1941 yılından önce gerçekleşmiş olmalıdır. Çünkü Necip Ali 1941 yılında vefat etmişti. Mektubunda anlattığı olaya göre, bir gün Ulus meydanında Denizli milletvekilleriyle karşılaşmıştır. İçlerinde bulunan Haydar Rüştü yürüyemeyecek kadar sarhoş durumdadır. Necip Ali, Nalbantoğlu'nu yanına çağırarak kendilerinin Tabar'ın barına gideceğini söyleyip, Haydar Rüştü'nün durumu kötü olduğu için ona otele kadar refakat etmesini rica etti. Bunun üzerine Nalbantoğlu, otele götürmek için Öktem'in yanına yaklaştı. Öktem, Nalbantoğlu'na; azizim ben yalnız otele gidebilirim ne münasebetle koluma giriyorsun ben sarhoş muyum dedi. Nalbantoğlu, bir konuda izahatta bulunacağını bahane ederek otele kadar ona eşlik etti. Nalbantoğlu'nun kaleme aldığı bu mektup, Haydar Rüştü Öktem'in Ankara'da bulunduğu dönemde sosyal faaliyetlerine ilişkin ipuçları barındırmaktadır¹¹⁵⁷.

4.4. Vefat Etmesi

Haydar Rüştü Öktem'in sağlık durumu 1951 yılının yaz mevsiminde giderek kötüleşmeye başladı. Hakkı Tarık Us, hastalığının ilerlediği günlerde onu ziyaret etti. Ziyareti sırasında karşısında şiş ayaklarını uzatmış, başı dik bir dostu bulunuyordu. Us, o gün için "Haydar Rüştü gözümde büsbütün büyümüş, kırk yılın düğümlediği bir dostluğun değeri büsbütün yükselmişti" demektedir¹¹⁵⁸. Öktem, en yakınında bulunan insanlardan bile rahatsızlığını saklıyordu. Ancak hastalığı artık tahammül edilemeyecek bir seviyeye gelmişti. Bunun üzerine ailesi ve çevresindeki kişilerin zorlamasıyla İstanbul Teşvikiye Sıhhat Yurdunda tedavi altına alındı¹¹⁵⁹. Tedavisi yapıldıktan sonra İzmir'e geri gönderildi. Fakat kısa bir süre sonra hastalığının ağırlaşması üzerine yeniden İstanbul'a getirildi. Hakkı Tarık Us'un zihninde Öktem'in tedavi için yeniden İstanbul'a getirilmiş olmasının ardından "...güzel İzmir, onun uğrunda hemen bütün bir ömrünü harcadığı bizim güzel İzmir'imiz ona ölüm döşeği olmak istemiyor!" sözü yankılandı¹¹⁶⁰. Tedavi altına alınamayan henüz bir ay bile olmamışken 11 Ağustos 1951 tarihinde saat 22:10'da vefat etti¹¹⁶¹.

Haydar Rüştü Öktem'in cenazesi İzmir'e getirilmeden önce İstanbul'da bir tören düzenlendi. Törende İstanbul şehir bandosu, bir kıta asker, polisler, zabıtarlar hazır bulundu.

¹¹⁵⁷ BCA, 490-1-0-0/575-2288-1: 24.

¹¹⁵⁸ Hakkı Tarık Us, "Haydar Rüştü", *Anadolu*, 18 Ağustos 1951.

¹¹⁵⁹ *Anadolu*, 12 Ağustos 1951.

¹¹⁶⁰ Hakkı Tarık Us, "Haydar Rüştü", *Anadolu*, 18 Ağustos 1951.

¹¹⁶¹ *Anadolu*, 12 Ağustos 1951; *Yeni Asır*, 12 Ağustos 1951; *Ticaret*, 13 Ağustos 1951.

İstanbul Gazeteciler Cemiyeti bütün meslek mensuplarıyla törene katıldı. Bu törenin ardından Öktem'in cenazesi Giresun vapuruyla İzmir'e gönderildi¹¹⁶².

16 Ağustos günü Öktem'in cenazesi İzmir'e ulaştı. Cenazenin Giresun vapurundan indirilmesi sırasında bir polis müfrezesi selam vazifesini ifa etti. Saat 12:15'te cenaze teslim alınarak, Birinci Kordon'da bulunan Denizyolları acentesinin karşısında tören başladı. CHP il yönetimi ve İzmir Gazeteciler Cemiyeti cenaze törenine büyük önem veriyordu. Cenaze alayının başında şehir bandosu bulunuyordu. Şehir bandosunun arkasında CHP, Milli Kütüphane, Yeni Asır, Ticaret, Demokrat İzmir, Anadolu ve Türk Havadis Ajansı'nın çelenkleri yer alıyordu. Nazmi Topçuoğlu, Atıf İnan, Talat Muşkara ve Münir Birsell cenazeye çelenk göndermek yerine Memlek Hastanesi yardım derneğine yirmişer lira bağış yaptı. Cenaze törenine katılanlar arasında Vali Osman Sabri Adal, CHP İzmir İdare Kurulu başkanı Şevket Adalan, emekli general Fevzi Akarçay, Reşat Leblebicioğlu, Nihat Erim, Ali Şevket Bilgin, Nazif Tepedelenli, Halim Alanyalı, Behçet Uz, Nazmi Topçuoğlu, Atıf İnan, Cihat Baban, Enver Dünder Başar, Cavit Oral, CHP temsilcileri, DP temsilcileri, MP temsilcileri ve çok sayıda İzmirli yer alıyordu. Cenaze alayı, Birinci Kordon, Kemeraltı Caddesi ve İkinci Beyler sokağından geçerek Anadolu matbaasına ulaştı. Öktem'in Türk bayrağına sarılı tabutu, bir ömür boyunca hizmet ettiği Anadolu matbaasının önünde duruyordu. Burada yapılan saygı duruşunun ardından, cenaze namazının kılınması için Kemeraltı camiine geçildi. Dini törenin yapılmasının ardından, Öktem'in tabutu Kokluca'da bulunan aile kabristanına götürüldü. Defin işleminden önce Haydar Rüştü Öktem'in öğrencisi olan eski belediye başkanı Reşat Leblebicioğlu CHP adına bir konuşma yaptı. Leblebicioğlu konuşmasında şunları söyledi¹¹⁶³:

“İzmir'in değerli evlatlarından birisini toprağa veriyoruz. Gerçi Haydar Rüştü İzmir'de doğmamıştır. Fakat o, ömrünün en değerli senelerini İzmir ve Ege'nin hayrına harcadı.

Haydar Rüştü doğuştan mütevazı, içli, arkadaş sevgisi ve kıymeti bilen insandı.

İnandığı, necip saydığı ülkülerden ayrılmaz, her ne pahasına olursa olsun bu inancı müdafaa etmekten çekinmezdi.

Haydar Rüştü kırk sene evvel İzmir'e elinde sadece bir kalem sermayesi fakat kalbinde büyük vatan ve millet aşkıyla geldi, bu genç adam ömrünün son demine kadar hiç ihtiyarlamadan, yorulmadan ve yılmadan aynı aşkı aynı hararetle muhafaza edebilen büyük insandı.

Haydar Rüştü'nün hayatı dünya menfaatlerini hiçe saymasından da çok defa sıkıntılı ve üzüntülü geçmiştir. Fakat o sıkıntı ve üzüntülerden şiir çıkarmayı, bunlardan duygu alıp hayatı süslemeyi, hatta çok zaman neşelenmeyi bilmiştir. O daima gazetesini para kazanmak için değil, mesleki ve vatani kaliteli bir vazife yapmış olmak için kullanırdı. Bundan dolayı da günün cazip görünen geçici cereyanlarına

¹¹⁶² *Anadolu*, 15 Ağustos 1951.

¹¹⁶³ *Anadolu*, 17 Ağustos 1951; *Yeni Asır*, 17 Ağustos 1951; *Demokrat İzmir*, 17 Ağustos 1951.

gazetesinde yer vermez. Daha doğrusu, bugün böyle, yarın bir başka şekilde konuşmaz ve bunun için de bile bile, isteye isteye fazla kazanç yoluna gitmezdi.

Haydar Rüştü muhakkak ki gazetecilik mesleği içinde örnek teşkil edecek bir karaktere sahip olduğunu göstermiştir.

Haydar Rüştü, Cumhuriyet Halk Partisi'ne kurulduğu günden beri bağlanmış bir arkadaştı. O her şeyden evvel idealist, ateşli, vefalı, sadık ve her zaman itimat edilir insandı. Cumhuriyet Halk Partisi'ne büyük hizmetleri vardır. O, particilikte de gazetecilikte olduğu gibi daima efendi kalmasını bilmiştir. Arkadaş olarak, partili olarak ve nihayet cemiyetimizin ferdi olarak çok kıymetli bir varlık kaybetmiş bulunuyoruz. Kederimiz büyüktür. Fakat mukadder bu, değil mi? Haydar Rüştü insanlar için tabii olan neticeye ulaştı, yarın bizler de aynı neticeye varacağız. Fakat o fani vücudunu toprağa verdikten sonra da fani olmayan vatan ve millet aşığı, hadimi iyi insan ve temiz partili taraflıyla daima yaşayacaktır. Toprağın nur olsun aziz Haydar Rüştü.”

Leblebicioğlu'nun bu konuşmasında CHP'lilik vurgusu ön plandaydı. Fakat o sırada törende sadece CHP'liler değil, bütün siyasi partilerden temsilciler bulunuyordu. Demokrat İzmir gazetesinde yayımlanan cenazeye ilişkin haberde Leblebicioğlu'nun konuşmasıyla ilgili olarak şu değerlendirme yapıyordu¹¹⁶⁴:

“...mezar başında bir hatip belirdi: Bizlere kendi anladığı Haydar Rüştü'yü anlatmaya koyularak:

-Partimiz... Parti arkadaşımız... Particilik hizmetleri... diyen bir hatip!

Biz, onu söylemekte yalnız bıraktık ve o anda hayatın büyüklü küçüklü bütün kavgalarından artık istifa etmiş bulunan insan Haydar Rüştü'ye, gönlümüzün sesiyle yavaşça veda ettik.

Allaha ısmarladık sevgili Öktem! Taze kederini içimizde daha bakir tutabilmek için, ona yabancı duygular katabilecek başka bütün seslerden uzaklaşmamız lazım: Sana daha yakın kalabilmek, seni daha rahat duyabilmek için uzaklaşmamız!

Zira biz, senin aziz varlığında bir temiz, bir olgun ve candan bir insan kaybetmenin sahiden derin kederi içinde, senin bir başka partiden olduğunu değil, hatta şu yeryüzünde birbirleriyle çekişen bir takım partiler bulunduğunu toptan unutmuştuk.

Ve müsterih ol Haydar Rüştü: mezarının üzerindeki seslerden biraz uzaklarda, senden başka her şeyi unutturmasına yine senin acına daldık: Senin, kendi başına, taze taze, derin derin kanayan büyük ve içli acına!”

Haydar Rüştü Öktem'in cenaze töreni onun İzmir basınına yapmış olduğu hizmetlere yakışır bir şekilde düzenlendi. Cenaze töreninde parti ayrımı bir kenara bırakılarak CHP ve DP'liler yan yana saf tuttu. Öktem ailesi, cenaze töreninin ardından bir teşekkür mesajı yayımladı¹¹⁶⁵:

¹¹⁶⁴ *Demokrat İzmir*, 17 Ağustos 1951.

¹¹⁶⁵ *Yeni Asır*, 18 Ağustos 1951; *Ticaret*, 18 Ağustos 1951; *Demokrat İzmir*, 18 Ağustos 1951.

“Ömrünü memleketine hizmet etmek uğrunda harcamış olan aile reisimiz, Anadolu gazetesi sahip ve başmuharriri Haydar Rüştü Öktem’in hepimizi derin bir teessür içinde bırakan ölümüyle duymakta bulunduğumuz acı; merhuma karşı gösterilen içten alakadan mütevellit minnet ve teşekkürlerimizin ayrı ayrı iblağına imkan bulunmamaktadır.

Merhumun hastalığı sırasında bir aile şefkati ile tedavi gördüğü Teşvikiye Sıhhat Evine ve mensuplarına; bir müfreze ile cenaze törenine iştirak eden İstanbul valiliğine, yakın alakasını gördüğümüz İstanbul Gazeteciler Cemiyetine ve İstanbul matbuatına; İzmir Valiliğine ve merhuma son ihtiram vazifesini ifa eden İzmir emniyet müdürlüğüne ve mensuplarına, İzmir Belediyesine, vapura kadar gelerek taziyette bulunan CHP ve DP İzmir il kurullarına; acımızı kendi varlıklarında hissederek paylaşan İzmir matbuatı arkadaşlarımıza, İzmir Gazeteciler Cemiyetine, hastalığındaki seyahatinde ve na’şının getirilmesinde alaka ve dostluğunu gördüğümüz Deniz Yolları idaresine ve İzmir acentesi Tevfik Şeraner’e, cenaze törenine iştirak eden dostlarımıza ve merhumun, daima hizmetinde bulunmaktan hudutsuz bir zevk aldığı İzmir halkının içten alakasına; bizlere telefon, telgraf, mektupla ve bizzat ziyaret ederek taziyette bulunanlara ve çelenk yerine hayır cemiyetlerine teberruda bulunarak makbuzunu gönderen zevata ıstırabımızın sonsuzluğu içinde alenen teşekkürü bir borç biliriz.”

Öktem ailesi, Haydar Rüştü’yü ölüm yıldönümlerinde unutmadı. Anadolu gazetesi çıkmaya devam ettiği sürece ölüm yıldönümlerinde ona dair haberler yapıldı¹¹⁶⁶. Ölümünün ikinci yıldönümüne rastlayan 11 Ağustos 1953 tarihinde Alsancak camiinde mevlüt okutuldu¹¹⁶⁷.

4.5. Anadolu Gazetesinin Durumu

Haydar Rüştü Öktem vefat etmeden birkaç gün önce TBMM’de önemli bir kanun teklifi görüşülmüştür. DP, bu kanun teklifiyle CHP’ye ait binaların ve Halkevlerinin boşaltılmasını talep etmişti. Kanun teklifi Haydar Rüştü Öktem’in vefat ettiği gün olan 11 Ağustos 1951 tarihinde yürürlüğe girdi. Böylece CHP kullanmış olduğu binaların büyük bir çoğunluğunu bir ay içinde boşaltmak zorunda kaldı¹¹⁶⁸. CHP’nin sahip olduğu binaları boşaltacak olması Anadolu gazetesini doğrudan ilgilendiriyordu. Çünkü Anadolu gazetesinin bulunduğu bina ile CHP İzmir binası iç içe geçmiş durumdaydı. Parti binasının içinden geçilerek Anadolu gazetesine ulaşılıyordu. Yasalaşan kanun teklifinin ardından CHP İzmir binası kısa bir süre içinde taşındı. Parti binasının kapatılmasının ardından Anadolu gazetesine geçişin yapıldığı kısım duvar ile kapatıldı. Haydar Rüştü Öktem’e daha önceden matbaaya geçişin yapıldığı kısmı satın alması tavsiye edilmişti. Ama o koca Halk Partisi’nin binası mı kapanacak diyerek

¹¹⁶⁶ *Anadolu*, 11 Ağustos 1952; *Anadolu* 11 Ağustos 1953; *Anadolu* 13 Ağustos 1954.

¹¹⁶⁷ *Anadolu*, 11 Ağustos 1953.

¹¹⁶⁸ Çakmak, 2015: 9.

orayı almamıştı. Ancak onun tahminlerinin aksine CHP binası kapatılmış ve Anadolu gazetesine ulaşım kolaylığı sağlayan yere duvar örülmüştür¹¹⁶⁹.

Anadolu gazetesi, Haydar Rüştü Öktem'in ölümünün ardından Eribe Öktem ve Aydın Öktem tarafından çıkarıldı. Gazetenin künyesinde uzun bir süre vefat etmiş olmasına rağmen Haydar Rüştü Öktem'in adı yazmaya devam etti. Anadolu gazetesi, CHP ile özdeşleşmiş bir yayın organı olduğu için Eribe Hanım'ı ve Aydın Öktem'i zorlu günler bekliyordu. Bu dönemde hükümetin tepkisini üzerine çekmemek adına tarafsız bir yayın politikası izlemeye gayret gösterdiler.

Demokrat Parti'nin İzmir'deki yayın organlarından birisi olan Demokrat İzmir gazetesinin binasında yangın çıkmıştı. Çıkan bu yangının ardından Demokrat İzmir gazetesi Anadolu matbaasında basılmaya başlandı¹¹⁷⁰. Geçmiş yıllarda iki gazete arasında sert polemikler yaşanmasına rağmen Anadolu matbaasının kapıları Demokrat İzmir'e açılmıştı. Bu durum gazetenin yeni yayın politikasını gösteren önemli bir detaydır. Haydar Rüştü Öktem'in vefatının ardından gazetenin yönetiminde söz sahibi olan kişilerden birisi Nedim Çapman olmuştur. Ancak Nedim Çapman'ın gazetede görev yapmaya başlaması üzerine, gazetenin sorunları azalmamış tam tersine daha çoğalmıştır¹¹⁷¹.

Anadolu gazetesinde 23 Temmuz günü gazetenin yeni yaşının okurlara duyurulması bir gelenek haline gelmişti. Gazetenin İzmir'de yeniden yayın hayatına başlamasının ardından, bu gelenek sürekli uygulanmıştır. Ancak, Haydar Rüştü Öktem'in ölümünün ardından bu gelenek unutuldu. 23 Temmuz 1952 tarihli Anadolu gazetesinde, gazetenin kuruluş yıl dönümüyle ilgili hiçbir habere yer verilmedi¹¹⁷². Gazetenin künyesinde yer alan 41. yıl ibaresi kuruluş yıldönümünden beş gün sonra 42. yıl olarak güncellendi¹¹⁷³. Haydar Rüştü Öktem'in ölümünün ardından 23 Temmuz ile ilgili bu unutkanlık, gazetenin geleneklerinden yavaş yavaş koptuğunu göstermektedir. 1953 yılında bir önceki yıl gibi gazetenin kuruluş yıl dönümü unutulmadı. Anadolu'nun 43 yaşına girdiği okurlarına duyuruldu. Söz konusu yazıda Anadolu'nun hiçbir zaman demagoji yapmadan hak bellediği yolda yalnız başına da kalsa yürümekten vazgeçmeyeceği vurgulandı¹¹⁷⁴. 1954 yılındaki yıl dönümü mesajında Anadolu'nun gücünün yettiği kadar halka hizmet etmeye devam edeceği söylendi¹¹⁷⁵. Burada geçen gücünün yettiği kadar ifadesi, aslında gazetenin daha fazla ayakta duracak gücünün kalmadığının göstergesiydi.

¹¹⁶⁹ Sayıl Baykent ile Haydar Rüştü Öktem üzerine söyleşi, 02.05.2018, Karşıyaka.

¹¹⁷⁰ Demirci ve Düvenci, 2018: 112.

¹¹⁷¹ Ahmet S. Tükel ile Haydar Rüştü Öktem üzerine söyleşi, 02.05.2018, Karşıyaka.

¹¹⁷² *Anadolu*, 23 Temmuz 1952.

¹¹⁷³ *Anadolu*, 28 Temmuz 1952.

¹¹⁷⁴ *Anadolu*, 24 Temmuz 1953.

¹¹⁷⁵ *Anadolu*, 24 Temmuz 1954.

8 Eylül 1954 tarihinde Anadolu gazetesi yönetimi Başvekil Adnan Menderes'in İzmir'i ziyaret etmesini fırsat bilerek, ona bir açık mektup yayımladı. Bu mektupta üç ay önce Anadolu gazetesine resmi ilan verilmesinin kesilmesinden yakınılmaktadır¹¹⁷⁶:

“Üç sene evvel ilan ettiğimiz tarafsızlıkla dahili politikadan hemen hemen uzaktayız. Kimsenin etlisinde sülüsünde gözümüz yok. Sadece memleket vazifemizi yapmaya çalışıyoruz. Vakıa bu iken maruz kaldığımız muameleden hayret ve üzüntü duymakta ve binnetice ıstırap çekmekteyiz.

Hesap ve kitaplarımız açıktır. Ne şartlar altında çalıştığımız, ne gibi mahrumiyetlere katlandığımız meydandadır.

Filhakika bir gazetenin resmi ilanla yaşamaması fikir olarak ortaya atılabilir ama, o taktirde bütün gazeteler için seyyanen muamele de şart olur.

Kırk üç senelik bir müessesenin ve hele neşriyat aleminde kalemi ile memlekete büyük hizmetleri bulunan rahmetli Haydar Rüştü gibi eski bir dost ve meclis arkadaşınızın kurduğu bir gazetenin kapanmasına ve o müesseseden geçinen kalabalık bir işçi grubunun hal ve istikballerinin sarsılmasına muvafakat buyrulmayacağına inanıyoruz.

Dileğimiz resmi ilanların adilane ve prensibe uygun olarak tevziidir.

Derin saygılarımızla.”

Eldeki kaynaklara göre Anadolu gazetesinde Adnan Menderes'e hitaben yayımlanan bu mektup herhangi bir etki göstermedi. Anadolu gazetesi maddi zorluklarla mücadele edemez hale geldi. Eribe Öktem ve Aydın Öktem, kendilerine Haydar Rüştü Öktem'den kalan Anadolu gazetesini üç yıl boyunca ayakta tutmaya başarmıştı. Ancak resmi ilanların dağıtımıyla ilgili yaşanan sıkıntının ardından Anadolu gazetesi kapanmak zorunda kaldı. Aydın Öktem'e göre CHP'ye olan yakınlığından dolayı Anadolu gazetesi kapanmak zorunda kalmıştır¹¹⁷⁷. Anadolu gazetesinin tam olarak hangi tarihte kapandığını tespit edemedik. Fakat İzmir Milli Kütüphanede yer alan en son nüsha 12910 numaralı 17 Eylül 1954 tarihli. Ulaşabildiğimiz en son Anadolu nüshasında herhangi bir veda mesajı bulunmamaktadır. Böylece İzmir basınının o dönemdeki en uzun süreli yayın yapan gazetesi olan Anadolu basın dünyasına ve İzmir halkına sessiz bir şekilde veda etmiştir.

¹¹⁷⁶ *Anadolu*, 8 Eylül 1954.

¹¹⁷⁷ Arıkan, 2006: 183.

SONUÇ

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından gazete ve dergilerin sayısında büyük bir artış yaşanmış ve Osmanlı Devleti'nin pek çok yerinde yeni yayın organları çıkmaya başlamıştır. İşte bu yüzden II. Meşrutiyet'in ilanı Türk basın tarihi için dönüm noktası olmuştur. Haydar Rüştü Öktem, böyle bir dönemde basın dünyasıyla tanışmıştır. Gençlik yıllarına denk gelen dönemde Osmanlı Devleti'nde basının öneminin artması hayatını gazeteciliğe adanmasına neden olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında mizah gazeteleri oldukça popüler yayın organları haline gelmiştir. Haydar Rüştü gazetecilik mesleğindeki ilk ciddi deneyimlerini Geveze ve Cadaloz gibi mizah gazetelerinde edinmiştir. İlerleyen dönemde siyasi yönü ağır basan gazetelerde çalışmaya başladı. Siyasi gazetelerde çalışmaya başlamasıyla birlikte çalıştığı gazeteler çeşitli baskılara maruz kaldı. Çalıştığı Cihâd gazetesi kısa süreli yayın hayatında birkaç defa kapatıldı.

Haydar Rüştü, eğitim hayatını sekteye uğratacak kadar gazetecilik faaliyetlerine kendisini kaptırmıştı. Kendisi her ne kadar tıp eğitimini yarım bırakmasının nedenini sağlık sorunları olarak açıklasa da, okulunu bıraktıracak kadar ciddi olduğunu söylediği sağlık sorunları gazetecilik yapmasına engel olmamıştı. Bu dönemde gazeteciler arasında hukuk eğitimi almak moda haline gelmişti. Bu yüzden olsa gerek tıp eğitimini bıraktıktan kısa bir süre sonra İstanbul'da hukuk eğitimi almaya başladı. Daha sonra naklen Selanik'e giderek eğitim hayatına burada devam etti. Selanik, İttihatçıların merkezlerinden birisiydi. Selanik'te bulunduğu dönemde siyasi kimliği şekillendi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ateşli bir savunucusu haline geldi. Tıbbiye'de öğrenci iken başladığı gazetecilik yaşamında, kısa bir süre içinde yazarlıktan yöneticiliğe geçiş yapmıştır. İstanbul ve Selanik'te çıkan bazı gazetelerde onun büyük emeği bulunuyordu. Hiçbir nüshasına ulaşamamış olmamıza rağmen, anılardan edindiğimiz bilgilere göre Selanik'te çıkardığı Yıldırım gazetesinin etki gücü oldukça fazlaydı. Yıldırım gazetesi Ahmet Muhtar Paşa hükümetine muhalefet etmesiyle öne çıkan bir yayın organıydı.

Selanik'in 1912 yılında Yunanlar tarafından işgal edilmesi, Osmanlı Devleti'nde yaşayan herkesi derinden sarsmıştı. Osmanlı Devleti son yıllarda çok miktarda toprak kaybetmiş olsa da, Selanik'in kaybedilmesi ağır bir travmaydı. Çünkü burası gençlerin fikir ve örgütlenme merkezlerinden birisiydi. İşte bu yüzden Selanik'in kaybı Haydar Rüştü'yü derinden etkiledi. Yazmış olduğu Çocukla Kuş başlıklı öyküde, toprak kayıplarının üzerinde durmuş olması bu etkiden kaynaklanmıştır. Selanik işgal edildiği zaman, Haydar Rüştü Ahmet Muhtar Paşa hükümetini eleştiren bir yazı yazdığından dolayı hapiste bulunuyordu. İşgalin

ardından hapishaneden tahliye edilmişti. Ancak o böyle bir özgürlükten, ölmeyi tercih edecek bir karaktere sahipti. Selanik'in düşüşüne bizzat tanık olduğu için ilerleyen yıllarda İzmir'in işgaline en sert tepkiyi gösterecek kişilerden birisi o olacaktır. Çünkü toprak kaybetmenin ne demek olduğunu ve bunun ne gibi acılar getirdiğini çok iyi biliyordu.

Haydar Rüştü Öktem'in hayatını şekillendiren en önemli adım Selanik'ten İzmir'e gelmesi olmuştur. 1912 yılının son günlerinden itibaren İzmir ile arasında oluşan bağ kopmamış zorunlu ayrılıkların dışında hayatının büyük bir kısmını İzmir'de geçirmiştir. İzmir'e geldikten sonra Anadolu gazetesinde yazılar yazmaya başlaması, İzmir'deki İttihatçıların ona sahip çıktığını göstermektedir. Çünkü o dönemde Haydar Rüştü'nün İzmir'de hiçbir çevresi bulunmuyordu ve Anadolu gazetesi İttihatçıların İzmir'deki sesi konumundaydı. Haydar Rüştü Öktem, kısa bir zaman içinde Anadolu gazetesinin sıradan bir yazarı olmaktan çıkıp gazetenin sahibi olmuştur. Böylece İttihat ve Terakki'nin İzmir'deki önemli propaganda vasıtalarından birisi onun denetimine geçmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında karşılaştığı zorlukları çeşitli tedbirler alarak aşmayı başarmış olsa da, Mondros Mütarekesi'nin ardından İzmir'in işgal edilme tehlikesinin başladığı günlerde oldukça zorlu günler geçirmiştir. Bu dönemde Anadolu gazetesinin dışında Duygu gazetesini de yayın hayatına sokmuştur. İzmir basın tarihi üzerine yapılan çalışmalarda, Duygu gazetesinin hiçbir nüshasının günümüze ulaşmadığı belirtilmektedir. Ancak yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde Duygu gazetesinin bazı sayılarına ulaşmayı başardık. Duygu gazetesi, Anadolu gazetesine göre çok daha sert bir yayın politikasına sahipti. Bundan dolayı Rumlar, Duygu gazetesine ve Haydar Rüştü'ye tahammül edemiyordu. Bu tahammülsüzlük Anadolu matbaasının tahrip edilmesine varan sonuçlar doğurmuştur. Bütün bu zorluklara rağmen Haydar Rüştü, gazetelerini çıkarmaya devam etmiştir. Celal Bayar İzmir'den ayrılmak zorunda kalınca onun yerine Teceddüt Fırkası'nın İzmir katib-i mesülü olarak Haydar Rüştü görev yapmıştır. İttihatçılara karşı tahammülsüzlüğün had safhada olduğu bir dönemde, İttihat ve Terakki'nin devamı olarak görülen Teceddüt Fırkası'nda görev yaptığı için her an tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. İzmir'in işgalinden birkaç gün önce Anadolu ve Duygu gazetelerinin süresiz kapatılmasıyla birlikte basın faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmıştır.

Haydar Rüştü, İzmir'in işgaline yakın arkadaşı Mustafa Necati ile birlikte tanık olmuş ve şehirde saklanmaya başlamıştır. İzmir'den kaçtıktan sonra İstanbul, Bursa ve Ankara'da çeşitli faaliyetler göstermiştir. Bu faaliyetlerin ardından Antalya'ya giderek Antalya'nın ilk yerel gazetesi olan Antalya'da Anadolu gazetesini yayın hayatına sokmuştur. Antalya'da Anadolu gazetesi hem Antalya'da ilk çıkan gazete olması hem de Milli Mücadele hareketinin

sesi olması bakımından tarihsel öneme sahiptir. Haydar Rüştü İzmir'in kurtuluşundan sonra Antalyalılara elveda diyerek yeniden İzmir'e dönmüştür.

Haydar Rüştü, İzmir'e döndükten sonra gazetecilik dışında aktif olarak siyasetle de ilgilenmeye başlamıştır. Öncelikle İzmir Belediye Meclisi üyeliğine seçildi. İzmir İktisat Kongresi'nde belediyeyi temsilen konuşma yaptı. Bu dönemde Anadolu gazetesi matbaası yandığı için yayın hayatına ara vermiş olsa da, Haydar Rüştü siyasi faaliyetlerine ara vermediği görülmektedir. 1923 yılında yapılam seçimlerde Denizli mebusu olarak seçildi. 1923-1927 yılları arasında Meclis'teki aktif mebuslardan birisi olarak faaliyet gösterdi. İlerleyen yıllardaki mebusluk faaliyetleriyle 1923-1927 yılları arasındaki faaliyetleri karşılaştırıldığı zaman, Haydar Rüştü'nün TBMM'de en aktif olduğu dönemin mebus seçildiği ilk yıllar olduğu söylenebilir. 1927 seçimlerinde yeniden Denizli mebusu seçilerek TBMM'deki çalışmalarını sürdürdü.

Haydar Rüştü'nün SCF ile Türk siyasetine şekil verecek kadar kuvvetli bir ilişkisi bulunmaktadır. SCF'nin kurulduğu ilk günlerde Anadolu gazetesi yeni kurulan fırkaya ılımlı yaklaşmış olsa da, SCF'nin kısa bir süre içinde beklenmedik bir güce ulaşmasının ardından gazetede sert yazılar yayımlanmaya başlamıştır. Tam bu dönemde Ali Fethi Bey İzmir'e bir ziyaret gerçekleştirdi. Ziyaret sırasında çıkan olayların merkezinde Haydar Rüştü ve Anadolu gazetesi bulunuyordu. SCF'lilerin Anadolu matbaasına saldırmasıyla başlayan süreç, hükümetin SCF'ye bakış açısını değiştirdi. Bu saldırıların ardından Gazi Mustafa Kemal Paşa kendisinin CHF'nin lideri olduğunu kamuoyuna duyurdu. Böylece SCF için yolun sonu gözükmüş oldu.

1931 ve 1935 yıllarında Haydar Rüştü milletvekili seçilerek, bu görevi iki dönem daha Denizli halkını temsilen yerine getirdi. 1939 yılına kadar yapılan seçimlerde milletvekili aday olmak milletvekili seçilmekle aynı anlama geliyordu. Çünkü illerde çıkacak milletvekili sayısı kadar aday gösteriliyordu. 1939 yılında bu durum biraz esnetildi ve adaylar belirlenirken yerel örgütlerin düşünceleri dikkate alındı. Haydar Rüştü daha önce dört defa mebusu olduğu Denizli'den aday oldu. Ancak Denizli'de yapılan istişare toplantısında Haydar Rüştü Öktem'e yeterli miktarda oy çıkmadı. Bu nedenle Denizli'den aday gösterilmedi. Onun gibi istişare toplantılarında yerel örgütlerden destek alamayan çok sayıda milletvekili bulunuyordu. Ancak onu istişare toplantıları sonucunda aday gösterilmeyen diğer adaylardan ayıran bir olay yaşandı. İstişare toplantısında az oy almasına rağmen başka bir ile kaydırılarak Tunceli'den aday gösterildi. Bu kararın verilmesinde Anadolu gazetesinin CHP için önemi ve Haydar Rüştü Öktem'in İsmet İnönü'ye yakın olması etkili olmalıdır.

1930'lu yıllarda Haydar Rüştü Öktem basın faaliyetlerine çok fazla zaman bulamıyordu. Bunda milletvekili olarak faaliyet göstermesinin rolü büyüktür. Ancak buna rağmen Anadolu gazetesinin dışında Milli Birlik isimli ikinci bir gazete çıkarmayı başardı. Dilde sadeleşmenin ön plana çıktığı dönemde bu gazete Ulusal Birlik adıyla yayın hayatına devam etti. Ulusal Birlik gazetesi İzmirli'lere akşam gazetesi olarak hizmet vermiştir. Ulusal Birlik gazetesini Mütareke dönemindeki Duygu gazetesinin bir benzeri olarak değerlendirmek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı'na doğru giden süreçte gazeteciliği bekleyen pek çok sorun bulunuyordu. Bunlardan en önemlisi kâğıt meselesiydi. Kâğıt sıkıntısından dolayı Anadolu gazetesi sayfa sayılarını azaltırken, kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Ancak bütün bu zorluklara rağmen Haydar Rüştü Öktem gazetesini ayakta tutmayı başardı.

1943 seçimlerinde, seçim sisteminde yapılan değişiklikten dolayı bazı bölgelerde seçilecek milletvekili sayısından daha fazla aday gösterildi. Haydar Rüştü Öktem bu dönemde İzmir'den milletvekili adayı olmayı tercih etti. Ancak seçmenden yeterli desteği alamadı ve milletvekili seçilemedi. Bundan sonra uzun yıllardır ara verdiği aktif gazetecilik faaliyetlerine geri döndü ve 1943-1946 yılları arasında neredeyse her gün Anadolu gazetesinde bir yazı kaleme aldı. Milletvekili seçilememiş olması partisine karşı bir kızgınlığa ve kırılganlığa neden olmadı. Kalemle CHP'ye hizmet etmeye devam etti. Bu dönem savaş yıllarına denk geldiği için yazılarının çoğu savaş ve dış politika ile ilgiliydi.

7 Ocak 1946 tarihinde Türk siyasetinde Demokrat Parti aktörü sahneye çıkmıştı. Haydar Rüştü Öktem, DP kurulduğu zaman Basın Kongresi'ne katılmak için Ankara'da bulunuyordu. Bu sayede Ankara'da DP'nin nasıl bir rüzgâr estirdiğine yakından tanıklık etti. Partinin kurulduğu ilk günlerde DP ile ilgili olumlu ya da olumsuz yazılar yazmamayı tercih etti. Seçimlerin yaklaşmasıyla birlikte bu tutumu değişti ve İzmir'de DP'ye yakın gazetelerle mücadele etmeyi kendisine görev edindi. Anadolu gazetesinin bu dönemdeki en dikkat çekici yayınlarından birisi Celal Bayar ile yaşanan polemikler olmuştur. Celal Bayar'ın II. Meşrutiyet döneminde kendi elleriyle Haydar Rüştü'ye teslim ettiği Anadolu gazetesi, artık kendisi için İzmir'de en sert yazılar yayımlayan gazete olmuştur. Haydar Rüştü Öktem 1946 yılında yeniden aktif siyasete döndü. Belediye seçimlerinde Meclis üyesi olmaya hak kazandı. Genel seçimlerde yeniden İzmir milletvekilliğine aday oldu. Bu sefer herhangi bir aksilik yaşamadı ve İzmir milletvekili oldu.

1950 yılında Haydar Rüştü Öktem başarısız bir ön seçim denemesi geçirerek milletvekilliği adaylığından çekildi. Bundan sonraki günlerde sağlık sorunlarıyla mücadele etmek zorunda kaldı. Sağlık sorunlarının dayanılamayacak boyuta gelmesinden sonra İstanbul'a tedavi olmaya gitti. Ancak bu tedaviden sonuç almak mümkün olmadı. Altı dönem

boyunca milletvekili olarak, kırk yılı aşkın gazeteci olarak ülkesine hizmet ettikten sonra 11 Ağustos 1951 tarihinde vefat etti. Bundan sonra Anadolu gazetesi 1954 yılının Eylül ayına kadar yayın hayatına devam etti. Ancak gazetenin reklam gelirlerinin azalmış olmasının beraberinde getirdiği maddi sorunlardan dolayı gazete kapanmak zorunda kaldı.

Tarık Zafer Tunaya'nın II. Meşrutiyet için yaptığı Cumhuriyet'in laboratuvarı tanımlamasının doğruluğu bu çalışmada da kendisini göstermiştir. Çünkü Haydar Rüştü Öktem, II. Meşrutiyet döneminde edindiği düşünsel ve mesleki deneyimlerini Cumhuriyet yıllarında devam ettirmiştir. Pek çok yazısında dile getirdiği gibi II. Meşrutiyet döneminde savunduğu düşüncelerini Cumhuriyet döneminde sürdürmüştür. Onun İttihatçılıktan CHP'liliğe evrilme süreci Türk siyasetinin karakteristik özelliğini yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA., 30-01-0-0/17-94-13.

BCA., 30-10-0-0/3-16-2.

BCA., 30-10-0-0/6-31-29.

BCA., 30-10-0-0/6-37-8.

BCA., 30-10-0-0/7-39-34.

BCA., 30-10-0-0/7-40-39.

BCA., 30-10-0-0/7-41-7.

BCA., 30-10-0-0/7-41-11.

BCA., 30-10-0-0/7-43-15.

BCA., 30-10-0-0/8-48-9.

BCA., 30-10-0-0/9-51-36.

BCA., 30-10-0-0/9-51-37.

BCA., 30-10-0-0/9-53-1.

BCA., 30-10-0-0/74-488-2.

BCA., 30-10-0-0/75-492-5.

BCA., 30-10-0-0/76-499-12.

BCA., 30-10-0-0/82-540-1.

BCA., 30-10-0-0/88-582-11.

BCA., 30-10-0-0/135-968-10

BCA., 30-18-1-1/2-39-10

BCA., 30.18.1.1/3.29.4.

BCA., 30-18-1-1/6-53-10.

BCA., 30-18-1-1/7-22-3.

BCA., 30-18-1-1/10-28-18.

BCA., 30-18-1-1/28-24-15.

BCA., 30-18-1-2-/50-81-7.

BCA., 30-18-1-2/93-111-10.

BCA., 30-18-1-2/95-63-10.

BCA., 30-18-1-2/44-29-3.

BCA., 30-18-1-2/123-61-16.

BCA., 490-1-0-0/1-14-15.
 BCA., 490-1-0-0/3-14-11.
 BCA., 490-1-0-0/11-57-22.
 BCA., 490-1-0-0/47-189-1.
 BCA., 490-1-0-0/166-661-1.
 BCA., 490-1-0-0-/200-792-1.
 BCA., 490-1-0-0/234-923-3.
 BCA., 490-1-0-0/305-1240-1.
 BCA., 490-1-0-0/342-1434-2.
 BCA., 490-1-0-0/357-1497-1.
 BCA., 490-1-0-0/370-1558-2.
 BCA., 490-1-0-0/575-2288-1.
 BCA., 490-1-0-0/1285-271-4.
 BCA., 490-1-0-0/1288-280-2.
 BCA., 490-1-0-0/1365-526-1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA., DH. EUM.KLH., 4/40.
 BOA., DH. İ. UM., 20/14.

TBMM Arşivi

Haydar Rüştü Öktem'in II. Dönem Tercüme-i Hal Varakası.
 Haydar Rüştü Öktem'in III. Dönem Tercüme-i Hal Varakası.
 Haydar Rüştü Öktem'in IV. Dönem Tercüme-i Hal Varakası.
 Haydar Rüştü Öktem'in 1923 Seçim Mazbatası.
 Haydar Rüştü Öktem'in 1927 Seçim Mazbatası.
 Haydar Rüştü Öktem'in 1931 Seçim Mazbatası.
 Haydar Rüştü Öktem'in 1935 Seçim Mazbatası.
 Haydar Rüştü Öktem'in 1939 Seçim Mazbatası.
 Haydar Rüştü Öktem'in 1946 Seçim Mazbatası.

Prof. Dr. Zeki Arıkan Arşivi

İzmir Valisi M. Abdülhalik Bey imzalı Haydar Rüştü Bey'in İzmir Belediye Meclis Üyeliğine seçildiğini bildirdiği 21 Teşrinisani 1338 tarihli yazı.

Haydar Rüştü Bey'in Mebus adaylığına dair Ağaoğlu Ahmet'in 17-19 Haziran 1339 tarihli yazıları.

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir eski Maarif Müdürü Vasıf Bey'e gönderdiği 17 Haziran 1339 tarihli yazı.

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Haydar Rüştü'ye gönderdiği 19 Haziran 1339 tarihli telgraf.

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Haydar Rüştü'ye TBMM riyaset katipliğine seçildiğini bildirdiği 13 Ağustos 1339 tarihli belge.

Antalya fahri hemşerilik belgesi.

II. Tutanaklar

TBMM Zabıt Ceridesi.

TBMM Tutanak Dergisi.

İzmir Belediye Meclis Tutanağı.

III. Salnameler

Bitlis Vilayet Salnamesi. (1316).

Edirne Vilayet Salnamesi. (1319).

İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı. (1929-1930).

İzmir Vilayet Salnamesi. (1927-1928).

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi. (1925-1926).

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi. (1926-1927).

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi. (1927-1928).

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı. (1928-1929).

IV. Süreli Yayınlar

Ahenk

Akşam

Alemdar

Afacan

Anadolu

Antalya'da Anadolu

Cadalo

Cihâd

Cumhuriyet

Cumhuriyet Ege
 Demokrat İzmir
 Denizli
 Duygu
 Envar-ı Vicdan
 Hakimiyet-i Milliye
 Hizmet
 Hukuk-u Beşer
 İzmir
 Köylü
 Mihâd
 Milli Birlik
 Musavver Geveze
 Müsavat
 Sada-yı Hak
 Son Posta
 Ulus
 Ulusal Birlik
 Tanin
 Tevhid-i Efkâr
 Ticaret
 Vakit
 Yeni Asır
 Yeni Geveze
 Yeni Lisan Müdafii Yeni Hayat
 Yenigün
 Vakit
 Vatan
 Vatan ve Millet İçin Hürriyet

V. Basılı Eserler

Kitaplar

Afetinan, A. (1989). *İzmir İktisat Kongresi*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
 Ağaoğlu, A. (2011). *Serbest Fırka Hatıraları*. İletişim Yayınları, İstanbul.

- Aksoy, Y. (1986). *Bir Kent Bir İnsan İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları*. Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İzmir.
- Aksungur, R. L. (2000). *Basında 70 Yıl İzmir Basın Tarihinde İlkler Ünlüler ve Portreler*. İzmir.
- Albayrak, H. (1987). *Tarih İçinde Trabzon Lisesi*. Trabzon Liselerinden Yetişenler Derneği Yayınları, Trabzon.
- Albayrak, H. (2010). *Dünden Bugüne Trabzon Basını*. Cilt I, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara.
- Amca, H. (2013). *Doğmayan Hürriyet*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Anastassiadou, M. (2015). *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Arı, O. (1972). *İzmir'de Kitle Haberleşmesi*. Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara.
- Arı, K. (2009). *Üçüncü Kılıç İzmir'in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin*. Zeus Kitabevi, İzmir.
- Arıkan, Z. (1989). *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Arıkan, Z. (2001). *İzmir Basınından Seçmeler 1872-1922*. Cilt I, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
- Arıkan, Z. (2006). *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Arıkan, Z. (2008). *Antalya'da Anadolu Gazetesi ve Haydar Rüştü Öktem*. Antalya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Antalya.
- Avcı, C. (2000). *III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Aydemir, Ş. S. (2005). *Suyu Arayan Adam*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aykut, M. Ş. (2011). *Birinci Millet Meclisi*. Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Balkaya, İ. S. (2005). *Ali Fethi Okyar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara.
- Basın Genel Direktörlüğü. (1936). *Birinci Basın Kongresi*. Devlet Basımevi, İstanbul.
- Bayar, C. (1967). *Ben de Yazdım*. Cilt V, Baha Matbaası, İstanbul.
- Bayur, Y. H. (1991). *Türk İnkılâbı Tarihi*. Cilt II/I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Berber, E. (1999). *Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Böke, P. (2006). *İzmir 1919-1922*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Cılzoğlu T. (2007), *"Kader Bizi Una Değil, Üne İtti" Çağlayangil'in Anıları*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Coşar, Ö. S. (t.y.). *Milli Mücadele Basını*. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

- Cumhuriyet Halk Partisi. (1935). *C.H.P. Tüzüğü*. Ulus Basımevi, Ankara.
- Cumhuriyet Halk Partisi. (1937). *C.H.P. 1936 İl Kongreleri*.
- Çakan, I. (1999). *Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis*. Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Çakmak, F. (2017). *İzmir'in Siyasi Hayatında Seçimler (1908-1945)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Çankaya, A. (1968-1969). *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*. (Cilt III), Mars Matbaası, Ankara.
- Çapanoğlu, M. S. (1960). *Basın Tarihimizde İlave*. Hür Türkiye Mecmuası Yayınları, İstanbul.
- Çelebi, M. (2002). *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Çelebi, M. (2014). *İzmir Gazi Heykeli*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Çelebi, M. (2015). *Âhenk ve Halk Gazetelerinde İşgal Hâtıraları (1919-1922)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Çevik, Z. (2002). *Milli Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na" Geçiş*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Çeviker, T. (1988). *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü*. (Cilt II), Adam Yayınları, İstanbul.
- Çoker, F. (1996). *Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem 1931-1935*. TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.
- Çolak, F. (2013). *10 Temmuz Hürriyet Bayramı*. Çizgi Kitabevi, Konya.
- Çufalı, M. (2012). *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950)*. (Cilt III), Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.
- Dayar, E. (2011). *Gazetelerde Yazılı Tarih Antalya'da Gündelik Hayat ve Basın 1920-1928*. Antalya Büyükşehir Belediyesi, Antalya.
- Demirci A. ve Düvenci Y. R. (2018). *Bir Mücadele Gazetesi! Demokrat İzmir*, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul.
- Demirel, A. (2014). *Tek Parti'nin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Demirel, Y. ve Konur O. Z. (hızl.). (2002). *CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924)*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Duman, H. (2000a). *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*. (Cilt I), Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara.
- Duman, H. (2000b). *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*. (Cilt II), Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara.
- Dursun, M. K. (1994). *İzmir Hatıraları*. (hızl. Ünal Şenel), Akademi Kitabevi, İzmir.

- Elmacı, M. E. ve Şeneken S. (2017). *Atatürk Dönemi'nde İzmir'de Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları*. İzmir Büyükşehir Belediyesi. İzmir, 2017.
- Erdem, Ö. (2012). *Dersim Yalanları ve Gerçekler*. İleri Yayınları, İstanbul.
- Erten, S. F. (1996). *Milli Mücadelede Antalya*. Antalya Müzesi Yayını, Antalya.
- Gingeras, R. (2014), *Dertli Sahiller*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Girgin, A. (2009). *Türkiye'de Yerel Basın*. Der Yayınları, İstanbul.
- Gökdemir, O. (hızl.). (2011). *Hukuk-u Beşer*. İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
- Güçlü, M. (1997). *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya*. Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Yayınları, Antalya.
- Güçlü, M. (2004). *Dr. H. Burhanettin Onat ve Hayatı*. Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Yayınları, Antalya.
- Gündem, N. (2002). *Günler Boyunca Hâtıralar*. İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
- Güneş, İ. (2017). *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919-1935)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Huyugüzel, Ö. F. (2000). *İzmir Fikir ve Sanat Adamları*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Huyugüzel, Ö. F. (2004). *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*. İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
- Hüseyin Rıfat. (1997). *İzmir 1914*. (hızl. E. Serçe), Akademi Kitabevi, İzmir.
- İçke, A. (2014). *Türkiye'de Kadın Milletvekilleri ve İlk Siyasal Faaliyetleri (1935-1991)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- İnönü, İ. (2017). *Defterler 1919-1973*. (hızl. A. Demirel), YKY Yayınları, İstanbul.
- Karayaman, M. (2008). *20. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sağlık*. İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
- Karpat, K. H. (2016). *Türk Demokrasi Tarihi*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kasapoğlu, A. (1998). *Milli Mücadele Anıları*. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Kaygusuz, B. N. (2002). *Bir Roman Gibi*. İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
- Keskin, M. A. (1989). *İzmir Valileri*. İzmir.
- Koçak, C. (2013). *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kodal, T. (2015). *Cumhuriyet Döneminde Denizli*. Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.
- Kozanoğlu, Z. (2006). *İzmir Basınında İz Bırakanlar*. Cilt: II, Soyer Yayıncılık, İzmir.
- Kurt, S. (2012). *İzmir'de Kamusal Hizmetler*. İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
- Mahmud Hıfzı. (1339). *Antalya'dan Ayrılırken*. Matbaa-i Âmire, İstanbul.

- Maman, K. (2014). 102-107. K. *Kara Defter*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Mango, A. (2015). *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Moralı, N. (1973). *Mütarekede İzmir Olayları*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Moralı, N. (2002). *Mütarekede İzmir*. (hızl. Erkan Serçe), İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
- Muşkara, T. (1998) *İzmir ve Karşıyaka Anıları*. (hızl. A. Mehmetefendioğlu), Tükelmat A.Ş., İzmir.
- Naskali, E. G. (2015). *Celal Bayar Arşivinden Serbest Fırka Anıları*. Doğan Kitap, İstanbul.
- Nemutlu, Ö. (2011). *II. Meşrutiyetten Cumhuriyet'e İzmir'de Tiyatro*. İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
- Okyar, O. ve Seyitdanlıoğlu M. (2017). *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Onay, A. T. (1995). *Millî Mücadele Yazıları*. (hızl. C. Kurnaz ve Ş. Kurnaz), Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.
- Oral, M. (2016). *Resimli Adalya Kitabı*. Berikan Yayınevi, Ankara.
- Öktem, H. R. (1991). *Mütareke ve İşgal Anıları*. (hızl. Z. Arıkan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Öz, E. (1996). *Otoriterizm ve Siyaset Türkiye'de Tek-Parti Rejimi ve Siyasal Katılma (1923-1945)*. Yetkin Yayınları, Ankara.
- Özalp, K. (1988). *Millî Mücadele 1919-1922*. Cilt I, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Özbaran, S. (2013). *Küllerinden Doğan "Kasaba" Turgutlu*. İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
- Özkaya, Y. (2007). *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Özsoy, İ. (2001). *55 Yılın Tanıkları*. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul.
- Öztoprak, İ. (2014). *İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Öztürk, K. (1994). *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*. Cilt III, TBMM Yayınları, Ankara.
- Parlak, T. (1986) *Yeni Asır'ın Selânik Yılları*. Yeni Asır Yayınları, İzmir.
- Saylan, K. (2015). *Seyyahların Gözüyle Gümüşhane*. Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Trabzon.
- Serçe, E. (hızl.). (1998). *İzmir ve Çevresi Resmi, Özel Binalar İstatistiği 1918*. Akademi Kitabevi, İzmir.
- Serçe, E. (2002). *İzmir'de Kitapçılık 1839-1928*. İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.

- Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları*. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Somar, Z. (2001). *Bir Adamın ve Bir Şehrin Tarihi: Tevfik Nevzad*. İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Soysal, İ. (2000). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*. (Cilt I), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sürgevil, S. (2009). *II. Meşrutiyet Döneminde İzmir*. İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
- Şahin, İ. (1993). *İzmirli Bir Şair Tevfik Nevzad*. Akademi Kitabevi, İzmir.
- Tabak, S. (2008). *Kazım Dirik Paşa*. Karam, Çorum.
- Tekeli İ. ve İlkin S. (1989). *Ege'deki Sivil Direniş'ten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*. Türk Tarih Kurumu Ankara.
- Tevfik Fikret. (2004). *Bütün Şiirleri*. (hızl. İ. Parlatır ve N. Çetin), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tinal, M. (2011). *İzmir Depremleri*. İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
- Topuz, H. (2015). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Tunçay, M. (2015). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Turan, Ş. (2014). *Türk Kültür Tarihi*. Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Tutsak, S. (2002). *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tüfekçi, G. (hızl.). (1998). *Atatürk Seyahat Notları (1930-1931)*. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Tükel, S. (1952-1953). *Tatlı ve Acı Hatıralar*. İzmir.
- Türk Tarih Kurumu. (2015). *Harp Mecmuası*. (çev. F. Önal vd.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türker, H. (2000). *Türk Devrimi ve Basın 1922-1925*. Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1935). *Kamutay Albüm 1935*. Ankara.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1937). *Kamutay Albüm 1937*. Ankara.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2015). *TBMM Binaları*. TBMM Basımevi, Ankara.
- Umar, B. (2011). *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*. İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
- Uyar, H. (2012). *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. Boyut Yayınları, İstanbul.
- Uz, B. (2007). *Atatürk'ün İzmir'i Bir Kentin Yeniden Doğuşu*. (hızl. L. E. Sakar), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- Ülker, N., Günay, V., Daşdemir, L. (hızl.). (2009). *İzmir'in Sevinç Günleri Atatürk'ün İzmir Ziyaretleri*. Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, İzmir.

- Ülkütaşır, M. Ş. (2009). *Atatürk ve Harf Devrimi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ünal, S. (2016). *1923 ve 1927 Seçimleri*. Dora, Bursa.
- Ünal, U. (2015). *II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yıldırım, S. ve Zeynel B. K. (ed.). (2010) *TBMM Albümü 1920-2010*. (Cilt I), Türkiye Büyük Millet Meclisi Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Yücebaş, H. (1984). *Şair Eşref Bütün Şiirleri ve 80 Yıllık Hatıraları*. Dilek Yayınevi, İstanbul.

Makaleler

- Acar, D. G. (2017). “Latin Harflerinin İzmir’deki İlk Uygulamaları ve Karşılaşılan Sorunlar Üzerine”. *Akademik-Der*, Sayı: 1: 39-50.
- Akkoyun, T. (1996). Atatürk Devri İzmir Basını ve Kamuoyu Üzerindeki Tesiri”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII (34): 101-124.
- Alkan, N. (2010). “Avrupalı Seyyahların Tasvirlerinde Gümüşhane ve Çevresi”. *History Studies*, (II/1): 82-97.
- Alkan, M. Ö. (2016). “Milli Şef’li Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)”. *Prof. Dr. Bülent Tanör Armağanı*, Oğlak Yayınları, İstanbul: 323-361.
- Arı, K. (1991). “İzmir’deki Suikast Girişimi Sırasında Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa’nın İzmir Gezisi ve Onun Suikasti Nasıl Karşıladığına İlişkin Bir Anı”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I (1): 247-260.
- Arıkan, Z. (1988). “İşgal Dönemi İzmir Basını”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, V(13): 145-165.
- Arıkan, Z. (1991). “Kurtuluştan Sonra İzmir’de Çıkan İlk Gazete: Türk Sesi”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII(22): 75-95.
- Arıkan, Z. (1993). “Yeni Gün’ün Müsabakasında Mustafa Kemal Paşa”. *Atatürk Yolu*, III(11): 243-258.
- Arıkan, Z. (2003). “Mihail Rodas’ın Anıları”. *İzmir Kent Kültürü*, (6): 146-157.
- Çakmak, F. (2015). “Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması”. *History Studies*, VII (3): 1-21.
- Çelebi, M. (2013). “Nasihat Heyeti’nin İzmir’i Ziyareti”. *İzmir Kent Ansiklopedisi*, (Cilt: Tarih I), İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir: 289-298.
- Çolak, F. (2012). “İzmir’de 21 Temmuz 1946 Genel Seçimlerinin (Hileli Seçim) Provası: 1946 Belediye Seçimleri”. *Tarih Okulu*, Sayı: XIII: 1-14.

- Duman, Ö. (2017). “Tek Parti Döneminde CHP’de Bir Parti İçi Demokrasi Denemesi: 1939 Seçimleri ve İkinci Seçmenlerle İstişare”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 26: 208-235.
- Ekin, Ü. ve Kanal, H. (2014). “Tekfurdağı Sancağı’nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1890-1902)”. *Humanitas*, (4): 109-127.
- Elmacı, M. E. (1997). “Fes-Kalpak Mücadelesi”. *Toplumsal Tarih*, (42): 28-32.
- Georgeon, F. (1990). “Kemalist Dönemde Türkiye’de Fransızca Yayın Yapan Basına Toplu Bir Bakış (1919-1938)”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (çev. Niyazi Öktem), VI (17): 321-335.
- Gözyayın, N. (2002). “Türk Basınında Germanofiller”. *Tarih ve Düşünce*, Sayı: 27: 18-29.
- Gözcü, A. (2013). “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Siyasal Yaşamın İzmir’e Yansımaları”. *İzmir Kent Ansiklopedisi*, (Cilt: Tarih II), İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir: 165-188.
- Güçlü, M. (1991). “Varlık Vergisi (11.11.1942 – 15.3.1943)”. *Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, II (3): 96-109.
- Güçlü, M. (1994). “Antalya’da Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Faaliyetleri”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 9(1): 327-337.
- Güçlü, M. (1995). “Antalya’nın Ticari Durumuna İlişkin Bir Belge”. *Toplumsal Tarih*, IV (19): 33-38.
- Güçlü, M. (1996). “Antalya’da Mahalli Basının İlk Yirmi Yılı (1920-1940)”. *Düşünceler Dergisi*, Sayı: 9: 175-191.
- Güçlü, M. (2011). “İzmir’in İşgaline Tanık Bir Zatin Kaleminden: ‘İzmir’de Neler Oldu? 1336/1920’ Kitapçığı Üzerine”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, X(22): 65-75.
- Güçlü, M. (2012). “Antalya’da Yerel Basının İlk Temsilcisi: Antalya’da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII (25): 33-54.
- Güçlü, M. (2015). “Milli Mücadele Döneminde İzmir’e Doğru Gazetesi Muhabiri Muvahhid Bey’in Akhisar-Afyon İzlenimleri (5-8 Mayıs 1920)”. *İzmir Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2: 13-38.
- Güçlü, M. (2016). “Antalya’da Anadolu Gazetesine Göre Londra Konferansı’na Katılan Ankara Heyetinin Avrupa’ya Yolculuğu (6-22 Şubat 1921)”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI (33): 71-91.
- Güneş, G. (1996). “İzmir Türk Ocağı (1912-1919)”. *Kebikeç*, (4): 149-158.

- Güneş, G. (1999-2000). “Mütareke Döneminde İzmir Türk Ocağı ve Faaliyetleri”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmalı Dergisi*, (III/9-10): 41-64.
- Güneş, G. (2003). “Tiyatro Heveskeran Cemiyeti Reisi Sami Bey’in Hatıraları”. *İzmir Kent Kültürü Dergisi*, (6): 102-107.
- Güneş, G. (2005). “II. Meşrutiyet Döneminde İzmir’de Tiyatro Yaşamı”. *OTAM*, (18): 151-170.
- Güneş, G. (2006). “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Aydınla Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25(39):117-147.
- Güneş, G. (2013). “İzmir Türk Ocağı (1912-1931)”. *İzmir Kent Ansiklopedisi*, (Cilt Tarih I), İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir: 233-239.
- Güneş, G. (2018). “Cumhuriyet Döneminde Ödemiş’te Basın Yayın Yaşamı”. *Türk Basın Tarihi*, (hızl. Merve Uğur), Cilt III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara: 1999-2022.
- Koçu, R. E. (1963). “Cadalo”, *İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt: VI, İstanbul: 3320-3323.
- Kutay, C. (1989). “Tarih Ne Zaman İbrettir?”. *Ambalaj*, Sayı: 6: 41-43.
- Oral, M. (2008). “Kurtuluş Savaşı’nda Antalya’da İstihbarat ve Propaganda”. *20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu*, (hızl. M. Oral), Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Antalya: 31-50.
- Öksüz, M. (2016). “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Trabzon’da Bir Şirketleşme Teşebbüsü: Envâr-ı Vicdan Kollektif Şirketi”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (21): 121-148.
- Sönmezdağ, U. (2013). “İzmir Fuarı”. *İzmir Kent Ansiklopedisi*, Cilt: Tarih II, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir: 123-133.
- Tabak, S. (1991). “Serbest Fırka ve İzmir’de 1930 Yılı Belediye Seçimleri”. *Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, II(3): 177-197.
- Üstün, H. (2006). “Antalya’da Basının 85. Yılı ve Haydar Rüştü Bey’in Heykeli”. *Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Vizyon*, Sayı: 217: 34-36.

Tezler

- Mert, H. (1995). *Necdet Öklem ve 1940-1960 İzmir’de Siyasi Hayat*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir.
- Özkes, S. (1992). *Mihail Rodas’ın Anıları ve Önemi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Piyale, M. (1988). *Trabzon’da Eğitim ve Kültür Hayatı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

- Sandıkçı, N. (2014). *Nurettin Rüştü ve Cadalog Gazetesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi/Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis.
- Sarı, B. (2010). *Hilal-i Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Serçe, E. (1996). *İzmir'de Belediyeciliğin Tarihsel Gelişimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Taşdemir, S. (1994). *İzmir'de Kitapçılık Harf Devrimi'nden 1950 Yılına*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Tuna, E. (2015). *Batı Anadolu Türk Ocakları 1923-1931*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Tunç, S. (1999). *İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918-1922)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Yenigül, H. (1987). *Anadolu Gazetesi Bibliyografyası (1940-1954)*. Bitirme Tezi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir.

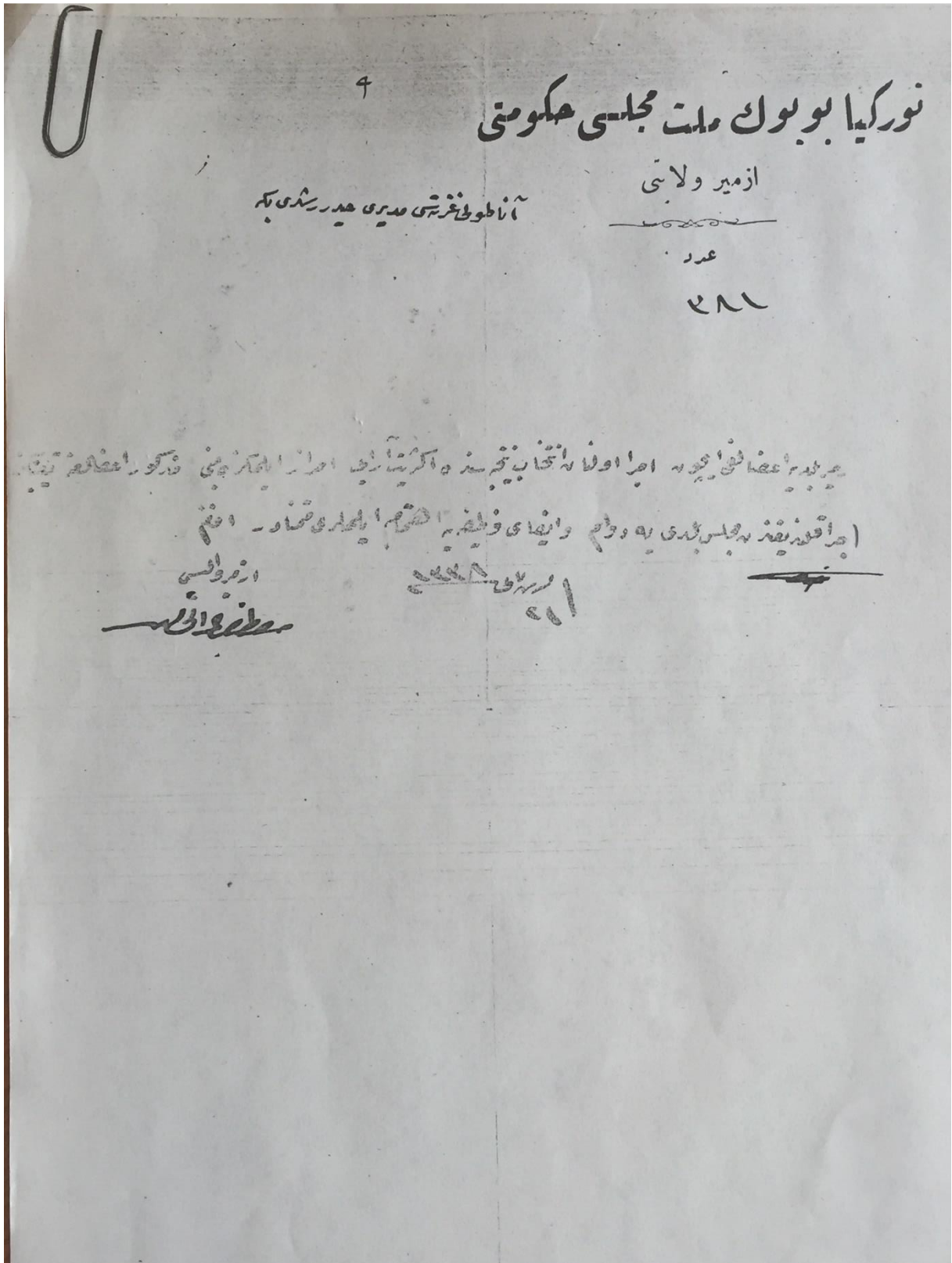
Röportajlar

- Gökçe, O. R. (1945). “35 Yıl Sonra: Anadolu Tarihinden Yapraklar ve H. R. Öktem'in Anlattıkları”. *Anadolu*, 23 Temmuz 1945.
- Kültür, İ. (1943). “Bir Baş Muharrirle Konuşma”. *İzmir Kültür*, 15 Nisan 1943.

VI. Söyleşiler

- Kaya, M. (02.05.2018). Sayıl Baykent ile söyleşi. Karşıyaka.
- Kaya, M. (02.05.2018). Ahmet S. Tükel ile söyleşi. Karşıyaka.

EK 2- İZMİR VALİSİ M. ABDÜLHALİK BEY'İN HAYDAR RÜŞTÜ'NÜN İZMİR BELEDİYE MECLİS ÜYELİĞİNE SEÇİLDİĞİNE İLİŞKİN YAZISI

EK 3- HAYDAR RÜŞTÜ BEY'İN MEBUS ADAYLIĞINA DAİR AĞAOĞLU
AHMET'İN YAZILARI

تورکيا
طبوعات و استخبارات مدیریت عمومیہ نہ صرط
از مدیر استخبارات مدیریتی
نمبر ۵۵
نومرو

واصف و حیدر رشیدی بکتره
وضعیت معلوم : (وضعیت معلوم) امنیت عملیہ دوام
[آغا اوغلا احمد]
وینوند (بوردی)
۱۷ مرداد ۱۲۹۸
نمبر ۲۸۱

واصف و حیدر رشیدی بکتره
یا حق تعالیٰ تقدیر ایمنه تلفات نام : جواباً مدیر محترم آغا اوغلا احمد
بکتره رشیدی آلفیم شیفری، روج بالا عضله تقدیم احکامات
ایده رم اقدام : ۱۸ مرداد ۱۲۹۸ از استخبارات مدیریہ

۱۸ مرداد ۱۲۹۸

EK 5- MUSTAFA KEMAL PAŞA’NIN HAYDAR RÜŞTÜ BEY’İN DENİZLİ MEBUSU ADAYI GÖSTERİLDİĞİNE DAİR TELGRAFI

[illegible]

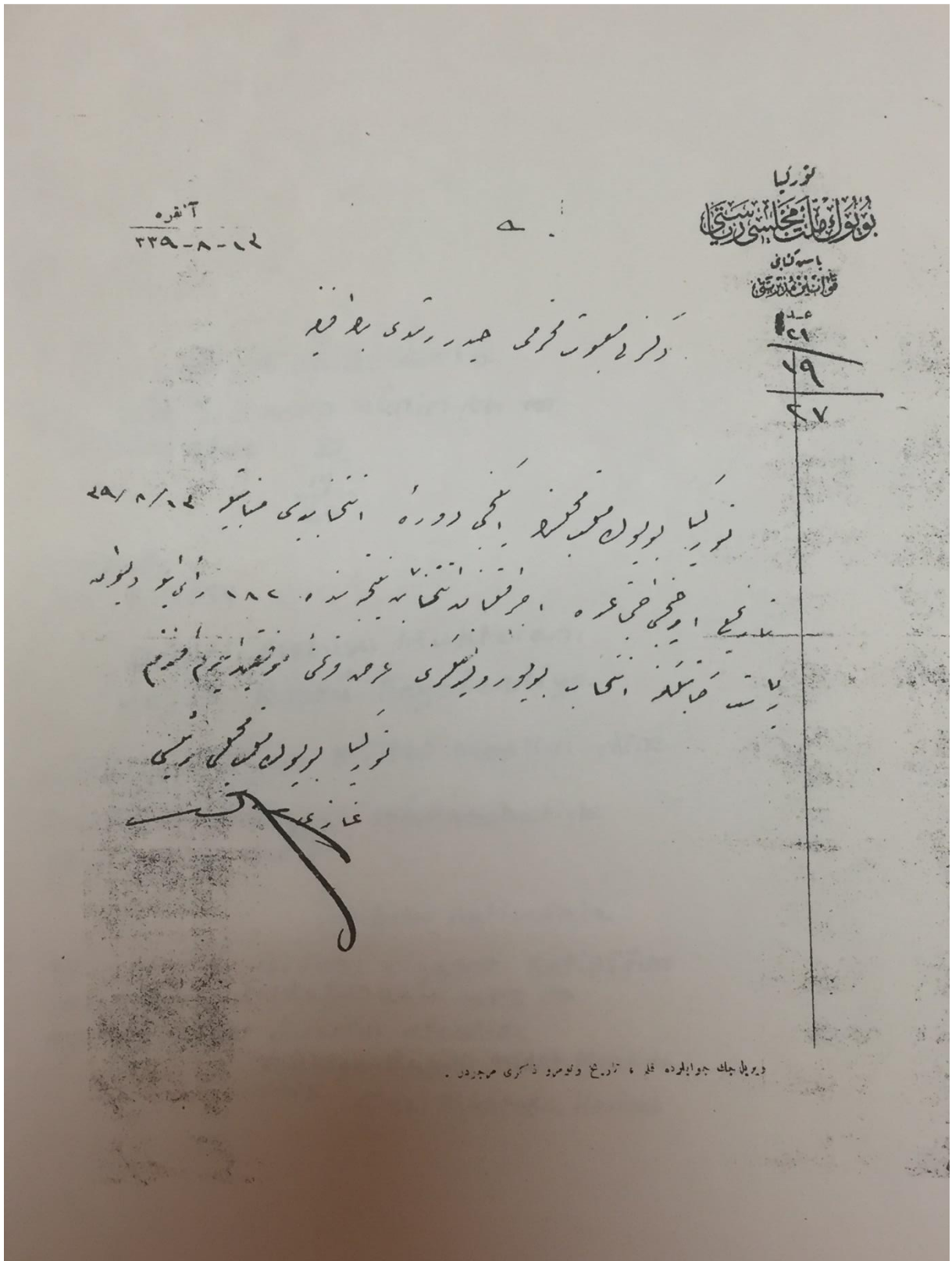
Kaynak: Prof. Dr. Zeki Arıkan Arşivi

EK 6- HAYDAR RÜŞTÜ BEY'İN TBMM II. DÖNEM KİMLİĞİ

Kaynak: Prof. Dr. Zeki Arıkan Arşivi

EK 8- TBMM RİYASET KÂTIPLİĞİNE SEÇİLDİĞİNE DAİR YAZI

EK 10- HAYDAR RÜŞTÜ BEY'İN İSTİKLAL MADALYASI

Kaynak: İzmir Basın Müzesi

EK 11- TBMM III. DÖNEM TERCÜME-İ HAL VARAKASI

تورکیه بویوک ملت مجلیسه اوچونجی دورده اعضا انتخاب اولان ذواب کرامه مخصوص مختصر ترجمه حال ورفه سی

19

انتخاب دائره سی	کفرط	اثرلی	برقده
اسمی	حمید رشتی	علمی رتبه لی	برقده
عائله اسمی	دوره ده بدک اوغللو	مملکت و مشعلیق	خزانه جیلده د سیدململه
ر.س.ک و آتاسید اسمی	سیدی حمید رشتی ، داماده حسن خضانی	آون اولوب اولادسی و تاج چوچورجی بولدنی	تجدیدی و . ایله خیر بر و قلمو وارور
دوعده یی بر	کشتی	اعلی اول سوک . آموری	خزانه جیلده
اوتوردی بر	ازبیر کوزینه	مأموردکسه ا عابد اول سوک و معینی	خزانه جیلده
دوعده و تاریخ	۱۲۰۱	اعلی مصلطه سیک تاریخی	
تحصیل	مقدسه	فاج رای ایله و جوت انتخاب اولدنی	
سلیکی دیار	نورکجه	مصدامسک مجلس هیئت عمومی - حه تصدیق تاریخی [۱]	
نوده احتضامی اولدنی	محرر و طبعی	مجلس انتخابی تاریخی	تشریفاتی ۱۲۷۷

مختصر ترجمه حال

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

[۱] * بوجاه مجلس هیئت تحریریه حه املا اوله مقدر

EK 12- TBMM IV. DÖNEM TERCÜME-İ HAL VARAKASI

T. B. M. M. Âzayı kiramına mahsus muhtasar tercüme-i hal varakası

486 19

İntihap dairesi	Denizli	Eserleri	
İsmi	Haydar Rüştü	İlmî rütbeleri	
Aile ismi	Dedeoğlu	Meslek ve mesgüliyeti	Gazetecilik, mebusluk
Babasının ve annesinin ismi	Hüseyin Rüştü Nafiz H.	Evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	Evli idi ve kızı bir oğlu vardı
Doğduğu yer	Gümüşhane	İntihapın evvel son mevruiyeti	
Oturduğu yer	İzmir Göztepe	Memur değilse intihaptan evvel son vaziyeti	Mebus
Doğduğu tarih	1301	İntihap mazbatasının tarihi	
Tahsil	Hukuk	Kaç rey ile mebus intihap olunduğu	
Bildiği diller	Çerkez	Mazbatasının Meclis Heyeti Umumiyesince tasdik tarihi	
Nede ihtisastı olduğu	İnkısar, Matbaaci	Meclis ilihak tarihi	

Muhtasar tercüme-i hal

Tiflis askeri Mektebinden bir sene, Gümüşhane Mektebinden iki sene tahsilden sonra 319 tarihinde Tefüruşi Mülki idaresinde tahsile devam ettim. 322 senesinde mezkur mektepten Şahdetname aldım. Son idadi tahsilimi Trabzon mektep idaresinde bilikmal 324 tarihinde mezkur mektepten Şahdetname aldım. 324 tarihinde Mülkiye Tıbbiyesine kayıt olundum. Ahvali sıhhiyem dolayısıyla bir sene sonra mektebi tıbbi bırakarak Hukuk mektebine devam ettim. 327 tarihinde Selanik hukukuna nakil ettim. 328 tarihinde ve mektebin dördüncü senesinde bulunduğum esnada neşr ettiğim (Yıldırım) gazetesine (Ahmet Muhtar) kabinesi alehinde vakı neşriyattan dolayı tevkif ve Süleyman Faik paşa divanı harbinde bir sene hapse mahkum edilerek Selanik'te edildim. Selanikin Yunanlılar tarafından işgali üzerine umum meyanında mahbustan tahliye edildim. ve o tarihte İzmir'e giderek orada muntazir bulunan (Anadolu gazetesine) intisap ettim. Biflahara gazeteyi bütün derute ederek o tarihten şimdiye kadar gazetecilik ettim. 332 tarihinde Manisa levasında meclisi umumî azalığına intihap olundum. 332 tarihinden şimdiye kadar gazetecilik ettim. 332 tarihinde

[*] Bu hane Meclis heyeti tahririyince imla edilecektir.

Adres

Ankarada: Haricte:

EK 13- MİLLETVEKİLLİĞİ DIŞINDA YAPTIĞI İŞLER HAKKINDA BİLDİRİMİ

T. B. M. M.

Azasına mahsus

Ankara, II.XI.1935

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.Partisi Genel Sekreterliğine

İzmirde çıkardığım (Anadolu) ve (Ulusal Birlik) gazeteleri sahibi ve yazıcısıyım. Bu işten başka hiç bir iş yapmadığımı saygılarımla bildiririm.

Denizli Sayı 1

Abdullah B. Ökten

936
18

13

EK 14- DIŞİŞLERİ BAKANI ŞÜKRÜ SARAÇOĞLU'NA YAZDIĞI MEKTUP

DEVLET ARŞİVİ
CUMHURİYET ARŞİVİANADOLU
GÜNLÜK GAZETEİKİNCİ BEYLER SOKAĞI
C. H. PARTİSİ BİNASI İÇİNDE
İZMİR
No.

TELEFON: 2776 - P. KUTUSU: 405

İzmir, 27 / 4 / 1939

Aziz kardeşim Saracoğlu;

Bin bir gailenin dimağınızda haşırüneşir olduğu bu zamanda sizi tasdi eylediğimden dolayı beni affediniz. Çünkü buna layıkım. Şunlardan dolayı: Evvela hastayım evimden dışarı çıkamıyorum. Sonra da şu iki ay içinde benliğimi sarsan felaketler geçirdim. Babam öldü, sekiz aylık gelin olan kızım, bir kaynana dili yüzünden kendisini tabanca ile vurdu; hayatını güç bela aylarla tedaviler ve dayanılmaz masraflarla göya kurtarabildik. Elan o da ben de tedavi edilmekte bulunuyoruz.

Bunlara inzıman eden bir de gazete belası var başımda. ANADOLU, masrafını koruyamıyor. Çok olan sebeblerinden bir kaçını arz edeyim: İstanbul gazetelerinin haftada üç gün günü gününe, sair günleri de gün aşırı İzmir ve hinterlandına gelmeleri. Gazetelerimizi tekemmül ettirmek ve bugünkü şekilde her gün 12 sahife çıkarmak için takatımızın haricinde yaptığımız masrafları ödeyememek vaziyeti. Gazetelerimizi tekemmül ettirmek için amerikadan on beş bin kûsur liralık Linetip yazı makineleri getirmemiz. Ve bunların taksitlerini ödeyemeyişimiz ve saire vesaire..

Bütün bu haller beni ve yirmi sekiz senelik Anadolu müessesesini ciddi bir vaziyete koymuştur. Diye biliriz ki, eğer bir çaresi bulunmazsa, bir iki ay geçmeden sizin de müessesisi bulunduğunuz, Türkiye'nin bu en eski ve emektar gazetesini kapatmak ve borçlarını ödeyebilmek için de evimi ve barkımı satmak mecburiyetinde kalacağım.

Size bu mektubumu takdim edecek olan gazetenin müdürü İbrahimden de şifahen malumat isteyiniz. İşlerimiz üç yüzünü ve şahsi vaziyetimi o bilir. Onun vereceği izahat üzerine bana yardım elinizi uzatmanızı yalvarırım. Perişan halimi ve vaziyetimi mühteremilli şefemi arz etmeği, yokse aziz başvekilimize mi ıblag eylemeği münasib görürseniz, bu delalet lütfumu ben arkadaşınızdan esirgememenizi çok rica eder ve daima artan muhabbet ve hürmetlerimi tekrar ederim aziz Saracoğlu.

Anadolu gazetesi sahibi
Tunceli met'usu

Ş. Bayraktar B. Ökten

T. Bayraktar
B. Ökten

030 01 17 94 13

Kaynak: BCA, 30-01-0-0/17-94-13

EK 15- RESİMLER

Anadolu Gazetesi Müdür-i Mesul
ve Muharriri Haydar Rüşdü Bey

Resim 1- 1914 yılına ait fotoğrafı

Kaynak: Hüseyin Rıfat, 1997: 153.

Resim 2- Eşi ve kızıyla fotoğrafı

Kaynak: Prof. Dr. Zeki Arıkan Arşivi

Resim 3- Kolonya Matbuat Sergisi'ne giderken çekilen fotoğrafı

Kaynak: Cumhuriyet, 6 Mayıs 1928

ŞAKALARIMIZ

Denizli horozu

Bizim Patronun ne zamandanberidir bir karikatürünü basmak istiyor, fakat kendisi burada olduğu için cesaret edemiyorduk.

Her kesin karikatür mevzuunu veren ve hatta ekserisinin yazılarını yazan Başmuharririmizin bu karikatürler kâfilesinden hariç kalması doğru değildi. Fakat ne yapalım ki o burada iken böyle bir şeye cür'et bizim için mümkün olmuyordu. Haydar Rü-

sinde bulmaya muvaffak olduk.

Haydar Rüştü beyin gazetecilik bayatı mücadele ile geçtiğinden kendisinin Döğüşken bir horoz olarak tavsifde pek yerindedir. Dairei intihabiyesi olan Denizli de horozların en güzel seslileri ve döğüşkenleri yetiştiğinden Haydar Rüştü beyi bu resim tamamı tamamına tarif etmektedir. Malûmdur ki bizim Patronun seside güzeldir: Yarıkyamık mevlüt ve ilâhi

tü bey bir kolayına getirüp karikatürünü yapmıyalım diye bütün fotoğraflarını toplamış, ortadan kaldırmıştı.

Bereket versin dün kendisi Ankaraya hareket ettide biz de muradımıza erdik, tuhafı şurasiki onun fotoğrafisini ararken vaktiyle bir karikatürcü tarafından tersim edilerek kendisine hediye edilmiş olan ve Haydar Rüştü beyin hüviyetini pek güzel tavsif eden aşağıdaki karikatürü kitaphanenin bir köşe-

okuduğu gibi bazanda firaklı firaklı mavâl tağanni eder

Ona çatınağa gelmez: Çöplüğüne biraz tecavüz edildi mi ibigi kızarır, tüyleri kabarıp, pençeleri sivrilir ve müthiş hücumlarına başlar.

Bazı arkadaşları çetinliğinden kinaye olarak ona «Keçilerlerse de bu vasif onu «Denizli horozu» unvanı kadar bihakkın tavsif edemez.

İşte bizim patron böyle -dir. Mevlâm şerrinden muhafaza cylesin amin!.

Resim 4- Anadolu gazetesinde yayımlanan karikatürü

Kaynak: Anadolu, 3 Mart 1929

Resim 5- İzmir Buca Hasan Ağa parkında 1930 yılı Mart ayında Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa ile beraber çekildiği fotoğraf

Kaynak: Prof. Dr. Zeki Arıkan Arşivi

Resim 6- 1936 İzmir manevrası sırasında çekildiği fotoğraf

Kaynak: Anadolu, 16 Teşrinievvel 1936.

Resim 7- Türk Basın Birliği İzmir Bölgesi Başkanı olduğu dönemdeki fotoğrafı

Kaynak: APİKAM

Resim 8- Dahiliye Vekili Recep Peker'in Anadolu matbaasını ziyareti

Kaynak: Anadolu, 20 Mart 1943.

1944 İzmir Fuarının kapanışı münasebetile Basın namına İzmir Bölgesi Basın birliği Reisi Haydar Rüştü Öktem tarafından irat edilen nutuk :

Resim 9- 1944 İzmir Fuarı

Kaynak: APİKAM

ANADOLU

35 YIL SONRA

“Anadolu,, tarihinden yapraklar ve H. R. Öktemin anlattıkları

İlk Anadolu Başmuharrirleri – S. Faik Paşa divanı harbi – Yedikule Hapishanesi – Hayatın cilvesi – Anadolu'ya geçiş – Kapatılan, tecavüze uğrayan ve yanan Anadolu – En zevkli hatıralar..

Başmuharririmiz Haydar Rüştü Öktem 30 yıl önce ..

Başmuharririmiz, Anadolu'da işe başladıktan tam 33 sene sonra, dün masasının başında

— 35 yıl oluyor -demek - bir kendisine kaybedilmiş genç ve asrın üçte birinden fazla.. Onda parlak günlerin acısını tattıracağı ne emeklerim var bilsen.. Onda mı zannederek sıkılır gibi oldum.

Resim 10- Orhan Rahmi Gökçe ile yaptığı röportaj

Kaynak: Anadolu, 23 Temmuz 1945.

Yangınların
kesilmiyor

muhtelif yerlerde binalar
ağac kü oldu

İstanbul'da yangınların kesilmiyor. Her gün şehirde binlerce ağac kü oldu. Yangınlar her gün şehirde binlerce ağac kü oldu. Yangınlar her gün şehirde binlerce ağac kü oldu.

12
AGUSTOS
1951

Hayat her yerde (18) kuruyor
Hayat her yerde (18) kuruyor
Hayat her yerde (18) kuruyor

ANADOLU

HERGÜN SABAHLARI İZMİRDE ÇIKAR, SİYASİ GAZETEDİR

KORDON Eczhanesi
SOL CİFTLER YOLU İZMİRDE
ANADOLU
Haber Kordon Pasajı vapur tabelası kenarı
Tel: 444

POR

Çoklu Birincilikleri

1. Çekirge 31
2. 31
3. 31
4. 31
5. 31
6. 31
7. 31
8. 31
9. 31
10. 31
11. 31
12. 31
13. 31
14. 31
15. 31
16. 31
17. 31
18. 31
19. 31
20. 31
21. 31
22. 31
23. 31
24. 31
25. 31
26. 31
27. 31
28. 31
29. 31
30. 31
31. 31

BÜYÜK KAYBIZ

Haydar Rüştü Öktem, dün akşam
Istanbulda hakkın rahmetine kavuştu

Gençlikten kalbi ve ruhanîyetinden Baydar Rüştü Öktem, bu gün müddetinde bu dünyadan ayrılmıştır. Haydar Rüştü Öktem, bu gün müddetinde bu dünyadan ayrılmıştır.

TOZDUMAN

Fatih AKARCA
(Eski Genel)

Hayat her yerde (18) kuruyor
Hayat her yerde (18) kuruyor
Hayat her yerde (18) kuruyor

Genelkurmay sınırlarını
Ruslara satan casus

Halen mevkuf bulunan sığınan
Rusya'ya ne gibi sınırlar tevdi
ettiği tahkik olunuyor

1951 - 1952 yılı futbol
müsabakaları

1. 15.00 Denizli - Bursa
2. 9.00 Kütahya - P. Menem
3. 13.00 Bursa - Adana
4. 13.00 Bursa - Adana
5. 13.00 Bursa - Adana
6. 13.00 Bursa - Adana
7. 13.00 Bursa - Adana
8. 13.00 Bursa - Adana
9. 13.00 Bursa - Adana
10. 13.00 Bursa - Adana
11. 13.00 Bursa - Adana
12. 13.00 Bursa - Adana
13. 13.00 Bursa - Adana
14. 13.00 Bursa - Adana
15. 13.00 Bursa - Adana
16. 13.00 Bursa - Adana
17. 13.00 Bursa - Adana
18. 13.00 Bursa - Adana
19. 13.00 Bursa - Adana
20. 13.00 Bursa - Adana
21. 13.00 Bursa - Adana
22. 13.00 Bursa - Adana
23. 13.00 Bursa - Adana
24. 13.00 Bursa - Adana
25. 13.00 Bursa - Adana
26. 13.00 Bursa - Adana
27. 13.00 Bursa - Adana
28. 13.00 Bursa - Adana
29. 13.00 Bursa - Adana
30. 13.00 Bursa - Adana
31. 13.00 Bursa - Adana

S. Sarper
diyor ki

"Türkiye, Birleşmiş Milletlerin bir üyesidir"

(Yazın 4. sayısında)

Ortadoğu müdafaası

Türkiyenin de dahil bulunduğu bu müdafa sistemi Fransızlar düşündürüyor

Fransızlar ortadoğu müdafaası için bir sistem düşündürüyor. Bu sistem Türkiye'yi de kapsamaktadır.

Ticani tahkikat bürosu

Bu hususta elde olunan bütün malumat bu büroya teslim edildi

Ticani tahkikat bürosu, bu hususta elde olunan bütün malumatı bu büroya teslim etmiştir.

GÜNÜN AYNASI

ALDANAN KÖNÜCÜ

Rektörün bu gün, 6. Rektörün bu gün, 6. Rektörün bu gün, 6.

Hakikatın gölgesi

Avrasya Halkı müdafaası
Türkiye'nin de dahil olduğu bir müdafa sistemi Fransızlar düşündürüyor.

Yırcı'ya suikast hikayesi

Yırcı'ya suikast hikayesi. Yırcı'ya suikast hikayesi. Yırcı'ya suikast hikayesi.

Yırcı'ya suikast hikayesi

Yırcı'ya suikast hikayesi. Yırcı'ya suikast hikayesi. Yırcı'ya suikast hikayesi.

Resim 11- Vefatının ardından çıkan Anadolu gazetesi nüshası

Kaynak: Anadolu 12 Ağustos 1951

RESİM 12- Haydar Rüştü Öktem, Eribe Öktem ve Şermin Öktem'in İzmir Kokluca Mezarlığı'nda bulunan mezarları

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Murat Kaya
Doğum Yeri - Tarihi	İzmir-09.08.1990
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Karabağlar Cumhuriyet Lisesi, İzmir, 2008.
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 2015.
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
E-Posta	muratkaya1283@gmail.com

